GRAMATICA LIMBII ROMÎNE

VOL. I

Gramatica limbii romîne, în a doua ediție, a fost elaborată de colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din București al Academiei Republicii Populare Romîne. Colectivul, condus de acad. AL. GRAUR, a fost constituit din:

FINUȚA ASAN
MIOARA AVRAM
ELENA CARABULEA
FULVIA CIOBANU
EUGENIA CONTRAȘ
FLORICA FICȘINESCU
MIRCEA MITRAN
RODICA OCHEȘANU
MAGDALENA POPESCU-MARIN
I. RIZESCU
LAURA VASILIU

Pentru elaborarea morfologiei, în prima fază, a dat sprijin prof. J. Byck.

Coordonarea lucrărilor și ultima revizie au fost asigurate de un colectiv restrîns format din:

acad. AL. GRAUR
MIOARA AVRAM
LAURA VASILIU

le poate lua în flexiune. Aceste forme pot fi destul de deosebite între ele. Astfel, verbul *a lua* are la persoana I și a II-a singular a indicativului prezent formele *iau*, *iei*, iar la persoana I și a II-a plural formele *luăm*, *luați*; totuși *iau* și *luăm* nu sînt cuvinte diferite, ci forme diferite ale verbului *a lua*.

În propoziția *am împrumutat pe un prieten cu doi lei*, verbul *a împrumuta* înseamnă „a da cu împrumut", pe cînd în propoziția *am împrumutat de la un prieten doi lei* același verb are sensul de „a lua cu împrumut". Aici e vorba de sensuri diferite ale aceluiași cuvînt, care își păstrează înțelesul de bază.

Toate cuvintele din limbă se împart în clase numite părți de vorbire; în această clasificare, de asemenea, se împletește vocabularul cu gramatica. Părțile vorbirii sînt clase lexicale și gramaticale în același timp, întrucît distincția dintre ele se face atît după caracteristicile semantice ale cuvintelor (după categorii mari de sensuri lexicale), cît și după caracteristicile lor morfologice și sintactice. (Pentru această problemă și pentru măsura contribuției fiecărui criteriu la definirea diverselor părți de vorbire vezi § 9 — 12.)

Unități gramaticale și lexicale în același timp sînt și locuțiunile, grupuri de cuvinte mai mult sau mai puțin sudate care au un înțeles unitar și se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire: locuțiunea verbală *a-și aduce aminte*, locuțiunea conjuncțională *cu toate că* (vezi și § 17). Chiar îmbinările libere de cuvinte, unități sintactice, se apropie de lexic prin funcțiunea lor denominativă, prin faptul că desemnează obiecte, acțiuni, stări, însușiri percepute ca unitate: *examen de sfîrșit de an*, *stăpînul casei*, *om bun*, *iubitor de adevăr*, *a merge repede* etc. (vezi și § 419). De aceea este adesea dificilă delimitarea între o îmbinare liberă, o locuțiune și un cuvînt compus (vezi și § 5).

După cum rezultă din însăși definiția cuvîntului (vezi § 3) și din discutarea noțiunii de cuvînt ca unitate lexicală, cuvintele au pe de o parte unul sau mai multe sensuri lexicale, pe de alta diverse sensuri gramaticale (valori sau funcțiuni) legate de diferite forme și întrebuințări. Aceste două feluri de sensuri — sensul lexical și cel gramatical — sînt strîns legate.

În general sensul lexical al cuvintelor limitează posibilitatea îmbinării între ele a oricăror cuvinte. Nu se poate spune, de exemplu, *copacul cumpără* sau *copacul vinde*, fiindcă înțelesul lexical al verbelor *a cumpăra* și *a vinde* nu e potrivit cu folosirea substantivului *copac* ca subiect, copacul nu poate fi autor al acțiunilor respective. Imposibilitatea îmbinării unor cuvinte cu sensuri lexicale incompatibile între ele reduce considerabil situațiile confuze în construcțiile cu forme gramaticale care în principiu ar putea fi interpretate în două feluri. Astfel, confuzia dintre nominativul subiect și acuzativul complement direct al unei propoziții este exclusă ușor, pe baza sensului lexical, în exemple ca *mulți pomi au plantat acești oameni*, deși din punct de vedere morfologic cele două substantive *pomi* și *oameni* sînt identice (amîndouă pot fi și în nominativ și în acuzativ), iar din punct de vedere sintactic topica e nespecifică. De asemenea, unele valori ale formelor gramaticale se desprind adesea din prezența în con-

strucția sintactică a unor anumite cuvinte : de exemplu, valoarea iterativă a prezentului indicativ este pusă în lumină de vecinătatea unui complement circumstanțial ca *zilnic*, *adesea*, *duminica* etc. : *în fiecare zi fac o plimbare în Cișmigiu*. Uneori la sensul gramatical al aceleiași forme flexionare se vede atît legătura cu sensul lexical al cuvîntului în cauză, cît și legătura cu sensul lexical al cuvintelor din construcția în care apare ; de exemplu, folosirea prezentului indicativ cu valoare de viitor este lipsită de echivoc numai în două situații : fie la verbe cu un sens lexical suficient pentru marcarea ideii temporale respective (ex. *plec cu trenul*), fie în îmbinări cu complemente circumstanțiale de timp ca *mîine*, *peste cîtăva vreme*, care datează caracterul viitor al acțiunii (ex. *fac asta peste două zile*).

Pe de altă parte anumite îmbinări exclud orice șovăială cu privire la înțelegerea justă a sensului lexical al unui cuvînt polisemantic sau omonim : astfel, cu un subiect *om* verbul *a se îndoi* poate însemna și „a se apleca, a se curba" și „a avea îndoială", cu un subiect ca *hîrtie* poate însemna „a se împături" sau „a se dubla", dar cu un subiect ca *trestie* sau *copac* nu mai poate însemna decît „a se apleca, a se curba", iar cu un subiect ca *vin*, *cantitate* numai „a se dubla".

Există cuvinte care, datorită sensului lor lexical, nu au anumite categorii morfologice (și forme flexionare) specifice părții de vorbire în care se încadrează. Astfel, adjective ca *unic*, *veșnic*, *pătrat* nu au grade de comparație pentru că exprimă însușiri absolute, categorice, care nu se pot compara, nu pot exista în grade diferite la mai multe obiecte sau la același obiect în împrejurări diferite. O situație asemănătoare prezintă substantivele care din cauza sensului lexical au forme numai pentru singular (de exemplu, nume de materii ca *miere*, *aur*, *mazăre*) sau numai pentru plural (de exemplu, numele de obiecte formate din două părți identice ca *pantaloni*, *ochelari* sau din mai multe elemente neseparabile ca *icre*). Tot așa, există verbe care din cauza sensului lexical nu au forme pentru modul imperativ (de exemplu *a putea*) sau pentru anumite persoane (de exemplu *a mugi*). Chiar dacă unele forme ca atare există, întrebuințarea lor poate fi limitată de sensul lexical al cuvîntului și de construcțiile sintactice cu alte cuvinte ; de exemplu, întrebuințarea perfectului simplu la un verb ca *a apărea* este posibilă numai cu sens momentan : se poate spune *acest ziar apăru în 1860*, dar e nepotrivită o construcție cu sens durativ ca *el apăru din 1860 pînă în 1865*. În aceeași măsură, sensul lexical al unui cuvînt poate favoriza unele forme gramaticale : așa se explică deasa întrebuințare a verbelor cu sensul „a dori" la modul optativ, care exprimă gramatical ideea de dorință (*aș vrea*, *aș dori* etc.).

Există însă și cuvinte care datorită sensului lexical au categorii gramaticale nespecifice părții de vorbire respective. În această situație este categoria gradelor de comparație la substantive ca *foame*, *frig*, *liniște*, la unele pronume sau interjecții (vezi § 22).

Sensul lexical poate pune limite unor categorii sintactice. De exemplu, numeroase valori ale diverselor feluri de atribute depind de sensul lexical al celor doi termeni (cuvîntul determinant—atributul—și substantivul determinat). Atributul subiectiv sau cel obiectiv nu pot apărea

decît ca determinante ale unui substantiv cu sens de acţiune (de origine verbală sau cu sens legat de verb): *plecarea copiilor*; *examinarea bolnavilor*. Atributul autorului este o specie de atribut posibilă numai cînd substantivul determinat denumeşte un obiect creat de cineva (o operă literară, artistică sau ştiinţifică, o scrisoare etc.), iar atributul este un nume de fiinţă, de cele mai multe ori un nume propriu (*Balada lui Ciprian Porumbescu*, *poezii de Eminescu*) sau un adjectiv derivat de la asemenea nume (*vers eminescian*).

Sensul lexical poate influenţa comportarea sintactică a cuvîntului în unele construcţii. Această influenţă se vede clar la acordul după înţeles cu un substantiv la care există contradicţii între formă şi înţeles, de exemplu la acordul predicatului cu un subiect exprimat printr-un substantiv cu înţeles colectiv: dat fiind că un substantiv colectiv (derivat colectiv sau numai cu sens colectiv) la singular exprimă prin sensul lui lexical o pluralitate de obiecte de acelaşi fel, el poate fi tratat din punct de vedere sintactic ca un plural, ajungîndu-se la construcţii ca *o mulţime au lipsit*. Influenţa sensului lexical asupra unor construcţii sintactice se oglindeşte, de asemenea, în complinirile substantivelor (derivate sau nederivate) cu sens verbal: substantivele de acest fel au atribute construite la fel ca şi complementele verbelor corespunzătoare: *plecarea acasă*, *drumul spre casă* etc.

Relaţiile de sinonimie lexicală pot avea diverse efecte gramaticale. O construcţie sintactică sau o categorie gramaticală se poate extinde de la un cuvînt la un sinonim al lui: aşa se explică, de exemplu, construcţia cu dativul a adverbului *întocmai* (după modelul sinonimului *asemenea*) sau apariţia gradului comparativ la numeralul ordinal *întîi* cu valoare adverbială (sinonim cu *înainte*). Alături de o locuţiune formată în jurul unui cuvînt care are un sinonim apropiat poate exista alta deosebită prin simpla înlocuire sinonimică a elementului respectiv; de exemplu, la locuţiunile conjuncţionale: *în vreme ce — în timp ce*, *cîtă vreme — cît timp*; *din pricină că — din cauză că*; *măcar că*, *măcar să* — regional *batîr că*, *batîr să* etc. Forţa fenomenului de înlocuire sinonimică poate duce şi în locuţiuni la neglijarea particularităţilor de construcţie ale cuvintelor sinonime: datorită sinonimiei adverbelor *îndată* şi *imediat*, locuţiunea conjuncţională *îndată ce* a putut servi ca model pentru crearea locuţiunii conjuncţionale *imediat ce*, trecîndu-se peste faptul că un adverb propriu-zis ca *imediat* nu se construieşte cu un pronume relativ ca *ce* (care în *îndată ce* se justifică prin formaţia originară *în dată ce*, ca *pe dată ce*). Sinonimiei lexicale i se datoreşte şi fenomenul de împletire a unor cuvinte deosebite într-o serie de opoziţii: de la sinonimia lui *nişte* cu *unii*, *unele*, s-a ajuns ca articolului nehotărît de singular *un* să-i corespundă la plural *nişte*; de asemenea, sinonimia *dată — oară* (cf. *întîia dată — întîia oară*) explică formarea numeralului adverbial la singular cu *dată* şi la plural cu *ori* (*o dată — de două ori*, *de trei ori* etc.). Verbele sinonime *a vrea* şi *a voi*, din a căror contaminare a rezultat *a vroi*, îşi împletesc flexiunea: la majoritatea timpurilor şi modurilor există forme paralele, dar la imperfect se folosesc mai mult formele lui *a voi* sau chiar ale hibridului *a vroi* (*voiam* sau *vroiam*, mai curînd decît *vream*), iar la

persoana I și a II-a singular a perfectului simplu aproape numai forme de la *a vrea (vrui*, nu *voii).*

Și alte fenomene lexicale, ca atracția paronimică sau etimologia populară, pot avea uneori consecințe gramaticale, mai ales cînd sfera semantică este aceeași. De exemplu, modificarea mai vechiului *pîrău* sub influența lui *rîu* a dus la alternanța fonetică *î/a* neobișnuită în flexiunea nominală: singular *pîrîu* — plural *pîraie* (normal: *pîrău* — *pîraie* sau *pîrîu* — *pîrîuri*); flexiunea *noră* — *nurori*, neetimologică, se explică prin influența lui *soră* — *surori*, cuvintele fiind foarte apropiate și ca aspect fonetic și ca sens.

Împrumuturile de cuvinte prezintă aspecte variate ale interdependenței dintre vocabular și gramatică. Cuvintele împrumutate capătă anumite caracteristici formale datorită adaptării la tipurile flexionare existente, dar pot duce și la crearea unor tipuri flexionare noi sau la întărirea unora slab reprezentate; această situație poate fi ilustrată prin tipul de adjective invariabile (*gri*, *eficace* etc.) sau de substantive cu accentul schimbat în flexiune *(rádio — radióuri).* Împrumutarea cuvintelor în îmbinări poate duce la crearea sau întărirea unor construcții sintactice, de exemplu a complementului indirect exprimat prin dativ (ex. *a adera unei idei*).

Raporturile dintre vocabular și gramatică se manifestă și în contribuția gramaticii la diferențierea lexicală a unor cuvinte sau numai a sensurilor unor cuvinte.

Mijloacele morfologice de diferențiere lexicală în limba romînă sînt la substantiv genul (în situații ca masculin *cap* — *capi*, neutru *cap* — *capete)*, forme deosebite de plural în cadrul aceluiași gen (ex. feminin *bandă* — *bande* și *bandă* — *benzi* sau *masă* — *mese* și *masă* — *mase*; neutru *arc* — *arcuri* și *arc* — *arce*), numărul ca atare (ex. *friguri* față de *frig*; *bucate* față de *bucată* — *bucăți*), forme deosebite cazuale (vocativul *doamne* și *domnule*) sau de articulare (*tata* și *tatăl*), iar la verb forme de diateză activă sau reflexivă (ex. *a uita* — *a se uita*, *a îndura* — *a se îndura*, *a pleca* — *a se pleca*) și forme deosebite în cadrul aceleiași conjugări (ex. *acord* și *acordez*, *îndoaie* și *îndoiește*). În toate aceste exemple este vorba de diferențierea prin forme pur gramaticale, realizate cu desinențe, alternanțe fonetice, articolul enclitic sau pronumele reflexiv. Alteori se folosesc elemente care au în același timp valoare lexicală și gramaticală (pentru acestea vezi § 5).

Sintaxa contribuie la diferențierea sensurilor lexicale ale unui cuvînt printr-o anumită topică la atributul adjectival (ex. *un muncitor* ***simplu*** față de *un* ***simplu*** *muncitor*) sau prin construcția sintactică a cuvîntului respectiv (cele două sensuri opuse ale verbului *a împrumuta* „a da" și „a lua cu împrumut", despre care a fost vorba mai sus, se deosebesc în construcția cu acuzativul *a împrumuta pe cineva* sau cu prepoziția *de la* — *a împrumuta de la cineva*, dar se confundă la unii vorbitori în construcția cu dativul *a împrumuta cuiva*).

§ **5.** Raporturile dintre gramatică și formarea cuvintelor sînt atît de strînse, încît se consideră uneori că formarea cuvintelor face parte din gramatică, respectiv din morfologie (vezi și § 3).

Formarea cuvintelor se apropie de morfologie în primul rînd prin faptul că d e r i v a r e a constituie un sistem, întocmai ca morfologia. Derivarea urmează reguli care se aplică în general la un grup mare de cuvinte, cărora le modifică întrebuinţarea şi sensul lexical în acelaşi fel. Astfel, după cum desinenţele *-m*, *-ţi* formează persoana I şi a II-a plural a tuturor verbelor, sufixul *-tor* poate forma de la aproape orice verb numele celui care îndeplineşte acţiunea (nume de agent): *ascultător*, *înţelegător*, *cititor*; de aceea, întocmai cum pentru a conjuga un verb nou de conjugarea I folosim aceleaşi desinenţe ca şi pentru verbele cunoscute, putem forma şi derivate de la un asemenea verb : de la *a iaroviza* formăm automat derivatul *iarovizator* (ca şi formele gramaticale *iarovizăm*, *iarovizaţi*), fără nici un risc ca termenul astfel creat să nu fie înţeles. Derivarea regresivă se explică şi ea prin mecanismul regulat al formării cuvintelor dintr-o familie.

O b s e r v a ţ i e. Caracterul regulat al formaţiilor nume de agent poate da impresia că aceste derivate fac parte din formele flexionare ale verbului (vezi şi p. 21, pentru construcţia verbală a unor nume de agent).

Afixele lexicale sînt de obicei specializate pe părţi de vorbire şi de aceea pot fi atrase uneori în descrierea cîte unei părţi de vorbire (vezi § 16). Există, de pildă, un mare număr de sufixe substantivale folosite numai pentru formarea de substantive. Aceste sufixe substantivale se repartizează, la rîndul lor, după rădăcinile sau temele la care pot fi ataşate, în sufixe care creează substantive derivate din verbe şi sufixe care creează substantive derivate din substantive şi adjective. În cadrul fiecăreia dintre aceste grupări morfologice sufixele se grupează după categorii lexicale : de la verbe sufixele substantivale creează nume de acţiuni (*vînzare*, *învăţătură*), nume de instrument (*bătător*, *ascuţitoare*), numele locului unei acţiuni (*ascunzătoare*), iar de la substantive (şi adjective) nume de calităţi (*bunătate*, *cruzime*), nume colective (*tineret*, *pietriş*), derivate moţionale (*casieriţă*, *vulpoi*) etc. Acestea sînt categorii lexicale de sufixe exclusiv substantivale. Există însă şi sufixe care pot crea atît substantive, cît şi adjective : nume de agent (*croitor*; *gest îmbucurător*), diminutive (*copilaş*, *băieţel*; *drăgălaş*, *frumuşel*). Întrebuinţarea unor sufixe la părţi de vorbire diferite se explică prin asemănările de ordin lexical şi morfologic dintre aceste categorii.

Şi prin valoarea lor lexicală unele derivate se apropie de forme flexionare, ca cele cazuale. Există situaţii în care adjectivele derivate de la un substantiv exprimă acelaşi conţinut ca şi cazul genitiv al substantivului respectiv : *moşia* ***boierească*** sau *ograda* ***boierească*** (la CREANGĂ, A. 159) este *moşia* (sau *ograda*) ***boierului***; alături de *fondul* ***preşedintelui*** se spune şi *fondul* ***prezidenţial***, alături de *opera* ***lui Eminescu***, *opera* ***eminesciană*** etc. Iată un exemplu în care se folosesc în condiţii identice un adjectiv derivat şi două genitive :

— *Vacile sînt* ***ale satului****? întrebai eu.*

— *Sînt şi* ***omeneşti****, dar cele multe-s* ***a ciocoiului****.* SADOVEANU, O. III 487.

Există, de asemenea, adjective derivate (cu sufixul *-isim* sau cu prefixe ca *stră-*, *extra-* etc.) care au valoare de superlativ; pentru afixele cu valoare apropiată de instrumentele de formare a gradului superlativ vezi § 29 și 30.

Altă expresie a legăturii dintre derivare și morfologie este faptul că unele derivate se formează de la forme flexionare ale cuvîntului de bază: de la forma de plural a substantivelor și a adjectivelor, de la forme de indicativ prezent ale verbelor. Derivarea de la asemenea forme flexionare este trădată de prezența unor modificări formale produse în flexiunea cuvîntului de bază și transmise derivatelor: alternanțe fonetice în rădăcină, menținerea unor desinențe (*-i*) sau numai a unor elemente din desinențe (*-ur-* din *-uri* sau *-l-* din *-le*).

Astfel, derivate ca *dințat* față de *dinte* (cu alternanța *t/ț*) se explică prin influența pluralului (*dinți*), iar *vînzător* față de *a vinde* (cu alternanța *d/z*) prin influența formei vechi și regionale de persoana I singular a indicativului prezent (*vînz*).

Observație. În ce privește alternanțele fonetice trebuie făcută însă rezerva că ele pot avea și alte explicații, valabile pentru alte cuvinte sau chiar, alături de cea dată mai sus, la aceleași cuvinte. Pe de o parte modificarea unor sunete s-a putut produce în derivate într-o perioadă veche, o dată cu modificarea produsă în aceleași condiții fonetice în flexiunea cuvîntului de bază: lat. *mutus* are pl. *muti* și derivatul *mutire*; sub influența lui *i*, consoana *t* a putut deveni *ț* în același timp în pluralul *muți* și în derivatul *a muți* (dacă acesta e moștenit). Pe de altă parte unele modificări fonetice care nu se mai produc în mod independent pot fi reluate prin analogie: transformarea lui *t* în *ț* înaintea sufixului *-el*, normală în evoluția derivatelor latinești ca *vitellus* > *vițel*, s-a extins și la derivatele romînești și, dacă derivate ca *nepoțel* s-ar putea explica și prin influența pluralului *nepoți*, la cuvinte ca *buchețel*, *capoțel* analogia este singura explicație. De la deprinderea de a modifica rădăcina în cursul flexiunii și la derivatele vechi sau influențate de flexiune s-a putut ajunge deci la ideea că la adăugarea unui sufix trebuie să apară o modificare în rădăcină.

Diminutive ca *boișori*, *căișori*, *căiuți* arată clar că derivă direct de la formele de plural *boi* și *cai* (față de *bou* și *cal*), a căror desinență de plural o preiau în baza lor de derivare. În sprijinul explicației prin plural vine aici și faptul că, cu această formă, diminutivele citate sînt întrebuințate numai la plural.

Există în limba romînă o serie întreagă de derivate care conțin elementul *-ur-*: adjective în *-uros* (*cioturos*), *-uriu* (*timpuriu*) și *-urat* (*crengurat*), verbe în *-uri* (*înrîuri*) și *-ura* (*picura*) și diminutive plurale în *-urele* (*tîrgurele*). Elementul *-ur-* din asemenea derivate se explică de cele mai multe ori prin influența pluralului în *-uri*: în această situație sînt adjective ca *cioturos* („cu cioturi") și *colțuros* („cu colțuri"), verbe ca *picura* (cu nuanță iterativă) și *înfumura* („a avea fumuri"), precum și diminutivele întrebuințate numai la plural *tîrgurele*, *focurele* etc.

Observație. Și la acest element se pot da însă alteori explicații diferite: în unele cuvinte el poate proveni din tema latină a cuvintelor respective (de ex. *friguros* de la *frigor-*) iar în altele (de ex. *alburiu*, *înfășura*) se poate datora analogiei cu cuvintele formate de la plural.

Mai puţine derivate prezintă adăugarea unui element *-l-* acolo unde rădăcina se termină cu o vocală, iar sufixul începe tot cu o vocală: *înstelat, catifelat.* Şi acest element stă în legătură cu desinenţa *-le* folosită în flexiunea cuvîntului de bază *(stea — stele, catifea — catifele).*

Observaţie. La *înstelat* sensul se potriveşte cu explicaţia prin plural („cu stele") dar s-ar putea şi ca derivatul să fie vechi, legat de aspectul originar al cuvîntului *stea* (lat. *stella*). Pentru *catifelat* nu există însă o formă primitivă cu *-l-*: acest derivat se explică sau prin influenţa flexiunii sau prin analogie.

În sfîrşit derivarea se împleteşte cu morfologia în afixele care au în acelaşi timp valoare lexicală (de formare a unor cuvinte noi) şi morfologică (de marcare a unor forme gramaticale): vocala caracteristică a conjugării la verbele derivate ca *depozita, netezi* are dubla valoare de sufix lexical şi morfologic; la fel, *-ă* din *lectoră* este în acelaşi timp sufix lexical moţional (formează un substantiv feminin de la masculinul *lector*) şi desinenţă de nominativ-acuzativ singular (forma de plural şi de genitiv-dativ singular este *lectore*), vezi § 4.

Moţiunea este, de altfel, un aspect al derivării foarte apropiat de morfologie chiar cînd se realizează cu afixe pur lexicale ca *-iţă, -easă, -an, -oi,* deoarece este un procedeu prin care se exprimă categoria gramaticală a genului.

Raporturile dintre gramatică şi derivare se manifestă şi în unele probleme de flexiune, în comportarea morfologică a derivatelor: în schimbările de sufixe lexicale în flexiune (la singular *-ică,* la plural *-ele*; vezi şi § 31) sau în folosirea unor desinenţe legate de anumite sufixe (adjectivele terminate la masculin în consoană au femininul în *-ă,* cu excepţia celor formate cu sufixul *-tor*).

Ele se manifestă, de asemenea, în comportarea sintactică a derivatelor şi anume în faptul că derivatele primesc determinările corespunzătoare cuvintelor de bază. Construirea substantivelor derivate de la verbe cu aceleaşi compliniri ca şi verbele de bază intră în problema mai generală a influenţei sensului lexical asupra comportării sintactice a cuvîntului respectiv, în măsura în care şi substantivele nederivate pot avea asemenea atribute dacă sensul le e legat de un verb (vezi § 4). Există însă situaţii evidente de trecere a construcţiei sintactice de la cuvîntul de bază la derivat sau invers.

Numele de agent se construiesc uneori ca verbele de bază, cu complemente directe: de la *a ţine locul* s-a ajuns la *locţiitor,* de la *a face bine* la *binefăcător.* Adjectivul *dator* adoptă construcţia cu complement direct a verbului *a datora,* derivat de la el:

Nelegiuitul Duca este dator domnia iar unuia din familia noastră. ALEXANDRESCU, P. 220.

De la *de mic copil* s-a ajuns la *din mica copilărie*:

Căci mi-a fost iubită mie
Din mica copilărie.

De la *sărăcie lucie* s-a refăcut o determinare asemănătoare și pentru cuvîntul de bază *sărac (luciu)* :

L-a băgat în judecăți... și l-a lăsat sărac luciu. DELAVRANCEA, S. 19.

Așa se explică exemple ca : *vardiști naționali* (DELAVRANCEA, PAR. 152) de la *(g)vardie națională*; *pensionară viageră* (CARAGIALE, O. I 189) de la *pensie viageră*; *ofițer țivil* (CARAGIALE, O. VI 128) de la *oficiul civil* = *oficiul stării civile.* Procedeul este frecvent în terminologia tehnică : *tuberculoși pulmonari...*, *tuberculoși osoși* (CĂLINESCU, IST. 880) după *tuberculoză pulmonară*, respectiv *osoasă*; *artilerist antiaerian* de la *artilerie antiaeriană*; *sudor electric* sau *autogen* de la *sudură electrică* sau *autogenă* etc. Toate aceste construcții sînt nerecomandabile, dar adesea greu de evitat.

Formarea cuvintelor prin s c h i m b a r e a v a l o r i i g r a m a t i c a l e este un mijloc gramatical prin excelență : formarea unui cuvînt nou se face în acest caz prin trecerea de la o parte de vorbire la alta, cuvîntul însușindu-și caracteristicile morfologice și sintactice ale părții de vorbire la care trece. De exemplu, adverbul *bine* devine substantiv în momentul cînd se articulează și, deci, se declină :

***Binele** ades vine pe urmele mîhnirei.* ALEXANDRESCU, O. 85.

*Harap-Alb, pentru că ești așa de bun și te-ai ostenit de ne-ai făcut adăpost, vreu să-ți fac și eu **un bine** în viața mea.* CREANGĂ, P. 239.

*Nimic nu mi se părea mai măreț decît acțiunea închinată **binelui** celor mulți și năpăstuiți.* SADOVEANU, O. XVII 520.

Din punct de vedere sintactic cuvîntul *bine* nu mai are în aceste exemple funcțiunile adverbului — de a determina un verb, adjectiv sau alt adverb, rar anumite substantive —, ci funcțiunile substantivului : subiect, complement direct și indirect (alteori atribut, nume predicativ sau complement de alt fel). În această calitate el primește determinantele substantivului, cum sînt atributul genitival din ultimul exemplu (*binele celor mulți*) sau atributele adjectivale din :

*Așa! așa! iubite, s-a dus scumpul meu **bine**.* ALEXANDRESCU, O. 251.

S-au schimbat deci caracteristicile morfologice și sintactice ale cuvîntului *bine*; din punct de vedere lexical, el continuă să exprime aceeași însușire, cu deosebirea că la substantivul *bine* însușirea e concepută ca obiect, ca noțiune de sine stătătoare, și nu ca o caracteristică atribuită în anumite condiții unei acțiuni, stări sau altei însușiri.

Foarte frecvente sînt trecerile de la adjectiv la substantiv (ex. ***albastrul** mării, **dreptul** nostru*), mai puține cele de la substantiv la adjectiv (ex. *copil* cu sensul „copilăros, naiv"). În principiu orice parte de vorbire se poate substantiviza, de exemplu pronume *(nimicuri)*, interjecții *(un of)*, forme verbale nepersonale (supin *cititul*, participiu *un rănit*).

O b s e r v a ț i e. Ca formații ocazionale, se pot substantiviza orice forme flexionare sau cuvinte ajutătoare — prepoziții, conjuncții, articole —, cînd se întrebuințează ca nume ale formelor sau cuvintelor respective : *un **este**, un **pe**, doi **și*** etc., așa cum se poate vorbi și de numele unui sunet sau al unei litere : *un **u**, un **h***. Dacă se construiesc propoziții ca *Pe este prepoziție*, aceasta nu înseamnă că subiectul poate fi exprimat prin prepoziție : *pe* este folosit aici cu valoare substantivală, ca nume al prepoziției respective.

Compunerea este și ea un procedeu de formare a cuvintelor legat de gramatică prin formațiile provenite din grupuri sintactice:

a) determinat + determinant: substantiv + atribut > substantiv *(bunăvoință, floarea-soarelui, untdelemn)*, adjectiv + complement > adjectiv *(nou-născut, clar-văzător, atotputernic)*, verb + complement > verb *(binevoi, binecuvînta)*;

b) termeni coordonați: două substantive > substantiv *(marxism-leninism, sud-est)*, două adjective > adjectiv *(alb-gălbui, burghezo-moșieresc)*, două adverbe > adverb *(tîrîș-grăpiș)*;

c) prepoziție + substantiv > substantiv *(după-amiază, demîncare)*, adjectiv *(cuminte)* sau adverb *(acasă)*;

d) propoziție > substantiv *(gură-cască, calcă-n străchini)* sau adjectiv *(cumsecade)*;

e) frază > substantiv *(lasă-mă să te las; uite popa, nu e popa* „numele unui joc de cărți").

Cuvintele compuse prezintă diverse grade de sudură morfologică a elementelor componente, oglindită în articulare și în flexiunea propriu-zisă: substantivul *bunăvoință* se articulează *bunăvoința*, spre deosebire de *rea-voință*, a cărui formă articulată este *reaua-voință*; pluralul de la *primăvară* este *primăveri*, dar de la *primă-balerină* este *prime-balerine*.

Atît compusele, cît și grupurile de cuvinte mai des întrebuințate, îndeosebi locuțiunile, pot da naștere la derivate:

a) *burtăverde* > *burtăverzime*; *cuminte* > *cuminți*, *cumințenie*; *cinci sute* > *cincisutist*; *scurtcircuit* > *scurtcircuita*, *într-una* > *întruni*;

b) *mulți ani* > *mulțumi*; *pe dos* >*pidosnic*; *în lături* > *înlătura*; *a-și aduce aminte* > *aminti*; *a-și bate joc* > *batjoc*, *batjocură*.

Așa se explică și procesul de transformare a unor prepoziții *(a, în, sub)* în prefixe.

Derivatele de la compuse și grupuri de cuvinte (cu situația specială a prepozițiilor devenite afixe) arată că raporturile dintre formarea cuvintelor și gramatică sînt adesea mai complexe decît rezultă din examinarea separată a fiecărui procedeu de formare a cuvintelor. Derivarea este deci legată uneori de compunere. Alteori ea se împletește cu schimbarea valorii gramaticale, de exemplu la substantivele nume de acțiuni provenite din fostul infinitiv lung: dacă *mîncare*, *vedere* etc. se explică prin schimbarea valorii gramaticale ca vechi forme de infinitiv lung, substantive noi ca *aterizare*, *iarovizare* sînt mai curînd derivate după modelul existent, întrucît verbele de bază nu au mai apucat epoca de întrebuințare a infinitivului lung ca formă verbală, iar substantive ca *vînzare*, *zăcare* sînt derivate propriu-zise, cu vechiul afix de infinitiv al conjugării I atașat la teme de altă conjugare.

§ 6. Raporturile dintre gramatică și fonetică se oglindesc pe de o parte în folosirea cu valoare gramaticală a unor elemente de ordin fonetic (alternanțele fonetice, lungirea și dublarea sunetelor, accentul, intonația și pauza), pe de altă parte în consecințele pe care le pot avea îmbinările asupra modificării corpului fonetic al unor cuvinte.

În flexiune se întîmplă adesea ca unele foneme din rădăcină sau temă să fie regulat înlocuite cu altele într-un număr mai mare sau mai mic

de cuvinte (de exemplu *a* cu *ă* în *țară — țări, cară — cărăm* etc.). Aceste variații suferite de foneme în diferite forme ale aceluiași cuvînt (sau în cuvintele din aceeași familie, cf. *casă — căsuță*), numite alternanțe fonetice, însoțesc în exemplele date deosebirile de formă marcate prin afixe; în această situație sînt în general alternanțele vocalice (cu excepții neînsemnate) și mai puțin cele consonantice. Alteori alternanțele se confundă cu desinențele (alternanțele consonantice de tip *ș/ș*ⁱ din *cireș — cireși* sau *s/ș*ⁱ din *cais — caiși*). Folosirea alternanțelor fonetice are o mare importanță în flexiunea limbii noastre. (Pentru prezentarea lor vezi § 37.)

Deși limba romînă nu face deosebire între foneme după cantitatea lor, adică după durata rostirii fonemelor, în anumite situații de ordin afectiv ea se folosește de cantitate pentru exprimarea unor valori gramaticale. Lungirea unei vocale sau a unei consoane dintr-un adjectiv, adverb sau altă parte de vorbire comparabilă dă cuvîntului respectiv valoare de superlativ, mai ales în construcții exclamative: *buuună treabă!* înseamnă „foarte bună treabă", iar *mminunat tablou!* „tablou foarte frumos" (mai mult decît *minunat*).

De locul accentului se servește atît morfologia, cît și sintaxa. Accentul poate deosebi, prin locul lui pe diferite silabe ale unui cuvînt, două forme verbale: persoana a III-a singular a prezentului indicativ de aceeași persoană a perfectului simplu, la multe verbe de conjugarea I (*adúnă — adunắ, aprópie — apropié*). El poate avea și rolul sintactic de a scoate în evidență un cuvînt dintr-o propoziție sau o propoziție dintr-o frază, de exemplu elementele între care există o opoziție:

Nu de moarte mă cutremur, — ci de veșnicia ei. VLAHUȚĂ, P. 46.

Intonația are o deosebită importanță în sintaxă: în distingerea unei propoziții de un cuvînt sau de o îmbinare de cuvinte (ex. *Liniște. Greu de înțeles.*), în împărțirea frazelor și a propozițiilor în diferite părți, în marcarea diverselor feluri de propoziții din punctul de vedere al scopului comunicării și al modalității etc. Ea are importanță și în morfologie în măsura în care caracterizează unele forme gramaticale (cazul vocativ și modul imperativ).

Pauzele împart enunțurile în unități semantice și sintactice, ușurînd înțelegerea corectă a comunicării. Prin prezența sau absența unei pauze se marchează, de exemplu, deosebirea dintre două categorii de propoziții atributive numite tocmai de aceea izolate și neizolate.

În îmbinări sintactice care creează anumite vecinătăți fonetice se poate ajunge, mai ales într-un tempo rapid al vorbirii, la modificări ale corpului fonetic al unor cuvinte. De exemplu, adverbul de negație *nu* poate deveni *n-* cînd se leagă de un cuvînt cu vocală inițială: *nu văd*, dar *n-am văzut*; *nu-l văd*, dar *n-o văd*. Pronumele personal și reflexiv *ne* formează diftong cu vocala inițială a cuvîntului următor: *ne ducem*, dar *ne-am dus*.

Multe neregularități morfologice se explică prin vechi modificări fonetice produse în evoluția cuvîntului respectiv (vezi § 28 și 37). Sub ochii noștri se poate vedea cum unele modificări fonetice au consecințe morfologice: transformarea fonetică a substantivului *seminariu* în *semi-*

nar a dus la flexiunea neobişnuită singular *seminar* — plural *seminarii*; la fel la adjectivul masculin *obligatoriu* > *obligator*, cu femininul singular *obligatorie*, plural *obligatorii*.

Morfologia poate influenţa stabilirea normelor ortoepice: faţă de pronunţările regionale cu consoanele *ş*, *j* palatalizate totdeauna (sg. *tovarăşi* — pl. *tovarăşi*) sau nepalatalizate niciodată (sg. *tovarăş* — pl. *tovarăş*), pronunţarea literară foloseşte deosebirea dintre caracterul palatalizat şi nepalatalizat al acestor consoane pentru a scoate în evidenţă opoziţiile morfologice între singular şi plural (sg. *tovarăş* — pl. *tovarăşi*), persoana I şi a II-a singular (I *îngraş* — II *îngraşi*).

RAPORTURILE DINTRE GRAMATICĂ ŞI SCRIERE

§ 7. Gramatica influenţează regulile scrierii, ortografia şi punctuaţia. Actualele norme ortografice se bazează şi pe două principii gramaticale: unul morfologic şi unul sintactic. În ce priveşte punctuaţia, ea este considerată, pe drept cuvînt, auxiliarul grafic al sintaxei. (Pentru problemele legate anume de morfologie sau de sintaxă vezi capitolele introductive ale diviziunilor respective: § 51 şi 427.)

BIBLIOGRAFIE

1. MIOARA AVRAM, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba romînă*, în SCL IX (1958), p. 315—333.
2. J. BYCK, *Derivaţie şi sintaxă*, în SCL II (1951), p. 125—129.
3. FLORICA DIMITRESCU, *Locuţiunile verbale în limba romînă*, [Bucureşti] 1958, p. 120—144.
4. FLORICA DIMITRESCU, *Despre verbele delocutive*, în SCL XII (1961), p. 306—309.
5. I. FISCHER, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba romînă*, în SCL V (1954), p. 293—307.
6. AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 31—37.
7. IORGU IORDAN, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 52—62.

MORFOLOGIA

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. IORGU IORDAN, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 110—173.
2. IORGU IORDAN, *Limba romînă actuală. O gramatică a „greșelilor"*, [ediția a II-a] București [1948], p. 51—155, 280—411.
3. IORGU IORDAN, *Limba romînă contemporană*, [ediția a II-a, București] 1956, p. 238—493.
4. KR. SANDFELD et HEDVIG OLSEN, *Syntaxe roumaine*. I *Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936.

NOȚIUNI GENERALE DE MORFOLOGIE

§ 8. Morfologia este partea gramaticii care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor și la modificările formale ale cuvintelor studiate pe părți de vorbire (vezi și § 1). Morfologia se ocupă deci de clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, de modificările lor formale în diferite întrebuințări (adică de flexiune) și de structura sau organizarea internă a cuvintelor din punctul de vedere al valorii elementelor componente.

PĂRȚILE VORBIRII

§ 9. Cuvintele din limba romînă se grupează în zece clase, lexicale și gramaticale în același timp, numite părți de vorbire: substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția.

Clasificarea cuvintelor în părți de vorbire este o clasificare lexicală și gramaticală, pentru că se face după caracteristicile lor semantice, morfologice și sintactice (într-o anumită măsură ea se poate referi și la unele mijloace de formare a cuvintelor). Contribuția fiecăruia dintre cele trei criterii — lexical, morfologic și sintactic — la definirea diverselor părți de vorbire poate fi mai mare sau mai mică, dar în principiu definițiile se bazează pe toate trei: pe sensul lexical foarte general al unei clase de cuvinte, pe caracteristicile de formă legate de exprimarea categoriilor gramaticale proprii și pe posibilitatea de a îndeplini anumite funcțiuni sintactice.

§ 10. Din punct de vedere l e x i c a l (semantic) părțile vorbirii se disting după ceea ce exprimă ele: numele unui obiect (substantivul, indirect și pronumele, care ține locul unui substantiv), o însușire a unui obiect (adjectivul), un număr sau o determinare numerică (numeralul), o acțiune sau o stare (verbul), o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri (adverbul), exteriorizarea unui sentiment, a unei stări fizice, a unui act de voință sau imitarea unui sunet (interjecția). Este vorba deci de desprinderea sensului lexical cel mai general al claselor de cuvinte. Dar nu toate cuvintele se pot defini prin caracteristici propriu-zis lexicale; în situația de a nu putea fi caracterizate lexical sînt trei părți de vorbire:

prepoziţia, conjuncţia şi articolul, care se opun astfel celorlalte părţi de vorbire în ansamblu.

O clasificare bazată pe conţinut distinge două categorii mari de părţi de vorbire:

a) părţi de vorbire care au sens lexical de sine stătător şi care pot fi părţi de propoziţie — substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul şi interjecţia;

b) părţi de vorbire care exprimă raporturi între noţiuni, servind la îmbinarea celorlalte cuvinte, şi care de aceea se numesc cuvinte ajutătoare, cu rol de instrumente gramaticale — prepoziţia, conjuncţia şi articolul; în aceeaşi situaţie se găsesc verbele auxiliare şi cele copulative, precum şi unele adverbe.

Criteriul lexical nu se poate aplica deci la definirea cuvintelor ajutătoare (de sub b), care se definesc numai prin caracteristici gramaticale. Dar nici la părţile de vorbire care au sens lexical de sine stătător (de sub a) criteriul lexical nu poate fi unicul criteriu de definire, întrucît nu este suficient pentru distincţia clară dintre ele. Substantivul exprimă nume de obiecte în sens larg, adică de fiinţe, de lucruri, acţiuni, stări, însuşiri. Pentru a înţelege deosebirea dintre un substantiv care denumeşte o însuşire (exemplu: *frumuseţe*) şi adjectivul care prin definiţie exprimă însuşiri (exemplu: *frumos*), caracteristicile pur lexicale nu ajung, ci e necesară referirea la caracteristici de ordin sintactic: substantivul exprimă însuşirea considerată ca obiect (abstract) de sine stătător, pe cînd adjectivul exprimă o însuşire a unui obiect însoţind şi determinînd substantivul care denumeşte acel obiect. Tot aşa, pentru a deosebi substantivele nume de acţiuni (exemple: *vînzare*, *explicaţie*) de verbe, a căror caracteristică este exprimarea unei acţiuni (exemple: *a vinde*, *a explica*), e necesară referirea la caracteristici de ordin morfologic: în timp ce substantivul are forme de gen, număr şi caz, verbul are forme de diateză, mod, timp, persoană şi număr.

§ **11**. Din punct de vedere m o r f o l o g i c interesează în primul rînd clasificarea părţilor vorbirii în două grupe mari: flexibile şi neflexibile, după cum suferă sau nu schimbări de formă pentru exprimarea diferitelor raporturi şi nuanţe gramaticale. Dintre cele zece părţi de vorbire din limba romînă sînt flexibile substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul şi verbul, iar neflexibile sînt prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia; adverbul ocupă o poziţie de mijloc: este neflexibil, dar prin categoria gradelor de comparaţie se leagă şi de părţile de vorbire flexibile.

În cadrul părţilor de vorbire flexibile deosebirea dintre ele se face prin categoriile gramaticale întîlnite la fiecare: substantivul, articolul şi numeralul au forme de gen, număr şi caz, adjectivul are în plus grade de comparaţie, iar unele pronume au, pe lîngă gen, număr şi caz, categoria persoanei; verbul are forme de diateză, mod, timp, persoană şi număr, la un singur mod, nepersonal (participiul), şi de gen şi caz (gerunziul cu forme de gen şi caz e adjectiv propriu-zis). Datorită importanţei deosebirilor flexionare dintre verb şi toate celelalte părţi de vorbire flexibile, acestea din urmă se grupează la un loc în categoria numelui şi se

vorbește de flexiunea nominală în opoziție cu cea verbală. (Pentru problemele de flexiune vezi și § 18—26.)

O caracteristică morfologică a substantivului, adjectivului, numeralului și pronumelui este și faptul că toate se pot articula. Articolul are deci caracteristici comune cu aceste părți de vorbire (forme de gen, număr și caz) și în același timp servește la caracterizarea lor în opoziție cu alte părți de vorbire.

§ **12**. Din punct de vedere s i n t a c t i c părțile vorbirii se clasifică după funcțiunile pe care le îndeplinesc.

Acest criteriu este unicul criteriu de definire pentru părțile de vorbire care nu au nici sens lexical de sine stătător și nici flexiune : prepoziția și conjuncția. Prepoziția se definește ca partea de vorbire (neflexibilă) care leagă părți de propoziție aflate într-un raport de determinare, iar conjuncția ca partea de vorbire (neflexibilă) care exprimă în propoziție raporturi de coordonare, iar în frază raporturi atît de coordonare, cît și de subordonare.

Alteori criteriul sintactic se unește în definiție cu cel lexical sau morfologic : așa se face deosebirea dintre adjectiv și substantiv (vezi § 10) sau dintre adjectiv și adverb. Adjectivele se deosebesc de adverbele de mod, care exprimă tot însușiri și cu care au în comun categoria gradelor de comparație, prin termenul determinat : adjectivele determină substantive, pronume sau numerale, pe cînd adverbele de mod determină verbe, adjective sau alte adverbe (să se compare *caiet* ***frumos*** și *ea scrie* ***frumos***) ; atunci cînd termenul determinat pare a fi același, adjectivul se deosebește de adverb prin flexiune și deci prin acord (exemplu : *apa curge* ***lină*** și *apa curge* ***lin***).

La cele mai multe părți de vorbire definiția nu se referă la caracteristicile lor sintactice, întrucît acestea sînt de obicei multiple și nespecifice. Nici una dintre multele funcțiuni sintactice ale substantivului (de subiect, atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar sau complement de orice fel) nu este îndeplinită exclusiv de substantiv. Mai mult, în interiorul aceleiași părți de vorbire se pot întîlni între formele unui cuvînt deosebiri de funcțiuni, care se apropie în schimb de alte părți de vorbire : verbul are forme cu funcțiuni apropiate de substantiv (infinitivul și supinul) sau de adjectiv (participiul), numeralul funcționează cînd ca substantiv, cînd ca adjectiv, cînd ca adverb etc.

La unele părți de vorbire, pe care ele nu le pot defini în ansamblu, caracteristicile sintactice sînt folosite pentru clasificări interioare. Pe baza criteriului sintactic se disting, în cadrul pronumelui, așa-numitele adjective pronominale (posesive, demonstrative etc.). Modurile verbale se împart în predicative și nepredicative după criteriul sintactic, legat și de o caracteristică morfologică : modurile predicative au categoria persoanei, pe cînd cele nepredicative nu (de aici celelalte denumiri întrebuințate : moduri personale și nepersonale).

§ **13**. Două dintre cele zece părți de vorbire din limba romînă au nevoie de explicații în legătură cu recunoașterea lor ca părți de vorbire. În această situație sînt articolul și numeralul.

La articol pune probleme speciale articolul hotărît, atunci cînd face corp comun cu cuvîntul care se articulează (*omul*, *mama*), apropiindu-se astfel de un afix; în limba contemporană articolul hotărît enclitic *-l* nici nu se mai pronunță de obicei, funcțiunea lui fiind preluată de vocala *-u* precedentă, care reprezintă fosta desinență a cuvîntului nearticulat: *omul* se poate pronunța *omu*, iar la substantivele care și azi au desinența *-u* forma articulată devine identică cu cea nearticulată: neart. *lucru* — art. *lucrul* pronunțat *lucru*. Desigur, în asemenea împrejurări, e greu de identificat articolul ca parte de vorbire, deci cuvînt aparte. Noțiunea de „forme" articulate și nearticulate leagă articolul de flexiune (pe lîngă faptul că substantivul și adjectivul au adesea flexiune cazuală numai datorită articolului — hotărît sau nehotărît). Cu toate acestea nu se poate nega caracterul de cuvînt al articolului, date fiind celelalte situații în care el nu e lipsit de independență formală (articolul nehotărît, posesiv și demonstrativ totdeauna și chiar cel hotărît propriu-zis în exemple ca *lui Ion*), precum și caracterul analizabil al structurii sale interne în rădăcină (exemple: *l-*, *un-*) + desinențe (*-ui*, *-or* etc.). Articolul este deci un cuvînt și prin aceasta o parte de vorbire; întrucît are un conținut exclusiv gramatical, el face parte din categoria cuvintelor ajutătoare, a părților de vorbire cu rol de instrument gramatical.

În ce privește numeralele nu se pune problema că ele nu ar fi cuvinte, ci că nu constituie o clasă cu caracteristici suficient de unitare și specifice pentru a se putea vorbi de numeral ca parte de vorbire distinctă. E drept că numeralul nu are funcțiuni sintactice proprii, ci se folosește cu valoarea altor părți de vorbire (substantiv, adjectiv sau adverb), că trăsăturile morfologice și chiar cea semantică (exprimarea ideii de număr, cantitate) nu sînt exclusive, întîlnindu-se și la cuvinte din cadrul altor părți de vorbire (exemplu: adjectivul *numeros*). Totuși cuvintele grupate în clasa numeralului au drept caracteristici atît exprimarea unei cantități numerice hotărîte (care poate fi absolută la unele, de exemplu la numeralele cardinale propriu-zise, și relativă la numeralele ordinale, la cardinalele fracționare etc.), cît mai ales faptul că ele constituie serii organizate (*unu*, *doi*, *trei*...; *doime*, *treime*...; *îndoit*, *întreit*...; *primul*, *al doilea*, *al treilea* etc.); în plus, există și unele caracteristici formale, care se întîlnesc și la unele cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, dar nu în aceeași măsură: lipsa articulării cu articol enclitic la toate numeralele, iar la numeralele cardinale propriu-zise și colective construcțiile prepoziționale (cu *a* și *la*) echivalente cu genitivul și cu dativul. Toate acestea justifică gruparea cuvintelor respective într-o clasă a numeralului ca parte de vorbire distinctă.

§ 14. Granițele între diverse părți de vorbire nu sînt nici fixe, nici stricte. Cu toate că fiecare parte de vorbire are caracteristicile ei semantice, morfologice și sintactice, există pe de o parte treceri de la o parte de vorbire la alta, pe de alta dificultăți de încadrare și de distingere.

Trecerile de la o parte de vorbire la alta pot fi complete; în acest caz ele constituie un mijloc de formare a unor cuvinte noi, prin așa-numita schimbare a valorii gramaticale: un asemenea exemplu este substantivizarea adverbului *bine*. (Pentru acest fenomen vezi § 5.) Există însă

și treceri parțiale, situații în care nu se poate vorbi propriu-zis de un cuvînt nou, cu caracteristici esențiale modificate, ci numai de întrebuințarea unui cuvînt cu valori apropiate de alte părți de vorbire : de exemplu, întrebuințarea prepoziției *cu* cu valoare apropiată de o conjuncție copulativă (cuvîntul își menține construcția de prepoziție) sau întrebuințarea adverbelor *ca*, *cît* și *decît* cu valori apropiate de prepoziție (aceste cuvinte capătă construcție de prepoziție, dar numai într-o singură situație sintactică). În tratarea gramaticii nu este necesar să se menționeze special trecerile din prima categorie : *binele*, *culesul* sînt substantive propriu-zise și se consideră ca atare în toate observațiile referitoare la substantiv, fără a se mai spune, de exemplu, că anumite funcțiuni sintactice sînt îndeplinite, pe lîngă substantiv, și de adverbe substantivizate, forme de supin substantivizate etc. În schimb, trecerile din a doua categorie, folosirea unor cuvinte cu valori ale altor părți de vorbire trebuie menționate în fiecare împrejurare : de exemplu, situațiile în care adverbul *ca* are valoare de prepoziție sau în care numeralul are valoare substantivală sau adjectivală.

Dificultățile de stabilire a părții de vorbire în care se încadrează un cuvînt sînt legate adesea de problema trecerilor de la o parte de vorbire la alta. Astfel, cu privire la *așa* și *asemenea* folosite ca atribute (de exemplu : *așa oameni*, *asemenea rezultate*) este greu de hotărît dacă e vorba de adverbe devenite adjective (există un tip de adjective invariabile) sau pur și simplu de adverbe cu funcțiune de atribut (există atribute adverbiale). Dar nu numai în situații legate de posibilitatea admiterii unor treceri de la o clasă inițială la alta sau de întrebuințarea simultană cu mai multe valori apar dificultăți de interpretare : în general e dificilă clasificarea la cuvinte cu trăsături mai puțin distincte. Cuvinte ca *mulți*, *puțini*, *cîțiva* au unele caracteristici de numerale, ceea ce explică gruparea lor tradițională într-o clasă a numeralelor nehotărîte ; ele prezintă însă mai multe asemănări cu adjective ca *numeroși*, *destui* și clasificarea ca adjective, cu renunțarea la specia numeralelor nehotărîte, are avantajul de a face ceva mai unitară clasa numeralului ca parte de vorbire (numai așa poate fi definit el ca exprimînd o cantitate hotărîtă și ca organizat în serii, spre deosebire de alte cuvinte care exprimă altfel ideea de cantitate).

§ 15. Faptul că părțile de vorbire sînt clase lexicale și gramaticale, distinse după caracteristici semantice, morfologice și sintactice împletite între ele, explică și modul lor de tratare. La diverse părți de vorbire există probleme care țin de vocabular, de flexiune și de întrebuințare.

Problemele de vocabular sînt amintite în capitolele de morfologie (în afară de definițiile părților de vorbire și de dezvoltările unora dintre ele) numai în măsura în care ele au consecințe de ordin morfologic ; de exemplu, categoria gramaticală a numărului la substantive stă în legătură cu unele categorii semantice ca numele de materie sau numele de acțiuni, stări, însușiri, relații ca abstracte propriu-zise ; distincția în sine între o categorie de substantive concrete și alta de substantive abstracte este însă

o problemă de cunoaștere care nu interesează gramatica, după cum nu interesează gramatica unele categorii pur lexicale ca verbele iterative

Problemele de întrebuințare (de așa-numita sintaxă a părților vorbirii) sînt distinse în tratare de problemele de flexiune propriu-zisă. Deosebirile de tratare a acestor probleme la diverse părți de vorbire se explică prin situația obiectivă : la substantiv, pronume și verb funcțiunile sintactice diferă după formele flexionare de cazuri sau de moduri, la adjectiv funcțiunile sintactice nu depind de cazuri; aceasta justifică existența unui paragraf consacrat funcțiunilor sintactice ale adjectivului în ansamblu, spre deosebire de metoda adoptată pentru substantiv, la care funcțiunile sintactice rezultă din întrebuințarea formelor cazuale.

§ **16.** Într-o anumită măsură, în caracterizarea unor părți de vorbire sau a unor clase din cadrul unei părți de vorbire pot intra și mijloace de formare a cuvintelor. Pentru părțile de vorbire prezintă interes afixele specializate (vezi § 5). Dacă la substantiv sau la verb referirea la sufixele caracteristice nu este necesară, întrucît există destule trăsături mai importante, mai generale (sufixele sînt prea multe la aceste părți de vorbire) și mai clare (sufixele se confundă uneori cu desinențele și se modifică în flexiune), o asemenea referire poate servi în descrierea adverbului, care, ca parte de vorbire neflexibilă, are puține caracteristici formale; sufixele adverbiale sînt și mai puține la număr (*-ește*, *-iș* sau *-îș* și *-(a)mente)*, și lipsite de modificările pe care le aduce flexiunea. Caracterizarea unor clase din cadrul unor părți de vorbire prin mijloace de formare a cuvintelor o pot ilustra diversele categorii de numerale formate pe baza numeralului cardinal propriu-zis : numeralele fracționare sînt derivate cu sufixul *-ime (pătrime)*, cele colective sînt compuse cu *tus- (tuspatru)*, multiplicativele derivate cu prefixul *în-* și sufixul *-it (împătrit)* etc. ; de asemenea, în cadrul pronumelui, pronumele de întărire sînt compuse din pronumele personal *însul* și forme conjuncte de dativ ale pronumelui reflexiv (*însumi*, *însuși*, *înșine* etc.), iar cele mai multe pronume nehotărîte sînt compuse pe baza unor relative (exemple : *fiecare*, *oricare*, *oarecare*, *careva*). Problemă de formarea cuvintelor este și clasificarea după formă a prepozițiilor și conjuncțiilor în simple și compuse.

LOCUȚIUNILE

§ **17.** Cu valoarea unei părți de vorbire se poate folosi și un grup de cuvinte. Grupul de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat care are un înțeles unitar și se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire se numește locuțiune (vezi și § 4).

Se pot găsi locuțiuni echivalente cu toate părțile vorbirii afară de articol. Pentru studiul gramaticii noțiunea de locuțiune prezintă însă interes numai acolo unde analiza gramaticală a elementelor componente este mai greu de făcut. Asemenea situații se întîlnesc mai ales la adverb

(de exemplu : *din nou*, *de-a binelea*, *pe neașteptate*), prepoziție (de exemplu : *în afară de*, *în afara*) și conjuncție (de exemplu : *precum și*, *cu toate că*, *de vreme ce*), mai puțin la verb (de exemplu : *a-și aduce aminte*, *a ține minte*, *a băga seama*) și mai puțin la adjectiv (de exemplu : *fel de fel*, *ca aceea*). Ca exemple de locuțiuni substantivale se pot cita formații de la locuțiuni verbale, ca *aducere aminte*, *băgare de seamă* (de locuțiunile verbale se leagă și unele locuțiuni adjectivale : *băgător de seamă*). Pentru pronume s-ar putea vorbi de locuțiuni pronominale nehotărîte *(cine știe cine* sau *cine știe ce)*, interogative *(ce fel de)* și de politețe (diverse formule ca *domnia-sa*). La numeral clasa numeralelor distributive și cea a numeralelor adverbiale sînt reprezentate numai de locuțiuni : *cîte doi*, *de două ori*. Grupurile de cuvinte cu valoare apropiată de interjecții sînt de fapt propoziții imperative *(Doamne iartă-mă! auzi colo!)* sau construcții incidente *(păcatele mele!)*. În situațiile în care analiza elementelor componente este clară noțiunea de locuțiune nu este utilă din punct de vedere gramatical (de exemplu : *de geniu*, *de frunte*, *bun de gură* ; *a închide ochii*, *a pune mîna*, *a tăia frunză cîinilor* etc.).

Locuțiunile pot prezenta diverse grade de sudură care merg de la limita cu îmbinările libere pînă la transformarea unora dintre ele în cuvinte compuse. Fostele locuțiuni pronominale *cineva* sau *fiecare*, adverbiale *altădată*, *astfel*, *devreme*, prepoziționale *împotriva*, *înaintea*, conjuncționale *așadar*, *deoarece*, *fiindcă* sînt astăzi cuvinte unice.

În general locuțiunile se caracterizează din punct de vedere lexical prin contopirea semantică a elementelor alcătuitoare, prin slăbirea sensului unora dintre acestea, prin limitele înlocuirii sinonimice a unor termeni. Unele locuțiuni sînt sinonime cu un singur cuvînt (de exemplu : *a băga seama* = *a observa*, *fel de fel* = *diverși*), dar nu orice sinonimie între un grup și un cuvînt este prin ea însăși dovada sau condiția caracterului locuțional : în această situație pot fi și grupuri care nu sînt locuțiuni (de exemplu : *a se duce la fund* = *a se scufunda*, *scăldat în soare* = *însorit* etc.), iar multe locuțiuni nu au echivalente simple (de exemplu : *în loc să*, *ca și cum*, *de-a lungul*). De asemenea, nu orice folosire figurată a unui cuvînt dă grupului în care apare caracter de locuțiune (de exemplu : *de aur* „blond” sau *de mătase* „mătăsos”, calificative pentru *păr*).

Din punct de vedere gramatical locuțiunile se caracterizează prin ordinea de obicei fixă a elementelor alcătuitoare și prin posibilitățile reduse de disociere (de intercalare a altor cuvinte). La locuțiuni formate pe baza unui cuvînt care aparține aceleiași părți de vorbire reprezentate de locuțiune e normal să se întîlnească trăsăturile gramaticale ale părții de vorbire respective ; de aceea nu e nimic deosebit în faptul că locuțiunile verbale, formate totdeauna pe baza unui verb, au forme de persoană, număr, timp, mod, diateză, caracter personal sau impersonal și pot primi orice compliniri ale unui verb. Pentru unitatea gramaticală a locuțiunii sînt concludente situațiile în care grupul se construiește într-un fel deosebit de elementele componente, de exemplu faptul că locuțiunea *a băga seama*, în interiorul căreia verbul tranzitiv *a băga* are un complement direct *seama*, poate fi tranzitivă în ansamblul ei față de alt complement

direct sau faţă de o completivă directă (*bag seama un lucru* sau *bag seama că*. .).

Capacitatea de a da naştere la derivate este şi ea, în general, o caracteristică a locuţiunilor, dar derivate de acest fel pot exista şi de la grupuri care nu sînt locuţiuni (vezi § 5).

O caracteristică a locuţiunilor (dintre care unele au devenit cuvinte unice) este, de asemenea, aceea că în unele dintre ele se conservă arhaisme, fie de natură lexicală (exemple: *a nu avea habar*, *a-şi veni în ori*; *de-a valma*; *deoarece*), uneori numai semantică (exemple: *a lua la rost*; *pe de rost*), fie de natură fonetică (exemple: *va să zică*, *precum*), fie de natură gramaticală (exemple: *de vreme ce*, *a pune pe roate*).

Recunoaşterea sau nerecunoaşterea caracterului de locuţiune a unui grup de cuvinte are consecinţe importante pentru analiza sintactică a părţilor de propoziţie şi a propoziţiilor subordonate (vezi § 514 şi 754).

CATEGORIILE GRAMATICALE

§ **18.** Părţile de vorbire flexibile suferă modificări formale prin care se exprimă noţiunile morfologice fundamentale numite categorii gramaticale. Categoriile gramaticale proprii limbii romîne sînt: genul, numărul, cazul, gradul de comparaţie, persoana, diateza, modul şi timpul (prin fiecare dintre aceşti termeni se înţelege atît categoria respectivă, cît şi forma prin care se exprimă categoria).

§ **19.** G e n u l. În limba romînă sînt trei genuri: masculin, feminin şi neutru. La substantivele nume de animate genul — masculin sau feminin — indică sexul fiinţelor: masculin *ţăran* — feminin *ţărancă*; la aceste substantive există în principiu o corespondenţă (cu destule excepţii) între genul natural şi cel gramatical. Gen gramatical au şi substantivele nume de inanimate: genul specific pentru inanimate este genul neutru (exemplu: *scaun*), dar ele pot fi şi masculine (exemplu: *sac*) şi feminine (exemplu: *casă*), ceea ce se explică fie ca moştenire dintr-o epocă îndepărtată, cînd oamenii considerau animate unele obiecte inanimate (exemple: *mînă*, *lună*), fie ca rezultate ale analogiei cu animatele, (de exemplu, *cizmă* din magh. *csizma* a fost încadrat la genul feminin pentru că se termină în *-ă* ca majoritatea femininelor romîneşti).

În afară de substantiv, categoria genului se întîlneşte la articol (*-l*, *-a*), adjectiv (*bun*, *bună*), pronume (*el*, *ea*), numeral (*doi*, *două*) şi la o formă verbală — participiul (*lăudat*, *lăudată*), datorită căruia are forme de gen orice mod al diatezei pasive (*el este lăudat*, *ea este lăudată*). La aceste părţi de vorbire categoria genului se explică prin referire la substantiv: unele ţin locul substantivului (pronumele, numeralele în unele situaţii), altele îl însoţesc şi îl determină, potrivindu-şi forma după el (articolul, adjectivul, numeralele în unele situaţii, participiul).

Între substantiv şi celelalte părţi de vorbire care cunosc categoria genului există şi deosebirea că substantivele sînt de un anumit gen şi schimbarea acestuia înseamnă crearea altui cuvînt cu alt sens lexical (exemplu: *curcă* — *curcan* sau *cartel*—*cartelă*) sau măcar a unei variante

lexicale (exemplu : *basc — bască*), nu a unei forme flexionare, pe cînd la celelalte părți de vorbire schimbările după gen fac parte din flexiune : *doctoriță*, *lectoră* nu sînt forme ale substantivelor *doctor*, *lector*, ci alte unități lexicale, pe cînd *bună* este o formă a adjectivului *bun*.

Cu excepția substantivelor, la care genul neutru are și o desinență de plural specifică (*-uri*), la celelalte părți de vorbire forma acestui gen se caracterizează prin identitatea cu masculinul la singular și cu femininul la plural.

§ **20**. N u m ă r u l. Prin cele două numere — singularul și pluralul — se arată dacă e vorba de unul sau de mai multe exemplare dintr-un obiect (la substantiv, *om — oameni*, și la celelalte părți de vorbire legate de substantiv : articol, *al — ai* ; adjectiv, *bun — buni* ; pronume, *acesta — aceștia* ; numeral, *întîiul — întîii*), respectiv de o acțiune săvîrșită de un singur autor sau de mai mulți (*mergea — mergeau*).

Dintre toate părțile de vorbire citate, la numeral categoria numărului este mai redusă : forme flexionare de număr au în bloc numai numeralele fracționare (exemplu : *pătrime — pătrimi*), numeralele ordinale de obicei în construcții greoaie (exemplu : *cei de-al doilea*, *cele de-al doilea*) și unele numerale cardinale cu flexiune substantivală : *zece*, *sută*, *mie*, *milion* etc.

La pronumele care au categoria persoanei, precum și la verb categoria numărului se împletește strîns cu persoana (vezi § 23). În ce privește numărul propriu-zis, la aceste părți de vorbire se întîlnesc unele întrebuințări speciale ale pluralului în locul singularului : pluralul autorului folosit în opere științifice, publicistice și oratorice, pluralul autorității sau al maiestății folosit în vechile acte oficiale, pluralul politeții, de adresare respectuoasă, și pluralul modestiei, de referire la persoana proprie în discuția cu un superior. Iată un exemplu din care se vede sfera acestor întrebuințări speciale ale pluralului : ***noi*** (pronume personal) ***înșine*** (pronume de întărire) ***ne*** (pronume reflexiv) ***vom*** *referi* (verb) *în lucrarea* ***noastră*** (adjectiv posesiv) *la cele susținute de* ***Dumneavoastră*** (pronume personal de politețe).

§ **21**. C a z u l. Cazurile exprimă raporturile în care se găsește substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul sau participiul cu alte cuvinte din propoziție sau frază. În limba romînă sînt cinci cazuri : nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul. Totalitatea formelor cazuale (la ambele numere) reprezintă d e c l i n a r e a .

Valorile cazurilor se definesc sintactic. Nominativul este cazul subiectului, al numelui predicativ fără prepoziție, al apoziției neacordate și al elementului predicativ suplimentar. Genitivul este cazul atributului cu valoarea fundamentală de exprimare a posesiei și cazul cerut de prepoziții ca *asupra* și *contra*. Dativul este cazul complementului indirect fără prepoziție și, în situații speciale, al unor atribute (la substantiv, după forme nearticulate, iar la pronume numai cînd este exprimat prin formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv) și al unor complemente circumstanțiale de loc, de asemenea cazul cerut de trei cuvinte cu valoare de prepoziție (*datorită*, *grație*, *mulțumită*), la care se adaugă întrebuințarea formelor neaccentuate de dativ ale pronumelui personal după aceleași prepoziții și locuțiuni prepoziționale construite cu geni-

tivul. Acuzativul este cazul complementului direct, al unor complemente circumstanțiale de loc, timp și mod fără prepoziție și cazul cerut de majoritatea prepozițiilor (*cu*, *de* etc.). Vocativul, fără să aibă funcțiunea de parte de propoziție, are rol sintactic, exprimînd o chemare adresată cuiva.

Observație. Aproape toate aceste funcțiuni sintactice pot fi exprimate și altfel: apoziția poate sta în orice caz cînd e acordată, numele predicativ, atributul, complementele de diverse feluri și elementul predicativ suplimentar pot fi și prepoziționale; atributul neprepozițional poate sta și în genitiv și în dativ; complementul circumstanțial de loc fără prepoziție poate sta în dativ sau în acuzativ. Totuși, în linii mari, funcțiunile indicate mai sus pot caracteriza cîte un caz, dacă se fac și precizări suplimentare, cum e precizarea că nominativul nu e cazul oricărui nume predicativ sau al oricărei apoziții, ci numai al numelui predicativ fără prepoziție și al apoziției neacordate.

Acestea sînt valorile cazuale pe care le pot avea substantivul, pronumele propriu-zis și numeralul cînd este echivalent cu substantivul: toate valorile întîlnite la substantiv se găsesc și la pronume și la numeralele echivalente cu substantivul, încît e suficientă descrierea pe larg a acestor valori o singură dată, în tratarea substantivului (la pronume sînt necesare în plus completări pentru valorile speciale ale unor forme neaccentuate ale pronumelui personal). La articol, adjectiv, adjectivele pronominale, numeralul echivalent cu un adjectiv și la participiu formele cazuale nu au aceleași valori, ci existența lor se explică prin potrivirea formală cu substantivul sau echivalentele lui.

§ 22. Gradul de comparație. Cu ajutorul comparației se arată gradul în care un obiect sau o acțiune prezintă o însușire, în raport cu alte obiecte sau acțiuni ori cu aceleași obiecte sau acțiuni în alte împrejurări. Gradul comparativ (care marchează o însușire în grad mai înalt, egal sau mai scăzut) și gradul superlativ (care arată o însușire în gradul cel mai înalt) se opun pozitivului (care reprezintă unitatea de referire a celorlalte două).

Gradele de comparație sînt o categorie constituită la adjective și la adverbe. În anumite situații comparația poate apărea și la alte părți de vorbire. Ea apare, de exemplu, destul de des la unele substantive care exprimă noțiuni comparabile, fie pentru că sînt nume de obiecte care pot fi considerate reprezentante-tip ale unor însușiri (*artist*, *filozof*, *negustor*, *tiran*, *copil* etc.):

Din cauza lipsei, poetul ***cel mai poet*** *din Valahia este amenințat a-și închide ochii la spital.* ALECSANDRI, S. 53.

Laura, Laura, judeci ca ***cea mai femeie*** *dintre femei!* CEZ. PETRESCU, I. I 9,

fie pentru că sînt nume de stări folosite în construcții cu verbul *a fi* (*foame*, *frică*, *frig*):

Ieri a fost ***foarte frig.***

Mai neobișnuită este comparația la pronume, dar e posibilă în situațiile în care pronumele are valoare adjectivală sau măcar apropiată

de adjectiv; dintre acestea este mai cunoscut comparativul lui *ceva* (adjectival):

Dă poroncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, după cum pățise și alți pețitori, poate **mai ceva** *decît aceștia.* CREANGĂ, P. 249.

Chiar și la interjecții se poate întîlni comparația:

Vai de cel ce se smintește, dar **mai vai** *de cel prin care vine sminteala!* CREANGĂ, A. 142.

În toate aceste situații apariția unor grade de comparație se explică prin sensul lexical al cuvintelor respective și de aceea nu este greșită. La numeralul ordinal *întîi* cu valoare adverbială comparativul, care pare imposibil din punct de vedere logic, se explică prin faptul că *(mai) întîi* capătă sensul adverbului *(mai) înainte*; comparativul *mai întîi (și-ntîi)* este foarte obișnuit și e literar:

Și cum ajunge la fîntînă scoate **mai întăi** *furca de unde-o avea strînsă.* CREANGĂ, P. 96.

Și la numeralul ordinal *primul* cu valoare adjectivală apariția comparației în construcții de tipul *calitatea cea mai prima* se poate explica prin modificarea sensului lexical în „bun, grozav". Totuși construcțiile de acest fel aparțin numai vorbirii neîngrijite; în literatura artistică ele sînt folosite în vorbirea personajelor sau în vorbirea indirectă liberă:

Dănilă alege brînza **cea mai prima.** SADOVEANU, O. XVI 116.

§ 23. P e r s o a n a. Unele pronume (cele personale, reflexive, posesive și de întărire) și unele moduri ale verbului (numite tocmai de aceea personale: indicativul, conjunctivul, optativ-condiționalul, imperativul și prezumtivul) au forme de persoană pentru a arăta că se referă la vorbitor (persoana I), la cel căruia i se adresează vorbitorul (persoana a II-a) sau la altă persoană decît cele două (persoana a III-a).

Categoria persoanei pune unele probleme strîns legate de categoria numărului, în ce privește raportul dintre conținutul formelor personale de plural și formele corespunzătoare de singular. Numai persoana a III-a prezintă raportul obișnuit dintre singular și plural: persoana a III-a plural desemnează un grup de mai multe persoane a III-a singular. Persoana a II-a plural este în această situație numai cînd desemnează un grup de față („tu și tu"), dar ea poate însemna și „tu și el" sau „tu și ei", desemnînd un grup de diferite persoane în care se include persoana interlocutorului. Persoana I plural este totdeauna un plural inclusiv: include persoana vorbitorului într-un grup cu alte persoane (*noi* nu este pluralul lui *eu*, ci înseamnă „eu și tu", „eu și el" etc.).

Persoana gramaticală nu corespunde totdeauna persoanei reale. La toate cuvintele care au categoria persoanei există, pe de o parte, forme de persoană gramaticale care exprimă o persoană nedeterminată sau generală, de exemplu persoana a II-a singular:

Însă vai de omul care se ia pe gînduri! Uite cum **te** *trage pe furiș apa la adînc; și din veselia cea mai mare* **cazi** *deodată în uricioasa întristare.* CREANGĂ, A. 36,

pe de altă parte întrebuințări afective ale unor persoane în locul altora, de exemplu persoana a III-a în locul persoanei I :

Dar mamița adaugă:

— Dar pe ***mamițica*** *n-o pupi?*

— Pe tine nu vreau! zice Goe cu humor. CARAGIALE, O. I 270

sau persoana I plural în locul persoanei a II-a (de ambele numere) sau a III-a singular :

Dar cocoana, luînd în brațe pe favorit și mîngîindu-l cu toată duioșia:

— Vai de mine! cum crezi d-ta?... ***Noi sîntem*** *băieți cuminți și binecrescuți..* ***Noi nu sîntem*** *mojici ca Bismarck.* CARAGIALE, O. II 96—97.

§ 24. D i a t e z a, m o d u l și t i m p u l sînt categorii care apar numai la verb (de aceea nu e necesar să fie dezvoltate în capitolul de față, care cuprinde mai ales probleme generale, comune mai multor părți de vorbire ; ele trebuie totuși amintite pentru a avea imaginea completă a categoriilor gramaticale ale limbii romîne).

Diateza exprimă raportul dintre acțiune și autorul ei. Diateza activă arată că acțiunea este făcută de subiectul gramatical, iar diateza pasivă că acțiunea este suferită de subiectul gramatical (subiectul logic putînd fi exprimat printr-un complement de agent). Diateza reflexivă este mai puțin constituită ; verbele construite cu pronume reflexive sînt adesea de fapt active (dar se caracterizează prin faptul că acțiunea îndeplinită de subiectul gramatical se răsfrînge tot asupra lui) sau pasive. Valorile proprii diatezei reflexive exprimă interesarea la acțiune a subiectului gramatical.

Modul arată felul cum prezintă vorbitorul acțiunea exprimată de verb. La modurile personale această prezentare este făcută din punctul de vedere al realizării acțiunii : ele arată dacă acțiunea este reală, realizabilă (aici pot interveni și nuanțe suplimentare : acțiune dorită, poruncită sau presupusă) sau ireală. Modurile nepersonale prezintă acțiunea ca nume (infinitivul și supinul), ca însușire (participiul) și ca acțiune desfășurată în strînsă dependență de alte moduri (gerunziul).

Timpul datează acțiunea ; el exprimă momentul în care se petrece acțiunea fie prin raportare la momentul vorbirii (timpurile absolute), fie prin raportare la alt moment, trecut sau viitor (timpurile relative).

Totalitatea formelor verbale de persoană, număr, timp, mod și diateză poartă numele de c o n j u g a r e.

§ 25. Admiterea existenței diverselor categorii gramaticale depinde de exprimarea lor formală (vezi § 26). Limba romînă nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucît caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni nu se exprimă într-o formă organizată : aspectul se exprimă în limba noastră fie prin mijloace lexicale *(a merge* față de *a umbla)*, destul de rar prin formații cu prefixe *(a adormi* față de *a dormi)*, fie prin îmbinări cu verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii *(începe a plînge)*, fie prin unele valori ale timpurilor (imperfectul față de perfectul simplu).

La categoriile recunoscute există situații marcate clar și altele interpretate prin analogie, după funcțiunea identică cu aceea a unor forme

specifice. Însuşi caracterul flexibil sau neflexibil al unei părţi de vorbire în ansamblu sau al unor cuvinte poate fi mai evident sau mai puţin evident. De exemplu, deşi adjectivul este în general o parte de vorbire flexibilă, cu forme de gen, număr şi caz, nu toate adjectivele au flexiune completă după toate aceste categorii (*bun*, *bună*, pl. *buni*, *bune*), ci există unele cu forme mai puţine (deosebesc genul numai la singular: *drag*, *dragă* — pl. *dragi*; numai la plural: *tenace* — pl. *tenaci*, *tenace* sau numai la genitiv-dativ singular: *mare* e singular pentru toate genurile la nominativ-acuzativ, numai masculin şi neutru la genitiv-dativ, iar *mari* e plural pentru toate genurile şi singular feminin în cazul genitiv-dativ) şi altele complet invariabile (*gri*). De asemenea există adjective care din motive lexicale, de sens sau origine, nu au grade de comparaţie.

Categoria cazului caracterizează substantivul, dar la nici un substantiv nu sînt marcate formal cele cinci cazuri. Prin forma propriu-zisă a substantivului (articulat sau nearticulat) se pot exprima cel mult trei cazuri ale singularului: nominativ-acuzativul, genitiv-dativul şi vocativul. Deosebirea dintre unele forme cazuale omonime ale substantivului se poate stabili însă prin referire la pronumele personal, ale cărui forme cazuale sînt mai clar diferenţiate: faptul că prepoziţii ca *de*, *la* etc. se construiesc cu acuzativul şi nu cu nominativul se vede din construcţiile cu pronume (*de mine*, *la tine* etc.), de asemenea faptul că *datorită* se construieşte cu dativul, nu cu genitivul (*datorită mie*). Şi la pronume există forme nediferenţiate pentru exprimarea cazurilor: la pronumele de politeţe *dumneavoastră*.

Unele cuvinte nu au toate categoriile gramaticale specifice clasei lor. Uneori lipsa se explică prin sensul lexical (vezi şi § 4). Cînd lipsa este de ordin pur gramatical se vorbeşte de cuvinte defective de anumite forme, de exemplu substantive defective de număr, verbe defective de anumite moduri, timpuri sau persoane.

§ **26**. Categoriile gramaticale se exprimă prin modificarea structurii morfologice a cuvîntului, prin unele mijloace fonetice şi prin mijloace analitice. Adesea se folosesc simultan elemente de tipuri diferite, de exemplu desinenţe şi alternanţe fonetice (pluralul *cojoace* faţă de singularul *cojoc*) sau modificări pur morfologice şi cuvinte ajutătoare (conjunctivul cu *să* la prezent persoana a III-a). Între diversele categorii de mijloace există şi treceri de la una la alta: fosta desinenţă *-i* este interpretată azi ca palatalizare a consoanei precedente, încît formele nominale sau verbale respective apar realizate prin alternanţă consonantică; articolul hotărît, cuvînt ajutător, face corp comun, în majoritatea situaţiilor, cu cuvîntul însoţit, confundîndu-se cu un afix.

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A CUVINTELOR

§ **27**. Din examinarea cuvintelor *parte*, *părtaş*, *împărţi* şi a formelor fiecăruia dintre ele (*părţi*, *părtaşi*, *împărţim*, *împărţea*, *împărţise* etc.) se constată pe de o parte că între ele există un element comun *-part-* (*părt-* sau *-părţ-*, vezi § 28), pe de alta că există diferenţe de formă de la

unul la altul și că de aceste diferențe de formă sînt legate diferențe de sens lexical sau gramatical.

În structura unui cuvînt se pot distinge elementele constante de elementele variabile și elementele cu valoare lexicală de cele cu valoare gramaticală.

Orice cuvînt are o r ă d ă c i n ă, la care se pot adăuga prefixe, sufixe și desinențe, cuprinse sub denumirea generală de a f i x e. Rădăcina este purtătoarea sensului lexical; afixele pot fi lexicale sau gramaticale (desinențele sînt afixe exclusiv gramaticale, prefixele sînt, cu unele excepții, pur lexicale, dar sufixele sînt și lexicale și gramaticale).

O b s e r v a ț i i. 1. Pentru orice element care intră în structura morfologică a unui cuvînt (rădăcină sau afix) se folosește uneori termenul *morfem*. Alteori acest termen este folosit cu alte înțelesuri: fie ca sinonim cu termenul *afix*, fie ca termen generic pentru desemnarea oricărui element (afixe, alternanțe fonetice, accent, intonație, cuvinte ajutătoare, chiar topica), prin care rădăcinile se transformă în cuvinte și prin care pot fi exprimate diversele categorii gramaticale; aceste două înțelesuri se deosebesc de primul prin faptul că exclud deopotrivă rădăcina din rîndul morfemelor.

2. *Terminația* nu este o noțiune legată de structura morfologică a cuvintelor, întrucît nu este vorba de o valoare definită într-un anumit fel: terminație poate fi și sufixul *-itor* din *gînditor*, și desinența *-m* din *gîndeam*, și *-d* din rădăcina lui *gînd*. De aceea acest termen poate fi acceptat numai pentru elemente care nu sînt privite din punctul de vedere al structurii interne, al formării cuvintelor și al flexiunii.

Rădăcina împreună cu sufixe sau prefixe formează o t e m ă. Tema este deci o grupare de elemente din structura unui cuvînt.

§ 28. R ă d ă c i n a este elementul neanalizabil din punct de vedere morfologic comun mai multor cuvinte cu sens înrudit (care pot aparține unor părți de vorbire diferite, dar alcătuiesc o familie). La cuvintele flexibile rădăcina nu constituie de obicei singură un cuvînt sau o formă gramaticală (vezi rădăcina *-part-* din exemplele date la § 27), ci i se adaugă unul sau mai multe afixe (*parte*, *părtaș*, *împărți*); pentru situațiile în care unele forme flexionare se confundă cu rădăcina vezi § 33.

Caracteristica de element comun mai multor cuvinte pe care o are rădăcina poate fi ascunsă uneori de alternanțele fonetice (vezi și § 37): de exemplu, rădăcina *-part-* apare drept *-părt-* în *părtaș* și drept *-părț-* în *împărți*. În unele situații există chiar modificări fonetice mai mari (fără caracter de alternanțe), explicabile din punct de vedere istoric; de exemplu, modificările produse în consoana finală a rădăcinii unor verbe înaintea sufixului perfectului simplu *-se-* : *d*, *t*, *n* dispar (***arde — arse***, ***scoate — scoase***, ***pune — pusei***), iar *c*, *g* sau dispar (***zice — zise***, ***înțelege — înțelese***) sau devin *p* (***coace — coapse***, ***frige — fripse***).

La unele cuvinte rădăcina a suferit în evoluția ei modificări care au dus la crearea a două serii de forme flexionare mult deosebite: în această situație sînt verbele cu serii de forme diferite rezultate din diferența de accentuare (*a lua*, *a mînca*, *a usca*); aceste cuvinte au flexiune neregulată din cauza modificărilor fonetice mari ale rădăcinii. La alte cuvinte neregularitățile de flexiune datorate rădăcinii nu sînt de

natură fonetică, ci reprezintă resturi izolate ale unor procedee morfologice din limba latină : verbe la care unele forme au rădăcina reduplicată (*a da, a sta*) sau substantive cu plurale ca *oameni* față de *om*. Neregularitatea cea mai mare în privința flexiunii o prezintă verbul *a fi*, cu rădăcini diferite (*sînt, este, era, fu, fost*).

În general evoluția fonetică a unor cuvinte a dus la modificări care îngreuiază analiza rădăcinii (de exemplu : flexiunea pronumelui personal *el, ea* sau flexiunea verbului *a avea*) și chiar recunoașterea unității lexicale căreia îi aparține o formă (de exemplu faptul că auxiliarul viitorului *voi, vei, va, vom, veți* reprezintă forme specializate de prezent ale verbului *a vrea*).

§ **29**. Prefixele. Se numește prefix afixul adăugat înaintea rădăcinii (exemple : *în-* din *împărți* sau *înflori*; *des-* din *desface*). Prefixele au în limba romînă numai valoare lexicală, de elemente cu care se formează cuvinte noi (fie numai cu ajutorul prefixelor : *încrede, desface, răscruce*, fie cu adăugarea simultană a unor sufixe în așa-numitele derivate parasintetice : *înflori*).

Există însă și situații în care valoarea unor prefixe este foarte apropiată de valoarea unor elemente gramaticale. De exemplu, prefixe ca *stră-, extra-, ultra-, arhi-, hiper-* formează adjective cu înțeles de superlative : *străvechi, extrafin, ultraelegant, arhiplin, hipersensibil*. Unele prefixe au valoare aspectuală : *a-* în *adormi*. Datorită faptului că unele moduri verbale (gerunziul, participiul și supinul) primesc prefixul negativ *ne-*, spre deosebire de toate celelalte moduri care se construiesc cu adverbul *nu* (de exemplu : *a nu ști, nu știu, n-am știut* față de *neștiind, neștiut*), se creează impresia că flexiunea verbală cuprinde forme negative.

§ **30**. Sufixele. Se numesc sufixe pe de o parte toate afixele cu valoare lexicală adăugate după rădăcină (acestea sînt sufixe lexicale, care formează cuvinte noi : *-aș* din *părtaș*), pe de altă parte unele afixe cu valoare morfologică adăugate tot după rădăcină sau după sufixele lexicale (acestea sînt sufixe gramaticale, care intră în alcătuirea unor forme flexionare). Sufixele gramaticale — morfologice sau flexionare — exprimă în limba romînă modul și timpul la verbe : de exemplu, modul gerunziu se formează cu sufixul *-înd* sau *-ind* (*cîntînd, citind*), timpul imperfect, după conjugări, cu sufixul *-a* sau *-ea* (*cîntam, băteam, citeam*). O formă verbală se poate realiza și cu două sufixe gramaticale, de exemplu mai mult ca perfectul comportă sufixul perfectului simplu, care e, după conjugări, *-a, -i, -î, -u* sau *-se*, urmat de sufixul mai mult ca perfectului *-se-* : *băt-u-se, scri-se-se*.

La limita dintre sufixele gramaticale și cele lexicale este sufixul *-isim* care formează superlativul unor adjective ca *rarisim, simplisim*. Acest tip nu este însă răspîndit, încît adjectivele respective dau impresia unor cuvinte aparte față de pozitivul lor.

§ **31**. Tema. Rădăcina împreună cu prefixele și sufixele alcătuiesc tema. După cum sufixele sînt lexicale sau gramaticale, se distinge tema lexicală comună întregii flexiuni a unui cuvînt de tema specifică unui timp : astfel, *împărț(i)* este tema comună întregii flexiuni a verbului *împărți*, în timp ce *împărțea-* este tema specială a imperfectului

(împărțeam, împărțeai etc.), iar *împărțise-* tema mai mult ca perfectului *(împărțisem, împărțiseși* etc.).

Spre deosebire de rădăcină, tema este comună deci numai formelor unuia și aceluiași cuvînt; în familia cuvîntului *parte* există o rădăcină comună *part-*, din care se creează o mulțime de teme: *părtaș-*, *împărț(i)*, *împărțeal(ă)*, *împărtăș-* etc., caracteristice pentru cîte un cuvînt.

Tema poate suferi alternanțe fonetice, atît în rădăcină, cît și în sufixele lexicale: *imparte* față de *împărți*, *împărțeală* față de *împărțeli*. La fel ca la unele rădăcini, modificările fonetice explicabile din punct de vedere istoric pot ascunde unitatea temei într-o paradigmă, de exemplu tema prezentului indicativ.

Există situații cînd în flexiune se produc schimbări de temă prin înlocuirea unui sufix lexical cu altul (este vorba de fapt de împletirea unor forme de la cuvinte originar diferite): astfel, substantivele formate cu sufixul diminutival *-ică* au pluralul în *-ele* (*floricică — floricele*), adjectivele formate cu sufixul diminutival *-el* au femininul singular în *-ică*, iar femininul plural în *-ele* (*tinerel, tinerică, tinerele*).

Ca și rădăcina, tema nu constituie de obicei singură un cuvînt, ci i se adaugă desinențe (singurele afixe care nu intră în alcătuirea temei).

§ 32. D e s i n e n ț e l e. Se numesc desinențe afixele gramaticale care se adaugă după rădăcină sau după temă pentru a arăta: numărul și cazul la substantive; genul, numărul și cazul la adjective; persoana (și numărul) la verbe. Astfel, la singularul *basm* se adaugă desinența *-e* pentru a forma pluralul *basme*. La masculinul *bun* se adaugă desinența *-ă* pentru femininul *bună*, care la genitiv-dativ singular și la plural înlocuiește desinența *-ă* cu *-e*: *bune*. La mai mult ca perfectul *împărțise* se adaugă desinența *-m* pentru persoana I, *-și* pentru persoana a II-a singular etc.

O formă gramaticală nu poate avea decît o singură desinență. De obicei desinența este formată dintr-un singur sunet (*-e*, *-ă*, *-m*), unele au însă un corp mai mare (exemplu: *-uri*) și chiar o structură analizabilă. De exemplu, în actualele desinențe de persoana I și a II-a plural la perfectul simplu *-răm*, *-răți*, adevăratele desinențe personale sînt numai *-m* și *-ți*: *-ră* era numai desinența persoanei a III-a plural a perfectului simplu, dar de acolo s-a extins și la celelalte două persoane la același timp și număr, precum și la toate persoanele pluralului de la mai mult ca perfect. Desinențele verbale folosite la unele persoane ale prezentului indicativ și conjunctiv și ale imperativului *-ez*, *-ezi*, *-ează*, *-eze* sau *-esc*, *-ești*, *-ește*, *-ească*, care sînt desinențe întrucît caracterizează anumite persoane, nu un timp sau mod în întregime ca sufixele gramaticale, sînt și ele analizabile într-un element *-ez-* sau *-esc-* urmat de desinențele propriu-zise.

§ 33. În flexiunea unor cuvinte pot exista forme alcătuite din rădăcină sau temă la care nu se adaugă nimic. În asemenea situații se vorbește de s u f i x u l g r a m a t i c a l z e r o sau de d e s i n e n ț a z e r o, pentru că, față de alte forme cu sufixe gramaticale sau cu desinențe exprimate, lipsa acestor mărci formale constituie ea însăși o marcă de diferențiere a unor forme de altele.

Față de formele de plural *gînduri*, *degetare*, singularul substantivelor citate prezintă forme cu desinența zero : *gînd* (egală cu rădăcina), *degetar* (egală cu tema : rădăcină + sufix lexical). Față de toate celelalte persoane ale timpului respectiv, persoana a III-a singular la imperfect, perfectul simplu și mai mult ca perfect se caracterizează prin desinența zero : *mergeam*, *mergeai*, dar *mergea* ; *mersei*, *merseși*, *merse* ; *mersesem*, *merseseși*, *mersese*. Față de formele de persoana I plural *tăcem* sau *fugim*, care au și sufix temporal (*-é-*, *-i-*) și desinență personală (*-m*), formele de persoana I singular *tac*, *fug* au și sufix și desinență zero.

§ **34**. Distincția dintre diversele elemente din structura morfologică a unui cuvînt și dintre valorile unui element nu este totdeauna clară și netă. Există situații cînd același afix are în același timp două sau chiar trei valori diferite în structura cuvîntului (vezi și § 5) : sufix lexical și desinență ; sufix gramatical și desinență : sufix lexical și sufix gramatical ; sufix lexical, gramatical și desinență. Exemple :

Într-un substantiv cum e *poetă*, *-ă* este pe de o parte sufix lexical, de formare a unui substantiv feminin (altul decît substantivul masculin *poet* ; cf. *doctoriță* față de *doctor*), pe de alta desinență de nominativ-acuzativ singular (forma pentru genitiv-dativ singular și pentru toate cazurile la plural este *poete*).

În forma de persoana a III-a a conjunctivului prezent (*să*) *cînte*, *-e* este și sufixul gramatical al modului conjunctiv timpul prezent (deosebește prezentul conjunctiv de prezentul indicativ *cîntă*), dar și desinența de persoana a III-a singular și plural (deosebește aceste persoane de celelalte persoane ale conjunctivului prezent : *să cînt* etc.).

În verbul *cuminți*, *-i* este sufix lexical de formare a unui verb și sufix gramatical care marchează modul infinitiv (și prezentul indicativ, perfectul simplu) față de alte moduri, de exemplu față de indicativul imperfect *cumințea*.

În forma de persoana a III-a a indicativului prezent *acordă*, *-ă* reprezintă sufixul lexical de formare a unui verb de conjugarea I (este o variantă a sufixului *-a* care marchează verbul *acorda* față de substantivul *acord*), dar este și sufixul gramatical al prezentului indicativ (față de prezentul conjunctiv *să acorde*) și desinența persoanei a III-a singular și plural (față de *acord*, *acorzi*, *acordăm*, *acordați*).

În împrejurări de acest fel, în care un sufix (lexical sau gramatical) se confundă cu o desinență, se ajunge ca tema cuvîntului respectiv să difere în cursul flexiunii. Astfel, deși un sufix gramatical trebuie, în principiu, să caracterizeze toate persoanele unui timp sau mod, la indicativul prezent al unui verb de conjugarea I cum e *acorda* se constată următoarea situație : forma de persoana I singular *acord* are sufix și desinență zero ; la persoana a II-a *acorzi* sufixul e tot zero, iar fosta desinență s-a confundat cu alternanța consonantică ; la persoana a III-a singular și plural *acordă* sufixul este, după cum s-a arătat mai sus, contopit cu desinența (și cu sufixul lexical) ; numai la persoana I și a II-a plural *acordăm*, *acordați* există exprimate și sufixul temporal (dar în două variante : *-ă-* și *-a-*) și desinența personală (*-m* și *-ți*).

§ 35. În structura unor cuvinte se pot întîlni elemente de formare care se lasă mai greu încadrate în categoriile de afixe general recunoscute. În această situație este, de exemplu, *-a* : la adverbe și locuțiuni adverbiale (*acuma*, *aicea*, *de-a binelea*), unde nu are un sens lexical sau gramatical sesizabil ; la numeralele ordinale (*al doilea*), unde este parte constitutivă a formei acestei specii de numeral ; la unele pronume, relative, nehotărîte și demonstrative, și la unele numerale cardinale, de cele mai multe ori ca marcă a valorii pronominale față de valoarea adjectivală (genitiv-dativ : *căruia*, *altuia*, *amîndurora*), uneori în legătură și cu topica (la *acesta* ca adjectiv). În aceeași categorie ar putea fi pus elementul *-ia* care întărește valoarea demonstrativă a unor adverbe (*acolo-ia*) sau pronume (*asta-ia*), dar acesta se deosebește de *-a* prin faptul că e mai separat de cuvîntul însoțit. Greutatea calificării elementelor de acest fel se datorește atît lipsei de claritate a rolului îndeplinit, cît și caracterului neunitar al valorilor unui element și al grupului de elemente parțial asemănătoare.

Observație. Pentru elementele de acest fel (*-a*, *-ia*) se folosește de obicei termenul *particulă*, care însă e lipsit de conținut precis și are și alte întrebuințări (apare folosit și pentru cuvinte ca adverbele de afirmație și de negație *da*, *nu* etc., adverbul interogativ *oare* etc.).

MIJLOACE FONETICE FOLOSITE ÎN FLEXIUNE

§ 36. Elemente de ordin fonetic folosite în flexiune pentru a diferenția formele gramaticale ale unui cuvînt sînt alternanțele fonetice, accentul și intonația. Ele apar fie alături de alte mărci ale unei forme (împreună cu modificări produse în forma unui cuvînt prin afixele gramaticale), fie ca mărci exclusive.

Observație. Cu valoare gramaticală, dar fără să marcheze propriu-zis forme gramaticale, se folosește și cantitatea : lungirea și dublarea sunetelor exprimă ideea de intensitate, apropiată de superlativ sau de aspect, dar nu creează forme flexionare ale cuvintelor respective (vezi și § 6).

§ 37. Alternanțele fonetice. Se numesc alternanțe fonetice variațiile suferite de foneme în diferite forme gramaticale ale aceluiași cuvînt (sau în cuvintele, derivate, din aceeași familie). De exemplu, vocala *ă* alternează cu *e* în *măr — meri*, *băț — bețe*, *spăl—speli* ; consoana *k* alternează cu *č* în *ac — ace*, *plec — pleci — plece*. Există alternanțe cu doi termeni (*k*/*č*) și cu trei termeni (*a*/*ă*/*e* în *văd — vezi — vadă*).

Alternanțele vocalice se produc între vocale (de exemplu alternanța *ă*/*e* citată mai sus) sau între vocale și diftongi : *e*/*ea* în *negru — neagră* și *o*/*oa*/*u* în *rog — roagă — rugăm*. Ele au loc mai ales în rădăcini, ca în toate exemplele date pînă acum, și în sufixe lexicale (de exemplu, în *amețeală — amețeli*, *lemnos — lemnoasă*). Alternanțele vocalice apar de obicei împreună cu alte modificări produse în forma cuvîntului și prin afixe diferite sau prin alternanțe consonantice. În limba literară ele pot constitui numai în mod excepțional singura marcă a unei forme : în flexiunea verbului

a preceda formele *precedă* (persoana a III-a singular şi plural a indicativului prezent) şi (*să*) *preceadă* (aceleaşi persoane la conjunctivul prezent) se deosebesc numai prin alternanţa vocalică din interiorul temei; cf. şi flexiunea pronumelui demonstrativ sg. m. *acesta*, f. *aceasta*.

Alternanţele consonantice se produc mai ales la sfîrşitul cuvîntului, afectînd consoana finală a temei (de exemplu *ac — ace* sau *plec — pleci*); mai rar se modifică o consoană iniţială a unui grup de la sfîrşitul temei (de exemplu *albastru — albaştri*). De cele mai multe ori unul dintre termenii unei alternanţe consonantice este o consoană finală palatalizată rezultată din contopirea (numită adesea fuziune) cu fosta desinenţă *-i*: există alternanţe consonantice între ai căror termeni deosebirea constă numai în timbrul suplimentar palatal (*cutez — cutezi*) şi altele la care consoana nepalatalizată se opune unei consoane palatalizate diferite (*obraz — obraji*); în ambele situaţii această contopire face ca alternanţa consonantică să fie simţită drept marcă flexionară neînsoţită de afix. Uneori palatalizarea unei consoane a mers pînă la dispariţia ei: consoana propriu-zisă a dispărut şi fostul ei timbru palatal s-a păstrat ca element semivocalic; aşa sînt alternanţele *n/i̯* în *spun — spui*, *l/i̯* în *cal — cai* şi *r/i̯* în *pier — piei*.

Alternanţele fonetice se pot produce în toate cuvintele care prezintă condiţii fonetice identice (alternanţa *k/č*) sau numai la unele dintre ele: a) numai la unele părţi de vorbire (alternanţele *n/i̯* sau *r/i̯* la verb) sau numai la unele clase gramaticale din cadrul unei părţi de vorbire (alternanţa *a/ă* sub accent apare la substantiv numai la substantivele feminine); b) numai la cuvinte mai vechi, eventual la neologisme mai răspîndite sau apropiate de unele cuvinte vechi (alternanţele vocalice *e/ea*, *o/oa*, *a/ă* accentuat sînt rare la cuvinte noi; repartiţia alternanţelor consonantice *z/z*ⁱ şi *z/j*ⁱ priveşte deosebirea dintre cuvinte vechi ca *obraz — obraji* şi noi ca *vietnamez — vietnamezi*). De aceea nu se pot da reguli absolute cu privire la condiţiile de apariţie a unei alternanţe.

Observaţie. Într-o fază mai veche a limbii alternanţele fonetice au fost condiţionate de anumite poziţii ale fonemelor în cuvînt. De exemplu, cuvinte ca *vacă*, *mic* etc., care prezintă astăzi alternanţa *k/č*, aveau în limba latină în toate formele lor fonemul *k*, dar înaintea unui *e* sau *i* consoana oclusivă velară *k* a devenit, prin asimilare, semioclusiva prepalatală *č*. Astăzi alternanţa *k/č* nu mai este condiţionată fonetic (de la *a marca* indicativul prezent e *marchez* cu *k* (nu *č*)+*e*), ci apare numai ca mijloc de deosebire a unor forme gramaticale: în forme ca *dinamici*, *colhoznici*, plurale ale unor cuvinte noi, *č* nu mai este condiţionat de o vocală următoare (*-i* este aici numai literă ajutătoare, semn grafic al rostirii literei *c* drept *č*), dar cuvintele respective se supun tipului de plural al cuvintelor mai vechi.

Şi astăzi există condiţii fonetice de care se leagă unele alternanţe. Pentru alternanţele vocalice interesează accentul (*o* accentuat alternează cu *u* neaccentuat: *rog — rugăm*), vocala din silaba următoare (*e* accentuat alternează cu *ea* cînd în silaba următoare este un *ă*: *negru — neagră*), consoana precedentă şi un sunet următor (*ă* alternează cu *e* după consoane labiale şi înaintea unei consoane palatalizate sau a unei silabe în care sînt vocalele *e*, *i*: *măr — meri*, *măr — mere*). Dar multe alternanţe nu mai au caracter obligatoriu în condiţiile date. Există chiar verbe vechi la care s-a reintrodus *o* neaccentuat în flexiune: *dormi*, *dormim* (faţă de formele vechi şi regionale *durmi*, *durmim* etc. ca *muri*, *murim*). În neologisme *e* accentuat

se poate menține așa și cînd e urmat de *ă*: adjectivele feminine *modernă, grotescă* (dar *pitorească*), verbe ca *posedă* etc. La unele verbe noi s-a aplicat alternanța *o/oa* (ex. *convoacă*), prin analogie cu verbele vechi, la cele mai multe însă nu (ex. *evocă, aprobă, denotă*).

Pentru a avea imaginea de ansamblu a alternanțelor folosite în flexiunea diferitelor cuvinte, dăm aici lista completă a alternanțelor, care vor fi urmărite apoi la fiecare parte de vorbire.

Alternanțe vocalice

a/ă accentuat:	subst. *carte — cărți*; adj. *călare — călări*; verb *arăt — arată*
neaccentuat:	verb *tac — tăcem*
a/e:	subst. *fată — fete*; adj. *deșert — deșartă*; verb *șed — șade*
ă/e accentuat:	subst. *măr — meri*
neaccentuat:	subst. *sămînță — semințe*; adj. *proaspăt — proaspeți*; verb *apăr — aperi*
a/ă/e:	verb *spăl — speli — spală*
e/ea:	subst. *seară — seri*; adj. *negru — neagră*; verb *merg — meargă*
e neaccentuat/*i*:	verb *vin — venim*
î/ă neaccentuat/*a*:	verb *rămîn — rămăsei — rămas*
î/i:	subst. *vînă — vine*; adj. *vînăt — vineți*; verb *vînd — vinzi*
o/oa:	subst. *os — oase*; adj. *frumos — frumoasă*; verb *dorm — doarme*
o/u accentuat:	numeral *amîndoi — amînduror*
neaccentuat:	subst. *soră — surori*
o/oa/u:	adj. *tot — toată — tuturor*; verb *joc — joacă — jucăm*

Alternanțe consonantice

1. Variază consoana de la sfîrșitul temei:

a) termenul al doilea este corespondentul palatalizat al primului termen:

b/b^i:	subst. *corb — corbi*; adj. *alb — albi*; verb *întreb — întrebi*
f/f^i:	subst. *vătaf — vătafi*; adj. *amorf — amorfi*; verb *triumf — triumfi*
h/h^i:	subst. *monah — monahi*; adj. și subst. *valah — valahi*
j/j^i:	subst. *vrej — vreji*
l/l^i:	subst. *general — generali*; adj. *real — reali*; verb *spăl — speli*
m/m^i:	subst. *pom — pomi*; adj. *legitim — legitimi*; verb *tem — temi*

n/n^i : subst. *an — ani*; adj. *bătrîn — bătrîni*; verb *adun — aduni*

p/p^i : subst. *lup — lupi*; adj. *scump — scumpi*; verb *rup — rupi*

r/r^i : subst. *par — pari*; adj. *doritor — doritori*; verb *scutur — scuturi*

ș/ș^i : subst. *tovarăș — tovarăși*; adj. *oacheș — oacheși*; verb *îngraș — îngrași*

t/t^i în grupul *șt/șt*^{i}: subst. *pește — pești*

ț/ț^i : subst. *soț — soți*; adj. *lunguieț — lunguieți*; verb *curăț — curăți*

v/v^i : subst. *morcov — morcovi*; adj. *firav — firavi*; verb *rezolv — rezolvi*

z/z^i : subst. și adj. *burghez — burghezi*; verb *cutez — cutezi*

b) termenul al doilea este o consoană diferită de prima:

d/z^i subst. *brad — brazi*; adj. *crud — cruzi*; verb *văd — vezi*

g/ǧ : subst. *fag — fagi*; adj. *drag — dragi*; verb *merg — mergi*

k/č : subst. *sac — saci*; adj. *mic — mici*; verb *plec — pleci*

s/ș^i : subst. *urs — urși*; adj. *frumos — frumoși*; verb *cos — coși*

t/ț^i : subst. *bărbat — bărbați*; adj. *lat — lați*; verb *scot — scoți*

z/j^i : subst. *obraz — obraji*; adj. *viteaz — viteji.*

În această categorie intră și alternanțele dintre o consoană și semivocala *i̯* (la care s-a ajuns prin muierea consoanei precedente):

l/i̯ : subst. *cal — cai*; adj. *gol — goi*

n/i̯ : verb *spun — spui*

r/i̯ : verb *pier — piei*

2. Variază una sau două consoane dintr-un grup de la sfîrșitul temei:

sk/șt : subst. *muscă — muște*; adj. *bruscă — bruște*

sk/șt^i : subst. *mască — măști*; adj. *bărbătesc — bărbătești*

sk/șt/șt^i : verb *cresc — crești — crește*

st/șt^i : subst. *veste — vești*; adj. *prost — proști*; pron. *acest — acești*; verb *gust — guști*

str/ștr : subst. *astru — aștri*; adj. *albastru — albaștri*; pron. *nostru — noștri*

șk/șt^i : subst. *ceașcă — cești*

șk/șt/șt^i : verb *mușc — mușți — mușțe*

După cum se vede din multe exemple, adesea se folosesc în același cuvînt alternanțe și desinențe (*frumoasă* se deosebește de *frumos* prin desinența *-ă* și alternanța vocalică *o/oa*; *albaștri* se deosebește de *albastru* prin desinența *i* și alternanța consonantică *s/ș*) sau mai multe alternanțe (de exemplu, subst. *cască — căști*, adj. *vînăt — vineți* etc.).

§ 38. Accentul. În flexiune, accentul de intensitate al cuvîntului se poate muta de pe o silabă pe alta, astfel încît locul accentului contribuie la diferențierea unor forme gramaticale.

În flexiunea substantivului accentul mobil constituie o excepție. Substantive vechi cu accentul mobil în flexiune sînt *nóră* — pl. *nurórí* și *sóră* — pl. *surórí*; mai numeros este tipul reprezentat de împrumuturi recente cu structură formală neobișnuită: substantive ca *rádio* — *radióuri*, *zéro* — *zeróuri* etc. La adjective, de asemenea, accentul mobil în flexiune e o excepție: *toți* — *tuturór*. Nici la substantive, nici la adjective, accentul nu are singur valoare morfologică, întrucît însoțește totdeauna alte modificări formale.

În flexiunea verbală, mutarea accentului de pe o silabă pe alta este frecventă. De obicei și aici el însoțește alte mărci formale: *véde* — *vedém*, *închíde* — *închideám*, *táie* — *tăié*, *báte* — *bătú* etc. Există însă situații în care două forme verbale se deosebesc numai prin accent; aceasta se întîmplă la multe verbe de conjugarea I, la care locul accentului deosebește persoana a III-a singular a prezentului indicativ de aceeași persoană a perfectului simplu: *áră* — *arắ*, *aprópie* — *apropié*, *scúturá* — *scuturắ* etc.

§ 39. Intonația. Variațiile de înălțime în pronunțarea unor cuvinte pot caracteriza unele forme gramaticale. Astfel, cazul vocativ și modul imperativ au de obicei o intonație specifică. Această intonație proprie poate apărea însoțind alte mărci în formele speciale de vocativ (exemple: *Alexandre! prietene! Ano! iubito! Radule! iubitule!*) sau de imperativ (*du! fă!* etc.), dar poate constitui și singura marcă a acestor valori gramaticale: formele de vocativ identice cu nominativul *(Andrei! frate! tovarăși! Maria! mamă! domnul!)* sau cu dativul plural *(fraților!)* și formele de imperativ identice cu indicativul (persoana a II-a singular la majoritatea verbelor: *cîntă! bea! lucrează! stai! taci* etc., iar la plural la toate verbele: *dați! faceți! veniți!* etc.) sînt marcate formal numai prin intonația de adresare.

Observație. Prin intonația exclamativă se poate da valoare de superlativ unui adjectiv sau adverb (*Frumoasă carte! Bine a răspuns!*), dar nu e vorba de forme propriu-zise de superlativ.

ELEMENTE DE FLEXIUNE ANALITICĂ

§ 40. Unele categorii gramaticale se exprimă prin îmbinări cu cuvinte ajutătoare: verbe auxiliare, adverbe, prepoziții, conjuncții și articole.

Cele mai multe dintre îmbinările de acest fel cu cuvinte ajutătoare intră în corelație cu forme realizate prin mijloace strict formale, ceea ce constituie un argument în favoarea includerii lor în flexiune. Astfel, în flexiunea verbală există timpuri compuse cu auxiliare (viitorul, perfectul compus), moduri și diateze în întregime compuse cu auxiliare (modul optativ-condițional, diateza pasivă), există un mod marcat de conjuncția *să* (conjunctivul) și altul de prepoziția *a* (infinitivul); aceste forme nu pot fi despărțite de corespondentele lor cu mărci interne (timpul prezent sau perfectul simplu, celelalte moduri etc.) Mai mult, există situații cînd aceeași categorie poate fi exprimată, la același cuvînt, prin două forme, cu mijloace pur formale sau prin mijloace analitice: de exemplu, alături de genitivul *multor* există și *a multi*.

O singură categorie gramaticală se exprimă în limba noastră aproape numai prin mijloace analitice : comparația. Gradul comparativ se exprimă analitic totdeauna, iar superlativul de cele mai multe ori : formațiile cu afixe sînt mai mult lexicale și cu sferă restrînsă (vezi și § 29 și 30), iar mijloacele fonetice (lungirea și dublarea sunetelor, intonația exclamativă) nu creează forme propriu-zise. Totuși comparația este un obiect de studiu al morfologiei ; ea constituie un sistem în care comparativul și superlativul se opun gradului pozitiv, totdeauna simplu (marcat formal prin lipsa oricărei mărci).

Observație. Și topica este în unele împrejurări un element de deosebire a unor forme gramaticale, dar ea nu poate fi apropiată de flexiune, de mijloacele referitoare la forma cuvintelor și la îmbinări cu instrumente lipsite de sens lexical autonom. Ea este un mijloc pur sintactic.

§ 41. Verbele auxiliare se unesc cu forme nepersonale ale verbului de conjugat (forma de participiu, infinitiv sau gerunziu), obținîndu-se forme verbale compuse : *am cîntat*, *voi cînta*, *voi fi cîntînd* ; *am fost felicitați* etc. Formele compuse pot coexista cu forme simple și cu unele compuse de tip mai dezvoltat apropiate ca valori : *mersei* (perfect simplu) — *am mers* (perfect compus) — *am fost mers* (cînd are valoare de perfect).

Observație. Pentru formele compuse de tip mai dezvoltat se folosește uneori denumirea de *forme perifrastice*.

Sînt elemente de flexiune numai verbele auxiliare care intră în alcătuirea unor forme de conjugare : *a avea*, *a vrea* și *a fi* (unele dintre ele au forme speciale ca auxiliare). Nu fac parte însă din flexiune îmbinările cu verbe care exprimă modalitatea sau aspectul verbului următor și de aceea asemenea verbe (*a putea*, *a începe* etc.) nu sînt auxiliare propriu-zise, ci pot fi numai apropiate de acestea în unele privințe.

§ 42. Adverbele. Au rol de cuvinte ajutătoare unele adverbe și locuțiuni adverbiale cu care se formează gradul comparativ (*mai*, *mai puțin*, *tot atît*, *tot așa*, *la fel*) și gradul superlativ (*foarte*, (*cel*) *mai*). Nu orice cuvînt care poate intra în îmbinări cu valoare de superlativ este în aceeași măsură lipsit de autonomie lexicală pentru a fi considerat pur instrument gramatical. Chiar între elementele tip de formare a diverselor feluri de comparativ și superlativ există grade diferite de gramaticalizare : *mai* este mai puțin independent decît *foarte* și acesta mai puțin decît *tot atît*, *tot așa* etc. ; cu atît mai mult este diferită situația unor elemente lexicale ca *grozav*, *strașnic* etc., care nu pot fi considerate instrumente gramaticale.

§ 43. Dintre prepoziții se apropie de elementele flexionare următoarele : *a* în construcții cu valoare de genitiv (legate de prezența unui numeral sau a altui cuvînt cu sens cantitativ) și ca marcă a modului infinitiv, *la* în construcții cu valoare de dativ, *pe* la acuzativul cu rol de complement direct.

§ 44. C o n j u n c ţ i a *să* este considerată marcă a modului conjunctiv pentru că numai ea deosebeşte la timpul prezent patru persoane de aceleaşi persoane ale indicativului prezent (I sg. *cînt — să cînt*, II sg. *cînţi — să cînţi*, I pl. *cîntăm — să cîntăm*, II pl. *cîntaţi — să cîntaţi*) şi la timpul perfect toate persoanele (*să fi cîntat*) de alte forme verbale ca optativ-condiţionalul perfect *aş fi cîntat*, viitorul anterior indicativ *voi fi cîntat* şi mai ales infinitivul perfect *a fi cîntat*.

§ 45. A r t i c o l u l este element de flexiune în diverse împrejurări: articolul hotărît sau nehotărît poate fi singurul semn al valorii de genitiv-dativ la substantive ca *lui Ion, unui copil* faţă de nominativul *Ion, copil*; articolul posesiv *al* ajută, în unele împrejurări, la deosebirea genitivului de dativ şi intră în alcătuirea pronumelui posesiv şi a numeralului ordinal; articolul demonstrativ *cel* ajută la formarea superlativului relativ al adjectivelor şi al adverbelor. Datorită sudurii cu cuvîntul însoţit, articolul hotărît enclitic se apropie chiar de categoria afixelor (vezi şi § 13).

FORME GRAMATICALE CU MAI MULTE VALORI, FORME OMONIME, SINONIME ŞI DUBLETE MORFOLOGICE

§ 46. Există situaţii în care o formă flexionară are mai multe valori. De exemplu, un verb la indicativul prezent poate exprima nu numai o acţiune care se săvîrşeşte în prezent (sau permanent valabilă), ci şi una care s-a săvîrşit în trecut (prezentul istoric) sau una care e pe cale să se săvîrşească (prezentul cu valoare de viitor).

§ 47. Se vorbeşte de omonimie morfologică atunci cînd două sau mai multe forme din flexiunea unui cuvînt sînt identice. De exemplu, la toate verbele persoana I singular a imperfectului are aceeaşi formă cu persoana I plural: *eu cîntam — noi cîntam*; aproape la toate substantivele feminine (cu excepţia celor cu pluralul în *-uri*) genitiv-dativul singular are aceeaşi formă cu pluralul: *unei cărţi — nişte cărţi*. În aceste exemple structura morfologică a formelor omonime este identică. Alteori structura poate fi diferită: la forme omonime ca *lăudaţi*, persoana a II-a plural a indicativului prezent este alcătuită din *lăuda-* (rădăcina + sufixul gramatical) + *-ţi* (desinenţă), pe cînd participiul masculin plural este alcătuit din *lăudat* (rădăcina + sufixe gramaticale) + *-i* (fosta desinenţă); la formele verbale omonime între activ şi pasiv ca *voi fi lăudat, aş fi lăudat*, formele active sînt compuse cu participiul invariabil, pe cînd cele pasive au participiul variabil după gen şi număr. Unele omonimii constituie regula pentru formele oricărui cuvînt în situaţia dată, altele se întîlnesc la clase mai mici de cuvinte, iar altele la cuvinte izolate.

§ 48. În situaţiile în care o formă flexionară se întrebuinţează cu valoarea alteia se poate vorbi de sinonimie gramaticală: de exemplu, echivalenţa dintre prezent şi viitor în construcţii ca *mă întorc peste o oră* (= *mă voi întoarce*...) sau echivalenţa dintre imperfectul indicativ şi perfectul condiţional în construcţii ca *dacă-mi scriai, îţi aduceam cartea* (= *dacă mi-ai fi scris, ţi-aş fi adus*...).

§ 49. Uneori aceeaşi formă, la acelaşi cuvînt, se realizează cu mijloace diferite, fie că e vorba de forme compuse (de exemplu, formele de viitor *voi cînta, am să cînt, o să cînt*), fie că e vorba de forme simple (de exemplu, formele de plural *boale* şi *boli, chibrite* şi *chibrituri*; formele verbale *trebuie* şi *trebuieşte*). Uneori între asemenea forme flexionare duble se produce o diferenţiere lexicală (vezi § 4).

Nu sînt forme duble variantele fonetice ale unui cuvînt în care nu intervin mijloace flexionare diferite: de exemplu, variantele populare ale auxiliarului de viitor de tipul *oi* sau variantele rezultate din modificări în fonetică sintactică (varianta *s-* a pronumelui reflexiv *se* : *s-a dus* faţă de *se duce*).

MORFOLOGIA ŞI SCRIEREA

§ 50. Scrierea îngreuiază uneori analiza morfologică a unui cuvînt în elementele componente, întrucît sunetul final al unui element se poate contopi cu sunetul iniţial al elementului următor; asemenea probleme se pun în special datorită lui *i̯* şi *u̯* : de exemplu, la verbe ca *apropia, scrie, dărui* sau la substantive ca *albie, chirie* nu se vede că temele se termină în *i̯*.

Scrierea maschează şi unele alternanţe, de exemplu alternanţa consonantică *k/č*, deosebirile de accent (*adună* prezent şi *adună* perfect simplu) şi de intonaţie (*cîntă* prezent şi imperativ).

§ 51. În ortografia limbii romîne se ţine seamă în mare măsură de principiul morfologic de respectare a elementelor constitutive ale cuvîntului (rădăcina sau tema cu alternanţele lor, sufixele lexicale şi gramaticale, prefixele şi desinenţele), de respectare a categoriei morfologice a cuvîntului (după clasele de flexiune ale părţii de vorbire respective) şi de indicare a gradului de sudură la cuvintele compuse. De exemplu, scrierea cu *ia* sau *ea* se orientează după alternanţa cu *ie* (*piatră — pietre*) sau cu *e* (*gheaţă — gheţuri*). Scrierea cu *e* sau *ă*, *i* sau *î*, *a* sau *ea* după *ş*, *j* are reguli deosebite pentru rădăcini faţă de afixe (în interiorul rădăcinii se scrie numai *e*, *i*, *a*, pe cînd desinenţele şi sufixele se scriu la fel ca şi după alte consoane: de aceea se scrie *aşază*, dar *înfăţişează*; *tovarăşă* feminin singular, faţă de *tovarăşe* feminin plural sau vocativ masculin). Cuvintele compuse se scriu cu sau fără cratimă după comportarea lor în flexiune: de aceea se scrie *rea-voinţă* şi *drum-de-fier*, dar *bunăvoinţă* şi *untdelemn*.

De sensul şi valoarea gramaticală a unor cuvinte este legat aşa-numitul principiu sintactic, care se aplică de asemenea în ortografie; pe baza acestui principiu se deosebeşte adverbul restrictiv *numai* de adverbele *nu mai*, numeralul adverbial *o dată* de adverbul *odată*, adverbul *decît* de prepoziţia *de* urmată de *cît* etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia R.P.R. Institutul de lingvistică din Bucureşti, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Editura Academiei R.P.R. [1960].
2. FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse*, Editura Academiei R.P.R., 1958.

3. FULVIA CIOBANU şi MAGDALENA POPESCU-MARIN, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în Gramatica limbii romîne*, în LR IX (1960), nr. 5, p. 3—9.
4. FLORICA DIMITRESCU, *Locuţiunile verbale în limba romînă*, Editura Academiei R.P.R., [Bucureşti] 1958, p. 30—68.
5. S. GOLOPENŢIA, *Alternanţele vocalice în limba romînă actuală*, în *Fonetică şi dialectologie* IV, 1962, p. 43—59.
6. AL. GRAUR, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG II, p. 3—18.
7. A. GRAUR et A. ROSETTI, *Esquisse d'une phonològie du roumain*, în BL VI (1938), p. 5—29
8. MIOARA GRIGORESCU, *Principii gramaticale în ortografie*, în LR III (1954), nr. 1, p. 45—50.
9. EUG. IOANIŢESCU, *Locuţiunile*, în LR V (1956), nr. 6, p. 48—54.
10. AL. IONAŞCU, *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, în LR II (1953), nr. 4, p. 75—81.
11. AL. IONAŞCU, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire*, în LR IV (1955), nr.2, p. 55—67.
12. AL. IONAŞCU, *Morfemul şi structura morfologică a cuvîntului*, în SCL VIII (1957), p. 133—149.
13. I. PĂTRUŢ, *Probleme de morfologie şi ortografie*. [I] *În legătură cu ĭ în limba romînă*, în CL I (1956), p. 119—122; II *În legătură cu ŭ şi ĭ în limba romînă*, în CL III (1958), p. 255—258; III *În legătură cu ĭ şi ŭ în limba romînă*, în CL IV (1959), p. 43—47.
14. I. PĂTRUŢ, *Despre structura morfologică a substantivelor şi adjectivelor romîneşti*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Series IV, fasc. 2, 1961, *Philologia*, Cluj, p. 13—24.
15. SORIN STATI, *Omonimia în sistemul morfologic*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. al II-lea, 1960, p. 125—140.
16. A. ZACORDONEŢ, *Problema existenţei aspectului verbal în limba romînă*, în AUI VII (1961), p. 89—97.

SUBSTANTIVUL

§ 52. Substantivul este partea de vorbire care se declină şi denumeşte obiecte în sens foarte larg, adică fiinţe, lucruri, fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii. De exemplu: *bărbat* — *femeie*; *lup* — *oaie*; *brad* — *stejar*; *carte* — *strung*; *cutremur* — *frig*; *defilare* — *marş*; *înţelepciune* — *optimism*; *concordanţă* — *prietenie*.

Substantivele sînt de două feluri: comune şi proprii.

SUBSTANTIVE COMUNE

§ 53. Substantivele care denumesc obiecte de acelaşi fel, exprimînd noţiuni formate prin abstragerea notelor comune de la mai multe obiecte, poartă numele de substantive c o m u n e.

Ele numesc nu numai o întreagă clasă sau categorie de obiecte, ci şi fiecare exemplar în parte, care aparţine categoriei sau clasei respective. Astfel în propoziţia: *cîinele trăieşte pe lîngă casa omului*, este vorba de întreaga specie a acestui animal, pe cînd în propoziţia: *cîinele vecinului a murit*, ne referim la un singur exemplar din specia *cîine*.

SUBSTANTIVE PROPRII

§ 54. Unele substantive denumesc numai anumite fiinţe, lucruri sau fenomene, considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeaşi categorie sau specie şi de aceea poartă numele de substantive p r o p r i i. Ele exprimă noţiuni care nu se formează prin abstragerea notelor comune de la mai multe exemplare.

Astfel, un oraş a fost numit *Bucureşti*, un munte *Negoiul*, un bărbat *Gheorghe*, spre a se deosebi de alte oraşe, de alţi munţi, de alţi bărbaţi. Prin faptul că numele *Gheorghe* este purtat de mai mulţi indivizi, el nu încetează de a fi substantiv propriu, căci nu toţi bărbaţii se numesc astfel; cît priveşte pe cei care au acelaşi nume, acesta nu li s-a dat pe baza însuşirilor comune.

Substantivele proprii sînt de mai multe feluri : a. nume de persoane ; b. nume de animale ; c. numiri geografice și teritorial-administrative ; d. numiri ale întreprinderilor și ale instituțiilor ; e. numirile evenimentelor istorice ; f. numiri ale operelor literare și științifice și ale documentelor istorice ; g. numirile corpurilor cerești ; h. nume individuale și generice pentru produse industriale.

a. Persoanele poartă în mod obișnuit două nume : un prenume și un nume (sau nume de familie) : *Nicolaie Bălcescu, Ion Creangă, Mihail Eminescu, Tudor Vladimirescu* ; uneori apar mai multe nume, între care două sau mai multe prenume : *Ștefan Octavian Iosif*, sau un prenume însoțit de prenumele tatălui și de numele de familie : *Ion Luca Caragiale*, sau prenumele și numele de familie însoțite de un adaos, care uneori poate fi poreclă : *Barbu Ștefănescu-Delavrancea* (= de la Vrancea), *George Niculescu-Basu*.

Unele femei căsătorite au un prenume și două nume de familie (al părinților și al soțului) : *Hortensia Papadat-Bengescu*.

b. Nume de animale : *Bălaia, Grivei, Joian, Roibu*.

c. Numiri geografice și teritorial-administrative (ape, munți, continente, țări, orașe, raioane etc.) : *Dunărea, Mureșul* ; *Bucegi, Carpați, Ceahlău* ; *Asia, Europa* ; *Republica Populară Romînă* ; *București, Baia-Mare* ; *raionul 23 August*.

d. Numiri ale întreprinderilor și ale instituțiilor : uzina *Tractorul roșu, Facultatea de filologie, Uniunea artiștilor plastici*.

e. Numiri ale evenimentelor istorice : *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Unirea Principatelor, 23 August*.

f. Numiri ale operelor științifice și literare și ale documentelor istorice : *Capitalul* de Karl Marx, *Frații Jderi* de M. Sadoveanu, *Decretul Păcii, Proclamația de la Islaz*.

g. Numiri de corpuri cerești : *Jupiter, Mercur, Sirius*.

h. Nume individuale și generice pentru produse industriale : vaporul *Pacea*, țigări *Favorit*.

Pentru scrierea cu majuscule și linioară a numelor proprii, vezi *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*.

SUBSTANTIVE PROPRII DEVENITE COMUNE

§ 55. Unele substantive proprii au devenit comune printr-o anumită întrebuințare.

a. Astfel diverse obiecte poartă numele orașului sau al țării unde s-au fabricat pentru întîia oară sau de unde sînt originare : *astrahan* (blană de miel din regiunea Karakul și introdusă altădată prin centrul comercial Astrahan) ; *olandă* (pînză de in fabricată mai întîi în Olanda) ; *havană* (țigară de foi de tutun cultivat în Cuba, a cărei capitală este Havana) ; *faianță* (produs ceramic fabricat mai întîi în orașul italian Faienza).

b. Unele obiecte sînt numite după inventatorii sau descoperitorii lor, după persoane cunoscute care au avut o legătură oarecare cu aceste obiecte : *amper, ohm, volt* (de la Ampère, Ohm, Volta) ; de asemenea : *mansardă, joben, savarină* (după Mansard, Jobin, Brillat-Savarin).

c. Există substantive comune care provin din nume proprii istorice sau legendare sau din nume de personaje literare, ca de exemplu: *un caţavencu* „demagog", *un harpagon* „zgîrcit", *un hercule* „om puternic".

De asemenea din nume de creatori ai unor opere de artă: *Galeria naţională a R.P.R. este bogată în Grigoreşti, Amani şi Luchieni* „tablouri de Grigorescu, Aman şi Luchian" (aceste substantive pot fi folosite şi la singular: *Am văzut un Andreescu de toată frumuseţea* „tablou de Andreescu").

SUBSTANTIVE COMUNE DEVENITE PROPRII

§ **56.** Multe substantive comune sînt folosite ca nume proprii.

a. Nume de persoană: Luca *Arbore*, Petru *Cercel*, Ion *Creangă*, Ştefan *Lăcustă*, Vasile *Lupu*, Petru *Moghilă*;

b. Nume topice: *Brad, Buşteni, Frăsinet, Pucioasa, Salcia, Stînişoara, Ulmi, Furnica, Mîndra, Omul, Păpuşa, Suru.*

GENUL SUBSTANTIVELOR

§ 57. În limba romînă substantivul are trei genuri: masculin, feminin şi neutru.

În principiu există o concordanţă între genul natural şi cel gramatical: genul masculin se referă la bărbaţi, femininul la femei, iar neutrul la neînsufleţite.

Adesea însă, concordanţa dintre genul substantivelor şi genul natural nu este respectată. Aceasta se poate observa în special la numele de lucruri: *masă* este feminin, *scaun* neutru; *lingură* şi *furculiţă* sînt feminine, *cuţit* neutru; *covrig* este masculin, *pîine* feminin, *corn* neutru; *seceră* este feminin, *ciocan* neutru; dintre numele părţilor corpului, *dinte* este masculin, *mînă* feminin, iar *picior* neutru. Cele mai multe nume de lucruri se grupează totuşi la neutru.

Astăzi se observă că genul neutru începe să piardă teren în raport cu genul masculin. Astfel, numeroase nume recente de obiecte din domeniul tehnicii aparţin genului masculin: *antipozi, coeficienţi, corpusculi, exponenţi, izotopi.* Alte substantive, din acelaşi domeniu, care aparţineau înainte genului neutru, încep să fie folosite tot mai mult ca masculine în anumite îmbinări: *centri* (*nervoşi*), *elemenţi* (*de calorifer*), faţă de *centre, elemente.*

Deşi denumesc animate, unele substantive ca *animal, mamifer, norod, popor* sînt de genul neutru. Explicaţia este următoarea: primele două cuvinte sînt termeni de clasare ca şi cuvintele care denumesc obiecte neînsufleţite, iar ultimele două cuvinte se referă la colectivităţi, nu la elementele lor alcătuitoare, şi deci nu interesează consideraţiile de sex.

Lipsa concordanței dintre genul gramatical și sensul lexical exprimat de substantive se observă și în cazul cîtorva substantive care denumesc o ocupație, o funcție, un titlu. Substantive de felul lui : *beizadea*, *calfă*, *călăuză*, *cătană*, *ordonanță*, *santinelă* sînt feminine, deși ființele respective nu sînt de sexul femeiesc.

GENUL SUBSTANTIVELOR DUPĂ ÎNȚELES

§ 58. Sînt de genul masculin substantivele nume de ființe de sex bărbătesc, precum și nume de lucruri care prin tradiție sau prin analogie cu cele dintîi sînt socotite tot ca masculine. Ele se recunosc după faptul că pot fi însoțite la singular de *un*, iar la plural de *doi* : (un) *socru* — (doi) *socri*, (un) *cărbune* — (doi) *cărbuni*.

Iată cîteva categorii de substantive masculine grupate după înțeles :

a. Nume, comune sau proprii, ale ființelor de sex bărbătesc : *om*, *cal* ; *Alexandru*, *Murgu*. Numele comune pot desemna ființele respective după diferite caracteristici (de vîrstă, rudenie, profesie, apartenență etnică etc.) : *flăcău*, *moșneag* ; *fin*, *frate* ; *fierar*, *tractorist* ; *romîn*, *rus*.

b. Cele mai multe nume de munți : *Bucegi*, *Caraimanul*, *Carpați*, *Negoiul*, *Ceahlăul*, *Surul*, *Moldoveanul* (*Mîndra*, *Panaghia*, *Păpușa* sînt feminine). Nume de localități : *București*, *Galați*, *Călugăreni*.

c. Nume de arbori : *cais*, *măr*, *nuc*, *păr*, *piersic*, *vișin* ; *arțar*, *brad*, *carpen*, *fag*, *mesteacăn*, *stejar*. (Sînt feminine : *răchită*, *salcie*.)

d. Unele nume de plante și de flori : *ardei*, *bostan*, *castravete*, *dovleac*, *morcov* ; *bujor*, *crin*, *mac*, *nufăr*, *stînjenel*, *trandafir*.

e. Unele nume de lucruri : *cărbune*, *perete*, *sac* ; *ochelari*, *pantaloni*.

f. Nume de monede : *ban*, *dolar*, *galben*, *gologan* ; *irmilic*, *leu*, *pitac*, *pol*, *franc*, *zlot*. (Sînt feminine : *liră*, *lețcaie*, *para*, *rublă*.)

g. Numele literelor alfabetului : *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g* etc.

h. Numele lunilor : *aprilie*, *martie* etc.

i. Numele notelor muzicale : *do*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, *si*.

j. Numele celor mai multe cifre : (un) *cinci*, (doi) *opt*. (Sînt feminine : *sută*, *mie*, și neutre : *milion*, *miliard*.)

2. Sînt de genul feminin numele ființelor de sex femeiesc și numele lucrurilor care prin tradiție și prin analogie cu acestea sînt considerate tot feminine. Le recunoaștem după cum primesc la singular pe *o*, iar la plural pe *două* : (o) *fată* — (două) *fete*, (o) *păpușă* — (două) *păpuși*.

Iată cîteva categorii de substantive feminine :

a. Nume, comune sau proprii, ale ființelor de sex femeiesc : *femeie*, *fată*, *mamă*, *soră*, *croitoreasă*, *profesoară*, *romîncă*, *Maria* ; *capră*, *găină*, *Bălaia*.

b. Nume de lucruri : *casă*, *masă* etc.

c. Nume de fructe : *alună*, *cireașă*, *nucă*, *pară*, *piersică*, *prună*. (Fac excepție *strugure*, *ananas* masculine ; *măr* neutru.)

d. Cele mai multe nume de flori : *crizantemă*, *garoafă*, *lalea*, *micsandră*, *micșunea*, *pansea*, *părăluță* etc.

e. Numele zilelor şi ale celor mai multe părţi ale zilei, numele anotimpurilor : *luni*, *marţi*, *joi*, *sîmbătă* ; *amiază*, *dimineaţă*, *noapte*, *săptămînă*, *seară*, *zi* etc. ; *toamnă*, *vară*. (Sînt neutre : *amurg*, *asfinţit*, *prînz*.)

f. Nume de ţări, de continente şi de insule : *Franţa*, *Suedia*, *Spania* ; *Africa*, *America*, *Asia*, *Australia* ; *Cuba*, *Java*, *Sicilia*. (Sînt neutre : *Luxemburg*, *Irak*, *Vietnam*, *Congo*.)

g. Majoritatea numelor care exprimă un sentiment, o atitudine, o stare psihică : *cutezanţă*, *frică*, *gelozie*, *îndoială*, *îndrăzneală*, *spaimă*, *voinţă*.

h. Nume de acţiuni provenite adesea din infinitive lungi : *cîntare*, *ducere*, *încredere*, *întrecere*, *părtinire* ; *fugă*, *joacă*.

3. Sînt de genul neutru îndeosebi substantivele care denumesc obiecte inanimate, precum şi unele nume cu sens colectiv şi generice, cu cîteva excepţii constituite de unele substantive nume de însufleţite. Formal, ele se recunosc după faptul că la singular seamănă cu masculinele, iar la plural cu femininele şi primesc la singular pe *un*, iar la plural pe *două* : (un) *căpăstru*— (două) *căpestre*, (un) *popor* —(două) *popoare*, (un) *tist*—(două) *tisturi*. Pentru desinenţa *-uri* caracteristică neutrelor, vezi § 19 şi 70.

Iată cîteva categorii de substantive neutre :

a. Majoritatea numelor de lucruri : *arcuş*, *baston*, *bici*, *brici*, *caier*, *car*, *ciocan*, *creion*, *gard*, *plug*, *strung*, *tractor*, *zăvor*.

b. Substantivele care denumesc simţurile : *auz*, *gust*, *miros*, *văz*.

c. Nume de acţiuni (provenite de la supin) : *culesul*, *pipăitul*, *fumatul*.

d. Numele de materie şi ale unor însuşiri care n-au plural sau au alt înţeles la plural decît la singular : *curajul*, *fierul*, *frigul*, *laptele*, *lemnul*, *sîngele*.

e. Numele unor sporturi şi jocuri : *baschet*, *box*, *fotbal*, *rugbi*, *şah*.

f. Numele unor vînturi : *austru*, *alizee* (pl.), *ciclon*, *crivăţ*. (Sînt masculine : *zefir*, feminine : *briză*, *boare*.)

g. Cîteva nume de animate : *macrou*, *tist*.

GENUL PERSONAL

§ **59.** În interiorul masculinului şi femininului există în limba romînă t e n d i n ţ a de a distinge şi un g e n p e r s o n a l : substantive proprii şi comune care denumesc persoane sau animale personificate.

Această tendinţă se manifestă prin următoarele trăsături caracteristice :

a. Acuzativul complement direct construit cu *pe* (vezi şi § 335 C, 599 II) :

Am întîlnit **pe** *Ion* (**pe** *Ioana*).
Nu-l pot vedea **pe** *vulpoiul de Vasile*.
Pe *tata îl cheamă Gheorghe*.
Vulpea l-a pus **pe** *urs să prindă peşte cu coada*.

b. Genitiv-dativul singular al numelor proprii (şi al cîtorva nume comune de rudenie) masculine care denumesc o persoană format cu articolul proclitic *lui* :

*Calul este **al lui Ion**.*
*I-am spus **lui Ion**.*
*I-am dat **lui Moș Niculaie**.*
*I-am scris **lui tata**.*

c. Adjectivul pronominal posesiv se adaugă direct la substantiv, fără articol, în cazul unor nume de persoană cu relații strînse între ele (mai ales de rudenie). De exemplu : *frate-meu, soacră-mea, tată-meu, unchiu-meu, stăpînă-mea, bunică-mea* (vezi § 162).

d. Prin adăugarea unor sufixe diminutive sau augmentative la numele proprii de persoane, acestora nu li se schimbă genul :

George (masculin) — *Georgică* (masculin)
Irina (feminin) — *Irinel* (~~feminin~~) mase

La numele comune se schimbă : *fată* (feminin) — *fătoi* (masculin).

Observație. În vorbirea populară și familiară numele de persoană e precedat uneori de adjectivul nehotărît invariabil *alde* : *mă duc la **alde Ion*** (vezi § 173).

Pentru celelalte trăsături specifice numelor proprii vezi § 90.

GENUL SUBSTANTIVELOR DUPĂ TERMINAȚIE

§ **60**. a. Substantivele masculine se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în consoană nepalatalizată sau palatalizată, *-u*, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic, *-e*, și, foarte rar, *-ă*, *-ea* și *-a* : *băiat, plop, stejar* ; *ochi* ; *membru, ministru* ; *erou, leu, vizitiu* ; *pui* ; *cîine, fluture* ; *popă* ; *Oprea* ; *Toma*.

b. Ca și masculinele, neutrele se termină în consoană nepalatalizată sau palatalizată, *-u*, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic, *-e* : *creion, loc, popor, stol* ; *unghi* ; *căpăstru, lucru* ; *burghiu, tablou* ; *cui* ; *pîntece, spate* ; rar, au și terminații în *-o*, *-i* vocalic și *-u* accentuat : *radio, rugbi, tabu*.

c. Substantivele feminine se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în *-ă*, *-e*, *-ea* și *-a* accentuat și consoană palatalizată : *cămașă, fată, mamă, inimă* ; *carte, floare, vulpe* ; *cafea, stea* ; *cazma, mușama* ; *luni*. Un singur substantiv feminin are terminația *-i* vocalic : *zi* și unul *-i* semivocalic : *joi*.

SUBSTANTIVE CU FORME ȘI GENURI DIFERITE LA PLURAL ȘI SINGULAR

§ **61**. a. Un număr de substantive au la singular două forme, una de genul feminin și alta de genul neutru, ambele cu același înțeles :

FEMININ	*NEUTRU*
cătună — cătune	*cătun — cătune*
colindă — colinde	*colind — colinde*

fructă — fructe	*fruct — fructe*
axiomă — axiome	*axiom — axiome*
bonetă — bonete	*bonet — bonete*
beretă — berete	*beret — berete*
compresă — comprese	*compres — comprese*
problemă — probleme	*problem — probleme*

Limba literară foloseşte în cazul primelor trei perechi de cuvinte formele de genul neutru, iar în cazul ultimelor cinci perechi, formele de feminin.

Uneori, formelor diferite de singular le corespunde şi o diferenţă de sens: *fascicul* (sau *fascicol*) de lumină şi *fasciculă* (sau *fascicolă*) a unei publicaţii.

Unele substantive au la singular două forme de masculin şi una de feminin; la plural au cîte o singură formă pentru fiecare gen:

FEMININ	*MASCULIN*
grăunţă — grăunţe	*grăunţ, grăunte — grăunţi*

Pentru singular se foloseşte mai ales forma *grăunte,* pentru plural, *grăunţe.*

Substantivul *cleşte* poate fi de genul masculin *cleşte — cleşti* (mai folosit) sau neutru *cleşte — cleşte* (şi în forma *cleşti*).

b. Unele substantive au o singură formă la singular şi două sau chiar trei la plural, aparţinînd la genuri diferite. Aceste forme au uneori sensuri diferite.

MASCULIN	*NEUTRU*
argint — arginţi (bani de argint)	*argint — arginturi* (diverse feluri de argint)
colţ — colţi (anumiţi dinţi la animale)	*colţ — colţuri* (geometrie)
cocoş — cocoşi (pasăre)	*cocoş — cocoaşe* (de armă)
corn — corni (instrument muzical)	*corn — coarne* (de animale) *corn — cornuri* (pîinişoară)
cot — coţi (unitate veche de măsură)	*cot — coate* (parte a corpului) *cot — coturi* (unghi, îndoitură)
ochi — ochi (organul văzului)	*ochi — ochiuri* (mîncare de ouă, parte a ferestrei, fir de aţă sau de lînă înnodat fără să fie strîns, vîrtej de apă)
pas — paşi (în mers)	*pas — pasuri* (trecătoare)
timp — timpi (mişcare)	*timp — timpuri* (vreme)
cîmp — cîmpi	*cîmp — cîmpuri*

genunchi — genunchi	*genunchi — genunche*
umăr — umeri	*umăr — umere*

Ultimele două plurale neutre (*genunche* şi *umere*) sînt regionale, iar pluralul masculin *cîmpi* apare astăzi numai în expresii (*a bate cîmpii* etc.).

SUBSTANTIVE MOBILE. MOŢIUNEA

§ 62. Pentru a exprima deosebirea de sex la oameni şi animale limba romînă procedează în două feluri.

a. Întrebuinţează cuvinte diferite pentru fiecare dintre cele două fiinţe de sex opus : *bărbat — femeie, frate — soră, ginere — noră, unchi — mătuşă* ; *berbec — oaie, bou — vacă, cocoş — găină.*

b. Creează cuvinte noi prin adăugarea de sufixe la substantive de gen opus. Formarea de substantive feminine de la masculine şi de substantive masculine de la feminine, prin adăugarea unui sufix, pentru a desemna celălalt sex al fiinţei în discuţie, poartă numele de m o ţ i u n e, iar substantivele apte de a suferi această modificare se numesc m o b i l e.

Feminine formate de la masculine cu sufixele :

-ă :	*prieten — prietenă*	*-oaică* :	*lup — lupoaică*
	nepot — nepoată		*tigru — tigroaică*
	văr — vară		*urs — ursoaică*
-iţă :	*doctor — doctoriţă*		*turc — turcoaică*
	macaragiu — macaragiţă	*-easă* :	*croitor — croitoreasă*
	miner — mineriţă		*lăptar — lăptăreasă*
	pictor — pictoriţă		*mire — mireasă*
	sculptor — sculptoriţă	*-esă* :	*prinţ — prinţesă*
-că :	*ieşean — ieşeancă*		*negru — negresă*
	orăşean — orăşeancă		
	pui — puică		
	romîn — romîncă		
	sătean — săteancă		

Numele de agent în *-tor* formează femininul cu sufixul *-toare* : *cititor — cititoare* ; *lucrător — lucrătoare* ; *scriitor — scriitoare.*

De la numele de agent în *-or* se formează femininul cu sufixul *-oare* : *ambasador — ambasadoare.*

Masculine formate de la feminine :

-oi :	*broască — broscoi*	*-an* :	*curcă — curcan*
	cioară — cioroi		*ciocîrlie — ciocîrlan*
	raţă — răţoi		*gîscă — gîscan*
	vrabie — vrăbioi		
	vulpe — vulpoi		

CONCORDANȚA DINTRE GEN ȘI SEX LA NUMELE DE PERSOANĂ

§ 63. Deoarece în principiu genul e legat de sex, ne așteptăm ca la numele de persoane să existe concordanță între gen și sex. Și într-adevăr, această concordanță apare atît la nume comune : *bărbat — femeie, băiat — fată, tată — mamă, fiu — fiică, bunic — bunică, moș — babă*, cît și la nume proprii de persoană : *Alexandru — Alexandrina, Florea — Floarea, Gabriel — Gabriela, Ion — Ioana, Niculaie — Niculina, Ștefan — Ștefana.*

De la unele substantive masculine, nume de ocupații, se creează o formă feminină pentru a desemna persoana de sex femeiesc care are aceeași ocupație : *doctor — doctoriță, manipulant — manipulantă, sudor — sudoriță, școlar — școlăriță, zidar — zidăriță.*

Există însă situații cînd concordanța dintre gen și sex nu este realizată. Astfel, la unele substantive, forma de feminin nu este fixată, folosindu-se de cele mai multe ori forma de masculin : *maistoriță*, dar și *maistru* (*60 de femei sînt* ***maiștri.*** FEMEIA, VII (1960), p. 9), *sondoriță — sondoră*, dar și *sondor.*

Există de asemenea unele substantive ca : *electrician, frezor, mecanic, medic, ministru, rector, tehnolog, vatman*, de genul masculin, întrebuințate și cu privire la femeile care exercită vreuna dintre aceste funcții sau profesii (*în uzină sînt femei cu o înaltă calificare:* ***strungari, frezori, electricieni, bobinatoare, rectificatoare.*** FEMEIA, VII (1960), p. 4).

Cîteodată prin anularea concordanței dintre gen și sex cu ajutorul unor anumite sufixe, se exprimă o nuanță afectivă. Această nuanță poate fi depreciativă, de pildă *fată — fătoi* : *Dintr-atîtica s-o făcut coșcoge fătoi!* ALECSANDRI, T. I 43.

Unele cuvinte își accentuează sensul peiorativ atunci cînd sînt folosite sub formă feminină la adresa unei persoane de sex masculin. Astfel *nătăfleață* spus despre un bărbat e mai depreciativ decît *nătăfleț* : *Aș fi o* ***nătăfleață*** *să dau cu piciorul norocului.* REBREANU, I. I 62.

SUBSTANTIVE EPICENE

§ 64. Spre deosebire de animalele pe care le crește sau le cunoaște bine omul și la care îl poate interesa deosebirea de sex (*berbec — oaie, lup — lupoaică*, vezi § 62), există animale la care această deosebire nu interesează. Numele acestor animale au aceeași formă pentru desemnarea ambelor sexe. Astfel de substantive se numesc e p i c e n e.

a. Se folosește numai forma masculină : *bîtlan, cocostîrc, dihor, elefant, fluture, guzgan, greier, jder, lăstun, liliac, papagal, pițigoi, struț, țînțar, uliu, viezure, vultur, zimbru.*

b. Se folosește numai forma feminină : *cămilă, gaiță, girafă, lăcustă, lebădă, privighetoare, prepeliță, veveriță, vidră, viperă.*

O b s e r v a ț i e. La nevoie, se pot construi forme de feminin, respectiv, masculin și de la astfel de substantive; de exemplu : *cuc — cucă, barză — bărzoi.*

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

§ **65.** În mod obișnuit, substantivele au o formă pentru singular și o formă pentru plural:

a. singularul arată un singur exemplar dintr-o categorie de obiecte: *carte*, *prieten*, *tractor*.

b. pluralul arată două sau mai multe obiecte de același fel: *cărți*, *prieteni*, *tractoare*.

Pluralul poate arăta uneori ființe de sexe diferite, cînd acestea alcătuiesc un grup unitar. De exemplu: *frații* = „frații și surorile"; *verii* = „verii și verișoarele"; *soții* = „soțul și soția"; *bunicii* = „bunicul și bunica"; *mirii* = „mirele și mireasa"; *tovarășii* = „tovarășii și tovarășele". De asemenea numele proprii de familie în forma lor de plural desemnează pe toți membrii, bărbați și femei, ai familiei respective: *Ioneștii*, *Popeștii*, *Goleștii*, *Văcăreștii*. În astfel de cazuri, substantivul care desemnează ființe de genuri diferite este numele ființei de sex bărbătesc.

De asemenea apar la plural numele unor personaje din istorie sau din literatură întrebuințate pentru a desemna indivizi care au trăsături comune cu ele: *emineștii* „marii poeți", *nestorii* „înțelepții", *cațavencii* „demagogii", *pliușkinii* „avarii" *(emineștii nu se ivesc la tot pasul)*. Pentru întrebuințarea numelor de personaje literare ca nume comune, vezi § 55 c.

OBSERVAȚII GENERALE CU PRIVIRE LA NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

§ **66.** a. Uneori singularul are înțeles de plural. Exemple:

1. nume de popoare (popular și vechi):

Trec voinicii la bătaie,
*La bătaia **turcului**.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 299.
*În țara **franțuzului**.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 307.

2. nume generice:

*Salcîmii plini de **floare***
Se uită lung spre sat. TOPÎRCEANU, O. I 83.
*Produfurile făcute în ghețușul verzui, ca să poată răsufla **peștele**.* SADOVEANU, O. III 26.

Ca numele de materie (vezi p. 65), unele nume generice pot fi însoțite de articolul nehotărît *niște* atunci cînd intervine ideea de cantitate: *niște pește* (ca *niște mazăre*): *Tot în legăturică mai avea,... învăluit bine într-o hîrtie groasă, **niște pește uscat**.* SLAVICI, N. I 175.

b. Unele substantive se întrebuințează la ambele numere cu înțelesul singularului, uneori cu anumite deosebiri de nuanță: *bătrînețea* — *bătrînețile* (regional *bătrîneța* — *bătrînețele*), *blîndețea* — *blîndețile* (regional *blîndeța* — *blîndețele*), *tinerețea* — *tinerețile* (regional *tinereța* — *tinerețele*), *mintea* — *mințile* (în expresia *a-și pierde mințile*), *silința* — *silințele*.

La vreme de adîncă ***bătrînețe*** *sta falnic în fruntea ostașilor.* DELAVRANCEA, S. 82.

Să ai femeie cum trebuie și s-o duci cu dînsa pînă la adînci ***bătrînețe.*** CREANGĂ, P. 169.

O babă întîmpină pe fată cu ***blîndeță.*** CREANGĂ, P. 288.

Se dusese vestea de ***blîndețele*** *lui.* ISPIRESCU, M. V. 3.

Tinerețe, *dragă-mi ești,* ***tinerețe!*** Cîntec de masă.

Acolo v-ați pus averea, ***tinerețile*** *la stos.* EMINESCU, O. I 151.

c. Substantivele nume de obiecte formate din două părți identice se întrebuințează de cele mai multe ori la plural, dar cu sens de singular: *desagi, ițari, ochelari, pantaloni* (uneori și *clește, foarfeci*). Aceste substantive pot fi însoțite de cuvîntul *pereche*:

Unul are o ***pereche de ochelari*** *negri...* SAHIA, N. 24.

Intră și Chirică... c-o ***păreche de clești*** *în mînă.* CREANGĂ, P. 177.

O ***pereche de pantaloni*** *largi...* RUSSO, S. 27.

Datorită nevoii de a pune de acord conținutul cu expresia, unele dintre aceste substantive au căpătat o formă de singular: *desagă* (și *desag*), *foarfecă*. Pluralul *pantaloni* are și el un singular (*pantalon*), acesta însă nu e refăcut în romînă după plural, ci corespunde formei din limba din care a fost împrumutat (fr. *pantalon*).

L-or lua pe Colțun cu dînșii într-o ***desagă.*** SADOVEANU, O. XII 405.

Să schimbăm ***pantalonul*** *și surtucul...* RUSSO, S. 49.

d. Unele substantive au forme numai pentru numărul singular, iar altele numai pentru numărul plural.

1. Au numai singular:

— Cele mai multe nume care exprimă calități, însușiri, stări fiziologice etc.: *bunătate, cinste, curaj, dreptate, înțelepciune, lene, prudență; foame, sete* etc. (cu alt sens, unele pot avea și plural: *bunătăți*).

— Cele mai multe nume de materie: *aur, miere, nea, orez, piper, sînge, unt, vată, cimbru, mazăre, mei, pătrunjel, secară, usturoi* etc.

Observații. 1. Numele de materie care n-au plural sînt însoțite de articolul nehotărît *niște* atunci cînd intervine ideea de cantitate nedeterminată: *niște tablă* „mai multe foi de tablă".

2. Unele nume de materie sînt folosite destul de rar și la plural: sg. *fasole* — pl. *fasole*, sg. *pătrunjel* — pl. *pătrunjei*. Uneori pluralul desemnează sorturile din materia respectivă: *orezuri*.

— Termeni tehnici, ca de exemplu denumirile unor sporturi și jocuri: *baschet, box, fotbal, oină, șah, tenis, volei.*

— Denumirile cîtorva domenii științifice: *chimie, geografie.*

Observație. Atunci cînd este nevoie, numele disciplinelor științifice pot apărea la plural pentru a desemna:

— mai multe volume dintr-un manual tratînd despre disciplina respectivă: *două* ***chimii****, două* ***geografii***;

— mai multe aspecte diferite ale aceleiași discipline:

Există două ***filozofii****; una materialistă și una idealistă.*

— Multe nume topice: *Alba-Iulia, Buzău, Caraiman, Ceahlău, Dunărea, Moscova, Olt, Omul, Roma* etc.

— Unele substantive care apar numai în locuțiuni adverbiale: *cu toptanul, cu ghiotura, cu țîrîita* etc.

— Cîteva substantive masculine, nume de persoane: *bade, taică, vodă.*

2. Au numai plural:

— Cîteva nume de materie: *bale, cîlți, icre, tăiței* etc.

— Cîteva nume comune: *moaște, nuri, șale, zori* etc.

— Unele nume topice: *Alpi, Bucegi, Carpați, Vîlcele* etc.

În cazul numelor de localități care prezintă o contradicție între forma de plural și înțelesul de singular, flexiunea și acordul lor se făceau după formă:

A căzut ploaie și piatră cît oul de gîscă asupra ***Bucureștilor.*** CARAGIALE, O. I 305.

Trupa se tîrî mai departe, pe drumul la capătul căruia s e a f l a u undeva ***Bucureștii.*** *A l ț i* ***București*** *decît cei din totdeauna.* CEZ. PETRESCU, Î. I 175.

***Bucureștii**-N o i.*

Lipsa concordanței dintre formă și înțeles a dus, în cazul acestor substantive, la apariția unor construcții cu acordul după înțeles în care substantivul are articol de plural și predicat sau determinant adjectival la singular:

Prin arșița caniculară, semnîndu-și pașii pe asfalt,
Porni din nou martirul nostru de la un cap la celălalt,
Cutreierînd t o t ***Bucureștii.*** Anghel și Iosif, *Caleidoscopul lui A. Mirea*, II (București, 1910), p. 10—11

și la crearea unor forme de singular articulate: *Bucureștiul, Iașul, Galațiul.*

Sotniile lui Apletin grăbeau spre drumurile ***Galațiului*** *și Brăilei.* SADOVEANU, O. XVIII 382.

Iașul *literar* (titlu de revistă).

Informația ***Bucureștiului*** (titlu de ziar).

Între toate formele și construcțiile de mai sus, moderne și literare sînt formele refăcute de singular (*Bucureștiul* etc.); construcțiile cu acordul după formă la plural (*Bucureștii-Noi*) sînt învechite, dar nu greșite, iar construcțiile hibride (*tot Bucureștii*) sînt greșite.

Un număr de substantive au la singular mai multe forme de același gen: *berbec — berbece*; *fluture — flutur*; *glonț — glonte*; *livadă — livede*; *oaspete — oaspe*; *șoarece — șoarec.* În toate perechile enunțate, prima formă e cea recomandabilă.

O b s e r v a ț i e. Pentru substantivele care au forme diferite de singular aparținînd la genuri și deci la declinări diferite, vezi § 61.

e. Alte substantive au mai multe forme la plural: *aripă — aripi, aripe*; *barbă — bărbi, barbe*; *bortă — borte, borți*; *cămin — căminuri,*

cămine; *chibrit — chibrituri, chibrite*; *coală—coli, coale*; *groapă — gropi, groape*; *regulă — reguli, regule*; *stradă — străzi, strade*; *tufiș — tufișuri, tufișe*; *uliță — ulițe, uliți*; *vreme — vremuri, vremi.*

Și în aceste perechi prima formă e cea recomandabilă.

Unele substantive au forme diferite de plural care apar mai ales în anumite expresii: *boală — boli,* dar și *boale* în expresia: *a băga în boale*; *roată — roți,* dar și *roate* în expresia: *a pune bețe în roate.*

Unele substantive și-au format un plural al cărui înțeles s-a desprins de singular (dintre acestea unele au și un plural corespunzător ca înțeles singularului): *apă — ape* („joc de lumini la o stofă sau la un metal"); *frig — friguri* („boală"); *bucată — bucate* („cereale și mîncăruri"); *grîu — grîne* („cereale"); *lapte—lapți* („glandele peștilor și lichidul secretat de ele").

Observație. Unele nume se folosesc, în anumite construcții, fie mai ales la singular, fie mai ales la plural, fără să se poată justifica această întrebuințare: *telemea de oi,* dar *brînză de vaci* sau *de vacă, supă de cartofi,* dar *borș de sfeclă.*

FORMAREA PLURALULUI

§ **67.** Pluralul substantivelor se poate forma fie cu ajutorul desinențelor: *casă — case, socru — socri,* fie prin fuziunea fostei desinențe de plural cu tema (palatalizarea consoanei finale): *pom — pomi, pădure — păduri,* fie printr-un procedeu combinat, și anume prin alternanțe fonetice și, totodată, prin fuziunea fostei desinențe de plural cu tema: *dud — duzi, arheolog — arheologi.* Adesea și procedeul formării pluralului prin desinențe apare însoțit de procedeul alternanțelor: *băț — bete* (desinența pluralului *-e*; alternanța fonetică *ă/e*). Uneori, chiar același substantiv poate avea mai multe forme de plural, formate prin procedee diferite: *groapă — groape* (desinența *-e*), *groapă — gropi* (fuziunea desinenței *-i* cu tema și alternanța fonetică *oa/o*).

A. DESINENȚELE PENTRU PLURAL ALE SUBSTANTIVELOR NEARTICULATE

SUBSTANTIVELE MASCULINE

§ **68.** 1. Masculinele cu desinența *-u* vocalic la singular fac pluralul cu desinența *-i* vocalic: *astru — aștri, codru — codri, cumătru — cumetri, cuscru — cuscri, metru — metri, multiplu — multipli, socru — socri, tigru — tigri.*

2. Masculinele cu desinența *-u* semivocalic fac pluralul cu desinența *-i* semivocalic: *bou — boi, călău — călăi, fiu — fii, flăcău — flăcăi, geamgiu — geamgii, hangiu — hangii, leu — lei, nătărău — nătărăi, scatiu — scatii, surugiu — surugii.*

3. Masculinele care au la singular desinența *-e* au la plural desinența zero (consoanele sînt deja palatalizate : *doge — dogi, rege — regi, șoarece — șoareci*).

4. Masculinele terminate la singular în consoană palatalizată au aceeaşi formă şi la plural : *arici — arici, baci — baci, cîrmaci — cîrmaci, ochi — ochi, puşti — puşti, unchi — unchi.*

5. Aceeaşi formă la plural ca şi la singular o au şi substantivele terminate în *-i* semivocalic : *ciocoi — ciocoi, pui — pui, rățoi — rățoi, vulpoi — vulpoi.*

SUBSTANTIVELE FEMININE

§ **69.** 1. Unele substantive feminine care au la singular desinența *-ă* fac pluralul cu desinența *-e* : *colibă — colibe, gîrlă — gîrle, movilă — movile, nalbă — nalbe, navă — nave, pleoapă— pleoape, rață — rațe, sapă — sape, ședință — ședințe.*

2. Unele substantive terminate în *-e* precedat de iot fac pluralul cu desinența zero :

a. uneori iot de la singular este notat şi atunci pluralul se formează, atît în vorbire, cît şi în scris, numai prin dispariția desinenței *-e* : *baie — băi, bătaie — bătăi, odaie — odăi, văpaie — văpăi.*

b. după *-i* vocalic, iot de la singular nu este notat. În scris s-ar părea că aceste substantive formează pluralul prin adăugarea unui *-i* și dispariția desinenței *-e*; de fapt, e vorba și aici tot numai de dispariția desinenței *-e* de la singular, adăugarea lui *-i* nefiind decît redarea în scris a lui iot existent în pronunțare și la singular : *albie — albii, arie — arii, corabie — corăbii, felie — felii, frînghie — frînghii, hîrtie — hîrtii, mînie — mînii, plantație — plantații, pîrghie — pîrghii, scorpie — scorpii, vrabie — vrăbii.*

3. Cîteva substantive feminine cu desinența *-e* (precedat în scris de alt *e*) fac pluralul în iot : *alee — alei, epopee — epopei, idee — idei, melopee — melopei.* Dar *graminee, onomatopee* au la plural aceeaşi formă ca la singular.

4. Substantivele feminine terminate la singular în *-a* accentuat formează pluralul cu desinența *-le* (cu menținerea lui *a*) : *angara — angarale, basma — basmale, mucava — mucavale, para — parale, șandrama — șandramale.*

5. Substantivele feminine terminate la singular în *-ea* accentuat fac pluralul în *-ele* : *cafea — cafele, curea — curele, ghiulea — ghiulele, lalea — lalele, măsea — măsele, stea — stele, șosea — șosele, vergea — vergele, vițea — vițele.*

6. Diminutivele formate cu sufixele *-ică* sau *-ea* au pluralul în *-ele* : *floricică — floricele, păsărică — păsărele, rîndunică — rîndunele, rămurea — rămurele.*

7. Substantivul *luntre* are aceeaşi formă şi la plural : *luntre — luntre* (dar şi *luntri* cu *-i* vocalic).

Observații. 1. Substantivul feminin *zi* are pluralul în *-le*: *zile*.

2. Substantivele feminine nume de agent (persoane și animale) și de instrument care au aceeași formă la singular (se termină în *-toare*) formează pluralul în mod deosebit pentru fiecare din aceste sensuri: numele de persoane au pluralul egal cu singularul (*călătoare—călătoare, cititoare—cititoare, învățătoare—învățătoare, semănătoare—semănătoare*), iar numele de animale și de instrumente au pluralul în *-tori* (cu palatalizarea consoanei finale și alternanța *o/oa*): *ciocănitoare—ciocănitori, lipitoare—lipitori, privighetoare—privighetori, semănătoare—semănători, strecurătoare—strecurători*.

3. Unele substantive, nume de materie, de lucruri sau de acțiuni (terminate la singular în *-ă* sau *-e*), au alături de pluralul (de cele mai multe ori învechit) în consoană palatalizată sau, mai rar, în *-e* (uneori și cu alternanțe vocalice), și un plural în *-uri*. Desinența *-uri*, specifică pentru substantivele neutre, a fost folosită aici pentru că substantivele respective, datorită sensului lor, au fost apropiate de neutre: *gîlceavă—gîlcevi—gîlcevuri, iarbă—ierbi—ierburi, leafă—lefi* (învechit)*—lefuri, lipsă—lipse* (învechit)*—lipsuri, marfă—mărfi* (învechit)*—mărfuri, treabă—trebi—treburi, vreme—vremi—vremuri*. Uneori cele două forme de plural au înțeles diferit: *mîncări* înseamnă repetarea acțiunii care poartă acest nume (*două mîncări nu strică*), iar *mîncăruri* înseamnă „feluri de mîncare".

Unele substantive din aceste categorii semantice, cu aceleași desinențe de singular (*-ă* sau *-e*), fac pluralul numai în *-uri*: *ceartă—certuri, gheață—ghețuri*. Parte din ele, și anume unele nume de materie, desemnează la plural speciile sau obiectele făcute din materiile respective: *alamă—alămuri, lînă—lînuri, mătase—mătăsuri*. Substantivul *lînă* are pe lîngă pluralul *lînuri* și pluralele rar întrebuințate *lîni* și *lîne*.

4. Un mare număr de substantive feminine terminate la singular în *-ă* fac pluralul în două feluri: cu desinența *-e* sau cu palatalizarea consoanei însoțită sau neînsoțită de alternanță vocalică și, uneori, consonantică: *boală—boale—boli, coadă — coade—cozi, coală—coale—coli, credință — credințe — credinți, sudalmă — sudalme — sudălmi*.

La unele dintre aceste substantive sînt recomandabile formele în consoană palatalizată, care se întrebuințează mult mai des: *boli* (pentru *a băga în boale*, vezi § 66 e), *coli, sudălmi*, la altele cele în *-e*: *credințe*. Și aici intervine cîteodată diferențierea semantică: *coade* se folosește mai mult pentru „părul împletit al femeilor", iar *cozi*, cu celelalte sensuri.

5. Numele primelor cinci zile ale săptămînii au aceeași formă pentru ambele numere: *luni, marți, miercuri, joi, vineri*; celelalte două se conformează regulilor de formare a pluralului femininelor terminate în *-ă*: *sîmbătă — sîmbete, duminică — duminici*.

6. Au pluralul neregulat: *soră — surori, noră — nurori*.

SUBSTANTIVELE NEUTRE

§ **70.** 1. Substantivele neutre terminate la singular în consoană, consoană palatalizată sau *-u* vocalic formează pluralul unele cu desinența *-uri*, altele cu desinența *-e*:

— desinența *-uri*:

a. *adevăr — adevăruri, auz — auzuri, chip — chipuri, cîștig — cîștiguri, cuib — cuiburi, dig — diguri, gust — gusturi, ideal — idealuri, steag — steaguri, vicleșug — vicleșuguri*;

b. *bîlci — bîlciuri, clenci — clenciuri, junghi — junghiuri, șfichi — șfichiuri, trunchi — trunchiuri, unghi — unghiuri*;

c. *lucru* — *lucruri*, *monoclu* — *monocluri*, *suflu* — *sufluri*, *titlu* — *titluri*.

— desinența *-e*:

a. *ac* — *ace*, *bilet* — *bilete*, *ciocan* — *ciocane*, *inel* — *inele*, *măr* — *mere*, *oraș* — *orașe*, *popor* — *popoare*, *sat* — *sate*;

b. *bici* — *bice*, *brici* — *brice*, *gîrbaci* — *gîrbace*, *gîrlici* — *gîrlice*;

c. *candelabru* — *candelabre*, *căpăstru* — *căpestre*, *filtru* — *filtre*, *teatru* — *teatre*, *templu* — *temple*, *timbru* — *timbre*.

Observații. 1. Din exemplele prezentate mai sus se poate vedea că desinențele pluralului *-e* și *-uri* pot apărea deopotrivă la toate tipurile de substantive neutre menționate; fac excepție cele terminate în *-e* și neologismele în *-iu* (vezi, mai jos, pct. 4 și 5). Se poate observa însă că cele mai multe monosilabice fac pluralul în *-uri*. Cît despre celelalte substantive, trebuie remarcat că *-uri* apare la cele cu accentul pe ultima silabă a temei; *-e* nu e legat de accent și tinde să înlocuiască în multe cazuri cealaltă desinență.

2. La unii scriitori apare o variantă regională *-ă* a desinenței de plural *-e* la substantivele neutre terminate la singular în *-r* sau *-ț*: *car* — *cară*, *hotar* — *hotară*, *izvor* — *izvoară*, *braț* — *brață*.

2. Neutrele terminate în *-u* semivocalic au desinența *-ie* (scris *-ie* sau *-e*): *chipiu* — *chipie*, *curcubeu* — *curcubeie*, *ferăstrău* — *ferăstraie*, *hîrdău* — *hîrdaie*, *muzeu* — *muzee*, *pîrîu* — *pîraie*, *sicriu* — *sicrie*; dacă *-u* e precedat de *o* au desinența *-uri*: *birou* — *birouri*, *cadou* — *cadouri*, *tablou* — *tablouri*. Există însă numeroase excepții și anume substantive în *-u* neprecedat de *o* care fac pluralul în *-uri*: *pustiu* — *pustiuri*, *rîu* — *rîuri*, *tău* — *tăuri* (ultimele două fiind monosilabice).

Face excepție, de asemenea, cuvîntul *ou*, al cărui plural este *ouă*.

3. Substantivele neutre terminate la singular în *-i* semivocalic au și ele la plural unele *-e*, altele *-uri*, cu predominarea primei desinențe cînd *-i* e precedat de *e*, *î*, *o* sau *u* și a celei de-a doua cînd *-i* e precedat de *a*: *butoi* — *butoaie*, *călcîi* — *călcîie*, *căpătîi* — *căpătîie*, *condei* — *condeie*, *crîmpei* — *crîmpeie*, *cucui* — *cucuie*, *curmei* — *curmeie*, *gunoi* — *gunoaie*, *noroi* — *noroaie*, *pai* — *paie*, *retevei* — *reteveie*, *strai* — *straie*, *știubei* — *știubeie*, *tulei* — *tuleie*; *alai* — *alaiuri*, *ceai* — *ceaiuri*, *clei* — *cleiuri*, *grai* — *graiuri*, *mucegai* — *mucegaiuri*, *nai* — *naiuri*, *plai* — *plaiuri*, *roi* — *roiuri*, *soi* — *soiuri*, *temei* — *temeiuri*, *trai* — *traiuri*. *Obicei* are pluralul *obiceiuri* și, rar, *obiceie* (*cîte bordeie, atîtea **obiceie***).

4. Substantivele neutre terminate la singular în *-e* rămîn neschimbate la plural: *codice* — *codice*, *indice* — *indice*, *pîntece* — *pîntece*, *pronume* — *pronume*, *spate* — *spate* (cu excepția lui *clește* care are și pluralul *clești*).

5. Neologismele de genul neutru terminate în *-iu* fac pluralul în *-ii*: *consiliu* — *consilii*, *cortegiu* — *cortegii*, *craniu* — *cranii*, *domeniu* — *domenii*, *exercițiu* — *exerciții*, *geniu* — *genii*, *naufragiu* — *naufragii*, *privilegiu* — *privilegii*, *salariu* — *salarii*, *serviciu* — *servicii*, *studiu* — *studii*.

Această formă de plural o au și unele neologisme al căror singular nu se mai termină astăzi în *-iu*, ca la începutul existenței lor în limba noastră: *seminar* — *seminarii* (mai vechi *seminariu* — *seminarii*).

Pe măsură ce substantivele se răspîndesc şi devin populare, pluralele lor în *-ii* se înlocuiesc cu formele preferabile în *-e* : *laborator — laboratoare* (mai vechi *laborator(iu) — laboratorii*) şi chiar *seminar — seminare*, care însă nu e literar încă.

6. Numeroase substantive neutre au la plural forme duble, în *-e* şi *-uri* : *acoperiş—acoperişe* şi *acoperişuri*, *albuş—albuşe* şi *albuşuri*, *altoi — altoaie* şi *altoiuri*, *blid — blide* şi *bliduri*, *canal — canale* şi *canaluri*, *cămin — cămine* şi *căminuri*, *defileu — defilee* şi *defileuri*, *diamant — diamante* şi *diamanturi*, *ghişeu — ghişee* şi *ghişeuri*, *lăcaş — lăcaşe* şi *lăcaşuri*, *nucleu — nuclee* şi *nucleuri*, *ospăţ — ospeţe* şi *ospăţuri*, *refren — refrene* şi *refrenuri*, *şpalt — şpalte* şi *şpalturi*, *talaz — talaze* şi *talazuri*, *vîrtej — vîrteje* şi *vîrtejuri* etc. Norma literară variază de la un cuvînt la altul (vezi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*).

Unele substantive neutre au la plural trei forme (uneori cu sensuri diferite) : *brîu — brîie*, *brîuri* şi *brîne*, *frîu — frîie*, *frîuri* şi *frîne*, *grîu — grîie*, *grîuri* şi *grîne*. (De la *frîne* s-a format singularul *frînă*.)

7. Cîteva substantive neutre nume de materie, care în mod obişnuit se întrebuinţează la singular, capătă forma de plural în *-uri* pentru a desemna diverse specii ale materiilor respective : *bumbac — bumbacuri*, *nisip — nisipuri*, *pămînt — pămînturi*, *ulei — uleiuri*, *vin — vinuri*.

8. Unele substantive mai noi de genul neutru terminate la singular în *-o* accentuat au pluralul în *-uri* : *chimono — chimonouri*, *manto — mantouri*, *studio — studiouri*. După modelul *birou — birouri*, substantivele *moto*, *radio*, *zero*, în *-o* neaccentuat, au primit formele de plural *motouri*, *radiouri*, *zerouri*, cu deplasarea accentului pe *o*.

9. Neologismele terminate în *-i* vocalic sau în *-u* accentuat fac pluralul în *-uri* : *atu — atuuri* („avantaj"), *derbi — derbiuri*, *schi — schiuri*, *tabu — tabuuri*, *taxi — taxiuri*.

Observaţie. Un număr de substantive neutre, toate neologisme, au şi pluralul neregulat în *-ale* : *atu — atale*, *caro — carale* (la jocul de cărţi), *manto — mantale*. După pluralul *mantale* s-a refăcut forma de singular *manta*.

B. FORMAREA PLURALULUI PRIN PALATALIZAREA CONSOANELOR FINALE

§ 71. În multe cazuri fosta desinenţă de plural *-i* s-a contopit cu tema, ceea ce a dus la palatalizarea consoanei finale.

SUBSTANTIVELE MASCULINE

1. Masculinele terminate la singular în consoană nepalatalizată fac pluralul în consoană palatalizată (grafic consoană urmată de *i*) sau în consoană palatalizată şi cu alternanţă consonantică (*d/z*, *t/ţ*, *k/č*, *g/ğ*, *s/ş*, *z/j*) : *an — ani*, *atol — atoli*, *lup — lupi*, *monah — monahi*, *moş — moşi*, *muncitor — muncitori*, *par — pari*, *păstrăv — păstrăvi*, *pom — pomi*, *rob — robi*, *soţ — soţi*, *tovarăş — tovarăşi*, *vătaf — vătafi*, *zugrav — zugravi* ;

agud — aguzi, aprod — aprozi, bărbat — bărbați, berbec — berbeci, fag — fagi, grumaz — grumaji, mecanic — mecanici, pas — pași, urs — urși.

Observații. 1. Lui *-l* din tema singularului îi corespunde uneori iot la pluralul substantivelor vechi: *cal — cai, copil — copii, porumbel — porumbei* (dar *sol — soli, dascăl — dascăli*).

Substantivele mai noi *civil, discipol, emul, general* au pluralul *civili, discipoli, emuli, generali* cu *-l* palatalizat; la substantivul *colonel*, terminat în *-l* ca cele de mai sus, există două forme de plural, *coloneli* și *colonei*, cu *-l* palatalizat sau cu iot, dar limba literară, asimilîndu-l cuvintelor mai vechi, a adoptat forma *colonei*.

2. Unele substantive masculine terminate în *-z* la singular au două forme de plural, una cu *-z* palatalizat, cealaltă cu *-j* palatalizat: *burghez—burgheji* și *burghezi, francez—franceji* și *francezi, grumaz—grumaji* și *grumazi, mînz—mînji* și *mînzi*. La substantivele recente, cum sînt numele de popoare de felul celor amintite aici, precum și alte cuvinte terminate în *-z*, s-a impus forma cu *-z* palatalizat: *francez — francezi, matroz — matrozi, tiz — tizi*. La substantivele vechi în general, limba literară a păstrat forma cu *-j* palatalizat: *cneaz — cneji, grumaz — grumaji, mînz — mînji, obraz — obraji, praz — praji* etc. (Dar *solz — solzi, sturz — sturzi, șoltuz — șoltuzi*.)

2. Masculinele terminate la singular în *-e* fac pluralul în consoană palatalizată (grafic consoană urmată de *-i*), uneori și cu alternanță consonantică: *arbore — arbori, cărbune — cărbuni, cîine — cîini, fluture — fluturi, ginere — gineri, iepure — iepuri, șarpe — șerpi, vierme — viermi, viezure — viezuri; frate — frați, munte — munți, oaspete — oaspeți.*

Observație. Alături de formele regulate de plural *frați, tați*, substantivele *frate* și *tată* au și pluralele neregulate, mai puțin folosite, *frățîni* și *tățîni* (corespunzătoare unor mai vechi *frățîne* și *tățîne*). În limba mai veche și forma *oaspeți* era un plural neregulat al singularului *oaspe*; de data aceasta însă, singularul nou *oaspete*, refăcut după plural, a regularizat relația. Substantivul *om*, în schimb, are numai plural neregulat: *oameni*.

3. Substantivele masculine terminate la singular în *-ă* formează pluralul prin eliminarea lui *-ă* și prin palatalizarea consoanei finale, uneori și cu alternanțe consonantice: *papă — papi, pașă — pași, popă — popi; tată — tați, vlădică — vlădici.*

SUBSTANTIVELE FEMININE

1. Unele feminine care au la singular desinența *-ă* fac pluralul prin eliminarea lui *-ă* și prin palatalizarea consoanei finale, adesea și cu alternanțe consonantice (*d/z, t/ț, k/č, g/ğ*) sau vocalice: *cămașă — cămăși, coajă — coji, făptură — făpturi, păpușă — păpuși, slavă — slăvi, strajă — străji, vrajă — vrăji; bancă — bănci, buturugă — buturugi, grindă — grinzi, ladă — lăzi, luncă — lunci, pradă — prăzi.*

2. Cele mai multe substantive feminine cu desinența *-e* la singular (precedată de consoană) fac pluralul cu eliminarea lui *-e* și cu palatalizarea consoanei finale (uneori și cu alternanțe vocalice sau consonantice):

cărare — cărări, lume — lumi, mare — mări, pădure — păduri, pîine — pîini, vedere — vederi, vulpe — vulpi, zidire — zidiri; carte — cărți, lespede — lespezi, veste — vești.

C. ALTERNANȚE FONETICE

§ 72. Alternanțele nu formează singure pluralul substantivelor, ci sînt însoțite de anumite desinențe sau de fuziunea fostei desinențe de plural cu tema. Iată cîteva exemple:

— unele substantive masculine terminate la singular în consoană nepalatalizată fac pluralul în consoană palatalizată și cu alternanțe consonantice: *agud — aguzi, bărbat — bărbați, mecanic — mecanici;*

— unele substantive feminine cu desinența *-ă* sau *-e* (precedată de consoană) la singular fac pluralul cu fuziune și cu alternanțe consonantice (totdeauna) și vocalice (uneori): *bancă — bănci, buturugă — buturugi, luncă — lunci, vargă — vergi, ladă — lăzi, pradă — prăzi, carte — cărți, cărare — cărări, lespede — lespezi, mare — mări, veste — vești.*

Observație. Alternanțele au apărut într-o anumită etapă de dezvoltare a limbii romîne. Ele se aplică cu regularitate la cuvintele existente atunci în limbă și cele mai multe continuă să se aplice și azi. Unele alternanțe însă nu se mai aplică la cuvintele mai noi. Astfel, în timp ce pentru substantivele feminine mai vechi e specifică alternanța *a/ă*, cele recente păstrează pe *a* nemodificat la plural *practică — practici, tactică — tactici* etc. (vezi § 73, pct. 1). De asemenea în limba romînă nu sînt posibile orice fel de alternanțe fonetice, numărul lor fiind limitat. De exemplu, nu există alternanța *a/o*.

ALTERNANȚE VOCALICE

§ 73. 1. La substantivele al căror plural se termină în *-i* semivocalic sau consoană palatalizată:

a. *a* accentuat alternează cu *ă*: *corabie — corăbii, ispravă — isprăvi, pasăre — păsări, sabie — săbii, vrabie — vrăbii, vrajă — vrăji.*

Observație. Alternanța *a/ă*, specifică genului feminin, prezintă unele excepții. Cîteva substantive vechi păstrează pe *a* accentuat la plural: *fragă — fragi, vacă — vaci.* Substantivele feminine recente, indiferent de terminația singularului, păstrează de asemenea pe *a* nemodificat la plural: *fabrică — fabrici, stație — stații* etc. Deși în limba literară alternanța *a/ă* nu mai atinge cuvinte noi, limba populară continuă să o folosească în cîteva cazuri. Așa se explică existența formelor populare la plural *făbrici, stății,* care trebuie evitate. După modelul unor substantive feminine ca *blană — blănuri*, alternanța *a/ă* apare ca o excepție și la unele substantive neutre: *lapte — lăpturi.* Substantivele feminine cu *a* inițial accentuat păstrează vocala: *albie — albii, arie — arii, aripă — aripi, așchie — așchii.* Regional se aplică alternanța *a/ă*: *ălbii, ării, ășchii* etc.

b. *a* accentuat alternează cu *e*: *băiat — băieți, șapcă — șepci, șarpe — șerpi, vargă — vergi.*

Observație. Alternanța *a/e* nu apare în: *uriaș — uriași* (dialectal *urieși*).

c. *ă* accentuat și neaccentuat alternează cu *e*: *cumătru — cumetri, măr — meri, nufăr — nuferi, văr — veri.*

d. *ea* accentuat alternează cu *e*: *moșneag — moșnegi, seară — seri.*
e. *oa* accentuat alternează cu *o*: *comoară — comori, floare — flori, foaie — foi, moarte — morți, ploaie — ploi, poartă — porți.*
2. La substantivele care fac pluralul în *-e* pot exista următoarele alternanțe:
a. *a/e*: *barză — berze, fată — fete, pană — pene, toiag — toiege.*
b. *ă/e*: *băț — bețe, cumpănă — cumpene, măr — mere, sămînță — semințe, sîmbătă — sîmbete, tabără — tabere.*
c. *ă/a* (*-ău/-aie*): *ferăstrău — ferăstraie, hîrdău — hîrdaie.*

Observație. Substantivul *pîrîu* face pluralul *pîraie*, deci cu alternanța *î/a* (mai vechi *ă/a*: *pîrău — pîraie*).

d. În unele cuvinte, *î* accentuat alternează cu *i*: *cuvînt — cuvinte, sămînță — semințe, vînă — vine.*
e. *o* accentuat alternează cu *oa*: *bob — boabe, covor — covoare, șomoiog — șomoioage, șopron — șoproane.*
f. *ea* accentuat alternează cu *e*: *briceag — bricege, mireasă — mirese.*

ALTERNANȚE CONSONANTICE

§ **74.** 1. Lui *k* al singularului îi corespunde la plural *č*, iar lui *g* îi corespunde *ğ*, la substantivele feminine și neutre cu desinența *-e* la plural: *ac — ace, belciug — belciuge, cojoc — cojoace, fiică — fiice.*
2. Grupurilor consonantice *sk* și *șk* din tema singularului, le corespunde *șt* la plural: *cască — căști, moriscă — moriști, broască — broaște, găluscă — găluște.*

Observație. În cîteva exemple, în limba contemporană se observă alternanța *șk/șč*; *pitușcă — pitușci* (în loc de *pituști* „franzelă"), și *sk/șč*: *basc — bașci* (nume de popor), *etrusc — etrușci* (în loc de *basci, etrusci* sau *bașți, etruști*).

3. Grupul consonantic *st* al singularului alternează cu *șt* la plural: *năpastă — năpăști, veste — vești.*
4. Grupului consonantic *str* de la singularul substantivelor masculine îi corespunde *ștr* la plural: *astru — aștri, jugastru — jugaștri* (și *jugastri*), *ministru — miniștri.*

Observație. În secolul trecut, substantivele de felul acestora formau pluralul fără alternanță: *jugastri, ministri.* Pentru alternanțele consonantice *d/z, t/ț, s/ș, z/j* și pentru *k/č, g/ğ* în alte condiții vezi § 71.

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

§ **75.** Limba romînă are cinci cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul.

NOMINATIVUL

§ **76**. Nominativul are funcțiunea de :

a. subiect :

***Lumina**-n valuri peste noi se lasă,*
*Ca marea se deschide **viața** larg.* BENIUC, V. 133.
Înecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară,
***Nilul** mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară.* EMINESCU, O. I 43.

b. nume predicativ :

*Acest Gheorghiță Răducan era **un om** fără păreche de sprinten.* SADOVEANU, O. III 155.

*Eu sînt **trimisul** timpurilor noi*
Ieșit din rînd cu cei ce scurmă glia. BENIUC, V. 86.

c. apoziție :

*Bat la ușa amicului meu Piscupescu, **profesor** de cursul secundar.* CARAGIALE, O. I 283.

d. element predicativ suplimentar :

***Învățător** ne-a sosit un fost seminarist de la Curtea-de-Argeș.* GALACTION, O. G. 11.

Nominativul cu o anumită intonație înlocuiește adesea vocativul (vezi § 80) :

*Catindatul (bătînd în masă) **Chelner** !...*
Chelnerul (de-afară) Vine !... CARAGIALE, O. VI 205.
*Haide, **hamal, hamal** !... Aici, băiete !* REBREANU, R. I 16.

GENITIVUL

§ **77**. Funcțiunea obișnuită a genitivului este aceea de atribut :

*Din creștetul **cerului** dogorît, razele cad drept ca niște săgeți de foc.* VLAHUȚĂ, C. L. 81.

Ca atribut, genitivul are numeroase valori. Iată cîteva dintre cele mai răspîndite :

1. genitivul posesiv :

a. posesorul propriu-zis :

*Și unde nu ne trezim într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească, de la caprele **Irinucăi**.* CREANGĂ, A. 27.

b. apartenența :

*La rădăcinile **stîlpilor zaplazului** ieșeau în grămezi roșii, ca niște stropi de sînge, cele dintîi gîngănii, vacile-domnului.* SADOVEANU O. II 151.

c. dependența :

*S-a dus Pann, finul **Pepelei**, cel isteț ca un proverb.* EMINESCU, O. I 31.

2. genitivul subiectiv :

*Mihai trăia trecerea **fiecărei clipe** la volan, ca pe cel din urmă minut al vieții.* MIHALE, O. 169.

3. genitivul obiectiv :

*Simțirea **nenorocirii** lui,... pomenirea **păcatului** său i-au atacat sănătatea.* NEGRUZZI, S. I 54.

4. genitivul calității :

Omul ***datoriei.***

5. genitivul care intră într-o construcție echivalentă cu un superlativ :

Ș-apoi fost-au fost poftiți la nuntă crăiasa furnicilor, crăiasa albinelor și crăiasa zînelor, ***minunea minunilor*** *din ostrovul florilor.* CREANGĂ, P. 279.

6. genitivul denumirii :

Abia către amiază ajunseră la apa ***Bistriței.*** SADOVEANU, O. X 546.

Ci tu rămîi în floare ca luna ***lui april.*** EMINESCU, O. I 128.

(Pentru amănunte în legătură cu aceste categorii, vezi § 558.)

Deseori genitivul e cerut de prepoziții și locuțiuni prepoziționale : *asupra, contra, deasupra, împotriva, înaintea, înapoia, în dreptul* etc. ; împreună cu acestea el îndeplinește mai ales funcțiunea de complement indirect pe lîngă un verb :

Fulgerele adunat-au ***contra fulgerului*** *care*
În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare. EMINESCU, O. I 146.

Tonul cu care a zis „uitați-vă la probe!" a făcut un efect straniu ***asupra superiorului.*** CARAGIALE, O. II 72,

dar și de atribut pe lîngă un substantiv :

Și nu erau verzi decît cei doi molifți ***din dreptul ferestrelor.*** SAHIA, N. 55.

DATIVUL

§ **78.** 1. Dativul are de obicei funcțiune de complement indirect pe lîngă un verb, adjectiv, adverb, interjecție sau (cu elipsa verbului) un substantiv, cărora li se atribuie o acțiune, o însușire sau o caracteristică.

Cel mai adesea, dativul determină verbe :

I-am dus ***băiețelului*** *o minge foarte mare de cauciuc și foarte elastică.* CARAGIALE, O. II 164.

Mă întorc, iau o bomboană, i-o arăt ***lui Bubico.*** CARAGIALE, O. II 100.

Pus pe lîngă verbe sau locuțiuni verbale impersonale, dativul arată ființa pe care o privește acțiunea exprimată de verb sau de locuțiunea verbală. În astfel de împrejurări el e subiectul logic al propoziției :

Tincăi *i se părea că se simte alta.* SADOVEANU, O. IV 20.

Dativul poate determina de asemenea unele adjective sau adverbe :

Am deschis poeziile acelui poet scump ***inimii*** *noastre, al cărui nume îl rostesc totdeauna cu evlavie.* SADOVEANU, O. XVIII 630.

Din nou va contraria spiritul meu democratic și egalitar, refractar ***oricărui privilegiu*** *de clasă.* CEZ. PETRESCU, Î. II 52.

Au găsit într-un loc prundos niște pietre... din care au ales una potrivită ***trebuinții*** *sale.* DRĂGHICI, R. 53.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adînc asemene
Uitării *celei oarbe.* EMINESCU, O. I 176.

Vă invit dar... ca de urgență să satisfaceți, conform ***legii,*** *justele reclamațiuni ale doamnei directoare.* CARAGIALE, O. I 206.

Şi după unele interjecţii poate sta dativul, cu aceeaşi funcţiune de complement indirect:

Bravo ***fruntaşilor*** *la învăţătură!*

Substantivul în dativ este complement indirect al unui substantiv (cu un verb eliptic):

Onoare ***fruntaşilor*** *în producţie!*

Salut fierbinte ***luptătorilor*** *pentru cauza păcii!*

Observaţie. Sub influenţă străină se răspîndesc construcţiile de felul acestora: *nu puteam să le încadrăm* ***lanţului*** *logic; să se încovoaie* ***naturii*** *tipice; să scape* ***controlului****; subiecte împrumutate* ***istoriei*** *popoarelor; impenetrabil* ***oricărei curiozităţi****; dezavantajos* ***activităţii*** *noastre,* unde dativul figurează în locul acuzativului cu prepoziţie.

2. Substantivul în dativ poate avea şi funcţiunea de atribut al unui substantiv:

Nepoată ***cumnatei*** *mele.*

Şi bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,
Preot ***deşteptării*** *noastre,* ***semnelor*** *vremii profet.* EMINESCU, O. I 32.

Acest fel de atribut constituie o categorie specifică limbii vechi, folosită în limba literară contemporană pentru a da ton solemn frazei.

3. După prepoziţiile *datorită, graţie, mulţumită* substantivele se pun în dativ, îndeplinind funcţiunea unui complement circumstanţial instrumental:

Datorită ***muncii*** *dumitale... biblioteca e azi în regulă.* CAMIL PETRESCU, T. I 150.

Graţie ***muncii*** *depuse şi-a atins scopul.*

Mulţumită ***Domnului****, părinţii noştri aveau de unde; căci sărăcia nu se oploşise încă la uşa lor.* CREANGĂ, A. 103.

4. Cîteodată dativul are funcţiunea unui complement circumstanţial de loc (dativ locativ):

De-abia te-i mai încălzi mergînd la drum, căci nu e bine, cînd stai ***locului****.* CREANGĂ, P. 241.

Alei! murgul meu voinic,
Aşterne-te ***drumului***
Ca şi iarba cîmpului
La suflarea vîntului! ALECSANDRI, P. P. 74.

ACUZATIVUL

§ **79.** 1. Acuzativul este, de obicei, cazul complementului direct. Cu această funcţiune, acuzativul apare fără prepoziţie sau precedat de *pe* (vezi § 335 C şi 599 II):

Ascultaţi, oameni buni, ***povestea*** *mea adevărată.* SADOVEANU, O. XVIII 13.

Pe ***Eminescu*** *noi poeţii tineri,*

Zădarnic încercăm, nu-l vom ajunge. BENIUC, V. 28.

*Foamea nu mă slăbește, cum nu-l slăbește **pe crocodil.*** HOGAȘ, DR. I 209.

2. Cu funcțiune de complement circumstanțial de loc sau de timp, acuzativul poate apărea fără prepoziție:

*Ai plîns și n-ai venit la noi **o săptămînă.*** COȘBUC, P. II 73.

***Ore** întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă.* EMINESCU, O. I 231.

***Poște întregi** de primprejur veneau flăcăii să pețească fetele.* D. Zamfirescu, *Nuvele* (București, 1957), p. 68.

3. Acuzativul se întrebuințează foarte des însoțit de o prepoziție (inclusiv prepoziția *pe*) sau de o locuțiune prepozițională, al cărei ultim termen este o prepoziție. Împreună cu acestea acuzativul are diferite funcțiuni:

*Vizitiul ... îi mînă cu hățuri coperite cu ținte **de argint.*** NEGRUZZI, S. I 37.

*O vie **cu livadă** frumoasă.* CREANGĂ, P. 3 (atribute).

*Și ți-ai salvat **de-al setei foc** poporul.* NECULUȚĂ, Ț. D. 31 (complement indirect).

*Un lăvicer vrîstat, țesut **de mătușa** Anghelina.* SADOVEANU, O. I 559 (complement de agent).

*Cară vinul **cu urciorul.*** TEODORESCU, P. P. 271 (complement circumstanțial instrumental).

*Vino-**n codru la izvorul***
*Care tremură **pe prund.*** EMINESCU, O. I 75 (complement circumstanțial de loc).

*Nu fi zgîrcit, căci banii strîngătorului intră în mîna cheltuitorului..., dar nici scump **la tărîțe** și ieftin **la făină.*** NEGRUZZI, S. I 248 (complement circumstanțial de relație).

Acuzativul apare și pe lîngă adverbele care uneori au valoare de prepoziție: *ca(și), cît (și), decît* (vezi § 294 pct. 1 d). În asemenea situații, acuzativul exprimă al doilea termen al unei comparații.

*Pești ... luminoși și iuți **ca argintul-viu.*** SADOVEANU, O. XVII 394.

*Baba era umflată **cît o bute.*** CREANGĂ, P. 15.

VOCATIVUL

§ **80.** Vocativul exprimă o chemare adresată cuiva în scopul de a-i atrage atenția asupra unei comunicări.

Caracteristica generală a acestui caz este intonația.

Vocativul are forme specifice (*-e* și *-ule* pentru masculin singular, *-o* pentru feminin singular, *-lor* pentru ambele genuri la plural) și apare și cu forme identice cu ale nominativului.

Observație. În limba literară contemporană, vocativul în *-e* apare, în general, numai la numele de persoane. În limba populară însă se mențin unele vocative în *-e* la substantive care nu sînt nume de persoană. De exemplu: *cuce, codre.*

*Taci, **cuce**, nu mai cînta.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 106.

În limba contemporană există tendința ca nominativul să ia locul vocativului cu desinență specifică. Aceasta se explică probabil prin faptul că vocativul e marcat prin intonație și în scris prin virgulă, așa că nu mai are nevoie și de desinență.

Între diversele forme ale vocativului, există uneori diferențe de conținut. Astfel, forma în *-ule* are conținut afectiv spre deosebire de corespondenta ei în *-e* și de cea egală cu nominativul, care sînt neutre din acest punct de vedere.

Spre exemplu, perechea de forme *poete/poetule* (ironic) :

*Dar nu uita, **poete**, că ești poet.* TOPÎRCEANU, O. I 182.

— *Ei, **poetule**, ce ai tăcut? Nu cumva nu te inspiră marea?* CAMIL PETRESCU, T. F. 108.

De asemenea, la numele proprii, vocativul exprimă uneori o notă de intimitate : *Simioane!*, față de *Simion!*

Nu toate substantivele se pot găsi în situația de a fi folosite la vocativ, pentru că, datorită conținutului lor semantic, unele nu pot constitui obiectul unei adresări. În situații excepționale însă, și astfel de substantive pot apărea la vocativ (ca urmare a unei personificări a obiectelor denumite de ele).

*Vii așa de-ntunecată, **Tîrnavo**, ți-e zbucium mersul.* Ion Agîrbiceanu, *Opere*, vol. I (București, 1962), p. 365.

*Tu, **creanga mea**.* CICERONE TEODORESCU, în GAZ. LIT. 458 (1962), p. 5.

Vocativul face parte din propoziție, avînd funcțiunea de semnal, de adresare, dar nu îndeplinește rolul nici unei părți de propoziție. Dacă însă apar două vocative alăturate, între ele se stabilește o relație de determinare, unul fiind atributul celuilalt :

Jupîne pîrcălabe (pentru modul de construire a vocativelor alăturate vezi p. 80).

În celelalte cazuri, vocativul se referă la subiect, la atribut, la complement sau la o întreagă enunțare. De exemplu, în : *vino, Ioane!* el precizează subiectul, în : *te văd, Ioane!* complementul direct, în : *ție îți vorbesc, Ioane!* complementul indirect.

Foarte des vocativul apare însoțind propoziții imperative sau interogative, fiind mai expresiv atunci cînd aceste propoziții sînt eliptice de predicat. Uneori el singur alcătuiește o comunicare.

— ***Onică**, strigă el, treci încoace...* PREDA, R. 100.

*Ce fel de focar, **doctore**?* PREDA, R. 214.

Mititelul își retrage îngrozit capul gol înăuntru și-ncepe să zbiere:

— ***Mamițoo! mam'maree! tantii!*** CARAGIALE, O. I 268.

Topica vocativului nu este fixă. El poate apărea la începutul, în mijlocul sau la sfîrșitul propoziției sau al frazei. Intonația specifică vocativului se distinge cel mai bine la începutul propoziției. De obicei vocativul se găsește la începutul propoziției tocmai din necesitatea de a atrage atenția conlocutorului chiar de la începutul comunicării. Indiferent de topică, el se desparte prin virgulă de propoziția din care face parte :

***Domnule**, te-am rugat să fii bun să nu-mi mai zici vorba asta.* CARAGIALE, O. VI 26.

*Socoţi, **moşule**, că eu nu cunosc ce am de făcut?* SADOVEANU, O. X 553.
Nu căta în depărtare
*Fericirea ta, **iubite**!* EMINESCU, O. I 54.

În vorbirea familiară, pentru a se da o mai mare intensitate chemării, vocativul, fie că are o formă proprie, fie că are o formă identică cu a nominativului (şi atunci nevoia de întărire e mai puternică), apare deseori însoţit de interjecţii: *mă! măi! bre! fă!* sau de pronume: *tu! voi!*
***Bre, femeilor**, veniţi-vă-n fire!* CARAGIALE, O. VI 242.
***Măi motane**,*
Vino-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic. EMINESCU, O. I 48.
***Mă, nene**, asta nu-i glumă!* CARAGIALE, O. VI 61.
Dar mu-mu, Joiana muge,
***Radă, fă**, s-alergi degrabă,*
Că-n şopron viţelul suge. COŞBUC, B. I. 77.
Mamele privind-o-n horă,
*Se cotesc: „Olio, **tu leică**,*
Ce mai drac frumos de noră!” COŞBUC, B. I. 80.

Cînd pentru adresare se folosesc două substantive, dintre care al doilea (nume propriu sau titlu) este determinantul celuilalt, primul substantiv se pune la vocativ, iar al doilea la nominativ:

***Domnule Caţavencu**, fii bun, scrie-i, mă rog.* CARAGIALE, O. VI 165.
***Domnule colonel**, nu mai ştiu.* SAHIA, N. 75.

În vorbirea populară şi mai ales familiară se pun adesea la vocativ amîndouă numele. În unele cazuri, această formă e cea normală:

*Eu sînt Bibicul, **nene Iancule**!* CARAGIALE, O. VI 213.
*Ştii ce, **cocoane Dinule**, adu mîna-ncoa; patruzeci la sută şi să nu mai fie vorbă.* FILIMON, O. I 238.
*O să se poată face treabă, **domnule Niţule**.* STANCU, D. 275.

În altele este posibilă şi construcţia cu unul din nume la nominativ (*căpitane Pavele*, dar şi *căpitane Pavel*):

***Căpitane Pavele**,*
Unde-ţi duci cătanele? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 302.
***Măi jupîne pîrcălabe**,*
Tu din lanţuri mă sloboade. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 215.

În sintagme ca: *moş Călifare* (***Moş Călifare**, am auzit că eşti un vraci cum nu s-a dovedit.* GALACTION, O. I 47), *moş Martine* (*Joacă bine, **moş Martine**.* TEODORESCU, P. P. 191), *boier Dinule* (***Boier Dinule**, n-ai de gînd cumva să tragi în pasărea asta...* CAMIL PETRESCU, T. F. 109), numai al doilea cuvînt apare cu desinenţă de vocativ. Întrucît tot grupul formează un singur nume, nu se poate introduce o desinenţă cazuală în interiorul lui (ceea ce ar sparge unitatea).

Cînd substantivul care urmează să fie folosit la vocativ e determinat de un adjectiv propriu-zis, construcţia poate căpăta două aspecte:

a. În vorbirea oficială, solemnă ori numai politicoasă, adjectivul sau echivalentul lui se pune la vocativ (adjectivul precedă substantivul), iar substantivul la nominativ cu valoare de vocativ:

***Stimate domn**, sper că veţi lua în consideraţie ...*

b. În vorbirea familiară și arhaizant, atît adjectivul, cît și substantivul se pun la vocativ, ca în exemplele :

Să trăiți mulți ani cu bine, ***luminate și prea puternice împărate.*** CREANGĂ, P. 80.

Acordîndu-mi mie o așa amicală și lingușitoare precădere n-ai nimerit tocmai bine, ***o iscusite vînătorule!*** ODOBESCU, S. III 9,

fie, ca în uzul de astăzi, cu o nuanță de afecțiune și de respect :

Ai cumva motive, ***stimate prietene,*** *să decretezi decăderea în vînat a acestor codri?* SADOVEANU, O. XIV 536.

Substantivul urmat de adjectiv se găsește uneori la nominativ cu valoare de vocativ :

Așa ar trebui să urmez, ***om bun,*** *zise fiul craiului.* CREANGĂ, P. 202.

Substantivul determinat de un adjectiv posesiv nu primește desinența vocativului (se folosește cu forma de nominativ) :

Fiul meu! și nu *fiule meu*; de asemenea *dragul meu prieten!* (dar *dragă prietene*).

Observație. Pe lîngă formele : *sufletul meu* și *suflet al meu*, în care substantivul nu primește desinența vocativului, poate apărea și *suflete al meu* (STĂNOIU, C. I. 86). Ultima formă e arhaică și bisericească.

Cînd determinantul e în genitiv, substantivul determinat nu primește desinență : *puiul mamei* (nu *puiule*. . .).

În limbajul afectiv, cînd vocativul exprimă o calificare, el apare însoțit de propoziția *ce ești* destinată să accentueze conținutul afectiv al comunicării :

Ia fugi încolo, că-ți arăt eu, ***nebunule ce ești.***

Unele substantive, ca *domn, soră, frate, nene, tată,* își pot pierde ca vocative înțelesul lor primitiv, devenind simple formule de adresare (vezi § 970) :

Leonida : *Acu ia spune, cam cîți oameni te bate gîndul ca să aibă Galibardi?*

Eftimița : *Sumedenie!*

Leonida : *O mie,* ***domnule,*** *numa o mie!* CARAGIALE, O. VI 61.

Eftimița : *E ipohondrie,* ***soro!***

Leonida : *E primejdie mare,* ***domnule!*** CARAGIALE, O. VI 67—68.

Faptul că Leonida se adresează Eftimiței cu *domnule*, iar Eftimița îi spune lui *soro* dovedește că înțelesul primitiv al acestor substantive s-a șters, iar o dată cu aceasta și funcțiunea lor de chemare a slăbit foarte mult. Același proces apare și în următorul exemplu în care tatăl se adresează fetei sale cu termenul *frate* :

Cu grai neliniștit zise fie-sei: Bine, ***frate dragă,*** *toți te-au sărutat?* ISPIRESCU, L. 377.

DECLINAREA

§ 81. Substantivele se grupează în mod tradițional în trei declinări, după terminația lor la cazul nominativ singular nearticulat.

Observație. Aceste declinări corespund primelor trei declinări din limba latină.

a. Declinarea I cuprinde substantive terminate la nominativ singular nearticulat în *-ă* (*țară*), precum și unele nume proprii terminate în *-ea* și *-a* neaccentuat (*Oprea*, *Toma*), *-ea* accentuat (*stea*) și *-a* accentuat (*basma*), la care se adaugă, datorită desinenței de plural (*-le*), substantivul *zi* (cu forma secundară *ziuă*).

Substantivele acestei declinări sînt feminine, cu excepția cîtorva masculine: *papă*, *pașă*, *popă*, *tată*, *vlădică* și numele proprii de persoană de felul lui *Dănilă*, *Păcală*, *Gheorghiță*, *Nicoară*, *Petrică*, *Tîndală*; *Toma*, *Zaharia*, *Costea*, *Mina*.

b. Declinarea a II-a cuprinde substantive masculine terminate la nominativ singular nearticulat în *-u* vocalic (*codru*), *-u* semivocalic (*erou*), *-i* semivocalic (*tei*), consoană nepalatalizată (*lup*), consoană palatalizată (*unchi*) și neutre în *-u* vocalic (*filtru*), *-u* vocalic accentuat (*atù*), *-u* semivocalic (*tablou*), *-i* vocalic (*taxi*), *-i* semivocalic (*rai*), *-o* (*radio*), consoană nepalatalizată (*ac*) și consoană palatalizată (*unghi*).

c. Declinarea a III-a cuprinde substantive al căror nominativ singular nearticulat se termină în *-e*. Intră aici și numele primelor cinci zile ale săptămînii, terminate în consoană palatalizată sau *-i* semivocalic: *luni*, *marți*, *miercuri*, *joi*, *vineri*, întrucît forma lor articulată este aceeași cu a substantivelor feminine de declinarea a III-a (*miercuri* — *miercurea*, ca *mîncare* — *mîncarea*).

Substantivele acestei declinări sînt de toate genurile (*frate* — masculin, *carte* — feminin, *nume* — neutru).

Cea mai mare parte a substantivelor declinării a III-a sînt feminine. Masculinele sînt mai puțin numeroase, iar neutrele sînt puține.

§ **82**. Cu toate că, așa cum s-a văzut, substantivele se pot grupa, după terminația lor, în trei clase, totuși din punctul de vedere al limbii romîne e mai just să se facă declinarea substantivelor, adică trecerea de la un caz la altul, după genuri. Există o declinare a substantivelor masculine și o declinare a substantivelor feminine, substantivele neutre urmînd la singular pe cele masculine, iar la plural pe cele feminine.

DECLINAREA NUMELOR COMUNE

DECLINAREA NEARTICULATĂ

§ **83**. Prin declinare nearticulată se înțelege declinarea substantivului care este lipsit de articolul hotărît enclitic (dar care poate să fie însoțit de articol nehotărît sau de orice alt determinant).

[SUBSTANTIVELE MASCULINE

§ **84**. Substantivele masculine nearticulate au o singură formă pentru nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, atît la singular, cît și la plural. Numele de persoane și cele asimilate lor — animale, plante sau obiecte personificate — de declinarea a doua au la vocativ o formă deosebită

terminată în *-e* : *cuscru — cuscre, băiat — băiete, vecin — vecine, Ion — Ioane, Marin — Marine, rozmarin — rozmarine* (*Rozmarine, siminoace!* TEODORESCU, P. P. 320).

Substantivele masculine de declinarea I (de exemplu *tată*) şi cele de declinarea a III-a au vocativul identic cu celelalte cazuri.

Substantivul *bade*, sub influenţa numelor proprii de tipul lui *Petre(a)*, *Manea*, care au vocativul în *-o* (*Petreo, Maneo*), apare, rar, la vocativ cu desinenţa *-o*, specifică femininului : *badeo.*

Tu te duci, ***badeo*** *sărace,*
Eu cu dorul tău ce-oi face? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 104.

În mod obişnuit însă, vocativul acestui substantiv este egal cu nominativul : *bade.*

Observaţie. Rar poate fi întîlnit şi substantivul *nene* la vocativ sub forma *neneo* (*Boboc? . . . ba zi,* ***neneo****, coşcoge gîscan.* ALECSANDRI, T. II 459).

Singular

N. *(un)*	*om*	*ochi*	*cumătru*	*fiu*	*pui*	*frate*	*tată*
G. *(a unui)*	*om*	*ochi*	*cumătru*	*fiu*	*pui*	*frate*	*tată*
D. *(unui)*	*om*	*ochi*	*cumătru*	*fiu*	*pui*	*frate*	*tată*
A. *(un)*	*om*	*ochi*	*cumătru*	*fiu*	*pui*	*frate*	*tată*
V.	—	—	*cumetre*	—	—	*frate*	*tată*

Observaţie. Cazul vocativ nu va fi inclus în paradigmă decît atunci cînd formele respective sînt curente în limbă, dar, în principiu, şi substantivele nefolosite în mod obişnuit la vocativ îşi pot forma acest caz atunci cînd este nevoie (vezi exemple la § 80); de asemenea nu va fi inclus în paradigmă decît vocativul substantivelor care se folosesc la acest caz fără determinări.

Plural

N. *(nişte)*	*oameni*	*ochi*	*cumetri*	*fii*	*pui*	*fraţi*	*taţi*
G. *(a unor)*	*oameni*	*ochi*	*cumetri*	*fii*	*pui*	*fraţi*	*taţi*
D. *(unor)*	*oameni*	*ochi*	*cumetri*	*fii*	*pui*	*fraţi*	*taţi*
A. *(nişte)*	*oameni*	*ochi*	*cumetri*	*fii*	*pui*	*fraţi*	*taţi*
V.	—	—	—	—	—	—	—

SUBSTANTIVELE FEMININE

§ 85. Substantivele feminine au la singular o formă pentru nominativ-acuzativ şi alta pentru genitiv-dativ. Forma de genitiv-dativ cu desinenţa *-e*, *-le* sau zero este identică cu a pluralului : *(a) unei case — nişte case, (a) unei măsele — nişte măsele, (a) unei mantale — nişte mantale, (a) unei cărţi — nişte cărţi, (a) unei lăzi — nişte lăzi, (a) unei vii — nişte vii.* Unele substantive în *-e* care n-au plural au la singular o singură formă pentru toate cazurile : *foame, sete, linte, lene* ; altele, deşi n-au plural, au la genitiv o formă diferită de a nominativului : *carne —*

(a) unei cărni. Substantivele feminine cu pluralul în *-uri* și o formă mai veche în *-e* sau în consoană palatalizată formează genitiv-dativul cu desinența *-e* sau în consoană palatalizată : *(o) lipsă — (a) unei lipse* (pl. *lipse* și *lipsuri*), *(o) ceartă — (a) unei certe* (pl. *certe* și *certuri*), *(o) leafă — (a) unei lefi* (pl. *lefi* și *lefuri*).

Unele substantive feminine aparținînd declinării a III-a au o singură formă la toate cazurile și la ambele numere. Este vorba de numele de persoană formate cu sufixul *-toare (învățătoare, lucrătoare, muncitoare)* cărora le corespund masculinele în *-tor* cu temă identică *(învățător, lucrător, muncitor)* : *(o) învățătoare — (a) unei învățătoare,* pl. *învățătoare* etc. Substantivele feminine formate cu același sufix *-toare* care nu sînt nume de persoană fac pluralul regulat și au genitiv-dativul identic cu el : *lipitoare — lipitori, privighetoare — privighetori, secerătoare — secerători, zicătoare — zicători* etc. (vezi și § 69).

Formă identică pentru toate cazurile singularului au și substantivele feminine formate cu sufixul *-oaie* : *căsoaie, cuțitoaie* etc.

Dragoste, din cauză că s-a folosit mai ales la singular, prezintă dificultăți cînd vrem să-l întrebuințăm la plural. Alături de forma *dragoste (Dragostele sînt ca buruiana.* BARBU, G. 335), apar *dragosti* și *dragoști.*

Substantivul *parte* precedat de prepoziția *a* și urmat de un atribut de obicei introdus prin *din* poate apărea în construcții cu valoare de genitiv la fel cu pronumele nehotărîte sau substantivele determinate prin numerale sau adjective cu sens nehotărît :

Probele ***a parte*** *din concurenți au fost satisfăcătoare* (vezi § 311 C).

Parte din substantivele feminine, și anume unele nume de persoane și unele nume de animale asimilate cu acestea, au o formă specială de vocativ cu desinența *-o* : *Mario, soro, vulpeo.* Cele mai multe au vocativul identic cu nominativul : *maică, mamă, Ileană, tovarășă.* (Foarte rar apar și cu desinența *-o* : *Cîntă cucu-n vîrf de nuc, Te las,* **maico**, *și mă duc!* ANT. LIT. POP. I 38.)

Singular

N. *(o)*	*casă*	*basma*	*stea*	*zi*	*vulpe*	*cîmpie*
G. *(a unei)*	*case*	*basmale*	*stele*	*zile*	*vulpi*	*cîmpii*
D. *(unei)*	*case*	*basmale*	*stele*	*zile*	*vulpi*	*cîmpii*
A. *(o)*	*casă*	*basma*	*stea*	*zi*	*vulpe*	*cîmpie*
V.	—	—	—	—	*vulpeo*	—

Plural

N. *(niște)*	*case*	*basmale*	*stele*	*zile*	*vulpi*	*cîmpii*
G. *(a unor)*	*case*	*basmale*	*stele*	*zile*	*vulpi*	*cîmpii*
D. *(unor)*	*case*	*basmale*	*stele*	*zile*	*vulpi*	*cîmpii*
A. *(niște)*	*case*	*basmale*	*stele*	*zile*	*vulpi*	*cîmpii*
V.	—	—	—	—	—	—

SUBSTANTIVELE NEUTRE

§ 86. Substantivele neutre nearticulate au o formă pentru toate cazurile la singular și altă formă pentru toate cazurile la plural.

Singular

N.	*(un)*	*deal*	*unghi*	*teatru*	*studiu*	*tablou*	*pai*	*nume*
G.	*(a unui)*	*deal*	*unghi*	*teatru*	*studiu*	*tablou*	*pai*	*nume*
D.	*(unui)*	*deal*	*unghi*	*teatru*	*studiu*	*tablou*	*pai*	*nume*
A.	*(un)*	*deal*	*unghi*	*teatru*	*studiu*	*tablou*	*pai*	*nume*
V.		—	—	—	—	—	—	—

Plural

N.	*(niște)*	*dealuri*	*unghiuri*	*teatre*	*studii*	*tablouri*	*paie*	*nume*
G.	*(a unor)*	*dealuri*	*unghiuri*	*teatre*	*studii*	*tablouri*	*paie*	*nume*
D.	*(unor)*	*dealuri*	*unghiuri*	*teatre*	*studii*	*tablouri*	*paie*	*nume*
A.	*(niște)*	*dealuri*	*unghiuri*	*teatre*	*studii*	*tablouri*	*paie*	*nume*
V.		—	—	—	—	—	—	—

DECLINAREA ARTICULATĂ

§ 87. Prin declinarea articulată se înțelege declinarea substantivelor însoțite de articolul hotărît enclitic. Formele articulate ale substantivului se deosebesc după gen, număr și caz, deoarece articolul este flexibil. Substantivele primesc următoarele articole enclitice (pentru modul de alipire, vezi § 88):

a. La nominativ și acuzativ: singular, masculin și neutru, articolul *-l*, cînd substantivul se termină în *-u* vocalic, *-u* semivocalic, iot, consoană nepalatalizată sau consoană palatalizată, *-o*, *-i* vocalic accentuat; articolul *-le*, cînd terminația substantivului masculin sau neutru este *-e*; singular feminin *-a*; plural masculin iot; plural feminin și neutru *-le*. De exemplu: sg. *codrul*, *eroul*, *teiul*, *lupul*, *biciul*, *radioul*, *taxiul*; *cîinele*, *pronumele*; *casa*, *vulpea*; pl. *lupii*, *cîinii*; *casele*, *vulpile*, *creioanele*, *pronumele*.

Substantivele masculine în *-ă* se articulează la singular cu *-a* ca și cele feminine: *popa*, *pașa*; la plural cu iot: *popii*, *pașii*. Același articol la singular îl primesc și cîteva substantive masculine terminate în *-e*: *nenea*, *badea*, *gîdea* (dar și *gîdele*).

b. La genitiv și dativ: singular *-lui* pentru masculin și neutru, iot pentru feminin (adăugat la forma nearticulată de genitiv-dativ), *-lor* pentru plural, la toate genurile. De exemplu: *lupului*, *cîinelui*, *creionului*, *pronumelui*; *vulpii*, *casei*, *măselei*, *basmalei*, *zilei*; *lupilor*, *cîinilor*, *creioanelor*, *pronumelor*, *vulpilor*, *caselor*. În urma atașării articolului de genitiv-dativ la masculin plural și la feminin singular și

plural, palatalizarea consoanei (notată în scris cu *i*) de la formele nearticulate terminate în consoană palatalizată devine *i* vocalic (vezi și § 88 a).

Observație. Substantivele feminine care au o singură formă la singular pentru toate cazurile adaugă la forma nearticulată articolul *-i* (iot): *foamei, setei.*

c. La vocativ, singularul masculinelor și neutrelor care pot fi întrebuințate la acest caz este terminat în *(-u)le* (desinența adăugată la articol), iar pluralul tuturor genurilor în *-lor*: *băiatule, omule*; *fraților, surorilor, popoarelor.*

§ **88.** Alipirea articolului la substantiv se face astfel:

a. direct, în cazul substantivelor masculine și neutre terminate în *-u* și *-e* și al formelor de plural în *-e* sau *-ă* ale feminínului și neutrului: *cuscru-l, frate-le, nume-le, ouă-le, case-le.* La masculin plural și la femininele care au pluralul în consoană palatalizată, alipirea e numai aparent directă, pentru că palatalizarea consoanei de la pluralul nearticulat (notată în scris cu *-i*) devine la forma articulată *-i* vocalic: *frații, porțile.*

Observație. Substantivele feminine nume ale zilelor săptămînii terminate în consoană palatalizată se scriu la forma articulată cu *-e* înainte de articolul *-a*: *luni — lunea, marți — marțea, miercuri — miercurea.*

La plural, forma articulată, procedeul este același ca la celelalte substantive feminine cu pluralul nearticulat în consoană palatalizată: *marțile.*

b. cu ajutorul lui *u* în cazul substantivelor masculine și neutre terminate în consoană și consoană palatalizată, *-i*, *-u* accentuat și *-o*: *scaun—scaun-u-l, unchi—unchi-u-l, tei—tei-u-l, schi—schi-u-l, tabu—tabu-u-l, radio—radio-u-l* (unde se păstrează *-u*, vocala caracteristică a declinării a II-a din latină), și al femininelor terminate în *-ea*, *-a* accentuat și *-i*: *măsea-u-a, manta-u-a, zi-u-a* (în care se presupune că *u* s-a dezvoltat pentru evitarea hiatului).

c. ia locul desinenței la substantivele feminine și masculine terminate în *-ă*: *casă — casa, popă — popa*; ia locul lui *-e* din desinența substantivelor feminine de tipul *oaie—oaia*; se adaugă la desinența *-e* a substantivelor feminine de tipul *vulpe — vulpea* (unde *-e* devine semivocală și, deci, grupul *-ea*, diftong).

Cînd substantivele nearticulate se termină la singular în *-u* semivocalic sau la plural în iot, acestor substantive li se adaugă, în pronunțare, la formele articulate, vocalele *-u* și *-i*: *leu — le-u-l, lei — le-i-lor, chei — che-i-le — che-i-lor* (pronunțat *le-u̯ul, le-i̯ilor, ke-i̯ile, ke-i̯ilor*).

d. Există tendința ca articolul de nominativ-acuzativ *-l* al masculinelor și neutrelor să nu mai fie pronunțat. Pentru cei care nu-l pronunță, articolul este *-u*: *creionu, omu, teiu.* În vorbirea solemnă, *-l* se pronunță, iar în scris el nu poate lipsi.

e. Genitivul și dativul singular la substantivele feminine se formează adăugîndu-se articolul la forma nearticulată (direct sau numai aparent

direct, adică cu transformarea palatalizării consoanei finale în *-i* vocalic, vezi şi pct. a): *unei case — casei, unei grădini — grădinii, unei limbi — limbii, unei scîntei — scînteii.* Sînt greşite formele de genitiv- dativ: *casii, grădinei, limbei, floarei, scînteiei.*

La substantivele terminate în *-i-e* (în două silabe), limba literară face excepţie în sensul că genitiv-dativul articulat capătă terminaţia *-ei*: *o familie — unei familii — familiei.*

Deşi masculine, substantivele *paşă, popă* etc. de declinarea I fac genitiv-dativul după regula femininului: sg. *paşa* — pl. *paşii,* gen.-dat. sg. *(a) paşii* (nearticulat *a unui paşă*); sg. *popa* — pl. *popii,* gen.-dat. *(a) popii.*

O b s e r v a ţ i i. 1. Substantivul *tată* are două forme articulate: nom. -ac. *tatăl,* gen. -dat. *tatălui,* folosit numai cu atribut (*tatăl lui Ion*), şi *tata,* gen. -dat. *tatei* (familiar) cu sensul „tatăl meu" şi întrebuinţat numai fără atribut.

2. Limba literară manifestă o tendinţă de unificare a formelor cazuale articulate de singular. Astfel, substantivul *piele* (pielea omului) are la gen.-dat. forma articulată *pielii* (nu *pieii*), deşi forma nearticulată a aceluiaşi caz este *unei piei.* De asemenea, *sabie* şi *sanie* au gen.-dat. articulat *sabiei* (SADOVEANU, O. XVIII 36) şi *saniei,* fără alternanţă vocalică, deşi formele corespunzătoare nearticulate au alternanţă (*unei săbii, unei sănii*).

3. Articolul *-i* nu se aude pronunţat în formele în care urmează după un *i* vocalic: m. pl. nom.-ac. *codrii, copiii, lupii*; f. sg. gen.-dat. *grădinii, scînteii.* Pluralul articulat al substantivelor masculine terminate la singular în *-u* (*codrii, membrii*) apare astfel pronunţat la fel ca forma nearticulată (*codri, membri*). Pentru a se face distincţie între forma articulată şi cea nearticulată, ortografia cere ca articolul să fie scris.

§ 89. Formele declinării articulate:

MASCULIN

Singular

N.	*omul*	*ochiul*	*cumătrul*	*fiul*	*puiul*	*fratele*	*tata*
G.	*(a) omului*	*ochiului*	*cumătrului*	*fiului*	*puiului*	*fratelui*	*tatei*
D.	*omului*	*ochiului*	*cumătrului*	*fiului*	*puiului*	*fratelui*	*tatei*
A.	*omul*	*ochiul*	*cumătrul*	*fiul*	*puiul*	*fratele*	*tata*
V.	*omule*	—	*cumătrule*	*fiule*	*puiule*	—	—

Plural

N.	*oamenii*	*ochii*	*cumetrii*	*fiii*	*puii*	*fraţii*	*taţii*
G.	*(a) oamenilor*	*ochilor*	*cumetrilor*	*fiilor*	*puilor*	*fraţilor*	*taţilor*
D.	*oamenilor*	*ochilor*	*cumetrilor*	*fiilor*	*puilor*	*fraţilor*	*taţilor*
A.	*oamenii*	*ochii*	*cumetrii*	*fiii*	*puii*	*fraţii*	*taţii*
V.	*oamenilor*	—	*cumetrilor*	*fiilor*	*puilor*	*fraţilor*	*taţilor*

FEMININ

Singular

N.	*casa*	*viața*	*basmaua*	*steaua*	*ziua*	*vulpea*	*cîmpia*
G.	*(a) casei*	*vieții*	*basmalei*	*stelei*	*zilei*	*vulpii*	*cîmpiei*
D.	*casei*	*vieții*	*basmalei*	*stelei*	*zilei*	*vulpii*	*cîmpiei*
A.	*casa*	*viața*	*basmaua*	*steaua*	*ziua*	*vulpea*	*cîmpia*
V.	—	—	—	—	—	—	—

Plural

N.	*casele*	*viețile*	*basmalele*	*stelele*	*zilele*	*vulpile*	*cîmpiile*
G.	*(a) caselor*	*vieților*	*basmalelor*	*stelelor*	*zilelor*	*vulpilor*	*cîmpiilor*
D.	*caselor*	*vieților*	*basmalelor*	*stelelor*	*zilelor*	*vulpilor*	*cîmpiilor*
A.	*casele*	*viețile*	*basmalele*	*stelele*	*zilele*	*vulpile*	*cîmpiile*
V.	—	—	—	—	—	—	—

NEUTRU

Singular

N.	*dealul*	*unghiul*	*teatrul*	*studiul*	*tabloul*	*paiul*	*numele*
G.	*(a) dealului*	*unghiului*	*teatrului*	*studiului*	*tabloului*	*paiului*	*numelui*
D.	*dealului*	*unghiului*	*teatrului*	*studiului*	*tabloului*	*paiului*	*numelui*
A.	*dealul*	*unghiul*	*teatrul*	*studiul*	*tabloul*	*paiul*	*numele*
V.	—	—	—	—	—	—	—

Plural

N.	*dealurile*	*unghiurile*	*teatrele*	*studiile*	*tablourile*	*paiele*	*numele*
G.	*(a) dealurilor*	*unghiurilor*	*teatrelor*	*studiilor*	*tablourilor*	*paielor*	*numelor*
D.	*dealurilor*	*unghiurilor*	*teatrelor*	*studiilor*	*tablourilor*	*paielor*	*numelor*
A.	*dealurile*	*unghiurile*	*teatrele*	*studiile*	*tablourile*	*paiele*	*numele*
V.	—	—	—	—	—	—	—

DECLINAREA NUMELOR PROPRII

§ **90.** Numele proprii au, în ce privește declinarea, o situație specială față de substantivele comune.

a. În general numele de persoană de genul masculin terminate în consoană sau *-u* nu-și schimbă forma decît la vocativ: *Ioane, Radule,*

Ionescule. La genitiv primesc articolul (*al*) *lui*, iar la dativ *lui*. Cele terminate în -(*e*)*a* se declină fie la fel cu celelalte, fie, mai rar (în vorbirea populară), după modelul numelor proprii feminine, din cauza terminației identice cu a acestora: *Toma—al Tomei* (obișnuit *lui Toma*)—*Tomo*, *Oprea — al Oprei* (obișnuit *lui Oprea*) — *Opreo*.

Se observă, în genere, tendința de a se folosi la vocativ forma de nominativ, mai ales în cazul numelor proprii de familie. Vocativul în -*ule* al acestor nume e folosit uneori cu o nuanță familiară: *Ionescule*, *Petrescule*.

Unele nume de persoană masculine terminate la nominativ în -*ca* au genitiv-dativul în -*căi* la fel cu numele feminine cu aceeași terminație: *Luca — Lucăi* (vezi și pct. b).

Observație. Articolul -*l* a dispărut la numele proprii de persoane terminate în -*u*: *Albu, Bălcescu, Fătu, Golescu, Lupu, Măzăreanu, Văcărescu* etc., mai vechi: *Albul, Golescul* etc. Textele din veacul al XIX-lea mai înregistrează aceste forme vechi:

> ***Scheianul** și **Mircescul**, vecini de pe Siret,*
> *... s-au prins cu jurămînt*
> *Nici chiar sub brațul morții să nu dea îndărăt.* ALECSANDRI, P. III 10.

b. Numele proprii feminine au aceeași declinare ca substantivele comune de genul feminin, datorită faptului că sînt articulate ca și acestea. Spre deosebire de substantivele comune însă, în flexiunea numelor proprii de persoană feminine, ca și în cea a unor nume topice feminine, alternanțele fonetice nu se mai produc, menținîndu-se de obicei nealterată tema substantivului: *Leana — Leanei, Floarea — Floarei, Ioana — Ioanei, Timișoara — Timișoarei*, față de *floarea — florii, teaca — tecii* (dar *Poiana — Poienii*, ca și substantivul comun omonim). De asemenea, multe nume proprii feminine terminate la nominativ în -*ca*, -*ga* au genitiv-dativul în -*căi*, -*găi* sau -*chii*, -*ghii*. De exemplu: *Ancăi — Anchii, Olgăi — Olghii, Rodicăi — Rodichii, Pragăi, Volgăi*. Substantivele comune cu aceste terminații au genitiv-dativul în -*cii*, -*gii* (*vacă — vacii, dungă — dungii*), astfel că, uneori, același cuvînt își schimbă forma după cum e substantiv comun sau propriu: *puică — puicii*, față de *Puica — Puichii*.

Unele nume feminine care n-au terminații feminine se declină la fel cu numele de persoană masculine: *i-am dat lui Jeni o carte*. Folosirea articolului proclitic în locul celui enclitic apare și la nume care pot primi, fără nici o dificultate, pe acesta din urmă: *al lui Maria, lui Ioana* etc.; aceste forme trebuie evitate.

MASCULINE

N.	*Gheorghe*	*Ion*	*Alexandru*	*Radu*	*Popescu*	*Albu*
G. (*a*) *lui*	*Gheorghe*	*Ion*	*Alexandru*	*Radu*	*Popescu*	*Albu*
D. *lui*	*Gheorghe*	*Ion*	*Alexandru*	*Radu*	*Popescu*	*Albu*
A.	*Gheorghe*	*Ion*	*Alexandru*	*Radu*	*Popescu*	*Albu*
V.	*Gheorghe*	*Ioane*	*Alexandre*	*Radule*	*Popescule*	*Albule*

FEMININE

N.	*Ana*	*Ioana*	*Maria*
G.	(*a*) *Anei*	*Ioanei*	*Mariei*
D.	*Anei*	*Ioanei*	*Mariei*
A.	*Ana*	*Ioana*	*Maria*
V.	*Ano, Ană, Ana*	*Ioano, Ioană, Ioana*	*Mario, Marie, Maria*

Observație. Formele de vocativ *Ană, Marie* sînt familiare, *Ano, Mario,* populare, iar *Ana, Maria,* literare.

MASCULINE

N.	*Toma*	*Badea*	*Oprea*
G.	*(a) Tomei* (*lui Toma*)	*Badei (lui Badea)*	*Oprei (lui Oprea)*
D.	*Tomei (lui Toma)*	*Badei (lui Badea)*	*Oprei (lui Oprea)*
A.	*Toma*	*Badea*	*Oprea*
V.	*Tomo (Toma)*	*Badeo (Badea)*	*Opreo (Oprea)*

c. Numele geografice se declină ca și substantivele comune, întrucît cele mai multe sînt la origine substantive comune sau adjective substantivizate. Ele se întrebuințează, de obicei, articulate și se declină întocmai ca substantivele comune, după genul pe care-l au : *Brebu(l), Cornu(l), Largu(l), Stîlpu(l), Breaza, Poiana, Crivina.* (Pentru genitiv-dativul numelor topice feminine vezi mai sus pct. b).

Foarte multe, în special numele de orașe și sate romînești au formă de plural, fiind terminate în consoană palatalizată sau derivate cu sufixele cu formă de plural *-ești* și *-eni (-ani)* : *Brazi, Bușteni, Puțuri, Costești, Florești, Boureni, Buciumeni.*

N.	*Oltul*	*Breaza*	*Costeștii*	*Bourenii*	*Măgurelele*	*Moldova*
G.	*(a) Oltului*	*Brezei*	*Costeștilor*	*Bourenilor*	*Măgurelelor*	*Moldovei*
D.	*Oltului*	*Brezei*	*Costeștilor*	*Bourenilor*	*Măgurelelor*	*Moldovei*
A.	*Oltul*	*Breaza*	*Costeștii*	*Bourenii*	*Măgurelele*	*Moldova*
V.	*Oltule*	—	—	—	—	—

Pentru folosirea nearticulată a unor nume proprii geografice de acest fel vezi § 103.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

§ **91**. Flexiunea cuvintelor compuse și articularea lor variază după gradul de sudură a elementelor componente și după părțile de vorbire la care aparțin aceste elemente.

FORMA LOR RĂMÎNE INVARIABILĂ

§ **92**. În această categorie distingem cazuri în care substantivul e format din verb + substantiv (sau un substitut al substantivului) sau din substantiv + adjectiv : *pierde-vară, nu-mă-uita, lasă-mă-să-te-las,*

vorbă-lungă. Nu trebuie însă să deducem că toate substantivele formate din aceste părți de vorbire sînt invariabile. Într-adevăr, alături de *fluieră-vînt*, care este invariabil, găsim *porthartă*, format în același fel, dar variabil (*porthărți*).

DECLINAREA NEARTICULATĂ

Substantive compuse din verb + substantiv :

Singular

N.	*(un)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
G.	*(a unui)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
D.	*(unui)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
A.	*(un)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
V.		—	—	—

Plural

N.	*(niște)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
G.	*(a unor)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
D.	*(unor)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
A.	*(niște)*	*fluieră-vînt*	*papă-lapte*	*pierde-vară*
V.		—	—	—

Substantive compuse din substantiv + adjectiv :

Singular

N.	*(un)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
G.	*(a unui)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
D.	*(unui)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
A.	*(un)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
V.		—	—

Plural

N.	*(niște)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
G.	*(a unor)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
D.	*(unor)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
A.	*(niște)*	*burtă-verde*	*vorbă-lungă*
V.		—	—

Observație. În ce privește genul trebuie remarcat că aceste substantive pot fi uneori masculine, alteori feminine, după persoana la care se referă:

un gură-cască, o gură-cască;

un vorbă-lungă, o vorbă-lungă.

Compusele de mai sus nu pot primi articol enclitic.

CU FORME VARIABILE

§ **93**. Substantivele cuprinse în această categorie pot primi articol: *pasăre-liră* și *pasărea-liră*; *cal-de-mare* și *calul-de-mare*. Unele dintre ele nu pot apărea decît la forma articulată: *ciuboțica-cucului, coada-șoricelului, floarea-soarelui.*

DECLINAREA ARTICULATĂ

A. Își schimbă forma numai primul element.

1. Substantive compuse din două substantive:

Singular

N.	*pasărea-liră*	*pușca-mitralieră*
G.	*(a) păsării-liră*	*puștii-mitralieră*
D.	*păsării-liră*	*puștii-mitralieră*
A.	*pasărea-liră*	*pușca-mitralieră*
V.	—	—

Plural

N.	*păsările-liră*	*puștile-mitralieră*
G.	*(a) păsărilor-liră*	*puștilor-mitralieră*
D.	*păsărilor-liră*	*puștilor-mitralieră*
A.	*păsările-liră*	*puștile-mitralieră*
V.	—	—

2. Substantive compuse din substantiv + prepoziție + substantiv:

	Singular	Plural
N.	*calul-de-mare*	*caii-de-mare*
G.	*(a) calului-de-mare*	*cailor-de-mare*
D.	*calului-de-mare*	*cailor-de-mare*
A.	*calul-de-mare*	*caii-de-mare*
V.	—	—

3. Substantivele compuse din două substantive (al doilea, la genitiv, rămîne invariabil) :

	Singular	Plural
N.	*floarea-brumei*	*florile-brumei*
G.	*(a) florii-brumei*	*florilor-brumei*
D.	*florii-brumei*	*florilor-brumei*
A.	*floarea-brumei*	*florile-brumei*
V.	—	—

B. Îşi schimbă forma numai al doilea element.
1. Substantive formate din adjectiv + substantiv :

	Singular	
N.	*bunăstarea*	*bunăvoinţa*
G.	*(a) bunăstării*	*bunăvoinţei*
D.	*bunăstării*	*bunăvoinţei*
A.	*bunăstarea*	*bunăvoinţa*
V.	—	—

Observaţie. Substantivele *bunăstare, bunăvoinţă* apar la genitiv-dativ şi în forma *buneistări, buneivoinţe.*

2. Substantive formate din substantiv + adjectiv :

	Singular	Plural
N.	*botgrosul*	*botgroşii*
G.	*(a) botgrosului*	*botgroşilor*
D.	*botgrosului*	*botgroşilor*
A.	*botgrosul*	*botgroşii*
V.	—	—

3. Substantive formate din verb + substantiv :

	Singular	Plura
N.	*portharta*	*porthărţile*
G.	*(a) porthărţii*	*porthărţilor*
D.	*porthărţii*	*porthărţilor*
A.	*portharta*	*porthărţile*
V.	—	—

4. Substantive formate din două substantive :

	Singular	Plural
N.	*radiojurnalul*	*radiojurnalele*
G.	*(a) radiojurnalului*	*radiojurnalelor*
D.	*radiojurnalului*	*radiojurnalelor*
A.	*radiojurnalul*	*radiojurnalele*
V.	—	—

5. Substantive formate din substantiv + prepoziție + substantiv:

	Singular
N.	*untdelemnul*
G.	*(a) untdelemnului*
D.	*untdelemnului*
A.	*untdelemnul*
V.	—

6. Substantive formate din adverb + substantiv:

	Singular	Plural
N.	*liber-cugetătorul*	*liber-cugetătorii*
G.	*(a) liber-cugetătorului*	*liber-cugetătorilor*
D.	*liber-cugetătorului*	*liber-cugetătorilor*
A.	*liber-cugetătorul*	*liber-cugetătorii*
V.	—	—

C. Își schimbă ambele elemente (în sensul că se declină ambele, dar se articulează numai primul).

1. Substantive formate din două substantive:

	Singular	Plural
N.	*mașina-unealtă*	*mașinile-unelte*
G.	*(a) mașinii-unelte*	*mașinilor-unelte*
D.	*mașinii-unelte*	*mașinilor-unelte*
A.	*mașina-unealtă*	*mașinile-unelte*
V.	—	—

2. Substantive formate din substantiv + adjectiv:

	Singular	Plural
N.	*capra-neagră*	*caprele-negre*
G.	*(a) caprei-negre*	*caprelor-negre*
D.	*caprei-negre*	*caprelor-negre*
A.	*capra-neagră*	*caprele-negre*
V.	—	—

La fel se declină şi unele substantive formate din adjectiv + substantiv :

Singular

N.	*buna-cuviinţă*	*reaua-voinţă*
G.	*(a) bunei-cuviinţe*	*relei-voinţe*
D.	*bunei-cuviinţe*	*relei-voinţe*
A.	*buna-cuviinţă*	*reaua-voinţă*
V.	—	—

NUMELE DE LOCURI

§ **94.** Numele de locuri compuse se declină după cum urmează :

1. La numele formate din două substantive care stau în acelaşi caz se declină numai cel din urmă, dar se articulează amîndouă.

N.	*Tîrgu-Jiu*	*Turnu-Severin*
G.	*(a) Tîrgu-Jiului*	*Turnu-Severinului*
D.	*Tîrgu-Jiului*	*Turnu-Severinului*
A.	*Tîrgu-Jiu*	*Turnu-Severin*
V.	—	—

2. La cele compuse dintr-un substantiv la nominativ şi altul la genitiv sau din două substantive legate prin prepoziţia *de* se declină numai primul element :

N.	*Poiana-Ţapului*	*Vatra-Dornei*	*Curtea-de-Argeş*
G.	*(a) Poienii-Ţapului*	*Vetrei-Dornei*	*Curţii-de-Argeş*
D.	*Poienii-Ţapului*	*Vetrei-Dornei*	*Curţii-de-Argeş*
A.	*Poiana-Ţapului*	*Vatra-Dornei*	*Curtea-de-Argeş*
V.	—	—	—

3. La numele alcătuite dintr-un substantiv şi un adjectiv se declină şi se articulează întotdeauna primul element, iar al doilea se declină numai cînd e feminin :

N.	*Valea-Lungă*	*Tîrgul-Frumos*
G.	*(a) Văii-Lungi*	*Tîrgului-Frumos*
D.	*Văii-Lungi*	*Tîrgului-Frumos*
A.	*Valea-Lungă*	*Tîrgul-Frumos*
V.	—	—

Dacă cele două elemente sînt atît de unite, încît sînt simţite ca formînd un singur cuvînt, articolul apare numai la sfîrşit :

N.	*Cîmpulungul*
G.	*(a) Cîmpulungului*
D.	*Cîmpulungului*
A.	*Cîmpulungul*
V.	—

BIBLIOGRAFIE

1. FINUȚA ASAN, *Categoriile substantivului*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 41—45.
2. MIOARA AVRAM, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba romînă*, în SCL IX (1958), p. 315—333.
3. J. BYCK, *Le datif en fonction de locatif*, în BL VII (1939), p. 150—154.
4. I. COTEANU, *Despre pluralul substantivelor neutre în romînește*, în LL I (1955), p. 103—117.
5. I. COTEANU, *Ce este* **-ule** *de la vocativ?* în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 213—216.
6. A. GRAUR, *Influence du vocatif sur le nominatif*, în BL IV (1936), p. 194—196.
7. A. GRAUR, *Sur le genre neutre en roumain*, în BL V (1937), p. 5—12.
8. A. GRAUR, *Contribution à l'étude du genre personnel en roumain*, în BL XIII (1945), p. 97—105.
9. A. GRAUR, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XIII (1945), p. 156—161.
10. Al. GRAUR, *Genul neutru în romînește*, în LR III (1954), nr. 1, p. 30—44.
11. Al. GRAUR, *Discuții în jurul genului neutru*, în VR (1957), nr. 5, p. 147—150.
12. Al. GRAUR, *Desinențele pluralului la neutrele romînești*, în SCL XI (1960), p. 269—275.
13. IORGU IORDAN, *L'emploi du datif en roumain actuel*, în BL VII (1939), p. 29—65.
14. IORGU IORDAN, *Pluralul substantivelor în limba romînă actuală*, în BPh V (1938), p. 1—55.
15. RITA MARINOVICI, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor*, în LR V (1956), nr. 6, p. 35—47.
16. AL. NICULESCU, *Note asupra vocativului romînesc*, în SCL IX (1958), p. 533—535.
17. C. RACOVIȚĂ, *Sur le genre personnel en roumain*, în BL VIII (1940), p. 154—159.
18. EMANUEL VASILIU, *Observații asupra flexiunii nominale în limba romînă*, în SCL IV (1953), p. 137—146.
19. LAURA VASILIU, *Observații asupra vocativului în limba romînă*, în SG I, p. 5—23.
20. M. ZDRENGHEA, *Articulat — nearticulat*, în CL I (1956), nr. 1—4, p. 137—140.

ARTICOLUL

§ **95.** Articolul este partea de vorbire care se declină și însoțește substantivul, avînd rolul de a arăta în ce măsură obiectul denumit prin substantivul respectiv este cunoscut vorbitorilor (vezi § 13).

Articolul este un simplu instrument gramatical, fără sens lexical; spre deosebire de alte părți de vorbire cu rol de instrumente gramaticale, care servesc la exprimarea raporturilor dintre cuvinte sau dintre propoziții, el exprimă gradul în care vorbitorii individualizează obiectele despre care se vorbește.

§ **96.** După gradul de individualizare pe care-l exprimă, articolul poate fi h o t ă r î t și n e h o t ă r î t.

Forma nearticulată a substantivului (exemplu: *creion*) nu dă nici o indicație cu privire la identificarea obiectului denumit, la gradul de cunoaștere a lui de către vorbitori; dimpotrivă, forma articulată prezintă substantivul în raport cu gradul de cunoaștere a obiectului de către vorbitori: cu articol nehotărît *(un creion)* un grad redus de cunoaștere, cu articol hotărît *(creionul)* un grad mai înalt de cunoaștere.

Articolul hotărît se subdivide în următoarele grupe: articolul hotărît propriu-zis, articolul posesiv sau genitival și articolul demonstrativ sau adjectival.

Din punctul de vedere al poziției lor față de substantiv, articolele sînt p r o c l i t i c e sau e n c l i t i c e.

Articolul hotărît (propriu-zis) enclitic se deosebește de toate celelalte articole prin faptul că, sudîndu-se cu substantivul pe care-l însoțește, a încetat de a mai fi un cuvînt de sine stătător.

Articolele au forme deosebite numai pentru genul masculin (singular și plural) și pentru genul feminin (singular și plural). Substantivele de genul neutru se articulează la numărul singular la fel cu cele masculine, iar la plural la fel cu cele feminine.

ARTICOLUL HOTĂRÎT (PROPRIU-ZIS)

§ **97.** A r t i c o l u l h o t ă r î t are rolul de a arăta că obiectul pe lîngă al cărui nume stă este cunoscut vorbitorilor.

Articolul hotărît are următoarele forme:

	MASCULIN		*FEMININ*	
	Singular	**Plural**	**Singular**	**Plural**
N. A.	*-l, -le, -a*	*-i*	*-a*	*-le*
G. D.	*-lui, -(e)i, lui*	*-lor*	*-i*	*-lor*
V.	*-le*	*-lor*	—	*-lor*

Pentru alipirea articolului, vezi § 88.

Observații. 1. În limba contemporană *-l* nu se mai pronunță în vorbirea curentă, funcțiunea lui fiind îndeplinită de vocala precedentă *-u*. Acest uz este admis de limba literară vorbită (vezi și § 13 și § 88 d).

2. Procliticul *lui* (pentru genitiv și dativ) apare în vorbirea neîngrijită sub forma *lu* (*lu Petre*). Această formă este nerecomandabilă.

§ **98**. *-le (omule)* și *-lor (fraților, țărilor)* de la vocativ sînt, din punct de vedere formal, articole, dar nu mai au astăzi acest rol pentru că nu mai au valoare de individualizare: opoziția articulat — nearticulat la vocativ nu exprimă opoziția individualizat—neindividualizat. Pentru valoarea acestei opoziții, vezi § 80.

ÎNTREBUINȚAREA ARTICOLULUI HOTĂRÎT

§ **99**. Articolul hotărît însoțește substantivul și alte cuvinte care au, sau pot avea, valoare substantivală (adjectiv, pronume, numeral) după regulile care se dau mai jos. De exemplu: *copilul, frumosul copil, dînsul, ambii.*

Observație. Articolul hotărît poate însoți orice parte de vorbire pentru a o substantiviza. De exemplu: *binele, eul.*

Adjectivul primește articol numai cînd este așezat înaintea substantivului pe care-l determină (și atunci cu unele excepții care se vor vedea la § 102); articolul aparține însă substantivului, care l-ar primi el dacă ar fi așezat înaintea adjectivului. Atunci cînd e atașat la un adjectiv care nu are funcțiune de determinant pe lîngă un substantiv, articolul are rolul de a substantiviza adjectivul (vezi și § 109).

Se articulează cu articol hotărît orice substantiv care denumește un obiect cunoscut vorbitorilor, fie pentru că substantivul a mai fost amintit în cursul comunicării sau este precis determinat în momentul introducerii lui în comunicare, fie pentru că obiectul respectiv este considerat ca general cunoscut, fiind unic sau foarte familiar vorbitorilor.

§ **100**. Numele care apare articulat cu articolul hotărît poate fi introdus în comunicare în diverse feluri. După felul în care este introdus în comunicare substantivul articulat cu articol hotărît, putem distinge următoarele situații, care nu sînt exclusive :

a. Introducere directă. Substantivul articulat cu articol hotărît enclitic a figurat în comunicare în forma nearticulată sau cu articol nehotărît :

*Era o **crîșmăriță**; **crîșmărița** avea o **fată**... **Fata**...* SLAVICI, P. 51.

*Irinuca... avea **bărbat** și o **fată** balcîză și lălîie... **bărbatul**, **fata**... era toată averea Irinucăi.* CREANGĂ, A. 26.

O dată introdus în comunicare, substantivul articulat poate apărea, în frazele următoare, de un număr oricît de mare de ori.

*Era odat-o **babă** și un **moșneag**. **Baba** avea o **găină** și **moșneagul** un **cucoș**; **găina babii** se oua... și **baba** mînca... **Moșneagul**... prinde... **cucoșul** și-i dă o bătaie bună...* CREANGĂ, P. 63.

Tot ca o introducere directă a numelui articulat se pot socoti cazurile în care substantivul nu a fost menționat în vorbire, dar obiectul pe care îl denumește se înfățișează direct simțurilor :

Cine-i tovarășul? poate întreba unul dintre vorbitori despre cineva care trece pe lîngă ei.

b. Introducere indirectă. Numele articulat al obiectului este introdus în comunicare prin intermediul unui alt nume cu care are o legătură :

*A construit **casa*** (elementul introductiv) *înadins ca **locatarii** să se poată spiona reciproc.* REBREANU, R. I 20.

*A fost odată **un împărat**, ... și a venit vremea să plece la război. **Împărăteasa** a zis către împăratul...* ANT. LIT. POP. II 285.

*Fel de fel de **magazine** în fața cărora **vînzătorii** se războiau cu trecătorii șovăitori.* REBREANU, R. I 17.

După o convorbire în care una din părți se recunoaște vinovată se poate spune : *Au urmat **explicațiile*** (care erau de așteptat, căci însoțesc de obicei asemenea întîmplări).

c. Obiectul denumit de substantivul articulat e atît de cunoscut vorbitorilor, încît nu e necesar să mai fie semnalat prin ceva. Într-un exemplu ca acesta : *În podul **grajdului** îmi pare că mai e o curea din frîu* [spuse împăratul fiului său] (SLAVICI, P. 11), *grajdului* nu are nici un element introductiv în textul respectiv, dar substantivul denumește un obiect cu care cei doi vorbitori sînt familiarizați.

Cu cît numărul de vorbitori e mai mare, cu atît numărul obiectelor cunoscute (deci articulabile cu articol hotărît) e mai mic și invers.

Numele părților și organelor corpului, ca și numele unor acțiuni sau stări caracteristice, inerente unui lucru sau unei ființe, sînt presupuse ca precis individualizate și cunoscute, de aceea ele apar articulate : *întinde **mîna**, îl doare **stomacul**, l-a prins **somnul*** etc.

În acest tip de relație intră și articolul „generic", care arată genul sau specia : ***omul** poate orice* ; ***lupul** își schimbă părul...*

*Nu știi dumneata cum îi **muierea**?* Mihail Sadoveanu, *Nuvele și schițe* (București, 1922), p. 177,

precum și articularea unor substantive care denumesc obiecte unice :

Pe cînd oastea se așază, iată ***soarele*** *apune.* EMINESCU, O. I 148.
De-acolo voiam să ating în copilărie ***cerul*** *cu mîna.* BENIUC, V. 22.

Cu substantivele nume de obiecte unice se asimilează și numele de rudenie care sînt folosite și ca formule de adresare : *mama, tata, bunicul, unchiul, mătușa, cuscrul, cumătrul* etc. pot apărea articulate în orice situații (fiind folosite ca formule de adresare, acestea capătă valoare de nume proprii).

De ***mama*** *îmi aduc aminte ca prin vis.* SLAVICI, V. P. 12.
A fugit tînăr de-acasă; ***tata*** *l-a căutat o viață, pretutindeni.* SADOVEANU, O. I 418.

De la această regulă fac excepție cîteva substantive ca : *frate, soră, văr, nepot.* Este greșit să spunem : *am scris* ***surorii*** ; *mă întîlnesc diseară cu* ***fratele*** etc.

§ **101.** În principiu, atributele nu schimbă punctul de vedere al vorbitorului în privința a ceea ce socotește cunoscut sau necunoscut pentru interlocutor. Cuvintele însoțite de determinări gramaticale pot fi articulate sau nearticulate ; hotărîtor este contextul mai mare : ***pasăre*** *de fier —* ***pasărea*** *de fier* ; ***un cîmp*** *verde —* ***cîmpul*** *se întinde pînă la rîu* ; ***casa*** *mea — am* ***o casă*** *a mea.*

Substantivele urmate de adjective posesive sînt articulate enclitic : *casa mea, fratele meu, creionul meu, nevasta mea* ; articolul nu apare însă nici în vorbire, nici în scris dacă adjectivul posesiv este conjunct : *nevastă-mea, frate-său, maică-ta* etc. Această situație se întîlnește numai la singular, la numele gradelor de rudenie și la cîteva substantive vechi care exprimă relații sociale constante, ca : *stăpîn, vecin (stăpînă-sa, vecină-mea).* Substantivul împreună cu adjectivul posesiv sînt simțite ca un singur cuvînt și se rostesc împreună, iar uneori prezintă chiar un grad de determinare mai mare decît corespondentele lor articulate : *fii nevastă-mea!* (titlu de film din trecut), față de *fii nevasta mea!* etc.

La genitiv-dativ însă, substantivele masculine din această categorie apar cu articol prepus : *cartea* ***lui*** *tată-meu, spune-i* ***lui*** *frate-meu* (vezi § 106), iar la feminin cu articol (postpus) la adjectivul posesiv conjunct : *fiică-****sii***.

Observație. Regional, substantivele din această categorie apar la genitiv-dativ nearticulate, cu aceeași formă ca și la nominativ-acuzativ (vezi și § 162) :

Atunci feciorul cel mijlociu, ... primind și el carte din mîna ***tată-său*** *către împăratul, își ia ziua bună de la frați.* CREANGĂ, P. 187.

Feciorul nu ieși din hotărîrea ***maică-sa.*** CREANGĂ, P. 4.

Cînd substantivul feminin este determinat printr-un pronume neaccentuat în dativ legat de el, poate fi și articulat și nearticulat, ambele construcții avînd aceeași valoare :

Văzut-am din ***carte-mi*** *că viața bătrînă*
Curînd se sfîrșește... EMINESCU, O. IV 163,

ca și:

*În **patria-mi** iubită, în locul meu natal.* EMINESCU, O. I 8.

Observație. Cînd pronumele conjunct nu e atașat la substantivul determinat, ci la alt substantiv din propoziție, așezat înaintea acestuia, substantivul determinat e totdeauna articulat:

*Dulce-ți fie **vorba**, dragu-ți fie **sufletul**.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 65.
Toate florile șoptiră
*Întorcîndu-și **fețele**.* TOPÎRCEANU, O. I 98.

§ **102**. Adjectivele se articulează cu articolul hotărît numai cînd precedă substantivul pe care-l însoțesc în propoziție, și numai dacă substantivul respectiv este individualizat: ***vrednicul** tovarăș*; ***măreața** zi de 23 August*; ***istoricul** act al naționalizării* etc., dar *vrednic tovarăș*, cînd nu intervine ideea de determinare hotărîtă, de individualizare.

Dacă un substantiv cu înțeles hotărît este precedat de două sau mai multe adjective, acestea primesc fiecare articol hotărît:

***Dulcea** și **voluptoasa** somnoroșie a lunei.* EMINESCU, N. 50.

Articolul se pune însă tot la substantiv dacă adjectivele care îl precedă au în propoziție rol de atribut izolat:

*Tristă și palidă, **fata** abia pășea prin mulțimea zgomotoasă.*

Într-un grup format din substantiv precedat de adjectivul *tot (toată, toți, toate)* sau de un numeral colectiv *(tustrei, tuspatru* etc.), articolul se pune numai la substantiv: *tot **poporul**, toată **lumea**, toți șapte **frații**, tustrei **frații**, amîndoi **frații***. Singurul numeral care face excepție este *ambii*, care se articulează întotdeauna: ***ambii** frați*.

Într-un grup format dintr-un substantiv precedat de adjectivul *întreg*, articolul se atașează fie la substantiv, fie la adjectiv: *întreg **grupul** — **întregul** grup*.

Într-un grup format dintr-un substantiv precedat de adjectivul *biet*, articolul se atașează fie la adjectiv, fie la ambele cuvinte:

***Biata** fată.* CARAGIALE, O. II 314.

***Bietul răposatul**!... bun om, da prost!* CARAGIALE, O. I 42;

în grupuri formate cu substantivul *mama* sau cu un substantiv determinat, poate fi articulat numai substantivul:

*Biată **mama**! Se vede că-i strănepoata subprefectului.* REBREANU, P. S. 48.

*Biată **fata** împăratului.* ISPIRESCU, L. 102.

Adjectivele invariabile *asemenea, așa, atare*, precum și adjectivele pronominale *care, fiecare, oricare, orice, același, alt* apar numai înaintea unor substantive nearticulate: *asemenea oameni, fiecare copil, alte cărți*.

Observație. Regional, adjectivul *alt* apare articulat: *alții oameni*.

Adjectivele demonstrative *acest, acel, celălalt* pot preceda numai substantive nearticulate, dar cînd sînt așezate în urma substantivelor, acestea se articulează întotdeauna: *acest om*, dar *omul acesta* etc.

ARTICULAREA NUMELOR PROPRII

§ **103.** Numele proprii de persoană circulă în mod obişnuit unele în forma articulată, altele în forma nearticulată. Astfel, numele proprii feminine de persoană sînt articulate : *Maria*, *Ileana*, *Olga*, *Ioana*. Numele proprii de persoană masculine, cu unele excepţii (de exemplu, numele de familie în *-escu* : *Ionescu*, *Popescu*), sînt nearticulate : *Babeş*, *Gheorghe*, *Ion*, *Păcală*.

În funcţie de anumite cerinţe sintactice însă, apare o a doua formă, diferită de cea obişnuită. Astfel, unele nume proprii care au forma obişnuită articulată au uneori, cînd e nevoie, şi o formă nearticulată : *Maria* — *Marie*.

Numele topice, de asemenea, sînt trecute în hărţi şi în nomenclatoare unele în forma articulată, altele în forma nearticulată. Numele topice feminine sînt, în majoritatea cazurilor, articulate : *Bistriţa*, *Craiova*, *Moldova*, *Muntenia*, *Oltenia*, *Olteniţa*, *Pleniţa*, *Timişoara* şi numai rar nearticulate : *Grădişte*, *Orăştie*. Numele topice masculine sau neutre sînt, dimpotrivă, în majoritatea cazurilor nearticulate : *Bacău*, *Bucureşti*, *Cluj*, *Iaşi*, *Mureş*, *Odobeşti* şi foarte rar articulate : *Corbul*, *Dorobanţul*. La fel ca numele proprii de persoană, numele topice pot apărea, în anumite condiţii sintactice, cu altă formă decît cea obişnuită. Astfel, nume topice întrebuinţate în mod curent în forma articulată apar şi în forma nearticulată : *întreaga* ***Medgidie***, *altă* ***Moldovă***, *noua* ***Franţă***. De asemenea, numele topice care în forma obişnuită sînt nearticulate apar uneori articulate. De exemplu, cînd îndeplinesc în propoziţie funcţiunea de subiect :

Bacăul *este un oraş frumos*

sau cînd primesc o determinare atributivă :

Galaţiul *de ieri şi cel de azi.*

Unele nume topice compuse sînt formate cu atribute şi, de aceea, apar întotdeauna articulate : ***Bucureştii****-Noi*, ***Filipeştii****-de-Pădure* (vezi şi § 94 pct. 3).

Cele mai multe nume proprii de genul feminin precedate de oricare prepoziţie care cere acuzativul apar articulate : *mă duc* ***la Maria***, ***la Craiova***, ***în Medgidia***, ***prin Muntenia*** etc.

Am căzut ***în Ozana*** *cît mi ţi-i băietul.* CREANGĂ, A. 23.

Vă puteţi închipui ce vrea să zică a te scălda ***în Bistriţa***. CREANGĂ, A. 28.

Există însă şi unele care apar nearticulate : *s-a scăldat* ***în Dunăre***, *mă duc* ***la Vîlcele***.

ARTICULAREA SUBSTANTIVELOR PRECEDATE DE PREPOZIŢII

§ **104.** Cînd sînt precedate de prepoziţii care se construiesc cu cazul acuzativ substantivele nu se articulează cu articolul hotărît enclitic decît dacă au o determinare atributivă şi, chiar atunci, funcţionează de

cele mai multe ori regula generală a articulării, după cum obiectul denumit de substantiv e cunoscut sau nu vorbitorilor :

*Stau pe **scaun**, stau pe **scaunul** de lemn, stau pe **scaun** de lemn* ; *intru în **casă**, intru în **casa** vecinului, locuiesc în **casă** de piatră.*

Face excepție de la această regulă prepoziția *cu* (vezi § 105).

Observație. Prepoziția compusă *de-a*, prepozițiile care cer cazul genitiv sau dativul : *asupra, deasupra, înaintea, contra, grație, datorită* etc. și, în anumite situații, adverbele comparative *ca, cît* și *decît* apar de asemenea urmate de substantive articulate : *jocul de-a **hoții** și **vardiștii*** ; *înaintea **casei*** ; *datorită **intervenției*** ; *s-au luptat ca **zmeii**.*

a. Asimilîndu-se cu numele proprii, unele substantive care denumesc grade de rudenie : *mamă, tată, bunic, bunică, unchi, mătușă, cumătru, cumătră, cuscru, cuscră* etc. pot apărea articulate, indiferent dacă au determinări gramaticale și indiferent de ce prepoziții ar fi precedate, atunci cînd se referă la ruda celui care vorbește : *noroc de **bunicul**, mă duc la **cuscra**, am văzut-o pe **cumătra*** etc. (vezi și § 100).

Cînd aceste denumiri nu se referă la un individ, ci la specie, caracterizînd-o printr-o anumită însușire, ele apar nearticulate : *bunătate de **bunic**, dragoste de **mamă**.*

b. Se articulează, de asemenea, după orice prepoziție, numele de ființe considerate unice și asimilate cu cele proprii : *crai, împărat, monarh, rege, domn, domnitor, pașă, voievod, popă, zmeu, satană, drac* etc.

*Hai și noi la **craiul**, dragă,*
Și să fim din nou copii. EMINESCU, O. I 100.

c. Și alte substantive precedate de prepoziție pot apărea articulate dacă în momentul vorbirii aduc în minte reprezentarea unei anumite persoane :

*Merg și eu la secție, nene Turturene, s-o mai văz pe **hoața**!* CARAGIALE, O. I 157.

*Nene, moartă, tăiată, nu mai stau cu mitocanul, scapă-mă de **pastramagiul**.* CARAGIALE, O. VI 10.

În aceste situații substantivele *hoața* și *pastramagiul* au devenit aproape nume proprii.

§ **105.** În general substantivele precedate de prepoziția *cu* pot primi articol sau nu, ca și substantivele care nu sînt precedate de prepoziții. Acest fapt este justificat acolo unde *cu* are valoare conjuncțională, și anume în situații sintactice ca aceasta : *băiatul cu fetița s-au dus*. . ., unde *cu* este echivalent cu *și* din *băiatul și fetița.*

În limba de azi, întîlnim pe *și* și pe *cu* unite în forma *și cu*, de asemenea cu valoare de conjuncție :

*Moșul **și cu** baba au pornit la drum.*

Părțile de propoziție coordonate prin *(și) cu* pot apărea articulate cu articol hotărît sau nehotărît *(**un** moș (și) cu **o** babă)*, dar niciodată nearticulate.

În construcțiile cu prepoziția *cu* se poate constata o oarecare dependență între sensul construcției prepoziționale și articularea substantivului

dat ; de regulă, unei anumite funcţiuni sintactice îi corespunde un anumit tratament :

Complement de timp :	*O dată cu **apusul**, cu **răsăritul***; *Se culcă o dată cu **găinile**.*
Complement sociativ :	*Bătrînul intră în casă cu **copilul** de mînă.*
Complement instrumental :	*Stofa părea tăiată cu **cuţitul**.*
Atribut :	*Omul cu **moşia***, dar şi *omul cu **moşie**.*
Complement de mod :	*Risipeşte banii cu **miile***; *Lemnele se vînd cu **kilogramul**,*
dar :	*Aşteptăm cu **nerăbdare***; *Priveam cu **nepăsare**.*

POZIŢIA ARTICOLULUI HOTĂRÎT

§ **106**. Articolul hotărît se alipeşte, de obicei, la sfîrşitul cuvîntului. Există totuşi împrejurări în care articolul hotărît stă înaintea substantivului în genitiv sau dativ singular. Şi anume :

1. Cînd însoţeşte un nume propriu de persoană masculin :

*Nic-a **lui Constantin** a Cozmei, din Humuleşti, se duse şi el cu talpele beşicate pe urma **lui Oşlobanu**.* CREANGĂ, A. 102.

***Părerea lui Diaconescu** găseşte la cîţiva camarazi aprobare.* CARAGIALE, O. II 55.

*Mă potrivesc **lui Trăsnea** şi ne ducem împreună.* CREANGĂ, A. 87.

Tot aşa se construiesc îmbinările formate dintr-un nume propriu masculin precedat de un substantiv cu care vorbitorul se adresează persoanei respective : *bade*, *moş*, *nene* etc.

*Însă a doua zi după asta, iaca şi mătuşa **Măriuca lui Moş Andrei**, vine la noi c-o falcă-n ceri şi cu una-n pămînt.* CREANGĂ, A. 55.

În limba mai veche şi în cea populară, articolul hotărît apare şi **postpus**, la numele proprii masculine, dar numai la cele terminate în *-u* sau în *-a*, *-ea* :

*Am dat acel volum în păstrarea **Bălcescului**.* GHICA, S. 503.

*Răutăcioasa de Măriuca **Săvucului**.* CREANGĂ, A. 63.

*Nic-a lui Ştefan a **Petrei**.* CREANGĂ, A. 12.

*Rediul **Aldei*** (nume de loc).

2. Cînd însoţeşte substantive masculine care denumesc rudenia : *tată*, *frate*, *unchi*, *văr*, *moş*, *bădie*, *nene* etc. Şi aici trebuie să distingem mai multe situaţii. Cînd astfel de substantive sînt urmate de un adjectiv posesiv, împreună cu care alcătuiesc o unitate sintactică, articolul nu poate sta decît înaintea formulei : *(a) **lui** tată-meu*, *(a) **lui** unchiu-tău*, *(a) **lui** frate-său*. Aceeaşi situaţie are şi substantivul *tată* în compusele *tata-mare* şi *tata-bătrîn* : *(a) **lui** tata-mare*. Adoptîndu-se procedeul de la numele proprii, s-a ajuns la *(a) **lui** tata*, *(a) **lui** bădia*, *(a) **lui** nenea*, mai ales că ultimele două cuvinte apar de obicei cu un nume propriu după ele : *(a) **lui** bădia Vasile*, *(a) **lui** nenea Gheorghe*. *(A) lui tata* în loc de *(a) tatei* este neliterar.

3. Articolul hotărît se pune înainte şi la numele proprii feminine dacă ele sînt derivate cu un sufix masculin : *cartea **lui** Catrinel, i-am spus **lui** Irinel* etc. sau au o formă care nu permite postpunerea articolului (în cazul numelor de origine străină) : *(a) **lui** Carmen, (a) **lui** Jeni, (a) **lui** Zizi* etc. Dacă astfel de forme sînt inevitabile fiindcă le impune structura limbii noastre, altele ca *(a) **lui** Corina, (a) **lui** Florica, (a) **lui** Maria* etc. trebuie însă condamnate.

De asemenea trebuie evitate construcţiile similare din vorbirea familiară şi populară cu substantive feminine comune : *(a) **lui** mama, (a) **lui** doamna, (a) **lui** soră-ta, (a) **lui** vară-sa.*

ARTICOLUL POSESIV (GENITIVAL)

§ **107.** Articolul posesiv sau genitival intră în componenţa pronumelor posesive şi a numeralelor ordinale şi însoţeşte, în anumite condiţii (care vor fi arătate mai jos), adjectivele posesive şi genitivul substantivelor şi al pronumelor.

Să-ţi cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?
*Te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti **a** ta.* EMINESCU, O. I 127.
*În **al** patrulea ceas, armaşul... porni spre gazda minoriţilor.* SADOVEANU, O. X 140.
*Iaca şi Corniţă **al** nostru cel viteaz.* SADOVEANU, O. XVIII 65.
*Apăsătoarele cuvinte **ale** părintelui său.* CREANGĂ, P. 189.

Formele lui sînt următoarele :

	MASCULIN	*FEMININ*
Singular	*al*	*a*
Plural	*ai*	*ale*

Pl. m. f. gen.-dat. *alor*

Observaţii. 1. Genitiv-dativul plural *alor* nu se întrebuinţează decît cu un pronume posesiv :

*El găsi de cuviinţă să spuie şi **alor** săi ceea ce era să se întîmple fiului lor.* ISPIRESCU, L. 98.

2. În graiul moldovenesc şi la unii scriitori, mai ales din secolul trecut, apare şi o formă invariabilă a articolului posesiv *a*, care nu a fost acceptată însă în limba literară contemporană.

*Pe-**a** lui maluri gălbii, şese, stuful creşte din adînc.* EMINESCU, O. I 43.

În toate cazurile, articolul *al* se acordă cu substantivul determinat, şi nu cu substantivul sau cu pronumele în genitiv ori cu adjectivul posesiv pe care îl precedă : ***nepot al** mamei (ei), **pod al** luptei, **carte a** elevului (lui), **caietul** acesta **al** nostru.*

§ **108.** Articolul posesiv nu are aceeaşi funcţiune în toate situaţiile sintactice în care apare.

Funcţiunea sa cea mai obişnuită este aceea de semn al cazului genitiv : *carte **a** unui elev (elevului).*

Fiind des folosit cu această funcţiune, *al* a pierdut valoarea de articol hotărît, cum arată comparaţia cu articolul hotărît enclitic : sub-

stantivul *carte* are înțeles nedeterminat în construcția *(o) carte* ***a*** *elevului* (cu articol posesiv) și înțeles determinat în construcția *cartea elevului* (cu articol hotărît propriu-zis). Faptul că substantivul la care se referă articolul poate fi nearticulat sau articulat cu articol nehotărît demonstrează destul de clar că *al* nu are în aceste situații sintactice valoarea obișnuită a articolului hotărît, aceea de a semnala numele pe lîngă care stă ca ceva cunoscut vorbitorilor.

Funcțiunea lui *al (a, ai, ale)* este aceeași și atunci cînd stă între un substantiv și un pronume : *carte* ***a*** *lui (ei* etc.).

După cum s-a văzut, articolul posesiv *al (a, ai, ale)* nu poate apărea imediat după un substantiv articulat enclitic, dar poate apărea imediat după substantivul nearticulat sau articulat cu articol nehotărît : *(o) carte* ***a*** *lui.*

Frunză verde trei nuiele,
*Din trei iubite-**ale** mele*
Nu știu la care voi mere. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 33.

Articolul posesiv *al (a, ai, ale)* poate apărea însă pe lîngă un substantiv articulat enclitic dacă e despărțit de el prin alte cuvinte : *cumnatele cele tinere* ***ale*** *lui Ion.*

Observație. Articolul *al* poate apărea însă și imediat după articolul enclitic dacă adjectivul posesiv sau genitivul nu este atributul numelui articulat enclitic : *Necazurile* ***ale*** *omului sărac erau, iar pămîntul cu bunătățile lui era al boierilor*; *casa* ***a*** *cărei curte dă în strada noastră.*

Articolul posesiv se folosește și la coordonarea mai multor genitive sau posesive atribute ale aceluiași substantiv sau introduse de aceeași prepoziție : *vacanța elevilor și a studenților*; *lucrarea mea și a ta*; *împotriva noastră și a lor* etc. (vezi § 696).

Observație. Uneori *al* apare întrebuințat greșit după prepoziția *datorită*, care se construiește cu dativul :

Datorită acestor victorii, precum și ***a*** *comportării merituoase a întregii echipe, „Cupa Națiunilor" a revenit reprezentanților noștri.* SCÎNTEIA TINERETULUI 3067 (1959), p. 2/6.

Al mai poate apărea atunci cînd genitivul sau adjectivul posesiv precedă substantivul determinat :

Duce-m-aș cu luna-n stele,
*Nu mă poci de-**a mîndrei jele!*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 88.

*Te pleacă iar zîmbind peste-**a mea față**,*
A ta iubire *c-un suspin arat-o.* EMINESCU, O. I 120.

În asemenea construcții substantivul determinat este echivalent cu substantivul articulat cu articol enclitic : *jalea mîndrei, fața mea, iubirea ta.* Topica aceasta însă este obișnuită numai în versuri, și azi, chiar în aceste situații, este din ce în ce mai rar folosită.

Al poate apărea urmat de un substantiv în genitiv și atunci cînd lipsește substantivul determinat. În aceste situații, ca și atunci cînd intră

în componența unui pronume posesiv, el are valoare apropiată de valoarea lui originară de pronume demonstrativ :

Lung e drumul Clujului,
Dar mai lung ***al*** *dorului.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 92.

Cînd intră în componența numeralelor ordinale, articolul *al* apare întotdeauna, fie că precedă, fie că urmează după substantivul determinat, fie că acesta din urmă e articulat, fie că nu e.

ARTICOLUL DEMONSTRATIV (ADJECTIVAL)

§ **109.** Articolul demonstrativ leagă un substantiv articulat cu articol hotărît sau un nume propriu de persoană de determinantul său, substantivizează un adjectiv sau un numeral sau formează gradul superlativ al adjectivelor și al adverbelor : *omul* ***cel*** *bun, cartea* ***cea*** *frumoasă, Ștefan* ***cel*** *Mare* ; ***cei*** *buni,* ***cei*** *trei* ; ***cel*** *mai tînăr,* ***cel*** *mai bine.*

Fiindcă de cele mai multe ori stă pe lîngă un adjectiv (vezi exemplele din definiție), articolul *cel, cea* se mai numește și articol adjectival.

Dar *cel, cea* leagă în aceleași condiții un substantiv articulat de un atribut exprimat prin numeral (numeralul ordinal precedat de prepoziția *de*) : *soția* ***cea de-a doua*** ; sau prin substantiv precedat de prepoziție :

Voinic-de-Plumb aruncă cutea ***cea de piatră****, și îndată se făcu dinapoiul lor un munte de piatră din pămînt pînă la cer.* ANT. LIT. POP. II 14.

Își pune întotdeauna în minte cumpăna ***cea fără greș****.* SADOVEANU, O. XI 243.

Articolul demonstrativ are următoarele forme :

		Singular	Plural
Masculin	N.A.	*cel*	*cei*
	G.D.	*celui*	*celor*
Feminin	N.A.	*cea*	*cele*
	G.D.	*celei*	*celor*

Observație. La Eminescu găsim genitiv-dativul feminin singular *cei*, formă veche și regională :

Măgulite toate sînt
De-a fi umbra frumuseții ***cei*** *eterne pe pămînt.* EMINESCU, O. I 162.
Cu ochii serii ***cei*** *de-ntîi*
Eu n-o voi mai privi-o. EMINESCU, O. I 188.

§ **110.** Articolul *cel, cea* este înrudit ca formă și ca sens cu pronumele *acel, acea*, de aceea este numit demonstrativ. Valoarea demonstrativă apare în construcții cu nume proprii de persoană : *Ștefan* ***cel*** *Mare* (adică *acel* Ștefan pe care toată lumea îl cunoaște ca „mare”). Dar deasa lui întrebuințare ca element de legătură între substantivul articulat și atributul său i-a slăbit valoarea demonstrativă.

Slăbirea valorii demonstrative originare e mai evidentă în construcțiile în care articolul *cel, cea* leagă un substantiv de un atribut adjectival : *omul* ***cel*** *bun, creionul* ***cel*** *negru* etc. În asemenea situații articolul de-

monstrativ are în primul rînd funcțiunea de a lega substantivul de determinantul său și numai în al doilea rînd rolul de a spori gradul de determinare a substantivului prin valoarea sa demonstrativă. Acest fapt este dovedit și de posibilitatea substituirii formulei cu articol hotărît prin cea cu articol demonstrativ: *creionul negru* și *creionul **cel** negru.*

De obicei, articolul *cel* apare după substantive articulate cu articol enclitic; cînd însă e așezat înaintea substantivelor, acestea din urmă sînt nearticulate:

***Elevul cel** mai silitor din clasă va fi premiat.*
***Cel** mai silitor **elev** din clasă va fi premiat.*

Slăbirea valorii demonstrative explică fenomenul de acumulare a articolelor și înlocuirea articolului *cel* cu adjectivul demonstrativ *(a)cela* în unele graiuri regionale: *omul **cela** bunul.*

Cînd un substantiv articulat enclitic este determinat prin două adjective succesive care se referă la un singur obiect, articolul *cel* poate apărea numai în fața primului adjectiv:

*Zdrobiți **orînduiala cea** crudă și nedreaptă...* EMINESCU, O. I 60.
*Cînd ei în **bogăția cea** splendidă și vastă*
Petrec ca și în ceruri... EMINESCU, O. I 59.

§ **111.** În unele situații sintactice nu există o distincție netă între *cel* (*cea*) pronume demonstrativ și *cel* (*cea*) articol demonstrativ. De exemplu:

*Locul hienei îl luă **cel** vorbareț,*
*Locul cruzimii vechie, **cel** lins și pizmătareț.* EMINESCU, O. I 61.
*Se uită la ceasul său, regulat adineaori după **cel** oficial.* CARAGIALE, O. II 35.
*Cînd vorbești despre struguri, trebuie să știi măcar că **cei** de la deal sînt mai buni ca **cei** de la vale.*
*A fost trecut de la ministerul de externe la **cel** de interne.*
*Vinul (cel) negru și **cel** alb.*

În toate aceste situații *cel (cea)* poate fi interpretat la fel de bine ca articol sau ca pronume: *cel lins și pizmătareț = linsul și pizmătarețul* sau *acela lins și pizmătareț.*

O b s e r v a ț i e. *Cel* (*cea, cei, cele*) este însă pronume (respectiv adjectiv demonstrativ) în construcții de tipul:

*Pe **cel** deal, pe **cel** colnic.* Cîntec popular.
*Vrai să te bușească **cei** nandralăi prin omăt?* CREANGĂ, A. 41.

ARTICOLUL NEHOTĂRÎT

§ **112.** A r t i c o l u l n e h o t ă r î t are rolul de a prezenta obiectul desemnat de substantivul pe lîngă care stă ca fiind separat, individualizat în raport cu specia lui, dar ca nedefinit mai precis pentru vorbitori; astfel *o casă* e mai determinat pentru vorbitori decît *casă*, dar mai puțin determinat față de *casa* (aceea pe care o știm).

Formele articolului nehotărît sînt :

	Singular		Plural
	Masculin	Feminin	Masculin și feminin
N.A.	*un*	*o*	*niște*
G.D.	*unui*	*unei*	*unor*

Observație. *Un*, *o* pot avea valoare de numeral, de adjectiv pronominal nehotărît și de articol nehotărît.

Distincția între aceste valori nu este netă și nu poate fi făcută întotdeauna. Astfel în *pe stradă trece* ***un*** *om*, numai cu ajutorul unor indicații suplimentare, într-un text mai larg, se poate face distincția între funcțiunile amintite. În general însă, se poate da ca regulă că *un*, *o* are valoare de numeral cînd se opune altor numerale, are valoare de articol cînd la plural îi corespunde *niște*, și valoare de adjectiv pronominal cînd îi corespunde la plural *unii — unele*.

Articolul nehotărît însoțește numai substantivul; cînd este alăturat oricărei alte părți de vorbire, aceasta își pierde calitatea sa și devine substantiv. De exemplu : *un bine*, *un ce*, *un oarecare*, *un of*; *un du-te-vino*, *un lasă-mă să te las*, *un nu știu ce* etc.

Observație. După model străin (din franceză sau germană), adjectivul nehotărît *alt*, *altă* apare adesea articulat cu articol nehotărît : *un alt*, *o altă* ; pronumele *altul*, care are articol hotărît, apare articulat și cu articol nehotărît : *un altul*, *o alta*.

De cele mai multe ori, articolul nehotărît detașează un obiect din clasa sa. După aceasta putem socoti substantivul dat ca fiind introdus în vorbire, iar referirile ulterioare se pot face ca la orice obiect cunoscut, determinat (vezi § 100).

Peste un ceas, pe-nserate, ***o birjă*** *trece în goana mare pe strada Emancipării...* ***Birja****... se oprește în sfîrșit în fața unei cocioabe.* CARAGIALE, O. I 151—152.

În unele situații articolul nehotărît și cel hotărît dau aceeași valoare numelui pe lîngă care stau. ***Un artist*** *poate exprima sentimentele cele mai înalte* se apropie ca înțeles de formularea : ***Artistul*** *poate exprima sentimentele cele mai înalte.* După ce a fost izolat cu ajutorul articolului nehotărît, *un artist* este luat aici ca tip, ca reprezentant al speței.

Situația articulării nehotărîte prezintă deosebiri importante între singular și plural.

Astfel un substantiv nearticulat la plural poate avea orice rol în propoziție, pe cînd același substantiv la singular, în mod obișnuit, nu poate funcționa ca subiect și ca complement direct decît dacă este articulat cu articol hotărît sau nehotărît sau este însoțit de un atribut ; să se compare :

Plural	Singular
Oameni *trec pe acolo*	***Un om*** *trece pe acolo*
Am văzut ***oameni***	*Am văzut* ***un om***

Articolul nehotărît *un*, *o* nu are o formă de plural propriu-zis; se consideră în mod obişnuit că articolul nehotărît pentru plural este *nişte*. Acesta apare însă şi la singular la numele de materie, formele corespunzătoare de plural cu *nişte* avînd uneori sens schimbat faţă de singularul articulat în acelaşi fel:

un gunoi, nişte gunoi, nişte gunoaie;
un peşte, nişte peşte, nişte peşti;
o apă, nişte apă, nişte ape.

Această situaţie, curioasă la prima vedere, se datoreşte faptului că există o echivalenţă în ce priveşte gradul de determinare între substantivul singular articulat nehotărît şi substantivul plural nearticulat: *am văzut un leu* e tot atît de puţin determinat ca şi *am văzut lei*. Articolul nehotărît arată că un individ, nu are importanţă care, a fost separat de specia sa, iar numărul plural arată că indivizi, nu are importanţă care şi cîţi anume, au fost separaţi de specia lor din punctul de vedere al afirmaţiei făcute în momentul dat al comunicării. Aşa se explică şi faptul că, la plural, opoziţia dintre substantivul articulat nehotărît şi cel nearticulat nu este atît de netă ca la singular.

Articolul nehotărît, pe lîngă funcţiunea sa fundamentală, aceea de a introduce un nume în cîmpul de cunoştinţe al vorbitorilor, are un număr mare de funcţiuni care n-au fost încă descrise amănunţit. De exemplu, în unele situaţii, apariţia articolului nehotărît pe lîngă un substantiv cu rol de nume predicativ îi conferă acestuia sens adjectival:

Ionescu este ***clovn*** (adică este de profesie clovn), faţă de
Ionescu este ***un clovn*** (adică este neserios, se poartă ca un clovn).
Ionescu este ***poet***, faţă de *Ionescu este* ***un poet.***

Diversele valori afective ale articolului nehotărît (dispreţ, admiraţie etc.) apar în strînsă legătură cu sensul substantivului pe care-l determină.

Substantivele care au funcţiunea de nume predicativ în propoziţie au un tratament diferit din punctul de vedere al articulării nehotărîte în raport cu sensul lor. Astfel, substantivele care pot fi folosite ca epitete şi se pot adjectiviza prin extinderea categoriei comparaţiei asupra lor pot apărea ca nume predicative cu articol nehotărît, fără să aibă nevoie şi de determinări atributive:

X e ***un savant, un bufon, un cîrpaci*** etc.

Substantivele care nu se pot adjectiviza, prin extinderea categoriei comparaţiei, pot fi articulate cu articolul nehotărît, de obicei, numai dacă sînt însoţite de determinări atributive:

X este ***strungar***, dar *X este* ***un strungar*** *b u n*.

Desigur, se pot întîlni şi formulări care fac excepţie de la această regulă; putem spune, de exemplu, şi:

Asta este ***o casă.***
Oltul este ***un rîu***,

dar, de obicei, în asemenea situaţii substantivul cu articol nehotărît apare însoţit de determinări atributive:

Oltul este ***un rîu*** *repede* (*romînesc*, *mare*, *mic* etc.).

§ **113**. De obicei, numele de materie, ca și celelalte substantive fără forme speciale pentru singular și plural, nu pot primi articolul nehotărît *un, o* : *am cumpărat* ***vin, gheață, făină*** etc.

Dacă-mi veți aduce ***apă*** *de la fîntîna Zînei Zorilor.* SLAVICI, P. 9.

Să ne dai ***purcel!*** *grăiră hoții.* SLAVICI, P. 64 (cu sensul de „friptură de...").

Substantivele de acest tip pot apărea însă însoțite de articolul nehotărît *niște.*

Iată situațiile cele mai frecvente cînd aceste substantive pot primi totuși articolul nehotărît :

a. Cînd apar ca al doilea termen al unei comparații :

Pămîntul se așterne pustiu și neted ca ***o apă.*** VLAHUȚĂ, O. A. II 120.

b. Cînd substantivul dat este determinat printr-un atribut sau o propoziție atributivă care marchează faptul că e vorba de un anumit sort din materia respectivă :

Cozonacul se face cu ***o făină*** *m a i f i n ă decît cea obișnuită.*

După ce s-au răcit, lînurile se spală bine de două-trei ori cu ***o apă*** *c î t m a i s ă r a c ă în săruri, de preferință cu apă de ploaie.*

c. Cînd asupra obiectului denumit de substantivul dat se exprimă cu ajutorul intonației o apreciere deosebită :

Se macină acolo ***o făină...***

Știe să facă ***o mîncare...***

POZIȚIA ARTICOLULUI POSESIV, NEHOTĂRÎT ȘI DEMONSTRATIV

§ **114**. Articolul posesiv și cel nehotărît se așază totdeauna înaintea substantivului :

Pe lîngă istoria politică ***a țărilor***... *voi căuta a vă da și* ***o idee*** *lămurită asupra stării sociale și morale.* KOGĂLNICEANU, O. 91.

Tu vrei ***un om*** *să te socoți,*
Cu ei să te asameni? EMINESCU, O. I 177.

Articolul demonstrativ stă între substantiv și adjectivul determinant al acestuia :

Atunci ***lumea cea gîndită*** *pentru noi avea ființă.* EMINESCU, O. I 141.

SUBSTANTIVUL NEARTICULAT

§ **115**. În categoria substantivelor neînsoțite de nici un fel de articol se disting două grupe care se deosebesc între ele din punctul de vedere al determinării :

1. Substantivele la care determinarea este exprimată prin alte mijloace decît articolul :

a. prin adjective demonstrative : *acest om* ;

b. prin adjective posesive conjuncte : *nevastă-mea* ;

c. prin pronumele personal conjunct în dativ : *citesc în carte-mi* (dar și *cartea-mi*, vezi § 101).

2. Substantive care apar fără nici o determinare. La acestea se constată deosebiri între întrebuințarea singularului și întrebuințarea pluralului.

La singular posibilitățile de întrebuințare a substantivelor nearticulate sînt limitate la anumite construcții :

a. subiect în propoziții de tipul : *mi-e* ***sete***, *mi-e* ***foame***, [*e*] ***iarnă*** etc.

b. nume predicativ de calificare :

Tu ești ***copilă****, asta e.* EMINESCU, O. I 176.

Inima le spunea că spînul nu le e ***văr***. CREANGĂ, P. 210.

c. apoziție :

El, ***negustor****, și-a făcut calculele din timp.*

d. complement circumstanțial de mod propriu-zis :

Vine ***glonț****, merge* ***strună****, se supără* ***foc*** etc.

e. element predicativ suplimentar :

Dacă ai putea să te înfigi ***administrator*** *la moșia lui vreun an-doi...* REBREANU, R. I 26.

Întrebuințarea unui substantiv nearticulat la singular ca subiect sau complement direct este neobișnuită. Există însă unele situații speciale (fie anumite cuvinte, fie anumite construcții), comune acestor două funcțiuni, în care poate apărea un substantiv nearticulat :

1) Cînd substantivul respectiv este un nume de materie sau cînd verbul pe lîngă care stă are sensul „a exista", „a (se) găsi", „a poseda" :

Zăpadă *e multă anul acesta.*
Carne *se găsește, nu știu însă dacă o să găsim* ***pește***.
Copil *așa de cuminte rar să se mai vadă.*
Are ***mașină***.

2) În enumerări :

Lună*,* ***Soare*** *și* ***Luceferi***
El le poartă-n a lui herb. EMINESCU, O. I 100.
Dispar și ***ceruri*** *și* ***pămînt***
Și pieptul tău se bate. EMINESCU, O. I 189.

Observație. În enumerări substantivul nearticulat poate avea valoarea substantivului articulat cu articolul hotărît.

3) În construcții negative de tipul :

Țipenie *de om nu se arată pe stradă.*
N-a căzut săptămîni de-a rîndul ***strop*** *de ploaie.*
N-am întîlnit ***picior*** *de om.*
Pic *de nouri nu se vedea.* ISPIRESCU, L. 246.

Observație. Substantivele nearticulate servesc în astfel de construcții ca formule de negație.

Se mai întrebuințează nearticulat substantivul ca subiect în zicalele populare de felul lui ***corb*** *la corb nu-și scoate ochii*, fixate de mult sub această formă și care, datorită caracterului lor arhaic, sînt foarte expresive.

La plural substantivele pot apărea nearticulate în mult mai multe situații (vezi discuția de la § 112).

§ **116**. Există unele construcţii fixe cu forme paralele (cu articol hotărît şi fără articol) egale din punctul de vedere al determinării:

*a venit **ordin** să...* = *a venit **ordinul** să...*
*avem **ştire** că...* = *avem **ştirea** că...*
*din **punct** de vedere...* = *din **punctul** de vedere...*
*sub **pretext** că...* = *sub **pretextul** că...*

BIBLIOGRAFIE

1. I. Coteanu, *Contribuţii la teoria articolului*, în SCL IX (1958), p. 17—42.
2. Florica Dimitrescu, *Observaţii asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba romînă*, în SCL V (1954), p. 93—98.
3. Leontin Ghergariu, *Articularea substantivului după prepoziţie în limba romînă*, în LL III (1957), p. 91—114.
4. A. Graur, *Autour de l'article postposé*, în BL V (1937), p. 204—218.
5. A. Graur, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XIII (1945), p. 156—161.
6. Valeria Guţu-Romalo, *Unele valori ale articolului în limba romînă*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 361—369.
7. Asgar Rosenstand Hansen, *Artikel systemet i rumaensk*, Copenhaga, 1952.
8. R. Piotrovski, *Întrebuinţarea artistică a articolului la scriitorii romîni*, în SCL XI (1960) p. 625—632.
9. Emanuel Vasiliu, *Problema articolului şi a funcţiilor sale în limba romînă*, în LR I (1952), nr. 1, p. 32—36.

ADJECTIVUL

§ **117.** Adjectivul este partea de vorbire care se declină şi exprimă o calitate a unui obiect, acordîndu-se cu substantivul care exprimă numele acelui obiect.

El variază după gen, număr şi caz. De asemenea are forme deosebite pentru a exprima gradele de comparaţie.

Calitatea obiectului poate fi prezentată din mai multe puncte de vedere. Adjectivul poate exprima: proprietăţile obiectelor şi fiinţelor, care decurg din structura lor: *greu*, *uşor*, *mare*, *mic*, *gros*, *verzui*, *galben*, *acru*, *dulce*, *dulceag*, *scump*, *ieftin*, *luminos*, *tînăr*, *orgolios*, *rău*, *zgîrcit* etc.; materia din care este făcut un obiect: *bară* ***metalică***, *material* ***lemnos*** etc.; elementele constitutive ale unei colectivităţi: *cercul* ***studenţesc***, *echipele sportive* ***pionierești*** etc.; calitatea poate fi indicată şi prin referire la posesor: *casă* ***ţărănească*** etc., la origine: *ţăran* ***moldovean***, *studentă* ***ucraineană*** etc., la agent: *activitate* ***scriitoricească*** etc. sau la acţiune: *casă* ***părăsită***, *carte* ***scrisă***, *putere* ***crescîndă*** (aceste adjective provin din participiul sau gerunziul verbelor), *floare* ***mirositoare***, *lecţie* ***inteligibilă*** etc.

Observaţie. Pronumele demonstrative, posesive, interogative-relative, nehotărîte, negative şi de întărire au valoare de adjective atunci cînd însoţesc un substantiv şi se acordă cu el în gen, număr şi caz. Ele nu califică substantivele, în mod obişnuit nu au grade de comparaţie şi formal sînt identice cu pronumele propriu-zise (numai unele se deosebesc de pronume prin absenţa lui *-a* final în paradigmă sau a articolului enclitic — vezi § 141); se numesc adjective pronominale şi sînt tratate în cadrul pronumelor.

LOCUŢIUNI ADJECTIVALE

§ **118.** Grupul de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens şi are valoare de adjectiv se numeşte locuţiune adjectivală.

Ca şi adjectivele, locuţiunile adjectivale califică obiectele.

Gradul de contopire formală a elementelor unei locuţiuni adjectivale diferă în general după vechimea şi frecvenţa locuţiunii respective. Unele locuţiuni pe cale de formare nu s-au sudat încă şi nu se ştie dacă se vor suda vreodată; de exemplu: *scriitor* ***de geniu*** (= genial). În multe

locuţiuni adjectivale vechi elementele constitutive s-au sudat complet, ajungînd să formeze un singur cuvînt, un adjectiv compus : *cuminte*, *deplin* etc. Vorbitorii nu mai simt că au de-a face cu un compus, de aceea uneori ele au caracteristicile morfologice ale cuvintelor simple (pot fi variabile după gen şi număr, pot primi articol). De exemplu : *cuminte—cuminţi*, *deplin — deplină — depline*. De asemenea ele pot forma derivate : *cuminţenie*, *deplinătate* etc.

Locuţiunile adjectivale diferă între ele şi după cum sensul lor este mai apropiat sau mai depărtat de cel al elementelor componente.

O locuţiune adjectivală ca : *scriitor* ***de geniu*** (= genial) păstrează sensul elementelor componente.

În alte locuţiuni, elementele componente au căpătat alt înţeles, depărtîndu-se de sensul iniţial :

bătaie ***în lege*** (= adevărată).

Aceasta este situaţia mai ales la locuţiunile ale căror elemente componente s-au sudat ; de exemplu, *cuminte* nu mai înseamnă numai „care are minte", de aceea el se poate ataşa şi pe lîngă alte substantive decît cele pe lîngă care s-a format. Se spune *om cuminte*, *copil cuminte*, dar şi *vorbă cuminte* etc.

ADJECTIVE VARIABILE

TERMINAŢIILE ADJECTIVELOR LA NOMINATIV SINGULAR

§ **119**. Adjectivele sînt de două feluri : variabile şi invariabile. Cele variabile se împart, după terminaţia de la nominativ singular, în două categorii : a d j e c t i v e c u d o u ă t e r m i n a ţ i i şi a d j e c t i v e c u o t e r m i n a ţ i e.

Adjectivele cu două terminaţii au forme deosebite după gen la nominativ singular. Cele mai multe adjective fac parte din această categorie.

Adjectivele cu o terminaţie au o singură formă de nominativ singular pentru toate genurile.

§ **120**. Adjectivele cu d o u ă t e r m i n a ţ i i au formele de masculin singular terminate în : consoană, consoană palatalizată (notată cu *i*), vocala *-u* şi semivocalele *-i* sau *-u* : *bun*, *mic*, *vechi*, *acru*, *rotofei*, *vioi*, *nou* ; acestea aparţin declinării a II-a.

Formele feminine sînt terminate în : *-ă*, *-ea* (*bună*, *acră*, *nouă*, *mititea*) sau *-e* (*veche*, *rotofeie*, *vioaie*) ; primele două tipuri aparţin declinării I, ultimul, declinării a III-a.

Cînd determină substantive de genul neutru, adjectivele au la singular forma masculină (*creion frumos*, *car greoi*), iar la plural, forma feminină : *creioane frumoase*, *care greoaie*.

De obicei, adjectivele terminate la masculin în consoană, în vocala sau în semivocala *-u* au desinenţa *-ă* la feminin (la masculinele terminate în *-u* vocalic sau semivocalic se înlocuieşte desinenţa *-u* prin *-ă*) : *aprig — aprigă*, *bun — bună*, *cald — caldă*, *crescînd—crescîndă*, *mic — mică*, *strîns—*

strînsă; *acru — acră*, *aspru — aspră*, *mîndru — mîndră*, *negru — neagră*, *sobru — sobră*; *ambiguu — ambiguă*, *continuu — continuă*.

Adjectivul *nou* păstrează semivocala *-u* și la forma feminină *nouă*.

Următoarele categorii de adjective formează femininul cu desinența *-e*:

1. adjectivele cu tema terminată în consoană palatalizată: *dibaci — dibace*, *stîngaci — stîngace*, *vechi — veche*;

2. adjectivele cu tema terminată în semivocala *-i*: *gălbui — gălbuie*, *greoi — greoaie*, *șui — șuie*;

3. adjectivele cu tema terminată în *i* accentuat sau neaccentuat, urmat de desinența *-u* la masculin: *alburiu — alburie*, *cenușiu — cenușie*, *pirpiriu — pirpirie*, *străveziu — străvezie*; *amfibiu — amfibie*, *vibratoriu — vibratorie*;

Observație. În pronunțare aceste adjective au la forma feminină un *i* semivocalic care nu apare în scris: *cenușiie*, *vibratoriie*.

4. adjectivele terminate în semivocala *-u*, a căror temă se termină în *-e*: *cretaceu — cretacee*, *instantaneu — instantanee*;

5. adjectivele cu desinența *-u* semivocalic la masculin și cu tema terminată în *-î*: *molîu — molîie*, *lălîu — lălîie*.

Observație. Adjectivele formate cu sufixul *-ău* și *-ălău* (*mîncău*, *prostălău*, folosite mai mult substantivat) nu se folosesc la feminin în limba literară.

Fac excepție de la regulile de mai sus următoarele categorii de adjective:

1. adjectivele derivate de la verbe cu sufixul *-tor* (terminate deci în consoană) fac femininul în *-toare*: *bănuitor — bănuitoare*, *dator — datoare*, *grăitor — grăitoare*, *învingător — învingătoare*, *plutitor — plutitoare*;

2. unele adjective formate cu sufixul *-tor* sau *-ar* au forme paralele cu variantele *-toriu* sau *-ariu*: *ondulator — ondulatoare* și *ondulatoriu — ondulatorie*; *contrar — contrară* și *contrariu — contrarie*. Datorită acestui paralelism, s-a ajuns la confuzii în folosirea femininului. Forma masculină în *-toriu* sau *-ariu* a dispărut uneori, rămînînd numai forma feminină în *-torie*, *-arie*, pe lîngă masculine în *-tor* sau *-ar*: *obligator — obligatorie*, *contrar — contrarie*;

3. adjectivele derivate cu sufixul *-el* formează femininul cu sufixul *-ică* (rar, regional și în poezie, cu sufixul *-ea*): *bătrînel — bătrînică*, *bunicel — bunicică*, *mititel — mititică* (*mititea*), *tinerel — tinerică* (*tinerea*);

4. adjectivul *roșu* are forma feminină *roșie*, care se explică prin forma masculină mai veche *roșiu* (regional apare forma *roș*, feminin *roșă*);

5. adjectivele *greu* și *rău* au la masculin desinența *-u* și la feminin desinența *-a*: *grea* și *rea*.

§ 121. Adjectivele cu două terminații prezintă uneori, pe lîngă desinențele care deosebesc masculinul de feminin, și alternanțe vocalice în temă:

e/a: *deșert — deșartă*, *biet — biată*;

e/ea : *drept — dreaptă, frățesc — frățească* ;
o/oa : *domol — domoală, gol — goală, trecător — trecătoare.*

Cele mai multe adjective împrumutate recent nu prezintă astfel de modificări vocalice în temă : *demn—demnă—demne, grotesc—grotescă, modern — modernă, perfect — perfectă, secret — secretă, blond — blondă, patriot—patriotă, sobru—sobră.*

Puține adjective noi au alternanțe vocalice în temă. De exemplu : *pitoresc — pitorească* (adaptat la adjectivele romînești formate cu sufixul *-esc* : *romînesc — romînească*).

§ **122.** În categoria adjectivelor variabile cu o singură terminație la nominativ singular intră adjectivele care se termină la nominativ singular în *-e* (afară de unele adjective de origine recentă care sînt invariabile, vezi § 130). De exemplu : *călare, cuminte, dulce, fierbinte, iute, limpede, mare, moale, rece, repede, subțire, tare, tulbure, verde.*

La genitiv-dativ singular, forma feminină se deosebește de cea masculină prin aceea că se termină în consoană palatalizată (fosta desinență *-i* s-a contopit cu finala temei) și, uneori, prin prezența alternanțelor fonetice din temă : m. *unui pom verde* —f. *unei frunze verzi*, m. *unui copil cuminte* — f. *unei fetițe cuminți* (*tare — tari, fierbinte — fierbinți* etc.). Adjectivele de origine recentă de tipul *tenace, precoce, sagace* se deosebesc de celelalte prin faptul că sînt variabile după număr, nu și după caz.

PLURALUL ADJECTIVELOR

§ **123.** Ca și substantivele, adjectivele formează pluralul prin adăugarea desinențelor, prin contopirea fostei desinențe de plural cu tema (palatalizarea consoanei finale) sau prin alternanțe fonetice combinate cu unul dintre primele două procedee.

ADJECTIVE CU DOUĂ TERMINAȚII

DESINENȚELE PENTRU PLURAL

ADJECTIVE MASCULINE

§ **124.** 1. Adjectivele terminate la masculin singular în vocala *-u* fac pluralul cu desinența *-i* (vocalic) : *acru — acri, negru — negri.*

2. Adjectivele terminate în semivocala *-u* fac pluralul în semivocala *-i* : *papaveraceu—papaveracei, cretaceu—cretacei, lălîu—lălîi, molîu—molîi.*

3. Adjectivele vechi terminate la singular masculin în *-l* au la plural, în locul lui *-l*, un *-i* semivocalic : *gol, bătrînel, mititel* au pluralul *goi, bătrînei, mititei* ; *sătul* și *chel* au două forme de plural (în iot și în consoană palatalizată) : *sătui* și *sătuli, chei* și *cheli.* Limba literară a adoptat formele *sătui* și *cheli.*

4. Adjectivele terminate la masculin singular în consoană palatalizată sau semivocala *-i* rămîn neschimbate la plural: *vechi — vechi, dibaci — dibaci, mehenghi — mehenghi, vioi — vioi, greoi — greoi.*

ADJECTIVE FEMININE

§ **125**. 1. Adjectivele terminate la feminin singular în *-ă* formează în general pluralul cu desinența *-e* (excepție fac adjectivele vechi în care *-ă* e precedat de *c, g*, vezi § 127 pct. 2): *acră — acre, bună — bune, scumpă — scumpe, caracteristică — caracteristice.*

2. Adjectivele formate cu sufixul *-ea* fac pluralul cu sufixul *-ele*: *mititea — mititele.* La fel cu acestea, se comportă la plural și adjectivele *grea* și *rea* (*grele, rele*); să se compare și substantivele și pronumele: *stea — stele, viorea — viorele, mea — mele.*

Observație. Faptul că, la un moment dat, pe lîngă adjectivele formate cu sufixul *-ea* s-au creat de la aceeași temă și adjective formate cu sufixul *-ică* a dus pe de o parte la coexistența formelor de singular *mititea — mititică, frumușea — frumușică, tinerea — tinerică* cu pluralul *frumușele, mititele, tinerele,* iar pe de altă parte la opoziția *căldicică — căldicele, singurică — singurele* (ca și la substantivele *rîndunică — rîndunele, păsărică — păsărele*).

3. Cele mai multe adjective terminate la singular în *-e* (și cele formate cu sufixul *-toare*) rămîn neschimbate la plural: *dibace, greoaie, vioaie, luptătoare, papaveracee, cretacee, lălîie, molîie.* Pentru celelalte situații vezi § 126 pct. 1, 2.

Observație. Uneori, pentru pluralul feminin al unor adjective de tipul *lălîie, molîie* se folosește forma cu *-i* (*molîi, lălîi*) ca *ruginie — ruginii.* Adjectivul feminin *veche* are pluralul *vechi,* la fel cu masculinul.

DESINENȚE COMUNE PENTRU PLURALUL AMBELOR GENURI

§ **126**. 1. Adjectivele terminate în *-iu* la masculin singular și *-ie* la feminin singular fac pluralul pentru ambele genuri în *-ii*: *alburiu — alburie — alburii, pămîntiu — pămîntie — pămîntii, ruginiu — ruginie — ruginii, sidefiu — sidefie — sidefii.* În același fel fac pluralul adjectivele formate cu sufixele *-toriu* și *-ariu*: *ondulatoriu — ondulatorie — ondulatorii.*

2. Adjectivele terminate la masculin singular în *-ui*, iar la feminin în *-uie* au pluralul ambelor genuri identic cu masculinul singular: *tehui — tehuie — tehui, gălbui — gălbuie — gălbui.*

3. O singură formă de plural pentru ambele genuri are în limba literară și adjectivul *nou — nouă*: *oameni noi* (masculin), *legi noi* (feminin); regional apare și forma mai veche de feminin plural *nouă*: *cărți nouă.*

4. Adjectivul *roșu* are de asemenea o singură formă la plural pentru masculin și feminin: *roșii.* Regional există și o formă de masculin plural *roși*, feminin plural *roșe* (de la singularul *roș, -ă*).

Observație. Grafia formei articulate de masculin plural nu se deosebește în limba literară de cea a formei nearticulate. Ambele se prezintă sub forma *roșii.*

FORMAREA PLURALULUI PRIN PALATALIZAREA CONSOANELOR FINALE

§ **127.** 1. Adjectivele terminate la masculin singular în consoană au masculinul plural terminat în consoană palatalizată (grafic, consoană urmată de *-i*) sau în consoană palatalizată şi alternanţă consonantică (unele au şi alternanţă vocalică): *amar — amari, bun — buni, gîngav — gîngavi, slab — slabi*; *caracteristic — caracteristici, cleios — cleioşi, flasc — flasci, gras — graşi, renegat — renegaţi, rînced — rîncezi, viteaz — viteji, vînăt — vineţi.*

Adjectivele noi terminate în *-l* fac pluralul (spre deosebire de cele vechi, vezi § 124 pct. 3) prin palatalizarea lui *-l* : *fidel — fideli, normal — normali.*

Observaţii. 1. Pluralul adjectivelor *fix* şi *ortodox* (*ficşi, ortodocşi*) este format tot prin palatalizarea consoanei finale şi alternanţă consonantică: *ks/kş.*

2. Adjectivele împrumutate recent, cu excepţia celor terminate în *-l*, formează pluralul, în general, ca şi adjectivele vechi, prin palatalizarea consoanei finale şi, uneori, prin alternanţe consonantice : *analog — analogi, aton — atoni, excentric— excentrici, perfect — perfecţi, secret — secreţi, şablonard — şablonarzi.*

3. În unele graiuri apar plurale formate prin palatalizarea consoanei finale şi prin alternanţa *d/j* ca şi la substantive : *crud — cruji, scund — scunji, surd — surji,* ca : *dud — duji, grămadă — grămeji, gîde — gîji.* Această alternanţă (prezentă în derivaţie : *repede — repejor, putred — putrejune*) nu este admisă în limba literară.

Adjectivele masculine formate cu sufixul *-tor* şi *-ar* de tipul *ondulator, contrar* fac pluralul masculin prin palatalizarea consoanei finale : *ondulatori, contrari.*

Observaţii. 1. Femininul plural al acestor adjective este *ondulatoare, contrare.*

2. Uneori, adjectivele de tipul *obligator, contrar*, cu singularul în *-tor, -ar*, se folosesc la plural cu formele *obligatorii, contrarii* (în iot), corespunzătoare singularelor paralele în *-toriu, -ariu.* Acest amestec de forme se datoreşte dispariţiei formelor de singular în *-toriu, -ariu* (vezi aceeaşi situaţie la singular, formarea femininului de la masculin, § 120).

2. Fac pluralul ambelor genuri prin palatalizarea consoanei finale (însoţită de alternanţe consonantice) cele mai multe adjective vechi terminate la masculin în consoanele nepalatalizate *-c, -g* : *adînc — adîncă— adînci, mic — mică — mici*; *drag — dragă — dragi* (dar *obraznic — obraznică, obraznici — obraznice*).

Observaţie. Formele feminine de plural *adînce, large* sînt învechite.

În categoria de mai sus intră şi adjectivele formate cu sufixul *-esc* care fac pluralul prin palatalizarea consoanei plus alternanţă fonetică : *pămîntesc — pămîntească — pămînteşti, strămoşesc — strămoşească — strămoşeşti.*

ADJECTIVE CU O TERMINAŢIE

§ **128.** Adjectivele cu o singură terminaţie la nominativ singular au, în general, o singură formă de plural pentru toate genurile. Aceste adjective formează pluralul prin palatalizarea consoanei, însoţită uneori

de alternanțe fonetice: *mare — mari, subțire — subțiri, tulbure — tulburi*; *iute — iuți, limpede — limpezi, verde — verzi.*

La adjectivul *moale* lui *-l* din tema singularului îi corespunde iot la plural: *moi.*

Adjectivele terminate la singular în *-e* precedat de consoană palatalizată de tipul *dulce* formează pluralul prin suprimarea desinenței: *dulci.*

Unele adjective de origine recentă cu o singură terminație la singular au căpătat forme deosebite după gen la plural. Astfel, pluralul masculin se termină în consoană palatalizată (notată cu *i*), iar pluralul feminin este identic cu forma de singular: sg. *om tenace, femeie tenace* — pl. *oameni tenaci, femei tenace*; sg. *copil precoce, fetiță precoce* — pl. *copii precoci, fetițe precoce.* În aceeași situație sînt adjectivele: *feroce, rapace, sagace.* Altele sînt invariabile (vezi § 130).

ALTERNANȚE FONETICE ÎN TEMA ADJECTIVELOR

§ **129.** Pentru marcarea pluralului, adjectivele, ca și substantivele, au, în afară de schimbările de terminație, și alternanțe fonetice în temă.

a. Alternanțe vocalice:

ea/e: îndrăzneață — îndrăznețe, treaz — treji, viteaz — viteji;

oa/o: moale — moi;

ă/e: proaspăt — proaspeți, țeapăn — țepeni.

Observație. La adjective, *-a-* accentuat nu alternează la plural cu *-ă-*, așa cum se întîmplă la substantivele feminine. Față de *bancă, cărare, cracă, dare, mare,* cu pluralul *bănci, cărări, crăci, dări, mări,* adjectivele *dragă, largă, mare, tare* păstrează la plural pe *-a-* accentuat netrecut la *-ă-*: *dragi, largi, mari, tari.* Numai adjectivul *călare* are pluralul *călări.*

b. Alternanțe consonantice:

st/ști: prost — proști, îngust — înguști;

sk/ști: bărbătesc — bărbătești, tineresc — tinerești, brusc — bruști (adjectivul *brusc* a înlocuit vechea formă de plural feminin *brusce* cu *bruște*).

Adjectivele împrumutate recent au, în general, alternanțe consonantice în temă, ca și adjectivele vechi: *livresc — livrești, manierist — manieriști.*

Observație. La adjectivul *albastru,* al cărui plural era la scriitorii din secolul trecut *albastri* (ca și la *nostru — nostri*), a intervenit, ca un mijloc în plus de diferențiere a pluralului, alternanța *s/ș*, de unde pluralul *albaștri* (ca și *nostru — noștri, astru — aștri*). Tot așa, apare alternanța *s/ș* în *aspru — așpri*; dar această formă de plural nu e acceptată de limba literară, unde s-a impus pluralul *aspri.*

Pentru celelalte alternanțe consonantice, vezi § 37 și 127.

ADJECTIVE INVARIABILE

§ **130**. Un număr mic de adjective păstrează aceeași formă indiferent de gen, număr și caz. Aceste adjective, în general, nu pot fi nici articulate enclitic. Unele dintre ele sînt provenite din adverbe : *asemenea, așa, gata*. Altele sînt provenite din locuțiuni adjectivale : *anume, cumsecade*.

Adjectivul *ferice*, folosit mai mult în secolul al XIX-lea, se păstrează azi numai în cîteva expresii ca adverb și ca substantiv *(ferice de el; te-a bătut fericea)*; ca adjectiv se folosea de asemenea invariabil : *un om ferice, o femeie ferice, oameni ferice, femei ferice*.

O parte din adjectivele invariabile sînt împrumuturi. Unele dintre ele, mai vechi : *(coș)cogea(mite), ditai, ditamai, otova, sadea*. Altele, împrumutate recent, cum sînt, de exemplu, cele terminate în *-e* (vezi § 122) : *atroce, eficace, locvace, motrice, pendinte, perspicace, propice, vivace*.

Invariabile sînt și adjectivele împrumutate recent care, cele mai multe, sînt nume de culori. Astfel sînt adjectivele *șic (lucruri șic), cloș (fustă cloș)* și numele de culori : *bleu, crem, gri, havan, lila, maro, oliv, vernil* etc.

Aceste adjective nu au forme deosebite după gen, număr și caz pentru că majoritatea lor au terminații neobișnuite în limba romînă.

Observație. Unele dintre aceste adjective, nume de culori, adaptîndu-se la flexiunea adjectivelor obișnuite, au în limbajul vorbit forme deosebite după număr și gen : *kaki* este în această situație, datorită frecvenței lui în mediul militar : *veston kakiu, manta kakie, pantaloni kakii*. Uneori se adaptează la flexiunea adjectivelor cu două terminații și adjectivele *bleumarin* și *roz* : *fustă bleumarină, pantaloni bleumarini* ; adjectivul *roz* are cîteodată formă deosebită pentru feminin singular și plural : *față roză, fețe roze*.

DECLINAREA ADJECTIVELOR

§ **131**. Adjectivele se supun regulilor de declinare ale substantivelor și, ca și substantivele, pot să fie articulate și nearticulate. Ele pot sta înaintea sau în urma substantivelor și se declină potrivit cu locul lor și cu faptul dacă sînt articulate sau nu.

Cînd stă după substantiv, adjectivul poate fi nearticulat (indiferent dacă substantivul este articulat ori nu) sau articulat cu articolul demonstrativ dacă substantivul este articulat enclitic. Adjectivul poate fi articulat enclitic cînd precedă un substantiv care ar fi trebuit să fie el articulat (vezi § 99) și nearticulat cînd substantivul este articulat cu articol nehotărît sau este nearticulat.

Adjectivele au forme deosebite după caz numai la genitiv-dativul singular feminin, care se formează prin desinențe *(unei tovarășe bune)* sau prin palatalizarea consoanei finale, însoțită uneori de alternanță consonantică *(a unei pînze subțiri, unei frunze verzi)*. Vocativ au numai unele adjective. De aceea vocativul va fi tratat la sfîrșitul declinării.

Cînd însoțește un substantiv neutru, adjectivul urmează la singular declinarea masculinelor, iar la plural declinarea femininelor, în orice poziție s-ar afla față de substantiv.

A. Adjectivul în urma substantivului

a. Substantivul este articulat :

MASCULIN

Singular	Plural
N. *tovarășul (cel)* ***bun***	*tovarășii (cei)* ***buni***
G. *(al, ai, a, ale) tovarășului (celui)* ***bun***	*tovarășilor (celor)* ***buni***
D. *tovarășului (celui)* ***bun***	*tovarășilor (celor)* ***buni***
A. *tovarășul (cel)* ***bun***	*tovarășii (cei)* ***buni***
N. *stejarul (cel)* ***verde***	*stejarii (cei)* ***verzi***
G. *(al, ai, a, ale) stejarului (celui)* ***verde***	*stejarilor (celor)* ***verzi***
D. *stejarului (celui)* ***verde***	*stejarilor (celor)* ***verzi***
A. *stejarul (cel)* ***verde***	*stejarii (cei)* ***verzi***

FEMININ

Singular	Plural
N. *tovarășa (cea)* ***bună***	*tovarășele (cele)* ***bune***
G. *(al, ai, a, ale) tovarășei (celei)* ***bune***	*tovarășelor (celor)* ***bune***
D. *tovarășei (celei)* ***bune***	*tovarășelor (celor)* ***bune***
A. *tovarășa (cea)* ***bună***	*tovarășele (cele)* ***bune***
N. *frunza (cea)* ***verde***	*frunzele (cele)* ***verzi***
G. *(al, ai, a, ale) frunzei (celei)* ***verzi***	*frunzelor (celor)* ***verzi***
D. *frunzei (celei)* ***verzi***	*frunzelor (celor)* ***verzi***
A. *frunza (cea)* ***verde***	*frunzele (cele)* ***verzi***

b. Substantivul este nearticulat:

MASCULIN

Singular	Plural
N. *(un) tovarăș* ***bun***	*(niște) tovarăși* ***buni***
G. *(al, ai, a, ale) (unui) tovarăș* ***bun***	*(unor) tovarăși* ***buni***
D. *(unui) tovarăș* ***bun***	*(unor) tovarăși* ***buni***
A. *(un) tovarăș* ***bun***	*(niște) tovarăși* ***buni***
N. *(un) stejar* ***verde***	*(niște) stejari* ***verzi***
G. *(al, ai, a, ale) (unui) stejar* ***verde***	*(unor) stejari* ***verzi***
D. *(unui) stejar* ***verde***	*(unor) stejari* ***verzi***
A. *(un) stejar* ***verde***	*(niște) stejari* ***verzi***

FEMININ

Singular	Plural
N. *(o) tovarășă* ***bună***	*(niște) tovarășe* ***bune***
G. *(al, ai, a, ale) (unei) tovarășe* ***bune***	*(unor) tovarășe* ***bune***
D. *(unei) tovarășe* ***bune***	*(unor) tovarășe* ***bune***
A. *(o) tovarășă* ***bună***	*(niște) tovarășe* ***bune***
N. *(o) frunză* ***verde***	*(niște) frunze* ***verzi***
G. *(al, ai, a, ale) (unei) frunze* ***verzi***	*(unor) frunze* ***verzi***
D. *(unei) frunze* ***verzi***	*(unor) frunze* ***verzi***
A. *(o) frunză* ***verde***	*(niște) frunze* ***verzi***

B. Adjectivul înaintea substantivului

a. Adjectivul este articulat:

MASCULIN

Singular	Plural
N. ***bunul*** *tovarăș*	***bunii*** *tovarăși*
G. *(al, ai, a, ale)* ***bunului*** *tovarăș*	***bunilor*** *tovarăși*
D. ***bunului*** *tovarăș*	***bunilor*** *tovarăși*
A. ***bunul*** *tovarăș*	***bunii*** *tovarăși*

N. ***marele*** *învățat*	***marii*** *învățați*
G. *(al, ai, a, ale)* ***marelui*** *învățat*	***marilor*** *învățați*
D. ***marelui*** *învățat*	***marilor*** *învățați*
A. ***marele*** *învățat*	***marii*** *învățați*

FEMININ

Singular	Plural
N. ***buna*** *tovarășă*	***bunele*** *tovarășe*
G. *(al, ai, a, ale)* ***bunei*** *tovarășe*	***bunelor*** *tovarășe*
D. ***bunei*** *tovarășe*	***bunelor*** *tovarășe*
A. ***buna*** *tovarășă*	***bunele*** *tovarășe*
N. ***marea*** *simfonie*	***marile*** *simfonii*
G. *(al, ai, a, ale)* ***marii*** *simfonii*	***marilor*** *simfonii*
D. ***marii*** *simfonii*	***marilor*** *simfonii*
A. ***marea*** *simfonie*	***marile*** *simfonii*

b. Adjectivul este nearticulat :

MASCULIN

Singular	Plural
N. *(un)* ***bun*** *tovarăș*	*(niște)* ***buni*** *tovarăși*
G. *(al, ai, a, ale) (unui)* ***bun*** *tovarăș*	*(unor)* ***buni*** *tovarăși*
D. *(unui)* ***bun*** *tovarăș*	*(unor)* ***buni*** *tovarăși*
A. *(un)* ***bun*** *tovarăș*	*(niște)* ***buni*** *tovarăși*
N. *(un)* ***mare*** *învățat*	*(niște)* ***mari*** *învățați*
G. *(al, ai, a, ale) (unui)* ***mare*** *învățat*	*(unor)* ***mari*** *învățați*
D. *(unui)* ***mare*** *învățat*	*(unor)* ***mari*** *învățați*
A. *(un)* ***mare*** *învățat*	*(niște)* ***mari*** *învățați*

FEMININ

Singular	Plural
N. *(o)* ***bună*** *tovarășă*	*(niște)* ***bune*** *tovarășe*
G. *(al, ai, a, ale) (unei)* ***bune*** *tovarășe*	*(unor)* ***bune*** *tovarășe*
D. *(unei)* ***bune*** *tovarășe*	*(unor)* ***bune*** *tovarășe*
A. *(o)* ***bună*** *tovarășă*	*(niște)* ***bune*** *tovarășe*

N. *(o)* ***mare*** *simfonie*	*(niște)* ***mari*** *simfonii*
G. *(al, ai, a, ale) (unei)* ***mari*** *simfonii*	*(unor)* ***mari*** *simfonii*
D. *(unei)* ***mari*** *simfonii*	*(unor)* ***mari*** *simfonii*
A. *(o)* ***mare*** *simfonie*	*(niște)* ***mari*** *simfonii*

Observație. Unele adjective ca *mult, puțin, tot,* care exprimă o cantitate, fac genitiv-dativul plural, cînd sînt antepuse, la fel cu pronumele: *multor, puținor, tuturor.* Totodată aceste adjective se apropie de numeralul cardinal prin faptul că genitivul lor poate fi exprimat și cu prepoziția *a*: *Aplicarea a tot felul de mijloace.* În ultima situație sînt și adjectivele *destul* și *numeros*: *Exemplele bune a numeroși colectiviști au fost urmate și de ceilalți.*

Nu toate adjectivele sînt folosite la vocativ, iar cele care apar alături de unele substantive nu se folosesc în îmbinare cu altele. De exemplu, se spune *tovarășe dragă! tovarăși dragi! tovarășă dragă! tovarășe dragi! sora mea dragă!* sau, cu topica inversă, *dragă tovarășe! dragă soră! draga mea soră!*, dar nu se spune *tovarășe bun!*; se poate spune *oameni buni!*, dar nu *tovarăși buni!*

La vocativul singular, cînd între adjectiv și substantiv se interpune un adjectiv posesiv sau un substantiv în genitiv, adjectivul articulat apare cu forma de nominativ-acuzativ: *bunul meu tovarăș! dragul meu frate! draga mea soră! dragul mamei băiețel! iubitul nostru frate!* Adjectivul articulat nu se poate folosi la vocativ singular decît în situația descrisă mai sus. Nu se spune: *dragul băiețel! iubitul frate!*

Unele adjective folosite înaintea substantivelor masculine nume de ființe pot avea vocativul în *-e*: ***scumpe*** *prieten!* ***tinere*** *colaborator!* ***iubite*** *coleg!*; cînd se substantivizează au vocativul în *-e* (*tinere, iubite*), iar la forma articulată în *-ule*: *tînărule, iubitule* etc.

Adjectivele feminine devenite substantive au vocativul singular în *-o*: *iubito, scumpo, frumoaso, urîto.*

Adjectivul *drag* cu femininul *dragă* are la vocativ aceeași formă (*dragă*) și cînd determină un substantiv masculin (*dragă frate*), și cînd determină un substantiv feminin (*dragă soră*).

GRADELE DE COMPARAȚIE

§ **132**. Aceeași însușire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte:

Era de unde sătura și ***mai mari*** *mulțimi decît cele strînse acolo, în acea luminată zi.* SADOVEANU, O. XIII 9.

Însușirea unuia și aceluiași obiect poate avea grade diferite în împrejurări diferite:

A putut trimite cu primejdie ***mai puțină*** *decît oricînd răvașul său.* SADOVEANU, O. X 116.

Formele pe care le ia adjectivul pentru a arăta că o însușire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte sau la același obiect în împrejurări diferite se numesc grade de comparație.

Adjectivele au trei grade de comparație: pozitiv, comparativ și superlativ.

GRADUL POZITIV

§ **133**. Cînd adjectivul arată o însușire a unui obiect oarecare fără să intervină vreun raport de comparație (fie cu alte obiecte care au aceeași însușire, fie cu același obiect în altă împrejurare), adjectivul se află la gradul pozitiv: *tovarăș bun*, *frunză verde*, *pămînt roditor*.

Gradul pozitiv este unitatea de măsură față de care se stabilește raportul exprimat de comparativ și superlativ.

GRADUL COMPARATIV

§ **134**. Cînd forma adjectivului arată că însușirea este în grad diferit față de aceeași însușire a altui obiect sau față de aceeași însușire a aceluiași obiect în împrejurări diferite, adjectivul se află la gradul comparativ.

Comparativul are trei forme:

a) de superioritate: *mai bun*

b) de inferioritate: *mai puțin bun*

c) de egalitate: *la fel (tot așa, tot atît) de bun.*

Gradul comparativ de superioritate se formează din gradul pozitiv al adjectivului precedat de adverbul *mai (mai bun, mai dulce* etc.); forma gradului comparativ de inferioritate e alcătuită din *mai puțin* și adjectivul respectiv la gradul pozitiv: *mai puțin bun, mai puțin dulce, mai puțin înalt.*

Gradul comparativ de egalitate se exprimă de obicei prin locuțiunile adverbiale *la fel (tot așa, tot atît)* legate prin prepoziția *de* de adjectivul la gradul pozitiv.

De obicei, comparația are doi termeni. Al doilea termen al comparației poate fi un complement (circumstanțial de mod comparativ) sau o propoziție (modal-comparativă).

Cînd al doilea termen al comparației este un complement, el se leagă de primul termen prin: *decît*, *ca* și *de*, în cazul comparativului de superioritate și al celui de inferioritate. De exemplu:

*Și ei au fost mai tari **decît** durerea.* BANUȘ, P. 128.

*Munca mea e mai puțin interesantă **decît** a ta.*

*Graziella trebuie să fie cu un an mai tînără **ca** mine.* CARAGIALE, O. II 145.

*Avea o pieliță mai albă **ca** spuma laptelui.* ISPIRESCU, L. 78.

Observații. 1. Prepoziția *de* introduce în limba contemporană complementul de mod comparativ care arată măsura, fiind legată de existența unui numeral: *Am parcurs o cale mai (puțin) lungă* ***de*** *80 de kilometri.*

2. Al doilea termen al comparației este uneori introdus și prin locuțiuni prepoziționale ca: *față de, în comparație cu, în raport cu*:

El este mai mic ***în comparație cu*** *mine.*

El este mai mare ***față de*** *anul trecut.*

Construcția cu *față de* este nerecomandabilă.

Elementele unei comparații se leagă de obicei în cazul comparativului de egalitate prin *ca* sau *ca și*:

Sarea era tot atît de vînătă ***ca*** *zahărul.* CEZ. PETRESCU, Î. II 166.

Mîine o să fim tot așa de viteji ***ca și*** *dînsul.* SADOVEANU, O. XVII 256.

Cînd adjectivul care constituie primul termen al comparației indică o cantitate, al doilea termen al comparației este introdus prin adverbul *cît*: *ochi mari* ***cît*** *cepele, haină lungă* ***cît*** *o zi de post.*

Dacă adjectivul comparat este așezat după substantiv, între ele se intercalează prepoziția *de*:

Doi drugi cît casa ***de*** *înalți.* ISPIRESCU, L. 59.

Un mijloc de redare a comparativului de egalitate este compararea unui adjectiv cu un obiect care sugerează calitatea exprimată de adjectiv.

Era o cîmpie ... lungă ***ca*** *pustiul.* ALECSANDRI, P. I 189.

Observație. În astfel de cazuri comparația echivalează uneori ca înțeles cu un superlativ.

Cei doi termeni ai comparației de egalitate pot fi legați și prin locuțiunile adverbiale *(tot) așa ca, la fel de... ca, întocmai ca, la fel cu*:

Dar și sărac ***așa ca*** *în anul acesta, ca în anul trecut și ca de cînd sînt, niciodată n-am fost.* CREANGĂ, A. 71.

Oameni bătrîni ***așa ca*** *tine.* CREANGĂ, P. 313.

Am un coleg ***la fel de*** *conștiincios ca tine.*

Și el este un elev silitor ***la fel cu*** *ceilalți.*

Am văzut un copil mic ***întocmai ca*** *nepotul meu.*

În aceste situații avem de-a face cu o contopire a procedeelor de formare a celor doi termeni ai comparativului de egalitate și cu o schimbare a topicii: *oameni bătrîni așa ca tine = oameni tot așa de bătrîni ca (și) tine.*

Cînd al doilea termen al comparației este o propoziție modal-comparativă de superioritate sau de inferioritate, se introduce prin *față de cum* și *decît*, iar cînd este o propoziție modal-comparativă de egalitate, prin *precum, după cum, cum, așa cum* (vezi § 827).

Al doilea termen al comparației de superioritate poate lipsi:

a. cînd este subînțeles:

Popoarele din colonii luptă pentru o viață ***mai bună.***

În acest exemplu se subînțelege că popoarele luptă pentru o viață mai bună decît cea pe care o au în prezent.

b. cînd *mai* e însoțit de diferite compliniri arătînd o intensificare treptată a calității : *tot mai...*, *mereu mai...*, *din ce în ce mai...* etc. :

Calea e închisă, ba ***tot mai încîlcită.*** CAMIL PETRESCU, O. I 239.

Vuia lin uneori, dar părea ***mereu mai puternic****, deasupra orașului.* CAMILAR, N. II 232.

Tomșa, ***din ce în ce mai neliniștit****, își pipăi zaua de sîrmă.* SADOVEANU, O. V 492,

sau de adverbul *și* prin care se accentuează intensitatea comparativului :

Ba să vezi... posteritatea este încă ***și mai dreaptă****:*
Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire? EMINESCU, O. I 134.

Observație. *Și mai și* reprezintă la origine repetiția eliptică a expresiei *și mai și mai*, în care adjectivul sau adverbul comparat nu mai este exprimat. *Și mai și* exprimă o intensificare a unei aprecieri făcute anterior despre un obiect :

D-apoi fetișoara lui... bucățică ruptă tată-său în picioare, ba încă ***și mai și.*** CREANGĂ, P. 250.

În unele construcții fixe care conțin adjectivul *mare*, deși din punct de vedere formal avem de-a face cu un comparativ, ca înțeles întreaga construcție are valoare de superlativ absolut, deoarece calitatea obiectului exprimat nu se compară cu altă calitate a altui obiect sau cu el însuși în alte împrejurări : *mai mare dragul*, *mai mare mila*, *mai mare groaza*, *mai mare rușinea.*

În propozițiile în care se găsesc mai multe comparative, repetarea lui *mai* înaintea fiecărui adjectiv la comparativ este obligatorie. Nerepetarea adverbului *mai* este o greșeală, ea putînd duce la confuzii :

Activitatea cercurilor va deveni și ea ***mai variată și antrenantă.*** REV. PED. 5 (1957), p. 49.

Observație. Există o echivalență semantică între comparativul de inferioritate și forma negativă a comparativului de egalitate (*munca noastră e mai puțin productivă ca a voastră=munca noastră nu e tot atît de productivă ca a voastră*) sau între comparativul de inferioritate și comparativul de superioritate al adjectivului antonim (*mai puțin mic = mai mare*).

GRADUL SUPERLATIV

§ 135. Superlativul arată că însușirea unui obiect este la gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut. Cînd acest grad al însușirii se raportează la alte obiecte sau la același obiect în împrejurări diferite, avem a face cu superlativul relativ. Cînd exprimă un nivel superior al însușirii unui obiect fără ca acesta să fie comparat cu alte obiecte ori cu el însuși în împrejurări deosebite, adjectivul este la superlativul absolut.

Am făcut cunoștința unui domn care posedă o colecție de scrisori anonime — ***cea mai prețioasă*** *desigur din cîte, felurite, mi-a fost dat să văd.* CARAGIALE, O. II 186.

Cel mai slab *am fost în anii de război.*

Am urcat ***cel mai înalt*** *vîrf din Apuseni.*

Erau îmbrăcaţi cu nişte haine scumpe şi ***foarte frumoase.*** ISPIRESCU, L. 38.

a. Superlativul relativ poate fi de superioritate sau de inferioritate:

Am admirat ***cea mai frumoasă*** *priveliște din țara noastră.*

În exemplul de mai sus *cea mai frumoasă* arată superioritatea, pe cînd în exemplul următor: *Ești* ***cel mai puțin activ*** *dintre tovarăși*, superlativul relativ *cel mai puțin activ* arată inferioritatea.

Superlativul relativ este alcătuit din forma comparativului (de superioritate sau de inferioritate) precedat de articolul *cel, cea, cei, cele.*

Ca și la comparativ, la superlativul relativ comparația are doi termeni. Al doilea termen al comparației la superlativul relativ este, de obicei, un substantiv sau un substitut al lui, adesea la plural (cînd indică o colectivitate), precedat de prepozițiile *dintre* sau *din* „dintre" sau la singular (cînd arată locul sau timpul), precedat de prepozițiile *din* sau *în*; el poate fi însă și un adverb precedat de prepoziția *de.*

Acesta era cel mai tînăr ***dintre ei.*** GALACTION, O. I 263.

Îs cel mai vechi om ***din divizie.*** CAMILAR, N. I 13.

Acum începe una dintre zilele cele mai grozave ***din viața mea.*** CAMIL PETRESCU, U. N. 349.

Te rog să lași în pace muza,
Căci tu ești cel mai prost poet,
În Siracuza. COȘBUC, P. I 85.

Ești cel mai viclean ***de aici.***

Observații. 1. Foarte rar, al doilea termen al superlativului relativ poate fi introdus și prin prepoziția *între*:

Dar pentru ce orașul atît de strălucit
Acum ***între*** *orașe e cel mai umilit?* ALEXANDRESCU, O. 68.

2. Uneori se confundă superlativul relativ cu un comparativ precedat de pronumele *cel.* Această confuzie se datorește asemănării dintre articolul demonstrativ și pronume (vezi § 110) și este înlăturată numai în cazul în care există cel de-al doilea termen al comparației, care este introdus prin *decît,* în cazul comparativului, și prin prepozițiile *dintre, din* sau *în,* în cazul superlativului. În exemplul: *Sfătuieşte-te cu* ***cei mai mari decît tine,*** comparativul se recunoaşte datorită prezenței lui *decît,* care introduce cel de-al doilea termen al comparației.

Ca și la comparativ, și la superlativul relativ al doilea termen al comparației poate lipsi, el fiind subînțeles:

Țara în care împărățea ***fratele cel mai mare*** *era tocmai la o margine a pămîntului.* CREANGĂ, P. 183.

Uneori, în scrisul și în vorbirea neglijentă, se omite articolul *cel* de la superlativ:

Ție, ție că tu ești ***mai cu moț*** *dintre noi.* STANCU, DUL. 29.

Cînd mai multe superlative relative se referă la acelaşi substantiv (vezi şi § 696–697), articolul demonstrativ *cel* se pune, de obicei, o singură dată : *Cel mai bun, mai afectuos și mai devotat prieten.* Articolul *cel* se repetă numai atunci cînd vrem să insistăm asupra superlativului fiecărei însuşiri în parte : *Cel mai bun, cel mai afectuos și cel mai devotat prieten.* În vorbirea şi scrierea neîngrijită se omite chiar adverbul *mai* pe lîngă toate superlativele cu excepția celui dintîi :

Unul dintre cei ***mai*** *îndemînateci, serioşi şi competenți colaboratori.*

Observaţie. Superlativul relativ poate fi întărit prin anumite adverbe : *acest elev este cu mult cel mai silitor din clasa lui.*

b. Superlativul absolut exprimă un grad mai înalt sau mai coborît al însuşirii unui obiect, fără stabilirea vreunei relații directe între acesta şi alte obiecte. El poate reda deci ideea de superioritate (*am ascultat un referat foarte interesant*) sau de inferioritate (*foarte puțin interesant*).

Superlativul absolut se construieşte în mod obişnuit cu adverbul *foarte* şi, mai rar, cu *tare*.

Nevasta celui bogat era pestriță la mațe și ***foarte*** *zgîrcită.* CREANGĂ, P. 37.
Îți voi rămînea ***tare*** *recunoscător.* ODOBESCU, S. III 32.
Era ***tare*** *mîhnit că nu știa unde se află.* DRĂGHICI, R. 46.

Observaţie. *Foarte* pus după adjectiv este învechit şi regional :

De asemenea cinste, cucul supărat ***foarte***
Se duse mai departe. ALEXANDRESCU, O. 236.

Fiarele cele sălbatece din lume ziua și noaptea păzesc cu neadormire și sînt multe ***foarte***. ISPIRESCU, L. 6.

La scriitorii din secolul trecut şi în vorbirea regională apare superlativul absolut construit cu *mult* şi *prea* :

Mult *bogat ai fost odată,* ***mult*** *rămas-ai tu sărac.* EMINESCU, O. I 183.
Elenii cei ***mult*** *caprițioși n-aveau a se sfii de nimic străin sau neplăcut.* ODOBESCU, IST. ARH. 51.

A fost odată ca-n povești
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești,
O ***prea frumoasă*** *fată.* EMINESCU, O. I 167.

Observaţie. În limba contemporană *prea* continuă să fie folosit în mod curent cînd exprimă o nuanţă de exagerare :

Ne-a prigonit ***prea*** *multă vreme.* COŞBUC, P. I 82.
Copilul este ***prea*** *sfios.*

Cîteva adjective au şi un superlativ format cu sufixul *-isim*, introdus din italiană : *rarisim, simplisim.* De exemplu : *o carte rarisimă.* Procedeul

formării superlativului cu sufixul *-isim* a fost mai răspîndit în scrierile cărturarilor din secolul al XIX-lea. Cu excepția lui *rarisim*, singurul mai obișnuit, superlativele de acest tip nu se bucură de circulație.

MIJLOACE EXPRESIVE PENTRU REDAREA SUPERLATIVULUI

§ **136.** Numărul adverbelor cu valoare expresivă cu care se poate construi superlativul absolut este foarte mare: *admirabil*, *colosal*, *extraordinar*, *extrem*, *grozav*, *înfricoșător*, *îngrozitor*, *înspăimîntător*, *minunat*, *neînchipuit*, *nemaipomenit*, *nesfîrșit*, *nespus*, *uluitor*, *zăpăcitor* etc. Toate aceste adverbe sînt legate de adjectiv prin prepoziția *de*:

[Gheonoaia] *e **grozav de mare**; dar să nu te sperii.* ISPIRESCU, L. 4.

[Bisericuța] *era **nesfîrșit de mică și de veche**.* GALACTION, O. I 39.

Bunul Ion Niculce
Oftînd strecoară printre lacrimi glume
*Din zile vechi — și-n grai **nespus de dulce**!* IOSIF, P. 23.

*Mihai Oproiu, amețit, avu impresia că sala e nelimitată, **zăpăcitor de mare**.* CAMIL PETRESCU, T.F. 64.

*Fiind **extrem de conștiincios** în serviciu și disprețuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace.* REBREANU, P.S. 51.

*Un vînt **îngrozitor de vijelios**; un copil **teribil de rău**; o casă **extraordinar de înaltă**; un om **înfricoșător de urît**; un bec **uimitor de luminos**.*

Și unele locuțiuni adverbiale pot reda superlativul absolut. Unele pot sta fie înainte, fie după adjectiv:

*Era un vis misterios și **blînd din cale-afară**.* EMINESCU, O. I 185.

*Eram **din cale-afară de obosit**.* GALACTION, O. I 39.

Altele precedă de obicei adjectivul:

*Un port **cu totul și cu totul alb**.* GALACTION, O. I 428.

*Fii de oameni **cu totul nevoiași**.* CAMIL PETRESCU, T. F. 52.

Locuțiunea adverbială *de tot* stă de obicei după adjectivul pe care-l determină:

*Copilul acesta e **nebun de tot**.*

O serie de adjective, adverbe și substantive care exprimă noțiuni dezagreabile în unele expresii și-au pierdut sensul originar și servesc pentru a intensifica înțelesul cuvintelor pe care le determină, fie în sens bun, fie în sens rău.

1. În asemenea construcții adjectivul cu valoare afectivă precedă adjectivul pe care-l determină și este legat de acesta prin prepoziția *de*:

*Și omul cel bătrîn era **fript de sărac**.* MERA, L.B. 5.

*Boierul Furtună era bogat, **putred de bogat**.* GHICA, S. 582.

2. Adverbele care imprimă adjectivului valoare de superlativ sînt juxtapuse față de acesta și așezate după el: *frumoasă rău.*

3. Expresiile cu valoare de superlativ care conțin un substantiv (singur sau urmat de determinări) sînt diferit construite: în unele cazuri ele determină un adjectiv și îi dau valoare de superlativ: *supărat foc.*

Era o zînă... subțirică și drăgălașă și frumoasă, ***nevoie mare.*** ISPIRESCU, L. 7.

Frumos ***de mama focului.***

Scump ***de para focului.***

Catran *de scump.* PAMFILE, J. III 85.

Foc *de harnic.*

Alteori întreaga construcție cu substantiv înlocuiește un adjectiv la superlativ:

O groază *de parale* înseamnă *parale foarte multe.*

Limbajul afectiv folosește și alte procedee pentru redarea superlativului:

a. Lungirea și repetarea vocalelor:

Știi că are haz și asta! Voi să vă lăfăiți și să huzuriți de căldură, iară eu să crăp de frig. ***Buuună*** *treabă!* CREANGĂ, P. 252.

Și tot strigă ado vin!

. . . .

Acr-u-u-u *de la nașu.* PANN, P. V. I 112—113.

b. Geminarea consoanelor: *un copil* ***rrău****! este un* ***mmizzerabil****! S-a făcut* ***gallllben*** *la față!*

c. Repetarea adjectivului (vezi § 955 pct. 2):

Și-a făcut un pîntece ***mare, mare*** *cît un munte.* CREANGĂ, P. 66.

d. Înlocuirea adjectivului prin substantivul corespunzător, așezarea lui înaintea substantivului și legarea lui prin prepoziția *de* de substantivul determinat:

Păcat de un așa viteaz, ***bunătate*** *de om.* GHICA, S. 598.

O ***splendoare*** *de fată; o* ***frumusețe*** *de casă* etc. (vezi § 563).

e. Repetarea substantivului la cazul genitiv plural:

Dar codrii s-or resuna
Și pe noi ne-a-ntîmpina
Păunașul codrilor,
Voinicul voinicilor! ALECSANDRI, P. P. 24.

Asta-i mîndra mîndruleană,
Țesătoarea pînzelor,
Bărbata bărbatelor. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 423.

Aceste construcții exprimă superlativul adjectivului care s-a substantivizat: *voinicul voinicilor* = cel mai voinic.

În alte situații se poate repeta un substantiv (care nu provine din adjectiv) la cazul genitiv plural. De data aceasta adjectivul al cărui superlativ se exprimă este absent:

Pîn' vineai, bade, la noi,
Eram ***floarea florilor,***
Drăguța ficiorilor. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 158.

Floarea florilor înseamnă floarea *cea mai aleasă, cea mai frumoasă* etc. (vezi § 77, 558 și 950).

f. Construcții exclamative care sînt echivalente cu superlativul: *ce verde e cîmpia! cît e de rece apa! cuminte e fetița asta!*

O pașă, ***cît de darnic*** *ești!* COȘBUC, B. I. 97.

Interjecțiile sînt des folosite în asemenea cazuri:

Vai, *ce frumos tablou!*

g. O serie de prefixe ajută la exprimarea superlativului: *prea-*, *răz-*, *stră-* sînt prefixe vechi, iar *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supra-*, *ultra-* sînt prefixe noi.

Observație. Prefixul *prea-*, provenit din adverbul *prea* cu care se formează superlativul, se folosește mai ales în limbajul bisericesc: *preaînălțatul*, *preacinstitul*.

Era bucuroasă uneori și ***răzbucuroasă*** *în sufletul ei să-l vadă urnit de acasă.* CREANGĂ, P. 111.

Rumenind ***străvechii*** *codri și castelul singuratic.* EMINESCU, O. I 76.

Locomotiva a intrat în gara ***supraîncărcată*** *împroșcînd pe nări fîșii de aburi.* SAHIA, N. 51.

Un suflet întreg, tocmai printr-un fel de egoism delicat și ***iperiritabil****, devine altruist.* CARAGIALE, O. VII 254.

O sală ***arhiplină****; o stofă* ***extrafină****; un politician* ***ultrademagog****; un tren* ***supraaglomerat*** etc.

ADJECTIVE CARE NU AU GRADE DE COMPARAȚIE

§ **137.** Există două categorii de adjective care, în mod obișnuit, nu au grade de comparație.

a. Adjectivele care prin originea lor sînt vechi comparative sau superlative: *major*, *inferior*, *superior*, *exterior*, *ulterior*, *anterior*, *posterior*, *optim*, *ultim*, *suprem* etc. Aceste adjective au pătruns în limba romînă pe cale savantă; astăzi ele nu mai sînt simțite de unii vorbitori ca superlative sau comparative, de aceea sînt considerate adesea ca putînd avea grade de comparație. Construcțiile ca: *mai superior*, *foarte inferior*, *condiții foarte optime* etc. sînt nerecomandabile.

b. Unele adjective prin sensul lor nu pot fi în principiu supuse comparației, însușirea exprimată de ele neputînd avea grade diferite: *asemenea*, *complet*, *întreg*, *mort*, *oral*, *unic*, *veșnic*, *general*, *perfect*, *principal*, *desăvîrșit*, *pulmonar*, *popesc*, *endemic*, *petrolifer*, *muncitoresc* etc.

Unele dintre ele, în situații speciale, pot fi prezentate la diferite grade, acest lucru depinzînd de necesitățile de exprimare.

ROLUL ADJECTIVULUI ÎN PROPOZIȚIE

§ **138.** Adjectivul poate juca în propoziție rolul de:

— atribut:

Am văzut o casă ***frumoasă****;*

— nume predicativ:

Strada era ***pustie****;*

— complement indirect:

Din galben *s-a făcut roșu;*

— complement circumstanțial de mod comparativ:

Mai mult mort ***decît viu****;*

— complement circumstanțial de timp:
Încă de mic
Te cunoșteam pe tine. EMINESCU, O. I 175;
— complement circumstanțial de cauză:
Și plîngeam de supărată,
Că tu nu te-ai priceput. COȘBUC, B. I. 51;
— complement circumstanțial de relație:
De frumoasă ești frumoasă,
Dar ia nu ț-o știi coasă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 427;
— element predicativ suplimentar:
Noaptea se lăsa murdară și grea. CEZ. PETRESCU Î. I 203.

BIBLIOGRAFIE

1. J. BYCK, „*Désagréable*” *comme moyen de renforcement*, în BL V (1937), p. 43—55.
2. ELENA CARABULEA, *Unele observații asupra termenilor comparativului și superlativului relativ în limba romînă*, în SG II, p. 19—29.
3. RODICA OCHEȘEANU, *Prefixele superlative în limba romînă*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I [București], 1959, p. 29—51.

PRONUMELE

§ **139.** Pronumele este partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv.

Mult era frumos și bine aici în fața valurilor ***ce se*** *tăvăleau greoaie spre șesul depărtat. Venea cu* ***ele*** *și o adiere primăvăratică.* SLAVICI, O. II **11**.

*Lui D. Costică nu-***i** *scriu, fiindcă* ***dumnealui****...* ***m****-a dat cu totul uitării.* CARAGIALE, O. VII 6.

Pronumele *ce*, *se* și *ele* țin locul substantivului *valurile*, pronumele *i* și *dumnealui* țin locul numelui propriu *Costică*, iar pronumele *m-* desemnează pe vorbitor.

Spre deosebire de celelalte pronume, *cît* interogativ poate înlocui și un numeral (uneori un substantiv însoțit de un numeral).

Cîți *au fost?*

— ***Douăzeci și cinci.***

Pronumele conțin și unele indicații referitoare la obiectele al căror nume îl înlocuiesc. Astfel, *eu*, *tu*, *el*, *unul*, *altul*, *vreunul* etc. arată persoana, numărul și cazul; toate, cu excepția primelor două, indică și genul. În afară de aceasta, pronumele *acesta* indică apropierea obiectului și *acela* depărtarea; *același* arată asemănarea obiectului cu altul sau identitatea obiectului cu sine însuși.

Pronumele exprimă noțiuni cu caracter foarte general, mai general decît al noțiunilor exprimate de substantive, verbe, adjective. *Masa* este un obiect anumit (variabil ca formă, dimensiuni, culoare etc., dar un obiect anumit), *a merge* este o acțiune anumită (variabilă potrivit unei serii de circumstanțe, dar deosebită de toate celelalte acțiuni posibile). *Acesta — aceasta* poate înlocui însă numele oricărui obiect, fenomen și chiar al oricărei împrejurări. Același lucru se poate spune și despre alte pronume, de exemplu, *care*, *ce*, *ceva*, *oricare* etc. Din această cauză, pronumele nu are înțeles suficient pentru o comunicare independentă. Astfel, *lui* din propoziția *Fereastra odăii* ***lui*** *era oarbă* nu are un sens bine determinat; el poate fi pe deplin înțeles numai din întreaga frază: *Nici Ion Radianu nu era acasă: și fereastra odăii* ***lui*** *era oarbă.* SADOVEANU, O. III 388, din care reiese că *lui* înseamnă „a lui Ion Radianu".

Pronumele au forme deosebite pentru gen, număr și caz — și prin aceasta se aseamănă cu numele — și pentru persoane — și prin aceasta se aseamănă cu verbul.

Observație. Aceste categorii gramaticale nu caracterizează toate pronumele. După cum se va vedea mai departe, unele pronume personale nu au gen (*eu, tu*), pronumele interogative-relative, cele demonstrative, nehotărîte și negative nu au persoană; unele interogative-relative, nehotărîte și negative nu au gen, număr (*cine, nimeni*) sau caz (*cît* la singular); unele pronume sînt total invariabile (*ce*).

Unele pronume, cum sînt pronumele personale, au rădăcini deosebite pentru persoane, numere sau cazuri deosebite:

eu — tu — el

eu — mă

§ **140.** Distingem următoarele categorii de pronume: personal, reflexiv, de întărire, posesiv, interogativ-relativ, demonstrativ, nehotărît, negativ.

§ **141.** Pronumele posesive, interogative-relative, demonstrative, de întărire, nehotărîte și negative pot însoți substantivele, determinîndu-le. În această situație ele se numesc adjective pronominale posesive, interogative-relative etc.

Ești o floare
Ce lucești mai viu la soare
*Decît **celelalte** flori.* ALECSANDRI, P. I 210.

*De-acum înainte mai aveți și **ceva** treabă de făcut.* CREANGĂ, P. 262.

PRONUMELE PERSONAL

§ **142.** Pronumele personal este pronumele care desemnează diferitele persoane; el arată persoana care vorbește (persoana I: ***Eu** citesc*), persoana căreia i se adresează vorbitorul (persoana a II-a: ***Tu** rîzi*), un obiect despre care se vorbește cînd acel obiect e altul decît persoana I sau a II-a (persoana a III-a: ***El** privește. **Ea** doarme.*).

Pronumele personale de persoana I și a II-a plural sînt plurale inclusive, deoarece ele includ persoana vorbitorului, respectiv persoana căreia i se adresează vorbitorul, într-un grup cu alte persoane.

Noi înseamnă: „eu și tu" sau „eu și el" sau „eu și voi" sau „eu și alții" și nu „mai mulți eu".

Voi nu înseamnă numai „mai mulți tu", ci și „tu și el" sau „tu și alții".

*Uită-te! nu vezi și d-ta că dă soarele după deal și **noi** tot pe loc stăm?* CREANGĂ, P. 128 („eu și tu").

*Copii, să facem și **noi** această experiență* („eu și voi").

*Mult am luptat **noi** tinerii de pe atunci cu prejudecățile și cu obiceiurile cele rele.* GHICA, S. 215 („eu și alții").

*Tu cu Lică, **voi** în înțelegere l-ați călcat pe arendașul.* SLAVICI, O. I 164 („tu și el").

*Tu și colegii tăi sînteți de vină, **voi** ați spart geamul* („tu și alții").

FORMELE PRONUMELUI PERSONAL

§ **143**. Pronumele personal se declină, schimbîndu-și forma după persoană, număr și caz, iar la persoana a III-a și după gen (sînt forme deosebite pentru masculin și feminin); pentru înlocuirea numelor de lucruri de genul neutru se folosește la singular forma masculină, iar la plural forma feminină:

Nu te uita la cojoc, ci la cel ce e sub ***el***. Proverb.

Acolo sînt tablourile; uitați-vă la ***ele***.

Persoanele I și a II-a nu au forme pentru cazul genitiv. În locul acestor forme se întrebuințează pronumele sau adjectivul posesiv (vezi § 160).

Cazul vocativ apare numai la persoana a II-a:

Tu, *care ești pierdută în neagra veșnicie...!* ALECSANDRI, P. I 119.

La dativ și acuzativ pronumele personal are două feluri de forme: accentuate și neaccentuate.

PERSOANA I

		Singular		Plural
N.		*eu*		*noi*
G.		—		—
D.	acc.:	*mie*	acc.:	*nouă*
	neacc.:	*îmi, mi, mi-, -mi, -mi-*	neacc.:	*ne, ne-, -ne, -ne-, ni, -ni-, ni-*
A.	acc.:	*mine*	acc.:	*noi*
	neacc.:	*mă, -mă, -mă-, m-, -m-*	neacc.:	*ne, -ne, -ne-, ne-*

PERSOANA a II-a

		Singular		Plural
N.		*tu*		*voi*
G.		—		—
D.	acc.:	*ție*	acc.:	*vouă*
	neacc.:	*îți, ți, ți-, -ți, -ți-*	neacc.:	*vă, -vă, -vă-, v-, -v-, vi, -vi-, vi-*
A.	acc.:	*tine*	acc.:	*voi*
	neacc.:	*te, te-, -te, -te-*	neacc.:	*vă, -vă, -vă-, v-, -v-*
V.		*tu!*		*voi!*

PERSOANA a III-a

Singular		Plural	
N.	m. *el;* f. *ea*		m. *ei;* f. *ele*
G.	m. (*al, a, ai, ale*) *lui;*		m. şi f. (*al, a, ai, ale*) *lor*
	f. (*al, a, ai, ale*) *ei*		
D.	acc. m. *lui;*		acc. m. şi f. *lor*
	f. *ei*		
	neacc. m. şi f. *îi, i, i-, -i, -i-*		neacc. m. şi f. *le, le-, -le, -le-, li, -li-, li-*
A.	acc. m. *el;*		acc. m. *ei;*
	f. *ea*		f. *ele*
	neacc. m. *îl, l-, -l, -l-;*		neacc. m. *îi, i-, -i, -i-;*
	f. *o, o-, -o, -o-*		f. *le, le-, -le, -le-*

FOLOSIREA FORMELOR ACCENTUATE ŞI A CELOR NEACCENTUATE

§ **144.** Formele accentuate ale pronumelui personal pot **constitui** singure propoziţii (întrebări sau răspunsuri la întrebări):

Cui i-ai dat cartea?

*— **Lui.***

Formele neaccentuate nu pot constitui singure propoziţii. De exemplu:

*Căprarul vechi **îi** iese-n prag.* COŞBUC, P. I 100.

***Mi**-aş putea aduce aminte de una din acele întîmplări.* SADOVEANU, O. XIV 484.

Formele accentuate în cazul acuzativ se construiesc totdeauna **cu** prepoziţii sau cu adverbele *ca, cît, decît* cu valoare prepoziţională:

*Au să poarte funde de doliu în păr, **după mine**.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 145.

*Eu am **în tine** toată nădejdea.* SADOVEANU, O. X 559.

*Să fiu tot **cu voi**.* ALECSANDRI, P. P. 2.

*De n-ar fi şi unul **ca mine** pe acolo, degeaba vă mai bateţi picioarele ducîndu-vă.* CREANGĂ, P. 246.

*Era mai mică **decît mine**.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 40.

Formele accentuate ale pronumelui personal apar uneori paralel cu cele neaccentuate (vezi § 147).

*Bădică! bădică! zise iarăşi cel mic. Ascultaţi-**mă** şi **pe mine**!* CREANGĂ, P. 22.

*Eu! nu-**ţi** sînt amic **ţie**?* CARAGIALE, O. I 228.

Dacă în propoziţie există două forme neaccentuate la cazuri diferite, pronumele în dativ precedă pronumele în acuzativ; cînd persoanele sînt diferite, persoana I singular sau plural poate fi urmată numai de persoana

a II-a singular sau de persoana a III-a singular sau plural; persoana a II-a singular sau plural poate fi urmată numai de persoana a III-a singular sau plural, iar persoana a III-a singular sau plural, de persoana a II-a singular sau de persoana a III-a singular sau plural.

*Mi **te** dă cu totul mie.* EMINESCU, O. I 209.
Ei se sfătuiră...
*Ca să **mi-l** omoare.* ALECSANDRI, P. P. 1.
*Poveștile... încă nu **mi le-a** spus.* SADOVEANU, O. XIV 483.
*Mormîntul să **ni-l** sape la margine de rîu.* EMINESCU, O. I 129.
Puiul meu e bun și tace,
*Nu **ți-l** dau și du-te-n pace.* COȘBUC, P. I 234.
*Așa **ți le** înșira toate de bine, cît socoteai că-s sleite.* SBIERA, P. 98.
*Mîinile tinere **vi le** întinde.* DEȘLIU, G. 33.
*Veștile am să **i le** comunic.*
*Cartea să nu **le-o** dai.*
*Să **i te** alături.*

Formele neaccentuate care însoțesc un verb sînt nelegate sau legate de cuvintele precedente (enclitice) ori de cuvintele următoare (proclitice). Între aceste pronume (atunci cînd sînt nelegate) și verb se pot intercala numai adverbe cum sînt: *cam*, *mai*, *prea*, *și*, *tot* și pronumele *se*.

Formele *mă*, *ne*, *te*, *vă*, *le* (nelegate) se folosesc de obicei cînd cuvîntul următor începe cu o consoană sau cu o vocală accentuată; aceste pronume pot fi folosite și dacă cuvîntul începe cu o vocală neaccentuată. De exemplu: *mă vede*, *ne tot spune*, *te află*; *vă aduce*, dar și *v-aduce*.

Formele *îmi*, *îți*, *îi*, *îl* (nelegate) se folosesc în general la începutul frazei sau după un cuvînt terminat în consoană, cînd cuvîntul care urmează începe cu o consoană sau cu o vocală accentuată; aceste pronume pot fi folosite și dacă cuvîntul următor începe cu o vocală neaccentuată. De exemplu: *îmi spune*, *îți mai cîntă*, *îl umple*; *îmi aduce*, dar și *mi-aduce*.

O se folosește de obicei nelegat de cuvîntul alăturat cînd cuvîntul care urmează începe cu o consoană sau cu o vocală alta decît *î*; acest pronume poate fi folosit independent și dacă cuvîntul următor începe cu vocala *î* și dacă cuvîntul precedent se termină cu o vocală (și în această situație *o* poate apărea și legat de cuvîntul următor sau precedent, cu elidarea vocalei inițiale sau, respectiv, finale). De exemplu: *o cumpăr*, *o aflu*, *o urăsc*; *o încep*, dar și *o-ncep*; *să o văd*, dar și *s-o văd*.

Formele *mi*, *ți*, *i*, *ni*, *vi*, *li* (independente) se folosesc ori de cîte ori urmează unul din următoarele pronume: *se*, *s-*, *l-*, *i-*, *te*, *te-*, *le*, *le-*. De exemplu: *mi se spune*, *ți s-a adus*, *i l-a dat*, *ni i-ar arăta*, *ni te alătură*, *vi le-a dăruit*, *vi le va dărui*, *li se oferă*.

Observație. Uneori se folosesc formele *ni*, *vi*, *li* fără să fie urmate de alte pronume. De exemplu:

*Unde **ni** sînt visătorii?* VLAHUȚĂ, O. A. I 62.

Această folosire este învechită și regională.

Formele *-mi*, *-ți*, *-i*, *-l*, *-o* (legate de cuvîntul precedent — enclitice) se folosesc după un cuvînt terminat în vocală. De exemplu: *să-mi spună*,

nu-l rupe, să-l umple, a-ți aminti. -O se poate atașa și la un cuvînt terminat în consoană sau în consoană palatalizată : *văzînd-o, am cumpărat-o, legați-o, v-o dau.*

Formele *mi-, m-, ți-, i-, ne-, te-, v-, l-, le-* (legate de cuvîntul următor — proclitice) se folosesc ori de cîte ori cuvîntul care urmează este un verb auxiliar care începe cu o vocală ; aceste pronume pot fi folosite și dacă forma verbală simplă începe cu o vocală neaccentuată. De exemplu : *mi-ai dat, m-a văzut, le-aș da, v-aduce, le-aduce*, dar și *vă aduce, le aduce* (și numai *vă află*).

Formele *mi-, ți-, i-, ni-, vi-, li-* (proclitice) se folosesc înaintea formelor conjuncte de pers. I sg., a III-a sg. și a III-a pl. a indicativului prezent ale verbului *a fi* și înaintea pronumelor *-l, -i*. De exemplu : *mi-i teamă, cum vi-i voia, mi-s dragi copiii, li-s dragi cărțile, mi-l arată, ți-l cumpără, ni-i prezintă.*

Formele *mi-, ți-, i-, ne-, v-, le-* se folosesc și cînd urmează pronumele feminin *o*. De exemplu : *mi-o spune, ți-o dă, ne-o arată, v-o aduce, le-o indică.*

Observații. 1. Scrierea și pronunțarea *vi-o dau, vi-o cumpără* sînt incorecte ; trebuie scris și pronunțat : *v-o dau, v-o cumpără.*

2. Cînd cuvîntul de care este legat un pronume neaccentuat proclitic începe cu o vocală, această vocală formează diftong cu finala pronumelui, care, în această situație, devine semivocală : *mi-aduce, ți-i teamă, le-o dă.*

Formele *-mi-, -ți-, -i-, -ne-, -ni-, -vi-, -le-, -li-* apar legate de un verb la gerunziu sau la imperativul pozitiv și de unul dintre următoarele pronume : *se, l, i, le, o*. De exemplu : *dîndu-mi-se, aducîndu-ți-l, ia-i-o din mînă, dîndu-vi-l, arătîndu-le-o, părîndu-li-se.*

Formele *-mi-, -mă-, -m-, -ți-, -te-, -i-, -l-, -o-, -ni-, -ne-, -vi-, -v-, -vă-, -le-, -li-* apar legate de un participiu sau de un infinitiv și de un auxiliar sau de un pronume cînd verbul este la o formă compusă inversată. De exemplu : *datu-mi-s-a, ruga-mă-vei, dusu-m-a, vedea-te-aș, vedea-l-aș, căuta-o-voi.*

-O- poate apărea și între un pronume și un verb cu *î-* inițial elidat. De exemplu : *le-o-ntind, s-o-ncep.*

Formele neaccentuate care însoțesc un verb stau de obicei înaintea lui.

Observație. Spre deosebire de unele adverbe, pronumele nu pot apărea între auxiliar și verb. De exemplu : *am **mai** spus asta,* dar ***le**-am spus asta.*

Cînd verbul este la gerunziu, pronumele stă totdeauna după verb ; cînd verbul este la imperativul pozitiv, pronumele stă mai ales după verb, dar și înaintea imperativului dacă acesta nu e primul cuvînt al frazei. De exemplu : *ia-ne și ne du.*

Pronumele feminin în cazul acuzativ, forma neaccentuată *-o-*, stă totdeauna după un verb la perfectul compus sau la condițional. De exemplu : *am luat-o, aș lua-o,* față de *l-am luat, l-aș lua.*

Observație. În limba veche și în cea populară se întîlnește și *o am luat*. Cînd verbul este la viitor (cu auxiliarul *a vrea*) pronumele *o* poate sta fie după, fie înaintea verbului. De exemplu: *voi lua-o* și *o voi lua*.

DATIVUL POSESIV

§ **145**. Formele neaccentuate ale pronumelui personal în dativ stau uneori pe lîngă un substantiv sau pe lîngă un verb, referindu-se tot la un substantiv care este legat sintactic de acest verb. În aceste situații vorbim de dativul posesiv.

Dativul posesiv are următoarele sensuri:

1. posesiv:

a. posesia propriu-zisă:

*Eu strîng la piept averea-**mi** de-amor și frumuseți.* EMINESCU, O. I 107.

***Îmi** recitesc ultima pagină.*

b. apartenența:

*Iară sufletu-**mi** se pierde*
După chipul tău frumos. EMINESCU, O. I 209.

***Îmi** simt inima ca un mic cheag.* CAMIL PETRESCU, U. N. 339.

c. dependența:

Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul,
*Dacă fiii-**ți** mîndri aste le nutresc.* EMINESCU, O. I 15.

*Nevasta **i**-a murit.* COȘBUC, P. I 229.

2. subiectiv:

*Moartea-**i** timpurie a impresionat.*

3. obiectiv:

*De doru-**ți** mă topesc.* Poezie populară.

§ **146**. Pronumele stă pe lîngă un substantiv mai ales cînd acesta este însoțit și de un adjectiv. În această situație pronumele are funcțiune de atribut și face corp cu substantivul sau cu adjectivul lui atunci cînd acesta e plasat înaintea substantivului.

*Ochii-**mi** n-au putut să vază.* ALEXANDRESCU, O. 74.
*Și-aș pune soarta lumii pe buza-**ți** purpurie.* EMINESCU, O. I 22.
*Pe palida-**ți** frunte nu-i scris Dumnezeu.* EMINESCU, O. I 22.

În limba contemporană, pronumele în dativ stă pe lîngă substantive în cazul nominativ sau acuzativ.

Observație. Într-o fază mai veche a limbii, substantivul putea fi și în genitiv:
Oglindă Adevărul
*E, Doamne, a ființii-**ți**.* I. VĂCĂRESCU, P. 39.

Substantivele urmate de pronume în dativ pot fi articulate sau nearticulate. Substantivele feminine, la plural, sînt totdeauna articulate. La singular, sînt articulate în mod obligatoriu substantivele terminate în *-a* accentuat, *-ea* accentuat și *-ie* și substantivul *zi*; celelalte substantive apar fie articulate, fie nearticulate.

Toată încrederea ce am în cunoștințele-ți... cinopedice. ODOBESCU, S. III 43.

Își legase părul în basmaua-i purpurie.

Bogat în sărăcia-i ca un astru el apune. EMINESCU, O. I 32.

Din pleiada-ți auroasă și senină
Se stinse un luceafăr. EMINESCU, O. I 1.

Din roze își pune la salbe
Pe fruntea-i de crin. EMINESCU, O. I 3.

Pușchea pe limbă-ți.
Du-te-n cale-ți, mergi cu bine. ALECSANDRI, P. P. 31.

Despre substantivele masculine și neutre (cu excepția celor terminate în *-e*), la singular, nu se poate spune dacă sînt articulate sau nu cînd sînt urmate de pronumele în dativ, deoarece nu avem siguranță în interpretarea vocalei *u* pe care aceste substantive o au între terminație și pronume; *-u* poate fi vocala finală a substantivului, neamuțită încă la epoca alipirii pronumelui, și, în acest caz, substantivul e nearticulat; *-u* poate fi vocala care a preluat rolul articolului *l* după dispariția acestuia din vorbire și, în acest caz, substantivul trebuie socotit articulat.

Arald încremenise pe calu-i. EMINESCU, O. I 98.

Privesc la surîsu-ți rămas încă viu. EMINESCU, O. I 37.

Aceeași nesiguranță o avem și în interpretarea pluralului substantivelor masculine. Vocala *-i* poate fi desinență a pluralului, păstrată, și atunci substantivul e nearticulat, dar poate fi articolul hotărît, adăugat, și atunci substantivul este articulat.

Năuntrul ei, pe stîlpi-i, păreți, iconostas,
Abia conture triste și umbre au rămas. EMINESCU, O. I 69.

Revarsă din ochii-i de lacrămi tezaur
Pe-al florilor sîn. EMINESCU, O. I 3.

Substantivele masculine și neutre terminate în *-e* (atît la singular, cît și la plural) sînt de obicei articulate; uneori însă apar și nearticulate.

Prin peretele-i de sticlă se vedea marea.

Pe spatele-i negru avea o cicatrice.

Văd în spate-i arepi zmulte. I. VĂCĂRESCU, P. 10.

În brațele-mi întinse
Să alergi... EMINESCU, O. I 75.

Pe brațe-i în cîntece crescuse. MACEDONSKI, O. I 47.

Celelalte substantive neutre, la plural, sînt totdeauna articulate.

Știm să alegem din opera lui ceea ce a dat mai spontan... în armonie cu versurile-i clasice. SADOVEANU, E. 60.

Formele conjuncte de dativ posesiv singular au fost folosite foarte mult în secolul al XIX-lea, în special în poezie. Astăzi, întrebuințarea lor este poetică sau livrescă.

Formele de plural (*-ne*, *-vă*, *-le*) sînt învechite.

Virtutea despletită și patria-ne zee
Nu pot ca să aprinză o singură scînteie
În sufletu-nghețat. EMINESCU, O. I 25.

Meschini impiegați aszvîrl într-o seară la chef leafa-le pe o săptămînă. CARAGIALE, O. V 182.

Cînd stau pe lîngă un verb, formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal cu sens posesiv sînt izolate sau fac corp comun cu verbul sau cu un cuvînt care precedă verbul (vezi regulile de la § 144).

Domnule locotenent, vă găsesc ironia cam... deplasată! VLAHUŢĂ, D. 54.

Vorba nu ***mi****-ai ascultat.* TEODORESCU, P. P. 289.

În această situaţie, pronumele are o funcţiune sintactică la limită între funcţiunea de complement indirect şi aceea de atribut (determinînd un substantiv cu rol de subiect, de nume predicativ sau de complement al verbului pe lîngă care stă pronumele).

De multe ori este greu de făcut distincţia între cele două funcţiuni ale pronumelui în dativ.

În propoziţiile :

Tot spui cît neamul ***îţi*** *e strălucitor.* BOLINTINEANU, O. 117.

Călătorule mîhnit,
*Nu-****ţi*** *e calul obosit?* ALECSANDRI, P. P. 46,

pronumele în dativ poate fi interpretat ca complement indirect (cui îi e neamul strălucitor?), dar şi ca atribut („neamul tău e strălucitor").

Poate ajuta la această analiză următorul criteriu : cînd pronumele neaccentuat are funcţiune de complement, alături de el poate apărea în propoziţie şi complementul indirect exprimat prin substantiv sau prin forma accentuată a aceluiaşi pronume (complement pe care pronumele neaccentuat îl reia sau îl anticipă — vezi § 147) ; cînd pronumele este atribut acest complement nu poate să apară. Astfel, pronumele este complement indirect în propoziţiile :

Crainici, iepurii cei repezi
Purtători ***îi*** *sînt de veşti.* EMINESCU, O. I 100.

Astfeli cum privea umilită la el, fusul ***îi*** *scăpă din mînă.* EMINESCU, N. 9,

deoarece sînt posibile propoziţiile :

Purtători ***îi*** *sînt* ***codrului*** *(sau* ***lui****) de veşti.*
Fusul ***îi*** *scăpă* ***ei*** *din mînă.*
Fusul ***îi*** *scăpă* ***fetei*** *din mînă.*
Cînd a picat sacul, ***i****-a picat şi* ***hîrcei*** *capul.* CREANGĂ, P. 101,

în care este clară funcţiunea de complement a pronumelui neaccentuat.

Pronumele este însă mai curînd atribut în următoarele exemple (în care, de altfel, are valoare reflexivă, vezi § 152) :

*N-ai să-****ţi*** *mai vezi livada.* CAMILAR, N. I 85.

*Vezi-****ţi*** *de treabă,*

deoarece nu sînt posibile propoziţiile :

*N-ai să-****ţi*** *mai vezi* ***ţie*** *livada.*
*Vezi-****ţi*** ***ţie*** *de treabă* etc.

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal cu valoare posesivă (în sens larg) pot sta şi pe lîngă unele prepoziţii, fiind legate de acestea :

*O amintire, ca un reflex din altă viaţă, se contura înainte-****mi*** *cu nedesluşite forme de vis.* SADOVEANU, O. IX 368.

Şi-am zvîrlit asupră-ţi, crudo, vălul alb de poezie. EMINESCU, O. I 29.
*Împrejuru-**ne** s-adună*
Ale Curţii mîndre neamuri. EMINESCU, O. I 101.

În această situaţie, ca şi pe lîngă substantive, folosirea pronumelui este poetică sau livrescă.

RELUAREA ŞI ANTICIPAREA COMPLEMENTULUI DIRECT, INDIRECT ŞI A COMPLETIVELOR DIRECTE ŞI INDIRECTE PRINTR-UN PRONUME NEACCENTUAT

§ **147.** Formele neaccentuate de acuzativ şi de dativ ale pronumelui personal reiau sau anticipează, în anumite situaţii, complementul direct şi pe cel indirect (în dativ sau în acuzativ cu prepoziţia *la*).

Pronumele neaccentuat reia totdeauna complementul direct aşezat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin: substantiv articulat enclitic, substantiv nume comun de persoană articulat proclitic ori nearticulat construit cu prepoziţia *pe*, nume propriu sau pronume (cu unele excepţii care se vor vedea mai jos).

***Acul îl** îndoisem ca vai de lume.* SADOVEANU, O. IX 364.

***Morarul îl** mai ţinea, dar numai pentru ca să-nveţe de la el rostul morii; gîndul lui era să poarte însuşi grijă de moară şi să-şi ţie numai un băiet de ajutor.* SLAVICI, V. P. 5.

***Pe un argat l**-a mînat la cîmp.* CARAGIALE, O. I 164.

***Pe Onuţă l**-au puşcat.* SADOVEANU, O. IX 192.

*Chiar **pe mine mă** dojenesc.*

Reluarea prin pronume neaccentuat a complementului direct aşezat înaintea verbului este facultativă dacă complementul este exprimat prin: substantiv nume de lucru articulat proclitic, pronumele *asta*, *ce* relativ, *cine*.

***O vină** au şi acei tovarăşi care...* CERC. FIL. 3 (1958), p. 17.

***Un rol** cu totul deosebit **îl** are ridicarea nivelului cultural al maselor.* CERC. FIL. 5 (1957), p. 53.

*Mă gîndesc într-o licărire de fulger la arătarea de dimineaţă a Chivei şi apoi la părerea **ce** am avut auzind zvoană de glasuri.* SADOVEANU, O. II 588.

*Hotărîrea **ce** ai luat-**o** era eroică.*

În aceste situaţii, reluarea este adesea necesară, ea ajutînd să se evite confuzia care s-ar putea crea între subiect şi complementul direct. Astfel, propoziţia:

O comisie foloseşte conducerea întreprinderii

este neclară pentru că nu se ştie cine e subiectul (*o comisie* sau *conducerea?*). Cu reluare: *O comisie **o** foloseşte conducerea întreprinderii*, propoziţia este clară, acum fiind evident că *o comisie* este complement direct. De la astfel de cazuri, reluarea s-a răspîndit şi la altele unde ea nu mai are acelaşi rol şi nu mai este necesară.

Nu se reia prin pronume complementul direct aşezat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin : substantiv nume de lucru nearticulat, substantiv nume comun de persoană articulat proclitic şi nearticulat construit fără prepoziţia *pe*, pronumele *ce* interogativ, *ceva*, *cineva*, *nimeni*, *nimic*.

Pronumele neaccentuat reia complementul indirect plasat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin : substantiv (articulat cu articol hotărît sau nehotărît, comun sau propriu) sau pronume, cu excepţia pronumelor nehotărîte, negative şi a lui *cine*, a căror reluare este facultativă.

Pescarului i se poate întîmpla. SADOVEANU, O. IX 357.
Lui Felix numele acestea îi erau vag cunoscute. CĂLINESCU, E. O. I 18.
Acestuia îi venea greu să creadă.
Boala căreia trebuie să-i căutăm leac. SADOVEANU, E. 21.
Cui i-am făcut vreun rău? REBREANU, I. I 30.
Cui n-au adus un zîmbet acele agere versuri...! SADOVEANU, E. 13.
Nimănui n-am spus taina. BRĂTESCU-VOINEŞTI, Î. 167.
Nimănui nu-i făcea nici un rău. BRĂTESCU-VOINEŞTI, Î. 125.

Nu există situaţii în care reluarea complementului indirect plasat înaintea verbului să fie imposibilă (reluarea acestui complement este fie obligatorie, fie facultativă).

Pronumele neaccentuat anticipează totdeauna complementul direct aşezat după verb dacă acest complement este exprimat printr-un pronume personal, posesiv, demonstrativ, reflexiv.

L-au deşertat pe-al lor. SADOVEANU, O. IX 352.
L-a tăiat şî pă ăla. GR. N. I 103.

Anticiparea complementului direct aşezat după verb este facultativă dacă complementul este exprimat prin : substantiv nume de persoană articulat enclitic şi nearticulat construit cu prepoziţia *pe*, nume propriu sau pronume nehotărît.

Pentru ce încurci şi ameţeşti pe băieţi? NEGRUZZI, S. I 9.
L-a luat pe copil la oraş. CARAGIALE, O. I 131.
Am văzut pe moş Pilescu oficiind magistral. SADOVEANU, O. IX 355.
Îl înţelegeam pe Neculai. SADOVEANU, O. IX 463.
Cinsteşte pe fiecare după vrednicia lui. SLAVICI, V. P. 32.
Îi asculta pe fiecare în parte.

Nu este anticipat complementul direct aşezat după verb şi exprimat prin substantiv (nume de lucru sau de persoană) articulat enclitic, însoţit de articol nehotărît sau nearticulat (cu excepţia numelui de persoană articulat enclitic şi nearticulat construit cu *pe*) şi prin pronumele *ceva*, *cineva*, *nimeni* şi *nimic*.

Pronumele neaccentuat anticipează complementul indirect aşezat după verb dacă complementul este exprimat prin : pronume personal (forme accentuate), posesiv, reflexiv, demonstrativ.

Mă miram ce-mi place mie. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 41.
I s-a dat şi acestuia personal. BARIŢIU, P. A. I 6.

Reluarea lui este facultativă dacă e exprimat prin nume de persoană (articulat cu articol hotărît sau nehotărît, comun sau propriu), pronume nehotărît și negativ.

*Tata i-a strîns **ciobanului** mîna.* SADOVEANU, O. XVII 376.

*Cînd te duci la școală, spune **domnului institutor**.* CĂLINESCU, E. O. I 23.

*A împrumutat și **altora** cartea.*

*Le spuse **unora** că e plecat.*

Nu este anticipat complementul indirect așezat după verb, exprimat prin nume de lucru.

Cînd pronumele reia sau anticipează mai multe complemente directe sau indirecte, coordonate între ele, el se pune la plural. Dacă complementele directe sînt exprimate prin substantive de genuri diferite, genul pronumelui se conformează acelorași reguli care determină și acordul numelui predicativ adjectival cu un subiect exprimat prin substantive de genuri diferite (vezi § 541).

***Pe băiat** și **pe fată** i-am trimis la țară.*

*I-am trimis la țară **pe fată** și **pe băiat**.*

***O poartă** sau **un gard** le pui o dată la zece ani.* PREDA, M. 256.

***Poarta** și **pereții** i-am vopsit proaspăt* etc.

Deoarece la dativ pronumele nu are forme diferite după genuri, nu are nici o importanță pentru pronume genul substantivelor cu rol de complement indirect reluate sau anticipate:

***Lui Ionel** și **Mariei** le-a plăcut povestea.*

*Să nu le pui prea multă apă **bujorilor** și **zambilelor**.*

Din situațiile descrise mai sus reiese că reluarea complementului are loc de obicei atunci cînd complementul constituie pentru vorbitori un obiect bine cunoscut, individualizat, determinat sau cînd complementul ar putea fi confundat cu subiectul.

Reluarea sau anticiparea complementului prin pronume este un fenomen care s-a dezvoltat treptat în ultimele secole și continuă să se dezvolte și astăzi (în limba veche repetarea era obligatorie în mult mai puține cazuri față de uzul actual).

În situațiile în care repetarea este facultativă, ea apare mai ales în limba vorbită (unde își are și originea) și la scriitorii al căror stil e mai apropiat de cel oral.

Observație. În limba populară, în special în unele părți ale Moldovei și ale Ardealului, un pronume neaccentuat plasat înaintea verbului se repetă după verb. De exemplu: *l-am văzutu-l, o voi lua-o*. În aceste construcții se insistă asupra complementului.

Formele neaccentuate de acuzativ și de dativ ale pronumelui personal reiau sau anticipează uneori și o propoziție completivă directă sau completivă indirectă introdusă printr-un pronume.

Pronumele în acuzativ reia de obicei completiva directă plasată înaintea regentei, cînd e introdusă prin pronumele: *care, cît, oricare, oricine, oricît*, precedate de prepoziția *pe*.

*Pe care i-am văzut, **i-am** anunțat.*

*Pe cîți i-am întîlnit, **i-am** chemat.*

Pe oricare l-aș vedea, l-aș recunoaște.
Pe oricine întîlnea, îl chema la el.

Uneori apare reluată și propoziția introdusă prin *pe cine* (așezată înaintea regentei).

Pe cine am văzut, l-am anunțat.

Este posibilă și fraza :

Pe cine am văzut, am anunțat.

De asemenea, pronumele poate anticipa (această anticipare fiind facultativă) completiva directă introdusă printr-un pronume precedat de prepoziția *pe*, plasată în frază în urma regentei :

Se poate spune :

I-am anunțat pe care i-am văzut.
L-aș recunoaște pe oricare l-aș vedea,

dar și :

Trimit la dispensar pe oricare are nevoie.
Am anunțat pe oricine am întîlnit.

Pronumele neaccentuat poate relua sau anticipa și o completivă indirectă introdusă printr-un pronume în dativ. Mai des apare reluarea propozițiilor așezate înaintea regentei.

Cui e obișnuit cu mersul trenurilor, o oprire în afară de cele prevăzute la itinerar îi dă de gîndit. CARAGIALE, O. I 294.
Oricui mă întreabă, îi răspund.

Sînt posibile însă și fraze fără reluare :

Cui poate răspunde, adresez următoarea întrebare.
Oricui mă întreabă, răspund.

Anticiparea propozițiilor așezate după regentă este rară :

I-am răspuns oricui m-a întrebat,

dar :

Adresez o rugăminte cui mă poate ajuta.
Am răspuns oricui m-a întrebat.

Ca și reluarea sau anticiparea complementului, reluarea sau anticiparea propoziției completive este un fenomen specific limbii vorbite.

ALTE PRONUME PERSONALE

§ **148**. Afară de pronumele *el*, *ea*, *ei*, *ele* se mai folosesc la persoana a III-a pronumele personale *dînsul*, *dînsa*, *dînșii*, *dînsele*.

Acestea își au originea în formele mai vechi de pronume personale *însul*, *însa*, *înșii*, *însele*, care apăreau numai precedate de prepoziții. În limba de astăzi, *însul*, *însa*, *înșii*, *însele* s-au păstrat numai în construcție cu prepozițiile *întru*, *dintru* și *printru* sau contopite cu prepoziția *de* (în formele *dînsul*, *dînsa* etc.).

*Nu uita s-ascuți baltagul; ca să ai mai multă nădejde **într-însul**.* SADOVEANU, O. X 566.

Dă-mi-i mie ochii negri... nu privi cu ei în laturi,
Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi,
*Aș orbi privind **într-înșii**.* EMINESCU, O. I 155.

Că numai oasele-au rămas
*Și sufletul **dintr-însul**.* COȘBUC, P. II 58.
*Mie însă-mi plac și de iști mai bătrîni, numai să fie bine fripți, știi colea, să treacă focul **printr-înșii**.* CREANGĂ, P. 33.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* sînt articulate și se pot declina ca un substantiv. În limba literară însă nu se folosesc decît formele de nominativ-acuzativ: *dînsul*, *dînsa*, *dînșii*, *dînsele* (nu și cele de genitiv-dativ: *dînsului*, *dînsei*, *dînșilor*, *dînselor*).

***Dînsul** era numai de douăzeci și trei de ani.* SLAVICI, O. II 47.
***Dînsa** pofti oaspeților bun venit.* CEZ. PETRESCU, S. R. 31.
*El se apropie cu bunăvoință **de dînșii**.* CARAGIALE, O. II 61.
*Acum întîia oară își aveau feciorul acasă **la dînșii**.* SLAVICI, O. I 88.
*Zîmbiră **între dînșii** bătrînii tăi prieteni.* EMINESCU, O. I 91.

Prezența în limbă a pronumelor *el* și *dînsul* constituie un avantaj stilistic. Spre a se evita, de exemplu, repetarea se pot alterna cele două pronume:

*Crezi că n-a văzut **el** că nu mă tem de **dînsul**?* SADOVEANU, O. III 491.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* înlocuiesc de cele mai multe ori nume de persoană. Uneori însă, în special în Moldova, țin locul și numelor de lucruri.

Pentru mulți vorbitori, pronumele *dînsul* este o formă mai politicoasă decît *el*; unii îl consideră echivalent cu *dumnealui*, iar alții, o formă mai puțin reverențioasă decît *dumnealui*. Aceștia din urmă stabilesc gradația *el* — *dînsul* — *dumnealui*, paralelă cu *tu* — *dumneata* — *dumneavoastră* (pentru formele *dumnealui*, *dumneata*, *dumneavoastră*, vezi § 149).

PRONUMELE DE POLITEȚE

§ 149. În vorbirea cu persoanele sau despre persoanele cărora li se cuvine respect, sau pe care vorbitorul vrea să le țină la distanță, se folosesc pronumele de politețe: *dumneata*, *dumneasa*, *dumnealui*, *dumneaei*, *dumneavoastră*, *dumnealor*.

M-am trezit pe nesimțite
*Că-mi zice satul: — **Dumneata**.* GOGA, P. 21.

În scriere, pronumele de politețe se pot prescurta.

— Bună calea, Ivane...
*— Mulțămesc **d-voastră**.* CREANGĂ, P. 299.

Pronumele de politețe, după cum este și firesc, au forme numai pentru persoana a II-a și a III-a singular și plural:

PERSOANA a II-a

	Singular		Plural
N. A. V.	*dumneata* (scris și *d-ta*)	N. G. D. A. V.	*dumneavoastră* (scris și *d-voastră* sau *dv.*)
G. D.	*dumitale* (scris și *d-tale*)		

PERSOANA a III-a

Singular		Plural	
N. A.	*dumneasa* (scris și *d-sa*)	N. G. D. A.	*dumnealor* (scris și *d-lor*)
G. D.	*dumisale* (scris și *d-sale*) sau		
N. G. D. A.	m. *dumnealui*; f. *dumneaei*		

Observație. Aceste pronume provin din contopirea substantivului *domnia* cu adjectivele posesive *ta, sa, voastră* sau cu pronumele personale *lui, ei, lor*. În formele de azi, evoluate (*dumneata, dumitale* etc.), nu se mai vede legătura cu punctul de plecare.

Formele *domnia-ta, domnia-lui, domnia-sa, domnia-voastră, domniile-voastre, domniilelor* se mai folosesc astăzi numai în stilul solemn.

Regional, *dumneata*, (gen.-dat.) *dumitale* au și formele : *mata, matale*.

Ar trebui să-l chemi ***mata*** *o dată și să-l aduci la realitate.* CEZ. PETRESCU, C. V. 228.

Mata, formă de nominativ-acuzativ, este folosită în unele graiuri și ca genitiv-dativ, iar ***matale***, formă de genitiv-dativ, apare și ca nominativ-acuzativ :

Mama ***mata*** *ce mai face?*
Spune și ***matale*** *ceva!*

În limbajul afectiv aceste forme au stat la baza unor diminutive ca : *mătăluță, mătălică, tălică.*

FOLOSIREA PRONUMELUI PERSONAL CA SUBIECT

§ **150.** După cum s-a arătat mai sus, pronumele personal are rolul de a desemna diferitele persoane. Cînd indicarea persoanei se realizează prin desinențele verbale, pronumele, subiect al verbului, poate fi omis.

Dacă nu ***mor****, musai* ***să caut*** *un meșter.* SADOVEANU, O. XIV 499.

Umbli *stropit pe manta sau pe palton pînă la umeri.* PAS, Z. III 276.

Totuși, în unele situații, se folosește pronumele personal pe lîngă verb. Astfel, la persoana a treia, dacă subiectul nu este menționat prin substantiv, este necesar ca el să fie precizat prin pronumele personal, pentru că altfel propoziția nu e suficient de clară. În exemplul :

Cănuță nu mai fluiera. A plătit vizita doctorului. A plecat cu nevastă-sa. A tratat-o cu cafea cu lapte. CARAGIALE, O. I 138,

apariția pronumelui personal nu e necesară în ultimele trei propoziții, pentru că au același subiect ca prima propoziție, unde el este exprimat printr-un substantiv.

În următoarea frază însă :

Parc-ascult și parc-aștept
Ea *din trestii să răsară*
Și să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74

prezența pronumelui personal este necesară în propoziția a treia, pentru

că subiectul acestei propoziții n-a fost exprimat mai înainte și nu este cunoscut.

Prezența pronumelui personal cu funcțiune de subiect este necesară și cînd :

a. Se insistă asupra persoanei, deși aceasta este cunoscută :

Te-oi duce eu, Sînziană, eu care venisem să ucid zmeul. V. Alecsandri, *Teatru*, vol. I (București, 1952), p. 435.

Voi puteți a mă-nțelege, căci voi singuri ați trăit. MACEDONSKI, O. I 96.

b. Se pune în lumină o persoană în opoziție cu alta :

Eu străjuiesc aici, voi, la ferestre. GALACTION, O. I 53.

Eu știu munții, dar mai bine
Mă știu ei întregi pe mine! COȘBUC, P. II 169.

Ei ațin vadurile răsăritene, iar noi, dacă răzbim în munte, nu ne mai temem de nimic. SADOVEANU, O. XVIII 25.

Nu te-ai întrebat de ce dumneata stai în piatră seacă, iar altul unde pămîntu-i gras ca untul? CAMILAR, TEM. 30.

Pentru folosirea pronumelui personal subiect vezi și § 520—521.

FOLOSIREA SPECIALĂ A UNOR PRONUME PERSONALE

§ 151. Pronumele neaccentuate de persoana I și a II-a singular la cazul dativ *mi, ți* se întrebuințează, mai ales în literatura populară și în operele scriitorilor influențați de ea, pentru a arăta că povestitorul sau cel care ascultă este interesat, participă sufletește la desfășurarea acțiunii. În această situație avem a face cu un d a t i v e t i c.

Aici mi-ai fost? CREANGĂ, P. 24.

Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute, horp! ți-o sugea dintr-o singură sorbitură. CREANGĂ, P. 261.

Uneori, se alătură ambele pronume (de persoana I și a II-a), totdeauna în ordinea *mi, ți*, construcția fiind și mai expresivă :

Luînd cîte pe un drăcușor de cornițe, mi ți-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea. CREANGĂ, P. 306.

Mi-au lunecat ciubotele și am căzut în Ozana, cît mi ți-i băietul! CREANGĂ, A. 23.

Ce credeți că mi-ți văzu? ISPIRESCU, L. 191.

Pronumele feminin neaccentuat la cazul acuzativ *o* poate avea valoare neutră atunci cînd nu se referă la un anumit obiect :

Cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă. CREANGĂ, A. 70.

Au mai pățit-o și alții. NEGRUZZI, S. I 69.

Această valoare o are și forma neaccentuată de dativ *i* în :

Adică, dă-i cu bere, dă-i cu vin. CARAGIALE, O. VI 122.

Pronumele personale de persoana a II-a apar adesea împreună cu un substantiv în vocativ.

Toți dușmani?... Și tu, Oană? DELAVRANCEA, O. II 74.

O! tu, gerule năprasnic, vin, îndeamnă calul meu. ALECSANDRI, P. III 12.

Zburați, zburați
În măreția zării,
***Voi**, visuri aurii*
A primăverilor ce vin! BENIUC, V. 65.
***Dumneata**, nea Ioane, ai făcut asta?*

Pronumele de persoana a II-a poate fi întrebuințat pentru a indica o persoană nedeterminată (vezi § 523):

Cu un cîntec de sirenă,
Lumea-ntinde lucii mreje...
***Tu** pe-alături **te** strecoară.* EMINESCU, O. I 198.
*Se întorcea acasă, cînd, ce să vezi **d-ta**?* ISPIRESCU, L. 8.
*Cum **îți** vei așterne, așa vei dormi.*

Observație. Cu referire la aceeași persoană nedeterminată poate fi folosit și adjectivul posesiv *tău*:

Nu băga nici chiar de seamă
*Din cărarea **ta** afară*
De te-ndeamnă, de te cheamă. EMINESCU, O. I 198.

Pronumele *el, dînsul, dumnealui* și *ea, dînsa, dumneaei* sînt folosite în vorbirea populară și periferică pentru a denumi noțiunile de „soțul meu", „soția mea".

*De cînd s-o dus **dumnealui***
N-am dat gură nimărui. ȘEZ. III 159.

*Răposata **dumneei** — nevastă-mea a d-întîi — nu se sculase încă.* CARAGIALE, O. VI 59.

Folosirea pronumelui personal după verb este afectivă (vezi § 521):

*Face **ea** sarmale, face plachie, face alivenci.* CREANGĂ, P. 29.

*Stam **eu** și mă chiteam în capul meu că șerpe cu pene nu poate să fie.* CREANGĂ, A. 53.

Și mai expresivă este construcția în care după pronume apare și subiectul exprimat prin substantiv: *vine el tata, ies ei banii.* Această construcție se rostește cu o intonație specială (vezi § 521).

Pronumele personal de persoana I plural e folosit uneori în locul persoanei I singular (în acest caz, verbul apare și el la plural) ca plural al autorității (vezi § 235 B):

***Noi**, comisarul secției 55, după reclamația părților... transportîndu-ne în strada Grațiilor...* CARAGIALE, O. I 189;

ca plural al autorului:

***Noi** credem că... una din însușirile poeziei este că ea ațîță, pune în lucrare, dacă putem zice așa, puterile psihice ale omului.* GHEREA, ST. CR. I 132;

ca plural al modestiei:

Unde ai plecat, moșule?
*— Mergem și **noi** la tîrg!*

*Budulea a deschis ușa, a băgat capul prin deschizătură și a strigat tare: „Măi, Budulea Taichii"... Huțu s-a ridicat și a zis: „**Noi** sîntem, domnule profesor!"* SLAVICI, N. I 167.

Observație. Folosirea nominativului în aceste situații a atras și întrebuințarea celorlalte cazuri:

Ipoteza ***ni*** *se pare interesantă.*

Teza aceasta ***ne-a*** *convins.*

De asemenea, adjectivul posesiv de persoana I plural apare în locul celui de persoana I singular pentru a marca modestia etc.

Părerea ***noastră*** *este că...*

Pronumele de persoana I plural e folosit în locul persoanei a II-a, singular ca plural al solidarității:

Noi *sîntem fetițe cuminți* (spune mama adresîndu-se fetiței).

PRONUMELE REFLEXIV

§ **152.** Pronumele reflexiv ține locul obiectului asupra căruia se exercită direct sau indirect acțiunea verbului și care e identic cu subiectul verbului.

În *Ion se spală,* pronumele reflexiv *se* ține locul obiectului (*pe Ion*) care e identic cu subiectul (spre deosebire de *Ion spală pe Vasile*). De asemenea, în *Ion* ***își*** *trase un pumn în piept, își* înlocuiește obiectul (*lui Ion*) identic cu subiectul (spre deosebire de *Ion trase un pumn lui Vasile*).

Cînd pronumele *își, se* stau pe lîngă verbe reflexive dinamice, eventive, impersonale și pasive, își pierd valoarea de pronume (nu mai înlocuiesc un nume) și devin semne, mărci, fie ale diatezei reflexive (aici intră verbele dinamice, impersonale și unele eventive), fie ale reflexivului pasiv. De exemplu: *se roagă, își bate joc, se pare, se veștejește, se numește.*

Pe lîngă verbe pronominale obiective și reciproce, *își, se* își păstrează valoarea de pronume: ***se*** *îmbracă* (pe sine), ***își*** *cumpără* (lui), ***se*** *ceartă* (unul pe altul), ***își*** *dau bună ziua* (unul altuia) (vezi § 205).

Pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III-a. El nu are decît două cazuri: dativ și acuzativ. Formele lui pot fi accentuate sau neaccentuate și nu se deosebesc după gen și număr.

Forme accentuate	Forme neaccentuate
D. *sie, sieși* (mai vechi *șie, șieși*)	D. *își, și, și-, -și, -și-*
A. *sine* (mai vechi *sineși*)	A. *se, se-, -se, s-, -s-*

Ce spune marele poet despre bătrînul său prietin se potrivește și ***sieși.*** SADOVEANU, E. 57.

S-a uitat lung pe foaia lui înainte de a o iscăli, a zîmbit mulțumit de ***sine****, apoi a iscălit.* CARAGIALE, O. II 244.

*Cu băiatul a vrut să-****și*** *facă pomană un cizmar.* CARAGIALE, O. I 30.

Cei tari ***se*** *îngrădiră*
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi. EMINESCU, O. I 56.

Rolul pronumelui reflexiv îl îndeplinesc la persoana I și a II-a pronumele personale de dativ și acuzativ.

*Sărut mîna mătușei, luîndu-**mi** ziua bună, ca un băiet de treabă.* CREANGĂ, A. 48.

*Începem a **ne** căi că **ne** porniserăm de la Hangu.* ALECSANDRI, O.C. 239.

*Ți-aduci aminte... cînd mi **te**-ai jurat pe părul tău?* CREANGĂ, P. 33.

*Stați și nu **vă** tulburați.* SADOVEANU, O. XVII 287.

§ **153**. Regulile de întrebuințare a formelor accentuate și neaccentuate ale pronumelui reflexiv (locul lor față de verb, condițiile în care se folosesc independente sau legate de cuvintele alăturate etc.) sînt aceleași cu ale formelor accentuate și neaccentuate ale pronumelui personal (vezi § 144).

De exemplu: *se vede, se află, se aduce*, dar și *se-aduce* și *s-aduce*; *îmi spun, își umple paharul, își aduce aminte*, dar și *și-aduce aminte*; *să-și spună, nu-și cunoaște interesul, a-și aminti*; *s-a văzut*; *vedea-s-ar* etc.

Ca și la pronumele personal, formele accentuate însoțesc în propoziție formele neaccentuate, atunci cînd se urmărește scoaterea în relief a complementului (vezi § 146):

*Și fiindu-**și sie** dragă cum nu-i este nime-n lume.* EMINESCU, O. I 80.

*Numai **pe sine** nu **se** vede cît e de frumușel.* CREANGĂ, P. 244.

§ **154**. Formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv la dativ pot avea sens posesiv. Valorile acestor forme sîn aceleași cu ale pronumelui personal în dativ (vezi § 145):

*Fata se suie atuncea... într-un car, încărcat cu zestrea-**și**.* KOGĂLNICEANU, O. 53.

*Adesea plîngea în taină, cu capul pe brațe; **își** întreba sufletul.* SADOVEANU, O. I 263.

***Își** vede de treabă.*

Din exemplele de mai sus se vede că pronumele stă pe lîngă un substantiv sau pe lîngă un verb. Prima dintre cele două construcții e învechită; cealaltă este obișnuită în limba contemporană.

Cînd stă pe lîngă un verb, pronumele cu sens posesiv determină substantivul cu rol de complement al verbului. Pronumele stă izolat și apare în forma *își* sau face corp comun cu verbul ori cu un cuvînt din preajma verbului și ia formele: *-și, și-, -și-*.

*Bogații **își** pun ochii pe candeli aurite.* BOLLIAC, O. 70.

*Se apleca și-**și** luă ciomagul.* GALACTION, O. I 55.

Uneori se folosește pe lîngă pronumele reflexiv și un adjectiv posesiv sau un pronume personal în genitiv:

*Tînărul... **și**-a mai pierdut din aerele **sale** de erou.* VLAHUȚĂ, O. A. 262.

*În luna lui iunie **și**-au clocit ouăle **lor** cenușii.* ODOBESCU, S. III 31.

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

§ 155. Pronumele de întărire însoţeşte un substantiv sau un pronume cu scopul de a preciza obiectul determinat:

Cea dintăi şcolăriţă a fost ***însăşi*** *Smărăndiţa popii.* CREANGĂ, A. 2.
Ajung pe mine ***însumi*** *a nu mă mai cunoaşte.* EMINESCU, O. I 116.

Pronumele de întărire sînt alcătuite din vechile pronume personale *îns(u)*, *însă*, cărora li s-au alipit formele de dativ ale pronumelor personale sau reflexive neaccentuate *mi, ţi, şi, ne, vă, şi, le.*

În limba mai veche pronumele apărea independent (avînd adesea şi valoare adverbială) cu sensul de „eu (tu, el etc.) singur, personal, fără ajutorul, intervenţia altuia, chiar eu (tu, el etc.)":

Ca să-mi mai treacă de urît, m-am ocupat ***însămi*** *de toaleta lor.* NEGRUZZI, S. I 104.

Hotărî vizirul ca a treia zi
Să vază şi ***însuşi*** *ce va auzi.* PANN, P. V. I 37.

Astăzi, în limba literară, acest pronume apare numai ca adjectiv pronominal.

Pronumele de întărire se acordă în persoană, gen, număr şi caz cu substantivele sau pronumele pe care le determină (în limba mai veche şi pe care le înlocuiesc):

Însuşi *bunicul, cel rar*
La vorbe, azi rîde şi-nchină. COŞBUC, P. II 47.
Chiar moartea ***însăşi*** *e o părere.* EMINESCU, O. I 204.

Succesul operei de construcţie socialistă în Uniunea Sovietică, de transformare a muncii şi a vieţii ***înseşi*** *a omului sovietic.* SCÎNTEIA, 4394 (1958), p. 4/2.

§ 156. Formele pronumelui de întărire:

	PERSOANA I		PERSOANA a II-a
sg. m.	*însumi*	sg. m.	*însuţi*
f.	*însămi*	f.	*însăţi*
pl. m.	*înşine*	pl. m.	*înşivă*
f.	*însene*	f.	*înseva*

PERSOANA a III-a

sg. m.	*însuşi*	pl. m.	*înşişi*
f.	*însăşi*	f.	*înseşi, însele*

Observaţie. În forma *însele* se observă prezenţa pronumelui personal neaccentuat *le* în locul reflexivului *şi*. Această înlocuire se explică prin identitatea pronumelor personale şi reflexive la persoana I şi a II-a (*ne, vă*).

§ 157. Acordul pronumelui de întărire este adesea neglijat în limba vorbită, uneori şi în limba scrisă.

Însăşi cuvintele acestea formează o poezie. FLACĂRA, 16 (1957), p. 22.

Însăşi copiii să participe. REV. PED. 3 (1957), p. 72.

Ele însăşi se aude foarte des.

Textele literare din secolul al XIX-lea atestă tendinţa de generalizare a lui *însuşi*, tendinţă care se continuă şi astăzi.

Pentru ca să-şi înveţe însuşi limbile lor bine, trebuia să înveţe mai întăi pe a lui Ciceron şi a lui Tacit. CONACHI, P. 328.

Aduceţi-vă aminte că ei şi cu însuşi femeile lor adesea au fost reduşi la stare de vite. KOGĂLNICEANU, O. 238.

Însuşi protocoalele Comisiunii Centrale vă vor dovedi tot adevărul. KOGĂLNICEANU, O. 178.

Am sfîrşit prin a rîde noi însuşi de noi şi a ne mîngîia de poznaşele isprăvi a timpului. NEGRUZZI, S. I 68.

Să le arate copiilor cum pot pregăti ei însuşi materialul. REV. PED. 3 (1957), p. 72.

La aceasta a contribuit probabil valoarea adverbială a lui *însuşi*, invariabil şi cu sensul de „chiar", valoare pe care a avut-o în limba de altădată:

Nu este altul [alt subiect] *mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic şi voi zice însuşi mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat.* KOGĂLNICEANU, O. 84.

În vorbirea populară şi familiară, se întîlneşte *singur* cu sensul „însuşi", „chiar":

Făcuse un clopot mare la acea mănăstire, cu cheltuiala lui, şi avea dragoste să-l tragă singur. CREANGĂ, P. 105.

Spune-mi, dragă copiliţă,
Cu-a ta singură guriţă. TEODORESCU, P. P. 452.

În exemplul următor:

Oh, îmi place mult povestea, căci poporul se descrie
Singur el pe sine însuşi în poveşti. COŞBUC, P. II 135

sînt folosite ambele elemente *singur* şi *însuşi* pentru a întări sensul „chiar el"

PRONUMELE POSESIV

§ 158. Pronumele p o s e s i v înlocuieşte atît numele obiectului posedat, cît şi numele posesorului.

În exemplul: *Însă Cristea vistiernicul nu poftea să intre cu alţi cai la Suceava, decît cu ai săi.* SADOVEANU, O. XIII 133, pronumele posesiv *ai săi* înlocuieşte atît numele obiectului posedat (*caii*), cît şi numele posesorului *(lui Cristea)*.

Pronumele posesiv este întotdeauna însoţit de articolul posesiv *al, a, ai, ale* (în Moldova se foloseşte forma invariabilă a articolului *a*).

Pronumele posesiv are forme deosebite pentru cele trei persoane gramaticale, după genul şi numărul obiectului posedat şi după numărul

posesorilor. Tema pronumelui se modifică după persoana și numărul posesorului și după genul și numărul obiectului posedat. Articolul se schimbă după genul și numărul obiectului posedat. La persoana a III-a plural se folosește ca posesiv pronumele personal de genitiv *lor*, a cărui formă este invariabilă.

1. un singur posesor și un singur obiect posedat:

a. numele obiectului este masculin sau neutru: *al meu, al tău, al său*;

b. numele obiectului este feminin: *a mea, a ta, a sa*;

2. un singur posesor și mai multe obiecte posedate:

a. numele obiectelor sînt masculine: *ai mei, ai tăi, ai săi*;

b. numele obiectelor sînt feminine sau neutre: *ale mele, ale tale, ale sale*;

3. mai mulți posesori și un singur obiect posedat:

a. numele obiectului este masculin sau neutru: *al nostru, al vostru, al lor*;

b. numele obiectului este feminin: *a noastră, a voastră, a lor*;

4. mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate:

a. numele obiectelor sînt masculine: *ai noștri, ai voștri, ai lor*;

b. numele obiectelor sînt feminine sau neutre: *ale noastre, ale voastre, ale lor.*

Datorită articolului, pronumele posesiv poate avea la plural forme de genitiv-dativ: *alor mei, alor tăi, alor săi, alor noștri.*

El găsi de cuviință să spuie și ***alor săi*** *ceea ce era să se întîmple fiului lor.* ISPIRESCU, L. 98.

Pronumele posesiv se acordă în persoană și număr cu posesorul și în același timp în gen, număr și, parțial, în caz cu numele obiectului posedat. (Nu are forme pentru genitiv-dativ singular.)

Ei au totuși hainele lor; eu pe ***ale mele*** *nu le am.* SADOVEANU, O. X 34 (un posesor, persoana I, mai multe obiecte feminine, în acuzativ).

Cînd înlocuiește un substantiv de genul neutru, are la singular forma masculină, iar la plural forma feminină.

Și ce cap frumos răsare!

Nu-i ***al meu****? Al* ***meu*** *e oare?* COȘBUC, B. I. 87 (un posesor, persoana I, un obiect neutru — pronumele neutru, singular, în nominativ).

Pentru acordul pronumelui cu mai multe substantive (pe care le înlocuiește) de genuri diferite vezi § 590.

§ **159**. Cînd însoțește numele obiectului posedat, pronumele posesiv continuă să țină locul numelui posesorului și, în același timp, determină substantivul arătînd al cui este obiectul. În această situație, pronumele se numește adjectiv pronominal posesiv.

În exemplul: *Vinul de la Pîhnești numai eu îl beau cînd poposesc în casa* ***ta***. SADOVEANU, O. XVIII 259, adjectivul posesiv *ta* determină numele obiectului posedat *casa* și înlocuiește numele posesorului.

Formele adjectivului posesiv, deosebite după posesor şi după obiectul posedat, sînt aceleaşi cu cele ale pronumelui posesiv (vezi § 158).

Adjectivul posesiv stă de obicei imediat după substantiv. Dacă substantivul e articulat cu articol enclitic, adjectivul posesiv nu mai primeşte lîngă el articolul posesiv *al*, *a* (articolul apare însă dacă substantivul e însoţit de articolul nehotărît sau e nearticulat, dacă adjectivul posesiv stă înaintea substantivului sau dacă între substantiv şi adjectivul posesiv mai există alt cuvînt).

Ca în cămara ***ta*** *să vin,*
Să te privesc de-aproape,
*Am coborît cu-**al meu** senin*
Şi m-am născut din ape. EMINESCU, O. I 170.

*E un bun prietin **al meu**, cu care am petrecut ani frumoşi.* SADOVEANU, O. IX 16.

*Mă dusesem să văd pe un prietin **al nostru**.* SADOVEANU, O. XVII 479.

*Să înşomoltăcim motanul ista **al mieu** cu nişte petece.* CREANGĂ, P. 174.

Adjectivul posesiv se acordă în persoană şi număr cu numele posesorului şi, în acelaşi timp, în gen, număr, caz cu numele obiectului posedat (formă de genitiv-dativ are numai la feminin singular).

*Căluţul **meu** nu-i dintre cei voinici şi bine hrăniţi.* SADOVEANU, O. X 23.

*Îi plăcea vecinului **meu** să-mi vorbească despre aşezarea pe care o ridica.* SADOVEANU, O. V 242.

N-am să mor
*De grija sorţii **mele**!* COŞBUC, P. I 119.

*Are să mă întrebe ce caut eu între ei, în hainele **mele**.* SAHIA, N. 17.

Observaţie. Pe lîngă construcţia corectă: *rochia unei prietene a mele* există şi formulele greşite *unei prietene a mea* şi *unei prietene ale mele* în care adjectivul posesiv nu este acordat cu obiectul posedat (în caz, în primul exemplu, şi în număr, în exemplul al doilea).

Pentru acordul adjectivului posesiv cu mai multe substantive de genuri diferite pe care le determină, vezi § 590.

§ 160. Paralel cu pronumele şi adjectivul posesiv *(al) său* se folosesc pronumele personale de persoana a III-a singular la cazul genitiv *(al, a, ai, ale) lui, (al, a, ai, ale) ei.* La persoana a III-a plural pronumele personal *(al, a, ai, ale) lor* a înlocuit cu totul pe posesivul *său*. *(Lui, ei,* şi *lor* sînt pronume şi cînd stau pe lîngă un substantiv, pentru că nu se acordă cu el: *haina lui, hainei lui, hainele lui.)*

În limba veche se făcea de obicei deosebire între *său* şi *lui*, în sensul că cel dintîi era folosit în legătură cu subiectul, iar celălalt în legătură cu atributul sau complementul. Astăzi, această deosebire se face rareori. Se recomandă ca ea să se facă atunci cînd trebuie evitate echivocuri, ca în această frază:

*Eminescu a lăsat încă o variantă a acestei poezii, iar după moartea **sa**, X a găsit manuscrisul variantei.*

Desigur că manuscrisul a fost găsit după moartea poetului, nu după moartea lui X, aşa cum se înţelege din fraza de mai sus. Dacă s-ar fi folosit *lui* şi nu *sa (după moartea **lui**)* neînţelegerea ar fi fost evitată.

Folosirea pronumelor personale în locul posesivului la singular prezintă avantajul că acestea se acordă în gen cu numele posesorului. *Cărțile lui* este mai precis decît *cărțile sale* pentru că indică și genul posesorului.

Limba populară și vorbirea curentă preferă pe *lui*; într-un stil livresc sau căutat apare mai ales *său*.

De cele mai multe ori, *său* este considerat o formă mai politicoasă decît *lui*.

După prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care se construiesc cu substantivul sau cu pronumele personal de persoana a III-a în genitiv, se folosește pentru persoana I și a II-a adjectivul posesiv în acuzativ :

Nic-a lui Costache... nu mai avea stăpînire ***asupra mea.*** CREANGĂ, A. 7.

A trecut drumul ***pe dinaintea noastră*** *și a intrat iar în pădure.* CREANGĂ, P. 120.

§ **161.** Afară de sensul posesiv, căruia i se subsumează nuanțele :

a. apartenență :

Cetesc în ochii ***tăi*** *că ești neînduplecat.* SADOVEANU, O. XVIII 40.

A voastre *vieți cu toate sînt ca undele ce curg.* EMINESCU, O. I 157.

b. dependență :

Și cîtu-i satu mereu,
Nu-i bădiță ca ***al meu.*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 29,

adjectivul posesiv mai are următoarele valori :

1. subiectiv :

Greșeala ***mea*** *se agravează, vorbi beizade Alecu.* SADOVEANU, O. X 22.

În călătoria ***ta****, ai să ai trebuință și de răi și de buni.* CREANGĂ, P. 198.

2. obiectiv :

Nime grija ***mea*** *n-o are.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 450.

§ **162.** Adjectivele posesive care stau în urma substantivelor nearticulate, mai ales nume de rudenie, ajung să fie legate de aceste substantive și să formeze o unitate cu ele (în scris, adjectivele posesive se unesc prin linioară cu substantivele).

Se întorsese la ***bunică-mea.*** STANCU, D. 7.

Eu, mîndruță, nu-s de vină,
Că-i de vină ***maică-ta.*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 257.

Limba populară și cea familiară cunosc, pentru persoana a III-a masculin singular, și formele enclitice *-so, -su* :

S-a dus la ***tatu-so*** *plîngînd.* ȘEZ. IV 171.

Observație. Legarea adjectivului posesiv de substantiv și pierderea sensului posesiv sînt evidente în construcțiile populare : *frate-su lui, mă-sa lor,* unde s-a simțit nevoia adăugării unui al doilea pronume cu sens posesiv.

Mă-sa lor*, soru-mea, l-a apucat pe Ghiță în brațe.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, Î. 152

Substantivele la care sînt atașate adjectivele posesive se comportă în flexiune în mod deosebit :

a. Se declină numai adjectivul după modelul substantivelor

(*noră-mea, noră-mei* ca şi *casa—casei*):

La masă, povestesc ***noră-mei*** *fapta mea caritabilă.* CEZ. PETRESCU, I. II 185.

b. Se declină şi substantivul şi adjectivul (acesta din urmă tot ca substantivele):

S-a ivit în uşă, petrecut în spate de gunguritul ***nevesti-sii.*** GALAN, B. I 56.

c. Se declină numai substantivul: *mîni-sa.*

d. Atît substantivul, cît şi adjectivul sînt invariabile:

Nora cea mai mare tălmăci apoi celeialalte despre ochiul ***soacră-sa*** *cel a toate văzători.* CREANGĂ, P. 7.

Ultimele două tipuri sînt regionale.

CAZURI SPECIALE DE FOLOSIRE A UNOR PRONUME POSESIVE

§ **163.** Pronumele şi adjectivele posesive au uneori sensuri limitate:

Al meu poate însemna „bărbatul meu":

Mie mi-a spus ***al meu*** *că... nu l-a mai văzut.* DELAVRANCEA, la TDRG, s.v. *mieu.*

Al meu, al tău, al său etc. pot avea sensul de „lucruri personale, proprietate, avut":

Rămîneţi cu ce aveţi. Nu vă mai pot da într-adaos decît o inimă uşoară, ca să vă bucuraţi cu ***al vostru.*** SADOVEANU, O. X 514.

Ale mele, ale tale, ale sale etc. au înţelesul de „păreri, obiceiuri, cusururi":

Oi fi avînd şi eu ***ale mele,*** *dar nu sînt cum credeţi.* D. ZAMFIRESCU, la TDRG, s.v. *mieu.*

Aşa crede el, şi din ***ale sale*** *e greu să-l scoţi*

sau de „treburi, ocupaţii, griji":

Pe urmă, după ce trecea colţul, vă vedeaţi mai departe de ***ale voastre.*** PAS, Z. I 60.

(Al) meu, (al) tău etc. au sensul „care constituie obiectul preocupării vorbitorilor":

Dar omul ***meu*** *a isprăvit de scris.* CARAGIALE, O. II 27.

El trebuie să fi fost, Crăcănel ***al tău.*** CARAGIALE, O. VI 224.

Atunci lupul ***nostru*** *începe a mînca hîlpov.* CREANGĂ, P. 32.

Ai mei, ai tăi, ai săi etc. pot echivala cu „părinţii, rudele, prietenii, familia, partizanii":

Ai mei *pierduţi sînt, paşă, toţi.* COŞBUC, B. I. 97.

Deseară vin...
Să te cer de la ***ai tăi.*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 366.

Galbăn ca ceara şi cu un pic de suflet, soseşte la ***ai săi.*** ŞEZ. XII 65.

Şi-am vrea şi noi, şi noi să ştim
Că ne-or sta oasele-ntr-un loc,
*Că nu-şi vor bate-****ai voştri*** *joc*
De noi, dacă murim. COŞBUC, P. I 208.

Pururea în buza tunului... meniți poate a muri departe de ***ai voștri.*** NEGRUZZI, S. I 39.

Ai noștri înseamnă „persoanele care fac parte din partidul nostru" în exemple ca :

Trăiască ***ai noștri****, d-le Iancule!* CARAGIALE, O. III 161.
Cu acest înțeles, pronumele nu se mai folosește în limba actuală decît ironic. Astăzi el apare cu sensul „persoanele din grupul, din colectivul nostru".

Din contaminarea a două formule corecte : *un prieten al meu* și *un prieten de-ai mei* a luat naștere formula *un prieten de-al meu,* care este greșită (pentru că *de*, avînd aici sensul de „dintre", trebuie să fie construit cu pluralul).

PRONUMELE INTEROGATIV-RELATIV

§ **164.** Pronumele interogativ ține locul, în propoziții interogative, cuvintelor așteptate ca răspuns la întrebare :

Care*-i acolo, măi? strigă argatul.* SADOVEANU, O. X 539.
Arald, ***ce*** *însemnează pe tine negrul port...*
Ce *ai?* EMINESCU, O. I 97.
Cine *l-a fermecat?*
Mîndrulița lui din sat. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 11.
Cît *ai stat acolo?*

Pronumele interogativ apare atît în întrebări directe, ca cele de mai sus, cît și în întrebări indirecte :

Nu mai știa ***ce*** *să facă de bucurie.* CREANGĂ, P. 135.

Pronumele relative fac legătura între propoziții subordonate și cuvintele determinate din propozițiile regente, avînd rol de conjuncții și păstrîndu-și în același timp capacitatea de a îndeplini funcțiunea de părți de propoziție.

Sîntem pe moșia unei gheonoaie, ***care*** *e atît de rea, încît nimeni nu calcă pe moșia ei fără să fie omorît.* ISPIRESCU, L. 4.

Să bem pocalul acesta în sănătatea ***cui*** *știu eu.* SADOVEANU, O. I 164.
Ții tu minte ***cîte****-n lume-ai auzit?* EMINESCU, O. I 134.

§ **165.** Pronumele interogative-relative sînt : *care, cine, ce* și *cît*.

Pe lîngă acestea, există și grupul *cel ce,* care are o situație specială. Cele două cuvinte din care a fost alcătuit grupul sînt în curs de contopire. Unele forme ale sale sînt deja sudate și putem vorbi de un pronume relativ compus. Așa este, de exemplu, *ceea ce* cu sens neutru, care se comportă ca o unitate indivizibilă. (Cf. titlul unei piese a lui Aurel Baranga *Rețeta fericirii sau* ***despre ceea ce*** *nu se vorbește*, unde, ca și în vorbirea curentă, *despre* este construit cu *ceea ce* ca și cum pronumele ar fi un singur cuvînt. Formularea *ceea despre ce nu se vorbește*, cu spargerea unității lui *ceea ce*, nici nu ar fi posibilă.) La alte forme însă (de exemplu : *cel ce, celor ce, ceea ce* feminin, *celei ce*), procesul nu s-a încheiat încă, elementele lui

mai sînt analizabile şi trebuie să vedem în ele un pronume demonstrativ urmat de un pronume relativ. Într-un stil pretenţios, alături de *cel ce* se întîlneşte şi grupul *acel(a) ce.*

În unele graiuri regionale se foloseşte pronumele relativ invariabil *de* :

L-ale case mari domneşti
De se văd în Stoieneşti,
Mîndră masă e întinsă. ALECSANDRI, P. P. 206

(vezi § 771 A e).

Ce este invariabil. *Cine* are forme de nominativ-acuzativ şi de genitiv-dativ numai la singular, lui *cît* îi lipseşte genitiv-dativul singular, iar *care* şi *cel ce* au forme flexionare deosebite după gen, număr şi caz.

Cine

N. A.	*cine*
G.	*(al, a, ai, ale) cui*
D.	*cui*

Cît

	masculin			feminin	
sg.	N. A.	*cît*	sg.	N. A.	*cîtă*
	G. D.	—		G. D.	—
pl.	N. A.	*cîţi*	pl.	N. A.	*cîte*
	G. D.	*cîtor*		G. D.	*cîtor*

Pentru neutru se foloseşte la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin.

O b s e r v a ţ i e . Deoarece pronumele *cît* ţine şi locul unui numeral, au luat naştere formele *al cîtelea* (pentru masculin), *a cîta* (sau *a cîtea* pentru feminin), formate ca numeralele ordinale şi care ţin locul unui numeral ordinal. *Al cîtelea ai fost pe listă?*

Care

sg.	N. A.	(toate genurile) *care*		pl.	N. A.	(toate genurile) *care*
	G.	m. şi n.	*(al, a, ai, ale) cărui(a)*		G.	*(al, a, ai, ale) căror(a)*
		f.	*cărei(a)*			
	D.	m şi n.	*căruia*		D.	*cărora*
		f.	*căreia*			

O b s e r v a ţ i e . În limba unor scriitori din secolul al XIX-lea continuau să apară formele articulate şi deosebite după gen şi număr ale pronumelui *care* : m. *carele*, pl. *cari*, *carii* ; f. *carea*, pl. *carele*, *cari*, *carile*. *Cari* a fost folosit de unii scriitori pînă nu de mult.

Limba literară de astăzi nu mai cunoaşte forme articulate şi a adoptat atît pentru masculin, cît şi pentru feminin plural forma *care*.

Cel ce

masculin			feminin		
sg.	N. A.	*cel ce*	sg.	N. A.	*ceea ce*
	G. D.	*celui ce*		G. D.	*celei ce*
pl.	N. A.	*cei ce*	pl.	N. A.	*cele ce*
	G. D.	*celor ce*		G. D.	*celor ce*

Pentru neutru se foloseşte la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin.

Pronumele *care* se acordă în gen şi număr cu substantivul căruia îi ţine locul:

Eu n-am uitat... nici pe iscusitul moş Vlad, în căruţa ***căruia*** *ai adormit tu adesea.* ODOBESCU, S. III 14.

O funie de fum, ***al cărei*** *capăt dinainte ardea ca un cărbune.* EMINESCU, N. 23.

Adesea se acordă greşit, prin atracţie, cu substantivul determinat (nu cu cel căruia îi ţine locul):

Cînele meu saltă, se dă în laturi, şi urmăreşte cu înfocare pasărea, ***al cărui*** *miros i l-a adus vîntul.* ODOBESCU, S. III 155.

Corect ar fi fost *al* ***cărei*** *miros.*

În vorbirea neîngrijită există tendinţa de părăsire a formelor flexionare ale pronumelui *care*. În loc să se spună: *acesta e băiatul* ***căruia*** *i-am dat cartea*, se spune greşit: *acesta e băiatul* ***care*** *i-am dat cartea*. În loc de *pe care*, apare la acuzativ *care*:

Mîndruliţa ta,
Care*-o iubeşti acuma.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 248.

În vorbirea populară, în locul lui *care* precedat de o prepoziţie, apare uneori pronumele relativ singur, iar complementul pe care-l exprimă acesta este reluat sub forma pronumelui personal, de data aceasta cu prepoziţie:

Mîndră, mîndruliţa mea,
Care *m-am iubit* ***cu ea.*** Poezie populară (în loc de: ***cu care*** *m-am iubit*).

În fraze rău făcute, devine cu totul neclar la ce substantiv se referă *care*; uneori nici nu se referă la vreun substantiv, ci e un simplu element de introducere a unor propoziţii, fie coordonate, fie subordonate. Caragiale a ironizat aceste greşeli:

De aia şi pusesem de gînd de la Sfîntu Gheorghe să las prăvălia, ***care*** *nu mai poate omul de atîtea angarale.* CARAGIALE, O. I 84.

Eu, dom'judecător, reclam, pardon, onoarea mea, ***care*** *m-a-njurat şi clondirul cu trei kile mastică prima,* ***care*** *venisem tomn-atunci cu birja de la dom'Marinescu.* CARAGIALE, O. I 85.

Care, *ce* și *cît* pot însoți substantive, determinîndu-le. În acest caz ele sînt adjective pronominale interogative-relative:

Care om nu ține la viață înainte de toate? CREANGĂ, P. 206.
Ce vînt te-a abătut pe-aici? CREANGĂ, P. 30.
Știu ce nevoie te-a adus pe la mine. CREANGĂ, P. 213.
La fîntîna cu găleată roibii cîți își adăpară,
Cîți voinici fără de teamă? GOGA, C. P. 37.

Ce este invariabil și ca adjectiv pronominal.

Adjectivul pronominal *care* se deosebește de pronume prin faptul că la genitiv-dativ îi lipsește *a* final:

sg. N. A. (toate genurile) *care*	pl. N. A. (toate genurile) *care*
G. D. m. și n. *cărui*	G. D. (toate genurile) *căror*
f. *cărei*	

FOLOSIREA PRONUMELOR INTEROGATIVE-RELATIVE

§ **166**. *Care* se folosește uneori precedat de *cel(a)*:

Umpleți iar cupele și beți și pentru ***cei care*** *or lupta și de acum înainte împotriva asupritorilor și vicleniilor.* SADOVEANU, O. XVIII 302.

Precedat de *acel(a)* formează o construcție care are de obicei valoare emfatică:

Unde e omul ***acela care*** *mă sperie pe mine?*
Ce holeră ar fi ***aceea care*** *i-ar lăsa neatinși pe oamenii mei?* SLAVICI, O. I 269.
El e ***acela care*** *a spus adevărul.*

Care poate avea valoare de pronume nehotărît, fiind echivalent cu *fiecare*:

Au început a vorbi, ***care*** *ce știa și cum îi ducea capul.* CREANGĂ, P. 232.
Le porunci să meargă ***care*** *de unde a venit.* RETEGANUL, P. V 64.

Cînd e repetat, echivalează cu *unul... altul*:

Cari *săpau cu cazmalele,* ***cari*** *cărau cu tărăboanțele,* ***cari*** *cu căruțele,* ***cari*** *cu covățile.* CREANGĂ, A. 8.
Un vălmășag de oameni, ***cari*** *călări,* ***cari*** *pe jos.* DELAVRANCEA, S. 171.

Expresiile *care de care*, *care mai de care* redau ideea de întrecere:

Ce să fie acolo, ziceau oamenii alergînd ***care de care*** *din toate părțile.* CREANGĂ, A. 8.

Rîd cu lacrămi, năpustindu-se în vorbă, ***care mai de care*** *mai șiret la cuvînt.* DELAVRANCEA, H. T. 11.

Care pe care înseamnă „care din doi întrece sau învinge pe celălalt”:

Acum să vedem ***care pe care****? Ori el pe draci, ori dracii pe dînsul.* CREANGĂ, P. 301.

Care este uneori echivalent cu *ceea ce*:

Dete de-o ospătărie, aci se băgă-nlăuntru și mîncă, bău și trăi cum îi pofti inima, pentru ***care*** *plăti bani nenumărați.* RETEGANUL, P. I 70.
Baba își luă cămeșa de soacră, ba încă netăiată la gură, ***care*** *însemnează că soacra nu trebuie să fie cu gura mare.* CREANGĂ, P. 4.

Prezența altor părți de vorbire sau a altor propoziții între substantivul determinat de o propoziție atributivă și pronumele relativ cu care începe propoziția atributivă poate produce uneori confuzii, în sensul că propoziția atributivă dependentă de un anumit substantiv poate fi luată drept determinativă a altui substantiv mai apropiat. De exemplu :

*Șarpele cînd îți iese înainte, dai cu ciomagul de îl lovești ca să-i iei viața, **care** de multe ori te primejduiește prin mușcarea lui.* PAS, L. I 133.

Pentru evitarea unei asemenea confuzii, se repetă de obicei substantivul determinat :

*Se duce de o toarnă în fîntîna din grădina ursului, **care** fîntînă era plină cu apă pănă în gură.* CREANGĂ, P. 214.

Substantivul repetat poate fi plasat după *care*, cum apare în exemplul de mai sus, dar și înaintea lui *care* :

*Se duce de o toarnă în fîntîna din grădina ursului, fîntînă **care** era plină...*

În propoziție, pronumele *care* poate avea rol de :

a. subiect :

*Dorobanții să ia călăuze din sat, **care** să le arate ascunzișurile.* CAMIL PETRESCU, B. 17.

b. nume predicativ :

*Spune-mi **care** este părerea ta.*

c. atribut :

*Iată omul în casa **căruia** am crescut.*

d. complement :

*Îl întîmpină în pragul ușei cerșitoarea **căreia** îi dăduse el un ban de pomană.* CREANGĂ, P. 213 (indirect).

*Se lăsă încet, încet într-un ostrov mîndru din mijlocul unei mări, lîngă o căsuță singuratică, **pe care** era crescut niște mușchi pletos.* CREANGĂ, P. 213 (circumstanțial de loc).

Care cu valoare de adjectiv pronominal are în propoziție funcțiune de atribut :

*Peste **care** munte-oi trece.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 150.

Pronumele interogativ *cine* se referă la persoane.

Gurița ei, fagur dulce,
Cin'*gustă nu se mai duce.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 33.

Cine poate avea sens de pronume nehotărît, fiind echivalent cu *oricine* :

*Zică **cine** ce va vrea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 359.

Expresia *cine (mai) știe* are originea în întrebare *(cine (mai) știe?)*, de la care s-a ajuns la ideea de imposibilitate a precizării, apoi la negație : „nu știu".

O să plouă azi?
*— **Cine știe?!***

Însoțind pronume și adverbe, *cine știe* a dat naștere la o serie de expresii cu sens nehotărît :

***Cine știe** ce încurcătură vei face pe-acolo.* ISPIRESCU, L. 13.

*A umblat haihui **cine știe** pe unde.*

Avînd un sens vag, aceste expresii pot exprima idei extreme :

Tot satul îl cinstea și îl asculta ca pe ***cine știe cine.*** ISPIRESCU, L. 98.

Cum să ia omul ista la drum cu vorba și cînd se trezește, ***cine știe unde*** *a ajuns.* CREANGĂ, P. 119.

În propoziție, *cine* poate avea rol de:

a. subiect:

Cine*-mi iese înainte?*

Cine*-mi luminează pragul?* CERNA, P. 139.

b. nume predicativ:

Ce-mi pasă ***a cui*** *ești? — zise el. Destul că te iubesc.* EMINESCU, N. 9.

c. atribut:

Privirea ***cui*** *te-a impresionat?*

d. complement:

Biletul... este iscălit ***de cine?*** CARAGIALE, O. VI 190.

Pronumele relative au un dublu rol sintactic: aparțin propoziției subordonate și, în același timp, depind și de predicatul propoziției regente. Forma cazuală a pronumelui relativ este determinată fie de funcțiunea sintactică pe care acesta o are față de regentă, fie, mai rar, de cea din subordonată. Acest fapt este evident la pronumele *care* și *cine*, care sînt flexibile. Astfel, sînt posibile frazele:

A dat ***cui*** *a cerut* (în care forma pronumelui este determinată de funcțiunea de complement indirect al predicatului regentei, deși el este și subiect al subordonatei) și

Cui *nu-i e foame nu mănîncă* (în care forma pronumelui e determinată de funcțiunea sintactică din subordonată).

Pronumele interogativ *ce* se referă la lucruri, acțiuni, stări etc.

Da ***ce****-a fost aici, copile?* CREANGĂ, P. 27.

Ce *simte firul ierbii cînd coasa e vecină?* ALECSANDRI, P. III 100.

Ce poate fi întrebuințat ca formulă de întrebare cînd cineva n-a înțeles bine ce i s-a spus:

D-voastră n-ați auzit?... a murit la tragere.

— ***Ce****?*

— L-a împușcat. BRĂESCU, V. A. 131.

În aceeași situație, *ce* înlocuiește uneori numai un fragment al propoziției care n-a fost înțeleasă, auzită etc.:

Eu ți-aș da ție trei-patru poli... să...

— Să ***ce****?*

— Să mă lași, să nu vii la concurs... CARAGIALE, O. II 71.

Precedat de prepozițiile *de, la, pentru,* ***ce*** are sensul „din ce cauză" sau „în ce scop":

Fătul meu, zice împăratul supărat, asta nu se poate.

— ***De ce****, măria-ta?* CARAGIALE, O. I 119.

Căci întreb, ***la ce****-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă*

A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă? EMINESCU, O. I 137.

Pentru ce *ai apucat pîn ulicioară?* CARAGIALE, O. I 133.

În limba mai veche și în cea populară *ce* apare cu același sens și neprecedat de prepoziții:

De e curcă,

Ce *se-ncurcă,*

La revărsatul zorilor,
În calea vînătorilor? ODOBESCU, S. III 9.
Cucule, pasăre sură,
Ce tot cînți la noi pe șură? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 122.

Ca pronume relativ, *ce* intră în concurență cu *care*. *Ce* apare în limba scrisă, în special în poezie și în stilul căutat:

În călimara asta nouă roiesc ca fluturii imagini
Ce vor cădea cîndva, inerte, pe cîmpul alb al unei pagini. TOPÎRCEANU, O. I 245.

Pe lîngă numele proprii nu se folosește decît *care*. De asemenea, *care* nu poate fi înlocuit cu *ce* cînd e necesară forma de genitiv-dativ a pronumelui sau construcția cu prepoziție:

Ce are sensul pronumelui nehotărît *orice* în:

*Zică cine **ce** va vrea,*
Eu tot joc pe voia mea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 359.

Sens nehotărît are *ce* și cînd e substantivizat, precedat de articolul nehotărît:

*Simți că în creierii lui se petrece **un ce** de care nu-și putea da seama.* ISPIRESCU, L. 241.

În construcții cu verbul din regentă repetat, *ce* are valoare de adverb relativ și sens temporal, fiind echivalent cu *cît (timp)*:

A stat ce-a stat și-i dete-n gînd
Să iasă după fată. COȘBUC, P. I 255.

Ce poate fi folosit adverbial în construcții în care exprimă ideea de cantitate și de intensitate:

*Biată maică-sa, **ce** plînge!* TEODORESCU, P. P. 118.
Ce-aș mai rîde să te văz întorcîndu-te cu nasul în jos! ISPIRESCU, L. 15.

Ce de exprimă de asemenea cantitatea, iar *ce mai* intensitatea:

*D-apoi acolo, aoleo! **ce de** păzitori mai sînt!* ISPIRESCU, L. 372.
*Și abia plecă bătrînul... **Ce mai** freamăt, **ce mai** zbucium!* EMINESCU, O. I 147.

Aceluiași sens de intensitate i se subordonează și expresiile *de ce..., de ce...* și *din ce în ce*:

***De ce** mergeau înainte, **de ce** lui Harap-Alb i se tulburau mințile.* CREANGĂ, P. 275.
***Din ce în ce** cîntarea în valuri... tot crește.* EMINESCU, O. I 94.

Numai ce înseamnă „deodată, pe neașteptate, fără veste":

*Arareori, **numai ce**-o vezi cu cîte-o brîndușe-n păr.* DELAVRANCEA, S. 10.

Ca adjectiv pronominal, *ce* figurează în întrebări privitoare la calitatea sau la alte însușiri ale unui lucru, ale unei ființe, ale unei acțiuni etc.:

Ce crimă le atrage pe cap așa osîndă? ALECSANDRI, POEZII 474.
Cu un spițer? Ce istorie? CARAGIALE, O. VI 177.
Ce om e Popescu?

Pronumele *cît* indică cantitatea obiectelor sau a ființelor. Însoțit sau nu de un substantiv, el ține locul unui numeral:

Cîți elevi au mers în excursie?

Cît poate avea valoare de pronume nehotărît:
***Cîți** îl văd de el se plîng.* ALECSANDRI, P. P. 162.
Pronumele *cît* nu trebuie confundat cu adverbul *cît* (vezi § 295 pct. 1 b și 371).
Ce și *cît* pot avea în propoziție rol de:
a. subiect:
***Ce** naște din pisică șoareci mănîncă.*
***Cîți** au venit azi?*
b. nume predicativ:
***Ce** înseamnă acest cuvînt?*
c. atribut:
***Ce** vînt te-a abătut pe-aici?* CREANGĂ, P. 30.
***Cîtă** poamă e tomnie,*
Nice una nu-i dulcie. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 209.
d. complement:
*Nu știu **ce** să răspund.* EMINESCU, O. I 91.
e. element predicativ suplimentar:
***Ce** e considerat el?*
În limba literară, formele cele mai frecvente ale pronumelui *cel ce* sînt: *cel ce, ceea ce, cei ce.*
Cel ce este sinonim cu *cine*; *ceea ce* este sinonim cu *ce*:
*Nu e nebun **cel ce** mănîncă nouă pite late, ci **cel ce** i le dă.* ZANNE, P. IV 80.
*Și-a pus mînele în cap de **ceea ce**-a găsit acasă.* CREANGĂ, P. 292.
***Cei ce** rabdă jugul și-a trăi mai vor*
Merită să-l poarte, spre rușinea lor! BOLINTINEANU, O. 31.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

§ **167.** Pronumele d e m o n s t r a t i v înlocuiește numele unui obiect, deosebindu-l totodată de alte obiecte prin indicarea apropierii sau depărtării lui în spațiu sau în timp, identității sau diferențierii față de alte obiecte.

Acesta, familiar *ăsta*, regional *(a)ista, cesta*, învechit *cest* se referă la obiectul apropiat sau cunoscut.

Acela, cel(a), familiar *ăla* se referă la obiectul depărtat sau necunoscut.

Cestălalt, regional *cestalalt, istalalt, ăstalalt, ăstlalt* indică apropierea și diferențierea.

Celălalt, regional *celalalt, cellalt, ălălalt, ălalalt, ăllalt* indică depărtarea și diferențierea.

Pe lîngă acestea, există și formele pretențioase: *acestalalt, acelălalt*, forma regională *ceailaltă* și forma greșită *cealălaltă*.

Același arată asemănarea unui obiect cu altul sau identitatea unui obiect cu sine însuși (de aceea se și numește pronume demonstrativ de i d e n t i t a t e).

*În răstimpurile cît tăceam, auzeam bătaia bărzilor, ori sunetele ascuțite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ș-***acestea** *se întindea o pace de loc depărtat și singuratic.* SADOVEANU, O. V 242.

*Mă! da al dracului cucoș i-***aista***!* CREANGĂ, P. 65.

Ce munte e **acela***?* NEGRUZZI, S. II 73.

Tu ai dreptate. **Cela** *aiurează.* ISPIRESCU, L. 178.

Calul bun și mîndrele,
Alea*-mi mîncă zilele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 15.

Maică, ține de cela capăt de țiglă și eu oi ține de **cestalalt**. SBIERA, P. 34.

Poziția Pietrii e foarte poetică. Ea stă între doi ascuțiți munțișori. **Cest** *mai nalt se numește Pietricica,* **celalalt** *Cozla.* NEGRUZZI, S. I 196.

Cînd pronumele demonstrative nu țin locul numelor de ființe sau de lucruri, ci le însoțesc, determinîndu-le, sînt adjective pronominale demonstrative. Cînd adjectivele pronominale *acesta, aceasta*; *acela, aceea*; *ăsta, asta*; *ăla, aia* sînt așezate după substantivul determinat, au aceleași forme ca pronumele demonstrative. Cînd sînt așezate înaintea substantivului, adjectivele pronominale au formele *acest, această*; *acel, acea*; *ăst, astă*; *ăl, a*. *(A)cestălalt, (a)celălalt, același* au forme identice ca pronume și ca adjective. *Același* precedă totdeauna substantivul.

Adjectivul pronominal demonstrativ se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care-l determină:

Mătușică, vîră-te aici în sacul **acesta**. CREANGĂ, P. 142.

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează.
Acest *sunet,* **acest** *nume valurile-l priimesc.* ALEXANDRESCU, O. 72.

Zilele iernii **aceleia** *se scurgeau greu.* MIRONESCU, S. A. 122.

Acel *împărat... bătuse pe toți împărații.* ISPIRESCU, L. 11.

Ăi *tovarăși nu mai vin...*
Să bem să ne veselim,
La *nimic să nu gîndim.* TEODORESCU, P. P. 330.

Moșneguțul au astupat polobocul și de **cestalalt** *capăt.* SBIERA, P. 79.

Chirică... se hlizea cu **ceilalți** *băieți.* CREANGĂ, P. 163.

Mereu **același** *dor de ducă...*
Mă chinuie. BENIUC, V. 16.

§ **168.** Formele pronumelui și adjectivului demonstrativ:

Formele pronumelui demonstrativ

Acesta

Singular		**Plural**	
masculin și neutru		masculin	
N. A.	*acesta*	N. A.	*aceștia*
G. D.	*acestuia*	G. D.	*acestora*

feminin		feminin şi neutru	
N. A.	*aceasta*	N. A.	*acestea*
G. D.	*acesteia*	G. D.	*acestora*

Acela

Singular		Plural	
masculin şi neutru		masculin	
N. A.	*acela*	N. A.	*aceia*
G. D.	*aceluia*	G. D.	*acelora*
feminin		feminin şi neutru	
N. A.	*aceea*	N. A.	*acelea*
G. D.	*aceleia*	G. D.	*acelora*

Formele adjectivului demonstrativ

Acest, acesta

Singular		Plural	
masculin şi neutru		masculin	
N.A.	*acest, acesta*	N.A.	*aceşti, aceştia*
G.D.	*acestui, acestuia*	G.D.	*acestor, acestora*
feminin		feminin şi neutru	
N.A.	*această, aceasta*	N.A.	*aceste, acestea*
G.D.	*acestei, acesteia*	G.D.	*acestor, acestora*

Acel, acela

Singular		Plural	
masculin şi neutru		masculin	
N.A.	*acel, acela*	N.A.	*acei, aceia*
G.D.	*acelui, aceluia*	G.D.	*acelor, acelora*
feminin		feminin şi neutru	
N.A.	*acea, aceea*	N.A.	*acele, acelea*
G.D.	*acelei, aceleia*	G.D.	*acelor, acelora*

Pronumele și adjectivul *(a)cestălalt*, *celălalt*

Singular		Plural	
masculin și neutru		masculin	
N.A.	*(a)cestălalt*, *celălalt*	N.A.	*(a)ceștilalți*, *ceilalți*
G.D.	*(a)cestuilalt*, *celuilalt*	G.D.	*(a)cestorlalți*, *celorlalți*
feminin		feminin și neutru	
N.A.	*(a)ceastălaltă*, *cealaltă*	N.A.	*(a)cestelalte*, *celelalte*
G.D.	*(a)cesteilalte*, *celeilalte*	G.D.	*(a)cestorlalte*, *celorlalte*

Formele regionale ale pronumelor și adjectivelor demonstrative

Pronumele și adjectivul *ăsta*

Singular		Plural	
masculin și neutru		masculin	
N.A.	*ăsta*	N.A.	*ăștia*
G.D.	*ăstuia*	G.D.	*ăstora*
feminin		feminin și neutru	
N.A.	*asta*	N.A.	*astea*
G.D.	*ăsteia*, *asteia*	G.D.	*ăstora*

Adjectivul *ăst*

Singular		Plural	
masculin și neutru		masculin	
N.A.	*ăst*	N.A.	*ăști*
G.D.	*ăstui*	G.D.	*ăstor*
feminin		feminin și neutru	
N.A.	*astă*	N.A.	*aste*
G.D.	*ăstei*, *astei*	G. D.	*ăstor*

Pronumele şi adjectivul *ăla*

Singular	Plural
masculin şi neutru	masculin
N.A. *ăla*	N.A. *ăia*
G.D. *ăluia*	G.D. *ălora*
feminin	feminin şi neutru
N.A. *aia*	N.A. *alea*
G.D. *ăleia*	G.D. *ălora*

Adjectivul *ăl*

Singular	Plural
masculin şi neutru	masculin
N.A. *ăl*	N.A. *ăi*
G.D. *ălui*	G.D. *ălor*
feminin	feminin şi neutru
N.A. *a*	N.A. *ale*
G.D. *ălei*	G.D. *ălor*

Celelalte forme regionale ale pronumelui demonstrativ se declină astfel: *cesta, aista* şi *ista*, după modelul lui *acesta*; *cela*, după *acela*; *cestalalt, ăstalalt, ăstlalt, istalalt*, după *(a)cestălalt*; *celalalt, cellalt, ălălalt, ălalalt, ăllalt*, după *celălalt*.

Pronumele şi adjectivul *acelaşi*

Singular	Plural
masculin şi neutru	masculin
N.A. *acelaşi*	N.A. *aceiaşi*
G.D. *aceluiaşi*	G.D. *aceloraşi*
feminin	feminin şi neutru
N.A. *aceeaşi*	N.A. *aceleaşi*
G.D. *aceleiaşi*	G.D. *aceloraşi*

CAZURI SPECIALE DE FOLOSIRE A UNOR PRONUME DEMONSTRATIVE

§ **169**. Formele de feminin ale pronumelor demonstrative *aceasta*, *asta*, *aceea* sînt adesea folosite cu sens neutru:

Radu deveni iarăși trist ș-ai casei atribuiră ***aceasta*** *grijei de școală și multului citit.* VLAHUȚĂ, N. 66.

Ce-ați discutat voi între voi, ***asta*** *vreau să aflu.* SAHIA, N. 78.

Bune-s și ***acestea***... *da bună ar fi și* ***aceea***, *cînd ar avea cineva un fecior.* CREANGĂ, P. 78.

Cu sens neutru este folosit pronumele și în expresiile regionale: *toate cele*, *multe cele*, *alte cele*.

Cînd m-aș potrivi eu babei la ***toate cele***, *apoi aș lua cîmpii.* CREANGĂ, P. 77.

Multe cele*-ai petrecut.* SEVASTOS, N. 146.

Sărutări erau răspunsul
La-ntrebări îndeosebi,
Și de ***alte cele****-n lume*
N-aveai vreme să întrebi. EMINESCU, O. I 112.

Din formele cu înțeles neutru împreună cu unele prepoziții au luat naștere locuțiuni adverbiale: *afară de aceasta*, *pe lîngă aceasta*, *cu toate acestea*, *de aceea*, *pentru aceea*, *după aceea* etc. (variantele familiare și regionale ale acestor forme intră și ele în alcătuirea locuțiunilor: *afară de asta*, *de-aia* etc.).

Și-apoi, ***afară de aceasta***, *omul acela era ceva de spăriet.* CREANGĂ, P. 239.

De aceea *îi bîțîiau mîinile și picioarele,* ***de aceea*** *i se clătina capul pe umeri: de băutură multă.* PAS, L. I 9.

Formele populare *ăsta*, *ăla*, care apar și substantivizate, conțin uneori o nuanță de dispreț:

„Uf, ce anost! Cine-i ***ăsta****?" într-un colț se-ntreabă două.* VLAHUȚĂ, P. 137.

Un ***ăla***... *un prăpădit de amploaiat.* CARAGIALE, O. VI 3.

O caricatură... un chibrit... o ***aia***
Cu piciorul mare și c-un păr cît claia. TOPÎRCEANU, O. I 287.

Cela, *ceea* e folosit în unele graiuri regionale cu sensul de „celălalt, cealaltă":

Da bine, moșnege, cînd ai venit în ***cela*** *rînd, parcă erai în toată mintea.* CREANGĂ, P. 83.

Fericeam pe cazacul cu barba lungă de la pichetul din ***ceea*** *parte.* NEGRUZZI, S. I 61.

Expresiile *ca acela*, *ca aceea* au valoare superlativă:

Gavril aducea niște fripturi ***ca acelea***. SADOVEANU, O. V 91.

Acela se combină uneori cu *ce* formînd grupul *acela ce*, mai puțin frecvent și mai analizabil decît *cel ce* (vezi § 165).

Aștept...
*Că-mi vei da prins pe-**acela** **ce** umilit ți-l cer...* EMINESCU, O. I 91.

În limba vorbită și în cea populară apare construcția *de* + *acesta* sau *acela* (la origine construcție partitivă), echivalentă cu *acesta* sau *acela*.

N-o scrie [scrisoarea] *cu cerneală,*
*Că **de-aceea**-i multă-n țară;*
O scrie cu argințel
*Că **de-acela**-i puținel.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 117.

Pronumele demonstrativ este folosit greșit în construcția *dați-mi o bluză **dintr-asta***, în loc de: *dați-mi o bluză dintr-astea* (cf. greșeala similară *un prieten de-al meu* și explicația ei la pronumele posesiv, § 159). Formula *o bluză de-asta* a reușit să se impună.

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

§ **170**. Pronumele n e h o t ă r î t ține locul unui substantiv fără să dea vreo indicație precisă asupra obiectului.

*Cum te-ai dus d-ta de-acasă, n-a trecut tocmai mult și s-aude **cineva** bătînd la ușă.* CREANGĂ, P. 27.

*Doctorul scoase un carnet din buzunar, făcîndu-se că însemnă **ceva**.* BART, E. 388.

Pronume nehotărîte sînt următoarele: *unul, altul, cineva, ceva, careva, altcineva, altceva, fiecare, ori(și)care, ori(și)cine, ori(și)ce, ori(și)cît, oarecare, cutare, atît(a), vreunul, cîtva*. Pronumele *cineva, careva, altcineva, oricine* înlocuiesc numai nume de persoane, iar *ceva, altceva* numai nume de lucruri. Celelalte pronume se referă atît la persoane, cît și la lucruri.

Cînd pronumele nehotărîte însoțesc substantivele determinîndu-le, sînt adjective pronominale nehotărîte:

*Lapte, brînză, unt și ouă de-am putea sclipui să ducem la tîrg ca să facem **ceva** parale.* CREANGĂ, P. 6.

***Orice** nație dar, precum **orice** individ, are o misie a împlini în omenire.* BĂLCESCU, O. II 10.

*Domnul Mache șade la o masă în berărie și așteaptă să pice **vreun** amic.* CARAGIALE, O. I 225.

Dintre pronumele nehotărîte se întrebuințează și ca adjective pronominale următoarele: *ceva, fiecare, oricare, orice, oricît, oarecare, cutare, atît(a), cîtva.*

Sînt numai pronume: *cineva, careva, altcineva, altceva, oricine.*

Sînt numai adjective pronominale: *alde, fiece, niscai, niscaiva.*

Pronumele *unul, altul, vreunul*, cînd sînt adjectivale, au formele: *un, alt, vreun.*

Pronumele *fiecare, oricare, cutare* la genitiv-dativ singular au formele: *fiecăruia-fiecăreia, oricăruia-oricăreia, cutăruia-cutăreia*, iar la plural: *oricărora, cutărora*. Spre deosebire de acestea, adjectivele prono-

minale *fiecare*, *oricare*, *cutare* au genitiv-dativul singular și plural fără *-a* : *fiecărui-fiecărei*, *oricărui - oricărei*, *cutărui - cutărei*, *oricăror*, *cutăror*.

Adjectivele pronominale nehotărîte stau de obicei înaintea substantivului determinat.

§ 171. Formele pronumelor și adjectivelor nehotărîte :

Unul

PRONUME	*ADJECTIV PRONOMINAL*
Singular	
masculin și neutru	masculin și neutru
N.A. *unul*	N.A. *un*
G.D. *unuia*	G.D. *unui*
Plural	
masculin	masculin
N.A. *unii*	N.A. *unii*
G.D. *unora*	G.D. *unor*
Singular	
feminin	feminin
N.A. *una*	N.A. *o*
G.D. *uneia*	G.D. *unei*
Plural	
feminin și neutru	feminin și neutru
N.A. *unele*	N.A. *unele*
G.D. *unora*	G.D. *unor*

Altul

PRONUME	*ADJECTIV PRONOMINAL*
Singular	
masculin și neutru	masculin și neutru
N.A. *altul*	N.A. *alt*
G.D. *altuia*	G.D. *altui*

Plural

masculin	masculin
N.A. *alții*	N.A. *alți*
G.D. *altora*	G.D. *altor*

Singular

feminin	feminin
N.A. *alta*	N.A. *altă*
G.D. *alteia*	G.D. *altei*

Plural

feminin și neutru	feminin și neutru
N.A. *altele*	N.A. *alte*
G.D. *altora*	G.D. *altor*

Fiecare

sg. N.A. m., f. și n. *fiecare*
G.D. m. și n. *fiecărui(a)*
f. *fiecărei(a)*

Oricine

sg. N.A. *oricine* G.D. *oricui*

Oricare

sg. N.A. m., f. și n. *oricare*	pl. N.A. *oricare*
G.D. m. și n. *oricărui(a)*	G.D. *oricăror(a)*
f. *oricărei(a)*	

Cineva

sg. N.A. *cineva*
G.D. *cuiva*

Cutare

sg. N.A. *cutare*	pl. N.A. *cutare*
G.D. m. și n. *cutărui(a)*	G.D. *cutăror(a)*
f. *cutărei(a)*	

Atît(a)

sg. N.G.D.A. m. și n.	*atît(a)*	pl. N.A. m.	*atîți(a)*
f.	*atîta*	f. și n.	*atîtea*
		G.D. m., f. și n.	*atîtor(a)*

Cîtva

sg. N.G.D.A. m. și n.	*cîtva*	pl. N.A. m.	*cîțiva*
f.	*cîtăva*	f. și n.	*cîteva*
		G.D. m., f. și n.	*cîtorva*

Careva, ceva, altceva, niscai, niscaiva, orice și *oarecare* sînt invariabile.

Altcineva se declină după modelul lui *cineva, oricît,* după modelul lui *cît,* iar *vreunul,* după modelul lui *unul.*

CAZURI SPECIALE DE FOLOSIRE A UNOR PRONUME ȘI ADJECTIVE NEHOTĂRÎTE

§ **172.** Pronumele nehotărît *unul, una* apare adesea în corelație cu pronumele nehotărît *altul, alta,* de care este legat prin opoziție de sens.

Unii supraveghează bagajele, ***alții*** *scriu telegrame pe colțul meselor din sala de așteptare.* CEZ. PETRESCU, A. N. 277.

Cînd unul trece, ***altul*** *vine*
În astă lume a-l urma. EMINESCU, O. I 204.

Unul altuia, unii pe alții, unul de la altul exprimă un raport de reciprocitate :

După ce-și luară ziua bună ***unul de la altul****, porni.* ISPIRESCU, L. 9.
Își jură credință ***unul altuia.*** CREANGĂ, P. 279.

Formele de feminin *una* și *alta* pot avea sens neutru.

Mai auzit-ai dumneata, cumnată, ***una*** *ca asta, să fure Ion pupăza!* CREANGĂ, A. 55.
N-apuc bine a scăpa din ***una*** *și dau peste* ***alta.*** CREANGĂ, P. 234.

Pronumele *una* și *alta* cu sens neutru apar unite în multe expresii : *unul una, altul alta*; *din una-n alta*; *ba una, ba alta*; *ba de una, ba de alta*; *nici una, nici alta*; *pînă una-alta* :

Mai ziseră ***unii una, alții alta.*** ISPIRESCU, L. 327.
Din una-n alta*, ajung pînă acasă la cumătra.* CREANGĂ, P. 32.
Pănăună-altă*, ia să mă duc să văd, ales-au năsipul din mac?* CREANGĂ, P. 265.

Unuia și altuia înseamnă „oricui" :

Cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mîinele ***unora și altora.*** ISPIRESCU, L. 26.

Unul ca altul are sensul de „egal, la fel, deopotrivă" :

Acolo găsi încă două femei, ***una ca alta*** *de tinere.* ISPIRESCU, L. 7.

Pronumele *unul*, *una* poate avea sens peiorativ, atunci cînd vorbitorul îl folosește lîngă un nume de persoană considerată de vorbitor fără importanță :

Acolo, între lunci, este o colibă de nuiele, a vacarului, ***unu*** *Iorgu Badea.* SADOVEANU, O. III 484.

Bunicul lui Gorașcu, ***unul*** *popa Ilie.* SADOVEANU, O. XVIII 8.

Ceva poate însemna „o cantitate mică, puțin" :

Dimineața s-au sculat, au prînzit ***ceva.*** SBIERA, P. 53.

Același sens îl poate avea și cînd e folosit adverbial :

Aceasta era mai în vîrstă și ***ceva*** *încrucișată.* CREANGĂ, P. 7.

Repetat, înseamnă „foarte puțin, cît de cît" :

Ceva, ceva *să-l fi contrariat, apoi striga.* GHICA, S. 400.

De asemenea, *ceva-ceva* poate însemna „foarte bun, foarte frumos" și *mai ceva* „mai bun, mai frumos, mai important" :

Să doarmă pentru veșnicie, după cum pățise și alți pețitori poate ***mai ceva*** *decît aceștia.* CREANGĂ, P. 249.

În propoziții negative, *vreun*, *vreo* poate avea sens negativ (mai slab decît *nici un*) :

Nu cunosc ***vreun*** *medicament care să-l poată vindeca.*

Nu-i ***vreo*** *pagubă mare* (vezi § 486).

Pronumele nehotărîte *oricine*, *orice*, *oricare*, ca și pronumele relative, au dublu rol sintactic, aparținînd propoziției subordonate și depinzînd, în același timp, și de propoziția regentă. Forma cazuală a acestor pronume nehotărîte, ca și a celor relative, poate fi determinată de funcțiunea pe care o au față de regentă sau de cea din subordonată.

Astfel, există ambele construcții :

Dă ***oricui*** *cere* și

Oricui *îi e foame cere de mîncare* (vezi § 166).

§ **173.** Adjectivul nehotărît *alde* apare în vorbirea populară și uneori în cea familiară. El este folosit înaintea unor substantive, mai ales a numelor proprii de persoană, și a pronumelor personale, imprimînd valoare de plural întregii construcții.

De cele mai multe ori, cînd precedă un nume propriu sau un nume de rudenie, *alde* indică pe „cei din familia, din casa, din jurul" (persoanei desemnate prin substantivul respectiv), „ai lui..." :

La ***alde Gherghina*** *acasă, fetele începuseră a face gură.* BUJOR, S. 99.

Mai sosesc de la Cîrloman, la nuntă, verii mamei, ***alde Ciurea.*** STANCU, D. 135.

Îl vedea lucrînd cînd la ***alde neica Burcilă,*** *cînd la aleșii ori la fruntașii satului.* ISPIRESCU, L. 206.

Deoarece substantivul precedat de *alde* are valoare de plural, atît atributul, cît și predicatul lui sînt la plural :

Aldi nea Coman *ă ș t i a s î n t n i ș t e o a m e n i de ispravă.* HEM 787.

Pe lîngă un nume propriu sau un pronume, *alde*, precedat de prepoziția *de*, poate avea sensul : „oameni ca..., de felul lui..." :

De pe la ***de-alde Chiosea*** *ieșeau deci dieci de visterie și calemgii; la* ***de-alde el*** *au învățat să scrie romînește logofătul Greceanu, Văcăreștii, Anton Pann.* GHICA, S. 74

sau, cu nuanță peiorativă, „specimene de felul..., de teapa...":

În „Divanul ad-hoc" din Moldova, erau boieri de toată mîna... și mai învățați și mai neînvățați, cum îi apucase timpul. Între acești din urmă erau ***de-alde bătrînul Alecu Forescu****, poreclit și Tololoi.* CREANGĂ, A. 152.

Am mai văzut dăunăzi... un cioflingari ***de-alde tine****.* CREANGĂ, P. 148.

Înaintea formei feminine (de plural) cu sens neutru a pronumelui demonstrativ, *alde* (de asemenea precedat de *de*) înseamnă „lucruri, întîmplări de felul...":

Nu mă sparii tu cu ***de-alde aceste****, demon spurcat ce ești.* CREANGĂ, P. 59.

Oho, și cu ***de-ald-astea*** *umblă?* PAS, L. I 146.

Învață danțul, vistul și multe ***d-alde alea****.* ALEXANDRESCU, O. 194.

Construcțiile în care *alde* este precedat de prepoziția *de* au pătruns în unele stiluri ale limbii literare.

De la valoarea de plural a lui *alde* s-a trecut în unele regiuni ale țării la folosirea acestui cuvînt ca termen de reverență (în special pe lîngă nume de rudenie).

Nu voi să plece ***alde neica*** *pînă nu m-o ierta.* CARAGIALE, O. VI 286.

*Pe la noi la mamă se zice „muică", la mamă-mare: „****alde bătrîna****".* HEM 787.

La unii autori apare *alde* înaintea substantivelor comune (care nu sînt nume de rudenie). În această situație, *alde* are sensul: „unele", „acele".

Așa, cinstite părinte, păcatu-mi mărturisesc...
De alde sărbători *iarăși nu știu de le-oi fi păzit.* PANN, P. V. I 138.

Seara îl apuca prin păduri, ucigînd și stîrpind ***alde pasări*** *cobitoare, ce se arăta numai prin întuneric.* ODOBESCU, S. III 181.

PRONUMELE NEGATIV

§ **174.** Pronumele n e g a t i v ține locul într-o propoziție negativă substantivului (sau substantivelor) din propoziția pozitivă corespunzătoare, negîndu-l (sau negîndu-le) totodată.

Mă cuprinde dor adînc de țară
Și n-am pe ***nimeni*** *să-mi potoale dorul.* IOSIF, P. 22.

Nimeni *nu o știa de unde este și cine este.* NEGRUZZI, S. I 43.

Grigore Iuga îl privi o clipă și nu răspunse ***nimic****.* REBREANU, R. I 43.

Poate că ***nici unul****, pentru* ***nimic*** *în lume, nu ar fi cerut însă celuilalt să mai rămîie.* CAMIL PETRESCU, U. N. 137.

Nimeni, nimenea se declină, fără să aibă forme deosebite pentru cele două genuri și pentru cele două numere.

N.A. *nimeni, nimenea*
G.D. *nimănui, nimănuia*
Nimic, nimica e invariabil.

Nici unul, nici una este format din adverbul *nici* şi din pronumele nehotărîte *unul, una.* În flexiune, *nici* e invariabil, iar *unul, una* se declină (vezi § 171). Ca adjectiv pronominal, *nici unul* are formele *nici un, nici o* :

Nici un zgomot, nici o mişcare, nici o adiere de vînt nu se simte. VLAHUŢĂ, O. A. 410.

Adjectivul pronominal negativ stă totdeauna înaintea substantivului determinat.

Nimeni înlocuieşte nume de persoane şi se opune lui *toţi*, lui *unul* sau lui *cineva*, iar *nimic* înlocuieşte nume de lucruri şi se opune lui *tot* sau *ceva. Nici unul* înlocuieşte atît nume de persoane, cît şi nume de lucruri.

Împreună cu prepoziţii, *nimic* formează locuţiuni adverbiale şi adjectivale :

pe nimic „aproape gratuit, fără o contravaloare corespunzătoare" :
Am vîndut covorul ***pe nimic***;

întru nimic sau *cu nimic* „în nici un fel, de fel, de loc" :

Cei doi trecători din Piscul Voievodesei nu se deosebeau ***întru nimic*** *de ceilalţi.* CEZ. PETRESCU, A. N. 322;

de nimic „fără valoare, fără importanţă, mărunt, şters, netrebnic" :

Adesea, lucruri ***de nimic*** *îl impresionau puternic.* VLAHUŢĂ, O. A. 316.

Aceasta nu-l împiedică să aibă admiraţie pentru un om ***de nimic.*** CEZ. PETRESCU, C. V. 175.

Nimic, devenit substantiv neutru, înseamnă „lucru fără valoare, fără importanţă, fleac" :

Neguţătorii îţi vînd feluri de scumpe ***nimicuri.*** NEGRUZZI, S. I 326.

Forma feminină *nimica* apare mai ales în expresia *nimica toată* „ceva de mică importanţă" sau „cantitate mică, puţin" :

Lucra toată săptămîna ca un bărbat, pentru ***nimica toată.*** CREANGĂ, A. 26.

S-au certat dintr-o ***nimica toată.***

BIBLIOGRAFIE

1. FINUŢA ASAN, *Atributul pronominal în dativ,* în SG II, p. 131—139.
2. FINUŢA ASAN, *Reluarea complementului în limba romînă,* în SG III, p. 93—105.
3. B.B. BERCEANU, *Observaţii şi propuneri privind „Gramatica limbii romîne". Sistemul pronumelui personal şi al pronumelor înrudite,* în LR VI (1957), nr. 1, p. 19—35.
4. J. BYCK, *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain,* în BL V (1937), p. 15—32.
5. J. BYCK, *Despre cîteva pronume personale din limba romînă,* în CV III (1951), nr.6, p. 20—23.
6. B. CAZACU, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain,* în BL XV (1947), p. 95—103.

7. A. Graur, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XIII (1945), p. 156–161.
8. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 86–87.
9. Al. Graur, *Observaţii asupra sinerezei în romîneşte*, în SCL XI (1960), p. 845–849.
10. Valeria Guţu, *Propoziţii relative*, în SG II, p. 165–166.
11. Maria Iliescu, *Concurenţa dintre pronumele relative* **care** *şi* **ce**, în SG I, p. 25–35.
12. Al. Niculescu şi Al. Rosetti, *Pronumele* **dînsul** *în limba romînă*, în SCL VIII (1957), p. 315–345.
13. Sorin Stati, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în SCL V (1954), p. 135–146.
14. Flora Şuteu, *Atribut pronominal sau complement indirect?* în LR XI (1962), nr. 3, p. 267–276.

NUMERALUL

§ 175. Numeralul este partea de vorbire care se declină și exprimă un număr, determinarea numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare.

***Patru** și cu **șase** fac **zece**.*

Iată vin în cale,
Se cobor la vale
***Trei** turme de miei*
*Cu **trei** ciobănei.*
***Unu**-i moldovan,*
***Unu**-i ungurean*
*Și **unu**-i vrâncean.* ALECSANDRI, P. P. 1.

*Feciorul cel mijlociu... își ie ziua bună de la frați și **a doua** zi pornește și el.* CREANGĂ, P. 187.

Numeralul nu numește, nici nu înlocuiește numele de lucruri sau de ființe, ci indică numărul (*cinci elevi*, *zece studenți*), substantivul putînd fi subînțeles (*trei*, *opt*, *doisprezece* etc).

Observație. Sînt și alte cuvinte din cadrul altor părți de vorbire care, prin conținutul lor, se apropie de numerale și anume:

1) Unele pronume, adjective pronominale sau adjective propriu-zise: *cîți(va)*, *mulți*, *puțini*, *toți*, *unii* etc.

2) Unele substantive sau adjective propriu-zise care exprimă o cantitate, uneori numai în anumite contexte: *grup*, *mulțime*, *noian* (*de fapte*), *potop* (*de vorbe*), *puzderie* (*de copii*), *serie* (*de succese*); *numeros*, *considerabil* etc.

3) Adjective la singular ca *singur*, *unic*, care sînt echivalente ca sens cu numeralul *unu*.

Prin faptul că exprimă o cantitate, aceste cuvinte se apropie de numeral; de aceea mulți gramatici tratează cuvintele menționate sub pct. 1 și în capitolul despre numeral, creînd categoria numeralului nehotărît. Deosebirile față de numerale sînt însă mai numeroase decît asemănările și mai importante. Ele constau în faptul că: numeralul exprimă o cantitate numerică hotărîtă, iar cuvintele menționate, cu excepția lui *unic* și *singur*, o cantitate nehotărîtă; pentru a putea exprima creșterea și descreșterea cantitativă, numeralele formează serii fixe (*unu*, *doi*, *trei* etc.), în interiorul cărora nu-și găsesc locul alte cuvinte cu conținut cantitativ. Pentru motivele arătate, cuvintele cu sens cantitativ nehotărît nu pot fi considerate numerale.

Numeralele sînt de două feluri: cardinale și ordinale.

NUMERALELE CARDINALE

§ **176.** Numeralele cardinale exprimă un număr sau determinarea numerică a obiectelor; pentru a obține un răspuns asupra numărului se folosesc pronumele și adjectivele pronominale interogative *cît, cîtă, cîți, cîte.*

NUMERALELE CARDINALE PROPRIU-ZISE

FORMELE NUMERALELOR CARDINALE

§ **177.** Numeralele cardinale propriu-zise sînt:

1. simple, de la *unu* pînă la *zece* inclusiv, *sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion*;
2. compuse, de la *unsprezece* înainte, cu excepția celor menționate sub pct. 1.

Între *unsprezece* și *nouăsprezece* inclusiv numeralele se formează din *zece* precedat de un număr care exprimă unitatea și legat de el prin prepoziția *spre*; ele se scriu împreună.

De la *douăzeci* la *nouăzeci* inclusiv numeralele se formează din *zeci* precedat de unitatea care arată numărul zecilor; ele se scriu într-un singur cuvînt (*treizeci, patruzeci*).

Între *douăzeci* și *treizeci, treizeci* și *patruzeci* etc. numeralele se formează din cuvîntul *zeci* precedat de unitatea care arată numărul zecilor și urmat de o altă unitate. Prima unitate este scrisă împreună cu numărul zecilor, iar ultima este scrisă separat. Legătura dintre zeci și unitate se face prin *și (treizeci și cinci, patruzeci și șapte)*. De la *o sută* în sus, numeralele se formează din *sută, mie* etc. precedate de un numeral care arată numărul sutelor, al miilor (scrise separat) și urmate de zeci și unități. Legătura dintre mii și sute, sute și zeci, sute și unități se face direct *(șase mii două sute, trei sute șaptezeci, nouă sute cinci)*; cînd numeralul care indică numărul miilor, al milioanelor etc. este mai mare de *nouăsprezece*, se leagă de acestea cu ajutorul prepoziției *de*: *douăzeci de mii, treizeci de milioane* (vezi § 178).

Observație. În vorbirea populară și familiară apare de obicei *și* între mii și sute, milioane și mii, mii și unități etc. *(opt mii și trei sute, un milion și o sută de mii, o mie și una).*

Unele dintre numeralele cardinale care exprimă unități își modifică aspectul fonetic cînd se combină cu *zece* sau *zeci*. Astfel, se pronunță și se scrie *paisprezece, șaisprezece, șaizeci,* forme care au fost adoptate de limba literară, în loc de *patrusprezece, șasesprezece, șasezeci.* Această modificare a aspectului fonetic se datorește analogiei cu numeralele învecinate (*unsprezece, doisprezece, treisprezece*) a căror unitate este monosilabică. Numeralele *cincisprezece* și *cincizeci* se pronunță *cinsprezece* și *cinzeci*, dar se scriu *cincisprezece* și *cincizeci*; în acest caz modificarea are

cauze fonetice. Tot din cauze fonetice se pr onunță *optusprezece* sau *optîsprezece*. Rostirea literară este însă *optsprezece*.

Observație. Rostirile *unșpe, doișpe, cinșpe* etc., ca și *unsprece, doisprece* sau *unșpce, șaișpce* sînt nerecomandabile.

CONSTRUCȚIA NUMERALELOR CARDINALE

§ **178.** Pînă la *nouăsprezece* inclusiv numeralul cardinal se comportă ca și adjectivul față de substantivul determinat, adică se leagă direct de substantivul pe care îl însoțește (*șapte creioane, șaisprezece lei*); de la *douăzeci* înainte se comportă ca un substantiv și de aceea se leagă prin prepoziția *de* de substantivul pe care îl însoțește:

O mie de țechini primești? COȘBUC, P. I 109.

În patruzeci și șase de ani, treizeci și trei de bătălii, două fără izbîndă, și treizeci și una de biruinți. DELAVRANCEA, O. II 14.

Observații. 1. În vorbirea și în scrisul mai puțin îngrijite, ca o influență a stilului comercial, se omite din ce în ce mai des prepoziția *de*:

Se vor califica, la locul de muncă, încă 150 muncitori. INF. BUC. 2896 (1962), p. 2.

2. Uneori, în construcții care arată procentul, numeralul este precedat, greșit, de substantivul *un procent*:

S-a adăugat un procent de cincisprezece la sută.

DECLINAREA NUMERALELOR CARDINALE

§ **179.** În comparație cu celelalte părți de vorbire flexibile, numeralul are mai puține forme flexionare. Se declină, în întregime sau parțial, *un(u), doi* (și compusele cu *unu* și *doi*, afară de *unsprezece*), *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion*. Celelalte numerale rămîn invariabile în cursul declinării, funcțiunea sintactică fiind indicată prin alte mijloace.

Numeralul *un(u)* își schimbă forma potrivit cu genul și cu cazul și după cum are valoare adjectivală sau substantivală. (Pentru întrebuințare vezi § 180.) El poate fi articulat sau nearticulat.

1. Cînd însoțește un substantiv:

	Masculin și neutru	Feminin
N.	*un*	*o*
G.	*unui*	*unei*
D.	*unui*	*unei*
A.	*un*	*o*

2. Cînd are valoare de substantiv:

	Masculin și neutru	Feminin
N.	*unul*	*una*
G.	*unuia*	*uneia*
D.	*unuia*	*uneia*
A.	*unul*	*una*

Observații. 1. Numeralul *unu*, cu valoare substantivală, se pronunță și se scrie fără articolul *-l* (*unu, doi, cinci*). Cînd indică ora, *unu* se pronunță și se scrie de asemenea fără articolul *-l* (*ora unu*).

2. Numeralul *unul* atașat pe lîngă un pronume personal la singular apare articulat: *eu unul* (vezi § 181).

3. *Un, o* au și valoare de articol nehotărît sau de adjectiv pronominal nehotărît, iar *unul, una*, valoare de pronume nehotărît (vezi § 112, 172). *Un(u), o, una* sînt numerale numai în cazurile în care, servind la numărare, se opun altor numerale și răspund la întrebările *cît? cîtă? cîți? cîte?*

Trecu **o** *lună, trecură* **două**, *trecură* **nouă** *și împărăteasa făcu un fecior alb ca spuma laptelui.* EMINESCU, N. 4.

Numeralul *doi* are forme deosebite după gen: masculin *doi*, feminin și neutru *două*.

Numeralele *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion* sînt tratate ca substantive: se schimbă după număr și caz și pot fi articulate cu articolul enclitic sau proclitic. Formele cazuale ale acestor numerale sînt identice cu formele substantivelor feminine, respectiv neutre.

Prețul **unei sute (sutei)** *de kilograme.*
Dorința de pace **a milioanelor** *de oameni ai muncii este evidentă.*

Cu excepția numeralelor menționate, la celelalte numerale nu se distinge nici genul, nici cazul.

Observație. În limba romînă *doi* are forme deosebite numai după gen (forma de genitiv-dativ *duor* este învechită), iar *trei* se schimbă după gen numai cînd e precedat de *toate* (*toate trele*) sau cînd intră în compunerea numeralului colectiv: *tustrele, cîteșitrele* (vezi § 184).

De la *trei* înainte genul nu se poate distinge decît în compusele cu *unu* (afară de *unsprezece*) și *doi*: masculin *doisprezece, șaptezeci și doi*; feminin și neutru *douăsprezece, șaptezeci și două*; masculin și neutru *douăzeci și unu*; feminin *douăzeci și una*.

Genitivul numeralelor cardinale de la *doi* în sus se exprimă cu ajutorul prepoziției *a*:

Numai temele **a șase** *dintre studenții menționați au fost bune.*
Să le lege de codițele **a trei** *cai neînvățați.* RETEGANUL, P. II 40.
Miroase florile-argintii
Și cad, o dulce ploaie,
*Pe creștetele-***a doi** *copii*

Cu plete lungi, bălaie. EMINESCU, O. I 179,

iar dativul, prin prepoziția *la* :

*Am ascultat cinci elevi : **la trei** le-am pus note bune, iar **la doi** note proaste.*

Tot cu ajutorul prepoziției *a* se exprimă raportul de genitiv, iar cu prepoziția *la* cel de dativ la numeralele *sută, mie, milion, miliard,* totdeauna cînd acestea sînt precedate de numerale de la *doi* înainte :

*Zgomotul **a trei sute** de autovehicule.*

*S-au dat cărți **la cinci mii** de elevi.*

De obicei și genitiv-dativul numeralelor *o sută, o mie, un milion* etc. poate să se formeze cu ajutorul prepozițiilor *a* și *la* : *sarcinile **a o sută** de pionieri,* dar și *prețul **unei sute** este...*

*Împart daruri **la o mie** de studenți.*

*În fața **a o mie** de oameni.* TUDORAN, D. R. 371.

Numeralele cardinale de la *doi* înainte (inclusiv *doi*) nu se articulează cu articol enclitic ; ele pot fi însă articulate cu articolul demonstrativ de plural *cei, cele.*

***Cele trei** zîne, — căci trei erau ele, — se cam codea să-l priimească.* ISPIRESCU, L. 163.

*În apropierea casei **cei o sută** de argați împinseră cu plesnete de bice caii undeva departe.* CĂLINESCU, S. N. 290.

*Să cîștige de mîncare la **cei o sută** de copii.* RETEGANUL, P. IV 16.

Cînd numărul este exprimat printr-un numeral mai mic decît *două sute,* articolul demonstrativ se acordă în gen cu substantivul determinat : *cei douăzeci de oameni, cei o sută cincizeci de copii.*

Cînd numărul este exprimat printr-un numeral de la *două sute* (inclusiv) în sus, acordul în gen al articolului demonstrativ poate fi diferit : dacă numeralul exprimă o cifră rotundă, acordul se face cînd cu numeralul, cînd cu substantivul determinat, în funcție de faptul dacă vorbitorul scoate în relief cuvîntul determinat prin numeral sau numeralul însuși : *am primit **cele** două sute de lei* sau ***cei** două sute de lei* ; ***cele** treizeci de milioane* sau ***cei** treizeci de milioane de lei* ; dacă numeralul este format din *mii, sute* etc. plus o unitate, acordul se face numai cu substantivul determinat : ***cei** o mie două sute treizeci și șase de lei.*

Observație. În limba contemporană, în astfel de cazuri, se dezvoltă acordul articolului cu substantivul determinat :

*Cei peste 600 de milioane de **locuitori**.* INF. BUC. 2254 (1960), p. 2.

Aceeași tendință apare și atunci cînd numeralul este precedat de un adjectiv pronominal :

*Cele două războaie mondiale prin care a trecut omenirea au secerat 40 milioane vieți omenești, au schilodit **alți** 16 milioane de bărbați și femei.* SCÎNTEIA 5015 (1960), p. 1.

Declinarea numeralelor precedate de articolul *cei, cele* se face cu modificarea articolului, forma numeralului rămînînd neschimbată.

	Masculin	Feminin și neutru
N.	*cei zece*	*cele zece*
G.	*celor zece*	*celor zece*
D.	*celor zece*	*celor zece*
A.	*cei zece*	*cele zece*

ÎNTREBUINȚAREA NUMERALELOR CARDINALE

§ **180**. Numeralele cardinale sînt de două feluri:

1. Numerale care exprimă un număr abstract, nelegat de un obiect concret sau de o materie (numerele în aritmetică): ***douăzeci și cinci** înmulțit cu **patru** fac o **sută**.*

2. Numerale care exprimă un număr concret; ele pot fi:

a. Adjectivale, cînd însoțesc numele obiectelor:

*Soacra cu **trei** nurori.* CREANGĂ, P. 3.

*Agapie aducea **șase** răzeși, fruntașii **celor două** sate.* SADOVEANU, O. XVIII 216.

Observație. Numeralele cardinale cu valoare adjectivală precedă, de obicei, substantivele. Excepțiile sînt rare:

a. În poezie, din cauza ritmului și a rimei, numeralul apare uneori după substantivul determinat:

Că-s trei zile numărate
de cînd mă aflu departe
*și-s trei nopți și zile **trei**...* DEȘLIU, M. 33.

b. În stilul comercial și administrativ sau în scrierile literare care folosesc acest stil pentru caracterizarea personajelor, numeralul apare postpus substantivului determinat:

*În luna lui noiemvrie, duminica întăia, Gheorghe Adamachi și Vasile Ursachi au vîndut oi **trei sute** lui Nechifor Lipan.* SADOVEANU, O. X 592.

c. Cînd are valoare de numeral ordinal (vezi § 191).

b. Substantivale, cînd nu apar pe lîngă un substantiv:

*Cînd era d-un an parcă era de **cinci**; iară cînd fu de **cinci**, parcă era de **cincisprezece**.* ISPIRESCU, L. 161.

***Trei** mă țin, **trei** mă poartă, **cinci** mă duc de mă adapă.* SBIERA, P. 322.

Observații. 1. Substantivul *pereche* are uneori valoarea unui numeral, cu sensul de „doi":

*Am dat soldatului Rață **o pereche** de șireturi și tutun.* SAHIA, N. 84.

*Dîndu-ne schimburi și cîte **două părechi** de obiele de suman alb, ne-am încălțat cu opincile binișor și, sărutînd mîna bunicăi, am luat-o prin Boboiești.* CREANGĂ, A. 25.

*A fost odată **o păreche** de oameni.* ISPIRESCU, L. 160.

De la sensul de „grup de două obiecte de același fel, întrebuințate numai împreună" (***o pereche** de ghete*), s-a trecut la acela de obiecte formate din cîte două părți identice și simetrice (***o pereche** de ochelari, **o pereche** de pantaloni*) și s-a ajuns la sensul singulativ (învechit) din ***o pereche** de case* (= un rînd de case, un imobil):

*Doi amici ai mei, dd. George Marinescu și Marin Georgescu, sînt proprietari fiecare a cîte **o pereche** de case în aceeași stradă.* CARAGIALE, O. IV 12.

2. Substantivul *duzină* „doisprezece" s-a răspîndit ca termen comercial avînd valoarea unui numeral:

*Și-a comandat patroana **o duzină** de fotografii.* CAMIL PETRESCU, T. I 395.

§ **181.** Unele numerale, în special primele din serie, intră în componența unor locuțiuni sau expresii, uneori păstrîndu-și valoarea de numeral, alteori căpătînd altă valoare, nelegată de numeral.

Astfel, numeralele *unul, una* împreună cu alte cuvinte formează locuțiuni sau expresii în care își păstrează valoarea inițială de numeral.

De exemplu, *unul, una,* atașate pe lîngă pronumele personal, de obicei de persoana I singular, exprimă ideea de restricție :

De cînd Nicolaie Bălcescu a murit, înstrăinat de prea iubita și prea dorita sa țară, ***eu unul*** *n-am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului romînesc această frumoasă operă.* ODOBESCU, S. III 489.

Rar, apare și pe lîngă un pronume personal de persoana a II-a sau a III-a singular :

Ai sau nu ai talent — aceasta e o chestiune pe care nu vei dezlega-o niciodată. ***Tu unul*** *vei gîndi că ai.* GALACTION, O. G. 247.

Și chiar dacă ar fi fost așa, cum spuneau ele, ***el unul*** *era gata să jure.* TUDORAN, D. R. 362.

Numai cu formă masculină, numeralul *unul* figurează în locuțiunile adverbiale *(toți) pînă la unul* cu sensul de „cu toții, fără excepție" :

Pînă la unul, *nu cedăm un pas!* BENIUC, V. 52

și *de unul singur* „izolat" :

A pornit-o ***de unul singur.***

Numeralul *unul* în locuțiunea adjectivală *tot unul (una) și unul (una)* are sensul de „oameni, lucruri de valoare, aleși pe sprînceană" :

Ele erau ... ***tot una și una*** *de frumoase.* ISPIRESCU, U. 13.

Sat vechi, răzășesc... cu gospodari ***tot unul și unul.*** CREANGĂ, A. 1.

Numai cu formă feminină și cu valoare neutră, figurează în locuțiunile *tot una,* cu sensul de „același lucru" :

Dumneata, domnule locotenent, ești ***tot una*** *cu avocatul Radu Comșa...?* CEZ. PETRESCU, Î. II 24,

a(-i) fi totuna și, rar, *a-i fi una* „a(-i) fi indiferent" :

Mi-e totuna *dacă vine sau nu vine.*

De-aceea ***una-mi este*** *mie*
De ar vorbi, de ar tăcè. EMINESCU, O. I 208.

Alteori, expresia sau locuțiunea în componența căreia intră numeralele *unul, una* capătă altă valoare decît cea legată de *unul, una.*

Astfel, numeralul *una* figurează și în locuțiunea adverbială *într-una (în una)* „mereu" :

Ce stai... așa scîrbit, de pare că ***în una*** *îți ninge și-ți plouă?* ȘEZ. III 185.

Ce cauți unde bate luna
Pe-un alb izvor tremurător
*Și unde păsările-****ntr-una***
Se-ntrec cu glas ciripitor? EMINESCU, O. I 228

şi intră cîteodată în construirea unor locuţiuni verbale ca *a (o) ţine una (şi bună)* „a nu ceda, a fi perseverent, a o ţine morţiş":

*Ea **ţinea una şi bună**: că băiet ca băietul ei nu mai este altul.* CREANGĂ, P. 76.

Numeralele *una* şi *două* pot forma diferite combinaţii avînd valoare adverbială cu diferite sensuri:

una, două „mereu, continuu":

*Şi **una, două** la pupăză, de nu ştiau cei din casă ce tot caut prin pod aşa de des.* CREANGĂ, A. 55;

cu una, cu două „uşor, repede":

*Stambulachie însă nu este om să se dea bătut **cu una, cu două**.* MACEDONSKI, O. III 4;

nici una, nici două „pe neaşteptate, fără multă vorbă":

*Şi **nici una, nici două**, o dată începe a bate în poartă.* CREANGĂ, P. 308.

Observaţie. Numeralele cardinale folosite singure pot exprima ora şi minutele, vîrsta, numărul unui vehicul, distanţa în kilometri, anul, ziua, notele (căpătate la şcoală) etc.:

*Pînă la **patru** n-a fost cu putinţă să se usuce.* DELAVRANCEA, H. T. 114 [= ora patru].

— Frate, e tîrziu? Cîte să fie?

*— **Unu şi zece**.* CARAGIALE, O. I 194.

*Iată, eu îs bătrîn, împlinesc **suta**, am umblat mult prin lume, multe firi şi mulţi oameni am întîmpinat, dar om ca Răcoare, spun drept, n-am văzut!* SADOVEANU, O. I 167.

*Sosesc în Bucureşti cu **504*** [= trenul nr. 504].

*Te urci în **85** şi te dai jos la gară* [= troleibuzul nr. 85].

*Face **80** pe oră* [= 80 de kilometri].

*Salariile se plătesc la **5** şi la **20*** [= în zilele de 5 şi de 20 ale fiecărei luni].

*În iulie **1935** Ciocîrlan şi Caty se aflau la Paris.* CĂLINESCU, S. N. 255.

*Am luat **10** la matematică* [= nota zece].

Numeralele *una* şi *două*, în unele contexte, au diferite sensuri:

*Să-i tragă **una**-n cap.* SLAVICI, V. P. 100 [= o lovitură].

*I-am dat **două** să mă ţină minte* [= două palme].

*I-am spus **una**, că n-a ştiut ce să mai răspundă* [= o vorbă tare].

VALORI NEPRECISE ALE UNOR COMBINAŢII DE NUMERALE CARDINALE

§ **182**. Anumite combinaţii de numerale exprimă un număr neprecis: aproximaţia numerică, depăşirea unei sume rotunde pot fi redate prin combinaţii de două numerale sau printr-un singur numeral precedat de anumite cuvinte care exprimă aproximaţia.

Aproximaţia numerică se exprimă prin:

1. Alăturarea a două numerale puse înaintea substantivului determinat. La numeralele între *unu* şi *zece* inclusiv şi la cele formate din *zece* plus o unitate, aproximaţia se redă prin alăturarea a două numerale succesive; între *zece* şi *douăzeci* distanţa dintre numerale poate fi mai mare: *unu-doi, trei-patru, cincizeci şi doi-cincizeci şi trei*; *şaptesprezece-optsprezece, zece-doisprezece*.

***Cinci-șase** copii stau lungiți pe jos... Iau **trei-patru** luminări în buzunar.* CAMIL PETRESCU, U. N. 265.

La numeralele care exprimă numere rotunde, aproximația se redă de obicei prin alăturarea numeralelor care indică numărul zecilor, al sutelor, al miilor etc. *(douăzeci-treizeci de mii).*

*N-apucă să facă **zece-douăzeci** de pași.* ISPIRESCU, L. 42.

Cînd aproximația se face între *un, o* și *doi, două*, substantivul determinat se intercalează între cele două numerale :

*Ei, și știi, **un** c o p i l, **doi**, ai pentru ce trăi.* DELAVRANCEA, H. T. 19.

*Ne e dor de **o** n o a p t e, **două**, de somn fără griji.* CAMIL PETRESCU, U. N. 315.

Sută, mie, milion se pun numai după prima unitate, dacă aceasta este *un, o* : *o **sută**-două, o **mie**-două, un **milion**-două* etc.

Cînd primul număr al combinației care exprimă aproximația este de la *două sute, două mii, două milioane* în sus, se pune *sute, mii, milioane* etc. o singură dată, după al doilea număr *(două-trei **mii**).*

2. Aproximația numerică poate fi exprimată și cu ajutorul numeralelor precedate de unele adjective pronominale : *cîteva (cîteva sute de lei)*, de adverbul (provenit din pronume) *vreo (vreo două* „multe"), de adverbele : *aproape, cam, circa (circa zece lei)*, de prepozițiile *între, la*, (vezi § 331 C, 333 C) sau de locuțiunile *ca la, ca de.*

3. Aproximația la numerele mari se poate reda și prin :

a. Pluralele *zeci, sute, mii, milioane,* de obicei nearticulate :

Ce e amorul? E un lung
Prilej pentru durere,
*Căci **mii** de lacrimi nu-i ajung*
Și tot mai multe cere. EMINESCU, O. I 189.

Colo-n Plevna și-n redute
*Stau păgînii **mii** și **sute**.* ALECSANDRI, P. III 457.

*Au venit **cu sutele**.*

b. Repetarea aceluiași numeral :

*Mai întăi s-a întîmplat minunea care bucură pe călătorii singuratici de **mii și mii** de ani.* SADOVEANU, O. XVIII 30.

*Lume, lume și iar lume, **sute și sute**, mii de oameni, un bîlci întreg.* SLAVICI, O. I 215.

*Sînt **milioane și milioane** oamenii care luptă pentru pace.*

c. Prin expresiile devenite fixe *o mie și unu (una), o mie și o sută.*

*Am **o mie și unu** de motive.*

*La surprinderea mea, prietenul îmi spuse **o mie și o sută**.* ISPIRESCU, în CONV. LIT. XVIII 198.

În literatura populară, aproximația se redă și prin numerele magice : *trei, șapte, nouă* etc.

Om ca badea nu se vede
. . . .
Așa mîndru și frumos;
*Poți să cauți **nouă** mări,*
***Nouă** mări și **nouă** țări.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 19.

*S-a dus **trei** zile și **trei** nopți, pînă ce ajunse la o cîmpie.* ISPIRESCU, L. 4.

Cînd vorbitorul vrea ca numărul pe care îl exprimă să nu pară prea mare folosește, în loc de numărul rotund, fie același număr, însă în altă formă, desemnînd aparent un număr mai mic, fie un număr din care scade o parte, de obicei o unitate :

Eu am un unchi bătrîn, de 999 de ani și 52 de săptămîni [=1000 de ani]. CREANGĂ, P. 52.

A fost odată ca niciodată... de cînd se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier. ISPIRESCU, L. 1.

Depășirea unei cifre rotunde se exprimă cu ajutorul unor locuțiuni formate dintr-un numeral precedat de prepoziția *peste* (vezi § 339 C) sau urmat de locuțiunile *și ceva, și mai bine, și mai mult* etc., iar periodicitatea unei acțiuni printr-un numeral precedat de (*tot, o dată*) *la* (vezi § 333, III 2 e) sau prin combinația : prepoziția *din* + numeral + prepoziția *în* + numeral + substantiv (*din doi în doi ani*).

Uneori numeralele cardinale pot avea valoare de numerale ordinale (vezi § 191).

ALTE NUMERALE CARDINALE

§ **183.** Tot numerale cardinale sînt și numeralele colective și cele fracționare, care sînt formate prin derivare sau prin compunere de la cele cardinale propriu-zise.

Cu ajutorul numeralelor cardinale, organizate în diferite feluri, se formează numeralele multiplicative, distributive și adverbiale.

Numeralele multiplicative sînt, de fapt, participiile (reale sau aparente) ale unor verbe de conjugarea a IV-a care, la rîndul lor, se formează (ori se pot forma) de la numeralele cardinale cu ajutorul prefixului *în-*, iar cele distributive și adverbiale sînt locuțiuni formate dintr-un grup de două sau mai multe cuvinte dintre care unul este numeral.

NUMERALELE COLECTIVE

§ **184.** Numeralele cardinale care exprimă însoțirea se numesc numerale colective. Pentru ideea de „grup de doi, două" se folosește numeralul *amîndoi* ; el are forme deosebite după gen, ca și *doi, două* care îi stă la bază : masculin *amîndoi*, feminin și neutru *amîndouă*. Ele se deosebesc însă de *doi, două* atît prin faptul că au formă specială pentru genitiv-dativ, cît și prin așezarea lor față de substantivul pe care-l determină : pot sta, la fel cu adjectivul demonstrativ, fie înaintea, fie în urma substantivului : genitiv-dativ (învechit), la toate genurile, *amîndurror* (și *amîndoror*) cînd precedă substantivul, *amîndurora* (și *amîndorora*) cînd se folosește după substantivul determinat sau are valoare substantivală.

S-a dus amorul, un amic
Supus ***amîndurora,***
Deci cînturilor mele zic
Adio tuturora. EMINESCU, O. I 184.

Sinonime cu *amîndoi, amîndouă* sînt neologismele *ambii, ambele*, care se declină ca niște substantive (genitiv-dativ masculin *ambilor*, feminin și neutru *ambelor*); ele apar articulate (spre deosebire de celelalte numerale colective).

Numeralele colective de la *trei* înainte se formează cu ajutorul numeralelor cardinale precedate de *tus-* (provenit din *toți*) sau *cîte(și)*. Ele nu au forme deosebite nici după gen, nici după caz, cu excepția numeralelor compuse cu *trei* care se schimbă după gen: masculin *tustrei, cîteșitrei*, feminin și neutru *tustrele, cîteșitrele* (prin analogie cu *mei, mele*).

Cînd treci, bade, p-îngă noi
Pune clopote la boi,
Și fă pleasnă de mătasă
Și pocnește-n boi ***tusșasă***
Să te-auz, dragă, din casă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 82—83.

Observație. Regional, *tuspatru* apare și cu forma de genitiv-dativ:
Și le-a fost nunta ***tuspatrora*** *în aceeași zi.* SEVASTOS, P. 11.

Numeralele colective formate cu *tus-* apar mai ales în vorbirea familiară și în cea populară. Ele sînt mai frecvente cu primele numerale din serie. Cu cît avem a face cu numere mai mari, cu atît numeralele colective formate cu *tus-* apar mai rar.

Ideea de numeral colectiv poate fi exprimată și cu ajutorul lui *toți* urmat de un numeral cardinal (de la *trei* înainte): *toți cinci, toți douăzeci* etc.

Toate trele *se sileau să-i găsească o poreclă caraghioasă potrivită.* REBREANU, I. I 84.

Numeralele colective pot avea valoare adjectivală:

Amîndouă *cărțile conțin indicații prețioase.*

Tustrei *feciorii babei umblau în cărăușie.* CREANGĂ, P. 4

sau substantivală:

Se dase trei asalturi redutei neînvinse,
Tustrele *îndrăznețe și crunte.* ALECSANDRI, P. III 455.

A fost odată un împărat și o împărăteasă, ***amîndoi*** *tineri și frumoși.* ISPIRESCU, L. 112.

Ca și numeralele cardinale propriu-zise, numeralele colective, cînd precedă substantivul determinat, nu se articulează, de obicei, cu articolul enclitic; substantivele însă se articulează:

Nu-i fusese cu putință în nici un chip domniței să ajungă pînă la el, din pricina viscolului, care bîntuise în ***tustrele*** *zilele Crăciunului.* SADOVEANU, O. X 260.

Numeralele *ambii, ambele* sînt totdeauna articulate, iar substantivul însoțit de ele este nearticulat: *ambele eleve*. Rar, apar articulate și alte numerale colective:

Însă m-ăi întreba poate, beicache, ce slujbe au făcut țărei ***tustreii*** *mei răposați?* ALECSANDRI, T. 102.

NUMERALELE FRACȚIONARE

§ 185. Numeralele care se folosesc pentru denumirea unei fracții se numesc numerale f r a c ț i o n a r e: *un sfert, două cincimi.*

Cu excepția numeralelor *jumătate* și *sfert*, numeralele fracționare se formează de la numeralele cardinale, cărora li se adaugă sufixul *-ime*: *doime, zecime, sutime, miime.*

O b s e r v a ț i i. 1. Paralel cu numeralele fracționare menționate, apar formații ca *a treia parte* [= o treime]: *Am citit* ***a treia parte*** *din roman; am redactat* ***a cincea parte*** *din lucrare.*

2. În limbajul matematicienilor apar construcțiile de tipul *una a treia* sau *unu pe trei*: ***una a treia*** *înmulțit cu* ***șapte a noua***; ***unu pe trei*** *plus* ***trei pe cinci.***

3. În vorbirea populară și familiară se folosesc construcțiile *pe din două, pe din trei*: *să împărțim mărul* ***pe din două.***

Din cauza aspectului substantival al sufixului și datorită faptului că nu apare ca determinant adjectival, numeralul fracționar este numit și s u b s t a n t i v a l.

Numeralele fracționare se declină și se articulează ca substantivele; de exemplu, genitiv-dativul lui *treime*, articulat *treimea*, este (*unei*) *treimi*; el este legat prin prepoziția *de* sau *din* de substantivul care denumește obiectul a cărui fracțiune este:

Am mîncat o jumătate ***de*** *portocală.*

O treime ***din*** *oraș este destinată parcurilor.* STANCU, U.R.S.S. 203.

Construcția fără *de* este posibilă numai atunci cînd numeralul este postpus substantivului determinat (*drumul jumătate*) sau cînd numeralul precedă un substantiv articulat:

Pînă la miezul nopții s-a adunat ***jumătate*** *satul.* CAMIL PETRESCU, O. I 170.

Ultima construcție este populară.

Cînd un substantiv este determinat de un numeral cardinal însoțit de un numeral fracționar, substantivul apare precedat de numărul întreg și urmat de numărul fracționar. Numărul întreg este legat de cel fracționar prin *și*: *cinci ore* ***și*** *un sfert.*

Construcția fără *și* apare în vorbirea familiară (*ora trei jumătate* în loc de *ora trei* ***și*** *jumătate*).

Numeralele fracționare se întrebuințează de obicei singure și exprimă un număr abstract sau un număr concret cu valoare substantivală.

O cincime *și cu* ***trei cincimi*** *fac* ***patru cincimi.***

O treime *din elevi n-au venit la meditație.*

Locuțiunile *pe sfert* și *pe jumătate* (ca și *jumătate*) au valoare adverbială:

Nu știam nici ***pe sfert*** *cît el.*

Și totu-atîrnă de-un cuvînt
Șoptit ***pe jumătate.*** EMINESCU, O. I 189.

Jumătate *glumind,* ***jumătate*** *serios.*

Urmînd după un substantiv sau un adjectiv substantivizat, *și jumătate* marchează ideea de superlativ :

Așa-ți trebuie dacă ești un prost ***și jumătate.*** ȘEZ. III 186.

Uite colea, — Nicu Tanasache... Acela-i un om ***și jumătate!*** SADOVEANU, O. II 256.

Din cauza sensului colectiv pe care îl are sufixul *-ime* în numeroase derivate substantivale, unele numerale în *-ime*, folosite la plural, au și ele sens colectiv, astăzi învechit. De exemplu, *zecimi* = „(multe) zeci", *sutimi* = „(multe) sute" :

Un răget de oroare... ieși din ***sutimi*** *de guri.* CONV. LIT. XLII 455.

Astăzi nu se mai folosește cu această valoare decît numeralul *treime* „grup de trei persoane care se prezintă ca o unitate, triadă" :

Despre această ***treime*** [Trahanache, Farfuridi și Brînzovenescu], *Trahanache zice: „Noi trei sîntem stîlpii puterii".* GHEREA, ST. CR. I 341.

Numeralele fracționare, cu excepția lui *jumătate* și *sfert*, au caracter livresc ; în ultimul timp ele au început să pătrundă și în limbajul sportiv.

NUMERALELE MULTIPLICATIVE

§ **186**. Numeralele multiplicative arată în ce proporție crește o cantitate.

În principiu, de la orice numeral cardinal se poate forma multiplicativul corespunzător ; în fapt însă numai de la numeralele simple, care sînt mai scurte și mai des întrebuințate, se formează multiplicative, mai folosite fiind numeralele pînă la *opt* inclusiv, apoi *zece*, *sută* și *mie*.

Observație. Dintre numeralele simple face excepție numeralul *unu*.

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sînt neologismele *dublu* și *triplu* (feminin *dublă*, *triplă*) ; mai rar, apar *cvadruplu* (sinonim cu *împătrit*) și *chintuplu* (sinonim cu *încincit*).

Observație. După modelul multiplicativelor, din numeralul fracționar *jumătate* se formează *înjumătățit* (participiul verbului *a înjumătăți*).

Numeralele multiplicative sînt adjective și adverbe. Ca adjective, ele își schimbă forma după gen, număr și caz : (*cîștig*) ***întreit***, (*bucurie*) ***întreită***, (*cîștiguri, bucurii*) ***întreite***, (*unei bucurii*) ***întreite***.

C-o putere ***îndoită****... o zmunci pe babă de mijloc.* EMINESCU, N. 10.

Iată cauza ***întreitei*** *ei betegeli.* CARAGIALE, O. II 51.

Folosite articulat, ele pot da naștere la substantive de felul lui *întreitul*, *înzecitul* :

Întreitul *unei sume.*

Adverbe :

Și-a încordat grumazul și s-a pregătit să-i răspundă ***întreit*** *pentru fiece cuvințel.* GALAN, B. I 146.

Unele numerale multiplicative exprimă proporția în mod aproximativ, indicînd o cantitate mare, neprecisă, ca și numeralele cardinale :

Dar Ipate se îmbogățise ***însutit*** *și* ***înmiit****.* CREANGĂ, P. 153.

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

§ **187.** Numeralele distributive exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor ; ele se formează cu ajutorul numeralelor cardinale precedate de adverbul *cîte* : *cîte unul, cîte doi, cîte zece.*

Prin pădurea cu nuiele
Merg răgute tinerele,
***Cîte trei**, ori **cîte patru**,*
De duc carte la-mpăratu. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 309.

Uneori se repetă numeralul cardinal care urmează după *cîte* :

*Văzînd că moș Bodrîngă ne-a părăsit, începem și noi a ne strecura **cîte unul, unul** spre gazdă.* CREANGĂ, A. 99.

*Cît te ștergi la ochi, înșirase caii, **cîte doi, doi**, la trăsură.* GHICA, S. 206.

În unele cazuri, se repetă și *cîte* împreună cu numeralul pe care îl însoțește :

*Mergeau de mînă **cîte doi, cîte doi.***

Alteori *cîte* este intercalat între cele două numerale :

*Izvorăsc din veacuri stele **una cîte una**.* EMINESCU, O. I 148.

*Patru, **doi cîte doi**, veneau în urma lui Nicoară.* SADOVEANU, O. XVIII 27.

În mod obișnuit, cînd numeralul distributiv apare cu prepoziție, aceasta îl precedă : *cu cîte doi.* În vorbirea populară se întîlnesc însă și construcții în care prepoziția apare între adverbul *cîte* și numeralul cardinal :

*Și ea tot ar fi stat mai mult cu noi, dacă n-am fi alungat-o prostește, mulțămindu-i, **cîte c-o** sărutare plină de foc!* CREANGĂ, A. 97.

A ales cincisprezece iepe
Tot sirepe
***Cîte de zece** ani sterpe.* TEODORESCU, P. P. 151.

Numeralele distributive își schimbă forma după aceleași reguli ca numeralele cardinale propriu-zise, cu singura deosebire că și *cîte unu (cîte una)* se construiește la genitiv cu prepoziția *a*. Ele pot avea valoare adjectivală sau substantivală :

*Ne-a dat **cîte trei** mere și un covrig.* DELAVRANCEA, H. T. 282.

***Cîte zece** se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripășel.* DELAVRANCEA, H. T. 113.

NUMERALELE ADVERBIALE

§ **188.** Numeralele adverbiale (de repetiție) arată de cîte ori se îndeplinește o acțiune sau în ce raport numeric se află o calitate (cantitate) a unui obiect față de aceeași calitate (cantitate) a altui obiect.

Ele sînt alcătuite fie din substantivul *dată* precedat de numeralul cardinal *o*, fie din alt numeral cardinal precedat de prepoziția *de* și urmat de substantivul *ori* : *o dată, de două ori, de șapte ori.*

***De zece ori** se întoarse din drum ca să mai privească **o dată**, încă **o dată**, prăvălia.* DELAVRANCEA, H. T. 21.

După aceea ***de două ori*** *s-au pus pe urmele lui Irimia hainul.* SADOVEANU, O. XVIII 24.

Va construi o casă ***de trei ori*** *mai mare decît cea a vecinului.*

Alergătorii..., într-o fugă, sînt datori a face giurul pieții ***de patru ori.*** NEGRUZZI, S. I 36.

Cu acest fel de numerale, uneori precedate de adverbul *cîte*, se poate exprima și periodicitatea unei acțiuni.

Să afle că eu, ***o dată*** *pe săptămînă, slugărnicesc?* DELAVRANCEA, H. T. 120.

Revista apare ***o dată*** *la două săptămîni* sau ***de două ori*** *pe lună.*

Găina babei se oua ***de cîte două ori*** *pe fiecare zi.* CREANGĂ, P. 63.

Numeralele adverbiale (de repetiție) sînt adverbe (vezi toate exemplele de mai sus).

O b s e r v a ț i e. Prin funcțiunea pe care o îndeplinesc, numeralele adverbiale (de repetiție) seamănă bine cu cele multiplicative; de aceea ele pot fi înlocuite, de cele mai multe ori, unele cu altele. De exemplu, se poate spune *i-am plătit prețul* ***îndoit*** sau *i-am plătit prețul* ***de două ori.***

În limbajul afectiv, expresia *o dată om* (*băiat, fată* etc.), rostită cu o anumită intonație, înseamnă „om cu calități deosebite, om desăvîrșit”:

Am și eu numai o fată,
Și n-o dau să fie dată;
Cui o dau voiesc să-mi fie
Om o dată. COȘBUC, P. I 103.

Noi sîntem ***o dată băieți*** *și ce-am vorbit o dată, vorbit rămîne.* CREANGĂ, P. 20.

Ca un superlativ, paralel cu *un om și jumătate, un prost și jumătate* (vezi § 185), se aude și *om o dată și jumătate*:

Hehei! Unul e Galibardi: om, ***o dată și jumătate.*** CARAGIALE, O. VI 61.

O b s e r v a ț i i. 1. Cuvîntul internațional *bis* [=de două ori] e folosit pentru indicarea repetării unui pasaj literar sau muzical sau la spectacole, cînd publicul cere repetarea unei lucrări literare sau muzicale.

2. *Bis, ter* pot indica repetarea paginii unei cărți, a numărului unei case etc. (*nr. 2 bis, p. 50 bis, 6 ter*).

NUMERALELE ORDINALE

§ 189. Numeralele o r d i n a l e exprimă prin numărare ordinea sau locul (în spațiu sau în timp) pe care obiectele sau acțiunile îl ocupă într-o înșirare; ele răspund la întrebările *al cîtelea? a cît(e)a?* Seria numeralelor ordinale începe cu *întîiul* (alături de care se folosește și *primul*) și se continuă cu *al doilea, al treilea, al patrulea..., al zecelea* etc.

O b s e r v a ţ i e. Numeralului ordinal *întîi* îi corespunde, la celălalt capăt al seriei, locuţiunea adjectivală *cel* (*cea*) *din urmă* sau adjectivul *ultimul*, *ultima*; acestea nu sînt numerale pentru că nu se numără.

Cu excepţia numeralului ordinal corespunzător lui *unu*, *una*, toate celelalte (inclusiv cele formate din zeci, sute, mii etc. + unitate) sînt formate din numeralele cardinale precedate de articolul posesiv *al*, *a* şi urmate, la masculin şi neutru, de articolul hotărît enclitic *-le* şi adverbialul *-a* (*al doilea*, *al şaselea*, *al nouălea*, *al o sutălea*), iar la feminin de articolul enclitic *-a* (*a şaptea*, *a zecea*).

Din cauze fonetice la numeralele *opt* şi *milion* se intercalează *-u-* între numeralul cardinal şi *-lea* : *al optulea*, *al milionulea*.

La numeralele compuse marca numeralului ordinal o primeşte numai ultimul numeral, indiferent dacă e unitate, zece, sută, mie etc. : *al o sută unulea*, *al o sută douăzecilea*, *al trei sutelea*, *al o mie cinci sute douăzeci şi treilea*, *al două miilea* etc.

O b s e r v a ţ i e. Nu e corectă scrierea numeralelor ordinale fără articolul posesiv *a* înaintea numeralului, cînd acesta stă după un substantiv feminin, de exemplu : *clasa treia* în loc de *clasa a treia*.

Compania doua a fost surprinsă în apă. CAMIL PETRESCU, U. N. 312 (în loc de *compania a doua*).

Numeralele ordinale apar uneori însoţite de articolul *cel* şi prepoziţia *de* (*cel de-al doilea*, *cea de-a cincea*). În cazul numeralului *întîi*, prepoziţia *de* s-a aglutinat cu acesta, dînd naştere lui (*cel*, *cea*) *dintîi*.

M-am speriat şi am dat fuga la ***cel dintîi*** *medic.* CEZ. PETRESCU, C. V. 205.

Numeralele ordinale au forme deosebite după genuri : *întîiul*, *al treilea*, la masculin şi neutru, *întîia*, *a treia*, la feminin.

Numeralul ordinal *întîi* are şi forme de plural atunci cînd se referă la un grup de obiecte : masculin *întîii*, feminin şi neutru *întîile*.

Spre deosebire de celelalte numerale cardinale, *întîi* are o formă articulată şi una nearticulată : masculin, feminin şi neutru nearticulat *întîi*, masculin şi neutru articulat *întîiul*, feminin articulat *întîia*.

O b s e r v a ţ i e. Există regionalisme fonetice : *întăi*, *întăia* şi morfologice : *întie*, *întiaşi*.

Întîi poate apărea atît înainte, cît şi în urma substantivului determinat :

Şi cum că de-l va vrea să-l ducă în sîlă
De-acasă, ajungînd la cea mai de ***întie***
Apă, prăpaşte sau orice topilă,
Va sări de viu. BUDAI-DELEANU, T. V. 45.

În săptămîna ***întăie*** *a lunii dechemvrie, măria-sa Matiaş stătu la Roman.* SADOVEANU, O. XII 281.

Întîiaşi apare numai înaintea substantivului *dată* :

Dar nu e ***întîiaşi*** *dată cînd domnul Moromete îşi bate joc de noi!* PREDA, M. 168.

Cu formă articulată, numeralul *întîi* apare atunci cînd este folosit singur sau cînd stă înaintea substantivului determinat :

Eminescu, care ***întăiul*** *a dat o exprimare poetică în limba romînească zbuciumului vieței.* GHEREA, ST. CR. I 219.

Și vei fi atîta de ferice

. . . .

Cînd ***întîia*** *vorbă o va zice*
Către tine propriul tău fiu. BENIUC, V. A. I 59.

Dacă se pune după substantivul determinat, *întîi* nu primește articol și nici nu-și schimbă forma după gen :

Casa avea două săli de mîncare la etajul ***întîi*** *și una mai mică la etajul al doilea.* CĂLINESCU, S. N. 263.

Luase un bilet de clasa a doua; domnul Lică Cartojan avea unul de clasa ***întîi.*** CEZ. PETRESCU, Î. II 199.

Observație. Uneori, cînd determină un substantiv feminin care îl precedă, apare și articulat : *clasa* ***întîia***, în loc de *clasa* ***întîi***, prin analogie cu alte numerale ordinale sau cu situațiile în care substantivul este postpus ; cu valoare substantivală, precedat de prepozițiile *într-* sau *dintr-*, apare și cu articolul posesiv *a* : *într-a-ntîia, dintr-a-ntîia*, prin analogie cu *a doua, a treia.*

Sinonim cu *întîi* este neologismul *prim*, *primă*, articulat *primul*, *prima* ; el se declină ca și *întîi*. Cu forma articulată, *primul* (*prima*) apare totdeauna cînd este folosit singur și, de cele mai multe ori, cînd stă înaintea substantivului determinat :

Fiecare, afară de ***primul***, *privi în jumătatea cefii celuilalt.* SAHIA, N. 73.

Ipoteștii, cu pădurile dimprejur și oamenii de acolo, au fost ***primii*** *dascăli ai poetului.* BENIUC, P. 17.

Fără articol, *prim* apare rar după substantiv : *vioară* ***primă***, *secretar* ***prim*** *al Academiei R.P.R.*

Fondul ***prim*** *al lui Vlahuță, ca și al lui Eminescu, nu e nici pesimist, nici decepționist.* GHEREA, ST. CR. I 213.

Ceea ce crez am spus și am să mai spun — asta e numai capitolul ***prim*** *al unei serii mari.* CARAGIALE, O. VII 456.

Înaintea substantivului, *prim* se folosește totdeauna nearticulat atunci cînd, ca element de compunere, precedă un substantiv care indică o funcție sau un grad ierarhic : ***prim****-locțiitor*, ***prim****-ministru*, ***primă****-balerină* etc.

Altfel, ca orice adjectiv, cînd apare înaintea substantivului, poate fi precedat de articol nehotărît, adjectiv pronominal demonstrativ etc. (*un prim pas, o primă concluzie*) :

Mă aflam întăia oară în preajma unei dropii și țineam... ca, din acest ***prim*** *contact, să scot informațiile.* SADOVEANU, O. XVI 56.

Un alt neologism, rar întrebuințat, este *secund* [= al doilea].

Între prima și ***secunda*** *linie stetea principele.* HASDEU, I. V. 141.

De cele mai multe ori *secund* se opune lui *prim* : *vioară* ***secundă*** (în terminologia muzicală), *căpitan* ***secund*** (în ierarhia marinei).

De asemenea *terț* cu sensul de ,,al treilea'' este rar folosit și apare în special în terminologia juridică, indicînd a treia persoană, care nu figurează

ca parte în acte sau convenții, dar care poate avea drepturi sau obligații izvorîte din astfel de acte (*terță persoană*). De aici s-a extins și în limbajul curent.

Atît *secund*, cît și *terț* pot fi folosite și substantival:

Directorii întreprinderilor și organizațiilor economice ale statului reprezintă întreprinderea în justiție și față de **terți**, *direct sau prin mandatari.* *Principii de drept* (București, 1959), p. 184.

Alfons Briquet... fusese **secund** *pe un vapor de marfă.* BART, E. 14.

Observație. Numerale ordinale au fost la început și *primar*, păstrat astăzi numai în construcțiile *văr* **primar** „văr dintîi" și *cale* **primară** „prima vizită pe care tinerii căsătoriți o fac, după cununie, părinților":

Întîiaș dată venise ea la Neamț, de cale **primară** *la socri, cum se zice la noi.* CREANGĂ, P. 114,

și *țărț*, în formula *anțărț* „anul al treilea" (socotit de la cel curent înapoi).

DECLINAREA NUMERALELOR ORDINALE

§ **190.** Datorită faptului că primește articol hotărît enclitic, *întîiul*, ca și *primul*, are forme cazuale:

	Singular		Plural	
	Masculin și neutru	Feminin	Masculin	Feminin și neutru
N.A.	*întîiul*	*întîia*	*întîii*	*întîile*
G.D.	*întîiului*	*întîii*	*întîilor*	

Celelalte numerale ordinale se declină, ca și numeralele cardinale, numai cu ajutorul articolului demonstrativ *cel* urmat de prepoziția *de*; articolul demonstrativ își schimbă forma după număr, gen și caz, articolul *al*, *a* și numeralul se schimbă numai după gen și numai la singular.

Singular

	Masculin și neutru	Feminin
N.A.	*cel de-al treilea*	*cea de-a treia*
G.D.	*celui de-al treilea*	*celei de-a treia*

Plural

	Masculin	Feminin și neutru
N.A.	*cei de-al treilea*	*cele de-al treilea*
G.D.	*celor de-al treilea*	*celor de-al treilea*

Iar marți des-dimineață puse tarnițele și desagii pe cai și, legîndu-i frumușel cu căpăstrul pe **cel al doilea** *de coada* **celui întîi**, *pe* **cel de-al**

treilea *de coada* ***celui al doilea****, pe* ***cel de-al patrulea*** *de coada* ***celui al treilea****, cum îi leagă muntenii, a zis.* CREANGĂ, A. 23.

Observaţie. Uneori apare şi forma (învechită) fără prepoziţia *de* : *cel al doilea, celei a doua, celui al doilea* (vezi şi exemplul din CREANGĂ, A. 23).

Dar deodat-un punct se mişcă... ***cel întîi*** *şi singur.* EMINESCU, O. I 132.

Şi numeralul *întîi* cunoaşte acest tip de declinare, folosit chiar mai mult decît cel arătat mai sus :

	Singular		Plural	
	Masculin şi neutru	Feminin	Masculin	Feminin şi neutru
N.A.	*cel dintîi*	*cea dintîi*	*cei dintîi*	*cele dintîi*
G.D.	*celui dintîi*	*celei dintîi*	*celor dintîi*	

ÎNTREBUINȚAREA NUMERALELOR ORDINALE

§ **191.** Numeralele ordinale pot avea rol de adjectiv, de substantiv şi, cînd determină verbe, de adverb.

A doua *zi Nică Oşlobanu ca mai ba să deie pe la şcoală.* CREANGĂ, A. 79.

Apoi venea ***al patrulea ş-al cincilea****, cu scorneli, cari mai de cari mai încornorate.* DELAVRANCEA, H. T. 105.

Bine este, înainte de toate, să bem vinul... ***Al doilea****, să-i spunem prietinului nostru drumeţul că acest vrednic barbat ... are nume Ghiţă Botgros.* SADOVEANU, O. XVIII 13.

Observaţie. Cu valoare adjectivală, numeralul ordinal poate preceda sau urma substantivul pe care îl determină. În primul caz substantivul apare totdeauna nearticulat, în al doilea caz, numai articulat.

Şi fata de-mpărat veni
Şi-a ***doua*** *zi, şi-a* ***treia*** *zi.* COŞBUC, P. I 282.

Împărăteasa a făcut dar de bucurie împăratului nostru, astăzi... în ***ceasul al doisprezecelea.*** SADOVEANU, O. XV 349.

Numeralul *întîi* neînsoţit de un substantiv are sensul de „ziua întîi" a fiecărei luni :

Salariile se primesc la ***întîi*** (cu acelaşi sens ca *zi-ntîi*).

Cînd e folosit ca adverb, *întîi*, avînd sensul adverbului *înainte*, poate fi precedat de adverbul *mai* (*mai întîi*) :

Mă întrebi atîte lucruri deodată încît nu ştiu la care să răspund ***mai întăi.*** NEGRUZZI, S. I 63.

Ar fi trebuit să meargă ***mai întîi*** *la grajduri să vază cum se îngrijeşte p-acolo de cai.* ISPIRESCU, L. 20.

Cu acest sens *întîi* apare şi repetat :

Întăi şi-ntăi *face lăutoare.* CREANGĂ, P. 289.

La drept vorbind ar trebui ***mai întăi şi mai întăi*** *să-mi placă mie și să m-asculte pe mine.* SADOVEANU, O. XIII 676.

Numeralele *întîi* şi *prima* pot avea, în anumite construcţii, valoare de superlativ:

Eu, dom'judecător, reclam, pardon... clondirul cu trei chile mastică ***prima.*** CARAGIALE, O. I 85.

O stofă clasa ***întîi*** „de prima calitate, foarte bună".

Numeralul *a doua* în construcţia *intrarea pe uşa a doua* are sensul de „cealaltă".

Uneori numeralele ordinale precedate de prepoziţia *de* indică a cîta oară se îndeplineşte o acţiune.

Întru în ograda unui megieș al nostru, și din ogradă în ocol și din ocol în grădina cu păpușoi, cari erau chiar atunci prășiți ***de-al doilea.*** CREANGĂ, A. 6.

În mod obişnuit, spre a se exprima această situaţie, de repetare a unei acţiuni, se foloseşte construcţia formată din substantivele *dată* sau *oară* precedate de numeralul ordinal: *întîia dată* (şi *întîiași dată*), *a doua oară* sau construcţia de tipul *pentru a zecea oară*:

Doar știu că nu mi-i acum ***întîiași dată*** *să merg la drum.* CREANGĂ, P. 44.

O dată să crezi lenei, ***a doua oară*** *îi crezi fără să vrei.* DELAVRANCEA, H. T. 137.

Gorașcu Haramin închinase ***a treia oară*** *ulcica lui cu vin acru.* SADOVEANU, O. XVIII 9.

Nici ca formaţii, nici ca sens, ele nu se deosebesc prea mult de numeralele adverbiale, după cum rezultă, pe de o parte, din folosirea aceluiaşi substantiv pe lîngă numeral (*dată* sau *oară*), pe de alta, din sensul apropiat pe care îl au (între *a venit* ***a doua oară*** și *a venit* ***de două ori*** deosebirea este mică).

Aceste numerale au valoare de adverb, ca în exemplele menţionate, sau de adjectiv, ca în exemplele:

Luca Moșneagu, însurățel ***de-al doilea,*** *a cărui tînără nevastă avusese grijă să-l trezească la timp... se și aude strigînd afară.* CREANGĂ, A. 122.

După ce și-au bocit bărbații ***de-al doilea*** *și* ***de-al treilea,*** *s-au astîmpărat pe lîngă oșteanul cel vechi.* SADOVEANU, O. XVIII 236.

Nici o poamă nu-i amară
Ca omu ***de-a doua oară!*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 170.

Mamă ***de-al doilea.***

În limba actuală există tendinţa de a se înlocui numeralele ordinale cu numeralele cardinale. Astfel, la indicarea capitolului unei cărţi, a unui paragraf sau articol se începe cu *capitolul întîi* și se poate continua cu *capitolul al doilea* sau *capitolul doi*, *capitolul al cincilea* sau *capitolul cinci* etc. Se folosesc de asemenea construcţiile *anul doi* şi chiar *anul unu*, *volumul patru*, *secolul șaisprezece*, în loc de *anul al doilea*, *volumul al patrulea*, *secolul al șaisprezecelea* etc.

Batalionul ***trei,*** *înainte!* CAMIL PETRESCU, U. N. 311 (în loc de *batalionul al treilea*).

Prin analogie cu numeralele de genul masculin și neutru, numeralele ordinale feminine apar și ele în anumite construcții sub forma cardinalelor *(pagina doi)*.

În enunțarea datei, se pornește de obicei cu un numeral ordinal, dar se continuă totdeauna cu un numeral cardinal *(întîi aprilie, întîi iunie — două aprilie, cinci aprilie, douăzeci și opt februarie, anul o mie nouă sute șaizeci* etc., dar și *unu mai*).

De asemenea în enunțarea numărului articolelor de lege, precum și la indicarea numărului de ordine al vehiculelor, al etajelor, al felurilor de mîncare sau, în general, într-o enumerare se folosesc numeralele cardinale în locul celor ordinale:

Punctele ***unu, doi, patru*** *au fost omise de pe ordinea de zi.*

În cazul cînd numeralul exprimă o cifră mare, întrebuințarea numeralului cardinal în locul celui ordinal este mai obișnuită, deoarece forma numeralului cardinal este mai scurtă.

Am citit pînă la pagina ***cinci sute treizeci și doi.***

Am ajuns la kilometrul ***nouă sute douăzeci.***

Cartea se deschise la foaia ***80.*** DELAVRANCEA, H. T. 96.

Vom face cererea împreună, întemeiată pe art. ***214.*** CARAGIALE, O. II 89.

BIBLIOGRAFIE

ELENA CARABULEA, *Despre categoria numeralului*, în SCL XI (1960), p. 417—421.

VERBUL

§ **192.** Verbul este partea de vorbire flexibilă care se conjugă și exprimă acțiuni sau stări. De exemplu : *a munci, a ședea, a înflori, a se întări, a admira.*

LOCUȚIUNI VERBALE

§ **193.** Locuțiunea verbală este grupul de cuvinte (între care este în mod obligatoriu un verb) care are un sens unitar, precum și trăsăturile morfologice și comportarea sintactică a unui verb.

Locuțiunile verbale sînt compuse din diferite părți de vorbire :

verb (+ pronume) + prepoziție + substantiv : *a face cu ochiul, a pune la cale, a o lua la fugă* ;

verb (+ pronume) + substantiv : *a duce dorul, a spăla putina, a o lăsa baltă, a ține piept, a-și lua cîmpii* (*valea*), *a rupe tăcerea, a sparge gheața* ;

verb (+ pronume) + substantiv + prepoziție + substantiv : *a-și băga mințile în cap, a da bir cu fugiții* ;

verb (+ pronume) + adverb sau locuțiune adverbială : *a se da de-a dura, a se duce de-a berbeleacul, a o lua razna* ;

verb (+ pronume) + adjectiv : *a o face lată.*

Verbele cel mai des întîlnite în locuțiunile verbale sînt cele cu foarte multe sensuri, ca : *a face, a da, a lua.* În afară de ele mai sînt, mai puțin frecvente, *a avea, a pune, a trage, a băga* etc.

Rolurile elementelor constitutive ale locuțiunilor verbale sînt diferite : verbul are mai ales rol gramatical (de a preciza persoana, timpul și modul acțiunii), iar celălalt cuvînt (substantiv, adverb etc.) are mai ales rol lexical. Astfel, sensul „a năvăli" al locuțiunii *a da năvală* provine de la substantivul *năvală.*

Rolurile termenilor locuțiunilor nu sînt însă repartizate întotdeauna în felul arătat mai sus. De exemplu, în locuțiunea *a ieși înainte* aportul lexical al verbului este mult mai mare decît în locuțiunile *a avea de gînd* sau *a lua aminte.*

După cum sensul elementelor componente ale locuțiunilor este mai mult sau mai puțin prezent în sensul global al locuțiunilor respective, tot

așa raporturile existente între elementele constitutive sînt mai mult sau mai puțin clare. Această situație determină grade diferite de sudură între termenii locuțiunilor. Astfel *a-și bate joc* sau *a băga de seamă* prezintă un grad înalt de sudură, iar *a face praf (bucăți, fărîme, pămînt)*, un grad de sudură mai scăzut.

Locuțiunile verbale au o serie de caracteristici comune cu ale verbelor :

— pot fi tranzitive sau intranzitive, pot avea complement direct, indirect sau diverse complemente circumstanțiale și pot fi complinite prin propoziții completive sau circumstanțiale :

Vrei să mă ***tragi pe sfoară?*** CARAGIALE, O. II 249 [tranzitiv cu complement direct].

Se făcu că ***nu bagă în samă*** *privirile mele.* SADOVEANU, O. VII 308 [tranzitiv cu complement direct].

O ieu la sănătoasa *spre casă.* CREANGĂ, A. 6 [intranzitiv cu complement circumstanțial de loc].

Să-mi iasă înainte *mai curînd.* GALACTION, O. I 39 [intranzitiv cu complement indirect și complement circumstanțial de timp].

Cînd voi veni eu, ***am să vă dau de știre****, ca să mă cunoașteți.* CREANGĂ, P. 19 [intranzitiv cu complement indirect și propoziție circumstanțială de scop].

— apar la toate diatezele (pentru diateza activă vezi toate exemplele prezentate pînă acum în cadrul acestui punct) :

N-au fost băgați în seamă *de nimeni* [pasiv].

Gros, bătrîn și îndesat, cum era, ai fi zis că mai degrabă ***se dă de-a dura****, decît că aleargă.* HOGAȘ, DR. II 87 [reflexiv cu acuzativul].

De cîte ori, iubito, de noi ***mi-aduc aminte****...* EMINESCU, O. I 114 [reflexiv cu dativul].

VERBE AUXILIARE

§ **194**. Verbele auxiliare, numite și ajutătoare, sînt instrumente gramaticale de ordin morfologic care ajută la formarea modurilor și a timpurilor compuse (perfectul compus, viitorul și viitorul anterior, conjunctivul perfect, condițional-optativul, prezumtivul, infinitivul perfect) și a diatezei pasive în întregime. Verbele auxiliare sînt : *a fi*, *a avea* și *a vrea*.

Verbele auxiliare se caracterizează prin următoarele trăsături :

a. Au sens foarte abstract, gramatical și, de asemenea, foarte diferit de sensul pe care îl au atunci cînd nu au rolul de verbe auxiliare. Astfel, formele pentru perfectul compus ale auxiliarului *a avea* au următorul conținut semantic : arată că acțiunea verbului de conjugat s-a terminat în trecut ; acest sens este foarte depărtat de sensul „a poseda" pe care îl prezintă același verb cînd are rolul de verb predicativ.

b. Unele dintre ele au forme scurtate. Astfel, persoanele a III-a singular, I și a II-a plural ale indicativului prezent al verbului *a avea*

sînt *are, avem, aveți*; aceleași persoane ale auxiliarului *a avea* pentru perfectul compus sînt: *a, am* și, respectiv, *ați*.

Conjunctivul prezent al verbului *a fi* cînd servește ca auxiliar al conjunctivului perfect și al prezumtivului are forma invariabilă *să fi* la toate persoanele (față de *să fiu, să fii, să fie* etc.).

Observație. Modificările suferite de verbele auxiliare pot ascunde uneori apartenența formelor de auxiliar la un anumit verb. Aceasta e situația auxiliarului de condițional-optativ (*aș, ai, ar, am, ați*).

c. Formele verbale compuse prezintă posibilități reduse de a intercala alte cuvinte între elementele lor componente. De exemplu, între auxiliarul perfectului compus și participiul următor, nu se pot intercala decît cuvinte de tipul adverbelor *și, cam, tot, mai*: *am **și** (**cam, tot, mai**) mîncat*. Face excepție diateza pasivă, unde posibilitățile de intercalare a cuvintelor între elementele componente ale formelor verbale sînt mai largi. De exemplu, poate fi intercalat subiectul: *poate fi **cartea asta** înțeleasă de elevi?*

VERBE AUXILIARE DE MODALITATE

§ **195.** În limba romînă există posibilitatea de a reda, cu ajutorul anumitor verbe, modalitatea și aspectul. Atît verbele de modalitate, cît și cele de aspect se disting prin conținutul semantic corespunzător celor două semnificații; cele de modalitate se disting uneori și prin anumite caracteristici gramaticale. Întrucît, dintre cele două clase de verbe menționate, numai cele de modalitate sînt caracterizate din punct de vedere gramatical, în gramatică ne vom ocupa numai de ele. Verbele din această clasă constituie categoria auxiliarelor de modalitate.

Așadar, auxiliarele de modalitate sînt mijloace lexicale de redare a modalității dintre care unele se caracterizează și prin anumite trăsături gramaticale specifice. Auxiliarele de modalitate sînt: *a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea* și *a veni* atunci cînd au anumite trăsături care le deosebesc de situațiile cînd sînt verbe predicative sau, unele dintre ele, verbe auxiliare propriu-zise sau copulative.

Trăsăturile caracteristice ale auxiliarelor de modalitate sînt următoarele:

a. Constituie împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un complex cu sens unitar la care participă în mod inegal cele două elemente. Semantic, rolul principal revine formei nominale sau conjunctivului; gramatical, rolul principal revine verbului cu sens modal, care poartă semnele predicativității, indică momentul, modalitatea acțiunii și, de cele mai multe ori, persoana. Iată cîteva exemple:

În grupul *pot mînca*, verbul *pot* arată că este vorba de o acțiune care se săvîrșește în prezent de către persoana I și că această acțiune este posibilă; verbul *mînca* arată că este vorba de acțiunea de „a mînca" nu de aceea de „a merge", „a lucra" etc.

Pentru a se arăta că acțiunea unui verb la conjunctiv, regim al unui auxiliar de modalitate, nu este reală, nu este suficientă forma modală a verbului respectiv (conjunctivul este modul acțiunilor realizabile), pentru că nu se poate face opoziția cu modul realității (în acest context, adică după auxiliarele de modalitate, nu se poate pune indicativul, ci numai conjunctivul sau infinitivul). De aceea, se folosește ca indicator modal verbul regent (auxiliarul de modalitate); chiar dacă acțiunea acestuia este reală, el se pune la condițional, prezent sau trecut, pentru a se arăta că acțiunea verbului dependent nu este reală : *aș putea să spun*, *ar trebui să vorbesc* nu arată că posibilitatea sau trebuința nu există în realitate, ci arată că subiectul nu face uz de posibilitatea, nu se supune necesității, care există. Inversul situației e de asemenea valabil : cînd este regim al unui auxiliar de mod la indicativ, același conjunctiv nu mai exprimă o acțiune realizabilă, ci doar denumește acțiunea, al cărei caracter real este marcat de verbul regent (la indicativ). (Vezi § 215.)

Pot să-ți spun, *trebuie să-ți spun* înseamnă „am posibilitatea să-ți spun (și mă folosesc de ea)", „am datoria să-ți spun (și îmi îndeplinesc această datorie)".

Aș putea să-ți spun, *ar trebui să-ți spun* înseamnă „am posibilitatea să-ți spun (și rămîne să vedem dacă mă voi folosi de ea)", „am datoria să-ți spun (și rămîne să vedem dacă mi-o voi îndeplini)".

Aș fi putut să-ți spun, *ar fi trebuit să-ți spun* înseamnă „aveam posibilitatea să-ți spun (dar nu m-am folosit de ea)", „aveam datoria să-ți spun (dar nu mi-am îndeplinit-o)".

Observație. Capacitatea de a exprima modalitatea verbului care depinde de ele o au, în general, toate verbele care exprimă o posibilitate sau o necesitate, fără a prezenta alte trăsături specifice auxiliarelor de modalitate. Astfel, în fraza :

Nu se cuvenea călcată o datină. CĂLUGĂRU, O.P. 341,

necesitatea (negativă) exprimată de verbul la imperfect cu valoare de condițional perfect *nu se cuvenea* a existat în realitate ; ceea ce nu s-a realizat a fost acțiunea exprimată de participiul *călcată*, dar, întrucît acesta nu putea exprima modalitatea, acest rol a trecut asupra verbului regent, care putea s-o facă, datorită conținutului lui semantic.

b. Prezintă indici gramaticali specifici comuni pentru mai multe verbe sau proprii numai cîte unuia dintre ele.

O marcă gramaticală comună mai multor verbe este referirea auxiliarului de modalitate la subiectul verbului pe care-l însoțește. Aceasta este situația, de exemplu, a verbului *a putea* :

Puteam să strigăm *cît ne-ar fi luat gura.* GHICA, S. 142,

spre deosebire de construcțiile cu *a vrea*, unde subiectele pot fi diferite :

Vrei să ne aprindem *paie în cap?* CREANGĂ, P. 9.

Verbele *a trebui* și *a fi*, primul unipersonal în mod obișnuit, iar ultimul unipersonal în situația cînd are valoare modală, au ajuns și ele să se acorde, uneori, cu verbul la conjunctiv :

Am trebuit să cer *pașaport de la postelnic.* GHICA, S. 526.

Nimeresc orbii Suceava și eu ***nu eram să vă nimeresc?*** CREANGĂ, A. 107 (vezi și § 235).

c. Verbele *a avea*, *a fi* și *a veni* prezintă indici semantici specifici și anume schimbarea sensului inițial. Astfel, cînd este verb de sine stătător, *a fi* are sensul de „a exista"; cînd este auxiliar de modalitate exprimă necesitatea, posibilitatea sau voința:

Om mai vedea noi ce ***este*** *de făcut.* SADOVEANU, O. VII 372.

Dar ce ***era*** *să le facă?* CREANGĂ, P. 25.

Dacă ***nu ți-a fost*** *de cumpărat, la ce i-ai dat drumul?* CREANGĂ, A. 57.

Verbul *a avea*, de asemenea, cînd este verb de sine stătător are sensul de „a poseda". În calitate de auxiliar de modalitate exprimă necesitatea sau posibilitatea:

Bir ***n-aveți*** *a da.* CREANGĂ, A. 108.

N-am *a mă plînge de nimic.* ISPIRESCU, L. 12.

Aceste trăsături determină abstractizarea verbelor de mai sus atunci cînd au valoare de auxiliare de modalitate. În ceea ce privește această abstractizare, verbele *a putea*, *a trebui*, *a fi* și *a avea* se află pe o treaptă superioară, iar *a veni* și *a vrea* pe o treaptă inferioară.

d. Spre deosebire de verbele auxiliare, auxiliarele de modalitate prezintă mult mai multe posibilități de a intercala diverse cuvinte între ele și formele verbale următoare. De exemplu, între *a avea*, *a fi* sau *a trebui* cu rol de auxiliare de modalitate și verbele următoare pot fi introduse diverse părți de propoziție:

Eu am *altă treabă* ***de făcut.*** CREANGĂ, A. 73 [complement direct].

În ceasurile-i de nesomn și de durere, icoana frumosului Popa Tonea ***era*** *de acum* ***să i se înfățișeze*** *veșnic.* GALACTION, O. I 176 [complement circumstanțial de timp].

Grigore-vodă Ghica ***a trebuit,*** *după cererea lui Kehaia-beg,* ***să aresteze*** *pe boierul Alecache Vilara.* GHICA, S. 6 [complement circumstanțial de cauză cu nuanță modală].

VERBE CU ÎNTREBUINȚARE PREDICATIVĂ ȘI NEPREDICATIVĂ

§ **196.** Verbele care, exprimînd o acțiune, pot forma singure, cînd sînt la un mod personal, un predicat verbal sînt verbe predicative. De exemplu: *a citi*, *a intra*, *a înflori*.

Verbele care nu pot forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcțiune de verb copulativ între subiect și numele predicativ, sînt verbe nepredicative. De exemplu: *a fi*, *a deveni*, *a ajunge*, *a se face* etc.

Verbul *a fi* cu funcțiune copulativă nu are decît rolul de a marca persoana, numărul, timpul și modul predicatului nominal. Verbul *a fi* nu este deci, în acest caz, decît un simplu instrument gramatical care nu participă cu conținutul lui noțional la formarea predicatului: *înotul* ***este*** *un sport.* Celelalte verbe cu funcțiune copulativă își păstrează cel puțin în parte și sensul lor lexical. Predicatul nominal construit cu aceste verbe include sensul lexical al verbului copulativ: ***a*** *devenit inginer.*

Observație. Verbele nepredicative pot avea și funcțiuni predicative atunci cînd au sens de sine stătător. De exemplu, atunci cînd înseamnă „a exista", verbul *a fi* este predicativ:

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie:
***Era** pe cînd nu s-a zărit,*
*Azi o vedem și **nu e**.* EMINESCU, O. I 234. (Vezi și § 532.)

CARACTERUL TRANZITIV ȘI INTRANZITIV

§ **197.** Verbele care pot primi un complement direct sînt tranzitive:

*Ion **taie** lemne.*
***Învăț** lecția.*
***Vom prelucra** o temă.*
***Scriu** o carte.*

Atunci cînd complementul direct nu este exprimat, verbele tranzitive sînt folosite absolut. Astfel, în ***citesc** o carte* și ***spune** o poveste*, verbele sînt tranzitive (cu complement direct); în *stau în bibliotecă și **citesc*** și ***spune** mai repede!*, verbele sînt tranzitive folosite absolut.

Verbele care nu pot primi un complement direct sînt intranzitive:

***Merg** la ședință.*
***Stă** liniștit.*

Uneori verbele intranzitive sînt folosite ca cele tranzitive, adică au complement direct. În astfel de situații, verbele apar uneori cu același sens, alteori cu sens schimbat:

*Scrisoarea dumitale **am rătăcit**-o acasă printre alte hîrtii.* CARAGIALE, O. II 115.

*Vezi de-atunci eu **alergai***
Lumile de-a rîndul! COȘBUC, P. I 260.

Observație. Complementul direct poate fi din aceeași rădăcină sau poate avea același sens cu verbul. În aceste situații complementul se numește complement intern (vezi § 602):

O, priviți-i cum visează
Visul codrului de fagi! EMINESCU, O. I 101.
Dă-mă, maică, unde trag,
Să trăiesc traiul cu drag. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 273.
Stai, bădiță, nu te duce,
Ș-om trăi viață dulce. SEVASTOS, C. 44.

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE VERBULUI

§ **198.** Categoriile gramaticale ale verbului sînt: diateza, modul, timpul, persoana și numărul. Primele trei sînt specifice pentru verb, ultimele două sînt comune cu ale altor părți de vorbire și anume: persoana apare și la pronumele personal, iar numărul apare la toate părțile de vorbire flexibile.

DIATEZELE

§ **199.** Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni. În limba romînă există trei diateze: diateza activă, pasivă și reflexivă, numite și: activ, pasiv și reflexiv.

DIATEZA ACTIVĂ

§ **200.** Diateza activă arată că acțiunea este făcută de subiectul gramatical:

În mai multe rînduri ***am apucat*** *condeiul, cu gîndul* ***să-ți spui*** *o istorie.* GHICA, S. 245.

Trecu *o zi,* ***trecură*** *trei*
Și iarăși, noaptea, ***vine***
Luceafărul deasupra ei
Cu razele-i senine. EMINESCU, O. I 171.

În cazul verbelor tranzitive, acțiunea este suferită de complementul direct, diferit de subiectul gramatical.

DIATEZA PASIVĂ

§ **201.** Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suferă acțiunea, iar autorul, cînd este exprimat, e redat prin complementul de agent:

Bastonul ***fu împiedicat*** *de pălărie și nu atinse decît ușor sfîrcul urechii.* CARAGIALE, O. II 126.

După ce toată casa ***a fost răsturnată*** *de zece ori, cînd așa, cînd aminterea, d. Lefter a căzut pe o canapea sfărîmat de oboseală.* CARAGIALE, O. I 150.

Pasivul apare numai la verbele tranzitive și se exprimă cu ajutorul verbului *a fi* și cu participiul verbului de conjugat. Aceasta e forma specifică a diatezei pasive, formă distinctă de a celorlalte două diateze: activă și reflexivă. Pasivul mai poate fi însă exprimat și prin verbe construite cu pronume reflexive în acuzativ: *cartea* ***se citește*** *ușor* (de public). (Vezi și § 204.)

Observații. 1. Între pasivul cu *a fi* sau pasivul reflexiv, pe de o parte, și activ, pe de alta, există diferențe. Astfel, cele două tipuri de pasiv (primul mai puțin, al doilea mai mult) lasă de obicei în umbră autorul acțiunii, pe cînd activul atrage atenția asupra subiectului, chiar dacă acesta nu e exprimat. De exemplu: *tovarăși,* ***a fost convocată*** *adunarea...* sau *adunarea generală* ***se convoacă*** *la șase luni,* față de ***am convocat*** *adunarea...*

2. Diferențe există și între pasivul cu *a fi* și pasivul reflexiv. De pildă, la verbele cu caracter momentan, reflexivul pasiv, la prezent, arată că acțiunea se face în momentul vorbirii: *expoziția* ***se deschide*** *astăzi* (pentru că a fost închisă mai înainte), iar pasivul cu *a fi* exprimă o acțiune durativă: *expoziția* ***este deschisă*** *toată luna.*

Posibilitatea de a înțelege construcția în două feluri se datorește confuziei dintre diateza pasivă și valoarea de adjectiv a participiului. La trecut, reflexivul pasiv arată că acțiunea s-a făcut, iar urmările ei se pot prelungi: *expoziția* ***s-a deschis*** *ieri*; pasivul cu *a fi* arată mai curînd

că urmările au încetat : *expoziția a fost deschisă* (dar nu mai este). La fel la viitor : *expoziția se va deschide, expoziția va fi deschisă,* și tot prin confuzie cu valoarea adjectivală a participiului.

3. Verbele tranzitive care au la activ două complemente directe pot avea și la pasivul cu *a fi* sau la pasivul reflexiv un complement direct sau o propoziție completivă directă :

*La examen elevul **este întrebat** m a t e r i a parcursă.*

*La examen **se întreabă** elevul m a t e r i a parcursă.*

*Calul **nu se întreabă** d a c ă v r e a o r z.* ZANNE, P.I 347.

În limba populară, forma specifică de pasiv nu este prea răspîndită întrucît a fost înlocuită, în mare parte, de reflexiv.

În limba literară contemporană pasivul cu *a fi* se bucură de o răspîndire mai mare, după modelul altor limbi, ca franceza sau rusa.

DIATEZA REFLEXIVĂ

§ **202.** Diateza reflexivă e mai puțin precizată și organizată decît celelalte diateze.

Verbele reflexive sînt numeroase ; ele se caracterizează prin aceea că se conjugă după conjugarea diatezei active, dar sînt întotdeauna însoțite de pronume reflexive în acuzativ sau în dativ. Dintre aceste verbe, puține au însă conținut specific, distinct de al diatezelor activă și pasivă, de aceea puține pot constitui o diateză aparte.

Cînd pronumele reflexiv care stă pe lîngă verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în același caz cu el, are funcțiune de complement direct sau indirect, este deci o parte de propoziție. În această situație nu avem a face cu verbe la diateza reflexivă, ci cu verbe active însoțite de complemente exprimate prin pronume reflexive (vezi § 205).

Cînd verbul împreună cu pronumele reflexiv poate fi înlocuit cu același verb la diateza pasivă cu *a fi*, el aparține diatezei pasive (vezi § 201 și 204).

Așadar, în cadrul d i a t e z e i r e f l e x i v e intră numai verbele însoțite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în același caz. În aceste situații pronumele reflexiv îndeplinește rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive. De exemplu : *se roagă* față de *roagă*, *își revine* față de *revine*.

Din punctul de vedere al sensului însă, diateza reflexivă nu este o categorie omogenă : definițiile subcategoriilor sale se deosebesc între ele în așa măsură, încît nu pot fi reduse la o definiție unitară, valabilă pentru toate (vezi mai jos).

Diateza reflexivă are următoarele valori :

a. reflexiv d i n a m i c — acțiunea este făcută cu participarea intensă din partea subiectului sau cu un interes special. Această categorie este proprie atît verbelor reflexive cu acuzativul, cît și celor cu dativul : *a se teme, a se ruga, a-și bate joc, a-și uita.*

***Mă gîndesc** dacă n-ar fi fost mai bine să înștiințăm pe măria-sa.* SADOVEANU, O. XIII 116.

*Cum de **te-ai păcătuit***

***Să te-apuci** de plugărit,*
Tocma-n zi de sărbătoare? ALECSANDRI, P. P. 169.

***Închipuieşte-ţi** răniţii, luptînd cu valurile toată noaptea.* CAMIL PETRESCU, U. N. 328.

Observaţie. Această categorie joacă rolul pe care în unele limbi (de exemplu greaca veche) îl joacă diateza medie. Această diateză arată că subiectul face acţiunea cu deosebită intensitate, cu deosebit interes, că acţiunea pe care o face este în interesul lui.

b. reflexiv impersonal — subiectul este neexprimat; important este că acţiunea are loc, neinteresînd cine o face.

Reflexivele impersonale se construiesc numai cu pronumele în acuzativ. Ca şi unele verbe impersonale active, reflexivele impersonale se pot construi cu propoziţie subiectivă.

*Aici **se vorbeşte** mult.*

***Se pare** cum că alte valuri*
Cobor mereu pe-acelaşi vad,
***Se pare** cum că-i altă toamnă,*
Ci-n veci aceleaşi frunze cad. EMINESCU, O. I 204.

VERBE REFLEXIVE TRANZITIVE

§ **203.** Întrucît pronumele reflexiv în acuzativ nu are funcţiune de complement direct, ci face corp comun cu verbul, unele verbe reflexive pot avea complement direct în acuzativ sau propoziţie completivă. Astfel, pot avea complement direct sau propoziţie completivă reflexivele dinamice :

*Găina **se ouase** o mărgică!* CREANGĂ, P. 70.

*Biata fată... **se cercă** să zică şi ea ceva, dar împăratul îi tăie cuvîntul.* ISPIRESCU, L. 23.

PASIVUL REFLEXIV

§ **204.** Verbele construite cu pronume reflexive care, datorită sensului lor (pasiv), pot fi înlocuite cu aceleaşi verbe la diateza pasivă cu *a fi*, aparţin diatezei pasive. Ele se construiesc numai cu pronumele în acuzativ :

*Moldavia este una din cele întîi ţări ale Europei în care invenţia lui Gutenberg, tipografia, **se introduce**.* KOGĂLNICEANU, O. 94.

VERBE ACTIVE CONSTRUITE CU COMPLEMENTE EXPRIMATE PRIN PRONUME REFLEXIVE

§ **205.** Un număr de verbe construite cu pronume reflexive în dativ sau în acuzativ, incluse în mod obişnuit în sfera reflexivului, aparţin, după cum s-a spus mai sus, diatezei active, întrucît pronumele reflexiv poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz cu el. În aceste situaţii pronumele reflexiv are funcţiune

de complement direct sau indirect. Aceste verbe se grupează în felul următor :

a. verbe pronominale o b i e c t i v e — pronumele poate fi în acuzativ și atunci subiectul face acțiunea și tot el îi suferă efectele :

*Nu știu nici cum am sărit din pat, nici cînd **m-am îmbrăcat.*** GHICA, S. 33 ;

— pronumele poate fi în dativ și atunci acțiunea este făcută de subiect în favoarea lui :

***Și-a croit** carare prin grădini, pînă la o vadană.* SADOVEANU, O. II 354 ;

b. verbe pronominale r e c i p r o c e — cînd pronumele e în acuzativ acțiunea e făcută în același timp de două sau mai multe subiecte și fiecare dintre ele suferă efectele acțiunii făcute de celălalt sau celelalte :

*Hai, mîndro, **să ne iubim,***
C-amîndoi ne potrivim. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 49 ;

— cînd pronumele e în dativ, acțiunea e făcută tot de două sau mai multe subiecte în același timp și este atribuită întotdeauna de unul din subiecte, subiectului sau subiectelor opuse :

*Se cunoșteau din copilărie; **își ziceau** tu.*

O b s e r v a ț i e. În vorbirea obișnuită, verbul *a avea* poate avea complement exprimat prin pronume reflexiv numai atunci cînd are sens reciproc. De exemplu : ***se aveau** ca frații.*

c. verbe pronominale p o s e s i v e — subiectul e posesorul obiectului verbului. Verbele posesive pot apărea numai cu pronume în dativ :

*Bunicul **își dădu** pălăria pe ceafă și se întoarse.* SADOVEANU, O. VII 297 (vezi § 145).

EVENTIVUL

§ **206**. Verbele construite cu pronumele reflexiv în acuzativ care arată că subiectul se transpune în altă stare decît cea în care se găsea sînt verbe eventive. După rolul pronumelui reflexiv, verbele eventive se apropie uneori de reflexivele dinamice *(a se îngălbeni, a se întrista)*, alteori, de verbele pronominale obiective *(Ipate **se îmbogățise** însutit și înmiit.* CREANGĂ, P. 153) ; unele verbe eventive pot fi și pasive *(a se strîmta* poate exprima o acțiune făcută de un agent străin de obiect : *haina **se strîmtează** de croitor)*, altele, reflexive impersonale *(se înserează)*.

Mai mult, verbele eventive nu sînt legate în mod obligatoriu de pronumele reflexive. Astfel, verbe ca : *a paraliza* „a deveni paralitic" sînt eventive fără pronume reflexiv și există numeroase formații paralele, cu și fără pronume reflexive, care au sens eventiv indiferent de faptul dacă sînt pronominale sau nu : *a se îngălbeni — a îngălbeni, a se înțepeni — a înțepeni, a se înnopta — a înnopta.*

Liniștea-i acum deplină
Și-a-nnoptat. COȘBUC, B. I. 6.

Există, de asemenea, verbe eventive pronominale ale căror antonime nu sînt pronominale: *a se îngrășa — a slăbi*; *a se odihni — a osteni, a obosi*; *a se îmbogăți — a sărăci*; *a se dezgheța — a îngheța*. Formațiile cu pronume reflexive arată interesul subiectului pentru acțiune, intenția lui, dorința de a obține un rezultat (deci sînt asemănătoare cu reflexivele dinamice), pe cînd cele active se petrec în general fără ca subiectul să fie bucuros de ele.

Așadar eventivul este o categorie de verbe care aparțin din punct de vedere morfologic diatezei reflexive propriu-zise, pasivului reflexiv sau diatezei active cu sau fără pronume reflexiv.

VERBE REFLEXIVE CU DATIVUL ȘI CU ACUZATIVUL

§ **207.** Alături de reflexivul cu dativul *a-și închipui* există, regional, reflexivul cu acuzativul *a se închipui*.

RELAȚII RECIPROCE ÎNTRE DIVERSELE DIATEZE

§ **208.** Există foarte puține verbe care aparțin exclusiv diatezei reflexive, neavînd corespondent activ; de exemplu: *a se mira* (reflexiv dinamic) și *a se cuveni* (reflexiv impersonal). Majoritatea verbelor diatezei reflexive au corespondente verbe active cu sau fără pronume reflexiv sau verbe pasive reflexive. Uneori este vorba de formații paralele cu același sens, care coexistă în cadrul limbii literare sau, mai des, unul în limba literară și unul regional. Alteori între verbele paralele s-a produs o diferențiere de sens sau s-a menținut numai unul dintre ele; în aceste cazuri se poate vorbi despre t r e c e r i de la o diateză la alta.

Aceleași situații se observă și în cadrul diatezei active, de la un tip de construcție la alta (cu sau fără pronume reflexiv), sau între diateza activă pe de o parte și pasivul reflexiv pe de alta.

FORMAȚII PARALELE: VERBE ALE DIATEZEI REFLEXIVE ȘI ALE DIATEZEI ACTIVE SAU PASIVE REFLEXIVE

§ **209.** a. Reflexiv dinamic cu acuzativul și activ propriu-zis: *a se întîrzia*, frecvent în Moldova (*De aceea **m-am întîrziat** pînă acum.* CREANGĂ, A. 61), și *a întîrzia*; *a se locui* (NEGRUZZI, S. I 144) și *a locui*; *a se plănui* (RĂDULESCU-CODIN, L. 27) și *a plănui*; *a se cumpăni — a cumpăni*; *a se căpăta (cu...) — a căpăta*; *a se zăbovi — a zăbovi*; *a se gîndi — a gîndi*.

*Și-i rîdea inima babei, de bucurie, cînd **gîndea** numai cît de fericită are să fie.* CREANGĂ, P. 4.

*Vai! tot mai **gîndești** la anii cînd visam în academii,*
Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii. EMINESCU, O. I 140.

Reflexiv dinamic cu dativul și activ propriu-zis:

*Cine **ș-ar fi bănuit** că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii grași, rumeni, voinici și nebunateci?* DELAVRANCEA, PAR. 248.

— *Mi-ai cumpărat, vecinele?*
— *Crede-mă că-**mi uitai**, frate.* PANN, N. 50.

Și toți în sat o știut
*Că **și-o umblat** pe la cruci.* I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureș*, II (1924), p. 73.

Reflexiv dinamic cu acuzativul și dativul și activ propriu-zis: *a-și rîde*, regional, *a se rîde* și *a rîde*.

Reflexiv dinamic cu acuzativul și activ pronominal reciproc: *mă bat* („mă lupt") *să isprăvesc mai repede*;

*Cela ce **se bate** pentru a lui țară,*
Sufletu-i e focul soarelui de vară. BOLINTINEANU, P. I 22

și ***a se bate** cu cineva.*

b. Activ pronominal obiectiv și pasiv reflexiv: *a se face* „a se transforma" și *a se face* „a fi transformat":

*Ion **se face** marinar.*
*Stofa **se face** roșie cu alizarină*;

m-am evacuat, m-am dispersat și *orașul **s-a evacuat**, populația **s-a dispersat**.*

c. Activ propriu-zis și activ pronominal obiectiv:

[Plăieșii] ***or întors** napoi acasă.* GR. S. VII 182.

Activ propriu-zis și activ pronominal reciproc: ***a cinsti** un pahar cu vin* și ***a se cinsti** cu cineva* „a bea cu el".

TRECERI DE LA DIATEZA ACTIVĂ SAU DE LA PASIVUL REFLEXIV LA DIATEZA REFLEXIVĂ SAU ÎN CADRUL DIATEZEI ACTIVE

§ **210.** a. Activul propriu-zis devine reflexiv dinamic cu acuzativul: *a se ambiționa.*

Activul pronominal obiectiv devine reflexiv dinamic cu acuzativul: *a se năpusti* a însemnat întîi „a se repezi pe sine însuși" („a-și da drumul"), apoi „a da buzna, a ataca pe cineva".

Pasivul reflexiv devine reflexiv dinamic cu acuzativul: *se află* înseamnă întîi „este găsit", apoi „există":

*Glas ca al meu nu **se află** în nouă hotare.* SADOVEANU, O. XVIII 13.

Eventivul pronominal devine reflexiv dinamic: *a se veseli* însemna în limba veche „a deveni vesel" (astăzi *a se înveseli*), apoi „a fi vesel, a petrece".

b. Activul propriu-zis devine activ pronominal obiectiv: de la *oamenii mă **cheamă (mă numesc)** Ion*, s-a ajuns la *eu **mă chem (mă numesc)** Ion.*

Activul propriu-zis devine activ pronominal obiectiv, apoi din nou activ: *a munci* „a chinui" devine ***a se munci*** „a se chinui" și apoi ***a munci*** cu sensul actual.

Întîlnim și cazuri mai complicate: verbul pronominal reciproc *a se ajunge* „a se întîlni" (*munte cu munte **se ajunge**, dar om cu om!*) devine activ propriu-zis *a ajunge* „a prinde din urmă" (***am ajuns** pe cei plecați înaintea mea*); paralel cu acesta din urmă apare și reflexivul dinamic *a se ajunge* „a fi de ajuns" (*nu mi **se ajunge** un leu*).

CUMULUL DE VALORI ALE VERBELOR CU PRONUME REFLEXIVE

§ **211**. Uneori același verb aparține în același timp la mai multe categorii.

Activul pronominal obiectiv poate fi și reflexiv impersonal: ***a nu se pleca** în afară.*

Pasivul reflexiv este și reflexiv impersonal: ***se servește** cald.*

*La secția transporturi **s-a extins** o nouă metodă de îngrijire a mașinilor.*

VERBE REFLEXIVE ÎN CONSTRUCȚII SPECIALE

§ **212**. Limba noastră cunoaște construcția acuzativul cu participiu sau cu supin, unde acuzativul este pronume reflexiv. În loc de *așteaptă să fie purtat*, găsim *se așteaptă purtat*, unde subiectul (subînțeles) al construcției pasive apare, sub forma pronumelui reflexiv în acuzativ, pe lîngă verbul regent (predicativ):

C-al meu dor îi dezmierdat,
***S-așteaptă**-n brațe purtat.* ȘEZ. III 62.

Tot așa *pămîntul **se cere** îngrijit* etc. În loc de *a isprăvi de a se îmbrăca*, întîlnim expresia ***m-am isprăvit** de îmbrăcat* etc.

Observație. În mod similar cu situațiile de acuzativ cu participiu care înlocuiesc activul urmat de pasiv, apar situații în care auxiliarul pasivului este exclus fără ca verbul regent să devină reflexiv: *trebuie făcut* în loc de *trebuie să fie făcut*; neliterar și *merită lăudat* în loc de *merită să fie lăudat* (vezi § 220).

O situație asemănătoare are verbul *a putea* în construcția acuzativ cu infinitiv: deși acest verb nu poate avea diateză reflexivă proprie (afară de cazul cînd e reflexiv impersonal), atunci cînd este auxiliar de modalitate construit cu infinitivul ia asupra lui pronumele reflexiv al verbului următor:

*Fiecare din voi **se poate** distinge... prin fapte patriotice.* GHICA, S. 24.

Regional, apare construcția similară de tipul ***mă știu** juca* în loc de *știu a mă juca.*

Mai importantă este categoria acuzativului de relație: acțiunea verbului e limitată la o parte a corpului, iar substantivul care o denumește pe aceasta ia forma acuzativului cu prepoziție: *a se tăia la un deget, a se spăla pe mîini* etc.; *a se dezgheța la mîini* (*Acu **să vă dezghețați** la mîni întîi.* SADOVEANU, O. III 90). În traduceri se neso-

cotește adesea această trăsătură specifică a limbii noastre și se fac greșeli ca:

Du-te să-ți speli ***mîinile.*** Vadim Kojevnikov, *În întîmpinarea zorilor* (București, 1957), p. 20

sau, și mai grav:

Italianul își scărpină ***fruntea.*** Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. al II-lea (București, 1957), p. 252,

ceea ce aduce ideea că fruntea este desprinsă de persoana care acționează asupra ei ca asupra unui obiect străin. De la acuzativul de relație se ajunge la reflexive dinamice: *a se zămorî de foame* (în loc de *a-și zămorî foamea*) „a-și potoli foamea" devine *a se zămorî*, fără complinire; alteori forma intermediară nu e întrebuințată: de la *a boldi ochii* s-a ajuns direct la *a se boldi*:

Ce ***te boldești,*** *mojice,-n drum?* Păun-Pincio, *Versuri și proză* (București, 1896), p. 54.

Înrudită cu aceste situații este cea care urmează: o construcție cu un verb pronominal obiectiv (deci cu complement direct exprimat prin pronume reflexiv) urmat de un complement indirect se inversează și cele două complemente își iau locul unul altuia: *a se descinge de brîu* și *descinge brîul de pe lîngă sine* (CREANGĂ, A. 83).

Trecerea se poate întîlni și la verbe active fără complement exprimat prin pronume reflexiv: *a așterne picturi pe pereți* devine *a așterne pereții cu picturi (În toată acea grămadă de artiști iluștri, cari* ***au așternut,*** *trei secoli de-a rîndul, toți părețîi Italiei* ***cu nemuritoarele lor picturi,*** *nu s-a găsit măcar unul care să se fi dedat a zugrăvi cu plăcere scene de vînătoare.* ODOBESCU, S. III 116). De aici se poate ajunge la *pereții se aștern cu picturi.* În continuare se poate trece apoi la reflexive dinamice, destul de frecvente: *a atinge tavanul cu mîna, a se atinge cu mîna de tavan,* apoi simplu *a se atinge* cu sensul lui „a atinge" *(nu te-atinge, că te frige)*; *a lăsa băutura, a se lăsa de băutură,* apoi numai *a se lăsa* „a renunța".

Observație. În vorbirea familiară, s-a ajuns de la întrebuințarea impersonală a persoanei a III-a a reflexivului *a se cunoaște,* la întrebuințarea lui personală. De la *se cunoaște că ești beat,* s-a ajuns la *te cunoști că ești beat* și la *mă cunosc că sînt beat,* unde, în urma atracției exercitate de persoana verbului din subordonată asupra verbului din regentă, amîndouă apar la aceeași persoană.

Toate aceste formații paralele sau treceri de la o categorie la alta, atît de frecvente, încît aproape că devin regulate, dau limbii romîne o mare mobilitate, o deosebită suplețe în mînuirea verbelor.

MODUL

§ **213.** Modul este forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum vorbitorul consideră acțiunea.

Modurile sînt personale și nepersonale, iar după funcțiunea pe care o au în propoziție, predicative și nepredicative.

a. Modurile personale și predicative exprimă persoana și formează predicatul. Ele sînt : indicativul, conjunctivul, condiționalul (care are valoare de condițional, optativ și potențial), prezumtivul și imperativul. Indicativul exprimă în general o acțiune considerată ca reală, conjunctivul și condiționalul prezent, optativul, potențialul, imperativul, o acțiune realizabilă, conjunctivul și condiționalul perfect, o acțiune ireală. Formele lor indică persoana și numărul. Excepțiile de la această distribuție a conținutului modurilor se vor vedea mai departe.

Condiționalul, optativul și potențialul prezintă o neconcordanță între formă și conținut și anume : aceste trei valori, distincte din punctul de vedere al conținutului, sînt exprimate toate prin aceeași paradigmă.

Alt exemplu de neconcordanță între formă și conținut este oferit de prezumtiv. Din punct de vedere formal este un tip de conjugare, întrucît are forme pentru trei moduri :

— indicativ : *voi fi dormind*

— conjunctiv : *să fi dormind*

— condițional : *aș fi dormind.*

Din punct de vedere al conținutului însă nu este decît un mod, întrucît între cele trei forme modale amintite nu există diferențe de sens : toate exprimă același lucru și anume îndoiala, nesiguranța, probabilitatea.

Așadar, prezumtivul e o categorie neconstituită ferm, care nu aparține în mod exclusiv nici categoriei conjugării, nici celei a modului. Din nevoile expunerii însă, va fi tratat, în mod convențional, în cadrul modurilor.

Unele forme temporale ale anumitor moduri pot exprima, în limitele conținutului specific al timpului respectiv, conținutul altui mod. Un exemplu de acest fel este viitorul indicativului cu valoare de prezumtiv : *oi face* arată o acțiune care urmează să fie îndeplinită în viitor, dar exprimă și o nuanță modală de nesiguranță.

b. Modurile nepersonale și nepredicative nu exprimă persoana și nu formează predicatul ; aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana și numărul și au funcțiune de părți secundare de propoziție.

Modurile nepredicative sînt : infinitivul, participiul, gerunziul și supinul. Dintre ele, nepersonale propriu-zise sînt participiul și supinul. Gerunziul și infinitivul au o situație intermediară în ceea ce privește caracterul nepersonal. Fără a avea forme flexionare care să marcheze persoana și numărul, ele au uneori posibilitatea de a exprima aceste categorii cu ajutorul subiectului sau al pronumelui reflexiv. De exemplu :

*Odată, **venind** n o i de la Piatra,... ne-au ieșit înainte oameni mînjiți pe obraz cu funingine.* SADOVEANU, O. X 574—575.

***A se lamenta** c i n e v a de cele trecute este o pierdere de timp.* GHICA, A. 48.

ducîndu-mă	*a mă duce*
ducîndu-te	*a te duce*
ducîndu-se etc.	*a se duce* etc.

Observație. Cînd nu e regimul altui verb, în construcții în care are valoare de imperativ *(a nu se coborî din mers)*, infinitivul este, în mod excepțional, predicativ.

Infinitivul, participiul și supinul sînt frecvent numite forme nominale ale verbului datorită întrebuințării lor ca substantive sau ca adjective. Totuși, aceste moduri, ca și gerunziul, pot primi, cel puțin parțial, complinirile verbului.

Am văzut mai sus că gerunziul și infinitivul pot avea subiect. Toate modurile nepredicative mai pot avea complemente și propoziții completive :

1. complement (direct, indirect sau de agent) sau propoziție completivă :

*Și de la o vreme **nemaiauzind** nici o foșnitură de păpușoi, nici o scurmătură de găină, am țîșnit odată cu țărna-n cap.* CREANGĂ, A. 6.

*E ușor **a scrie** versuri*
*Cînd nimic nu ai **a spune**.* EMINESCU, O. I 226.

*Scoase din sîn o broșură cartonată cu hîrtie pestriță, **zicîndu**-mi c-un zîmbet plin de încredere în sine.* NEGRUZZI, S. I 7.

A nopții gigantică umbră ușoară
***Purtată** de vînt.* EMINESCU, O. I 3.

*Auzise ea **spunînd** la biserică în Parimei că omul învățat înțelept va fi.* CREANGĂ, A. 12.

*Fă legămînt cu el pentru plutire pe mare, fără **a-l lăsa** să vadă bucățile de aur, ca să nu-i strălucească spre ele ochiul și jungherul.* SADOVEANU, O. XII 29.

2. determinări circumstanțiale (complemente și propoziții) :

***Stînd** noi mai mulți la foc, în altă parte a muntelui, ... l-am auzit **venind** ca un vînt și strigînd.* SADOVEANU, O. XIII 491.

*Poate fi învinovățit de **a nu cugeta** întocmai ca un om civilizat.* ODOBESCU, S. I 379.

*Iataganul **înflorit** cu argint.* SADOVEANU, O. V 493.

*Din lemn iese și cruce și par și raclă și surcele **de pus** în foc.* CAMILAR, N. I 218.

***Trimețînd** pe cei învechiți în rele ca să-i taie și să-i împuțineze săbiile ismailitenilor, preaînțeleptul mare logofăt nădăjduia să păstreze tihna vasilisei.* SADOVEANU, O. XII 38.

MODURILE PREDICATIVE

MODUL INDICATIV

§ **214.** Indicativul exprimă o acțiune prezentată de vorbitor ca reală.

Observație. În cadrul paragrafelor referitoare la moduri se vor înregistra numai valorile pe care le are fiecare mod în întregimea lui. Valorile pe care le au numai anumite timpuri vor fi înregistrate în cadrul paragrafelor referitoare la timpurile respective.

Urmă *o clipă de tăcere.* SADOVEANU, O. V 183.

În jurul morii e umbră, ***avem*** *unde sta și dinspre Moldova* ***vine*** *o adi ere de liniște.* SADOVEANU, O. V 170.

Pentru valorile modale specifice numai prezentului, imperfectului și viitorului vezi § 225, 226, 229.

MODUL CONJUNCTIV

§ **215.** Conjunctivul exprimă o acțiune realizabilă, posibilă :

Și-n adevăr, ***să ședem*** *strîmb și* ***să judicăm*** *drept.* ODOBESCU, S. III 15.

Să *mă* ***creadă*** *el capabil de-așa faptă?*

Adesea, cînd e cerut de alt verb, care se construiește, în aceleași condiții, și cu infinitivul, conjunctivul are doar rolul de a denumi acțiunea, modul ei fiind marcat de verbul regent. Astfel, dacă regentul e la indicativ, acțiunea exprimată de conjunctiv are, de fapt, caracter real :

Ba zău, încă mă mier c-am avut răbdare ***să țin*** *casă cu baba, pîn-acum.* CREANGĂ, P. 118 ;

dacă regentul e la condițional (sau imperfect cu valoare de condițional) perfect, acțiunea exprimată de conjunctiv are caracter ireal :

Mai bine ce v-am tălmăcit, și un copil putea ***să înțeleagă.*** CREANGĂ, A. 116.

Însă, dacă verbul regent conține în sensul lui ideea de acțiune realizabilă, conjunctivul dependent de el își păstrează conținutul lui modal specific, caracterul realizabil :

Mamițica și tanti Mița au promis tînărului Goe ***să-l ducă****-n București.* CARAGIALE, O. I 267.

Cînd apare în propoziții principale, conjunctivul poate exprima diverse nuanțe de sens :

a. deliberarea :

Văd vise-ntrupate gonind după vise,
Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise,
Și nu știu gîndirea-mi în ce să o stîng :
Să rîd *ca nebunii?* ***Să****-i* ***blestem****?* ***Să****-i* ***plîng****?* EMINESCU, O. I 40.

Aolio! Mama-n ogradă!
Era gata să mă vadă
Pe fereastră.
Ce ***să fac****?* COȘBUC, B. I. 91.

Nu știu ce să fac. ***Să plec*** *ori* ***să rămîn****?*

b. protestul, indignarea :

Vai de mine! Eu, ***să cumpăr****? strigă Safta... Tot din casa mea!* I. Slavici, *Nuvele din popor* (1881), p. 56.

*Tocma un'ca tine de min'****joc să-și bată?*** PANN, P. V. I 26.

Auzi, ***să facă*** *el una ca asta!*

Conjunctivul are adesea aceleași valori cu alte moduri. Dintre aceste valori, cea de condițional și cea de prezumtiv aparțin întregului mod conjunctiv, celelalte fiind specifice numai prezentului.

Conjunctivul, în propoziții subordonate, are valoare de condițional, exprimînd condiția propriu-zisă:

***Să-l văd** venind,*
Aș mai trăi o viață. COȘBUC, P. I 193.

***Să fi fost** altu-n locu'meu, i-ar fi rupt cu cîinii, da mie mi-a fost milă de ei.* GR. S. III 123.

De cîte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
*O zi din viață **să-mi fi dat**,*
O zi mi-era de-ajuns. EMINESCU, O. I 191

sau concesia. La prezent, această valoare apare foarte rar la conjunctivul cu *să*; în mod obișnuit ea apare în construcții paratactice (conjunctivul fără *să*) și numai la verbele din vechiul fond al limbii.

***Să ne scoborîm** din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea.* KOGĂLNICEANU, O. 90.

***Fericească**-l scritorii, lumea toată **recunoască**-l...*
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl? EMINESCU, O. I 133.
*Dar **piară** oamenii cu toți,*
S-ar naște iarăși oameni. EMINESCU, O. I 177.
***Să-mi fi dat** toată viața, și n-aș fi mers.*

Observație. Conjunctivul fără *să* la neologisme este nerecomandabil:

*Este și un alt frumos... care stă în raport cu orice om, fie acesta cît de blazat, și **profeseze** oricît de mult decepționalismul.* MACEDONSKI, O. IV 130.

În propoziții principale, conjunctivul poate avea valoare de optativ, exprimînd o dorință (pentru conjunctivul cu valoare de optativ exprimînd o urare sau o imprecație, vezi § 231):

***Să ne vedem** sănătoși.*

*Au fost nevoiași, eu nu l-aș fi iertat, **să-l fi aruncat** jos din tren, să-l învețe minte să nu mai dea.* PREDA, D. 76

sau de prezumtiv, exprimînd:

a. presupunerea:

*Doar la Iași **să fi fost** așa ceva.* CREANGĂ, A. 19.

***Să** tot **fie** cinci ani.*

b. îndoiala, neîncrederea:

*Tu știi acum latinește, **să fie** oare ca romînește?* SLAVICI, N. I 179.

*Asta **să fie** grădina ori ba? și credea că a rătăcit prin altă grădină.* ISPIRESCU, L. 167–168.

***Să-l fi pierdut** oare venind spre baltă?* SADOVEANU, O. XVII 466.
***Să fi adunat** el atîția bani?*

(Pentru valorile modale specifice numai conjunctivului prezent, vezi § 231.)

Conjunctivul se folosește uneori în interogative care, din diferite motive, întîrzie un răspuns direct, reluînd întrebarea (cu schimbarea

persoanei dacă e cazul). Această nouă întrebare este formală, pentru că nu presupune un răspuns sau presupune un răspuns cunoscut.

— *Ce vrei, flăcăule, îi zise împăratul...?*

— *Ce **să voi**, mărite împărate,... iată sînt trimis să-ți cer fata.* ISPIRESCU, L. 44.

— *Ce mai faci, mă?...*

— *Eu, ce **să fac**? Bine!* SADOVEANU, O. I 621.

În limba romînă conjunctivul a căpătat o întrebuințare foarte largă prin faptul că se întrebuințează în locul infinitivului (după diferite verbe sau expresii verbale, după anumite prepoziții). Iată cîteva exemple paralele:

*Trebuia dară **a se asigura**, mai întîi de toate, situațiunea Moldovei.* HASDEU, I. V. 65.

*Trebuie **să recunosc** că tagma de care vorbesc era o mică minoritate.* SADOVEANU, O. XVI 436.

*Pînă **a nu ajunge** la această poartă misterioasă.* SADOVEANU, O. XVI 420.

*Pînă **să-i iau** de veste, s-a făcut nevăzut.* GHICA, S. 239.

Astăzi, mai ales după modele străine, infinitivul se răspîndește din nou (vezi § 219).

În limba actuală sînt situații în care se poate folosi la fel de bine fie conjunctivul, fie infinitivul:

*Pot **să cînt*** și *pot **cînta**.*

*Știu **să cînt*** și *știu **cînta**.*

*Pieptănușii în laiță, n-avea cine-i **ținea** de coadă.* CREANGĂ, A. 62.

*N-are cine **să mă hrănească**.* ISPIRESCU, L. 15.

*Ardeam de dorința **de a vedea** mai curînd teatrul sovietic.* STANCU, U.R.S.S. 11.

*Mi-am exprimat dorința **să-i văd** copiii.*

Uneori, în limba actuală, construcțiile cu infinitivul sînt chiar preferate construcțiilor corespunzătoare cu conjunctivul. Astfel, *înainte* se construiește mai degrabă cu infinitivul (precedat de *de*: *Înainte **de a ajunge** la această țintă, îndepărtată și supremă, apele vor ocoli și vor străbate întreaga țară.* BOGZA, C. O. 66), decît cu conjunctivul (*înainte **să termine***), substantivul *onoare* apare mai des cu atribut exprimat prin infinitiv *(am onoarea **de a** vă **anunța**...)*, decît cu atributivă cu conjunctivul *(am onoarea **să** vă **anunț**....)*.

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

§ **216**. A. Condiționalul exprimă o acțiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiții:

*Alei! puico, dac-ai **vra**,*
*Patru pluguri **aș dura**,*
*Țara-ntreagă **aș ara**.* ALECSANDRI, P. P. 243.

Atît propoziția care formulează condiția, cît și propoziția regentă se construiesc de obicei cu condiționalul :

Cred că dacă ***aș*** *mai* ***putea*** *rîde azi,* ***ar trebui*** *să mă strîmb de rîs, contemplînd un asemenea caraghios.* CAMIL PETRESCU, T. II 325.

Dacă ***aș pleca*** *de dimineață,* ***aș ajunge*** *la timp.*

Uneori însă condiționalul apare numai în subordonată. Aceasta se întîmplă mai ales cînd condiționalul este la timpul trecut ; în această situație verbul regentei este la imperfectul indicativului :

Dacă ***ar fi vrut,*** *pe toate le* ***putea*** *coborî acolo la cuțit.* SADOVEANU, O. I 560.

Condiționalul mai exprimă :

1. concesia :

Astăzi chiar de ***m-aș întoarce***
A-nțelege n-o mai pot...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot? EMINESCU, O. I 111.

2. comparația ireală :

Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură,
Ca și cînd ***n-ar fi*** *viața-mi, ca și cînd* ***n-aș fi fost.*** EMINESCU, O. I 71.

O dragoste între ei ș-o încredere desăvîrșită, parcă toți ***ar fi*** *membrii aceleiași familii.* VLAHUȚĂ, G. S. 51—52.

Scormon! strigă ea cu bucurie ca și cînd ***ar întîlni*** *un vechi prieten.* SLAVICI, N. I 34.

B. Optativul exprimă o acțiune dorită și apare de obicei în propoziții principale. Aceste propoziții sînt mai ales independente :

Închinare-aș *și n-am cui!*
Închinare-aș *murgului.* ALECSANDRI, P. P. 72.

De-ar veni *odată!*,

dar pot fi și coordonate ale unor propoziții adversative :

*Te-****aș cere*** *doar pe tine, dar nu mai ești a ta.* EMINESCU, O. I 127

sau regente ale unor propoziții circumstanțiale :

*De-****aș ajunge*** *mai degrabă în tîrg, zise Prepeleac, să scap de rîia asta.* CREANGĂ, P. 42.

Aș pleca *la noapte, cînd o ieși luna.*
M-aș distra *cum îmi place.*

Raportul de subordonare a circumstanțialelor de mai sus față de regentele lor optative este foarte slab.

Optativul este întrebuințat și în imprecații :

Mă blastemă: „De ***n-ai fi fost!***
Ești un pustiu! Ți-e capul prost!" COȘBUC, B. I. 111.

Optativul însă poate apărea și în propoziții subordonate; de exemplu, în propoziții atributive :

*Asta e cartea pe care mi-****ar plăcea*** *s-o am.*

În cazul verbelor care înseamnă „a dori”, „a voi”, „a prefera”, „a trebui”, „a putea”, adică verbe care exprimă la orice mod dorința, preferința, necesitatea, posibilitatea, optativul nu mai are valoarea lui obişnuită, ci este întrebuințat pentru a atenua un ordin, o propunere etc. și pentru a aduce comunicării o notă de politețe, de ezitare :

*Ce voi? **Aș vrea** să nu mai stai*
Pe gînduri totdeauna. EMINESCU, O. I 174.

*Eu, tovarășe Toma, zise el, **aș avea** de spus cîteva cuvinte...* CĂLUGĂRU, O. P. 35.

Atunci cînd este regentul unui conjunctiv, optativul poate exprima acțiuni în fapt reale (vezi și § 195 a).

Ar trebui să plec.

În acest exemplu, trebuința este reală, iar plecarea, realizabilă. Același lucru se întîmplă la trecut :

Ar fi trebuit să plec.

Trebuința a fost reală, iar plecarea, ireală.

C. Uneori formele de optativ-condițional nu exprimă nici condiția, nici dorința, ci arată că acțiunea verbului este posibilă, realizabilă, fără a preciza dacă ea este făcută sau nu. În aceste situații, avem a face cu așa-numitul mod p o t e n ț i a l, care apare, de obicei, în propoziții principale :

***Ai zice** că soarele apune acum la miază-noapte, în spatele Negoiului.* CAMIL PETRESCU, O. I 325.

Modul potențial poate exprima și o posibilitate în trecut :

***N-aș fi crezut**-o niciodată în stare să facă asta.* CAMIL PETRESCU, U. N. 153.

*Cine **ar fi zis** că Spelcă, așa de bun în muncă, să fie unealtă mîrșavă?* CĂLUGĂRU, O. P. 433.

***Nu mi-aș fi închipuit** niciodată că am să ajung să fiu tratată astfel.* CAMIL PETRESCU, U. N. 210.

D. Formele modului condițional-optativ pot apărea cu conținut foarte apropiat de prezumtiv în propoziții subordonate :

— în vorbirea indirectă, atunci cînd vorbitorul nu-și însușește conținutul comunicării reproduse :

*Cică **s-ar fi dus** peste Petre Miuleț, și **l-ar fi găsit** la motoare, povesteau oamenii despre el.* PREDA, D. 174.

— în propoziții cauzale :

*Nu merge nu fiindcă **n-ar putea**, ci fiindcă nu vrea.*

MODUL IMPERATIV

§ **217.** Imperativul este modul prin care se exprimă :

a. ordinul (în vederea îndeplinirii sau împiedicării unei acțiuni) :

***Ia-ți** acu banii și **pleacă** degrabă la boierul.* CARAGIALE, O. I 224.

***Nu rupeți** florile!*

***Încetează** odată!*

b. îndemnul, rugămintea:

Nică, dragul mamei! vezi că tată-tău e dus la coasă... și eu asemenea nu-mi văd capul de trebi; tu mai ***lasă*** *drumurile și* ***stăi*** *lîngă mămuca, de-i* ***fă*** *țevi și* ***leagănă*** *copilul...* CREANGĂ, A. 62.

Și-acum ***dă****-mi mîna! A sunat*
Gornistul de plecare.
Du *Oltului din partea mea*
O caldă salutare,
Și-ajuns în țară, eu te rog,
Fă*-mi cel din urmă bine:*
Pămîntul țării să-l săruți
Și pentru mine! COȘBUC, B. I. 56.

Imperativul exprimînd rugămintea apare și în cîteva expresii fixe care și-au pierdut sensul propriu de invocații, devenind echivalente cu o interjecție:

Ținea la el și n-ar fi vrut, Doamne ***ferește****! ca să bănuiască ceva.* SLAVICI, O. I 247.

Dar cum, Doamne ***iartă****-mă! să nu rîz?* CARAGIALE, O. VI 35.

Imperativul poate să exprime, ironic, sub formă de îndemn, concesiv, amenințarea:

Rîdeți *voi,* ***rîdeți****...* DELAVRANCEA, H. T. 17.

Imperativul este întrebuințat uneori în locul indicativului pentru a face narațiunea mai vie. În astfel de situații verbul este la persoana a II-a singular indiferent de persoana și numărul subiectului lui; punctul de plecare l-a constituit însă transformarea persoanei a III-a în persoana a II-a și apoi transformarea persoanei I.

Pe noi, din spatele lui,... ne bufni un rîs strașnic, și ***rîzi****, și* ***rîzi****...* DELAVRANCEA, H. T. 13.

Cartea se deschise la foaia 80; și eu ***trage****-i tare și deslușit:*
— Cînd cu ciuma lui Caragea... DELAVRANCEA, H. T. 96.

Dragu-mi era satul nostru... Dragi-mi erau tata și mama... Apoi ***lasă****-ți, băiete, satul cu tot farmecul frumusețelor lui, și* ***pasă*** *de* ***te du*** *în loc strein și așa depărtat.* CREANGĂ, A. 117–118.

Cît p-aci să puie zînele mîna pe ei. Și ***fugi****, zînele după dînșii; ei* ***fugi****! zînele după dînșii.* ISPIRESCU, L. 164.

MODUL PREZUMTIV

§ **218.** Prezumtivul exprimă o acțiune prezentată ca presupusă, bănuită:

Oi fi mirosind*!... Am gustat de dimineață niște anghelică.* CARAGIALE, O. II 79.

Mihai, oare ***să fi existînd*** *strigoi?* ZAMFIRESCU, V. Ț. 72.

Ar fi fiind *asta dorința prințesei?* SADOVEANU, O. XII 552.

Prezumtivul apare adesea în propoziții principale, dubitative și, mai ales, interogative. El apare însă și în propoziții subordonate, în special în vorbirea indirectă :

Pe lîngă urs se spune că ***ar fi avînd*** *și această pajură care-l privegheează.* SADOVEANU, O. XIII 104.

Prezumtivul propriu-zis exprimă valoarea specifică modului mai accentuat decît formele de conjunctiv, de optativ sau de indicativ viitor sau viitor anterior, care exprimă și ele îndoiala, presupunerea :

Rugăm pe toți romînii iubitori de istoria nației să ne facă cunoscute hrisoavele ce ***vor fi avînd*** *și care au o importanță istorică.* BĂLCESCU, O. I 60.

Ăi fi *Dumitru Cățic dă la Caracal.* CAMIL PETRESCU, O. I 159.

Pentru conjunctivul, condițional-optativul și indicativul viitor cu valoare de prezumtiv, vezi § 215, 216, 229 și 230.

MODURILE NEPREDICATIVE

MODUL INFINITIV

§ 219. Infinitivul este modul care denumește acțiunea exprimată de verb, adică este numele unei acțiuni. Infinitivul ține prin natura lui și de verb și de substantiv, putînd avea funcțiuni sintactice specifice fiecăreia dintre aceste două categorii.

În limba romînă există două forme de infinitiv : una scurtă *(a lucra)* și una lungă *(lucrare)*, care s-a substantivizat.

A. Forma scurtă are următoarele funcțiuni care țin de natura sa de substantiv :

1. subiect :

Oare glorie să fie ***a vorbi*** *într-un pustiu?* EMINESCU, O. I 137.

Copilul mic nu-i bine ***a-l lăsa*** *singur în casă.* ȘEZ. I 52.

A încasa *rata a doua și ultima din prețul grîului vîndut și livrat,* ***a aranja*** *cu Dumescu, la Banca Romînă, polița care ajunge luni la scadență erau treburi care se puteau lichida în două ore.* REBREANU, R. I 45—46.

Observație. Infinitivul subiect apare uneori precedat de prepoziția *de* :

E groaznic ***de a vedea*** *cum aceste jivine se răped la stîrvuri.* ODOBESCU, S. III 16.

Această construcție se poate datora influenței construcției similare a supinului (***de văzut*** *e ușor,* ***de explicat*** *e greu*) sau influenței construcțiilor similare din limba franceză.

Construcția infinitivului subiect cu prepoziția *de* este nerecomandabilă.

2. nume predicativ :

A crede că iubirea sufletelor e o astfel de combinare simplistă înseamnă, firește, ***a discuta***... *prostește.* CAMIL PETRESCU, U. N. 18.

Observație. Și infinitivul nume predicativ apare uneori precedat de *de* :

Care e oare scopul... civilizațiunii, dacă nu este ***de a lăsa*** *omului independența cea mai largă.* ODOBESCU, S. I 378.

Această construcție poate fi influențată de construcția atributului cu *de* sau, ca și la subiect, de construcțiile similare din limba franceză.

3. atribut:

Veni vremea ***a merge*** *la război.* ISPIRESCU, L. 169.

Însă și plăcerea ***de a-l asculta*** *era amestecată cu suferință.* M. CARAGIALE, CR. 10.

4. complement direct:

Dacă poftești, stăpîne, pot ***a-ți cînta*** *și alte cîntece frumoase.* SADOVEANU, O. VIII 562.

Înveți ***a scrie*** *corect limba literară.* SADOVEANU, în CONTEMPORANUL, 340 (1953), p. 3/4.

De-acolo știau ***merge*** *acasă.* RETEGANUL, P. I 44.

N-are ***a face.***

Ai unde ***merge*** *la vară?*

(Pentru întrebuințarea lui *a* înaintea infinitivului complement direct, vezi § 259.)

Observație. Sub influența limbii franceze, apare și infinitivul complement direct precedat de *de*:

Nu mai cuteză ***de a glumi.*** HASDEU, I.V. 32.

Construcția este nerecomandabilă.

5. Complement indirect:

Vede d. Anghelache că amicii lui nu i-au priceput de loc vorbele, și astfel se simte obligat ***a le da*** *explicațiunile necesare.* CARAGIALE, O. II 59.

Sîntem datori ***a ne ajuta*** *unii pe alții.* CREANGĂ, P. 330.

Sînt gata ***a te lua*** *de bărbat.* ISPIRESCU, L. 283.

6. complement circumstanțial:

a. de mod:

Scriu franțuzește sous la dictée, ***fără a face*** *mai mult decît șepte opt greșale pe față!* NEGRUZZI, S. I 9.

b. de timp:

Se făcu o dată și ziuă, și — ***pînă încă a nu să îmbrăca,*** *fugi la sac.* RETEGANUL, P. III 54.

Înainte de a ajunge *la această țintă îndepărtată și supremă, apele vor ocoli și vor străbate întreaga țară.* BOGZA, C. O. 66.

c. de cauză:

...strigă el enervat ***de a fi chemat*** *în teatru la rampă.* CĂLINESCU, IST. 435.

Observație. Infinitivul complement circumstanțial de cauză este un franțuzism, întîlnit rar în limba romînă.

d. de scop:

N-am venit ***a peți.*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 450.

Cabinetul din St. Petersburg se împotrivea la orice măsuri armate ce voia Poarta să ia ***pentru a înăbuși*** *răscoala lui Ipsilanti.* GHICA, S. 109.
Îl ascunde și-l sfătuiește să se ducă volintir la oaste ***spre a i se pierde*** *urma.* CĂLINESCU, IST. 438.

Observație. Infinitivul complement circumstanțial de scop construit numai cu prepoziția *a* este arhaism.

e. opozițional:
În loc de a scrie *o carte pentru generalizarea cutărei sau cutărei trăsături înaintate... se apucă să scrie de toate fără să militeze pentru nimic precis.* CONTEMPORANUL, 338 (1953), p. 4/3.
f. instrumental (popular, rar și nerecomandabil):
Banii nu se fac așa,
A sta*-n cîrciumă și-****a bea****.*
7. element predicativ suplimentar:
Acum întîiași dată vedem ideea de unitate ***a se arăta****.* BĂLCESCU, O. II 13.

Observație. La unii scriitori, ca arhaism, apare infinitivul cu funcțiune de circumstanțial de relație:
De numele d-tale am auzit, dar ***a vedea*** *nu te-am văzut.* ANT. LIT. POP. II 249.

Din exemplele de mai sus se poate constata că infinitivul apare deseori precedat de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale.

Prepozițiile cele mai obișnuite cu care se construiește infinitivul sînt: *de, pentru, spre, fără (de)* și *prin*. Locuțiunile prepoziționale: *înainte de, în loc de, departe de*. Pe lîngă aceste prepoziții sau locuțiuni prepoziționale, infinitivul mai este precedat și de prepoziția *a*, care, în această situație, are rol de semn al infinitivului (vezi § 259). Aceste prepoziții și locuțiuni prepoziționale contribuie de multe ori cu conținutul lor la determinarea funcțiunii sintactice a infinitivului.

Faptul că se poate construi cu diferite prepoziții și locuțiuni prepoziționale este tot o trăsătură care ține de natura substantivală a infinitivului.

Infinitivul scurt, spre deosebire de substantiv, nu poate avea atribut. În schimb, datorită naturii sale verbale, el poate avea:
1. complement direct:
Eu nu mă încumet... a prinde ***pe hoți****.* ISPIRESCU, L. 82.
Marta avea obiceiul de a pune toată ***casa*** *în mișcare.* SLAVICI, N. I 60.
2. complement indirect:
Îmi era negreșit mai lesne de a vorbi... ***despre oameni*** *și* ***despre fapte****.* ODOBESCU, S. III 558.
3. complement circumstanțial, de exemplu:
a. de loc:
Puțin ne importă dacă aceste trei dame se hotărăsc a părăsi locul lor spre a veni ***în capitală****.* CARAGIALE, O. I 267.
b. de timp:
O să-ți fie groază a mai ieși ***noaptea*** *la uliță.* SLAVICI, O. I 256.
c. de mod:
Gata de a-i face ***pe plac****.* SLAVICI, N. I 84.

În calitate de verb, oricare ar fi rolul lui în propoziție, infinitivul are un subiect, un autor al acțiunii.

Atunci cînd infinitivul este regimul unui verb, subiectul lui nu poate fi exprimat și, de altfel, nici n-ar fi necesar, pentru că el este același cu subiectul verbului regent :

De-abia *î n d r ă z n e s c* ***a mărturisi*** *că am avut cutezarea să-mi ridic privirile spre acel soare.* SADOVEANU, O. I 669.

Cînd îl apucau durerile, nimeni nu-i *p u t e a* ***intra*** *în voie.* GHICA, S. 315.

Există și cazuri cînd subiectul infinitivului poate să nu fie exprimat, deși el nu e regimul unui verb și anume atunci cînd acest subiect e același cu subiectul propoziției :

A m v e n i t cu intenția de a vă ***invita*** *la masă.*

Cînd însă infinitivul nu e cerut de un verb și cînd subiectul lui e diferit de subiectul propoziției din care face parte, acest subiect trebuie neapărat să fie exprimat :

Vine vremea ***de a pricepe*** *o m u l ce-i bine și ce-i rău.* CREANGĂ, A. 35.

E o absurditate ***a se bate*** *c i n e v a pentru ochii unei actrițe.* NEGRUZZI, S. I 211.

Din cele de mai sus rezultă că infinitivul scurt are rolurile esențiale ale substantivului, dar nu poate primi determinantul specific al acestuia — atributul. El primește determinantele verbului — complemente — fără a avea rolul esențial al acestuia, acela de predicat.

Se poate constata, de asemenea, că infinitivul este cerut de verbe, de substantive, de adjective, de adverbe și de prepoziții. Verbe care se pot construi cu infinitivul sînt : *a apuca, a avea, a se grăbi, a izbuti, a începe, a încerca, a îndrăzni, a învăța, a porni, a primi, a putea, a ști, îmi vine, se cade* etc. (Pentru prepozițiile care se construiesc cu infinitivul, vezi p. 226.)

Infinitivul poate avea valoarea altui mod :

1. a indicativului (învechit) :

Un boier... crezu ***a-și ascunde*** *negrul trecut îmbrăcînd haina și mai neagră a monahismului.* HASDEU, I. V. 38.

2. a imperativului :

A nu se pleca *în afară.*

A se slăbi. CARAGIALE, O. II 148.

O b s e r v a ț i e. Infinitivul cu valoare de imperativ poate apărea la forma pozitivă numai atunci cînd verbul este reflexiv impersonal (vezi exemplul de mai sus). În forma negativă însă, poate apărea și la verbe active. De exemplu :

Rugăm ***a nu fuma.***

Cînd are această valoare și nu e regimul unui verb, infinitivul are, în mod excepțional, funcțiune predicativă (vezi § 213).

3. a gerunziului :

Referatul începe ***prin a arăta*** *importanța...* CONTEMPORANUL, 338 (1953), p. 4/1.

Foarte adesea infinitivul este echivalent cu conjunctivul :

Vă invităm ***a face*** *imediat o anchetă la școală și* ***a*** *ne* ***raporta*** *de urgență.* CARACIALE, O. I 205 (vezi § 215).

Folosirea infinitivului în locul altui mod este adesea pretențioasă.

B. Infinitivul lung în limba actuală s-a substantivizat și de aceea poate fi articulat, iar determinantul specific lui este atributul :

După ***plecarea*** *m ă r i e i - s a l e, așezările de la Timiș rămaseră ca-ntr-o destindere leneșă.* SADOVEANU, O. XIII 114.

Au ***purtarea*** *n o a s t r ă nu-ți place?* ISPIRESCU, L. 12.

De asemenea, partea de propoziție care are funcțiune de complement direct sau circumstanțial pe lîngă un infinitiv scurt se transformă în atribut cînd determină un infinitiv lung :

a apleca ***capul*** *— aplecarea* ***capului***
a vedea ***pe cineva*** *— vederea* ***cuiva*** *(mă bucură)*
a pleca ***acasă*** *— plecarea* ***acasă***
a pleca ***de cu noapte*** *— plecarea* ***de cu noapte.***

O b s e r v a ț i e. În limba veche și, uneori, în perioadele mai recente, ca arhaism, infinitivul lung apare cu valoare verbală precedat de prepoziția *a* :

Îmi era acum ***a scăpare*** *de dînsul.* CREANGĂ, A. 47.

MODUL PARTICIPIU

§ 220. Participiul este modul care, sub formă de adjectiv, denumește acțiunea suferită de un obiect. Această acțiune este prezentată ca terminată (efectele ei persistă sau nu în prezent). Valoarea de adjectiv apare și în formele pasivului. Numai în timpurile compuse ale activului și ale reflexivului participiul nu are valoare de adjectiv. Prin urmare participiul ține prin natura lui de verb și de adjectiv, avînd trăsături specifice fiecăreia din aceste categorii.

Următoarele trăsături țin de natura sa de adjectiv :

1. poate avea funcțiune de :

— atribut :

Se trăgea de păr și avea priviri ***speriate și plînse.*** PAS, Z. I 193.

— nume predicativ :

Nicolaie era ***așezat, potolit*** *și se gîndea să se însoare cît mai curînd.* REBREANU, I. II 134.

— element predicativ suplimentar :

Toți așteptau ***întristați, deznădăjduiți.*** SADOVEANU, O. II 549.

2. poate fi comparat (în această situație valoarea adjectivală e mai puternică) :

Și altul mi-am căpătat,
Mai voinic și ***mai legat.*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 235 (comparativ).

Adunase viorelele ***cele mai bătute.*** I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă* (București, 1943), p. 166 (superlativ).

3. poate deveni substantiv:

Numele întortocheat... al ***unui prigonit*** *din Polonia.* CEZ. PETRESCU, Î. I 62.

Nemulțumitului *i se ia darul.*

Nu plînge, ***iubita*** *mea,*
Că scrisa noastră-i așa. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 148

sau adverb:

Cînd a zărit zmeul mătura ***minunat*** *de grijită...i s-a făcut numai cald la inimă.* SBIERA, P. 64.

4. poate primi sufixe diminutivale:

Mititel,
Înfășețel,
În scutec de bumbăcel. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 515.
Cîte puice am avut
Numai una mi-am lasat
Stricățică *de varsat*
Și cu haz la sărutat. ȘEZ. I 212.

De natura sa de verb ține faptul că poate avea următoarele compliniri:

— complement de agent:

Își simte gîtu-atunce ***cuprins*** *d e b r a ț e r e c i.* EMINESCU, O. I 95.

— complement circumstanțial instrumental:

Beșici mari de steclă la gură ***legate*** *c u p e r g a m e n t.* EMINESCU, N. 56.

— complement circumstanțial de loc:

Turcii stau ***înfipți*** *p e s c a u n e mestecînd liniștiți.* Jean Bart, *Schițe marine* (București, 1953), p. 27.

— complement circumstanțial de timp:

Străbătură în lung și în lat vestitele grădini... ***croite*** *și* ***sădite*** *m a i d i n v e c h i.* HOGAȘ, DR. II 22.

— complement circumstanțial de scop:

Oamenii ***veniți*** *î n t r u î n t î m p i n a r e a măriei-sale...* SADOVEANU, O. XVII 379.

Uneori însă, participiul are funcțiuni pe care le pot avea atît adjectivul, cît și verbul. De exemplu, poate avea funcțiune de:

— atribut circumstanțial de timp:

Ajuns *calfă la găitănărie, vorbea frumos și cu patimă în mijlocul tovarășilor săi.* DELAVRANCEA, H. T. 16.

— atribut circumstanțial condițional:

Îndemnat *de ticăloși episcopi arieni, ar fi putut dărui oștenilor de la Bizanț, din nou, măcar războiul cu monahii.* SADOVEANU, O. XII 38.

— atribut circumstanțial concesiv:

*Dară ochiu-***nchis** *afară, înlăuntru se deșteaptă.* EMINESCU, O. I 142

Criteriile de delimitare a valorii de verb de cea de adjectiv a participiului sînt primele două serii de trăsături sus-menționate și, în plus, uneori, criteriul semantic. Astfel, în unele situații există diferențe de sens între participiul verb și participiul adjectiv. Aceste diferențe pot duce la adjectivizarea completă a celui din urmă: *legat* „care a fost legat"/*legat*

„voinic, bine făcut"; *ajuns* „care a ajuns"/*ajuns* „înstărit"; *înfipt* „care e înfipt"/*înfipt* „îndrăzneț".

Aceste criterii sînt însă departe de a fi absolute. De exemplu, faptul că un participiu are grade de comparație e un indiciu sigur că are valoare de adjectiv, dar faptul contrar nu e un indiciu sigur că are valoare de verb întrucît sînt și adjective propriu-zise care n-au grade de comparație. Alt exemplu îl constituie toată seria cazurilor în care participiul are funcțiuni pe care le pot avea tot atît de bine și verbele și adjectivele. Datorită acestei situații, adesea este foarte greu de distins valoarea de verb de cea de adjectiv a participiului, ca în exemplul:

Te simțeai ***crescut*** *și gîndeai că ai găsit lumea pe care-o căutai.* PAS, Z. I 318.

Participiile au sens activ sau pasiv.

Majoritatea participiilor verbelor tranzitive au sens pasiv:

Cu perdelele ***lăsate***
Șed la masa mea de brad. EMINESCU, O. I 105.

Există însă un număr de verbe tranzitive al căror participiu are, pe lîngă sensul pasiv, și unul activ:

carte ***citită*** *— om* ***citit***
vin ***băut*** *— om* ***băut***
lecție ***învățată*** *— om* ***învățat,***

iar altele au participii cu sens exclusiv activ: *sfruntat* (*minciună* ***sfruntată***).

Participiile unor verbe tranzitive, care apar în limba mai veche cu sens activ, sînt folosite astăzi cu sens pasiv:

Cela în gunoi, cesta în așternuturi ***desfătate.*** ARHIVA R. I 147.
Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prea ***luminate.*** EMINESCU, O. I 85.
Se apucă și ea de găti niște bucate ***înfricoșate.*** ISPIRESCU, L. 23.

Participiile verbelor intranzitive active (și reflexive uneori) au sens activ:

Căzut *în cap.*
O pasăre plutește cu aripi ***ostenite.*** EMINESCU, O. I 114.
Amurgul dase peste dînșii... ***neodihniți.*** ISPIRESCU, L. 335.

În anumite cazuri este greu de hotărît dacă este vorba de participiul unui verb tranzitiv nepronominal sau de participiul unui verb reflexiv sau pronominal:

Se cutremură ca ***deșteptat*** *dintr-un vis.* REBREANU, I. II 132,

de participiul unui verb intranzitiv activ sau reflexiv:

Orașul vechi... cu streșinele ***mucegăite.*** EMINESCU, N. 78.

Cu prefixul *ne-*, unele participii ale verbelor tranzitive exprimă imposibilitatea realizării acțiunii:

Lecțiunile ***neprețuite*** *ce ascultam... cine ar putea să ți le spună!* GALACTION, O. I 247.

După anumite verbe (*a trebui, a se cere, a se lăsa, a merita, a aștepta*), participiul, neînsoțit de auxiliar, ține locul conjugării pasive (vezi § 212):

Negustorii aceștia ar trebui ***puși*** *o dată la rezon!* SADOVEANU, O. VII 683.

Fetele nu așteptau ***rugate*** *ca pe aiurea, ci fiecare desprindea mînile a doi flăcăi, unde-i venea la socoteală.* CREANGĂ, A. 105.

Construcția din primul exemplu e literară. Cea din ultimul exemplu este regională.

Observație. Formula regională *trebuie de făcut* e greșită; de asemenea nerecomandabilă este construirea verbului *a merita* cu participiul (*merită puși*).

MODUL GERUNZIU

§ **221**. Gerunziul este forma verbală care exprimă acțiunea în desfășurare, fără referire precisă la momentul vorbirii.

A. Gerunziul se întrebuințează ca:

1. complement circumstanțial

— de mod:

Privea ***zîmbind*** *la cazna lor.* SLAVICI, O. I 236.

Adierile ușoare de vînt intrau, ***rătăcind****, ca răsuflările umbrelor celor duși.* SADOVEANU, O. I 33.

— de cauză:

Într-o zi, ***neștiind*** *ce să fac ca să împrăștii tristeța de care eram cuprins, m-am dus să văd pre doctorul H.* NEGRUZZI, S. I 293.

Într-o zi, o calfă, ***văzîndu-l*** *cum tremură și cum i s-aprind ochii cînd vorbește de bani, i-a zis în glumă...* DELAVRANCEA, H. T. 17.

Pascalopol... începu să dea, mai mult pentru Felix, cîteva informații autobiografice, ***văzîndu-l*** *cam surprins.* CĂLINESCU, E. O. I 83.

— condițional:

Chiar tu, ***ducîndu-te****, ne temem că nu te vei mai întoarce.* ISPIRESCU, L. 81.

— de timp:

Venind *ciobanii și* ***văzînd*** *toate astea, se mirară.* ISPIRESCU, L. 435.

Nu știam nici pe ce străzi merg, nu auzeam nimic în jurul meu și cîteodată, ***traversînd****, dam buzna peste automobile.* CAMIL PETRESCU, U. N. 184.

Doamna Herdelea plîngea ***spălîndu-i*** *și* ***călcîndu-i*** *rufele.* REBREANU, I. II 210.

În primul exemplu acțiunea verbului la gerunziu este anterioară acțiunii verbului predicat. În ultimele două, acțiunile sînt simultane.

— instrumental:

La un semn, un țărm de altul, ***legînd*** *vas de vas, se leagă.* EMINESCU, O. I 144.

— concesiv:

Slugărind*, de dimineață pînă noaptea, plină de griji, de treburi și de nemulțumiri, ea venea totuși cît putea de des... ca să-și rotească ochii în gospodăria dragă ei.* V. Demetrius, *Nuvele* (București, 1952), p. 160.

Adesea valorile circumstanțiale ale gerunziului se împletesc în așa fel, încît sînt foarte greu de delimitat. Astfel, în exemplul: ***Primind*** *scrisoarea cumnatului său, el începu să zîmbească.* SLAVICI, O. I 244, valoarea temporală se confundă cu cea cauzală.

2. complement direct :

Cîteodată auzim ***povestindu****-ni-se cîte o întîmplare de ne vine mai a n-o crede.* RETEGANUL, P. IV 3.

3. atribut :

Pletele de-abia ***cărunțind****... cădeau în sfredele dese pe umeri.* SADOVEANU, O. I 554.

4. element predicativ suplimentar :

Pe respectabila madam Trahanache am văzut-o ***ieșind*** *de la Cațavencu.* CARAGIALE, O. VI 89.

B. În calitate de verb, gerunziul are, mult mai des decît infinitivul, subiect. Subiectul gerunziului poate fi :

1. subiectul propoziției :

Fata, ***apucîndu****-l de bărbie, îi ridică în sus capul.* CĂLINESCU, E. O. II 106.

2. diferit de subiectul propoziției :

Și trebuiesc luptate războaiele aprinse,
Căci voi ***murind*** *în sînge, ei pot să fie mari.* EMINESCU, O. I 56.

Bunii lor auziseră de la străbunii lor ***povestindu-se*** *de asemenea fleacuri.* ISPIRESCU, L. 9.

În ultimul exemplu gerunziul are subiect impersonal.

Subiectul gerunziului nu poate fi diferit de subiectul propoziției decît cînd ambele sînt exprimate sau cînd reiese clar care e subiectul fiecăruia din cele două verbe. Un exemplu ca :

Daquin a greșit însă acolo unde a modificat... acțiunea romanului, ***arătîndu****-ni-l pe Bel-Ami în ceartă cu Walter,* ***ratînd*** *încercarea de șantaj asupra acestuia...* FLACĂRA, 80 (1956), p. 16

este necorect, pentru că dă loc la confuzie (nu se știe cine a ratat încercarea : Daquin sau Bel-Ami).

Uneori subiectul gerunziului poate fi același cu subiectul propoziției din care face parte și totuși construcția să fie confuză. Acest lucru se întîmplă atunci cînd gerunziul este așezat alături de un substantiv pe lîngă care poate fi interpretat ca atribut :

[Piesa muzicală] *este îmbogățită în dezvoltare cu a t r e i a t e m ă culeasă de autor „de pe coclaurii muntoși din munții Gorjului", care oferă prin caracteru-i cald, narativ, un contrast bine venit în vastitatea desfășurării primelor două t e m e,* ***evocînd*** *frumusețea sufletească a oamenilor și poezia locurilor.* CONTEMPORANUL, 471 (1955), p. 4/1.

De asemenea, abuzul de gerunzii poate fi supărător chiar atunci cînd, din punct de vedere gramatical, construcția e corectă :

De altfel tălmăcirile făcute în ultimii ani din La Fontaine și Krîlov, ***renunțînd*** *din principiu la reproducerea verbală și* ***căutînd*** *mutarea „miezului" dintr-o limbă într-alta,* ***îndepărtîndu-se*** *uneori total de originalele lor, ajungeau la producții originale la rîndul lor.* GAZ. LIT. 180 (1957), p. 2/2.

O b s e r v a ț i e. În vorbirea neîngrijită, în mod greșit, gerunziul este folosit ca și cum ar fi predicativ. Astfel se ajunge la fraze formate aproape numai din gerunzii :

Venindă *Ionel aproape de casă,* ***dîndu-să*** *peste cap,* ***făcîndu-să*** *un porumbel frumos tare,* ***avîndă*** *un pom dinaintea casii, să sui și-ncepu să cînte.* ***Ieșind*** *zmeul afară și* ***văzîndu****-l, nu mai*

putînd de bucurie ca să-l prindă; să sui zmeul ca să-l prindă; el o-ntindea mîna ca să-l prindă, porumbelul sărindă din cracă-n cracă, pînă s-a suit în vîrful pomului... Dînd o dată cu paloșul în pom, tăindă pomul și căzînd cu zmeul jos, zmeul s-a făcut praf. Georgescu-Tistu, *Folklor din județul Buzău* (București, 1928), p. 12.

Explicația este că gerunziul, fiind folosit mai mult în limba literară decît în cea populară, este considerat de cei care nu-l cunosc decît din scris o formă mai „distinsă". Pentru explicația gerunziilor în *-ă* (*venindă, avîndă* etc.) vezi § 260.

De asemenea gerunziul are toate complinirile verbului din paradigma căruia face parte:

1. complement direct:

Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică,
***Pierzîndu-și** a sa f r u n t e în negură și nori.* EMINESCU, O. I 6.

2. complement indirect:

***Baiazid privind** l a d î n s u l îl întreabă cu dispreț.* EMINESCU, O. I 146.

3. complement circumstanțial:

*Se lua pe gînduri și amîna, din zi în zi și de joi pînă mai de-apoi, această poznașă trebușoară și gingașă în multe privinți, după cum o numea el, **gîndindu-se** m e r e u la multe de toate.* CREANGĂ, P. 141 [de timp].

*Sta **zîmbind** d e - o a m i n t i r e, p e g e n u n c h i **scriind** o carte.* EMINESCU, O. I 149 [de cauză, de loc].

Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci,
***Dezghețînd** c u s ă r u t a r e a - i raza ochilor ei reci.* EMINESCU, O. I 162 [instrumental].

C. Uneori, gerunziul, avînd valoare de adjectiv, capătă forme deosebite după gen și număr și de aceea se poate acorda cu substantivul pe care îl determină. În această situație gerunziul e adjectiv propriu-zis (vezi § 260).

MODUL SUPIN

§ **222**. Supinul denumește acțiunea verbală, comportîndu-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar și ca un verb.

1. Natura de substantiv se manifestă prin faptul că se construiește cu diverse prepoziții (vezi aceeași trăsătură și la infinitiv, § 219) și că îndeplinește, în propoziție, funcțiuni specifice substantivului:

*Cal **de furat*** [atribut].
*Ne poftiră **la scăldat*** [complement indirect].
*Era **la spălat*** [circumstanțial de loc].
***De omorît** nu l-a omorît jupînul, că jupînul nu era om așa de rău... Dar...* CARAGIALE, O. I 133 [circumstanțial de relație].
[Turcii] *se îndreaptă spre Pipirig **după jăfuit**.* CREANGĂ, A. 20.
*Îl chemase **pentru scuturat*** [circumstanțiale de scop].

O b s e r v a ț i e. Atunci cînd e articulat, supinul e substantiv propriu-zis:

Să te bată, badeo, bată
Nouă boale dintr-odată...

*Din **culesul** cînepii*
*Pînă-n **ruptul** cămășii.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 265.
*N-am putut sfîrși **dezbrăcatul**.* CAMIL PETRESCU, U.N. 120.

2. Ca verb, supinul poate avea complement direct :
*D-apoi tu nici **de păscut** gîștele nu ești bun.* CREANGĂ, P. 147–148.

Supinul, precedat de prepoziția *de*, se construiește cu verbele care exprimă necesitatea sau posibilitatea (mai ales *a fi* și *a avea*). Vezi § 195.

*Vom vedea pe urmă ce mai este **de făcut**.* SADOVEANU, O. I 205.
*Ce-or fi vorbit atît? ce aveau **de „discutat"**?* CAMIL PETRESCU, U. N. 119.
*Căldura nu mai e **de suportat**.*
*Nimeni n-avea timp **de pierdut**.* CEZ. PETRESCU, Î. I 284.

TIMPUL

§ **223.** Verbul exprimă, prin formele lui, momentul în care se săvîrșește acțiunea. O acțiune poate fi prezentată ca săvîrșindu-se în prezent: *citesc*, în trecut: *am citit*, sau în viitor: *voi citi*.

Acestea sînt timpurile de bază; în afară de ele, verbul mai poate exprima și nuanțe ale acestor timpuri de bază. Astfel, pentru trecut, deosebim: imperfectul, perfectul și mai mult ca perfectul, iar pentru viitor: viitorul și viitorul anterior.

În limba romînă, modul cu cele mai multe timpuri (toate cele enumerate mai sus) este indicativul.

O acțiune poate fi localizată în timp nu numai în raport cu prezentul, cu momentul în care se vorbește, ci și în raport cu alt moment sau fapt față de care se situează.

*Ieri eu **citeam** cînd ai venit.*
***Am citit** această operă înainte de a cunoaște pe autor.*
*Mă voi odihni cînd **voi fi isprăvit** treaba.*

Timpurile care exprimă o acțiune raportată numai la momentul vorbirii sînt timpuri absolute; cele care raportează acțiunea la alt moment sau fapt sînt timpuri relative. Timpurile relative pot fi dependente de timpul altei propoziții (regenta sau, uneori, subordonata propoziției în care timpul relativ respectiv e predicat) sau chiar de întregul context din care fac parte. Prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, viitorul sînt timpuri absolute; imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior sînt de obicei timpuri relative.

TIMPURILE INDICATIVULUI

§ **224.** Indicativul are prezent, un grup de timpuri ale trecutului și un grup de timpuri ale viitorului.

PREZENTUL

§ **225**. Prezentul în propoziții principale exprimă numai valori absolute. El redă:

1. o acțiune în curs de executare, simultană cu momentul cînd e exprimată, sau o acțiune permanentă:

Stau la masă și scriu.

Construim socialismul în țară. Cîntec de mase.

2. o acțiune săvîrșită în trecut. Pentru redarea mai vie și mai convingătoare a unor fapte într-o narațiune, se folosește adesea prezentul cu valoare de perfect; acest prezent se numește prezentul istoric:

*La o înghesuială... iacă **se întîlnesc** cei doi frați și nu le **vine** să crează ochilor, și **se iau** în brațe — că pasămite își tăinuise unul altuia șiretenia de acasă.* CARAGIALE, O. I 121.

*Printre lumea ce se înghesuia, cu treabă fără treabă, iaca **se zărește** o hîrtie fîlfîind pe deasupra capetelor mulțimei, în vîrful unei prăjini.* CREANGĂ, A. 157.

Asemănător cu acest tip este acela al prezentului folosit în descrieri:

Lacul codrilor albastru
*Nuferi galbeni îl **încarcă**.* EMINESCU, O. I 74.

Poetul își amintește o priveliște pe care a văzut-o sau pe care a imaginat-o și o descrie ca și cum ar avea-o în față.

3. o acțiune viitoare; pentru a reda această valoare, verbul este adesea însoțit de determinări temporale care exprimă posterioritatea:

***Vin** mîine la tine.*

*N-auzi, cocoană, că **scapi** trenul?* CARAGIALE, O. II 2.

4. Prezentul mai exprimă acțiuni nesituate precis în timp față de momentul cînd sînt exprimate:

a. prezentul iterativ exprimă o acțiune care se petrece în mod obișnuit la anumite intervale. Sensul iterativ al prezentului reiese dintr-o determinare temporală care însoțește verbul și exprimă periodicitatea, din conținutul frazei în general sau din contextul în care apare ca:

*Trenul **pleacă** zilnic spre Ploiești.*

*Iarna **port** pieptar de flanelă și galoși blăniți.* NEGRUZZI, S. I 199.

*Sînt elev; **iau** note bune.*

b. prezentul gnomic exprimă o acțiune care se îndeplinește indiferent de timp, fie că e vorba de fenomene permanente, fie că e vorba de adevăruri considerate permanente:

*Două cantități egale cu o a treia **sînt** egale între ele.*

*Leneșul mai mult **aleargă**.*

În relație, în propoziții dependente, prezentul poate exprima o acțiune simultană cu o regentă la trecut sau la viitor:

*Am aflat că prietenul meu **este** bolnav.*

*Îți voi da ce **vrei**.* (Vezi § 907 I 2, 3.)

Prezentul indicativului poate avea şi valoarea altui mod, şi anume valoarea imperativului:

Spui Anicăi că m-am dus pînă la şcoală. CEZ. PETRESCU, Î. II 166.

E şaptesprezece fără un sfert! Mitrică, ***te duci*** *şi* ***te culci*** *şi la ora douăzeci* ***eşti*** *aici.* PREDA, D. 118.

IMPERFECTUL

§ **226**. Acţiunea redată de imperfect se situează, în trecut (faţă de momentul vorbirii) şi e durativă, neterminată în momentul la care se referă vorbirea.

A. 1. V a l o r i a b s o l u t e:

a. Acţiune care durează în trecut:

Sta *cu ochii mari aţintiţi, cu gîndul la cea care-i* ***era*** *dragă.* SADOVEANU, O. I 640.

Simţeam *însă doi ochi care mă* ***pironeau*** *drept în mijlocul frunţii.* DELAVRANCEA, H. T. 55.

În aceste exemple, imperfectul exprimă acţiuni care durau în momentul trecut la care se referă autorii.

Uneori verbele momentane sînt prezentate ca durative şi apar la imperfect, pentru a le mări forţa de evocare:

Puiul ***murea*** *tremurînd şi scheunînd dulce.* SADOVEANU, O. VI 593.

b. Acţiune care s-a repetat în trecut (i t e r a t i v); în această situaţie imperfectul este de obicei determinat printr-un circumstanţial:

De la o vreme nu-şi mai ***lepăda*** *portul ţărănesc l a p e t r e c e r i l e lui.* SLAVICI, O. I 302.

Iar cînd ***ne-ngrămădeam*** *prea mulţi în drum,*
Venea *argatul Ion, să ne păfuge.* BENIUC, V. 36.

c. Imperfectul are valoare de perfect, exprimînd deci o acţiune încheiată. Întîlnim imperfectul cu această valoare în poezia epică populară şi în pasajele cu caracter epic sau descriptiv din poezia lirică populară. Procedeul se datoreşte capacităţii imperfectului de a exprima o acţiune în desfăşurare, deci de a da o viziune prezentă a unor fapte care s-au desfăşurat în trecut.

*Ghemiş iute-****ncălec a***
Şi spre Dunăre ***pleca****,*
Apa-n două ***despica****,*
Se sălta *din val în val*
*Pîn'****sosea*** *la cela mal!* ALECSANDRI, P. P. 132.

Ea pe deal mi ***se oprea***
Şi cu drag, de sus, ***privea****.* ALECSANDRI, P. I 101.

În această situaţie imperfectul alternează adesea cu prezentul istoric, cu perfectul compus sau cu perfectul simplu:

El pe cal ***a-ncălecat***
Şi pe drum ***au apucat****.*
Mers-au *el pîn'la un loc*
*Ş-****au aprins*** *un mare foc,*

În mijlocul codrului,
La fîntîna corbului.
*Mîna-n sîn el și-**o băga***
*La năframă **se uita**...*
*Inima-i **se despica**!* ALECSANDRI, P. P. 20–21.

d. În limbajul folosit de copii în diverse jocuri, imperfectul are valoare de prezent:

*Acum eu **eram** tatăl și tu **erai** mama și aici **era** casa noastră.*

2. Valori relative:

Acțiunea redată de un imperfect poate fi în raport de:

a. simultaneitate față de o acțiune în trecut:

*Pe cînd gazda **căuta** în prăvălie,... a u z i pe musafiri vorbind așa de încet, că n u p u t u înțelege un cuvînt.* CARAGIALE, O. I 178.

b. posterioritate față de o acțiune în trecut:

*A m p r i n s trenul care **pleca** peste 5 minute.*

Perifrazele cu imperfectul de tipul *avea să, trebuia să, urma să*, considerate ca unități, exprimă posterioritatea față de un timp trecut; imperfectul de aici însă, considerat izolat, exprimă simultaneitatea: acțiunea redată de el coexistă cu cealaltă acțiune trecută, acțiunea posterioară fiind de fapt cea redată prin conjunctiv:

*Ochii lui v e d e a u apriat muncile groaznice ce **aveau** îndată **să-l ajungă**.* ODOBESCU, S. III 545.

*E r a un colț fericit al lumii; furtuna **trebuia să treacă**; în soare **urmau să iasă** roind albinele; și în pacea satului **avea să cînte** o pupăză într-un nuc bătrîn.* SADOVEANU, O. XVII 390.

Imperfectul poate să redea posterioritatea și față de momentul vorbirii indicat printr-un circumstanțial de timp:

***Se împlinea** acu, peste o minută, a treisprezecea învîrteală a pămîntului împrejurul soarelui de cînd tînărul Cănuță se grăbise a ieși să se bucure de razele acestuia.* CARAGIALE, O. I 135.

B. Valori modale:

Imperfectul are uneori valoare de condițional perfect. Această valoare apare atunci cînd imperfectul face parte dintr-o frază: e predicatul unei propoziții condiționale sau al unei propoziții care e în relație cu o condițională ireală sau cu o coordonată adversativă:

*Dacă tu **știai** problema astei vieți cu care lupt,*
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt. EMINESCU, O. I 228.

*Ai avut mare noroc de mine, de n-ai apucat a coborî priporul ista, că **erai** prăpădit.* CREANGĂ, P. 202.

***Mergeam** și eu cu voi dacă m-ați fi luat.*

***Mergeam** și eu cu voi, dar nu m-ați luat.*

Imperfectul poate apărea cu această valoare și în propoziții independente, dar numai cînd e în relație cu un complement condițional ireal:

*În locul lui vodă, eu nici nu vă mai **judecam**.* CAMIL PETRESCU, O. I 361–362.

Un exemplu ca:

*Eu nu **mergeam**...!*

rostit cu o intonație specială, în care imperfectul are valoare de condi-

țional, este numai aparent o propoziție independentă: avem a face, de fapt, și aici cu o regentă a unei condiționale, care însă, de data aceasta, e eliptică *(eu nu mergeam **nici dacă mă omorai**).*

Imperfectul poate avea și valoare de optativ în propoziții independente, cînd redă o dorință exprimată cu timiditate sau un regret. În cazul ultimei categorii imperfectul este întotdeauna însoțit de un comparativ ca *mai curînd*, *mai bine* etc.:

La plecare nu vru să primească onorariul... Își puse la ușă galoșii și pregătindu-se să deschidă umbrela, se întoarse din prag...

*— Te **ruga** nevastă-mea, măicuță, pentru niște șerbet.* CEZ. PETRESCU, Î. II 244 (vezi § 216 B).

*S-a isprăvit! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine **rămîneam** în Curtea-de-Argeș.* GALACTION, O. I 287 (optativ ireal).

Imperfectul se poate întrebuința în locul prezentului pentru a exprima cu politețe unele cereri:

— Ce dorești de la mine?

*— **Voiam** să vă cer un sfat.*

Uneori, mai ales în dialoguri, imperfectul poate să exprime reproșul:

*Nu mai **stăteai**, dom'le Pascu?* PREDA, D. 32 [= de ce ai stat așa de mult?].

*De ce nu **stăteai** tu la masă ca oamenii, în loc să mănînci în picioare?*

PERFECTUL

§ **227**. Perfectul exprimă o acțiune petrecută și încheiată în trecut.

În romînește, perfectul simplu mai e folosit în vorbire numai în partea de apus a țării (Oltenia, Banat, Munții Apuseni, vestul Munteniei); în restul țării el a dispărut de mult, fiind înlocuit cu perfectul compus. Chiar în aria perfectului simplu, vorbitorii mai tineri care au urmat la școală, citesc ziare, participă la viața politică, administrativă sau au părăsit pentru o perioadă satul îl înlocuiesc cu perfectul compus.

Pentru cei care îl folosesc în vorbire, perfectul simplu exprimă o acțiune terminată de curînd (chiar în ziua în care se vorbește): *fusei azi la moară* (niciodată însă *fusei ieri la moară*), *văzui un vultur* (l-am văzut chiar acum, cu puține minute sau ore mai înainte), iar perfectul compus exprimă o acțiune care s-a terminat mai de mult: ***am fost** anul trecut la București.*

*Ieri **am fost** la horă, **am jucat**, asară **am venit** acasă... și **m-am culcat**. Az noapte aproape că nici **n-am durmit** cu grija că plec la lucru. Mă **sculai** de noapte, **mă-mbrăcai**, **mă spălai**, **plecai** la lucru; apoi **dederăm** la lemne în vale, **mîncarăm**..., pe urmă **venirăm** acasă și iote-ne de taină.* Text din com. Peștișani, r. Tîrgu-Jiu, publicat de Gr. Brîncuș, în *Mélanges linguistiques... Oslo* (București, 1957), p. 161.

În literatură, perfectul simplu continuă să fie folosit de scriitori din toate regiunile țării. De exemplu, la Creangă întîlnim fraze ca:

*Iar marți, dez-dimineață **puse** tarnițele și desagii pe cai.* CREANGĂ, A. 23.

În literatură, perfectul simplu se întrebuințează numai în narațiuni; în dialog, pentru a evoca exact conversația, se folosește perfectul compus:

*Nu-i acasă Ion, **zise** mătușa Mărioara; **s-a dus** cu moșu-tău Vasile.* CREANGĂ, A. 47.

Se vede limpede că *s-a dus*, care face parte din dialog, nu putea fi pus la perfectul simplu *(se duse)*, în timp ce perfectul simplu *zise*, care face parte din narațiune, e preferabil perfectului compus *(a zis)*.

În publicistica curentă, în presă etc., stilul expozitiv se acomodează mult mai bine cu perfectul compus decît cu cel simplu:

*În secolul nostru **s-a născut** și **s-a sfîrșit** un stat foarte interesant.* CARAGIALE, O. III 156.

Perfectul simplu, *se născu* și *se sfîrși*, ar suna aici pretențios și fals.

Deoarece în literatură perfectul simplu apare numai în narațiune, iar în narațiune, de cele mai multe ori, nu apare decît persoana a III-a, aceasta e singura pe care sîntem deprinși să o vedem întrebuințată. În special persoana a II-a nu are cum să fie folosită în narațiune, de aceea ea este cu totul străină pentru regiunile în care perfectul simplu nu apare în vorbire. Așa se explică sensul ironic pe care-l capătă în acele regiuni persoana a II-a a perfectului simplu:

— ***Făcuși** ispravă!* (se spune cuiva care a stricat ceva).

— ***Veniși**, ai?* (este întrebarea care se pune cuiva care a întîrziat).

Observație. Verbele care exprimă o acțiune continuă nu se pot întrebuința, în mod obișnuit, la perfectul simplu. Astfel, se poate spune: *se sperie', strănută', îngenunche'* (acțiuni momentane), dar nu *dormi', răbdă, bău, curse* (acțiuni continue) fără determinări.

Aceste din urmă verbe se pot folosi la perfectul simplu numai dacă acțiunea este delimitată printr-un determinant. De exemplu, sînt corecte construcțiile: ***bău** un pahar de apă, lacrimile îi **curseră** în voie.*

Uneori verbele continue se pot întrebuința la perfectul simplu fără delimitarea acțiunii, însă cu alt sens. De exemplu, *a se afla* „a se găsi" nu poate apărea la perfectul simplu, dar *a afla* „a lua cunoștință" poate apărea: *vestea se **află** în oraș*.

Întîlnim uneori perfectul cu valoare de prezent:

— *Taci odată!*

— ***Am tăcut**.* CARAGIALE, O. I 85.

— *Eu **mă** cam **dusei**.*

MAI MULT CA PERFECTUL

§ 228. Mai mult ca perfectul e un timp de relație, folosit pentru exprimarea unei acțiuni încheiate anterior alteia din trecut. Mai mult ca perfectul poate fi în relație cu un verb predicativ, cu un infinitiv circumstanțial de timp sau chiar cu un circumstanțial de timp exprimat printr-un substantiv (pronume, numeral, adverb):

*În acel răstimp al gîndurilor lui, monahul **auzi** foarte departe, în fundul văilor unde **stătuse** în popas, chiotul slujitorilor, care **rămăseseră** cu caii în preajma focului, la colibe.* SADOVEANU, O. XII 19.

Înainte de a se întoarce acasă, ***trecuse*** *pe la librărie. Înainte de asta*, ***trecuse*** *prin oraș.*

Ducul lor era Drăghici cuminte,
Carele multe veacuri ***văzusă***
Și totuși din gură nici un dinte
Încă pînă atuncea ***nu-i căzusă.*** BUDAI-DELEANU, Ț. 93.

Lucrarea din trecut, posterioară celei redate de mai mult ca perfect, poate fi exprimată într-una din frazele anterioare sau ulterioare. În acest caz, mai mult ca perfectul are numai aparența de timp absolut, stabilind în realitate un raport de anterioritate între acțiunea pe care o exprimă și alta subînțeleasă:

Nu departe de marginea unui bărăgan, lîngă apa Lisei, ***clădiseră*** *rumînii sat, demult, or fi fiind de-atunci o sută de ani.* SADOVEANU, O. XVII 169.

Trebuie să înțelegem de aici că romînii au clădit satul înainte de acțiunea care va fi expusă în frazele următoare.

VIITORUL

§ **229.** Viitorul exprimă o acțiune care se va petrece după momentul vorbirii.

A. 1. Valoare absolută:

Cu mine ți-ai pus boii în plug? Apoi ține minte că ***ai să-i scoți*** *fără coarne!* CREANGĂ, P. 28.

Mîne iar ***vom fi****-mpreună,*
Tu să rîzi și eu să cînt. COȘBUC, B. I. 165.

2. Valori relative:

Viitorul, în relație, situează acțiunea în raport de:

a. anterioritate față de o acțiune viitoare:

După ce ***vei cunoaște*** *Nilul... te vei mira de toate zidirile împăraților de odinioară.* SADOVEANU, O. XII 26.

b. posterioritate față de o acțiune la trecut (viitorul în trecut):

Știam că de cealaltă parte ***voi găsi*** *casa podarului.* SADOVEANU, O. I 89.

B. Valori modale:

Viitorul are uneori valoare de imperativ:

Ai să lași *cu nouă lei, moș Nichifor, și te-a mai cinsti și fecioru-meu la Piatră.* CREANGĂ, P. 113.

Forma populară a viitorului poate avea valoare de prezumtiv:

O găsi *el unde să se ascundă.* CAMIL PETRESCU, O. I 299.

Viitorul se întrebuințează în locul prezentului pentru a imprima o nuanță de politețe vorbirii:

Am să vă rog *să nu mai aruncați scrumul pe jos.*

Observație. Unele verbe durative ca, de exemplu, *a trăi* nu pot fi întrebuințate la viitor fără un determinant care să limiteze acțiunea. De aceea, construcția următoare e greșită:

Nici nu știm dacă micuțul nostru ***va trăi***. *Mai e încă pe masa de operație.* SECOLUL XX, 3 (1963), p. 23.

VIITORUL ANTERIOR

§ **230**. Viitorul anterior, timp relativ, exprimă o acțiune care se va petrece în viitor față de momentul vorbirii și va fi încheiată înaintea altei acțiuni viitoare. În limba vorbită acest timp se folosește foarte rar.

Voi fi bătrîn și singur, ***vei fi murit*** *de mult!* EMINESCU, O. I 107.

Viitorul anterior are adesea valoare de prezumtiv:

O mai ***fi întîrziat*** *o zi, două și ea, la moșie, la Bălcești.* CAMIL PETRESCU, O. I 422.

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

PREZENTUL

§ **231**. A. 1. Valori absolute. Întrucît conjunctivul nu are viitor, valoarea temporală a prezentului nu este delimitată precis nici în raport cu prezentul indicativului, nici în raport cu viitorul (indicativ). Din cauza aceasta, cînd este întrebuințat ca timp absolut, prezentul conjunctivului poate exprima o acțiune care se petrece într-un moment viitor:

Așa că acum numaidecît ***să ne facem*** *și noi, sărmanii, politica noastră pe lumea asta și în această viață.* SADOVEANU, O. XVII 272.

Să faceți *cum v-oi învăța eu și habar* ***să n-aveți***.

— Ce ***să facem****? întrebă cea mai mare.* CREANGĂ, P. 12—13.

Sau o acțiune nesituată în timp:

Noi ***să lucrăm*** *și ea* ***să doarmă****?* CREANGĂ, P. 8.

2. Valori relative. Față de trecut, prezentul conjunctivului exprimă de obicei acțiuni posterioare:

Nu credeam ***să-nvăț*** *a muri vrodată.* EMINESCU, O. I 199.

Nu știa bietul împărat pe care ***să îmbrățișeze*** *mai întîi.* ISPIRESCU, L. 197.

Destinul i-a fost ***să piară*** *într-o rîpă a acelor locuri sălbatice.* SADOVEANU, O. I 3.

În relație cu un conjunctiv perfect cu valoare de optativ, prezentul conjunctivului poate avea valoare de trecut:

O oră să fi fost amici,
Să ne iubim *cu dor.* EMINESCU, O. I 191.

3. Valori modale. Prezentul conjunctivului are uneori valoare de imperativ, exprimînd:

a. porunca, ordinul, o dispoziție, un îndemn, un sfat:

*Cînd v-a întreba pe voi, **să dați** vina pe mine și **să lăsați** să vorbesc eu.* CREANGĂ, P. 9.

*Mă rog, ia **să stau** și **să-mi fac** socoteala cu ce m-am ales eu.* CREANGĂ, P. 320.

b. o propunere:

*Ți-o fi fiind foame ... **să-ți aduc** ceva să pui la inimă.* SADOVEANU, O. I 521.

*Moșicule, n-avem decît o mielușică, **s-o tăiem** p-aia, să v-o dăm să mîncați.* GR. S. III 168.

Observație. Această valoare, care ține de imperativ și totuși apare și la persoana I, se poate exprima numai prin conjunctiv.

Mai poate avea valoare de optativ, exprimînd:

a. o urare:

***Trăiască** Republica Populară Romînă!*
*În plin **să-ți meargă** vrerile tale,*
Precum tu, dragă, ne ieși cu plin. ALECSANDRI, P. II 45.
Codrule, cu frunză lată,
*Bruma cadă, nu te **bată**.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 427.

b. o imprecație, un blestem:

*Dracu **să-i ia** pe ciocoi.*
***Urască-te** binele,*
***Iubească-te** boalele,*
***Să te uști** ca scîndura,*
***Să te-adapi** cu lingura.* Poezie populară.

Ultimele două conjunctive *(să te uști, să te-adapi)* se apropie, din punctul de vedere al conținutului, și de imperativ.

PERFECTUL

§ **232**. 1. Valoare absolută. Perfectul conjunctivului exprimă o lucrare situată în trecut față de momentul vorbirii:

***Să te fi dus** și tu acolo!*

2. Valoare relativă. Perfectul conjunctivului exprimă o acțiune în raport de anterioritate față de acțiunea cu care e în relație:

*Noi însă am fi fost mult mai bucuroși **să ne fi întrebat** cineva dacă nu ni-i foame.* HOGAȘ, DR. I 25 (*am fi fost bucuroși* = „ne-am fi bucurat").

În acest exemplu perfectul conjunctivului are și valoare modală (de condițional). Pentru discuția asupra acestei valori, vezi § 215.

La conjugarea a IV-a, iotacizarea e generală, din cauză că vocala caracteristică a conjugării este *i*. Dar, sub influenţa verbelor de alte conjugări, la care persoana I sg. se deosebeşte de a II-a prin faptul că persoana a II-a este iotacizată, iar întîia nu, se refac şi la conjugarea a IV-a forme neiotacizate la următoarele verbe: *ascuţi*, *auzi*, *împărţi*, *(îm)puţi*, *înghiţi*, *pieri*, *sări*, *simţi*, *sughiţi*, *veni*.

Observaţie. Istoria verbelor cu forme iotacizate diferă mult de la un verb la altul. La unele verbe formele iotacizate sînt originare şi cele neiotacizate sînt noi, refăcute (ex. *a vedea*, *a auzi*); la altele situaţia este exact inversă: formele neiotacizate sînt originare, iar formele iotacizate sînt refăcute prin analogie (ex. *a crede*, *a pune*).

Verbele la care iotacizarea este justificată prin etimologie sînt verbe moştenite din latină de conjugarea a II-a şi a IV-a şi unele care acum se conjugă după conjugarea a III-a, dar într-o fază mai veche a limbii erau tot de conjugarea a II-a, de exemplu:

— *caz* (lat. **cadeo*), *mîi* (lat. *maneo*), *poci* (lat. *poteo*); *sai* (lat. *salio*), *simţ* (lat. *sentio*), *viu* (lat. *venio*) — conjug. a II-a şi a IV-a.

— *rămîi* (lat. *remaneo*), *ţiu* (lat. *teneo*) — conjug. a III-a provenite de la a II-a.

După modelul verbelor la care iotacizarea are cauze fonetice, au apărut forme iotacizate la verbe de conjugarea a III-a care n-au fost niciodată de conjugarea a II-a, deci n-au avut niciodată un iot. De exemplu, alături de *cer* (lat. *quaero*), *cred* (lat. *credo*), *pun* (lat. *pono*) apar: *cei*, *crez*, *pui* (toate trei neliterare).

Prin analogie cu *a (ră)mîne(a)* are şi verbul *a (a)mîna*, de conjugarea I, alături de forma neiotacizată *(a)mîn*, una iotacizată *(a)mîi*, care nu e literară.

În sens invers procesului de iotacizare care la origine s-a produs în planul fonetic, apare procesul de deziotacizare, realizat în planul morfologic al analogiei. Astfel, după modelul opoziţiilor dintre persoana I şi a II-a de tipul *cred/crezi*, unde *-d* este etimologic (forma latină *credo* nu avea nici un *i*), apar formele *văd* şi *aud*. După cum la acest verb unei forme *crezi* de persoana a II-a îi corespunde o formă de persoana I *cred*, tot astfel paralel cu formele *vezi*, *auzi* de persoana a II-a s-au refăcut formele *văd*, *aud* de persoana I. Deci după modelul verbelor la care alternanţa d/z^{i} pentru persoanele I şi a II-a este normală s-au refăcut şi formele de persoana I ale verbelor iotacizate. Formele *văd*, *aud* mai sînt susţinute de persoana a III-a *vede*, *aude* şi de celelalte forme în care consoana *d* a fost păstrată, în mod normal, nealterată (pentru că nu era urmată de un iot).

Verbul *a putea* şi-a refăcut o formă *pot* spre a alterna cu cea de persoana a II-a *poţi*. *Simt* şi *sar* sînt de asemenea forme refăcute după formele de persoana a II-a *simţi*, *sari*. *A veni* şi-a refăcut şi el o formă *eu vin* în locul formei iotacizate *eu viu*. Verbele *a ţine* şi *a rămîne* au şi ele pentru persoana I forme refăcute în locul formelor iotacizate *ţin* şi *rămîn*.

După modelul perechilor *văz/văd*, *auz/aud*, verbele *a repezi* şi *a slobozi*, formaţii romîneşti de la adverbul *repede*, respectiv, adjectivul *slobod*, şi-au creat şi ele forme paralele: *repez/reped*, *sloboz/slobod*.

Prin analogie cu *şedea* (*şez* < lat. *sedeo*), verbul *a aşeza* are forma greşită *aşed*.

§ **248**. La persoana a II-a sg. verbele cu tema terminată în consoană nu au desinenţă, deosebirea faţă de persoana I fiind marcată prin palatalizarea consoanei finale a rădăcinii, redată în scris prin *-i*, şi uneori prin alterarea aceleiaşi consoane: *sări*, *scoli*; *auzi*, *cînţi*, *mergi*, *vezi* etc. Cînd finala rădăcinii este *n*, acest *-n* dispare şi verbele au desinenţa *-i*

semivocalic : *amîi*, *rămîi*, *pui*, *vii* (rareori *n* este reintrodus prin analogie : *amîni*).

Observație. Uneori, regional, și *r* suferă același tratament ca *n* : *cer*, persoana a II-a *cei* ; *sar*, persoana a II-a *sai* (această din urmă formă este justificată istoricește, căci lat. *salis* trebuia să devină *sai*).

Verbele cu rădăcina terminată în consoană plus *l* sau *r* au la persoana a II-a desinența *-i* : *afli*, *intri*. Verbele *a scrie* și *a ști*, precum și verbele neregulate *a da*, *a sta*, *a lua* au desinența *-i* semivocalic : *scrii*, *știi*, *dai*, *stai*, *iei*.

O serie de verbe de conjugarea I și altele de conjugarea a IV-a au la persoana a II-a desinențele *-ezi*, respectiv, *-ești*, *-ăști*, în care *-i* marchează palatalizarea consoanei precedente.

Persoana a III-a sg. are desinența *-ă* sau *-ează* pentru verbele de conjugarea I și *-ă* pentru verbele de conjugarea a IV-a în *-î* care nu primesc desinența *-ăște* : *cîntă*, *adună*, *lucrează*, *coboară*, *vîră*.

Observație. Regional, la verbele terminate în *-ș* sau *-j*, desinența *-ă* se schimbă în *-e* : *îngrașe*, *degaje*. Aceste forme însă nu sînt admise de limba literară.

Mai primesc desinența *-ă* o serie de verbe de conjugarea a IV-a în *-i* ca : *a curăți*, *a oferi*, *a conferi* etc.

Verbele cu rădăcina terminată in *-i* au la persoana a III-a *-e* în loc de *-ă* : *taie*, *apropie*, *suie*.

Verbele de conjugările a II-a, a III-a și a IV-a (cu excepția celor discutate mai sus) primesc desinența *-e* (pentru conjugarea a IV-a și *-ește*, *-ăște*) :

conjug. a II-a : *vede*, *tace*
conjug. a III-a : *face*, *bate*
conjug. a IV-a : *fuge*, *pornește*, *hotărăște*, *zăvorăște*.

Observație. Verbul de conjugarea a IV-a *a ști* are la persoana a III-a singular forma învechită și regională *ști* :

Cine n-are dor pe luncă
Nu ști luna cînd se culcă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 87.

Forma literară *știe* se explică prin analogie cu celelalte verbe ca *scrie* etc.

La plural, la persoanele I și a II-a, apare sufixul caracteristic fiecărei conjugări în parte : *-a-* la conjugarea I (schimbat în *-ă-* la persoana I), *-e-* accentuat la a II-a, *-e-* neaccentuat la a III-a, *-i-* și *-î-* la a IV-a. La acestea se adaugă desinențele personale *-m* și *-ț* palatalizat (redat în scris prin *-ți*) : pers. I, *cîntăm*, *tăcem*, *facem*, *fugim*, *hotărîm* ; pers. a II-a, *cîntați*, *tăceți*, *faceți*, *fugiți*, *hotărîți*. La verbele de conjugarea I cu rădăcina terminată în *-i*, *-ăm* s-a schimbat în *-em* : *apropiem*, *tăiem*.

Observații. 1. Regional, transformarea produsă la persoana I se manifestă și la persoana a II-a : *apropieți*, *tăieți* ; în limba literară însă sînt acceptate numai formele în *-ați* : *apropiați*, *tăiați*.

2. La verbele cu rădăcina terminată în *-ş* sau *-j*, *ă* se schimbă regional în *e*, dar această schimbare nu e admisă de limba literară. Prin urmare trebuie să scriem şi să pronunţăm *îngrăşăm*, *angajăm*, nu *îngrăşem*, *angajem*.

Persoana a III-a pl. la verbele de conjugarea I are aceeaşi formă cu persoana a III-a sg. :

el cîntă *ei cîntă*
el lucrează *ei lucrează*
el taie *ei taie*

Fac excepţie unele verbe neregulate a căror formă de persoana a III-a pl. este identică cu forma de persoana I sg. (vezi § 280, 281, 284, 285) :

eu dau *el dă* *ei dau*
eu stau *el stă* *ei stau*

Verbele de conjugarea a IV-a în *-î* care nu primesc desinenţa *-ăsc*, ca şi unele verbe în *-i*, ca *acoperi*, *azvîrli*, *înăbuşi*, au persoana a III-a pl. egală cu persoana a III-a sg. şi anume formată cu desinenţa *-ă* :

el coboară *ei coboară*
el vîră *ei vîră*
el acoperă *ei acoperă*

Verbele de conjugarea a IV-a în *-ui*, *-îi*, *-ăi*, ca *a îngădui*, *a cîrîi*, *a pipăi*, au, de asemenea, persoana a III-a pl. egală cu persoana a III-a sg. (în *-e*) :

el îngăduie *ei îngăduie* etc.

Verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a (cu excepţia celor de mai sus) au forma de persoana a III-a pl. egală cu cea de persoana I sg. :

conjug. a II-a : *eu văd, ei văd* ; *eu tac, ei tac* ;
conjug. a III-a : *eu merg, ei merg* ; *eu fac, ei fac* ;
conjug. a IV-a : *eu aud, ei aud* ; *eu povestesc, ei povestesc* ; *eu hotărăsc, ei hotărăsc*.

Identitatea dintre persoana I sg. şi a III-a pl. nu apare la formele iotacizate : *eu văz, ei văd* ; *eu auz, ei aud*.

Observaţie. Prin analogie, s-au creat şi la conjugarea I forme noi de persoana a III-a pl. identice cu persoana I sg. : *ei cînt, formez, fur, înviez, se joc, jur, lucrez*. Aceste forme nu se mai folosesc astăzi. Ele au avut însă circulaţie la unii scriitori din secolul al XIX-lea.

Fulgii zbor, plutesc în aer. ALECSANDRI, P. II 9.

Cîteva cete de turci se încerc a stînjeni năvălirea romînilor. N. Bălcescu, *Istoria romînilor sub Mihai-vodă Viteazul* (Bucureşti, 1878), p. 118.

E greşită întrebuinţarea în limba literară a formelor regionale de persoana a III-a pl. de tipul *ei tace, ei face* pentru că dau impresia de dezacord.

Imperfectul

§ 249. Imperfectul este de asemeni un timp simplu, care se formează adăugînd la tema de bază a prezentului sufixul imperfectului şi desinenţele personale.

Sufixul imperfectului este *-a* la conjugarea I şi la verbele de conjugarea a IV-a în *-î* şi *-ea* la conjugările a II-a, a III-a şi la verbele de a IV-a care au infinitivul în *-i*: *cîntam, coboram*; *tăceam, mergeam, veneam.*

Desinenţele personale ale imperfectului sînt, la toate conjugările:

Sg.	*-m*	Pl.	*-m*
	-i		*-ţi*
	—		*-u*

Observaţie. Litera *-i* de la persoana a II-a pl. redă palatalizarea consoanei precedente *(ţ)*.

Imperfectul indicativ se conjugă astfel:

I		II	III
cîntam	*lucram*	*tăceam*	*făceam*
cîntai	*lucrai*	*tăceai*	*făceai*
cînta	*lucra*	*tăcea*	*făcea*
cîntam	*lucram*	*tăceam*	*făceam*
cîntaţi	*lucraţi*	*tăceaţi*	*făceaţi*
cîntau	*lucrau*	*tăceau*	*făceau*

IV

dormeam	*povesteam*	*coboram*	*hotăram*
dormeai	*povesteai*	*coborai*	*hotărai*
dormea	*povestea*	*cobora*	*hotăra*
dormeam	*povesteam*	*coboram*	*hotăram*
dormeaţi	*povesteaţi*	*coboraţi*	*hotăraţi*
dormeau	*povesteau*	*coborau*	*hotărau*

La toate verbele, indiferent de conjugare, accentul cade pe ultima silabă.

Observaţie. În limba veche şi chiar mai tîrziu, la scriitorii din secolul al XIX-lea, găsim forme de persoana a III-a plural de tipul *ei cînta, ei făcea* etc. Aceste forme se explică istoric şi anume imperfectul latinesc de tipul *cantabant* trebuia să dea, ca şi cele trei persoane ale singularului, *cînta*, prin căderea lui *b* şi a consoanelor finale. Ele însă au fost înlocuite cu forme refăcute care au desinenţa *-u* şi la care s-a ajuns fie prin analogie cu *a avea*: *el a* (sg.) — *ei au* (pl.), fie prin analogie cu verbele la care desinenţa veche de persoana a III-a pl. indicativ prezent este *-u*: *dau, stau, iau.*

Perfectul simplu

§ **250.** Tema perfectului simplu este formată din tema lexicală a verbului cu sufixele perfectului simplu, care sînt: *-a-* pentru conjugarea I, *-u-* sau *-se-* pentru conjugările a II-a şi a III-a, *-i-*, *-î-* pentru conjugarea a IV-a.

Singurul verb de conjugarea a II-a care primește sufixul *-se-* este *a mînea.*

La temă se adaugă desinențele personale :

Sg.	*-i*	Pl.	*-răm*
	-și		*-răți*
	—		*-ră*

Observație. *-i* de la persoanele a II-a sg. și pl. reprezintă palatalizarea consoanelor precedente (*ș* și *ț*).

La persoana a III-a sg. nu se adaugă nici un sunet la temă, dar *-a* final de la conjugarea I se schimbă în *-ă.*

Cînd rădăcina verbului se termină în consoană, iar sufixul perfectului este *-se-*, se produc unele modificări la consoana finală a rădăcinii : *c*, *g* dispar (*zice*, *înțelege*, perf. *zisei*, *înțelesei)* sau devin *p* *(coace*, *frige*, perf. *copsei*, *fripsei)* ; de asemenea *d*, *t*, *n* dispar *(arde*, *scoate*, *pune*, perf. *arsei*, *scosei*, *pusei*). Verbele cu rădăcina terminată în *-d* care au la prezent formă iotacizată schimbă obligatoriu la perfect pe *d* în *z*, dacă tema perfectului e în *-u* : *căzui*, *crezui*, *scăzui*, *șezui*, *văzui*. Excepție : *pierdui* și *vîndui*, deși prezentul cunoaște variantele *pierz*, *vînz.*

Rar, tema perfectului simplu prezintă alternanțe vocalice. De exemplu alternanța *o/oa* : *întorsei/întoarse.*

Perfectul simplu se conjugă astfel :

I		II
cîntai	*lucrai*	*tăcui*
cîntași	*lucrași*	*tăcuși*
cîntă	*lucră*	*tăcu*
cîntarăm	*lucrarăm*	*tăcurăm*
cîntarăți	*lucrarăți*	*tăcurăți*
cîntară	*lucrară*	*tăcură*

III	
făcui	*zisei*
făcuși	*ziseși*
făcu	*zise*
făcurăm	*ziserăm*
făcurăți	*ziserăți*
făcură	*ziseră*

IV			
dormii	*povestii*	*coborîi*	*hotărîi*
dormiși	*povestiși*	*coborîși*	*hotărîși*
dormi	*povesti*	*coborî*	*hotărî*
dormirăm	*povestirăm*	*coborîrăm*	*hotărîrăm*
dormirăți	*povestirăți*	*coborîrăți*	*hotărîrăți*
dormiră	*povestiră*	*coborîră*	*hotărîră*

Observație. La persoanele I și a II-a plural formele originare sînt fără *-ră* : *cîntăm, tăcum* (*din clipa-n care ne văzum*, scrie arhaizant EMINESCU, O. I 208), *făcum, fugim* (pers. I pl.) și *cîntat, tăcut, făcut, fugit* (pers. a II-a pl.). Pentru conjugările I și a IV-a formele de persoana I erau identice cu cele de persoana I plural a indicativului prezent; formele persoanei a II-a a perfectului simplu, la toate conjugările, erau identice cu cele de participiu (excepție fac verbele cu perfectul în *-se-* : de la *a zice*, de exemplu, persoana a II-a plural era *ziset*). Din necesitatea de a diferenția aceste forme, s-au refăcut, sub influența formei de persoana a III-a plural, și celelalte două forme ale pluralului, primind caracteristica *-ră-*. Aceasta a fost simțită ca o marcă a pluralului și, sub influența perfectului simplu, ea a fost introdusă și la persoana a III-a a mai mult ca perfectului și, apoi, la celelalte două persoane ale aceluiași timp. Tot datorită acestui sentiment apare *-ră* și în formele incorecte de perfect compus : *am văzutără, am cîntatără* și chiar la prezent : *ei cîntără*.

La singular, toate persoanele se accentuează pe ultima silabă, iar la plural pe penultima. Verbele care fac perfectul cu sufixul *-se-* fac excepție, întrucît accentul apare aici la persoana a III-a sg. pe penultima silabă *(prinse, rămase, merse)*, iar la persoana a III-a pl. pe antepenultima *(prinseră, rămaseră, merseră)*. Excepția însă e numai aparentă. În raport cu tema, accentul are același loc ca și la paradigmele fără *-se-* și anume pe ultima silabă a temei.

Observație. Verbele noi ca *a erupe, a iaroviza* etc. nu se întrebuințează la perfectul simplu.

Mai mult ca perfectul

§ 251. Este un timp simplu care se formează prin adăugarea la tema perfectului a sufixului *-se-* și a desinențelor personale. Aceste desinențe sînt :

Sg.	*-m*	Pl.	*-răm*
	-și		*-răți*
	—		*-ră*

Observație. *-i* de la persoana a II-a sg. și pl. reprezintă palatalizarea consoanelor precedente : *ș* și *ț*.

Mai mult ca perfectul se conjugă astfel :

I		II	III
cîntasem	*lucrasem*	*tăcusem*	*făcusem*
cîntaseși	*lucraseși*	*tăcuseși*	*făcuseși*
cîntase	*lucrase*	*tăcuse*	*făcuse*
cîntaserăm	*lucraserăm*	*tăcuserăm*	*făcuserăm*
cîntaserăți	*lucraserăți*	*tăcuserăți*	*făcuserăți*
cîntaseră	*lucraseră*	*tăcuseră*	*făcuseră*

IV

dormisem	*povestisem*	*coborîsem*	*hotărîsem*
dormiseși	*povestiseși*	*coborîseși*	*hotărîseși*
dormise	*povestise*	*coborîse*	*hotărîse*
dormiserăm	*povestiserăm*	*coborîserăm*	*hotărîserăm*
dormiserăți	*povestiserăți*	*coborîserăți*	*hotărîserăți*
dormiseră	*povestiseră*	*coborîseră*	*hotărîseră*

Observație. În limba mai veche și astăzi, ca arhaism, pluralul mai mult ca perfectului apare fără caracteristica *-ră-*. De exemplu : *lucrasem, lucraseți, lucrase* ; *tăcusem, tăcuseți, tăcuse* etc.

Pentru explicația caracteristicii *-ră-*, vezi § 250.

Mai mult ca perfectul se accentuează la singular pe silaba penultimă, iar la plural pe antepenultima : *noi cîntaserăm*. Peste tot însă, ca și la perfectul simplu, accentul are același loc, pe silaba finală a temei.

MODUL CONJUNCTIV

Prezentul

§ 252. Este un timp simplu. Se formează din prezentul indicativ, precedat de conjuncția *să* care, în această situație, a devenit semn al conjunctivului. Pierderea funcțiunii de conjuncție a lui *să* este mai categorică atunci cînd construcția apare în propoziții independente, adică atunci cînd conjunctivul nu este cerut de vreun alt verb sau de un substantiv.

Persoana a III-a sg. și pl. se deosebește de formele corespunzătoare ale prezentului indicativ. Deosebirile apar atît la desinențe, cît și la teme.

La conjugarea I, formele de persoana a III-a sg. și pl. sînt în *-e*, iar la a II-a, a III-a și la majoritatea celor de a IV-a sînt în *-ă* (la cele în *-î*, fără desinența *-ăsc*, sînt în *-e*). Deci acolo unde persoana a III-a sg. a indicativului prezent are *-ă*, conjunctivul are *-e* și invers : *cîntă — să cînte* ; *poate — să poată* ; *scoate — să scoată* ; *doarme — să doarmă* ; *coboară — să coboare*.

Deosebirea de desinență este mai puternic marcată la verbele de conjugările I și a IV-a care primesc desinențele *-ez*, *-esc (-ăsc)* : față de indicativul prezent *lucrează*, conjunctivul este *să lucreze* ; *muncește — să muncească* ; *hotărăște — să hotărască*.

Adeseori deosebirea este marcată și prin alternanțe fonetice în tema verbului : ind. *iese* — conj. *iasă, vede — vadă (e/a), tace — tacă (č/k), fuge — fugă (ğ/g), trece — treacă (e/ea, č/k), merge-meargă (e/ea, ğ/g)*, iar la verbul *a preceda*, este marcată numai prin alternanță : *precedă — preceadă (e/ea)*.

Întrucît persoanele I și a II-a sg. și pl. sînt identice la conjunctiv prezent cu indicativul prezent, ele nu se pot întrebuința decît cu *să*, semn al conjunctivului. Persoana a III-a singular și plural a conjunctivului prezent se deosebește de indicativ prin desinență și prin alternanță fonetică; de aceea forma persoanei a III-a poate apărea, rar, în propoziții independente sau subordonate paratactice, și fără *să*. Această posibilitate însă aparține numai verbelor din vechiul fond (pentru exemple, vezi § 215).

I		II	III
să cînt	*să lucrez*	*să tac*	*să fac*
să cînți	*să lucrezi*	*să taci*	*să faci*
să cînte	*să lucreze*	*să tacă*	*să facă*
să cîntăm	*să lucrăm*	*să tăcem*	*să facem*
să cîntați	*să lucrați*	*să tăceți*	*să faceți*
să cînte	*să lucreze*	*să tacă*	*să facă*

IV

să dorm	*să povestesc*	*să cobor*	*să hotărăsc*
să dormi	*să povestești*	*să cobori*	*să hotărăști*
să doarmă	*să povestească*	*să coboare*	*să hotărască*
să dormim	*să povestim*	*să coborîm*	*să hotărîm*
să dormiți	*să povestiți*	*să coborîți*	*să hotărîți*
să doarmă	*să povestească*	*să coboare*	*să hotărască*

§ **253**. Verbele cu rădăcina în *-i*, ca *a tăia*, *a apropia*, nu prezintă nici un fel de distincție între forma de conjunctiv prezent și de indicativ prezent. Explicația este de natură fonetică: *-iă* de la indicativ prezent s-a transformat în *-ie*, și astfel indicativul a ajuns identic cu conjunctivul: *taie.*

Alături de aceste verbe sînt verbele *a oua* și *a ploua*, cu rădăcina în *-u*, și *a umple*, care și ele au persoana a III-a a conjunctivului prezent identică cu indicativul prezent: *ouă — să ouă*, *plouă — să plouă*, *umple — să umple.*

Observație. Regional, și verbele *a (a)zvîrli*, *a îngrășa* și *a suferi* au persoana a III-a a conjunctivului identică cu aceeași persoană a indicativului prezent: *azvîrle — să azvîrle*, *îngrașe — să îngrașe*, *sufere — să sufere*. E posibil ca toate aceste exemple să marcheze un început de ștergere a diferenței dintre prezentul indicativ și conjunctiv.

§ **254**. Ca și la prezentul indicativului, și aici unele verbe prezintă la persoana I singular, dar și la persoana a III-a singular și plural două forme, una neiotacizată și una iotacizată: *a vedea — să văd*, *să văz — să vadă*, *să vază*; *a scoate — să scot*, *să scoț — să scoată*, *să scoață*; *a ține — să țin*, *să țiu — să țină*, *să ție*; *a rămîne — să rămîn*, *să rămîi — să rămînă*, *să rămîie* etc. Verbul *a putea* are formă iotacizată numai

la persoana I singular: *să poci* alături de *să pot*. Verbul *a sări* are forme paralele, iotacizate și neiotacizate, la toate persoanele singularului și la a III-a plural: *să sar, să sai — să sari, să sai — să sară, să saie*; verbul *a cere* are o formă iotacizată la persoana a II-a singular: *să cei* alături de *să ceri*.

La persoana a III-a a conjunctivului formele iotacizate sînt adesea mai răspîndite decît la persoana I a conjunctivului și a indicativului prezent. La unele verbe aproape că nu apare persoana I singular (indicativ și conjunctiv) iotacizată, în timp ce persoana a III-a a conjunctivului e frecventă cu iotacizare. Foarte rar auzim, de ex., *aprinz, raz, roz, șez, trimiț, tunz* și mai des, *să aprinză, să rază, să roază, să șază, să trimiță, să tunză*.

În toate cazurile, norma literară a acceptat forma neiotacizată *să văd, să scot, să țin, să rămînă, să sară* etc.

Observație. Și aici istoria verbelor cu forme iotacizate diferă de la un verb la altul. Astfel, la verbele *a vedea, a ține, a rămîne, a auzi, a sări, a veni* etc. formele iotacizate sînt mai vechi, corespunzătoare formelor etimologice: *să văz, să vază* (sg. și pl.) corespund formelor latinești *videam, videat, videant*. Formele cu consoana nealterată se explică, întocmai ca și cele ale indicativului prezent, prin analogie (vezi § 247).

Verbele *a ține, a veni* au persoana a III-a *să ție, să vie* din lat. *teneat, veniat*, prin faza *ține, vińe*. De asemenea *a sări* are formele regionale *eu să sai, tu să sai, el să saie*, explicabile prin lat. *saliam, salias, saliat*; prin analogie, s-a format și *să cei* în loc de *să ceri*.

Ca și la indicativul prezent, forme iotacizate apar, prin analogie, și la verbele de conjugarea a III-a care n-au avut niciodată un iot: (eu) *să spui, să prinz* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

§ 255. Modul imperativ are numai două persoane: a II-a sg. și a II-a pl.

Se formează de la tema prezentului, la care se adaugă desinențele:

	I		II	III
Sg.	*-ă*	*-ează*	*-i*	*-e, -i*
Pl.	*-ați*		*-eți*	*-eți*

IV

Sg.	*-i,*	*-ește,*	*-ă,*	*-ăște*
Pl.	*-iți*		*-îți*	

Observație. La verbele de conjugarea a II-a, precum și la cele de tipul *merge, dormi*, persoana a II-a singular a imperativului nu are desinență, ea fiind marcată prin palatalizarea consoanei finale notată în scris cu *-i*. De asemenea *-i* de la plural redă pronunțarea palatalizată a consoanei precedente (*ț*).

	I		II		III
Sg.	*cîntă*	*lucrează*	*taci*	*scoate*	*mergi*
Pl.	*cîntați*	*lucrați*	*tăceți*	*scoateți*	*mergeți*

IV

Sg.	*dormi*	*povestește*	*coboară*	*hotărăște*
Pl.	*dormiți*	*povestiți*	*coborîți*	*hotărîți*

§ 256. La cele mai multe verbe de conjugarea I, a III-a și a IV-a și la foarte puține de a II-a (de exemplu *bea*), persoana a II-a sg. a imperativului pozitiv este identică cu persoana a III-a sg. a indicativului prezent; persoana a II-a pl. este la toate verbele identică cu persoana a II-a pl. a indicativului prezent.

Verbele intranzitive de la conjugările a II-a și a III-a au înlocuit la singular desinența *-e* cu palatalizarea consoanei finale, datorită tendinței limbii romîne de a închide vocalele neaccentuate. De exemplu: *cazi*, *șezi*, *taci* (conjug. a II-a), *mergi*, *plîngi*, *rîzi* (conjug. a III-a).

Observație. Transformarea atinge majoritatea verbelor de la conjugarea a II-a. Aceasta se datorește faptului că, în latină, această conjugare era formată în cea mai mare parte din verbe de stare, iar în romînă, moștenind situația din latină, este, cu puține excepții, o conjugare intranzitivă.

Dar această tendință nu reușește să învingă acolo unde desinența *-e* este urmată de o consoană. De aceea verbele tranzitive și cîteva reflexive de la conjugările a II-a și a III-a l-au menținut pe *-e* pentru că sînt adesea urmate de elemente enclitice cu inițiala consonantică. De exemplu: *scade* (cf. *cazi*) (conjug. a II-a); *umple*, *arde* (*-l*) (dar *arzi*), *bate*, *crede(-mă)*, *încrede (-te)* (dar *crezi*), *crește(-l)* (dar *crești*), *prinde*, *pune*, *scoate* etc. (conjug. a III-a).

O excepție o constituie verbul *a vedea* care, deși tranzitiv, are imperativul în consoană palatalizată: *vezi*. Această situație se datorește faptului că se folosește rar cu elemente enclitice.

La conjugarea a IV-a situația este inversă: forma identică cu persoana a III-a sg. a indicativului prezent (în *-e*) este cea nouă, adică cea care înlocuiește forma mai veche terminată în consoană palatalizată.

Distribuția formelor se face, ca și la conjugările a II-a și a III-a, după caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor. Astfel, verbele intranzitive fac imperativul în consoană palatalizată: *dormi*, *minți* (dar *minte-l*), *fugi*, *ieși*, *pieri*, *sari*; verbele tranzitive fac imperativul în *-e* sau *-ă*: *împarte*, *înghite*, *soarbe*; *omoară*, *sprijină*.

Transformarea nu se datorește vreunui proces fonetic, ca la conjugările a II-a și a III-a, ci analogiei cu situația de la aceste conjugări. Paralel cu *bate*, *închide*, s-au creat *scoate*, *sloboade*.

Excepția o constituie verbul *a auzi*: este tranzitiv și totuși are imperativul în consoană palatalizată *(auzi)*. Explicația constă, ca și la *a vedea*, în faptul că se folosește rar cu elemente enclitice.

§ **257**. Pe lîngă formele *pieri* şi *sări*, verbele *a pieri* şi *a sări* mai prezintă şi formele *piei* şi *săi*, în care consoana finală a rădăcinii a dispărut.

Verbul *a rîde*, cu imperativul literar *rîzi*, are imperativul regional *rîde* :

Ieşi copile cu părul bălan afară şi **rîde** *la soare, doar s-a îndrepta vremea.* CREANGĂ, A. 34.

Verbele *a duce*, *a face* şi *a zice* au imperativul : *du*, *fă*, *zi* (< lat. *duc*, *fac*, *dic*, fără desinenţă). *A aduce* are imperativul *adu*, alături de care, încă din secolul al XVI-lea, apare forma *ado*, cu *-o*, probabil sub influenţa desinenţei vocativului feminin. O formă asemănătoare prezintă şi *a veni* : *vino*, alături de *vină*. Astăzi, după *dă*, apare şi forma *adă*. Dintre toate aceste forme, actuale şi literare sînt *adu* şi *vino*.

Atunci cînd se folosesc cu elemente enclitice *(luaţi-le, daţi-vă)* formele de imperativ plural sînt terminate în *-i* vocală (finala vechii desinenţe a persoanei a II-a).

Negativ

§ **258**. Imperativul negativ are la persoana a II-a sg. forma infinitivului, precedată de adverbul de negaţie *nu*. Persoana a II-a pl. este la fel cu imperativul pozitiv (+*nu*).

	I		II	III
Sg.	*nu cînta*	*nu lucra*	*nu tăcea*	*nu face*
Pl.	*nu cîntaţi*	*nu lucraţi*	*nu tăceţi*	*nu faceţi*

IV

Sg.	*nu dormi*	*nu povesti*	*nu coborî*	*nu hotărî*
Pl.	*nu dormiţi*	*nu povestiţi*	*nu coborîţi*	*nu hotărîţi*

Observaţie. Sub influenţa formelor de imperativ pozitiv au apărut, în vorbirea populară şi familiară, alături de *nu duce, nu face, nu zice*, formele *nu du, nu fă, nu zi* :

Nu ***zi*** *ba de te-oi cuprinde.* EMINESCU, O. I 209.

MODUL INFINITIV

Prezentul

§ **259**. Este de asemenea un timp simplu. Forma scurtă se formează prin adăugarea la tema lexicală a sufixului modal caracteristic fiecărei conjugări : *-a* pentru conjugarea I, *-ea* pentru conjugarea a II-a, *-e* pentru conjugarea a III-a, *-i* şi *-î* pentru conjugarea a IV-a.

I		II	III	IV	
a cînta	*a lucra*	*a tăcea*	*a face*	*a dormi*	*a coborî*
				a povesti	*a hotărî*

Aceste forme, în afară de unele situații cînd sînt cerute de verbele *a putea* și *a ști*, de verbul *a avea* + pronume sau adverb relativ și de toate cazurile cînd intră în componența formelor verbale compuse, sînt precedate de prepoziția *a*. De aceea, în aceste situații, *a* devine semn al infinitivului, pierzîndu-și valoarea lui proprie.

Observație. După *a putea*, uzul curent al infinitivului în limba actuală este fără *a*; la unii scriitori însă, ca arhaism, el mai apare precedat de *a*. După *a ști*, infinitivul apare, regional, tot fără *a* (pentru ambele situații, vezi exemple la § 219 A 4).

Limba romînă cunoaște și forme lungi ale infinitivului prezent, care se formează prin adăugarea sufixului *-re* la formele scurte (la conjugarea a II-a sufixul *-ea* devine *-e-*) : *lucrare*, *cîntare*, *tăcere* etc.

Observație. Există cîteva cazuri de verbe de conjugările a II-a, a III-a și a IV-a care, fără a-și schimba conjugarea, formează substantive asemănătoare cu infinitivul lung, după modelul conjugării I, în *-are* : *zăcare, crezare, născare, vînzare, despărțare, prînzare*. Unele dintre ele au și infinitive substantivizate formate, în mod normal, cu sufixul specific conjugării lor. De exemplu : *despărțire, naștere*.

Infinitivul lung are valoare de substantiv. Uneori, și anume atunci cînd intră în alcătuirea formei populare inversate de condițional-optativ, are valoare de verb : *cîntare-aș*, *dormire-aș*.

Observație. Cînd își păstrează valoarea de verb, în limba mai veche, infinitivul lung apare uneori precedat de *a* (vezi § 219).

MODUL GERUNZIU

§ **260**. Se formează de la tema de bază a prezentului, adăugîndu-se sufixul modal : *-înd* pentru conjugările I, a II-a, a III-a și a IV-a în *-î*, și *-ind* pentru verbele de conjugarea a IV-a în *-i*. Verbele cu rădăcina terminată în *-i* primesc sufixul *-ind*, indiferent de conjugare : *tăind*, *muind*, *scriind*. Vocala rădăcinii este, cu excepția conjugării a III-a, aceeași de la infinitiv : *turna — turnînd*, *tăcea — tăcînd*, *muri — murind*.

I	II	III	IV	
cîntînd	*tăcînd*	*făcînd*	*dormind*	*coborînd*
lucrînd			*povestind*	*hotărînd*

Verbele iotacizate cu rădăcina terminată în *-d*, *-t* păstrează consoana modificată la modul gerunziu : *căzînd*, *șezînd*, *văzînd*, *aprinzînd*, *arzînd*, *deschizînd*, *întinzînd*, *pătrunzînd*, *scoțînd*, *auzind*, *simțind* etc. Aceste forme s-au impus și sînt singurele în ființă. Excepție : *putînd*. De la *purcede*, gerunziul este *purcezînd*, deși prezentul indicativ nu are forme iotacizate. Pentru *ucide*, există gerunziul iotacizat *ucizînd*, dar și *ucigînd*.

Verbele cu rădăcina terminată în *-n* au forme duble, cu și fără modificarea consoanei: *rămîind*, *spuind*, *viind* și *rămînînd*, *spunînd*, *venind*. Literare sînt formele cu *-n-*.

Pe lîngă forma *fugind* mai circulă forma neliterară *fugînd*, prin extinderea sufixului *-înd*.

Gerunziul apare în alcătuirea unor forme compuse temporale și modale: *eram cîntînd*, *am fost cîntînd*, *aș fi cîntînd*, *aș fi fost cîntînd*, *va fi cîntînd*, *o fi cîntînd*.

Urmat de o formă conjunctă neaccentuată a pronumelui personal care începe cu o consoană sau de o formă conjunctă a pronumelui reflexiv, gerunziul păstrează vechea lui terminație *-u*: *auzindu-l*, *dîndu-le*, *văzîndu-te*, dar: *auzind-o*, *văzînd-o*.

Observație. Formele regionale de gerunziu terminate în *-ă* (*avîndă*, *tăindă*, vezi § 220) se explică prin explozia de timbru *ă* a oclusivei finale. În alte graiuri, explozia poate avea timbrul *u* sau *ĭ* și, în consecință, vocala care se dezvoltă este *-u* sau *-ĭ*.

Atunci cînd are valoare de adjectiv, gerunziul poate avea forme diferite după gen și număr:

Zgîrietură...***sîngerîndă***. CEZ. PETRESCU, Î. I 71.

Mîinile ***tremurînde***. TOPÎRCEANU, O. II 36.

Gerunziul cu valoare de adjectiv s-a răspîndit în limba literară a secolului al XIX-lea. În secolul al XX-lea întrebuințarea lui a scăzut, în limba actuală însă sînt frecvente construcțiile ca: *ordine* ***crescîndă***.

MODUL PARTICIPIU

§ **261**. Modul participiu se formează din tema perfectului, la care se adaugă sufixul participial *-t*. Deci participiul se termină în: *-at* (conjug. I), *-ut* (unele verbe de conjug. a II-a și a III-a) și *-it*, *-ît* (conjug. a IV-a).

La verbele de conjugarea a III-a care au perfectul simplu format cu *-se-* și la *a mînea* (de conjug. a II-a), sufixul participiului este *-s*. Modificările fonetice suferite de rădăcină sînt aceleași ca la perfect:

I	II	III		IV	
cîntat	*tăcut*	*făcut*	*ars*	*dormit*	*coborît*
lucrat	*mas*		*prins*	*povestit*	*hotărît*

Verbele care au perfectul cu iotacizare, și numai acestea, au și participiul cu iotacizare, întrucît participiul se formează de la perfect: *căzut*, *scăzut*, *șezut*, *văzut*, *crezut*, dar *pierdut*, *vîndut* (perf. *căzui*, *scăzui*, *șezui*, *văzui*, *crezui*, *pierdui*, *vîndui*). De asemenea, este iotacizat participiul verbelor de conjugarea a IV-a cu tema în *-ț* sau *-z*: *ascuțit*, *auzit*, *împărțit* etc.

De la regula formării participiului din tema perfectului se abat numai cîteva verbe de conjugarea a III-a și anume două mici grupuri legate între ele prin înțeles (primul grup e format din *a frînge*, *a rupe* și *a sparge*, iar cel de-al doilea din *a fierbe*, *a frige*, *a coace*) și două verbe

izolate *(a înfige, a suge)*. Toate acestea au perfectul în *-se*, iar participiul în *-t* *(frînsei, rupsei, spărsei*; *fiersei, fripsei, copsei*; *înfipsei, supsei*; *frînt, rupt, spart*; *fiert, fript, copt*; *înfipt, supt)*.

Participiul are forme deosebite după gen și număr: *văzut—văzută*; *văzuți — văzute.*

Intră în alcătuirea formelor compuse ale diatezei active și ale diatezei pasive: *ai cîntat, ați cîntat* etc.; *sînt lăudat(ă), am fost lăudat(ă), am fost lăudați (lăudate).*

În alcătuirea diatezei pasive, participiul se acordă în gen și număr cu subiectul. Nu se acordă atunci cînd intră în alcătuirea timpurilor compuse ale diatezei active.

MODUL SUPIN

§ **262**. Are aceeași formă ca participiul, deosebindu-se prin aceea că nu este variabil și e precedat obligatoriu de una din prepozițiile *de, la, pentru, după* etc.

I	II	III	IV	
(de) cîntat	*(de) tăcut*	*(de) făcut*	*(de) dormit*	*(de) coborît*
(de) lucrat	*(de) mas*	*(de) prins*	*(de) povestit*	*(de) hotărît*

Formele iotacizate ale supinului sînt aceleași ca la participiu.

Formele compuse

MODUL INDICATIV

Perfectul compus

§ **263**. Se formează cu formele de auxiliar ale prezentului verbului *a avea* și cu participiul verbului de conjugat.

I		II	III
am cîntat	*am lucrat*	*am tăcut*	*am făcut*
ai cîntat	*ai lucrat*	*ai tăcut*	*ai făcut*
a cîntat	*a lucrat*	*a tăcut*	*a făcut*
am cîntat	*am lucrat*	*am tăcut*	*am făcut*
ați cîntat	*ați lucrat*	*ați tăcut*	*ați făcut*
au cîntat	*au lucrat*	*au tăcut*	*au făcut*

IV

am dormit	*am povestit*	*am coborît*	*am hotărît*
ai dormit	*ai povestit*	*ai coborît*	*ai hotărît*
a dormit	*a povestit*	*a coborît*	*a hotărît*
am dormit	*am povestit*	*am coborît*	*am hotărît*
ați dormit	*ați povestit*	*ați coborît*	*ați hotărît*
au dormit	*au povestit*	*au coborît*	*au hotărît*

§ 264. Numărul și persoana sînt indicate de formele auxiliarului; participiul rămîne invariabil.

Perfectul compus poate apărea și sub forma inversată: *cîntat-am*, *cîntat-ai*, *cîntat-a*; *tăcut-am* etc. Aceste forme sînt rare în limba literară contemporană.

***Auzit-ai** de unul Bîrzof?* GHICA, S. 399.
***Trecut-au** anii ca nori lungi pe șesuri*
Și niciodată n-or să vie iară. EMINESCU, O. I 201.

Cînd între auxiliar și participiu se intercalează o formă neaccentuată a pronumelui personal, participiul păstrează vechea lui terminație *-u*: *datu-l-am*, *prinsu-l-am* etc.

Observații. 1. Regional, se folosesc pentru persoana a III-a singular a perfectului compus formele vechi *o cîntat* și *au cîntat* (pentru *a cîntat*). Forma *a cîntat* este mai recentă și a fost creată pentru a permite distingerea singularului de plural.

2. La pers. a III-a plural, regional, se aude și forma *or cîntat* pentru *au cîntat*.

3. Este greșită folosirea în limba literară a formelor regionale de persoana a III-a plural de tipul (ei) *a cîntat*, (ei) *a prins* (vezi și § 248).

4. La plural apar și formele cu desinența *-ră*: (*noi*) *am cîntatără* (față de *eu am cîntat*), (*ei*) *a cîntatără* (față de *el a cîntat*). De exemplu:

*Da noi **n-am declaratără**? ... Să mai plătim? **N-am** mai **plătitără** o dată?* CARAGIALE, O. I 269.

Aceste forme sînt greșite și astăzi ele se întrebuințează din ce în ce mai puțin. Pentru explicația lor, vezi § 250.

5. Regional astăzi (literar în trecut), circulă o formă compusă de tipul *am fost cîntat*:

*Eu chiar i-**am fost făgăduit** prietenului Abu-Hasan să-l căpătuiesc.* CARAGIALE, O. II 283.

*Noi **am fost zis** ... că sînt mulți care schingiuiesc și sfîșie frumoasa noastră limbă, în loc de creatori se fac croitori, și croitori răi.* NEGRUZZI, S. III 81.

Viitorul

§ 265. Se formează din formele de auxiliar ale indicativului prezent al verbului *a vrea* și infinitivul verbului de conjugat.

I		II	III
voi cînta	*voi lucra*	*voi tăcea*	*voi face*
vei cînta	*vei lucra*	*vei tăcea*	*vei face*
va cînta	*va lucra*	*va tăcea*	*va face*
vom cînta	*vom lucra*	*vom tăcea*	*vom face*
veți cînta	*veți lucra*	*veți tăcea*	*veți face*
vor cînta	*vor lucra*	*vor tăcea*	*vor face*

IV

voi dormi	*voi povesti*	*voi coborî*	*voi hotărî*
vei dormi	*vei povesti*	*vei coborî*	*vei hotărî*
va dormi	*va povesti*	*va coborî*	*va hotărî*

vom dormi	*vom povesti*	*vom coborî*	*vom hotărî*
veți dormi	*veți povesti*	*veți coborî*	*veți hotărî*
vor dormi	*vor povesti*	*vor coborî*	*vor hotărî*

Viitorul poate apărea și sub forma inversată :

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi
Și prin somn auzi-vom bucium
De la stînele de oi. EMINESCU, O. I 101.

În afară de forma de viitor *voi cînta, voi povesti* etc., care este literară, în limba vorbită și familiară sau regional apar și alte forme :

1. *oi, ăi(ei, -i, îi), o (a), om, ăți (eți, îți, oți), or cînta* :

Rămîi aici pînă la noapte, cînd ***s-a înturna*** *împăratul.* CREANGĂ, P. 107.

Mi-oi ***desface*** *de-aur părul*
Să-ți astup cu dînsul gura. EMINESCU, O. I 55.

2. *o* invariabil plus conjunctivul prezent al verbului de conjugat : (eu) *o să cînt*, (tu) *o să cînți*, (el) *o să cînte*, (noi) *o să cîntăm*, (voi) *o să cîntați*, (ei) *o să cînte* (specific Munteniei). Mai apare la pers. a III-a plural și *or să cînte* :

Te duci și rău ***n-o să****-mi mai* ***pară***
De-acum de ziua cea de ieri. EMINESCU, O. I 211.
Iar în păr înfiorate
Or să*-ți* ***cadă*** *flori de tei.* EMINESCU, O. I 75.

3. formele de prezent ale verbului *a avea* urmate de conjunctivul prezent al verbului de conjugat : *am să cînt, ai să cînți, are (a) să cînte, avem să cîntăm, aveți să cîntați, au să cînte.*

Șezi aici pînă despre ziuă, că ***am să vin*** *atunci tot eu să te ieu.* CREANGĂ, P. 97.

Uneori, în aceeași frază apar două forme de viitor :

De mi-i ***da*** *o sărutare,*
Nime-n lume ***n-a*** *s-o* ***știe.*** EMINESCU, O. I 55.

Viitorul anterior

§ **266**. Se formează din viitorul verbului *a fi* la care se adaugă participiul verbului de conjugat (invariabil).

I		II	III
voi fi cîntat	*voi fi lucrat*	*voi fi tăcut*	*voi fi făcut*
vei fi cîntat	*vei fi lucrat*	*vei fi tăcut*	*vei fi făcut*
va fi cîntat	*va fi lucrat*	*va fi tăcut*	*va fi făcut*
vom fi cîntat	*vom fi lucrat*	*vom fi tăcut*	*vom fi făcut*
veți fi cîntat	*veți fi lucrat*	*veți fi tăcut*	*veți fi făcut*
vor fi cîntat	*vor fi lucrat*	*vor fi tăcut*	*vor fi făcut*

VI

voi fi dormit	*voi fi povestit*	*voi fi coborît*	*voi fi hotărît*
vei fi dormit	*vei fi povestit*	*vei fi coborît*	*vei fi hotărît*
va fi dormit	*va fi povestit*	*va fi coborît*	*va fi hotărît*
vom fi dormit	*vom fi povestit*	*vom fi coborît*	*vom fi hotărît*
veți fi dormit	*veți fi povestit*	*veți fi coborît*	*veți fi hotărît*
vor fi dormit	*vor fi povestit*	*vor fi coborît*	*vor fi hotărît*

Alături de acest tip literar, dar și el foarte rar folosit, în limba vorbită apar și alte tipuri de viitor anterior, care pornesc de la formele populare de viitor ale verbului *a fi* (vezi § 265).

*Cînd prin crengi **s-a fi ivit***
Luna-n noaptea cea de vară
Mi-i ținea de subsuoară,
Te-oi ținea de după gît. EMINESCU, O.I 55.

MODUL PREZUMTIV

§ **267**. Prezumtivul prezent se formează din viitorul auxiliarului *a fi*, sau din prezentul conjunctivului devenit invariabil sau al condiționalului aceluiași verb, și din gerunziul verbului de conjugat: *voi fi lucrînd, vei fi lucrînd* etc.; *eu să fi lucrînd, tu să fi lucrînd* etc.; *aș fi lucrînd, ai fi lucrînd* etc.

Cu valoare de prezumtiv se folosesc și formele de viitor, viitor anterior, conjunctiv și condițional-optativ. Cu excepția viitorului, la care se folosesc numai formele populare, la toate celelalte moduri și timpuri se folosesc atît formele literare, cît și cele populare (pentru aceste forme, vezi § 265, 266, 268, 269.

MODUL CONJUNCTIV

Perfectul

§ **268**. Se formează din conjunctivul prezent al verbului *a fi*, devenit însă invariabil, și participiul verbului de conjugat (tot invariabil).

I		II	III
să fi cîntat	*să fi lucrat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
să fi cîntat	*să fi lucrat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
să fi cîntat	*să fi lucrat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
să fi cîntat	*să fi lucrat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
să fi cîntat	*să fi lucrat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
să fi cîntat	*să fi lucrat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*

IV

să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezentul

§ **269**. Se formează cu ajutorul formelor de auxiliar *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar* (vezi § 194 b), la care se adaugă infinitivul verbului de conjugat.

I		II	III
aș cînta	*aș lucra*	*aș tăcea*	*aș face*
ai cînta	*ai lucra*	*ai tăcea*	*ai face*
ar cînta	*ar lucra*	*ar tăcea*	*ar face*
am cînta	*am lucra*	*am tăcea*	*am face*
ați cînta	*ați lucra*	*ați tăcea*	*ați face*
ar cînta	*ar lucra*	*ar tăcea*	*ar face*

IV

aș dormi	*aș povesti*	*aș coborî*	*aș hotărî*
ai dormi	*ai povesti*	*ai coborî*	*ai hotărî*
ar dormi	*ar povesti*	*ar coborî*	*ar hotărî*
am dormi	*am povesti*	*am coborî*	*am hotărî*
ați dormi	*ați povesti*	*ați coborî*	*ați hotărî*
ar dormi	*ar povesti*	*ar coborî*	*ar hotărî*

Formele inversate: *cîntare-aș*, *cîntare-ai*, *cîntare-ar*, *cîntare-am*, *cîntare-ați*, *cîntare-ar* conțin infinitivul lung cu valoare de verb. Aceste forme sînt rare astăzi.

Cînd între infinitiv și auxiliar apare un pronume neaccentuat, în locul infinitivului lung se folosește infinitivul scurt: *vedea-l-aș*.

Perfectul

§ **270**. Se formează din condiționalul prezent al verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat (invariabil).

I		II	III
aș fi cîntat	*aș fi lucrat*	*aș fi tăcut*	*aș fi făcut*
ai fi cîntat	*ai fi lucrat*	*ai fi tăcut*	*ai fi făcut*

ar fi cîntat	*ar fi lucrat*	*ar fi tăcut*	*ar fi făcut*
am fi cîntat	*am fi lucrat*	*am fi tăcut*	*am fi făcut*
ați fi cîntat	*ați fi lucrat*	*ați fi tăcut*	*ați fi făcut*
ar fi cîntat	*ar fi lucrat*	*ar fi tăcut*	*ar fi făcut*

IV

aș fi dormit	*aș fi povestit*	*aș fi coborît*	*aș fi hotărît*
ai fi dormit	*ai fi povestit*	*ai fi coborît*	*ai fi hotărît*
ar fi dormit	*ar fi povestit*	*ar fi coborît*	*ar fi hotărît*
am fi dormit	*am fi povestit*	*am fi coborît*	*am fi hotărît*
ați fi dormit	*ați fi povestit*	*ați fi coborît*	*ați fi hotărît*
ar fi dormit	*ar fi povestit*	*ar fi coborît*	*ar fi hotărît*

MODUL INFINITIV

Perfectul

§ **271**. Se formează din infinitivul verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat.

I		II	III
a fi cîntat	*a fi lucrat*	*a fi tăcut*	*a fi făcut*

IV

a fi dormit	*a fi povestit*	*a fi coborît*	*a fi hotărît*

DIATEZA PASIVĂ

§ **272**. Formele diatezei pasive sînt compuse din verbul *a fi*, la timpul și modul dat, și participiul verbului de conjugat, care se acordă în număr și gen cu subiectul : *sînt chemat, sînt chemată* ; *sîntem chemați, sîntem chemate.*

MODUL INDICATIV

Prezent	**Imperfect**
sînt chemat (chemată)	*eram chemat (chemată)*
ești chemat (chemată)	*erai chemat (chemată)*
este chemat (chemată)	*era chemat (chemată)*
sîntem chemați (chemate)	*eram chemați (chemate)*
sînteți chemați (chemate)	*erați chemați (chemate)*
sînt chemați (chemate)	*erau chemați (chemate)*

Perfect simplu

fui (fusei) chemat (chemată)
fuși (fuseși) chemat (chemată)
fu (fuse) chemat (chemată)
furăm (fuserăm, fusem) chemați (chemate)
furăți (fuserăți, fuseți) chemați (chemate)
fură (fuseră) chemați (chemate)

Perfect compus

am fost chemat (chemată)
ai fost chemat (chemată)
a fost chemat (chemată)
am fost chemați (chemate)
ați fost chemați (chemate)
au fost chemați (chemate)

Mai mult ca perfect

fusesem chemat (chemată)
fuseseși chemat (chemată)
fusese chemat (chemată)
fuseserăm chemați (chemate)
fuseserăți chemați (chemate)
fuseseră chemați (chemate)

Viitor

voi fi chemat (chemată)
vei fi chemat (chemată)
va fi chemat (chemată)
vom fi chemați (chemate)
veți fi chemați (chemate)
vor fi chemați (chemate)

Viitor anterior

voi fi fost chemat (chemată)
vei fi fost chemat (chemată)
va fi fost chemat (chemată)
vom fi fost chemați (chemate)
veți fi fost chemați (chemate)
vor fi fost chemați (chemate)

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să fiu chemat (chemată)
să fii chemat (chemată)
să fie chemat (chemată)
să fim chemați (chemate)
să fiți chemați (chemate)
să fie chemați (chemate)

Perfect

să fi fost chemat (chemată)
să fi fost chemat (chemată)
să fi fost chemat (chemată)
să fi fost chemați (chemate)
să fi fost chemați (chemate)
să fi fost chemați (chemate)

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș fi chemat (chemată)
ai fi chemat (chemată)
ar fi chemat (chemată)
am fi chemați (chemate)
ați fi chemați (chemate)
ar fi chemați (chemate)

Perfect

aș fi fost chemat (chemată)
ai fi fost chemat (chemată)
ar fi fost chemat (chemată)
am fi fost chemați (chemate)
ați fi fost chemați (chemate)
ar fi fost chemați (chemate)

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
fii chemat (chemată)	*nu fi chemat (chemată)*
fiți chemați (chemate)	*nu fiți chemați (chemate)*

MODUL INFINITIV

Prezent	**Perfect**
a fi chemat (chemată)	*a fi fost chemat (chemată)*

MODUL GERUNZIU

fiind chemat (chemată)
fiind chemați (chemate)

DIATEZA REFLEXIVĂ (ŞI ACTIVUL PRONOMINAL)

§ **273**. Diateza reflexivă se deosebeşte de cea activă, din punct de vedere formal, numai prin prezența pronumelui reflexiv, care se aşază de obicei înaintea verbului: *a gîndi*, *a se gîndi*, *gîndesc*, *mă gîndesc*, *gîndeam*, *mă gîndeam*, dar uneori, la unele forme, şi în urma verbului: *gîndind*, *gîndindu-mă*. Aceeaşi este situația verbelor active pronominale.

Observație. O formă specială de pronume reflexiv există numai pentru pers. a III-a; pentru pers. I şi a II-a sg. și pl. se întrebuințează formele neaccentuate ale pronumelui personal de persoana I şi a II-a singular și plural în acuzativ sau dativ (vezi § 152).

Conjugarea reflexivă are două tipuri:
a) verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în acuzativ;
b) verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în dativ.

Verbe cu pronumele reflexiv în acuzativ

§ **274**. VERBUL *A SE TEME*

Prezent	**Imperfect**	**Perf. simplu**	**Perf. compus**
mă tem	*mă temeam*	*mă temui*	*m-am temut*
te temi	*te temeai*	*te temuşi*	*te-ai temut*
se teme	*se temea*	*se temu*	*s-a temut*
ne temem	*ne temeam*	*ne temurăm*	*ne-am temut*
vă temeți	*vă temeați*	*vă temurăți*	*v-ați temut*
se tem	*se temeau*	*se temură*	*s-au temut*

La perfectul compus apare rar și forma cu pronumele intercalat : *temutu-m-am.*

Mai mult ca perfect	**Viitor**	**Viitor anterior**
mă temusem	*mă voi teme*	*mă voi fi temut*
te temuseși	*te vei teme*	*te vei fi temut*
se temuse	*se va teme*	*se va fi temut*
ne temuserăm	*ne vom teme*	*ne vom fi temut*
vă temuserăți	*vă veți teme*	*vă veți fi temut*
se temuseră	*se vor teme*	*se vor fi temut*

În unele graiuri se întîlnesc, mai rar, formele inverse ale viitorului reflexiv : *mira-mă-voi* și *mira-m-oi.*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	**Perfect**
să mă tem	*să mă fi temut*
să te temi	*să te fi temut*
să se teamă	*să se fi temut*
să ne temem	*să ne fi temut*
să vă temeți	*să vă fi temut*
să se teamă	*să se fi temut*

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent	**Perfect**
m-aș teme	*m-aș fi temut*
te-ai teme	*te-ai fi temut*
s-ar teme	*s-ar fi temut*
ne-am teme	*ne-am fi temut*
v-ați teme	*v-ați fi temut*
s-ar teme	*s-ar fi temut*

Forme inverse : *mira-m-aș, mira-te-ai.*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
teme-te	*nu te teme*
temeți-vă	*nu vă temeți*

În general, pronumele stă după verb : *du-te*, *teme-te*, dar și (mai rar) *te du*, *te teme* (vezi § 144).

Prin disimilare silabică, *uită-te* a devenit *uite*, apoi, după acest model, *uitați-vă* a devenit, regional, *uitați*.

MODUL INFINITIV

Prezent

a mă teme	*a ne teme*
a te teme	*a vă teme*
a se teme	*a se teme*

MODUL GERUNZIU

temîndu-mă	*temîndu-ne*
temîndu-te	*temîndu-vă*
temîndu-se	*temîndu-se*

La gerunziu pronumele stă după verb.

Verbe cu pronumele reflexiv în dativ

§ 275. VERBUL *A-ȘI AMINTI*

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
îmi amintesc	*îmi aminteam*	*îmi amintii*	*mi-am amintit*
îți amintești	*îți aminteai*	*îți amintiși*	*ți-ai amintit*
își amintește	*își amintea*	*își aminti*	*și-a amintit*
ne amintim	*ne aminteam*	*ne amintirăm*	*ne-am amintit*
vă amintiți	*vă aminteați*	*vă amintirăți*	*v-ați amintit*
își amintesc	*își aminteau*	*își amintiră*	*și-au amintit*

La perfectul compus apare rar și forma inversată cu pronumele intercalat : *amintitu-mi-am*.

Mai mult ca perfect	Viitor	Viitor anterior
îmi amintisem	*îmi voi aminti*	*îmi voi fi amintit*
îți amintiseși	*îți vei aminti*	*îți vei fi amintit*
își amintise	*își va aminti*	*își va fi amintit*
ne amintiserăm	*ne vom aminti*	*ne vom fi amintit*
vă amintiserăți	*vă veți aminti*	*vă veți fi amintit*
își amintiseră	*își vor aminti*	*își vor fi amintit*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	**Perfect**
să-mi amintesc	*să-mi fi amintit*
să-ți amintești	*să-ți fi amintit*
să-și amintească	*să-și fi amintit*
să ne amintim	*să ne fi amintit*
să vă amintiți	*să vă fi amintit*
să-și amintească	*să-și fi amintit*

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent	**Perfect**
mi-aș aminti	*mi-aș fi amintit*
ți-ai aminti	*ți-ai fi amintit*
și-ar aminti	*și-ar fi amintit*
ne-am aminti	*ne-am fi amintit*
v-ați aminti	*v-ați fi amintit*
și-ar aminti	*și-ar fi amintit*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
amintește-ți	*nu-ți aminti*
amintiți-vă	*nu vă amintiți*

MODUL INFINITIV

Prezent

a-mi aminti	*a ne aminti*
a-ți aminti	*a vă aminti*
a-și aminti	*a-și aminti*

MODUL GERUNZIU

amintindu-mi	*amintindu-ne*
amintindu-ți	*amintindu-vă*
amintindu-și	*amintindu-și*

La gerunziu pronumele stă după verb.

VERBELE AUXILIARE

VERBUL *A FI*

§ **276.** Verbul *a fi* este foarte neregulat, păstrînd fidel conjugarea latină a verbului corespunzător, ale cărui timpuri și moduri se formau de la teme diferite. Formele neregulate s-au păstrat datorită folosirii frecvente a acestui verb cu dublu rol, de auxiliar și de verb al existenței.

MODUL INDICATIV

Prezent

sînt, -s, s-, îs	*sîntém (sîntem)*
ești	*sîntéți (sînteți)*
este, e, -i, i-, îi	*sînt, -s, s-, îs*

Observație. Forma de persoana I singular sau a III-a plural *s* (forma normală din lat. *sum* și *sint* neaccentuat) se întrebuințează numai enclitic pe lîngă cuvinte care încep cu vocală.

I sg.:

Că eu beau apă din vale
*Și-**s** cu doru la spinare.* BIBICESCU, P. P. 67.

III pl.:

*Casele-**s** foarte înalte.*

Între consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, *s* devine *îs*:

I sg.:

***Îs** tare bucuros.*
*Cînd **îs** liniștit.*

III pl.:

***Îs** tare bucuroși.*
*Cînd **îs** liniștiți.*

Forma cu *î* protetic *îs* (ca și *îi*, vezi mai jos) este neliterară.

Pe lîngă forma *s*, la persoana a III-a plural a existat de la început și forma *sînt*, care provine din forma latină *sint* accentuat. Această formă *sînt* și-a extins întrebuințarea și pentru persoana I sg. datorită paralelismului existent între formele scurte *s*, *îs* și, în general, prin analogie cu verbele la care persoana I sg. este identică cu persoana a III-a pl. (*eu văd—ei văd, eu fac—ei fac, eu simt—ei simt*). La aceasta a contribuit, de bună seamă, nevoia de a avea și pentru persoana I sg. o formă mai lungă, care să poată fi accentuată, ca la persoana a III-a pl.

Astăzi în limba literară se întrebuințează mai mult forma *sînt*, pe cînd în graiurile regionale și în limbajul familiar se întrebuințează frecvent formele scurte.

Persoana a III-a sg. are, alături de forma *e*, forma lungă *este*:

*Universul fără margini **e** în degetul lui mic.* EMINESCU, O. I 132.

*Puțin mai **este** și ai să ajungi împărat.* CREANGĂ, P. 191.

Acest *e* se transformă în *i* semivocalic cînd cuvîntul devine enclitic sau proclitic:

El e flămînd și e-nsetat

Şi-i slab, că e bătrîn. COŞBUC, P.I 227,

iar între două consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, devine *îi*:

Cît îi lumea şi pămîntul. CREANGĂ, P. 230.

În secolul trecut a apărut scrierea *sûnt, sûntem, sûnteţi,* sub influenţa latiniştilor, care scriau *û* în loc de *î*, pentru a face să se creadă că *sînt* provine din lat. *sunt*. Mai tîrziu s-a scris de mulţi *sunt*, fără circumflex, şi formele *sunt, suntem, sunteţi* au pătruns chiar în pronunţarea unora, în locul ormelor populare sînt, sîntem, sînteţi.

Imperfect

eram	*eram*
erai	*eraţi*
era	*erau*

Perfect simplu

fusei, fui	*furăm, fuserăm*
fuseşi, fuşi	*furăţi, fuserăţi*
fuse, fu	*fură, fuseră*

Observaţie. Formele *fui* şi *fuşi* nu sînt literare. Formele de tipul *fusei, fuserăm* au apărut sub influenţa formelor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

am fost	*am fost*
ai fost	*aţi fost*
a fost	*au fost*

Mai mult ca perfect

fusesem	*fusese|răm*
fuseseşi	*fusese|răţi*
fusese	*fusese|ră*

Observaţie. Formele de plural fără caracteristica *-ră-* sînt învechite (vezi § 251).

Viitor

voi fi	*vom fi*
vei fi	*veţi fi*
va fi	*vor fi*

Observaţie. Forme populare şi familiare: *oi fi, o să fiu, am să fiu.*

Viitor anterior

voi fi fost	*vom fi fost*
vei fi fost	*veți fi fost*
va fi fost	*vor fi fost*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să fiu	*să fim*
să fii	*să fiți*
să fie	*să fie*

Perfect

să fi fost	*să fi fost*
să fi fost	*să fi fost*
să fi fost	*să fi fost*

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș fi	*am fi*
ai fi	*ați fi*
ar fi	*ar fi*

Perfect

aș fi fost	*am fi fost*
ai fi fost	*ați fi fost*
ar fi fost	*ar fi fost*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
fii	*nu fi*
fiți	*nu fiți*

Observație. Imperativul pozitiv se scrie cu doi *i* (*fii*): primul face parte din rădăcină, iar al doilea e desinența persoanei a II-a; cel negativ are un singur *i*, întrucît e format cu infinitivul și nu are desinență.

MODUL INFINITIV

Prezent	Perfect
a fi	*a fi fost*

MODUL GERUNZIU

fiind

MODUL PARTICIPIU

fost — fostă
foști — foste

Observație. O formă de feminin neliterară este *foastă — foaste*.

MODUL SUPIN

(de) fost

§ **277.** VERBUL *A AVEA*

MODUL INDICATIV

Prezent

am	*avem*
ai	*aveți*
are	*au*

Cînd are rol de auxiliar al perfectului, verbul *a avea* are următoarele forme :

am	*am*
ai	*ați*
a	*au*

Imperfect

aveam	*aveam*
aveai	*aveați*
avea	*aveau*

Perfect simplu

avui, avusei	*avurăm, avuserăm*
avuşi, avuseşi	*avurăţi, avuserăţi*
avu, avuse	*avură, avuseră*

Observaţie. Formele de tipul *avusei* au apărut sub influenţa celor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

am avut	*am avut*
ai avut	*aţi avut*
a avut	*au avut*

Mai mult ca perfect

avusesem	*avuseserăm*
avuseseşi	*avuseserăţi*
avusese	*avuseseră*

Viitor

voi avea	*vom avea*
vei avea	*veţi avea*
va avea	*vor avea*

Observaţie. Forme populare şi familiare: *oi avea, o să am, am să am.*

Viitor anterior

voi fi avut	*vom fi avut*
vei fi avut	*veţi fi avut*
va fi avut	*vor fi avut*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să am	*să avem*
să ai	*să aveţi*
să aibă	*să aibă*

Observaţie. Formele de persoana a III-a *să aibe* şi *să aivă* nu sînt corecte; forma *să aibi* este învechită.

Perfect

să fi avut	*să fi avut*
să fi avut	*să fi avut*
să fi avut	*să fi avut*

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș avea	*am avea*
ai avea	*ați avea*
ar avea	*ar avea*

Perfect

aș fi avut	*am fi avut*
ai fi avut	*ați fi avut*
ar fi avut	*ar fi avut*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
ai	*nu avea, n-avea*
aveți	*nu aveți, n-aveți*

Observație. Forma *aibi* este învechită.

Alături de forma imperativului negativ *nu avea (n-avea)*, în limba vorbită circulă forma *n-ai*, identică cu cea a imperativului pozitiv *(n-ai grijă, n-ai teamă)* ; forma *n-aibi* este învechită.

MODUL INFINITIV

Prezent	**Perfect**
a avea	*a fi avut*

MODUL GERUNZIU

avînd

MODUL PARTICIPIU

avut — avută
avuți — avute

MODUL SUPIN

(de) avut

VERBUL *A VREA (A VOI)*

§ **278.** În conjugarea verbului *a vrea* se constată o împletire a formelor acestui verb cu cele ale verbului regulat *a voi*. În unele cazuri, de exemplu la imperfect, formele verbului *a voi* au înlocuit aproape complet pe cele ale verbului *a vrea* : *tu vreai* la imperfect e foarte rar.

Pe de altă parte, și formele verbului *a voi* sînt concurate de cele ale lui *a vrea* : în loc de *eu voiesc*, se folosește mult mai des *eu vreau* ; de asemenea, la perfectul simplu, în loc de *el voi*, *el vru* etc.

Întrucît împletirea dintre flexiunea acestor verbe nu constituie o greșeală, ci a devenit curentă în limba romînă, dăm în același tablou forme din conjugarea amîndurora, acolo unde paralelismul este admis de limba literară.

MODUL INDICATIV

Prezent

vreau, voiesc	*vrem, voim*
vrei, voiești	*vreți, voiți*
vrea, voiește	*vor, voiesc*

Observație. Regional, pers. I sg. mai are formele *vrau*, *vreu*, pers. a II-a sg. *vrai*, pers. a III-a sg. *vra*, iar pers. a III-a pl. *vreau*.

Ca auxiliar, verbul *a vrea* are următoarele forme :

voi	*vom*
vei	*veți*
va	*vor*

Imperfect

voiam, vream	*voiam*
voiai	*voiați*
voia, vrea	*voiau, vreau*

Observație. Este greșită pronunțarea formei *vream* în două silabe (*vreeam*) în loc de una singură.

Perfect simplu

vrui	*voirăm, vrurăm*
vruși	*voirăți, vrurăți*
vru, voi	*voiră, vrură*

Perfect simplu

fui (fusei) chemat (chemată)
fuși (fuseși) chemat (chemată)
fu (fuse) chemat (chemată)
furăm (fuserăm, fusem) chemați (chemate)
furăți (fuserăți, fuseți) chemați (chemate)
fură (fuseră) chemați (chemate)

Perfect compus

am fost chemat (chemată)
ai fost chemat (chemată)
a fost chemat (chemată)
am fost chemați (chemate)
ați fost chemați (chemate)
au fost chemați (chemate)

Mai mult ca perfect

fusesem chemat (chemată)
fuseseși chemat (chemată)
fusese chemat (chemată)
fuseserăm chemați (chemate)
fuseserăți chemați (chemate)
fuseseră chemați (chemate)

Viitor

voi fi chemat (chemată)
vei fi chemat (chemată)
va fi chemat (chemată)
vom fi chemați (chemate)
veți fi chemați (chemate)
vor fi chemați (chemate)

Viitor anterior

voi fi fost chemat (chemată)
vei fi fost chemat (chemată)
va fi fost chemat (chemată)
vom fi fost chemați (chemate)
veți fi fost chemați (chemate)
vor fi fost chemați (chemate)

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să fiu chemat (chemată)
să fii chemat (chemată)
să fie chemat (chemată)
să fim chemați (chemate)
să fiți chemați (chemate)
să fie chemați (chemate)

Perfect

să fi fost chemat (chemată)
să fi fost chemat (chemată)
să fi fost chemat (chemată)
să fi fost chemați (chemate)
să fi fost chemați (chemate)
să fi fost chemați (chemate)

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș fi chemat (chemată)
ai fi chemat (chemată)
ar fi chemat (chemată)
am fi chemați (chemate)
ați fi chemați (chemate)
ar fi chemați (chemate)

Perfect

aș fi fost chemat (chemată)
ai fi fost chemat (chemată)
ar fi fost chemat (chemată)
am fi fost chemați (chemate)
ați fi fost chemați (chemate)
ar fi fost chemați (chemate)

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș vrea, aș voi	*am vrea, am voi*
ai vrea, ai voi	*ați vrea, ați voi*
ar vrea, ar voi	*ar vrea, ar voi*

Perfect

aș fi vrut, aș fi voit	*am fi vrut, am fi voit*
ai fi vrut, ai fi voit	*ați fi vrut, ați fi voit*
ar fi vrut, ar fi voit	*ar fi vrut, ar fi voit*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

voiește

MODUL INFINITIV

Prezent	Perfect
a vrea, a voi	*a fi vrut, a fi voit*

MODUL GERUNZIU

vrînd, voind

MODUL PARTICIPIU

voit — voită; vrut — vrută

MODUL SUPIN

(de) vrut, (de) voit

Observație. Nu trebuie folosite formele de prezent *eu vroi, eu vroiesc,* de perfect compus *am vroit* etc., forme hibride rezultate din contaminarea formelor verbului *a vrea* cu cele ale verbului *a voi.* Numai forma *vroiam,* formată în același fel, este admisă de limba literară.

VERBELE NEREGULATE

§ **279.** Verbele neregulate sînt acelea la care temele nu se formează după regulile date sau care la unele timpuri primesc alte desinențe decît cele stabilite.

În limba romînă verbe neregulate sînt *a fi*, *a avea*, *a vrea*, a căror conjugare am dat-o la § 276—278, apoi *a bea*, *a da*, *a la*, *a lua*, *a mînca*, *a sta*, *a usca*.

§ **280.** VERBUL *A DA*

MODUL INDICATIV

Prezent

dau	*dăm*
dai	*dați*
dă	*dau*

Imperfect

dădeam, dam	*dădeam, dam*
dădeai, dai	*dădeați, dați*
dădea, da	*dădeau, dau*

Observație. Forma mai veche de imperfect era identică la pers. a II-a sg. (*dai*) și pl. (*dați*) cu formele de prezent. Pentru a se înlătura acest neajuns s-a construit o nouă formă *dădeam* etc., recurgîndu-se la rădăcina perfectului: *dăd-*.

Regional, mai circulă și formele: *dedeam*, *dedeai*, *dedea*, *dedeam*, *dedeați*, *dedeau*.

Perfect simplu

dădui	*dădurăm*
dăduși	*dădurăți*
dădu	*dădură*

Observație. Regional mai circulă:

detei, dedei	*deterăm, dederăm*
deteși, dedeși	*deterăți, dederăți*
dete, dede	*deteră, dederă*

Mai mult ca perfect

dădusem	*dăduserăm*
dăduseși	*dăduserăți*
dăduse	*dăduseră*

Observaţie. Regional mai circulă:

detesem, dedesem	*deteserăm, dedeserăm*
deteseşi, dedeseşi	*deteserăţi, dedeserăţi*
detese, dedese	*deteseră, dedeseră*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să dau	*să dăm*
să dai	*să daţi*
să dea (să deie)	*să dea (să deie)*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
dă	*nu da*
daţi	*nu daţi*

MODUL INFINITIV

Prezent

a da

MODUL GERUNZIU

dînd

MODUL PARTICIPIU

dat—dată; daţi—date

MODUL SUPIN

(de) dat

§ 281. VERBUL *A STA*

MODUL INDICATIV

Prezent

stau	*stăm*
stai	*stați*
stă	*stau*

Imperfect

stăteam, stam	*stăteam, stam*
stăteai, stai	*stăteați, stați*
stătea, sta	*stăteau, stau*

Observații. 1. Spre a se evita confuzia formelor de pers. a II-a sg. și pl. ale imperfectului cu cele ale prezentului, s-a refăcut forma *stăteam, stăteai* etc., recurgîndu-se la rădăcina perfectului (vezi § 280).

2. Regional mai circulă și formele: *steteam, steteai, stetea, steteam, steteați, steteau*.

Perfect simplu

stătui	*stăturăm*
stătuși	*stăturăți*
stătu	*stătură*

Observație. Regional mai circulă: *stetei, steteși, stete, steterăm, steterăți, steteră*.

Mai mult ca perfect

stătusem	*stătuserăm*
stătuseși	*stătuserăți*
stătuse	*stătuseră*

Observație. Regional apar și: *stetesem, steteseși, stetese, steteserăm, steteserăți, steteseră*.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să stau	*să stăm*
să stai	*să stați*
să stea (să steie)	*să stea (să steie)*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
stai (stăi)	*nu sta*
stați	*nu stați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a sta

MODUL GERUNZIU

stînd

MODUL PARTICIPIU

stat

Observație. Forma veche a participiului, *stătut*, s-a păstrat regional; în limba literară apare numai cu valoare adjectivală:

Apă ***stătută****.*

Era odată un flăcău ***stătut****, pe care-l chema Stan.* CREANGĂ, P 139.

MODUL SUPIN

(de) stat

§ 292. VERBUL *A MÎNCA*

MODUL INDICATIV

Prezent

mănînc	*mîncăm*
mănînci	*mîncați*
mănîncă	*mănîncă*

Diferența originară de accent în flexiune a creat la prezent două rădăcini diferite care au devenit în romînă: *mănînc-* și *mînc-*; forma din urmă a luat naștere prin sincoparea vocalei a doua atunci cînd era neaccentuată.

Observație. Regional circulă și formele: *mînc, mînci, mîncă* și *mînînc, mînînci* etc.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să mănînc	*să mîncăm*
să mănînci	*să mîncați*
să mănînce	*să mănînce*

Observație. Regional: *să mînc, să mînînc.*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

mănîncă	*mîncați*

Observație. Regional: *mîncă, mînîncă.*

Formele neregulate la conjunctivul prezent și la imperativ sînt aceleași ca la indicativul prezent. Toate celelalte moduri și timpuri sînt regulate, pornind de la rădăcina *mînc-*.

VERBUL *A USCA*

§ **283**. Ca și la verbul *a mînca*, întîlnim și la acest verb, la indicativul și conjunctivul prezent și la imperativ, două rădăcini, produse de diferența de accent: *usuc-* și *usc-*.

MODUL INDICATIV

Prezent

usuc	*uscăm*
usuci	*uscați*
usucă	*usucă*

Observație. Regional: *usc, ușli, uscă.*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să usuc	*să uscăm*
să usuci	*să uscați*
să usuce	*să usuce*

Observație. Regional: *să usc* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

usucă	*uscați*

Observație. Regional: *uscă*.

Toate celelalte timpuri și moduri sînt regulate, pornind de la rădăcina sincopată *usc-*.

§ **284.** VERBUL *A BEA*

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Mai mult ca perf.
beau	*beam*	*băui*	*băusem*
bei	*beai*	*băuși*	*băuseși*
bea	*bea*	*bău*	*băuse*
bem	*beam*	*băurăm*	*băuserăm*
beți	*beați*	*băurăți*	*băuserăți*
beau	*beau*	*băură*	*băuseră*

Observații. 1. Regional, în locul lui *ă* din rădăcină (la pers. I sg. și a III-a pl. de la prezentul indicativului și al conjunctivului, la participiu și supin) apare *e*: *beu*, *beut* etc.
2. Tot regional, apare forma de imperfect *beeam*, pronunțată în două silabe.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să beau	*să bem*
să bei	*să beți*
să bea (să beie)	*să bea (să beie)*

MODUL GERUNZIU

bînd

MODUL PARTICIPIU

băut — băută ; băuți — băute

MODUL SUPIN

(de) băut

§ **285.** VERBUL *A LUA*

MODUL INDICATIV

Prezent	**Imperfect**	**Perf. simplu**
iau	*luam*	*luai*
iei	*luai*	*luași*
ia	*lua*	*luă*
luăm	*luam*	*luarăm*
luați	*luați*	*luarăți*
iau	*luau*	*luară*

Și aici cele două rădăcini se explică prin diferența de accentuare.

Observație. Regional, circulă la prezentul indicativului și formele: *eu ieu, tu iai, ei ieu.*

Mai mult ca perfect

luasem	*luaserăm*
luaseși	*luaserăți*
luase	*luaseră*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să iau	*să luăm*
să iei	*să luați*
să ia (să ieie)	*să ia (să ieie)*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
ia	*nu lua*
luați	*nu luați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a lua

MODUL GERUNZIU

luînd

MODUL PARTICIPIU

luat — luată ; luați — luate

MODUL SUPIN

(de) luat

VERBUL *A (SE) LA*

§ **286**. Regional, verbul *a (se) la* apare folosit la toate timpurile și modurile. În limba literară apare foarte rar și numai la unele timpuri și moduri (de ex. indicativ prezent, imperfect, modul conjunctiv, participiu), deci se comportă ca un verb defectiv.

MODUL INDICATIV

Prezent	**Imperfect**	**Perf. simplu**	**Mai mult ca perf.**
lau	*lam*	*lăui*	*lăusem*
lai	*lai*	*lăuși*	*lăuseși*
lă	*la*	*lău*	*lăuse*
lăm	*lam*	*lăurăm*	*lăuserăm*
lați	*lați*	*lăurăți*	*lăuserăți*
lau	*lau*	*lăură*	*lăuseră*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să lau	*să lăm*
să lai	*să lați*
să lea (să leie, să laie)	*să lea (să leie, să laie)*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

lă	*lați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a la

MODUL GERUNZIU

lînd

MODUL PARTICIPIU

lăut — lăută ; lăuți — lăute

MODUL SUPIN

(de) lăut

VERBELE DEFECTIVE

§ **287.** Există v e r b e d e f e c t i v e, care nu au toate modurile, timpurile sau persoanele. Cînd e nevoie să fie exprimat vreunul din aceste moduri etc., se folosesc fie forme de la alte verbe, fie perifraze.

Verbele *a la* și *a mînea* nu sînt folosite în limba literară la toate formele, dar de fapt aceste verbe nici nu se folosesc în mod curent în limba literară decît pentru a da textului culoare locală. În graiurile care le folosesc în mod curent, ele au toate formele.

Sînt cîteva verbe care erau curente în limba veche, iar acum sînt pe cale de dispariție și se mai întrebuințează numai la unele forme și, uneori, numai regional. De exemplu : *a înveşte* apare astăzi numai regional, fiind reprezentat doar prin participiul *învăscut*. Alte verbe erau defective și în limba veche, dar aveau totuși mai multe forme, care erau mai frecvente decît acum. De exemplu, *va* „a merge”, întrebuințat în limba veche și regional mai ales la imperativ *(va, vă, vareți, vați)*, apare azi, în limba literară, numai în expresia *mai va*... „trebuie să mai treacă (mult) timp...”

Nu pot fi socotite ca defective verbele ca *a putea* şi *a plăcea* care nu au imperativ : dacă s-ar simţi nevoia de a se folosi acest mod, nimic nu ne-ar împiedica de a spune *poţi*, *placi*. Dar nevoia nu se simte, din cauza înţelesului lexical al verbelor, prin urmare lipsa nu e de ordin gramatical.

Sînt însă relativ numeroase verbe recente care nu se pot folosi la toate formele. De exemplu, *a desfide*, *a discerne* nu au în romîneşte participiu, prin urmare nu se pot întrebuinţa nici la timpurile formate cu participiul. Mai numeroase sînt verbele de felul lui *deferi*, *delăsa*, *elida*, *repurta*, care nu se întrebuinţează la primele două persoane ale singularului la indicativul prezent; multe verbe se folosesc numai la participiu, la infinitiv şi la timpurile formate cu participiul şi infinitivul, de exemplu : *aboli*, *circumcide*, *înţesa*, *prefabrica*.

VERBELE UNIPERSONALE ŞI IMPERSONALE

§ 288. Verbele unipersonale şi impersonale se conjugă la fel ca celelalte verbe de la conjugarea activă, însă numai la persoana a III-a. De exemplu, *a ploua* :

MODUL INDICATIV

Prezent	**Imperfect**	**Perfect simplu**	**Perfect compus**
plouă	*ploua*	*plouă*	*a plouat*

Mai mult ca perf.	**Viitor**	**Viitor anterior**
plouase	*va ploua*	*va fi plouat*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	**Perfect**
să plouă (să ploaie)	*să fi plouat*

MODUL CONDIŢIONAL-OPTATIV

Prezent	**Perfect**
ar ploua	*ar fi plouat*

MODUL INFINITIV

Prezent

a ploua

MODUL GERUNZIU

plouînd

MODUL PARTICIPIU

plouat — plouată ; plouați — plouate

MODUL SUPIN

(de) plouat

§ **289**. La verbul *a trebui*, alături de forma *trebuie*, apar și forme cu desinențele *-esc*, *-ești* etc., dar sînt pe cale de a ieși din uz. Se întrebuințează numai foarte rar persoana I sg. *eu trebuiesc*, a II-a sg. *tu trebuiești* și formele corespunzătoare de plural : *noi trebuim*, *voi trebuiți* ; în schimb, sînt încă destul de frecvente formele de persoana a III-a : *trebuiește* (impersonal) sau *el trebuiește*, *ei trebuiesc*. Aceste variante e bine să fie evitate ; numai la conjunctiv (și la viitorul format cu conjunctivul) forma *trebuiască* este curentă și preferabilă variantei *(o) să trebuie*.

BIBLIOGRAFIE

1. FINUȚA ASAN, *Raportul dintre diateze și tranzitivitate*, în SCL XI (1960), p. 341—348.
2. FINUȚA ASAN și LAURA VASILIU, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba romînă*, în SG I, p. 97—113.
3. GRIGORE BRÎNCUȘ, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în *Mélanges linguistiques... Oslo*, p. 159—174.
4. R.A. BUDAGOV, *Функции конюнктива*, în *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958, p. 104—133.
5. J. BYCK, *Sur l'impératif en roumain*, în BL III (1935), p. 54—64.
6. ANA CANARACHE, *Verbe defective în limba romînă*, în LR IX (1960), nr. 5, p. 10—20.
7. MATILDA CARAGIU, *Sintaxa gerunziului romînesc*, în SG II, p. 61—89.
8. MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, „*Moduri nepersonale*", în SCL XIII (1962), p. 29—45.
9. RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, *Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice*, în CL VI (1961), p. 155—157.
10. E. CÎMPEANU, *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, în CL V (1960), p. 85—95.

11. FLORICA DIMITRESCU, *Locuțiunile verbale în limba romînă* [București], 1958.
12. ALEXANDRU GEORGESCU, *Unele probleme ale imperfectului romînesc*, în SG I, p. 83—95.
13. ALEXANDRU GEORGESCU, *Perfectul simplu în dialectul dacoromîn*, în SG II, p. 29—52.
14. ALEXANDRU GEORGESCU, *Perfectul simplu în dialectul dacoromîn*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 323—324.
15. A. GRAUR, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în BL VI (1938), p. 42—89.
16. A. GRAUR, *Notes sur les verbes réfléchis en roumain*, în BL XIII (1945), p. 161—162.
17. AL. GRAUR, *Observații asupra întrebuințării timpurilor în romînește*, în LL I (1955), p. 134—141.
18. AL. GRAUR, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG I, p. 124—128.
19. AL. GRAUR, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în romînește*, în SCL XII (1961), p. 159—161.
20. AL. GRAUR, *O varietate de stil indirect în latinește*, în AUB (1955), nr. 2-3, p. 341—346.
21. VALERIA GUȚU, *Semiauxiliarele de mod*, în SG I, p. 57—81.
22. VALERIA GUȚU-ROMALO, *Semiauxiliare de aspect?* în LR X (1961), nr. 1, p. 3—15.
23. GYULA HERCZEG, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine*, în „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", II (1952), 1—2, p. 211—223.
24. ALF LOMBARD, *Le verbe roumain*, vol. I—II, Lund, 1954—1955.
25. RODICA OCHEȘEANU și LAURA VASILIU, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR III (1954), nr. 6, p. 16—21.
26. LIVIU ONU, *Unele probleme ale imperfectului romînesc*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 645—660.
27. AL. ROSETTI, *Despre valoarea perfectului simplu*, în LR IV (1955), nr. 4, p. 69 — 73.
28. ELENA SLAVE, *Prezumtivul*, în SG II, p. 53—60.
29. SORIN STATI, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în SCL V (1954), p. 135—146.
30. SORIN STATI, *Problema diatezelor*, în LR VII (1958), nr. 2, p. 115—120.
31. SORIN STATI, *Valorile participiului*, în LR VII (1958), nr. 5, p. 27—48.
32. FLORA ȘUTEU, *Însemnări pe marginea anumitor construcții gerunziale*, în LR VI (1957), nr. 5, p. 15—22.

ADVERBUL

§ **290.** Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acțiuni, a unei stări sau a unei însușiri.

Ș-adormi ***tîrziu*** *cu mine-n gînd*
Ca să visezi de mine! COȘBUC, P. I 193.

Atît *de fragedă, te-asameni*
Cu floarea albă de cireș. EMINESCU, O. I 117.

Caracteristicile exprimate de adverbe sînt foarte diferite (vezi § 295), lucru care explică varietatea situațiilor și a modalităților de folosire a determinării adverbiale (vezi § 298).

Adverbele determină în primul rînd verbe, adjective (sau locuțiuni adjectivale), precum și alte adverbe (sau locuțiuni adverbiale):

Lin *vioarele răsună, iară cobza ține hangul.* EMINESCU, O. I 85.

Nu se aștepta să găsească o situație ***așa*** *de gravă.* SADOVEANU, O. X 319.

Îi încredințase ***strict*** *personal misiunea.* SADOVEANU, O. X 8.

Adverbele pot determina de asemenea și substantive care denumesc acțiuni, stări sau însușiri:

Sosirea iubitului Costică gonește orice gînd de plecare ***acasă.*** CARAGIALE, O. II 42.

Mă chiamă-Ntîi Mai,
. . . .
Aduc sărbătoare
La mic și la mare,
La cei mijlocii
Și cei ***mai*** *copii.* BANUȘ, P. 165.

Unele adverbe se pot referi la întregul conținut al propoziției sau numai la o parte a ei — indiferent de felul cuvîntului sau al cuvintelor prin care se exprimă —, afirmînd sau negînd comunicarea făcută, prezentînd-o ca nesigură, precizînd-o, restrîngînd-o sau explicînd-o.

Poate *vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,*
Printre tomuri brăcuite așezat, și el un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari. EMINESCU, O. I 134.

Gură tu! învață minte, nu mă spune nimărui,
Nici ***chiar*** *lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil,*

Doritor ca o femeie şi viclean ca un copil! EMINESCU, O. I 80.
Dar stăi — o vorb-aş mai fi vrut,
O vorbă ***numai*** *să-ţi mai zic.* IOSIF, V. 52.

Adverbul este neflexibil, în sensul că nu se declină şi nu se conjugă. Cu toate acestea el este legat de părţile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparaţie ca adjectivul.

ADVERBE SIMPLE ŞI COMPUSE

§ **291.** După forma lor, adverbele se împart în adverbe simple (*abia, azi, mîine, ieri, cum, tot* etc.) şi în adverbe compuse (*mîine-seară, ieri-dimineaţă*, popular *an-vară* etc.). Adverbe ca: *numai, numaidecît, oarecum* etc., ale căror elemente componente s-au sudat într-un singur cuvînt, sînt din punct de vedere morfologic adverbe simple.

Observaţie. Unele adverbe (de exemplu *aiurea*) au un element deictic *-a* care, fiind considerat articol, pe de o parte a putut fi înlocuit cu *-le*, iar pe de altă parte s-a adăugat şi unor adverbe care iniţial nu îl aveau. Astfel s-a ajuns la adverbe cu două sau uneori chiar cu trei sau patru variante: *altmintrea — altmintrele, acum—acuma, aci—acia—acile—acilea*. Variantele cu *-le, -lea* aparţin în general vorbirii populare, pe cînd variantele cu *-a* apar frecvent şi în limba literară, uneori chiar la acelaşi scriitor:

Doi tineri mergeau ***alăturea*** *la pas.* NEGRUZZI, S. I 30.

Braţ de braţ păşesc ***alături*** *... le stă bine laolaltă.* EMINESCU, O. I 154.

Atuncea *m-am dus eu la presvitera Olimbiada şi m-am mărturisit ei tînguindu-mă.* SADOVEANU, O. XVIII 39.

Atunci *du-te, Alexa.* SADOVEANU, O. XVIII 40.

ADVERBE PRIMARE ŞI ADVERBE PROVENITE DIN ALTE PĂRŢI DE VORBIRE

§ **292.** Adverbele simple sînt unele primare şi altele provenite din alte părţi de vorbire.

Adverbele primare, adică cele care nu s-au format în romîneşte, ci au fost moştenite din limba latină sau împrumutate din alte limbi ca atare, alcătuiesc un grup restrîns: *abia, afară, agale, aidoma, aiurea, altminteri, apoi, aproape, azi, ba, barem, bine, cam, chiar, da, doar, foarte, hojma, iar, ieri, înainte, încă, încoace, încotro, lesne, mai, măcar, mereu, mîine, musai, nicăieri, nici, nu, prea, razna, sus, şi, taman, tocmai, tot* etc. În acest grup intră şi unele adverbe pronominale: *acolo, acum, aici, aşa, atît, atunci, cînd, cum, ici, unde* etc. (vezi § 293):

*Şi cîntînd, păşeşte-**agale***
O copilă-n urma lor. COŞBUC, B. I. 165.

Ieri numai *am venit, şi* ***mîne*** *mă duc.* NEGRUZZI, S. I 39.

Mai numeroase decît cele primare sînt adverbele provenite din alte părţi de vorbire. Dintre acestea unele au formă pro-

prie, fiind derivate cu sufixe : *bărbătește, frățește, fățiș, tîrîș* etc., iar altele au aceeași formă cu părțile de vorbire din care provin și de care nu se deosebesc decît prin întrebuințare. În această din urmă categorie intră adverbele care provin din forme ale adjectivelor (și ale participiilor), uneori și ale substantivelor, transformate în adverbe numai prin schimbarea întrebuințării lor :

Boierii se închinară ***adînc.*** SADOVEANU, O. X 94.

În plete avea înflorite ***alb*** *grijile, năcazurile și gîndurile.* SADOVEANU, O. XII 304.

Am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, ***rar*** *cercetată de mosafiri.* GALACTION, O. I 441. (Cf. forma de masculin-neutru singular a adjectivelor : *adînc, alb, rar.*)

Avea sprîncenele groase ca și mustățile și privea ***ascuțit*** *de după ele ca de după niște tufe.* SADOVEANU, O. X 24. (Cf. forma de masculin-neutru singular a participiului *ascuțit.*)

Să cînte ***ziua****-n luncă*

Și ***seara*** *cînd se-ntorc.* COȘBUC, P. I 214. (Cf. substantivele articulate : *ziua, seara.*)

Printre părțile de vorbire folosite cu valoare de adverb fără a-și modifica aspectul morfologic, intră în primul rînd — așa cum s-a văzut mai sus — adjectivele și participiile, situație la care contribuie și conținutul acestora foarte asemănător cu al adverbelor.

De asemenea sînt folosite în mod regulat ca adverbe — păstrîndu-și atît forma, cît și înțelesul — substantivele care denumesc anotimpurile, zilele și unele părți ale zilei. În această situație substantivele respective sînt folosite în forma lor articulată de singular sau de plural (vezi exemplele de mai sus). Fac excepție numele de zile și substantivul *dimineață*, care apar uneori și în formă nearticulată :

Eu de cînd m-am măritat
Luni, marți *n-am lucrat,*
Miercuri, joi *m-am pieptănat.* MAT. FOLK. 1388.

De cînd s-a statornicit vremea bună, iese la cîmp foarte ***dimineață.*** SADOVEANU, O. XII 584.

Observație. Cînd formează grup cu alte cuvinte sau cînd intră în componența unor adverbe compuse, și substantivele nume de anotimpuri sau de părți ale zilei apar folosite uneori în formă nearticulată : *mîine-seară, astă-noapte,* (popular) *an-vară* etc.

Există și o serie de substantive (de exemplu : *colilie, cuc, foc, glonț* etc.) care au căpătat valoare adverbială numai în raport cu anumite cuvinte pe lîngă care îndeplinesc în mod constant funcțiunea de circumstanțiale de mod, care le apropie de adverbe. Cînd de la construcții ca : *singur ca un cuc, alb ca colilia* etc. s-a trecut în limbajul afectiv la construcțiile : *singur cuc, alb colilie,* în care devine predominantă ideea de intensitate, substantivele respective au căpătat valoare adverbială, avînd sensul de „tare”, „grozav”, „strașnic” și rolul de mijloace lexicale de exprimare a superlativului.

Ședeau singuri-singurei ***cuc*** *și le țiuia urechile de urît.* CREANGĂ, P. 73.

Și alte părți de vorbire sînt folosite adeseori cu valoare adverbială, dezvoltînd în această situație și sensuri speciale:

Pronumele relativ-interogativ *ce* folosit cu valoare adverbială (relativă) are sensul de „cît":

*Mai trecu **ce** mai trecu.* ISPIRESCU, L. 14.

În propoziții exclamative, sensul pronumelui *ce* folosit adverbial este „cît de":

*O, **ce** frumoși ochi ai!* EMINESCU, O. I 95.

*Ce mult se iubeau și **ce** bine trăiau ei așa pierduți cu mintea ca-ntr-o poveste.* VLAHUȚĂ, N. 42 (vezi § 166).

Și numeralul feminin *una* are valoare adverbială. El exprimă ideea de „unitate", de „solidaritate", ca în exemplul:

*Să fim **una** amîndoi.* ALECSANDRI, T. 686,

sau de „continuitate" în spațiu și în timp:

*S-apuci pe drumul ista de la răsărit și să nu faci nici la dreapta, nici la stînga, ci s-o ții **una**.* SEVASTOS, P. 10.

*El o ține **una*** (vezi § 181).

ADVERBE PRONOMINALE

§ **293**. Printre adverbe se poate distinge, atît prin origine, cît și prin sens, grupa adverbelor pronominale. Acestea sînt adverbele provenite din rădăcini pronominale; ele țin locul cuvintelor care exprimă, în mod hotărît sau nehotărît, circumstanțe. Circumstanța indicată de adverbele pronominale se precizează din context:

Pe malul apei se-mpletesc
Cărări ce duc la moară —
***Acolo**, mamă, te zăresc*
Pe tine-ntr-o căscioară. COȘBUC, P. I 191.

Adverbele pronominale se împart în categorii paralele cu cele ale pronumelui:

a. A d v e r b e i n t e r o g a t i v e - r e l a t i v e: *cînd, cum, unde* etc.

***Unde** ai văzut vrodată aste țări necunoscute?*
***Cînd** se petrecur-aceste? La o mie patru sute?* EMINESCU, O. I 155.

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund,
***Unde** prispa cea de brazde*
Crengi plecate o ascund. EMINESCU, O. I 75.

De obicei, adverbului relativ dintr-o propoziție subordonată îi corespunde în propoziția principală un corelativ adverb demonstrativ: *acolo — unde, atunci — cînd, așa — cum, atît — cît* etc.

*Așa-i fusese drag în tinerețǎ Lipan, așa-i era drag ș-**acum**, **cînd** aveau copii mari cît dînșii.* SADOVEANU, O. X 516.

b. A d v e r b e d e m o n s t r a t i v e: *acum, aici, acolo, așa, atunci* etc.

*Tîrzie toamnă e **acum**,*

Se scutur frunzele pe drum. EMINESCU, O. I 235.

***Acolo**, între codri, la 1 200 de metri înălțime, se deschide șesul acestor două ape; tot **acolo** în șesul acela înalt ajunge și pîrăul Șerpilor.* SADOVEANU, O. XIV 480.

*Șezi **aici** pînă despre ziuă, că am să vin **atunci** tot eu să te iau.* CREANGĂ, P. 97.

Observație. Pentru întărirea unor adverbe demonstrative — deictice prin ele înseși – se folosește regional elementul deictic *-ia*: *acolo-ia*. Aceeași valoare se dă și lui *-șa*: *(a)ici-șa*, *(a)colo-șa*.

*Ni s-a-nfundat **acolo-șa**.* PORUMBACU, A. 14.

c. Adverbe nehotărîte: *cîndva*, *cumva*, *odată*, *undeva*, *uneori* etc.

*A fost **odată** ca-n povești*
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești,
O prea frumoasă fată. EMINESCU, O. I 167.

*Ne venea **uneori** să ne luăm lumea în cap.* SADOVEANU, O. XVII 370.

***Cîndva** locul se chema Oașa-Mică.* SADOVEANU, O. XIV 481.

d. Adverbe negative: *nicicînd*, *nici(de)cum*, *niciodată* etc.

*Comorile nu sînt **niciodată** unde le cauți.* SADOVEANU, O. XII 583.

Adverbele *niciunde*, *nicicum*, *nicicît* apar învechite:

*Îl căută toată ziua și ca să dea de dînsul, **nicicît**.* ISPIRESCU, L. 46.

LOCUȚIUNI ADVERBIALE

§ **294**. Locuțiunile adverbiale sînt expresii formate din unirea a două sau mai multe cuvinte care îndeplinesc funcțiunea de adverb.

Copilo, tu ești gata
***De-a pururea** să plîngi!* COȘBUC, P. I 214.

*Și cînd propria ta viață singur n-o știi **pe de rost***
O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost? EMINESCU, O. I 134.

Locuțiunile adverbiale sînt alcătuite:

a. Dintr-un substantiv, adjectiv substantivizat, numeral sau adverb, cu una sau mai multe prepoziții. Exemple: *în veci*, *cu de-a sila*, *cu totul*, *din nou*, *de-a pururi*, *într-aiurea* etc.

Hai și noi la craiul, dragă,
*Și să fim **din nou** copii.* EMINESCU, O. I 100.

Lasă-ți lumea ta uitată,
*Mi te dă **cu totul** mie.* EMINESCU, O. I 209.

Ce cauți unde bate luna
Pe-un alb izvor tremurător
*Și unde păsările-**ntr-una***
Se-ntrec cu glas ciripitor? EMINESCU, O. I 228.

Numeroase sînt locuţiunile de acest tip alcătuite dintr-un participiu — mai adesea negativ — la forma de plural feminin-neutru, precedat de prepoziţia *pe*:

Pornesc şi turturica şi calul fugind ***pe întrecute***. CREANGĂ, P. 273.

Numai iată ce se trezeşte ***pe neaşteptate*** *cu Ivan Turbincă*. CREANGĂ, P. 309.

Observaţie. În locuţiunile adverbiale formate cu prepoziţia compusă *de-a*, substantivul apare de cele mai multe ori articulat: *cu de-a sila, de-a rîndul, de-a binele* etc. Uneori, se adaugă la forma articulată cu *-le* elementul adverbial *-a* (*de-a binelea, de-a-ndoaselea*):

M-am gîndit... să mă scol neîntîrziat... de la masă, plecînd apoi ***de-a dreptul*** *la gară*. CAMIL PETRESCU, U. N. 111.

Şi în locuţiunile adverbiale formate cu prepoziţia *cu*, substantivul apare uneori articulat: *cu binişorul, cu toptanul* etc.

Şi atunci, minune mare! numai iacă au şi început a curge furnicile ***cu droaia***. CREANGĂ, P. 264.

b. Dintr-un cuvînt (substantiv, pronume sau adverb) repetat, cei doi termeni ai locuţiunii fiind legaţi printr-o prepoziţie. De exemplu: *zi de zi, cît de cît* etc.

Zi cu zi *şi* ***clipă cu clipă***, *a pătruns în fiinţa mea în aparenţă insensibilă... jocul vieţii înnoit prin moarte*. SADOVEANU, O. XIV 519.

Uneori locuţiunea de acest tip are termenii legaţi printr-o prepoziţie şi precedaţi de altă prepoziţie: *din ce în ce, din cînd în cînd, din loc în loc* etc.

Pe vatra veche ard,
Pocnind ***din vreme-n vreme***,
Trei vreascuri rupte dintr-un gard,
Iar flacăra lor geme:
Clipeşte-abia ***din cînd în cînd***
Cu stingerea-n bătaie. COŞBUC, P. I 191.

Alteori, cei doi termeni ai locuţiunii pot fi legaţi prin conjuncţia *şi*: *aşa şi aşa, cînd şi cînd, unde şi unde* etc.

c. Din cuvinte rimate. De exemplu: *calea-valea, harcea-parcea, talmeş-balmeş* etc.

Mai-nainte ***calea-valea***: *erai deprins a trăi singur*. CREANGĂ, P. 161.

d. Formaţie de locuţiuni adverbiale au şi numeralele adverbiale (vezi § 188) şi construcţiile, asemănătoare cu acestea, alcătuite dintr-un numeral ordinal şi substantivele *dată* sau *oară* (vezi § 191):

Privi în juru-i încă ***o dată***, *fără să poată ceti nimic prin măştile care-l înconjurau*. SADOVEANU, O. X 97.

Goraşcu Haramin închinase ***a treia oară*** *ulcica lui cu vin acru*. SADOVEANU, O. XVIII 9.

După acest model s-au format şi locuţiunile în care în locul numeralului cardinal apare un adjectiv care exprimă ideea de număr sau de repetare: *de multe ori, de puţine ori, de repetate ori* etc.

De multe ori *căsuţa avea o podoabă de flori înaintea uşii*. SADOVEANU, O. X 85.

ADVERBE ȘI LOCUȚIUNI ADVERBIALE DUPĂ ÎNȚELES

§ **295.** După conținutul lor, adverbele și locuțiunile adverbiale se împart în adverbe și locuțiuni adverbiale d e m o d, d e l o c, d e t i m p, d e c a u z ă și d e s c o p.

Adverbele pronominale de orice categorie pot fi și ele, după raportul exprimat, adverbe pronominale d e m o d (*așa*, *cum* etc.), d e l o c (*acolo*, *unde* etc.) și d e t i m p (*acum*, *cînd*, *uneori* etc.).

1. Grupa a d v e r b e l o r și locuțiunilor adverbiale d e m o d cuprinde în primul rînd adverbele care exprimă m o d u l p r o p r i u - z i s, adică felul de desfășurare a unei acțiuni, de existență a unei stări sau de posedare a unei însușiri, adverbele de c a n t i t a t e, care arată cantitatea, gradul unei acțiuni sau al unei însușiri, adverbele de d i s t r i b u ț i e, de c o m p a r a ț i e și adverbele care arată c o n t i n u a r e a, d u r a t a sau r e v e n i r e a, f r e c v e n ț a acțiunii sau stării exprimate de verb.

În aceeași grupă se încadrează adverbele care exprimă o a f i r m a ț i e sau o n e g a ț i e, n e s i g u r a n ț ă, p r e c i z a r e, r e s t r i c ț i e, p r o x i m i t a t e, e x p l i c a ț i e.

Tot aici pot fi clasate și adverbele și locuțiunile adverbiale *deci*, *așadar*, *prin urmare*, ca și *totuși*, *cu toate acestea*, care cumulează în frază și funcțiunea de conjuncții, respectiv de corelative ale conjuncțiilor.

a. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod propriu-zis : *aievea*, *alene*, *altfel*, *anevoie*, *așa*, *bine*, *degeaba*, *degrabă*, *împreună*, *razna* etc. ; toate adverbele identice ca formă cu adjectivele, precum și derivatele cu sufixele *-ește* (*bărbătește*, *ciobănește*, *mînzește*, *prietenește*, *romînește* etc.), *-iș* (*-îș*) (*chiorîș*, *cruciș*, *fățiș*, *grăpiș*, *morțiș*, *pieptiș* etc.), *-(a)mente* (*absolutamente*, *completamente*, *legalmente*, *realmente*, *totalmente* etc.).

Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade ***bine***. EMINESCU, O. I 159.

Ceea ce spune nu a fost niciodată și nici se poate ***aievea*** *întîmpla*. ODOBESCU, S. III 48.

Răgușit, tomnatec, vrăjește ***trist*** *un greier*. EMINESCU, O. I 71.

Adverbele identice ca formă cu adjectivele exprimă de obicei caracteristici corespunzătoare cu cele exprimate de adjectivele respective, dar pot dezvolta și sensuri deosebite de ale acestora.

Adverbele derivate în *-ește* de tipul : *romînește*, *rusește*, *franțuzește* etc. au și sensul de „în limba romînă", respectiv, „în limba rusă", „în limba franceză" :

Ca să pot avea glas, ar trebui să grăiesc ***grecește***. *Altfel, cum oi începe* ***moldovenește***, *pun cei de acolo mîna pe mine și mă bagă-n butuc*. SADOVEANU, O. X 318.

Aceste adverbe apar frecvent folosite cu valoare substantivală ca denumire a limbii respective :

Nu cred să cunoască franțuzul altă limbă decît latinia lui. Nici ***elinește***, *nici* ***turcește***, *nici* ***leșește*** *nu cred să știe*. SADOVEANU, O. X 95.

Unele adverbe de mod propriu-zis apar și în construcții cu prepoziții care le întăresc valoarea modală : *de abia*, *de asemenea*, *pe deplin*, *cu anevoie*. De multe ori, între adverbul cu prepoziție și adverbul fără prepoziție nu este nici o deosebire de înțeles.

*Am dus-o cam **anevoie** numai cu răbuşul.* CREANGĂ, A. 18.

*Este foarte **cu anevoie** de mers pînă acolo.* CREANGĂ, P. 93.

Locuţiuni adverbiale de mod : *cu dinadinsul, cu binişorul, de-a binelea, de-a valma, pe rupte, talmeş-balmeş* etc.

*Se simţi **cu deosebire** măgulit şi întoarse o privire prietinoasă către om.* SADOVEANU, O. X 26.

*Şi totuşi, muierea aceasta care-l urmăreşte a arătat întocmai lucrurile, **punct cu punct, pas cu pas.*** SADOVEANU, O. X 658.

*Lua parte **cot la cot** cu jucătorii la cucuri, prinzînd mingea în bot şi aducînd-o.* Profira Sadoveanu, în SADOVEANU, O. X 668.

b. Adverbe şi locuţiuni adverbiale de cantitate : *atît, cam, cît, destul, foarte, mai, mult, prea, puţin, cît de cît* etc.

O rămîi, rămîi la mine,
*Te iubesc **atît** de **mult**!* EMINESCU, O. I 110.

***Cît** chem şi **cît** doresc, trebuie să-mi răspundă.* SADOVEANU, O. X 532.

Corespondentele negative ale lui *cam* sînt adverbele *nu prea* şi *nu tocmai* :

*Tîrgul era **cam** departe şi iarmarocul pe sfîrşite.* CREANGĂ, P. 39.

*Tîrgul era **nu tocmai*** (sau ***nu prea***) *departe.*

c. Adverbul cu funcţiune distributivă *cîte* intră în alcătuirea numeralelor distributive şi a numeralelor colective :

*Noi, în schimb, dormim **cîte doisprezece** soldaţi în patru paturi.* SAHIA, N. 114.

*Dintr-o lovitură îi tăiau **cîte trele** capetele.* ISPIRESCU, L. 304.

d. Adverbe şi locuţiuni adverbiale de comparaţie : *ca, cît, cum, precum, decît, asemenea* etc.

*Atunci, **ca** prin minune se şi trezeşte Ivan la poarta raiului!* CREANGĂ, P. 308.

*Magistratul acesta subţire şi nalt, chel şi în aparenţă somnolent, e dur **ca** o bară de fier.* SADOVEANU, O. XV 130.

Adverbele *ca, cît* şi *decît* se comportă uneori ca nişte prepoziţii (vezi § 298).

Adverbul *decît* se foloseşte numai în comparaţia de inegalitate.

*Bordeiul moşneagului se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor **decît** al împăratului.* CREANGĂ, P. 85.

e. Adverbe şi locuţiuni adverbiale care arată durata, continuitatea (*mereu, necontenit, încă, tot, mai* etc.), revenirea (*iar, iarăşi, din nou, a doua oară, a cincea oară* etc.), frecvenţa (*adesea, arareori, o dată, de zece ori* etc.).

De s-ar face dealul şes
Ar veni badea mai des;
*Dar dealul se **tot** măreşte*
Şi badea mă părăseşte! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 164.

Iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,
*Într-un calcul fără capăt **tot** socoate şi socoate.* EMINESCU, O. I 132.

*Grijeau de foc şi **tot** turnau la lemne, de înflorise grătarul ca brînduşa de toamnă.* GALACTION, O. I 249.

Uneori, adverbul *tot* cu sensul „mereu", „necontenit" apare alături de *mereu*:

Mamă, sînt silită eu
Să-i ***tot*** *văd în vis* ***mereu***
Ochii de jăratec? COȘBUC, P. I 184.

Lenea poate m-ar face să amîn ***iar***. SADOVEANU, O. X 286.

*Săltă ciocanul de lîngă zăbrea și-l lăsă să cadă: dar nimeni nu-i răspunse. Stărui ș-****a doua****, ș-****a treia oară****, fără altă izbîndă.* SADOVEANU, O. X 336.

Portița ceasornicului se deschide — iese un cuc mititel și ne cîntă ***de opt ori***. SADOVEANU, O. X 397.

Adverbele care exprimă revenirea și frecvența sînt folosite adesea și ca adverbe de timp.

Urmate de un comparativ, adverbele de continuitate exprimă progresia.

Lucește c-un amor nespus
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalță ***tot*** *mai sus,*
Ca să nu-l pot ajunge. EMINESCU, O. I 175.

Într-adevăr ploaia venea ***tot*** *mai aproape.* GALACTION, O. I 79.

Calea mi se părea ***tot*** *mai grea.* SADOVEANU, O. XV 174.

Și unele adverbe și locuțiuni adverbiale de mod ca: *și, din ce în ce* urmate de un comparativ indică progresia.

Las'mamă că nu-i prădată lumea de bogății; mă duc să-ți aduc eu ***și*** *mai multe.* CREANGĂ, P. 291.

Este ***din ce în ce*** *mai cuminte.*

Adverbele *mai* și *încă* exprimă și ideea de adăugare.

Înc*-o gură și dispare.* EMINESCU, O. I 55.

Oleacă de brînză cu smîntînă, ***mai*** *un vinișor.* CEZ. PETRESCU, Î. II 204.

f. Adverbe și locuțiuni adverbiale de afirmație: *da, desigur, firește, negreșit, cu siguranță, într-adevăr, de bună seamă* etc.

Iată-ne, zic eu, la un meșteșug pe care părinții noștri din epocile preistorice nu l-au învățat de la paseri și animale.

— ***Într-adevăr****, confirmă tovarășul meu.* SADOVEANU, O. XIV 515.

Deci cînd dăm banii e bine să fie de față primarele?

— ***Negreșit***. SADOVEANU, O. XII 519.

Da'domnu inginer a nostru nu poftește la masă?

— ***Ba da****, mătușă Anghelină.* SADOVEANU, O. XVII 374.

g. Adverbe și locuțiuni adverbiale de negație: *ba, nici, nicidecum, nu, de loc, de fel* etc.

Ori c-a fi trăind calul, ori că ***n****-a fi trăind, aceasta mă privește pe mine; numai vreu să știu dacă mi-l dai ori* ***ba****?* CREANGĂ, P. 194.

Nu *floarea veștejită din părul tău bălai,*
Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai. EMINESCU, O. I 127.

Ce garduri streșinite cu spini, de mai ***nici*** *vîntul nu putea răzbate printre ele!* CREANGĂ, P. 153.

Nu *l-am cunoscut și* ***n****-am ținut să am de-a face cu el.* SADOVEANU, O. XVII 371.

h. Adverbe şi locuţiuni adverbiale de îndoială sau de probabilitate : *parcă*, *poate*, *pesemne* etc.

***Parc**-ascult şi **parc**-aştept*
Ea din trestii să răsară
Şi să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74.
***Poate** de mult s-a stins în drum*
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre. EMINESCU, O. I 234.

i. Adverbe şi locuţiuni adverbiale de precizare, de întărire : *chiar*, *tocmai*, (popular) *taman*.

*Vede-un tînăr **chiar** alături,*
Pe-un cal negru e călare. EMINESCU, O. I 103.

Popular, precizarea se poate face şi prin adverbul explicativ *anume* sau prin adverbul de mod propriu-zis *curat*.

*În preajmă se află urme amestecate ale soţilor lui, dar **anume** la pătul şi sub podină nu s-a apropiat altcineva decît el însuşi.* SADOVEANU, O. XV 16.

*Asta-i **curat** vorba ceea: poftim, pungă, la masă, dacă ţi-ai adus deacasă.* CREANGĂ, P. 234.

Adverbul *chiar* subliniază ideea de concesie, intrînd în alcătuirea locuţiunilor conjuncţionale *chiar de*, *chiar dacă* sau precedînd complementul circumstanţial concesiv exprimat printr-un gerunziu sau atributul circumstanţial concesiv exprimat printr-un adjectiv sau substantiv.

*În casa unui prietin eu am să mă aşez **chiar** dacă nu mă pofteşte nimeni.* SADOVEANU, O. X 561.

***Chiar** bolnav, tot am să mă duc.*

j. Adverbe şi locuţiuni adverbiale de restricţie *(barem, batîr, măcar, încaltea, cel puţin)* şi de exclusivitate *(doar, numai)*.

Cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare,
***Doar** ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* EMINESCU, O. I 130.

*Trecuse vreme şi Nechifor nu dăduse semn nici acolo, ca să se întoarcă **măcar** feciorul.* SADOVEANU, O. X 518.

Fă-mă, Doamne, cumu-ţi place,
***Numai** popă nu mă face.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 467.

*Îl avea **numai** şi **numai** pentru a îngriji de mîndrul dobitoc.* GHICA, S. 266.

În construcţii negative, adverbului *numai* îi corespunde adverbul *decît* :

*Căutînd într-o parte şi în alta... nu găsi **decît** un tron odorogit.* ISPIRESCU, L. 10.

k. Adverbe şi locuţiuni adverbiale care arată proximitatea : *aproape*, *mai*, *cît pe ce*, *gata-gata*.

*Era **mai** să nu te cunosc.*

Adverbele de proximitate sînt adeseori întărite prin repetare :

*Cînd **aproape, aproape** să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma.* CREANGĂ, P. 52.

***Mai-mai** să umple groapa.* CREANGĂ, P. 227.

Popular, și adverbul *numai* urmat de un verb la forma negativă indică proximitatea :

D-apoi, cum văd eu, tu ***numai*** *nu dai în gropi, de prost ce ești.* CREANGĂ, P. 52.

Cînd adverbul *numai* e folosit repetat, verbul următor are formă pozitivă :

Mulțime nenumărată de gîngănii și jigănii înspăimîntătoare, care stăteau cu gurile căscate, ***numai și numai*** *să-i înghită.* CREANGĂ, P. 94.

l. Adverbe explicative : *adică, anume, bunăoară, ca.*:

Alergătorii... sînt datori a face giurul pieții de patru ori, ***adecă*** *o cale de douăsprezece verste.* NEGRUZZI, S. I 36.

Acel uncheș s-ar fi aflat, cu zeci și zeci de ani în urmă, gornic, ***adică*** *pădurar, tot în acele locuri.* SADOVEANU, O. XIV 508.

Dar și mirla din pădure
Are pe unul, ***anume***
Pe cucul cu pene sure. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 206.

m. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod cu înțeles conclusiv, folosite în coordonate conclusive : *deci, așadar, prin urmare.*

Și într-o parte și în alta observ alinături prielnice unde sînt sigur că se ține păstrăvul. Arunc ***deci*** *muștele în colțul din dreapta și păstrăvul răspunde imediat.* SADOVEANU, O. XIV 541.

Trebuie să mă așez așa fel încît peștele să aibă coada spre mine și botul spre viitura apei. Eu stau ***prin urmare*** *îndărătul lui.* SADOVEANU, O. XIV 539.

n. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod cu înțeles concesiv (care pot fi folosite în regenta propoziției concesive) : *totuși, cu toate acestea.*

Fulgerul zorilor, o clipă izbucnit, fusese acoperit de îmbulziri negre de nori. Ne suisem ***totuși****... către pătulurile de observație.* SADOVEANU, O. XIV 526.

Observație. Trecerile de la o categorie la alta în cadrul grupei adverbelor de mod sînt foarte frecvente. De exemplu, adverbe de mod propriu-zise sînt folosite ca adverbe de cantitate (*binișor, substanțial* etc.), altele apar ca adverbe de afirmație sau de precizare (*bine, exact, neapărat, sigur, precis, curat* etc.).

Caracteristic din acest punct de vedere este adverbul *mai*, care apare cu următoarele valori :

1. adverb de cantitate

a. Servește ca instrument gramatical de formare a gradului comparativ de superioritate :

O vin', în părul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să răsai
Mai *mîndră decît ele.* EMINESCU, O. I 172.

b. Marchează ideea de cumulare („încă, și") :

Hotărîră să ***mai*** *facă o încercare.* ISPIRESCU, L. 20.

Taie baierile de la traistă, ***mai*** *căpețala din capul unei iepe și face cum poate, de leagă el gîrnețul.* CREANGĂ, P. 125.

c. Atenuează ideea exprimată de cuvîntul pe care îl determină („relativ, cam") :

Norii s-au ***mai*** *răzbunat*
Spre apus, dar stau grămadă

Peste sat. COŞBUC, P. I 223.

d. Intensifică ideea exprimată de cuvîntul care poartă accentul stilistic:

Doamne, măi Chirică, bun suflet de femeie ***mai*** *am!* CREANGĂ, P. 168.

Da din greu ***mai*** *adormisem!* CREANGĂ, P. 278.

Dorul ei ***mai*** *mă omoară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 31.

2. adverb de durată („încă")

De unele îmi ***mai*** *aduc aminte.* SADOVEANU, O. II 565.

În construcţii negative, arată că acţiunea începută sau plănuită nu a fost dusă la capăt:

Nu am ***mai*** *ajuns acasă.*

3. adverb de repetare („din nou, iar")

Cînd te-oi ***mai*** *prinde că strici lucrul şcolii, să ştii că-ţi iau custura.* SADOVEANU, O. XII 663.

Repetat înaintea verbelor din frază, arată alternanţa acţiunilor exprimate de acestea:

Merg catanele tot rînd
Mai *cîntînd şi* ***mai*** *plîngînd.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 313.

4. adverb de proximitate („aproape")

Mai *un hotar tot a fost plin*
De mese. COŞBUC, P. I 57.

2. Adverbele şi locuţiunile adverbiale de loc arată locul unei acţiuni sau al unei stări: *acasă, afară, aici, alături, aproape, departe, împrejur, înăuntru, încolo, jos, pretutindeni, sus, peste tot (locul)* etc.

Dară ochiu-nchis ***afară, înlăuntru*** *se deşteaptă.* EMINESCU, O. I 142.

Cum am ajuns ***sus****, am simţit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă.* SADOVEANU, O. XIV 483.

Am văzut ***de jur împrejur*** *aceeaşi linişte.* SADOVEANU, O. XI 282.

3. Adverbele şi locuţiunile adverbiale de timp arată timpul în care se petrece o acţiune sau există o stare: *acum, apoi, aseară, astăzi, cînd, cîteodată, curînd, deocamdată, dimineaţa, iarna, ieri, îndată, joia, mîine, noaptea, odată, seara, totdeauna, ziua, din cînd în cînd, în veci* etc.

Şi dacă norii deşi se duc
De iese-n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
*De tine-****ntotdeauna****.* EMINESCU, O. I 193.

Şi-asculţi ce spune codrul
Cînd *plînge ziua-ncet.* COŞBUC, P. I 216.

Nechifor Lipan s-a arătat ***totdeauna*** *foarte priceput în meşteşugul oieritului.* SADOVEANU, O. X 516.

Căpitanul ne asigură că ***mîine... poimîine*** *îi dăm drumul.* CAMIL PETRESCU, U.N. 246.

Astăzi *îi o săptămînă*
De cînd umblam prin grădină
Cu iubita mea de mînă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 82.

În veci *îl voi iubi şi-****n veci***
Va rămînea departe. EMINESCU, O. I 175.

Oamenii îl vestiră cînd era încă departe şi dădea ***din cînd în cînd*** *cîte un strigăt, înfruntînd singurătatea.* SADOVEANU, O. X 38.

Unele adverbe de timp (de exemplu : *curînd*, *îndată* etc.) sînt folosite adeseori ca adverbe de mod.

Observație. Adverbele de loc și de timp se pot combina cu prepoziții care arată raporturi locale și temporale, și astfel marchează diferența între stare și mișcare. Compară : *acolo* cu *de acolo* (punct de plecare), *pînă acolo* (limită), *într-acolo* (direcție) și *acum* cu *de acum* (începutul acțiunii), *pînă acum* (limita acțiunii).

*Cobori **în jos**, luceafăr blînd,*
Alunecînd pe-o rază. EMINESCU, O. I 168.
*De treci codrii de aramă, **de departe** vezi albind*
Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint. EMINESCU, O. I 85.

4. Există un număr redus de locuțiuni adverbiale care arată fie cauza, fie scopul unei acțiuni sau al unei stări : *de aceea*, *pentru aceea* etc. Sensul exact al acestor locuțiuni se poate vedea numai din context.

Cauză :

*Și **de-aceea** de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi*
De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,
De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile. EMINESCU, O. I 141.
— Știi ceva? ai oblicit ceva?
*— Nu. Tocmai **de asta**-s cu mare grijă.* SADOVEANU, O. X 531.

Scop :

*Să știți: **de asta** ne-au trimis, ca să apărăm moșiile și băncile.* CAMILAR, N. I 339.

Locuțiunea adverbială *de alta* apare în legătură cu negația, în construcții adversative :

*Dă-mi voie ca să mă duc și eu pe urma fraților mei; **nu de altă**, dar ca să-mi încerc norocul.* CREANGĂ, P. 192.

ADVERBE CU VALORI MULTIPLE

§ **296.** Unele adverbe pot avea, după context, valori deosebite, intrînd astfel în mai multe categorii.

Adverbul *aci*, de pildă, poate avea atît sens local, cît și sens temporal.

Local :

*Dacă căutați ceea ce ziseși, **aci** este.* ISPIRESCU, L. 7.

Temporal :

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămînzi,
. . . .
*Așadar **d-aci**-nainte să nu ședem lenevoși.* PANN, P. V. II 91.

Tot așa adverbul *înainte* exprimă anterioritatea în spațiu și în timp și modul.

Local :

*La plăcinte **înainte** și la război înapoi.*
*Căpitanul Ilie Turculeț călărea **înainte**.* SADOVEANU, O. X 10.

Temporal :

De nu i-ar muri mulți ***înainte!*** CREANGĂ, P. 122.

Modal :

Ceasornicul bătea ***înainte****, zuruind.* SADOVEANU, O. I 75.

Adverbul *abia* exprimă circumstanțe temporale și modale.

Temporal :

Și ***abia*** *plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!* EMINESCU, O. I 147.

Modal :

Abia *atingi covorul moale,*
Mătasa sună sub picior. EMINESCU, O. I 117.

Adverbul *aproape* poate avea sens local, sens temporal și sens modal.

Local :

*Ci eu aș vrea ca unul, venind de mine-****aproape****,*
Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape. EMINESCU, O. I 127.

Temporal :

*Odată, vara, pe-****aproape*** *de Moși, mă furișez din casă.* CREANGĂ, A. 47.

Modal :

Făcea o figură blîndă, ***aproape*** *umilă.* REBREANU, R. I 169.

Treceri de la o categorie semantică la alta se observă și la locuțiunile adverbiale, deși — în general — acestea au valori mai stabile.

Locuțiunile *de aceea, pentru aceea* etc. au și sens cauzal și sens final (vezi § 295).

Locuțiunea adverbială *în urmă* are atît sens local, cît și temporal.

a. Local :

De altminteri observ nouri ***în urmă*** *la apus, și mi se pare că vîntul sporește.* SADOVEANU, O. X 22.

b. Temporal :

În zadar fata moșneagului spunea ***în urmă*** *că acela este lucrul mînelor sale.* CREANGĂ, P. 284.

De asemenea are sens local și temporal locuțiunea *pe loc* :

a. Local :

Pe loc *și în aceeași noapte, la lumina făcliilor, întocmai ca și la Reuseni, Petru-Aron-vodă a fost doborît în ștreang.* SADOVEANU, O. XII 292.

b. Temporal :

Această putere avea nevoie s-o cheltuiască ***pe loc****, cu înfrigurare.* SADOVEANU, O. X 327.

Locuțiunea *de colea pînă colea* are sens local și modal :

a. Local :

S-a dus ***de colea pînă colea*** *și a și obosit.*

b. Modal :

Și unde nu ți-o însfacă pe sus și se ieu ei ba din tîlcuri, ba din cimilituri, ba din pîcîlit, ba din una, ba din alta și ***de cole pînă colea*** *și-au plăcut unul altuia.* CREANGĂ, P. 168.

Locuțiunile adverbiale cu valoare de numerale adverbiale sau asemănătoare cu acestea au și sens temporal și sens modal.

a. Modal:
Să nu trebuiască să-ți spun ***a doua oară*** *să pleci!*
b. Temporal:
A doua oară *s-a prezentat mai bine decît* ***prima dată.***

GRADELE DE COMPARAȚIE

§ **297.** Pot avea grade de comparație îndeosebi adverbele de mod identice ca formă cu adjectivele, ca și cele derivate de la adjective sau simțite în legătură cu acestea (cazul adverbului *bine*, simțit în legătură cu adjectivul *bun*):

Îngînat de glas de ape
Cînt-un corn cu-nduioșare
Tot ***mai tare*** *și* ***mai tare.*** EMINESCU, O. I 103.
Știu ***mai bine*** *ce-ți priește.* EMINESCU, O. I 102.

Există însă și unele adverbe de loc și de timp care, exprimînd caracteristici relative, pot avea grade de comparație. Exemple: *aproape, departe, devreme, tîrziu.*

Departe-i acea țară de care vorbești? întrebă domnia-sa.
— Departe, măria-ta.
— ***Mai departe*** *decît aceea către care se duce soțul meu?*
— Cu mult ***mai departe****, măria-ta.* SADOVEANU, O. XI 65.

În același chip ca adverbele se pot compara și locuțiunile adverbiale.

Ciobanul i-a turnat și ei, silind-o să lepede ***cît mai de sîrg*** *tablaua cu mere pe masă.* SADOVEANU, O. XVII 380.

Observație. Adverbele, mai ales cele comparabile, pot primi și sufixe care le dau o nuanță graduală. Exemple: *binișor, depărtișor, iutișor, încetinel, încetișor, mereuț, multișor, olecută, puținel, repejor, suscior, tîrzior* etc.

Căută un toiag într-un colțon, și o luă ***repegior*** *pe cărare, spre Braniște.* SADOVEANU, O. XV 38.

PĂRȚILE VORBIRII DETERMINATE DE ADVERB

§ **298.** Întrebuințările adverbelor diferă după grupa din care fac parte.

Adverbele și locuțiunile adverbiale de loc, de timp și locuțiunile adverbiale de cauză și de scop nu pot determina decît acțiuni și stări, deci verbe și substantive care denumesc acțiuni sau stări.

Verbul este determinat foarte des și de adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, îndeosebi de cele care exprimă modul propriu-zis și de cele care arată durata, continuarea, repetarea etc. Adverbele de mod propriu-zise nu determină însă și substantive nume de acțiuni; ideea corespunzătoare este exprimată pe lîngă substantive de un adjectiv:

Lelea Ileana a dat cu nemulțămire din cap privindu-ne ***pieziș.*** SADOVEANU, O. XVII 495.

Beizade avu rîsu-i scurt, c-o încrețitură răutăcioasă a buzelor și c-o privire ***piezișă.*** SADOVEANU, O. X 67.

Adverbele și locuțiunile adverbiale care nu se deosebesc formal de adjective (de exemplu : *așa, asemenea, bine, gata* etc.) sînt considerate adjective cînd apar ca determinante ale substantivelor :

*De-**așa** vremi se-nvrednicîră cronicarii și rapsozii.* EMINESCU, O. I 149.

Adverbele de cantitate (din categoria adverbelor de mod) și uneori chiar adverbele de mod propriu-zise, exprimînd în primul rînd gradul sau intensitatea unei caracteristici și mai rar a unei acțiuni, se referă mai ales la adjective (și locuțiuni adjectivale) și adverbe (și locuțiuni adverbiale), rareori la verbe. Astfel, adverbul *foarte* apare numai regional și în limba veche ca determinant al unui verb :

Se mînie ***foarte*** *de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească.* BĂLCESCU, O. II 270.

Am stat cu domnia-sa la vorbă și la petrecere și ***foarte*** *mi-a priit.* SADOVEANU, O. X 19.

O mîndră am iubit
Și ***foarte*** *m-a celuit!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 500.

În limba literară contemporană, adverbul *foarte* nu se întrebuințează pe lîngă verb decît în expresia *a foarte mulțumi* :

Îți ***foarte mulțumesc,*** *dragul meu iubit.* ISPIRESCU, L. 35.

Adverbele de cantitate *mai* și *foarte* servesc ca instrumente gramaticale de formare a gradelor comparativ și superlativ la adjective (și locuțiuni adjectivale), adverbe (și locuțiuni adverbiale). În această calitate ele intră ca parte integrantă în forma de comparativ sau de superlativ a adjectivului, a adverbului sau a locuțiunii adjectivale sau adverbiale respective :

Amară-i frunza de nuc,
Mai amar *doru ce-l duc.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 90.

Era un om ***foarte de duh.*** NEGRUZZI, S. I 247.

E ***foarte cu putință.*** SADOVEANU, O. X 83.

Adverbele *mai* și *foarte* sînt folosite ca instrumente de formare a comparativului și a superlativului și în legătură cu substantivele care exprimă noțiuni asemănătoare cu cele exprimate de adjective (de exemplu : *artist, poet, copil, bărbat* etc.) sau cu cele care denumesc senzații fizice ori stări sufletești (*foame, sete, lene, dor, jale* etc.) ; în vorbirea familiară, ele sînt folosite și în legătură cu alte substantive :

Nu știu de care dintre ei mi-e ***mai dor.***

Tot îți place ție Brașovul — ***mai Brașov*** *ca Lipsca nu găsești.* CARAGIALE, O. VII 450.

Cînd ai să te-apuci de roman? ***Mai liniște*** *ce avem...* VLAHUȚĂ, D. 297.

Substantivele din categoria celor discutate mai sus pot fi determinate și de alte adverbe de cantitate :

Nu te credeam ***atît de copil.***

Mi-e ***cam foame.***

Adverbele de cantitate *destul, cam* (cu negativul *nu prea*) sînt folosite ca instrumente de gradație nehotărîtă a adjectivelor și a adverbelor. În această calitate ele modifică valoarea de bază a adjectivelor sau a

adverbelor determinate restrîngînd-o, diminuînd-o și se apropie în felul acesta de instrumentele de formare a comparativului și superlativului.

Aduse paloșul ***cam pieziș*** *și-i reteză capul.* ISPIRESCU, L. 27.

Actul v-a fost încredințat cu martori și... v-ați afla într-o poziție ***nu prea bună****, dacă el ar dispărea sau ar suferi lipsuri.* SADOVEANU, O. XV 151.

Cu aceeași valoare apare uneori și adverbul *mai* :

Sînt de ***mai multe*** *zile cu voi.* ISPIRESCU, L. 8.

Toate acestea
Mai de mult *s-au întîmplat.* COȘBUC, P. I 263.

Adverbele *mai, cam* și *nu prea* atenuează și sensul de bază al verbelor pe care le determină :

Nu știau ce voie să-i facă ca să-l ***mai*** *înveselească.* ISPIRESCU, L. 11.

Sfînta Duminică ***cam*** *încrețește din sprîncene, dar n-are încotro.* CREANGĂ, P. 290.

În anumite situații, adverbele de cantitate *prea* și *foarte* se întrebuințează, prin elipsă, singure, dar repetate :

Asta e ***prea-prea.***

Omul nu trebuie să fie nici ***prea-prea****, nici* ***foarte-foarte.*** PANN, P. V. III 77.

Farfuridi :— ... Adică vreau să zic, da, ca să fie moderați... să fie ori ***prea-prea****, ori* ***foarte-foarte.*** CARAGIALE, O. VI 133.

Observație. Cînd determină adjective, adverbele de cantitate provenite din adjective sau participii sînt uneori considerate în mod greșit adjective și acordate (vezi § 579) :

O pradă ***nespusă*** *de mare veți avea!* ISPIRESCU, M. V. 40.

Cînd un adverb de cantitate sau de mod propriu-zis determină un adjectiv sau un alt adverb, legătura dintre ele se face cu prepoziția *de*. Exemple : *destul de bine, uimitor de frumos* etc. Fac excepție adverbele *foarte, mai, mult, prea, puțin* și *tare*, după care nu se pune *de* niciodată *(foarte mare, mai mică, tare bun)*, și *așa*, care apare construit și într-un fel și într-altul.

Căta la noi ***așa de*** *blînd,*
Senină și tăcută. IOSIF, V. 41.

*Luna pe cer trece-****așa*** *sfîntă și clară,*
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară. EMINESCU, O. I 231.

Folosirea adverbului *deopotrivă* fără a fi urmat de prepoziție apare astăzi învechită :

Celor mai ușori li se pune plumb pe șa, pînă ce sînt toți ***deopotrivă*** *grei.* NEGRUZZI, S. I 40.

Adverbele de comparație *ca, cît, decît, asemenea, întocmai* determină un adjectiv, adverb, substantiv sau verb și introduc complemente circumstanțiale de mod care exprimă termenul de comparație al noțiunilor redate prin cuvintele determinate.

Nalt ***cît*** *casa,*
Verde ***ca*** *mătasa,*

Dulce **ca** *mierea,*
Amar **ca** *fierea.* TEODORESCU, P. P. 235.

Ochii trudiți ai Doamnei Anastasia crescură **ca** *de-o spaimă în orbite.* SADOVEANU, O. X 228.

Cum s-a putut lăsa astfel ca un nemernic beizade Ștefan să-l ridice pe sus **ca** *pe-un sac de făină?* SADOVEANU, O. X 363.

Măria-ta, se cade să fie desfătarea noastră a moldovenilor mai presus **decît** *a altora, răspunse logofătul Miron, cu semeție.* SADOVEANU, O. X 353.

Li se păru că nu mai pot merge, **asemene** *celor ce vor să fugă în vis și... nu pot.* EMINESCU, N. 15.

Termenul de comparație introdus prin adverbele *ca (și)*, *cît (și)* și *decît* stă în general în același caz cu termenul comparat (vezi exemplele de mai sus). Cînd termenul comparat stă în cazul nominativ, termenul de comparație apare în cazul acuzativ (ceea ce se vede la pronumele personal), adverbele *ca*, *cît* și *decît* comportîndu-se în această situație ca niște prepoziții.

Erau băieți de-ai noștri, care se învățau să strige chiuiturile de horă... **Ca** *și mine, cînd eram flăcăuaș, și mă trimetea tătuca în prund cu caii.* SADOVEANU, O. X 399.

Unul **ca** *mine.* CREANGĂ, P. 246.

Atunci cînd complementul de comparație al unui adverb este pus înaintea acestuia, între termenul de comparație și adverb apare prepoziția *de*.

Plutești c a v i s u l **de** *ușor.* EMINESCU, O. I 117.

Adverbul *asemeni (asemenea)* se construiește uneori cu complementul în dativ:

Moțoc îi sărută mîna, **asemenea** *cînelui, care, în loc să muște, linge mîna care-l bate.* NEGRUZZI, S. I 141.

La fel apar uneori construite cu dativul și adverbele *întocmai*, *aidoma*, ale căror complemente se construiesc obișnuit cu adverbul de comparație *ca*:

Află că la arăpoaica cutare se găsește un petec de mătăsărie **aidoma** *celeia ce căuta.* ISPIRESCU, L. 399.

Adverbele de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție, aproximație și adverbele explicative se referă la întregul conținut al comunicării făcute sau numai la un membru al ei, care poate fi oricare parte de vorbire sau un grup de cuvinte din propoziție. Aceste adverbe formează grup cu determinatul și nu sînt analizabile ca parte separată de propoziție (vezi § 515).

FUNCȚIUNILE ADVERBULUI

§ **299**. Funcțiunea caracteristică pentru adverb este aceea de complement circumstanțial: adverbul cu sens local este complement circumstanțial de loc, adverbul de timp — complement circumstanțial de timp etc. Am văzut însă că, pe lîngă un sens fundamental, adverbele pot avea și alte valori, ceea ce face ca un adverb cu sens fundamental temporal,

de exemplu, să poată îndeplini în propoziție și funcțiunea de complement circumstanțial de mod :

Aici era ceva de care ar fi trebuit să rîdă, dacă nu era ***mai curînd*** *împrejurare de plîns.* SADOVEANU, O. X 260.

Adverbele circumstanțiale de mod îndeplinesc și funcțiunea de complement circumstanțial de relație :

Un proletariat ridicat ***politicește.***

Populația a crescut ***numeric.***

Unele locuțiuni adverbiale de mod formate cu prepoziția *de* (de exemplu : *de moarte, de minune* etc.) apar uneori cu funcțiunea de complemente circumstanțiale consecutive :

Rănit ***de moarte.***

Lucrurile s-au potrivit ***de minune.***

Cînd se referă la substantive nume de acțiuni sau de stări, adverbul are funcțiune de atribut adverbial :

Puteri de nu vei fi avînd
De plată, vorbă-i lasă
Că-i voi lucra o zi, oricînd
La-ntorsul meu ***acasă.*** COȘBUC, P. II 59.

Vede viața ca un cal cu ochelari: drumul ***înainte,*** *fără să știe ce se petrece la dreapta și la stînga.* CEZ. PETRESCU, Î. I 285.

Cu prepozițiile *de* sau *din*, adverbul poate îndeplini funcțiunea de atribut pe lîngă orice substantiv.

Pe un drum de țară, către zarea asfințitului, în după-amiaza unei zile ***de atunci,*** *înainta o tabără de care.* SADOVEANU, O. XI 10.

Gherasim luase cizmele și căciula ***de altădată.*** SADOVEANU, O. XIV 167.

Se luptase cu greutățile și cu cheltuielile, cu preoții și cu oamenii ***de devale.*** SADOVEANU, O. XV 49.

Adverbele pot intra și în componența predicatului, mai cu seamă în expresii impersonale alcătuite cu verbul *a fi (este bine, este frumos, este necesar)* care au drept subiect o propoziție, un infinitiv sau un supin (vezi § 517, 534 și 762).

Cu el însă era ***greu*** *să se întîlnească.* SADOVEANU, O. I 625.

Uneori însă adverbele constituie singure predicatul regentei unei propoziții subiective; în această împrejurare ele se numesc adverbe p r e d i c a t i v e.

În categoria adverbelor predicative intră adverbe care exprimă necesitatea, siguranța, probabilitatea : *firește (că), desigur (că), poate (că)* etc.

Desigur *că m-ați crede un erou.* DELAVRANCEA, H. T. 48.

Unele adverbe ca : *probabil, evident, incontestabil* etc. pot forma predicatul fie însoțite, fie neînsoțite de copulă :

E probabil *că în clipa aceasta hîrtiile se află la tribunal.* REBREANU, R. I 250.

Probabil *că voi pleca.*

Adverbele predicative apar uneori izolate, cu funcțiunea de propoziție incidentă :

Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?

*Ei vor aplauda, **desigur**, biografia subțire*
Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vreun lucru mare. EMINESCU, O. I 134.

Observație. Numeroase adverbe nepredicative apar cu funcțiune de predicat ca urmare a elipsei verbului.

***Jos** din cui acum, oglindă!* COȘBUC, P. I 102 (*jos* = *dă-te jos*).

*De ești om bun, **aproape** de chilioara mea; iară de ești om rău, **departe** de pe locurile aceste...!* CREANGĂ, P. 90.

Adverbele de negație și de afirmație pot avea valoarea unei propoziții independente neanalizabile (vezi § 493).

§ **300.** Numeroase adverbe, păstrînd în propoziție calitatea lor de complemente circumstanțiale, sînt folosite în același timp pentru a introduce sau a lega părți ale propoziției sau ale frazei. Astfel, adverbele pronominale relative servesc pentru a introduce propoziții subordonate circumstanțiale de loc, de timp, de mod, de cauză și propoziții atributive ; adverbele de mod *cît*, *oricît* și (regional) *măcar* introduc propoziții circumstanțiale concesive ; adverbele comparative și adverbul *oricît (de)* introduc propoziții predicative etc. Adverbele de mod *deci*, *așa(dar)*, *prin urmare* introduc propoziția coordonată conclusivă ; adverbele de mod *numai*, *decît*, *atît (că)* sînt folosite regional pentru a introduce propoziția coordonată adversativă etc.

Unele adverbe își pierd sensul originar cînd sînt folosite ca elemente de legătură. În această situație, funcțiunea de complement circumstanțial în propoziție trece pe plan secundar (vezi § 347) :

*Bucuria tatălui său era așa de mare **unde** vedea că fiu-său are să fie procopsit.* ISPIRESCU, L. 183.

***Cum** trecu în casă, aprinse gazornița.* SADOVEANU, O. X 565.

În sfîrșit numeroase adverbe intră în componența locuțiunilor prepoziționale (de exemplu : *afară de*, *alături de*, *împreună cu*, *laolaltă cu*, *o dată cu* etc.) și a locuțiunilor conjuncționale (de exemplu : *chiar dacă*, *măcar că* etc.).

Observație. Legătura dintre adverbe și prepoziții pe de o parte și dintre adverbe și conjuncții pe de alta este ușor de urmărit. Există adverbe care se întrebuințează cu valoare de prepoziții, deosebirea formală dintre întrebuințarea adverbială și cea prepozițională constînd numai în „articularea" adverbului folosit cu valoare prepozițională. Exemple : *înainte* — *înaintea* (*casei*), *îndărăt* — *îndărătul* (*școlii*). Alteori nu se mai face nici această distincție formală între cele două valori, ca în cazul lui *deasupra*. Amintim și de complementul adverbelor de comparație, care în unele cazuri apare în cazul acuzativ sau în dativ ca după prepoziții.

Legătura dintre adverbe și conjuncții se vădește nu numai prin valoarea de conjuncții a adverbelor relative *unde*, *cînd*, *cum*, ci și prin existența unor cuvinte care au valoare și de adverb și de conjuncție. Cel mai clar exemplu în această privință este *și* :

*Cînd pune mîna pe ceva scris, trămis de tine, îl **și** tipărește.* GHICA, S. 245.

Cînd gîndești să scapi de-un rău

Vine altul și mai greu! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 222.
Scris în cartea vieții este și de veacuri, și de stele
Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieții mele. EMINESCU, O. I 142.

Unele adverbe, pe lîngă faptul că au calitatea de complemente circumstanțiale în propoziție, sînt și corelative ale diferitelor categorii de subordonate. De exemplu: *acolo* apare drept corelativ al propoziției circumstanțiale de loc introduse prin adverbul relativ *unde*; adverbele *atît*, *atîta* corespund în regentă adverbului *cît*, care introduce o propoziție circumstanțială de timp sau de mod; adverbele *așa*, *tot așa*, *astfel* corespund adverbelor relative care introduc circumstanțiala de mod comparativă etc.; corelativele folosite pentru propozițiile concesive sînt: *totuși*, *tot* și *cu toate acestea*, iar pentru propozițiile cauzale și finale *de aceea*. Adverbele *anume*, *înadins* și locuțiunea adverbială *de asta* sînt folosite în propoziția regentă pentru a anunța sau a sublinia conținutul unei propoziții finale.

I se părea că învățătorul exagerează **înadins** *ca să-i arate lui cît se interesează de soarta tuturor.* REBREANU, R. I 102.

BIBLIOGRAFIE

1. FULVIA CIOBANU, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG III, p. 43–66.
2. GH. N. DRAGOMIRESCU, *Locuțiunile adverbiale*, în LL V (1961), p. 59–69.
3. IORGU IORDAN, *Note sintactice. 1. Adverbe de loc cu sens temporal*, în SCL I (1950), p. 269–274.

PREPOZIŢIA

§ **301.** Prepoziţia este partea de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi sintactice de dependenţă între părţile unei propoziţii, adică raporturile dintre substantiv, pronume sau numeral şi atributele lor, dintre verb, adjectiv, adverb sau interjecţie şi complementele lor etc.

__Pentr__-un păhărel __de__ vin
M-ai dat, maică, __la__ străin. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 175.

Şade Toma Alimoş,
Haiduc __din__ ţara __de__ jos,
Nalt __la__ stat,
Mare __la__ sfat
Şi viteaz cum n-a mai stat. TEODORESCU, P. P. 581.

Se făcea o duminică minunat __de__ frumoasă. DELAVRANCEA, H. T. 64.

Vai __de__ mine __şi de__ mine, Harap-Alb, zise sfînta Duminecă. CREANGĂ, P. 222.

Prepoziţia este un cuvînt ajutător, întrucît nu are sens lexical de sine stătător şi nu se întrebuinţează decît ca element de legătură între termenii unei propoziţii sau, împreună cu un pronume relativ sau cu un adverb relativ, între o propoziţie subordonată şi regenta ei. Prepoziţia nu are rol sintactic independent şi nu constituie ca însăşi o parte de propoziţie, ci intră în componenţa unei părţi de propoziţie ca element introductiv al acesteia.

CLASIFICAREA PREPOZIŢIILOR DIN PUNCT DE VEDERE FORMAL

§ **302.** După forma lor, prepoziţiile sînt de mai multe feluri:

1. Prepoziţii simple, alcătuite dintr-un singur element: *a, către, contra, cu, de, fără, în, întru, la, lîngă, pe, pentru, pînă, spre, sub* etc.

2. Prepoziţii compuse, alcătuite din două sau mai multe prepoziţii simple: *înspre, de la, de către, de pe, fără de, pe la, de pe la, de pe lîngă* etc.

Există o trecere continuă de la prepoziţiile compuse la cele simple. Multe prepoziţii, la origine compuse, au devenit astăzi prepoziţii simple, neanalizabile, deoarece elementele lor componente s-au contopit, pier-

zîndu-şi individualitatea de sens şi de formă : *din* < *de* + *în*, *prin* < *pre* + *în*, *dintre* < *de* + *între*, *dinspre* < *de* + *înspre*. (Adeseori aceasta din urmă este greşit analizată astăzi în *din* şi *spre*.) Uneori fuziunea elementelor componente s-a petrecut într-o epocă foarte veche a limbii, modificările fonetice fiind foarte mari : *după* < *de* + *post*.

Alte prepoziţii compuse se prezintă într-un stadiu de fuziune mai puţin avansat decît cel precedent. Deşi ca sens ele constituie o unitate, din punct de vedere formal nu prezintă modificări, elementele lor componente putînd fi analizate de vorbitori : *despre*, *înspre*.

Cele mai numeroase prepoziţii compuse sînt însă cele ale căror elemente componente îşi păstrează individualitatea de sens şi de formă. În componenţa lor intră în special prepoziţiile simple *de*, *pe* şi *pînă* : *de la*, *de pe*, *de pe la*, *de lîngă*, *de pe lîngă*, *pînă la*, *pînă pe la*. Cu excepţia unui număr relativ restrîns (*de la*, *de către*, *pe lîngă* etc.), majoritatea prepoziţiilor compuse de acest fel sînt formaţii libere care pot fi alcătuite din diferite prepoziţii, ori de cîte ori este necesar.

Modul de scriere a prepoziţiilor compuse oglindeşte de obicei gradul lor de fuziune. Prepoziţiile, la origine compuse, devenite astăzi prepoziţii simple, neanalizabile, ca şi cele care constituie o unitate din punctul de vedere al sensului, fiind totuşi analizabile din punct de vedere formal, se scriu într-un singur cuvînt. Prepoziţiile compuse ale căror elemente componente îşi păstrează individualitatea de sens şi de formă se scriu separat (vezi prepoziţiile amintite mai sus).

3. Locuţiuni prepoziţionale, grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens şi îndeplinesc rol de prepoziţie. De obicei unul sau mai multe dintre elementele componente sînt prepoziţii. Acestea intră în compunere cu :

a. un substantiv : (substantivul este articulat cînd e ultimul element al locuţiunii) *în faţa*, *în spatele*, *din pricina*, *din partea*, *cu excepţia*, *în privinţa*, *în urma*, *de-a lungul* ; (substantivul este nearticulat cînd e urmat de o prepoziţie) *faţă de*, *din cauză de*, *în loc de*, *la un loc cu* ;

b. un adverb : *împreună cu*, *alături de*, *în afară de*, *în sus de*, *în jos de*, *pe dinainte de* ; (adverbul este articulat — vezi pct. 4) *pe dinaintea*, *în afara*, *pe dinafara*, *pe dindărătul* ; (adverbul este la origine adjectiv) *relativ la*, *potrivit cu* ;

c. adjectivul *tot* : *cu tot cu*, *cu tot* (*cu toată* etc.).

Observaţii. 1. Între locuţiunile prepoziţionale compuse din prepoziţii şi substantive şi îmbinările libere de cuvinte formate din aceleaşi părţi de vorbire nu pot fi stabilite limite precise, deoarece există o evoluţie continuă de la ultimele spre cele dintîi.

De obicei locuţiunile prepoziţionale se deosebesc de construcţiile sintactice amintite prin marea unitate de sens a elementelor componente, ca şi prin faptul că, din punct de vedere sintactic, sînt mai mult sau mai puţin neanalizabile. Astfel, într-o locuţiune ca *în loc de* sau *faţă de* substantivul se prezintă sub formă fixă. El nu poate fi articulat şi nici nu poate primi complinirí aşa cum se întîmplă cu substantivul dintr-o îmbinare de cuvinte, ca de exemplu *în vreme de*, care poate apărea şi nearticulat şi articulat, cînd are anumite determinări (*în vreme de iarnă*, *în vremea de demult*, *în vremea lui Cuza-vodă*).

2. Multe dintre locuțiunile prepoziționale există și ca locuțiuni adverbiale. Unele dintre locuțiunile prepoziționale au aceeași formă cu cele adverbiale: *de-a lungul, de-a latul*, altele diferă de locuțiunile adverbiale prin prezența unei prepoziții ca element final sau prin articularea ultimului termen: *în afară — în afară de, la un loc — la un loc cu, pe dinainte — pe dinaintea*.

3. Unele construcții formate din adjective și prepoziții: *referitor la, conform cu, privitor la, asemănător cu* tind să devină locuțiuni prepoziționale. În acest caz adjectivul se folosește invariabil, căpătînd valoare de adverb.

De exemplu, de la o construcție ca următoarea:

Proiect privitor la întrebuințarea... veniturilor asociațiunii. ODOBESCU, S. I 475—476,

în care adjectivul *privitor* determină substantivul *proiect*, s-a ajuns la situații în care adjectivul nu mai are legătură cu vreun substantiv, fiind folosit adverbial:

Privitor la acest referat sînt multe de spus.

Este necorectă folosirea adjectivului sub formă invariabilă atunci cînd stă pe lîngă un substantiv:

Nu s-au găsit actele privitor la această problemă (corect: *privitoare la*).

4. Expresiile *în (ceea) ce privește, cît privește*, din punct de vedere sintactic propoziții subordonate, sînt simțite ca echivalente ale locuțiunii prepoziționale *cu privire la*. Cu toate acestea ele nu pot fi considerate locuțiuni prepoziționale, deoarece conțin un verb la un mod predicativ:

***În ce privește** banii datorați, am să ți-i înapoiez curînd.*

Acordul greșit al predicatului (*privește*) cu complementul direct (*banii*), interpretat ca subiect (*în ce privesc banii datorați...*), care se întîlnește în limba vorbită, este încă o dovadă că această construcție este analizată și deci nu poate fi considerată locuțiune prepozițională.

4. Pot fi folosite ca prepoziții și alte părți de vorbire, dintre care unele au în acest caz o formă specifică:

a. adverbe cu formă articulată: *înaintea, dinaintea, dedesubtul, îndărătul, împotriva.*

Observații. 1. Prezența articolului la aceste adverbe se datorește faptului că sînt la origine construcții formate din prepoziții și substantive (*împotrivă* < *în* + *potrivă*) sau din prepoziții și adverbe simțite și analizate ca substantive (*înapoi* < *în* + *apoi*, *înainte* < în + *ainte*, *dinainte* < *de* + *în* + *ainte*). Urmate de un determinant, aceste construcții au devenit locuțiuni prepoziționale, substantivul sau adverbul din interiorul lor articulîndu-se. Prin contopirea prepoziției cu substantivul sau cu adverbul următor au rezultat adverbe care, articulate, au valoare de prepoziții.

2. *Deasupra* (mai vechi *asupra*) are aceeași formă și ca adverb (*șade deasupra*) și ca prepoziție (*deasupra casei*).

b. substantive: *grație, mulțumită.*

***Grație** străduinței depuse și-a atins scopul.*

*Într-o iarnă, **mulțumită** unui om de inimă... izbutise să pătrundă în corpul privilegiat al hamalilor de la gară.* COCEA, F. SL. 8.

Observație. Prepoziția *mulțumită* (regional și învechit *mulțămită*) avînd sensul „cu ajutorul" s-a dezvoltat din construcții ca *a aduce (a da, a face) mulțămită cuiva*, unde avea valoare de substantiv cu sensul „mulțumire".

c. verbe (participii) : *datorită.*

Observații. 1. *Datorită* a fost creat direct după modelul lui *mulțumită*, din participiul verbului *a datori*.

2. Au tendința de a deveni prepoziții, adică de a lega două părți de propoziție, unele adverbe ca, de exemplu, *conform, contrar*, atunci cînd sînt urmate de un dativ. În acest caz însă ele își păstrează în mare măsură sensul lor lexical :

Vă invit dar ... ca de urgență să satisfaceți, ***conform legii***, *justele reclamațiuni ale doamnei directoare.* CARAGIALE, O. I 206.

3. Adverbele *ca, decît* și *cît* atunci cînd introduc complementul comparativ pot fi urmate direct de un acuzativ, apropiindu-se prin aceasta de valoarea de prepoziție (vezi § 298) : *la fel de bun* ***ca mine***, *mai frumos* ***decît tine***, *înalt* ***cît tine***, ca și *a venit* ***la tine***, *seamănă* ***cu tine***. Adverbul *decît* mai poate avea construcție de prepoziție și cînd exprimă cumulul sau excepția :

A mai venit și altcineva ***decît tine***.

N-a venit nimeni altcineva ***decît tine***. (Vezi § 674, 679.)

CLASIFICAREA PREPOZIȚIILOR DUPĂ FELUL PĂRȚILOR DE VORBIRE PE CARE LE LEAGĂ

§ 303. Folosirea prepozițiilor este determinată de felul raporturilor sintactice dintre părțile de vorbire pe care le leagă, ca și de sensul lexical al acestora. În timp ce determinantele verbelor, ale substantivelor, ale pronumelor și ale numeralelor se construiesc cu aproape toate prepozițiile, deoarece verbele și celelalte părți de vorbire amintite pot exprima raporturi sintactice numeroase, adjectivele și adverbele, exprimînd mai puține raporturi, se construiesc numai cu anumite prepoziții.

Chiar atunci cînd unele verbe au un mod de construcție mai limitat, primind de obicei determinări introduse de anumite prepoziții, acest mod de construcție poate fi călcat și în locul prepozițiilor obișnuite pot apărea alte prepoziții. De exemplu, verbul *a cînta* are determinări instrumentale introduse de obicei prin prepozițiile *din* sau *la* (*cîntă* ***din*** *gură, cîntă* ***la*** *pian*) ; alături de acestea apare rareori și prepoziția *cu* (*cîntă* ***cu*** *trompeta*).

În cazul adjectivelor și al adverbelor asemenea posibilități sînt mult mai limitate : adjectivul *frumos* este determinat de complemente de relație introduse numai prin prepoziția *la* (*frumos* ***la*** *chip*).

Există însă, foarte rar, verbe care apar urmate numai de prepoziții, și numai de anumite prepoziții. Astfel, verbul *a decurge* apare numai însoțit de prepoziția *din* (*decurge din*), iar *a consta* numai cu prepozițiile *din* sau *în* (*constă din, în*).

În general, după felul părților de vorbire pe care le leagă, prepozițiile se pot grupa în modul următor :

1. Prepoziții care leagă un verb (sau o locuțiune verbală) :

a. de un substantiv, de un pronume sau de un numeral cu valoare de substantiv. În această situație sînt toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, cu excepția lui *pînă* :

Teaca neagră, ferecată ***în*** *alamă și înflorită* ***cu*** *argint, a săbiei încovoiate sclipea* ***la*** *soarele verii.* SADOVEANU, O. III 154.

Eu, am n-am să-ntîlnesc ***pe*** *cineva,* ***la*** *zece fix mă duc* ***în*** *tîrg.* CARAGIALE, O. VI 89.

Observație. Prepoziția *pînă* în mod obișnuit nu leagă verbul direct de un substantiv, ci se alătură altei prepoziții : *Trenul merge* ***pînă la*** *Sinaia.*

Totuși ea poate sta și singură înaintea cîtorva substantive care exprimă noțiuni temporale, avînd de obicei valoare adverbială : *pînă seara, pînă luni, pînă joi, pînă luna viitoare, pînă săptămîna trecută* (vezi § 340).

b. de un verb la infinitiv. În această situație sînt prepoziția *a*, prepozițiile compuse cu *a* : *de a, fără a, pentru a, pînă a, spre a* și locuțiunile prepoziționale de tipul *înainte de a, în loc de a* :

A plecat ***fără a****-și lua rămas bun.*

Ajungem sub brad ***înainte de a*** *se lumina ziua.* SADOVEANU, O. XIV 505.

c. de un supin : *de* (și compusele cu *de*), *din, după, în, la, pe, pentru, spre* :

O pocitanie de om umbla cu arcul ***după*** *vînat paseri.* CREANGĂ, P. 244.

d. de un adverb : *cu, de, din, dintru, în, întru, pe, pînă.*

Da, stăpîne, zise Harap-Alb, lăsînd ochii ***în*** *jos.* CREANGĂ, P. 208.

Observație. Prepoziția *la* apare pe lîngă cîteva adverbe, care au, în acest caz, valoare de substantive : *la (o) adică, la sigur.*

Interjecțiile cu funcțiune de predicat se pot construi cu oricare dintre prepozițiile cu care se construiesc verbele (vezi § 417). O situație specială are interjecția *vai*, ca și unele interjecții din limba populară, ca de exemplu *aman, haram, halal*, care se construiesc numai cu prepoziția *de* : *vai de mine, halal de el.*

Cînd verbul lipsește (în propozițiile eliptice de verb, cu verbul subînțeles sau în propozițiile nominale) se folosește acea prepoziție care ar fi trebuit să lege verbul de partea de vorbire cu funcțiune de determinant :

Într*-un colț al odăiei, cîteva merțe de fasole;* ***în*** *altul sămînța de cînepă;* ***în*** *al treilea o movilă de mere domnești și pere de Rădășeni.* CREANGĂ, A. 96.

2. Prepoziții care leagă un substantiv, un pronume sau un numeral :

a. de un substantiv, de un pronume sau de un numeral. În acest caz prepozițiile diferă după natura substantivului determinat. Prepozițiile folosite de obicei după orice fel de substantiv sînt : *cu, de, despre, din, dinspre, dintre, dintru, după, fără, pentru.*

Coș ***cu*** *flori.*

Tabloul ***din*** *perete.*

Cînd însă substantivul determinat este de natură verbală (infinitiv, supin, participiu substantivizat sau substantiv derivat de la verb) sau exprimă un sens legat de o acțiune se poate construi cu orice prepoziție sau locuțiune prepozițională cu care s-ar construi verbul corespunzător :

Merge ***spre*** *casă.*

Drumul ***spre*** *casă.*

Mașina oprește ***în fața*** *gării.*

Oprirea ***în fața*** *gării.*

b. de un verb la infinitiv sau la supin. Mai obișnuită este pentru infinitiv prepoziția compusă *de a* și pentru supin *de*:

Dorul ***de a*** *cînta.*

Pofta ***de*** *hoinărit.*

Și în acest caz, ca și în cel precedent, dacă substantivul determinat este de natură verbală sau exprimă un sens legat de al unui verb se poate construi cu orice prepoziție care leagă un verb de un infinitiv sau de un supin.

c. de un adverb: *de*, mai rar *din*, *dintru*, *în*, *întru*, *pînă* (*casa* ***de*** *sus*, *drumul* ***pînă*** *acolo*). Dintre aceste prepoziții, *în*, *întru*, *dintru* apar de obicei după substantive de natură verbală sau care exprimă o acțiune:

Mersul ***în*** *sus e mai anevoios.*

3. Prepoziții care leagă un adjectiv:

a. de un substantiv sau substitut al lui: *de*, *în*, *la*, *pe la*, (rar) *după*:

Mare ***la*** *trup.*

Tari ***de*** *cap.*

Din, *dintre*, *între* (introduc termenul de comparație al superlativului relativ):

Cel mai mare ***dintre*** *toți.*

Între *aceste locuințe, cea mai mare și mai gospodărească era casa lui Dănilă.* GALACTION, O. I 155.

Cînd adjectivul determinat este de natură verbală sau are un sens apropiat de al unui verb, se poate construi cu orice prepoziție cu care se construiește verbul corespunzător.

Observație. În construcții de tipul: *frumos* ***peste*** *măsură*, *greu* ***peste*** *puterile cuiva*, *gros* ***de*** *o palmă*, *ușor* ***ca*** *visul*, cînd se schimbă ordinea cuvintelor, substantivul se leagă de adjectiv prin *de*: *peste măsură* ***de*** *frumos*, *peste puterile cuiva* ***de*** *greu*, *de o palmă* ***de*** *gros*, *ca visul* ***de*** *ușor*.

b. de un supin: *de*, *la*:

Ușor ***la*** *purtat.*

Greu ***de*** *înțeles.*

4. Prepoziția care leagă un adverb de altă parte de vorbire: de un substantiv, de un substitut al acestuia, de un adjectiv, de un adverb sau de un verb la supin este *de*:

Îl trînti așa ***de*** *grozav, de îl băgă pînă în gît în pămînt.* ISPIRESCU, L. 88.

O casă grozav ***de*** *înaltă.*

Pantofi ușor ***de*** *purtat.*

De un infinitiv, adverbul este legat prin *de a*:

Li era amu și lor greu ***de a*** *tot fi cumătri!* SBIERA, P. 188.

FORMA CUVÎNTULUI PRECEDAT DE PREPOZIȚIE

CAZUL NUMELUI PRECEDAT DE PREPOZIȚIE

§ **304**. 1. Majoritatea prepozițiilor simple și compuse se construiesc cu substantive, pronume, adjective, numerale în cazul acuzativ.

Se scutură din ***salcîmi*** *o ploaie de* ***miresme****.* DELAVRANCEA, V. V. 233.

Ăsta-i Ile Caraiman de la ***Runc****, tovarăș de* ***cărăușie*** *cu* ***mine****.* SADOVEANU, O. XVIII 19.

În același fel se construiesc și locuțiunile prepoziționale al căror ultim element e o prepoziție:

Veți plăti cu capul obrăznicia ce ați întrebuințat față cu ***mine****.* CREANGĂ, P. 263.

Răspunseră toți, afară de doi juni ***boieri****.* NEGRUZZI, S. I 149.

2. Prepozițiile *asupra* și *(în) contra* se construiesc cu cazul genitiv.

Să aruncăm dar o ochire asupra ***trecutului****.* BĂLCESCU, O. II 11.

A! nu se poate! Vom lupta contra ***oricui****...* CARAGIALE O. VI 127.

Observație. În limbajul comercial, prepoziția *contra* se construiește și cu acuzativul: *am predat pachetul contra* ***chitanță****; contra* ***cost****.*

Tot cu genitivul se construiesc și prepozițiile provenite din adverbe cu formă articulată, ca și locuțiunile prepoziționale care au ca ultim element un adverb articulat:

Se făcu foc și pară de mînie, se turbură de necaz și nu mai vedea înaintea ***ochilor****.* ISPIRESCU, L. 27.

Domnița trecu pe dinaintea ***fratelui*** *care păzea ușa.* SADOVEANU, O. X 230.

Observație. Aceste prepoziții se construiesc cu genitivul deoarece unele dintre ele sînt la origine locuțiuni prepoziționale formate din prepoziții și substantive, iar altele, locuțiuni prepoziționale formate dintr-o prepoziție și un adverb simțit și analizat ca substantiv, care s-au construit întocmai ca locuțiunile în componența cărora intră un substantiv propriu-zis: *înaintea casei*, ca și *în fața casei*. (Vezi și observația de la § 302 pct. 4a.)

Se mai construiesc cu genitivul locuțiunile prepoziționale formate dintr-o prepoziție și un substantiv articulat.

Și cum ajung, spînul se înfățișează înaintea împăratului, cu cartea din partea ***craiului****.* CREANGĂ, P. 208.

Toate categoriile menționate la acest punct se mai pot construi:

a. cu un adjectiv posesiv în acuzativ:

Cine nu e cu noi e contra ***noastră****.*

Înaintea ***noastră*** *drumul se așterne alb, neted, pe sub colnice.* VLAHUȚĂ, O. A. II 125.

Văzînd cearta iscată între tata și mama din pricina ***mea****, a zis.* CREANGĂ, A. 18.

b. cu pronumele personal în dativ, forma neaccentuată, cu valoare posesivă:

Astfel zise lin pădurea,
*Bolți asupră-****mi*** *clătinînd.* EMINESCU, O. I 111.
*Împrejuru-****ne*** *s-adună*
Ale Curții mîndre neamuri. EMINESCU, O. I 101.
*În lături, înainte, în urmă-****i*** *totul moare!* ALECSANDRI, P. III 290.

Observație. Prepozițiile provenite din adverbe cu formă articulată, ca și locuțiunile prepoziționale în componența cărora intră ca ultim element un adverb articulat sau

un substantiv, cînd sînt construite cu un pronume personal neaccentuat în dativ pot avea și formă nearticulată: *înainte-ți, împotrivă-i, în urmă-i, în față-i,* și formă articulată: *înaintea-ți, împotriva-i, în urma-i, în fața-i* (vezi și § 146).

Pe cîtă vreme forma nearticulată este veche și mai obișnuită, forma articulată este mai nouă și se folosește rar.

3. Se construiesc cu dativul cîteva prepoziții provenite din substantive și participii: *grație **ție**, mulțumită **lui**, datorită **cuiva*** etc.

*Grație **ție** am primit răspuns imediat.*

Tot cu dativul se mai construiesc și cîteva adverbe care au tendința de a deveni prepoziții: *potrivit **planului**, conform **hotărîrii** luate.* Ele sînt urmate de dativ întocmai ca verbele sau adjectivele de la care provin: ***ți** se potrivește, mă conformez (conform) **ordinului**.*

FORME VERBALE PRECEDATE DE PREPOZIȚIE

§ **305**. Dintre toate formele verbale nu pot fi precedate de prepoziție decît infinitivul și supinul.

Prepoziția *a* se construiește cu verbe la modul infinitiv. Ea a devenit în acest caz semn al infinitivului:

***Pentru a nu rezleți** feciorii de pe lîngă sine mai dură încă două case alături.* CREANGĂ, P. 3.

Un număr mare de prepoziții se construiesc cu verbe la supin (vezi § 303 pct. 1 c):

*Cînd te-i sătura **de strujit** pene, vei pisa malai.* CREANGĂ, P. 5.

Prepozițiile *fără* și *pînă* pot preceda un verb la modul conjunctiv. În acest caz însă *să* are, pe lîngă rolul de semn al conjunctivului, și valoare de conjuncție, construcțiile *fără să* și *pînă să* fiind locuțiuni conjuncționale (vezi § 348, 383, 408).

*Îndată se și azvîrle pe iapă și încunjură iazul de trei ori, **fără să se răsufle**.* CREANGĂ, P. 51.

***Pînă să nu crape** de ziuă, poate că vom fi chemați să facem cea mai mare jertfă pe care are dreptul patria s-o ceară de la un om.* CARAGIALE, O. III 142.

Atunci cînd o prepoziție se construiește direct cu verbe la moduri personale, îndeplinește rol de conjuncție (vezi § 309).

ARTICULAREA SUBSTANTIVULUI DUPĂ PREPOZIȚIE

§ **306**. În general, substantivul precedat de prepoziție nu se articulează, indiferent dacă obiectul exprimat de substantiv este cunoscut sau nu vorbitorului.

Sub formă articulată poate apărea numai atunci cînd este determinat de un atribut sau de o propoziție atributivă:

*Stau pe **scaun***

dar: *Stau pe **scaunul** cel mare*;

Se plimbă ***prin parc,***
dar : *Se plimbă* ***prin parcul de lîngă casă.***

Cînd însă prepozițiile sînt construite cu substantive nume de persoane care desemnează o ființă unică în momentul dat pentru subiectul vorbitor, substantivele pot fi articulate chiar dacă nu sînt însoțite de un determinant :

A chemat ***pe doftorul*** *să-l îngrijească.* CARAGIALE, O. IV 195.
Mă întorc ***de la mama.***

O situație deosebită au prepozițiile *cu* și *de-a*, precum și prepozițiile care cer genitivul sau dativul, după care substantivul poate fi articulat chiar dacă nu este determinat printr-un atribut și nici nu exprimă nume de persoane unice pentru vorbitor.

Scriu ***cu creionul.***
Merge ***cu cîinii*** *la vînătoare.*
Lemnele se vînd ***cu metrul.***
Hai să ne jucăm ***de-a școala.***
Nu mînca bomboane ***înaintea mesei.*** (Vezi § 104, 105.)

SENSUL LEXICAL ȘI VALOAREA SINTACTICĂ A PREPOZIȚIEI

§ **307.** Prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sînt complet lipsite de sens lexical.

Datorită rolului lor de cuvinte ajutătoare, prepozițiile au, în general, sensuri lexicale abstracte. Aceste sensuri se află la baza valorilor sintactice pe care le au părțile de propoziție în construcție cu diferite prepoziții.

De obicei prepozițiile au mai multe sensuri. Din ele se desprinde un sens sau, rar, două sensuri fundamentale sau de bază. Astfel, prepoziția *cu* exprimă asocierea, *fără* aspectul negativ al asocierii, *în* interiorul unui obiect, *lîngă* spațiul situat în imediata apropiere a unui obiect. Gradul de abstractizare a sensului nu este același la toate prepozițiile. Unele prepoziții ca *a*, *de*, *despre* sînt mai abstracte decît altele ca *lîngă*, *sub*. Adeseori aceeași prepoziție poate exprima atît sensuri abstracte, cît și concrete : prepoziția *despre* exprimă mai multe sensuri, printre care direcția, sens concret, și relația, sens abstract. Uneori sensul abstract este clar, ca în cazul prepoziției *fără*, în timp ce cel concret este mai puțin clar, ca la *asupra*.

În ce privește sensul lexical al prepozițiilor este demnă de subliniat mai ales deosebirea dintre prepoziții, pe de o parte, și locuțiunile prepoziționale, adverbele și celelalte părți de vorbire folosite ca prepoziții, pe de alta. Pe cînd sensul lexical al prepozițiilor propriu-zise este mult mai slab, celelalte categorii de prepoziții au un sens lexical mai puternic. Aceasta se explică prin faptul că elementele constitutive ale locuțiunilor prepoziționale, ca și prepozițiile provenite din alte părți de vorbire își mai mențin sensul pe care îl au ca substantive, adverbe, pronume etc., pe cînd la prepozițiile propriu-zise legătura cu cuvintele din care provin nu se cunoaște, în cele mai multe cazuri. De obicei, pierderea sau păstrarea sensului lexical este strîns legată și de vechimea prepoziției : prepozițiile

vechi sînt mai abstracte, cele mai noi, provenite din alte părți de vorbire, sînt mai puțin abstracte, avînd de multe ori sens lexical destul de puternic. Să se compare din acest punct de vedere prepozițiile amintite mai sus cu *înaintea* și *împotriva*, mai noi.

Prepozițiile compuse din alte prepoziții cu sens lexical mai abstract, deși analizabile în ce privește elementele lor componente, posedă și ele un sens lexical la fel de abstract ca și cel al prepozițiilor din care sînt compuse : *despre*, *de la*, *pe la*. Uneori sensul prepoziției compuse este astăzi același cu sensul uneia singure dintre prepozițiile simple care au servit ca elemente de compunere : *fără de*, mai vechi și popular, înseamnă același lucru ca și *fără*; *înspre*, ca și *spre*.

De vechimea prepoziției și de gradul ei de abstractizare depinde numărul mai mare sau mai mic al sensurilor pe care le posedă și al raporturilor sintactice pe care le exprimă. Pe cîtă vreme prepozițiile mai vechi exprimă mai multe raporturi, atît concrete (loc, timp), cît și abstracte (cauză, scop, mod, relație etc.), prepozițiile noi și în special locuțiunile prepoziționale, adverbele și celelalte părți de vorbire folosite cu valoare de prepoziție exprimă raporturi puțin numeroase, în special concrete. De exemplu, prepoziția *în* introduce complemente circumstanțiale care exprimă locul, timpul, modul, cauza, scopul, relația etc. (vezi § 328), în timp ce *îndărătul* exprimă numai locul :

*Iar mireasa viorică i-aștepta-**ndărătul** ușii.* EMINESCU, O. I 87.

Puțin numeroase sînt și raporturile exprimate de locuțiunile prepoziționale : *în fața*, *în dosul* exprimă numai locul, *din pricina*, *din cauza* numai cauza, iar *în urma* exprimă locul, timpul și cauza :

*Fluturi mulți, de multe neamuri, vin **în urma** lui un lanț.* EMINESCU, O. I 87 (locul).

*Aici, **în urma** frigului au venit călduri uscate.* CARAGIALE, O. VII 34 (timpul).

***În urma** sperieturii s-a îmbolnăvit* (timpul și cauza).

Între sensul lexical al prepoziției și cel al cuvintelor cu care se construiește există o strînsă legătură. Această legătură constă în raportul sintactic pe care îl exprimă prepoziția, în valoarea ei sintactică.

Valoarea prepoziției într-un anumit context este determinată într-o măsură mai mare sau mai mică de sensul cuvintelor pe care le leagă, adică de elementul determinat și de determinantul lui. Astfel, în exemplele :

***În** cinci, șase **sate**, abia, abia putu nemeri una după placul ei.* CREANGĂ, P. 4;

***În clipa** aceasta este cu copiii ei.* ISPIRESCU, L. 4,

valoarea locală sau temporală a prepoziției *în* se desprinde din sensul substantivelor cu rol de determinant (*sate*, *clipa*).

Atunci cînd substantivul are un sens abstract, valoarea prepoziției devine la rîndul ei abstractă, fiind mai greu de precizat.

*Ș-adormi tîrziu cu mine-**n** gînd*
Ca să visezi de mine! COȘBUC, P. I 193.

În alte împrejurări, prepoziția capătă o anumită valoare numai datorită sensului verbului determinat, de care depinde complementul construit cu ajutorul ei.

În propoziția:

Sarcinile s-au împărțit ***între*** *membrii colectivului,*

între exprimă ideea de distribuție datorită verbului *a împărți*, pe lîngă care stă; în propoziția:

Casa se află ***între*** *brazi,*

între exprimă ideea de situare în intervalul dintre mai multe obiecte datorită verbului *a se afla*, pe lîngă care stă.

Cînd prepoziția face parte dintr-o expresie sau dintr-o locuțiune formată din mai multe cuvinte, se poate ca sensul ei să fie mai puțin clar, iar funcțiunea sintactică a părții de propoziție pe care o introduce în cadrul expresiei sau al locuțiunii să fie diferită de a acesteia din urmă. Locuțiunea adverbială *nas în nas* (*a se întîlni* ***nas în nas*** *cu cineva*) îndeplinește de obicei funcțiunea de complement circumstanțial de mod, în timp ce prepoziția *în* introduce de fapt un complement circumstanțial de loc (*în nas*).

Uneori sensul prepoziției este foarte puțin clar, funcțiunea sintactică a părților de propoziție introduse fiind la rîndul ei foarte greu de stabilit, ca în exemplul următor:

S-a făcut ***de*** *zece.*

Unele prepoziții, în anumite construcții (cu un substantiv sau cu altă parte de vorbire), și-au slăbit valoarea, ajungînd mijloace morfologice speciale:

— *pe* cînd introduce complementul direct este folosit ca semn al cazului acuzativ: *L-am întrebat* ***pe*** *Vasile*;

— *a* urmat de un infinitiv a devenit semn al acestuia: *Începe* ***a*** *ninge*, iar urmat de numerale, de pronume nehotărîte, de adjective care exprimă o idee de număr nedeterminat sau de anumite substantive în acuzativ, poate servi la formarea unor construcții cu valoare de genitiv (vezi § 311 C): *Chipurile* ***a*** *doi copii*;

— construcția în care apare *la* urmat de numerale sau de substantive în acuzativ este echivalentă cu dativul: *Am cumpărat cărți* ***la*** *copii* (= copiilor).

În anumite situații același raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar mai multe prepoziții. De exemplu, succesiunea în timp poate fi exprimată cu ajutorul prepozițiilor *cu, de, după*: *zi de zi, zi după zi, zi cu zi*; *seară de seară, seară după seară.* Direcția unei mișcări se exprimă atît cu prepoziția *către*, cît și cu *spre*:

Apucînd calea ***către*** *răsărit, s-a dus.* ISPIRESCU, L. 4.

Cînd soarele se pleacă ***spre*** *apus... farmecul tainic al singurătății crește.* ODOBESCU, S. III 17.

Uneori, în anumite stiluri, o prepoziție capătă un sens nou cu care tinde să ia locul alteia: *de* introducînd atributul care exprimă materia este înlocuit din ce în ce mai des în limba vorbită și în stilul comercial cu *din* (*haine* ***din*** *stofă*, în loc de *haine* ***de*** *stofă*). Stilul beletristic însă nu admite această înlocuire, pe care o consideră necorectă.

Există sinonimie nu numai între prepoziții, ci și între o prepoziție și o locuțiune: *de, din* (cauzale) și *din cauza*; *cu* — *împreună cu* (exprimînd asocierea), ca și între două locuțiuni. După modelul unei locuțiuni vechi

poate să apară o locuţiune sau o prepoziţie nouă. În această situaţie sînt, de exemplu, *din pricina* şi *din cauza*. Locuţiunea mai nouă *din cauza* tinde să ia locul celei vechi *din pricina*, iar *în urma* locul lui *înapoia*.

Prepoziţiile, mai ales *de, în, pe, pînă*, pot forma compuse cu alte prepoziţii. *De* pe lîngă altă prepoziţie ajută la exprimarea punctului de plecare, *pe* conferă prepoziţiei căreia i se alătură o nuanţă de aproximaţie etc.:

*De ce te-ai dus **de lîngă** mine?* TOPÎRCEANU, O. I 241.

*Soarele sfinţea **pe după** dealuri.* MACEDONSKI, O. III 9.

Adeseori, mai ales în limba vorbită, pentru a se putea exprima nuanţe de sens cît mai variate, există tendinţa de a se acumula mai multe prepoziţii:

*Era de loc de peste munţi; dintr-un sat **de pe lîngă** Breţcu.* SADOVEANU, O. XIV 62.

Pe lîngă adverbe, prepoziţiile au de obicei valori asemănătoare cu cele pe care le au pe lîngă alte prepoziţii; *de* exprimă punctul de plecare, *pe* aproximaţia, *pînă* limita unei extensiuni:

*A plecat **de** aici.*

*Nu l-am văzut **pe** acolo.*

*De la Ploieşti **pînă** aici sînt 60 de km.*

Există cazuri cînd prepoziţia care stă pe lîngă un adverb nu-i modifică esenţial sensul, ci i-l întăreşte: *de-abia, în curînd* au valoare asemănătoare cu *abia, curînd.*

***De-abia** apucasem a adormi şi un vis fantastic veni.* NEGRUZZI, S. I 60.

***Abia** ţi-ai întins mîna, sare ivărul la uşă.* EMINESCU, O. I 155.

*Şi cu venirea ta (care cred că va fi **în curînd**), te vei încredinţa că prietenul tău a făcut pentru tine mai mult decît tine.* NEGRUZZI, S. I 63.

*Vremea e turbure, **curînd** a să tune.* NEGRUZZI, S. I 58.

PREPOZIŢII FOLOSITE CU VALOAREA ALTOR PĂRŢI DE VORBIRE

§ **308**. Prepoziţiile sînt folosite uneori cu valoarea altor părţi de vorbire: adverbe, adjective. În anumite împrejurări unele prepoziţii nu mai leagă două părţi de vorbire în raporturi de dependenţă, ci pot exprima diferite valori ca: aproximaţia — valoare apropiată de a unor adverbe; cantitatea mare, nedeterminată — valoare apropiată de a unor adjective.

*Au venit **la** douăzeci de oameni* (= cam douăzeci).

*Am mîncat **la** pîine* (= multă pîine).

În vorbirea familiară, cînd două sau mai multe părţi de propoziţie coordonate între ele sînt exprimate prin acelaşi cuvînt precedat de prepoziţii diferite, termenul introdus poate să apară o singură dată, de obicei la începutul sau la sfîrşitul seriei. La celelalte părţi de propoziţie e exprimată numai prepoziţia, termenul introdus de ea fiind subînţeles:

*— Vrei cafea cu lapte sau **fără**?*

*— **Fără**.*

O situație deosebită de cea de mai sus au unele prepoziții, la origine adverbe, care, probabil datorită originii lor, se pot folosi și adverbial: *Dihania se strecura pe intrarea fără ușă și tot pe acolo își scotea prada, fără ca nimeni s-o prindă asupra faptei. Larma cînilor se producea* ***după***. SADOVEANU, O. XV 300.

Mai obișnuit este folosită în acest fel prepoziția *contra*, datorită căreia s-a ajuns în mod analogic și la folosirea similară a prepoziției *pentru*.

Cine-i ***contra****, să-l vedem,*

Ca să-l știe soții! COȘBUC, P. I 302.

Trii boieri divaniști au fost ***pentru*** *și trii* ***contra***. ALECSANDRI, T. III 1467.

LEGĂTURA DINTRE PREPOZIȚII ȘI CONJUNCȚII

§ **309**. Între prepoziții și conjuncții există o strînsă legătură, deoarece atît prepozițiile, cît și conjuncțiile sînt instrumente gramaticale.

Prepozițiile se folosesc uneori cu valoare de conjuncții, ajungînd să lege fie două părți de propoziție de același fel, fie o parte de propoziție și o propoziție, fie două propoziții.

Prepoziția *cu*, ca și locuțiunea prepozițională *împreună cu* pot lega două subiecte coordonate între ele, avînd valoarea conjuncției copulative *și*:

Tata ***(împreună) cu*** *mama s-au dus la piață.*

Împreună cu conjuncția *și*, prepoziția *cu* formează locuțiunea conjuncțională copulativă *și cu*.

Din prepoziția *fără* s-a dezvoltat, regional, conjuncția adversativă *fără*:

Lumea, țara-mi strigă hoț,
C-am furat eu caii toți;
Dar eu, zău, nu i-am furat,
Făr' *cu stava i-am mînat*
De la nemeșul bogat. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 291.

Observații. 1. Datorită asemănării de sens dintre *pînă* prepoziție și *pînă* conjuncție se poate presupune fie că la baza conjuncției a stat prepoziția, fie că atît prepoziția, cît și conjuncția s-au dezvoltat dintr-un element comun, probabil un adverb.

În ce privește însă prepoziția și conjuncția *de*, nu s-au putut stabili pînă în prezent legături de sens între ele. Totuși, dintre toate teoriile emise, mai verosimilă pare cea care susține că la baza conjuncției s-ar afla prepoziția.

2. În mod greșit locuțiunea prepozițională *înainte de* este interpretată și ca locuțiune conjuncțională și construită cu un verb la un mod personal:

Abra era gata, ***înainte de****-o strigam.* W. Scott, *Rob Roy*, traducere de Petru Comarnescu (București, 1959), p. 516.

PRINCIPALELE PREPOZIŢII ALE LIMBII ROMÎNE

§ **310.** În paginile următoare sînt prezentate, în ordine alfabetică, prepoziţiile simple ale limbii romîne şi principalele ei prepoziţii compuse. Acestea din urmă, fiind formaţii libere, n-au putut fi inventariate complet. Indicaţii generale despre ele se dau însă la prepoziţiile simple din care sînt alcătuite.

În paragraful consacrat fiecărei prepoziţii s-au avut în vedere cîteva aspecte :

A. Ce părţi de vorbire leagă prepoziţia (elementul determinat de determinantul lui) şi funcţiunea sintactică a determinantului, specificată în paranteză, în ordinea din volumul de sintaxă.

B. Care este sensul fundamental al prepoziţiei, părţile de propoziţie introduse şi sensurile speciale pe care le are prepoziţia în diferite construcţii. Sensul nu a mai fost menţionat atunci cînd nu diferă de cel fundamental şi este unicul întîlnit la o parte de propoziţie. Ordinea părţilor de propoziţie este cea din volumul de sintaxă. În cazul unor construcţii deosebite s-au menţionat în paranteză părţile de vorbire introduse, ca şi părţile de vorbire cu rol de determinat.

Numele predicativ şi atributul au fost tratate împreună, deoarece au valori asemănătoare. Împreună cu aceste părţi de propoziţie merge de obicei şi elementul predicativ suplimentar, care a fost menţionat separat numai atunci cînd are o construcţie specială. La atributul care determină un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb nu s-au amintit decît valorile mai obişnuite; avînd în vedere că orice verb poate da naştere la substantive, pentru valorile mai rare sînt valabile indicaţiile date la complemente.

C. În capitole separate au fost incluse diferitele construcţii în care prepoziţia are un rol special. De asemenea au mai fost menţionate (sub C sau D) şi prepoziţiile compuse, locuţiunile prepoziţionale şi locuţiunile conjuncţionale în care intră prepoziţia.

A[1]

§ **311.** A. Prepoziţia *a* leagă :

a. un verb copulativ de un adverb (funcţiune de nume predicativ);

b. un substantiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un adjectiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcţia abstractă.

Prepoziţia *a* apare în anumite construcţii fixe, introducînd :

1. numele predicativ (asemănarea) :

Să ştiţi, măi, că asta nu-i a bine. VLAHUŢĂ, I. Ş. 85.

2. complementul indirect care exprimă :

a. direcţia propriu-zisă :

Jachetele lui, călcate zilnic, trăgeau a mare. BASSARABESCU, S. N. 41.

b. asemănarea :

Te uită în toate părţile, doară de vei vedea ceva aşa care să semene a sat. ISPIRESCU, L. 336.

3. complementul circumstanţial de mod :

Gura ta miroase-a vin
Şi braţele-a roşmarin. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 20.

Observaţie. Prepoziţia *a* a fost mult întrebuinţată în trecut, dar astăzi mare parte a întrebuinţărilor ei sînt învechite. Sensul ei fundamental era locul şi direcţia concretă.

În limba veche şi azi regional, prepoziţia *a* (înlocuită astăzi cu *la*) introduce complementul care exprimă :

1. locul :

Cînd a fost badea a munte, meream la strungă şi mulgeam oile. GR. S. VI 205.

Se păstrează în limba literară mai ales în unele construcţii devenite adverbe de loc : *acasă, afund, alături, alocuri,* unde nu se mai simte prezenţa prepoziţiei şi a substantivului din care sînt alcătuite (*a* + *casă, a* + *fund* etc).

2. scopul :

Că şi dracul mi-o boceşte
Cînd porneşte,
În vale-a peşte. MARIAN, S. 63.

C. Serveşte la formarea unor construcţii cu valoare de genitiv.

1. Introduce atributul exprimat :

a. printr-un numeral sau printr-un substantiv precedat de un numeral :

Se văd trei cai în fugă sărind şi tîrîind
Trei palide cadavre a trei viteji de oaste. ALECSANDRI, P. II 348.

b. printr-un pronume nehotărît, printr-un adjectiv substantivizat care exprimă o cantitate nedeterminată sau printr-un substantiv precedat de un adjectiv de acest fel (vezi § 307) :

[Ciocnirile] *se sfîrşeau totdeauna prin moartea a cîţiva.* NEGRUZZI, S. I 285.

Adunarea a tot satul.

c. (rar) printr-un substantiv care exprimă, de obicei, o cantitate :

Tratatul de Adrianopoli aduse ţărilor recîştigarea a parte din drepturile perdute de atîta vreme. NEGRUZZI, S. I 202.

2. Leagă o prepoziţie sau o locuţiune prepoziţională care cere genitivul de una din părţile de vorbire amintite la punctul precedent (numeral, pronume nehotărît etc.) :

Astfel îmbărbătaţi ei năvăleau unul împotriva a zece prin mijlocul vrăjmaşilor. BĂLCESCU, O. II 25.

Vitejia lui, de care a dat dovezi în 40 de războaie împotriva a duşmani groaznici. NEGRUZZI, S. I 135.

D. Semn al infinitivului, pe care îl precedă aproape întotdeauna (vezi § 259) :

E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai de spus. EMINESCU, O. I 227.

Pentru cazurile în care infinitivul apare neprecedat de prepoziţia *a* vezi § 219, 259.

Infinitivul construit cu prepoziția *a* poate fi precedat de diferite prepoziții sau locuțiuni prepoziționale: *de, fără (de), pentru, pînă, prin, spre*; *în loc de, înainte de*:

Înainte ***de a*** *dormi, ea își împreuna mînile.* EMINESCU, N. 67.

A[2]

§ **312**. Deosebită prin origine de prepoziția *a* de mai sus este prepoziția *a* de dată recentă.

A. Leagă un substantiv de un substantiv precedat de numeral (funcțiune de atribut).

B. Are un singur sens — distribuția:

10 nasturi ***a*** *5 lei fiecare.*

3 saci ***a*** *80 de kg.*

ASUPRA

§ **313**. A. Prepoziția *asupra* leagă:

a. un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensurile fundamentale: direcția concretă sau abstractă și suprafața de contact.

I. Introduce atributul care exprimă referirea:

Discuția ***asupra*** *planului lucrării a durat mult.*

II. Introduce complementul indirect care exprimă:

a. (rar) atitudinea:

Prinse dragoste ***asupra*** *unei fete.* ISPIRESCU, L. 117.

— Atuncea de ce vorbești ***asupra*** *mea?*

— Nu vorbesc ***asupra*** *dumnitale. Vorbesc de lumea asta rea, lîngă care trăim.* SADOVEANU, O. X 536.

b. referirea (cu nuanță de relație):

Nu ne putem pronunța ***asupra*** *acestei maxime.* FILIMON, O. I 123.

III. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc:

a. locul acțiunii:

Des-de-dimineață, păn-a nu fi ziuă, cucoșul cînta ***asupra*** *bordeiului.* EMINESCU, G. P. 103.

b. direcția:

Apartamentele nevestei lui, despărțite într-un capăt ce da ***asupra*** *grădinei.* NEGRUZZI, S. I 73.

Spînul răpede își ațintește privirile ***asupra*** *lui Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 233.

Observație. Uneori complementul construit cu prepoziția *asupra* poate fi interpretat atît ca un complement circumstanțial de loc, cît și ca un complement indirect, deoarece,

pe lîngă valoarea de direcţie locală sau de loc al acţiunii, exprimă şi atitudinea faţă de cineva sau ceva:

Scroafa, cum vede pe moşneag că vine ***asupra*** *ei,... o rupe de fugă.* CREANGĂ, P. 75.

2. de timp (apropierea de un moment, determinarea aproximativă a unui moment în timp, mai ales în construcţii ale limbii populare):

Şi-o venit ***asupra*** *nopţii.* S. Fl. Marian, *Descîntece poporane romîne* (Suceava, 1886), p. 243.

CĂTRE

§ **314.** A. Prepoziţia *către* (forma veche şi regională *cătră*) leagă:

a. un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut);

b. un verb sau un adjectiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental: direcţia şi apropierea.

I. Introduce atributul care exprimă locul:

Încercarea, drumul ***către*** *Nirvana, a fost tot aşa de dureroasă cît şi de strălucită.* CARAGIALE, O. III 5.

II. Introduce complementul indirect care exprimă:

a. direcţia şi apropierea:

Pasărea cea albă-ndată
Către *dînşii se arată.* ALEXANDRESCU, O. 223.

b. atitudinea faţă de cineva sau ceva:

De la venirea mea cu a doua domnie şi pănă astăzi, am arătat asprime ***către*** *mulţi.* NEGRUZZI, S. I 149.

Generos ***către*** *vrăjmaşii săi şi drept* ***către*** *toţi, poate să zică cineva că el n-a făcut altă greşeală decît aceea de a trăi prea mult.* ALEXANDRESCU, P. 245.

c. adresarea:

De din vale de Rovine
Grăim, doamnă, ***cătră*** *tine.* EMINESCU, O. I 149.

III. Introduce complementul circumstanţial:

1. de loc:

Tot da ***către*** *fîntînă zor.* COŞBUC, P. I 227.

Mai ***către*** *mijlocul grădinei să făcea că era o fîntînă de marmură albă.* ISPIRESCU, L. 244.

2. de timp:

Chiar în acea zi, ***către*** *sară, baba începu să puie la cale viaţa nurori-sa.* CREANGĂ, P. 5.

D. Prepoziţia *către* împreună cu *de* formează prepoziţia compusă *de către.*

(ÎN) CONTRA

§ **315.** A. Prepoziţia *contra* (popular şi învechit *în contra*) leagă:
a. un substantiv de natură verbală de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut);
b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).
B. Sensul fundamental: direcţia opusă şi dauna.
I. Introduce atributul care exprimă:
a. direcţia:
Înotul ***contra*** *curentului este anevoios.*
b. opoziţia:
Apărarea civilizaţiei ***în contra*** *barbariei.* BĂLCESCU, O. II 13.
II. Introduce complementul indirect care exprimă:
a. direcţia cu intenţie duşmănoasă, ostilitatea:
Fulgerele adunat-au ***contra*** *fulgerului care*
În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt şi mare. EMINESCU, O. I 146.
b. obiectul unui schimb:
Efectele emise de stat ***contra*** *împrumuturilor se numesc efecte publice.*

Observaţie. Aceasta e singura valoare cu care prepoziţia poate apărea urmată de un acuzativ:
Biletele de teatru se obţin ***contra*** *cost.*

III. Introduce complementul circumstanţial de mod care exprimă direcţia opusă:
Merg ***contra*** *vîntului.*

CU

§ **316.** A. Prepoziţia *cu* leagă:
a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de nume predicativ);
b. un substantiv, un pronume sau un numeral de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut);
c. un verb sau un adjectiv de un substantiv sau de un substitut al acestuia (funcţiune de complement).
B. Sensul fundamental: asocierea.
I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă caracterizarea:
a. prin posesie (posesorul):
Purceluşi ***cu*** *coada sfredel şi* ***cu*** *beţe-n loc de labă.* EMINESCU, O. I 84.
Deseară, la întrunire, fii ***cu*** *tact.* CARAGIALE, O. VI 122.
b. prin conţinut:
Un poloboc ***cu*** *vin*
Mergea în car pe drum, încet şi foarte lin. DONICI, F. 35.

Cartea este ***cu*** *poze.*
c. prin asociere :
Cafea ***cu*** *lapte.*
Vin ***cu*** *sifon.*
d. printr-o însuşire :
Om ***cu*** *noroc.*
2. Introduce atributul care exprimă :
a. dependenţa :
Ochilă, frate ***cu*** *Orbilă.* CREANGĂ, P. 244.
(după substantive de origine verbală sau care au sens apropiat de al unui verb)
b. instrumentul :
Pescuitul ***cu*** *undiţa.*
c. asocierea :
Traiul ***cu*** *ea îi devenise nesuferit.*
II. Introduce complementul indirect care exprimă :
a. atitudinea :
Elenuţa Rodean, chiar în familia lor, nu simpatiza decît ***cu*** *Ghiţă.* AGÎRBICEANU, A. 130.
Se luptă ***cu*** *greutăţile.*
b. asemănarea :
Nu voi vorbi deci nici de farmecul ochilor ei, nici de glasul ei ce semăna ***cu*** *suspinul amorului.* NEGRUZZI, S. I 38.
c. ataşarea sau separarea :
Calea ferată merge paralel ***cu*** *şoseaua.*
d. reciprocitatea :
Aseară pe la sfinţit,
Cu *alta te-ai întîlnit,*
Cu *alta te-ai drăgostit.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 247.

Observaţii. 1. În construcţii familiare ca *a da de pămînt cu cineva,* complementul indirect introdus prin *cu* se aseamănă, ca sens, cu un complement direct, deoarece exprimă persoana care suferă acţiunea verbului.

2. În alte construcţii ca : *terminaţi cu vorba, sfîrşiţi cu scandalul,* complementul construit cu prepoziţia *cu* poate fi interpretat atît ca un complement indirect, cît şi ca un complement circumstanţial de relaţie.

III. Introduce complementul circumstanţial :
1. de timp :
a. simultaneitatea :
Sub o rîpă stearpă, pe un rîu în spume,
. . . .
Cu *vărsarea serii un străin sosi.* BOLINTINEANU, P. I 37.
b. durata :
Nu da ***cu*** *săptămînile pe-acasă.* SADOVEANU, O. I 617.
c. succesiunea (cu substantivul repetat) :
An ***cu*** *an împărăţia tot mai largă se sporeşte.* EMINESCU, O. I 144.
Pivnicerul îi rînduia... ulcioare de vin, pe care le deşerta încet, cupă ***cu*** *cupă.* SADOVEANU, O. XI 93.

2. de cauză (de obicei cu nuanţă temporală):

Tot oraşul... se adunase ca să privească alergarea de cai, ce se prelungise până în luna lui septembrie **cu** *aşteptarea d-lui conte Voronţov.* NEGRUZZI, S. I 35.

Se luase de gînduri **cu** *atîta cheltuială.* ISPIRESCU, L. 232.

3. de mod:

a. modul propriu-zis:

Ghemotocul izbit **cu** *necaz de pămînt se desfăcu.* CARAGIALE, O. I 23.

Şi **cu** *ruşinea lui se întoarce înapoi la tată-său acasă.* CREANGĂ, P. 188.

b. măsura (cantitatea, preţul):

Mia de lemne se vinde **cu** *200 de lei.*

Maidanele Bucureştilor gemeau de soldaţi, care zăceau **cu** *sutele în ploaie.* GHICA, S. 234.

Nucile se vînd **cu** *suta.*

Că eu îl plătesc **c**-*un zlot*
Şi tu-l dai pe-o falcă tot. TEODORESCU, P. P. 132.

Observaţie. Împreună cu cuvîntul următor, de obicei un substantiv şi mai rar un adverb cu valoare substantivală, *cu* formează numeroase locuţiuni adverbiale modale, care sînt echivalente cu un adverb sau cu un gerunziu: *cu anevoie, cu blîndeţe, cu drag, cu grijă, cu nepăsare, cu neputinţă, cu binele, cu binişorul.*

4. instrumental:

a. instrumentul propriu-zis:

Iară **cu** *capul se lucrează mai greu decît* **cu** *sapa şi* **cu** *furca.* SLAVICI, O. I 53.

b. materia:

Locul fu arat şi sămănat **cu** *păpuşoi.* SLAVICI, O. I 65.

Bunicul a adus copiilor un coş plin **cu** *struguri.*

5. sociativ:

Să-şi vadă el sămănăturile lui, să meargă la ele **cu** *preuteasa.* SLAVICI, O. I 65.

Observaţie. Uneori complementul circumstanţial introdus de prepoziţia *cu* poate fi interpretat atît ca instrumental, cît şi ca sociativ (vezi § 657).

6. de relaţie:

Numai aş vrea să ştiu cum rămîne **cu** *moşu-tău?* CREANGĂ, P. 187.

E student numai **cu** *numele.*

C. Leagă două elemente ale subiectului multiplu, avînd valoarea conjuncţiei *şi*:

Au sosit aci George **cu** *Florica.* REBREANU, I. II 153.

D. 1. Împreună cu alte părţi de vorbire, de obicei substantive, adjective, adverbe, formează locuţiuni prepoziţionale care introduc complemente:

indirecte: *de faţă cu, în raport cu*;

de loc: *alături cu*;

de timp : *începînd cu, o dată cu* ;
de mod : *potrivit cu, conform cu, la fel cu, asemenea cu* ;
sociative : *împreună (şi) cu, la un loc cu, cu tot cu* ;
de relaţie : (învechit şi popular) *faţă cu* ;
concesive : *cu tot.*

Mă aşezai ***alături cu*** *ea.* EMINESCU, G. P. 106.

Mihai, ***potrivit cu*** *hotărîrea ţării, se gîndi a dobîndi ajutor şi din alte părţi.* BĂLCESCU, O. II 41.

Culege o poală de somnoroasă, pe care o fierbe ***la un loc cu*** *o vadră de lapte dulce.* CREANGĂ, P. 214.

În toată purtarea ei ***faţă cu*** *Radu punea un fel de căldură.* VLAHUŢĂ, N. 15.

2. Intră în prepoziţia compusă *de cu* care introduce complementul circumstanţial de timp exprimat printr-un substantiv cu sens temporal, adeseori în corelaţie cu *pînă (în)*. Complementul indică punctul de plecare :

Doarme făr-a se trezi
De cu *zori şi pînă-n seară,*
De cu *seară pînă-n zi.* ALECSANDRI, P. III 396.

DE

§ **317.** A. Prepoziţia *de* leagă :

a. un adverb nume predicativ de un supin sau de un infinitiv (funcţiune de subiect) ;

b. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral, de un adverb, de un supin sau de un infinitiv (funcţiune de nume predicativ) ;

c. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral, de un adverb, de un supin sau de un infinitiv (funcţiune de atribut) ;

d. un verb de un substantiv sau de un adjectiv (funcţiune de complement sau de element predicativ suplimentar), de un pronume, de un numeral, de un adverb, de un supin sau de un infinitiv (funcţiune de complement) ;

e. un adjectiv de un substantiv, de un adjectiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb sau de un supin (funcţiune de complement) ;

f. un adverb de un adjectiv, de un adverb sau de un supin (funcţiune de complement) ;

g. o interjecţie de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensurile fundamentale : direcţia, separarea sau apropierea de un punct, relaţia :

I. Introduce subiectul :

E prea greu pentru noi ***de*** *răspuns la aşa întrebare.* CARAGIALE, O. III 315.

Lesne-i ***de-a*** *se descuraja şi* ***de*** *a muţi cînd se vede cineva departe de ai săi.* ALECSANDRI, S. 31.

Observaţie. Construcţia în care infinitivul precedat de prepoziţia *de* joacă rol de subiect este cărturărească. Cu aceeaşi funcţiune, infinitivul poate apărea şi neprecedat de prepoziţia *de* (vezi § 311 D).

II. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă:
a. posesia:
— posesorul:
O avere **de** *om.* CARAGIALE, O. I 200.
— obiectul posedat:
Cestiunea dezrobirii ţiganilor ... a început a se agita prin însăşi iniţiativa parţială a stăpînilor **de** *ţigani.* KOGĂLNICEANU, O. 120.
— dependenţa:
Eşti fecior **de** *împărat.* CARAGIALE, O. I 119.
Pui **de** *vrabie.*
— apartenenţa:
Şi pe margini **de** *caiete scriam versuri dulci.* EMINESCU, O. I 140.
Cap **de** *masă.*
Mijloc **de** *oraş.*
b. partitivul:
E **d**-*ai noştri, e patriot!* CARAGIALE, O. VI 50.
Este el, cum îl arată sabia lui şi armura,
Cavaler **de** *ai credinţei...?* ALEXANDRESCU, P. 12.
Cuconu Ioniţă scoase două sferturi **de** *irmilic.* HOGAŞ, DR. II 99.
Un sfert **de** *metru.*

Observaţie. Pentru construcţiile partitive în care determinatul este eliptic, ca şi pentru cele de tipul *un coleg de-al nostru*, vezi § 163.

c. specia:
Tratat **de** *pace.*
Meseria **de** *cizmar.*
Marea artă e **d**-*a arunca la o parte scheletul şi* **d**-*a răzbuna natura insultată.* DELAVRANCEA, PAR. 45.
d. însuşirea:
Fetiţa îşi ridica genele, lunecîndu-şi căutătura ei **de**-*o dulce şi nevinovată sfială.* VLAHUŢĂ, N. 137.

Observaţie. Construcţiile de acest fel sînt adeseori expresii şi locuţiuni: *de nepovestit, de minune, de rîs, de nedescris*:
Discuţia este **de** *prisos.* CAMIL PETRESCU, B. 69.

e. conţinutul:
Un coş **de** *mere.*
f. originea, provenienţa:
Şi tu, bade, aşa-ai gîndit
Că io-s floare **de** *găsit.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 234.

g. materia:

— materia propriu-zisă (materia din care este făcut un obiect sau materia măsurată):

*Azi Mihnea a-mbrăcat chepeneag **de** catifea roșie cu ceaprazuri și cu bumbi **de** aur, cioareci albi tiviți cu găitane **de** fir.* ODOBESCU, S. I 71.

*Un metru **de** pînză.*

— elementele constitutive:

Ieșit-a-n cale-ales alai
***De** sfetnici mulți și mult popor.* COȘBUC, P. I 56.

h. locul existenței:

*Casele **de** aici sînt acoperite cu țiglă.*

i. momentul existenței:

*Ce să vă spun vouă, oameni **de** ieri, eu omul veacului.* NEGRUZZI, S. I 245.

j. prilejul:

*Serbarea **de** sfîrșit de an.*

k. natura, cauza:

*Un geamăt **de** durere în vale îl oprește.* BOLINTINEANU, O. 53.

l. destinația:

*Nici tu nu ești **de** împărat, nici împărăția pentru tine.* CREANGĂ, P. 186.

*D. Georgescu... pornește din salonul **de** așteptare să meargă la ghișet.* CARAGIALE, O. II 2.

m. măsura (cantitatea, valoarea, dimensiunea, vîrsta, prețul):

*O bancnotă **de** cinci lei.*

*Făceam un chef **de** mii de lei.* CREANGĂ, A. 41.

Plînge inimioara-n mine
*Ca copilul **de** trei zile.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 114.

*Verișorul era numai **de** vro nouăsprezece ani.* ALECSANDRI, O. C. 56.

Observație. Atributul este de obicei un numeral cardinal cu valoare de substantiv sau un substantiv determinat de un numeral cu valoare de adjectiv.

n. autorul:

*Poezii **de** Eminescu.*

2. Introduce atributul care exprimă:

a. specia prin denumire:

*Ziua **de** vineri, 25 mai, mi-o consacru deci de dimineață să vizitez redacția.* CARAGIALE, O. II 162.

b. relația:

*Tovarăș **de** drum.*

Următoarele trei valori (sub c, d, e) exprimă un raport invers față de substantivul determinat (vezi § 563):

c. termenul calificat:

*Bre, ce tărie **de** flăcău!* GALACTION, O. I 54.

d. termenul comparat:

*La Viena, șarpele **de** împărat*
A visat un vis nemaivisat. BENIUC, V. 160.

e. termenul numărat:

*O mie **de** țechini primești?* COȘBUC, P. I 109.

f. ideea de superlativ (în anumite expresii) :
*Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci **de** veci.* EMINESCU, O. I 162.
g. subiectul acțiunii denumite de substantiv :
*Muncă **de** cercetător.*
h. obiectul acțiunii denumite de substantiv :
*Cine are aripi bune nu știe ce e teama **de** pămînt.* BASSARABESCU, V. 50.
III. Introduce complementul direct (de obicei exprimat printr-un supin) :
*Am terminat **de** scris.*

Observație. Mai rar, *de* poate introduce complementul direct exprimat printr-un infinitiv scurt : *Am terminat **de** a scrie.* Atunci cînd *de* precedă un infinitiv lung, acesta are valoare de substantiv : *Mama a adus **de** mîncare.*

IV. Introduce complementul indirect care exprimă :
a. referirea :
*Vorbind **de**-a lor iubire, iubire fără saț,*
Ea se lăsase dulce și greu pe al lui braț. EMINESCU, O. I 97.
(după adjective)
*Vrednic **de** laudă.*
*Dornic **de** a afla.*
(după unele interjecții ca : *vai, haram, halal, aman* și după expresia *vai ș-amar*)
*Vai **de** mine, ce vînt!* SADOVEANU, O. I 75.
b. atașarea sau separarea :
Obrazul și-l lipește strîns
***De** piatra cea din veac cioplită.* COȘBUC, P. II 261.
*Tînărul... se șterge **de** sudoare.* CARAGIALE, O. I 221.
*La moară dau **de** prieteni.* COȘBUC, P. I 76.
(cu infinitive)
*Ferește-te **de** a munci superficial.*
c. rezultatul acțiunii :
(după adjective nume de agent)
*Domnul bău din apă și-și spălă fața sa cea sfîntă și luminată și mînele sale făcătoare **de** minuni.* EMINESCU, N. 16.
d. distribuția :
*Ne-a dat cîte trei mere **de** fiecare.*
e. destinația (cu nuanță finală) :
*Mă pregătesc **de** plecare.*
*Vîlcu intră înfășurat în dulamă, gata **de** drum.* SADOVEANU, O. X 213.
V. Introduce complementul de agent :
*Armata țării era dezorganizată **de** domnul ce se temea de dînsa.* BĂLCESCU, O. II 27.

Observație. Complementul de agent poate avea uneori și o nuanță cauzală :
*Namila venea prăpăstioasă, întărîtată și **de** rană și **de** larma crescîndă a unui corn și a unor cîini de vînătoare.* GALACTION, O. I 50.

VI. Introduce complementul circumstanţial:

1. de loc:

a. locul propriu-zis:

(cu substantive)

*Curtea este împrejmuită **de** toate părţile cu gard.*

Observaţie. Aceeaşi valoare o are prepoziţia *de* şi în locuţiunea adverbială *de o parte şi de alta.*

b. separarea de punctul de contact iniţial:

(cu adverbe)

*Începe el a o măsura cu ochii **de** sus până jos şi **de** jos până sus.* CREANGĂ, P. 163.

*A zis fetei să se suie în pod să-şi aleagă **de**-acolo o ladă.* CREANGĂ, P. 289.

2. de timp:

a. separarea de punctul de contact iniţial:

(cu substantive)

*Noi **de** copii ne ştim, şi-am fost*
Ca fraţii, ba mai bine. COŞBUC, P. I 77.

(cu adjective)

*A plecat **de** mic din sat.*

(cu adverbe)

*Doar nu samîn eu grîu **de** ieri, **de** alaltăieri.* CREANGĂ, P. 160.
***De** joi pînă mai apoi.*

Observaţie. Cînd se construieşte cu adverbe cu funcţiune de complemente circumstanţiale de loc sau de timp care exprimă separarea de punctul de contact iniţial şi determină verbe de deplasare sau durată, prepoziţia *de* poate să apară în corelaţie cu prepoziţii exprimînd direcţia şi apropierea de punctul limită: *în, la, pînă; pînă în, pînă la.*

b. momentul acţiunii:

***De** dimineaţă pompierii stropiseră podul.* NEGRUZZI, S. I 29.

Observaţie. Expresia *de dimineaţă* poate însemna „la începutul dimineţii, dimineaţa devreme", ca în citatul de mai sus, şi „în cursul dimineţii":

*Azi **de dimineaţă** m-am dus ceva mai tîrziu după cumpărături.*

În acest ultim caz *de dimineaţă* este echivalent cu *dimineaţă.*

c. succesiunea (cu substantivul repetat):

N-aţi plîns văzînd cum trece-n zbor
*Spre miazănoapte nor **de** nor?* COŞBUC, P. I 90.

Observaţie. Majoritatea construcţiilor de acest fel au devenit locuţiuni adverbiale: *(cu) zi de zi, seară de seară, fir de fir*:

*Tu s-o amţi cu zi **de** zi*
Şi spune-i cîte toate. COŞBUC, P. I 78.

d. ocazia, prilejul :
*Huţu a venit **de** sfînta Marie acasă.* SLAVICI, O. I 111.

3. de cauză :

(cu substantive)

Adese stînd la cină
Simt lacrimile des,
*Nu pot mînca **de** lacrimi*
Şi trebuie să ies. COŞBUC, P. I 60.

(cu adjective)

***De** străin şi **de** sărac,*
Nu ştiu seara und'să trag. TEODORESCU, P. P. 326.

(cu adverbe)

*Aghiuţă...face pe ceas şase poştii şi mai bine **de** degrabă ce-i e să-şi împarţă bunătăţile.* CARAGIALE, O. III 40.

Observaţie. Folosirea infinitivului cu funcţiune de complement circumstanţial de cauză este un franţuzism. (Vezi § 219 A 6 c.)

4. de scop (destinaţia) :
*Nu-i gîscă, ci-i gînsac; l-am cumpărat **de** sămînţă.* CREANGĂ, P. 43.

5. de mod :

a. modul propriu-zis :
*L-am cunoscut pe egoistul **de** aproape.* CARAGIALE, O. IV 377.

b. cantitatea, valoarea, dimensiunea, vîrsta :

(după adjective)

*Somn greu **de** 27 de kg.*
*Uşă înaltă **de** trei metri.*
*Largi **de**-un cot sînt paşii lui.* COŞBUC, P. I 224.

Observaţie. Ordinea elementelor poate fi inversată. În acest caz se produc modificări în structura construcţiei : adjectivul ocupă locul al doilea, fiind legat de numeral prin prepoziţia *de,* şi devine complement circumstanţial de relaţie :
*Paşii lui sînt de un cot **de** largi.*

(după verbe)

*Am cumpărat **de** zece lei bomboane.*

c. comparaţia de inegalitate (al doilea termen al comparaţiei; cu numerale cardinale, substantive determinate de numerale cardinale sau care exprimă o cantitate) :
*A băut mai mult **de** un litru de lapte.*

Observaţie. Cu această valoare prepoziţia *de* se poate construi cu pronume numai în expresia *care de care* (vezi § 166).

d. consecutiv :
*Planul lui Cassian izbuti **de** minune.* VLAHUŢĂ, O. A. I 153.

(cu un supin)

A mîncat **de** *speriat.*

6. de relaţie :

(cu substantive)

Greu **de** *cap.*

(cu adjective ; în comparaţii de egalitate)

Se ţinea de Florica vădanei lui Maxim... frumoasă şi deşteaptă, deşi ca degetul **de** *golaşă.* REBREANU, I. II 134. (Vezi şi observaţia de la pct. b.)

(complementul repetă adjectivul nume predicativ)

De *frumoasă, eşti frumoasă,*
Dar ia nu ţ-o ştii coasă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 427.

(cu verbe la supin : complementul repetă verbul la mod personal cu funcţiune de predicat)

Am auzit de tine, da **de** *văzut nu te-am văzut.* EMINESCU, N. 6.

VII. Introduce elementul predicativ suplimentar :

Dă-mi pe Vidra ta **de** *vamă.* ALECSANDRI, P. P. 99.

C. Prepoziţia *de* intră şi în următoarele construcţii :

1. în componenţa superlativului absolut, legînd un adverb de mod de determinantul lui care ocupă locul al doilea :

Sîntem grozav **de** *bucuroşi.*

2. cu adverbele *tot aşa, tot atît*, formînd locuţiunile adverbiale *tot aşa de, tot atît de*, care servesc la realizarea gradului comparativ de egalitate al unui adjectiv sau al unui adverb :

Creionul meu este **tot aşa de** *bun ca al tău.*

3. în componenţa numeralelor ordinale, legînd articolul demonstrativ *cel* de articolul posesiv :

Cel **de**-*al doilea copil.*

4. în componenţa numeralelor cardinale adverbiale :

De *nouă ori tot trei sute.* COŞBUC, P. II 132.

5. pe lîngă un numeral cardinal care exprimă ora :

S-a făcut **de** *opt.*

6. în imprecaţii :

Bat-o Dumnezeu **de** *babă, s-o bată!* CREANGĂ, P. 125.

D. 1. Împreună cu alte prepoziţii formează prepoziţii compuse : *de către, de cu, de după, de la, de lîngă, de pe, de peste, de pînă ; de pe la, de pe lîngă*, care introduc :

a. atributul sau complementul exprimînd separarea de punctul de contact iniţial în spaţiu sau în timp :

De ce te-ai dus **de lîngă** *mine?* TOPÎRCEANU, O. I 241.

Au mers **de la** *răsăritul pînă la apusul soarelui.*

b. atributul exprimînd situarea în spaţiu sau în timp cu referire la un anumit loc sau moment :

Oamenii **de sub** *pom.*

Ploile **de prin** *septembrie.*

Observaţii. 1. În unele cazuri *de* s-a contopit cu prepoziţia următoare : *din* (*de* + *în*), *dintre* (*de* + *între*), *dintru* (*de* + *întru*).

2. Prepoziţia compusă *de-a* nu se foloseşte decît în locuţiuni adverbiale : *de-a lungul, de-a latul, de-a stînga, de-a-ndoaselea*, şi în numele de jocuri : *de-a puia gaia, de-a baba oarba.*

2. Prepoziția *de* este adeseori urmată de prepoziția *a* care precedă un infinitiv.

Dorința **de** *a învăța.*

Adeseori în asemenea construcții prepoziția *de* poate lipsi:

Am onoarea **de** *a vă aminti*

și

Am onoarea a vă aminti.

(Pentru situațiile de acest fel vezi § 219, 581.)

Observații. 1. Prepoziția compusă *de-a* nu trebuie confundată cu *de* urmat de *a* marcă a infinitivului, chiar atunci cînd acestea sînt rostite într-o silabă și scrise cu linioară.

2. Expresia *a avea (de-)a face* este traducerea greșită a construcției franțuzești *avoir affaire*, unde *affaire* este un infinitiv substantivizat.

3. În locuțiuni prepoziționale, *de* constituie elementul de legătură dintre cuvîntul de bază din locuțiune și termenul introdus de locuțiune: *față de, înainte de, în loc de, împrejur de, departe de, afară de, alături de*:

Alături **de** *el dormea Levi.* SAHIA, N. 106.

În loc **de** *cele ce gîndeam, văzui, plin de mirare, vro triizeci de trăsuri.* ALECSANDRI, O. C. 265.

4. Intră în compunerea locuțiunii conjuncționale *de vreme ce.*

DE CĂTRE

§ 318. A. Prepoziția compusă *de către* (învechit și regional *de cătră*) leagă:

a. un substantiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: punctul de contact inițial și direcția.

I. Introduce atributul care exprimă locul (direcția și apropierea):

Toată partea Ungariei, cea **de cătră** *Peșta.* ȘINCAI, HR. I 6.

II. Introduce complementul indirect:

Aceștia în anul de acum s-au dezbinat **de către** *Matiaș Craiul și din îndemnul lui Benedict Vereș de Farnaș... ș-au ales crai pre Ioan.* ȘINCAI, HR. II 47.

III. Introduce complementul de agent:

Copiii... sînt certați... **de cătră** *părinții lor.* FILIMON, O. I 104.

Tunuri grele, trase **de către** *douăzeci și patru de boi, se îngrămădeau în spatele infanteriei.* CAMILAR, N. I 430.

IV. Introduce complementul circumstanțial:

a. de loc (adeseori în corelație cu *la, pînă, pînă la*):

De cătră *vîrf pînă la poale, trunchiul bradului e zdrelit de ghearele ursului.* SADOVEANU, O. XIV 490.

b. de timp (apropierea în timp):

***De către** dimineață însă, în răvărsatul zorilor ațîpi.* CĂTANĂ, P. B. III 86.

Observație. Cu excepția complementului de agent, toate construcțiile sintactice introduse de prepoziția *de către* sînt învechite și regionale.

DE LA

§ **319.** A. Prepoziția *de la* leagă:

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: desprinderea și direcția.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă:

a. locul existenței:

*Dintre cei **de la** foc, Toader Ursu mai cu samă se temea de iarnă.* SADOVEANU, O. XVIII 346.

b. apartenența:

*Mîneca **de la** cămașă.*

c. proveniența:

Aripi are, iar în tolbă-i
El păstrează, ca săgeți,
Numai flori înveninate
***De la** Gangele măreț.* EMINESCU, O. I 236.

*El e **de la** munte.*

2. Introduce atributul care exprimă:

a. locul (separarea de punctul de contact inițial; substantivul determinat este de natură verbală):

*Mișcarea aceasta **de la** vale în piscuri o fac de mii de ani generațiile păstorilor.* SADOVEANU, O. XIV 481.

b. timpul (existența într-un moment):

*Ședința **de la** ora 12 a fost amînată.*

II. Introduce complementul indirect care exprimă proveniența:

*Hatmanii au prubuluit și domniile-lor vremea și au aflat **de la** gîște cum că se schimbă.* SADOVEANU, O. XVIII 350.

***De la** oricine-un snop de paie seceri.* EMINESCU, O. IV 333.

III. Introduce complementul circumstanțial care exprimă separarea de punctul de contact inițial (adeseori în corelație cu prepoziții care exprimă direcția și apropierea de punctul limită: *la, în, pînă, pînă la, pînă în*):

1. de loc:

Cu cofița, pe-ndelete,
*Vin neveste **de la** rîu;*
Și cu poala prinsă-n brîu
Vin cîntînd în stoluri fete
***De la** grîu.* COȘBUC, P. I 47.

2. de timp:

De la adormirea bătrînului Ştefan-voievod, părintele Moldovei, treceseră şaptezeci şi doi de ani. SADOVEANU, O. XVIII 7.

*Am lucrat fără întrerupere **de la** prînz pînă seara.*

DESPRE

§ **320**. A. Prepoziţia *despre* (compusă din *de* + *spre*) leagă:

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensurile fundamentale: direcţia cu referire la un punct iniţial, relaţia.

I. Introduce atributul care exprimă:

1. locul (situarea în direcţia unui punct):

*S-o trăsneşti cu capul de păretele cel **despre** răsărit.* CREANGĂ, P. 13.

2. linia de rudenie (în raport cu un termen iniţial):

*Bunică-sa **despre** tată.*

Observaţie. Valorile de la 1 şi 2 apar în limba populară.

3. referirea:

*Cîntec **despre** tinerii din colonii.* Titlul unui cîntec de mase.

II. Introduce complementul indirect care exprimă obiectul sau acţiunea la care se face referirea (cu nuanţă de relaţie).

*Acea ştire acuma nu mai era tainică, deoarece **despre** ea zvonea tot tîrgul.* SADOVEANU, O. X 250.

*Spune tu ce vei voi **despre** superioritatea vînătorii cu prepelicarul.* ODOBESCU, S. III 19.

Observaţie. Construcţia *a se ocupa despre ceva* în loc de *a se ocupa de ceva* este nerecomandabilă.

III. Introduce complementul circumstanţial:

1. de loc:

a. (popular) direcţia (cu referire la punctul iniţial):

*Iat-o! Plină, **despre** munte,*
Iese luna din brădet. COŞBUC, P. I 48.

b. situarea în direcţia unui punct iniţial:

*Puse iute **despre** soare, cu palma-i diafană, o mică perdea trandafirie privirii.* HOGAŞ, DR. I 161.

2. de timp (apropierea de un anumit moment):

***Despre** ziuă, tălpoiul a venit posomorîtă.* CREANGĂ, P. 98.

Observaţie. Ideea de apropiere în timp poate fi întărită printr-un adverb care exprimă aproximaţia.

*Fata împăratului, după povaţa calului, s-a sculat peste noapte, cam **despre** ziuă.* ISPIRESCU, L. 20.

3. de relație :

Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți. EMINESCU, O. I 146.

DIN

§ **321.** A. Prepoziția *din* (compusă din *de* + *în*) leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcțiune de atribut) ;

c. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral, de un adjectiv, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement) ;

d. un adjectiv sau un adverb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : desprinderea din interior.

I. 1. Introduce numele predicativ sau atributul care exprimă :

a. materia :

Casă ***din*** *bîrne.*

Ciorapii sînt ***din*** *lînă.*

Observație. Construcțiile cu prepoziția *din* în loc de *de*, folosite în limbajul comercial, se răspîndesc astăzi din ce în ce mai mult. În limba literaturii artistice însă ele nu se folosesc.

b. originea, proveniența :

Alei! Toma Alimoș,
Boier ***din*** *țara de jos,*
Ce ne calci moșiile
Și ne strici fînețele? ALECSANDRI, P. P. 73.

Sîntem ***din*** *București.*

c. partitivul :

Și rînd pe rînd veneau în sat
Și ieri și astăzi cîte unul
Din *cei care-au plecat.* COȘBUC, P. I 100.

Observație. Pentru construcțiile partitive în care determinatul este eliptic vezi § 518 b, 599.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. locul unde se află un obiect :

Oglinda ***din*** *părete în rama ei veche și simplă de lemn lustruit.* VLAHUȚĂ, D. 27.

Nu mi-au venit încă buțile de vin de la viile ***din*** *jos.* NEGRUZZI, S. I 82.

b. momentul :

Răscoala ***din*** *1907.*

Pagini ***din*** *trecut.* Titlul unei lucrări de Tudor Arghezi.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. separarea, desprinderea din interiorul unei stări :

Să-l întoarcă ***din*** *hotărîrea sa.*

b. desprinderea dintr-o cantitate :

(cu numerale)

Scade doi ***din*** *cinci.*

c. originea, proveniența :

Ce naște ***din*** *pisică șoareci mănîncă.* Proverb.

d. obiectul prefacerii :

(cu substantive)

Ei fac ***din*** *noapte ziuă ș-a zilei ochi închid.* EMINESCU, O. I 56.

(cu adjective)

Tu ***din*** *tînăr precum ești*
Tot mereu întinerești. EMINESCU, O. I 123.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. desprinderea din interiorul unui obiect :

Bolnavul sare ***din*** *pat, iese* ***din*** *dormitor și fără să mai anunțe pe cineva...iese pe poartă.* CARAGIALE, O. I 24.

(Adeseori în corelație cu *în, pînă în.*)

În toată vremea asta, conducătorii și șeful trenului aleargă ***din*** *vagon în vagon și cercetează aparatele semnalelor de alarmă.* CARAGIALE, O. I 272.

b. desprinderea de pe suprafața unui obiect :

Pasărea zboară ***din*** *creangă în creangă.*

Și-a luat paltonul ***din*** *cui.*

Observație. În expresia *îmi scot pălăria din cap*, prepoziția *din*, considerată în mod greșit ca introducînd complementul circumstanțial de loc care exprimă desprinderea din interiorul unui obiect, a fost înlocuită cu *de pe* (*îmi scot pălăria de pe cap*), construcție nerecomandabilă (vezi § 328 B III 1 c).

c. (rar și popular, cu adverbe de loc) locul unde se află un obiect :

Că ***din*** *sus*
Măsele nu-s. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 447.

2. de timp :

a. momentul, intervalul :

O mulțime de furnici... au început a pișca ***din*** *somn pe împăratul.* CREANGĂ, P. 264.

b. punctul de plecare în timp :

Din *copilăria mea sînt deprins a asculta de tată.* CREANGĂ, P. 203.

(În corelație cu prepoziția *în* ; cu repetarea termenului introdus.)

Și-n odăiță era tăcere, numai ***din*** *cînd în cînd răbufnelile vifornițeі aduceau țipetele portiței.* SADOVEANU, O. I 629.

3. de cauză :

S-a îmbolnăvit ***din*** *neglijență.*

Neînțelegerile dintre ei au pornit ***din*** *deșertăciuni mărunte.* REBREANU, I. II 137.

4. de mod :
(după verbe)
Îl cunoaşte ***din*** *vedere.*
Vorbeşte ***din*** *inimă.*
(După adjective sau adverbe la gradul superlativ relativ, introduce complementul superlativului.)
Cel mai mult ***din*** *toate îi place să citească.*
5. instrumental :
a. instrumentul propriu-zis :
Un cucoş... bătu ***din*** *aripi şi trîmbiţă vesel în lumina aurie.* SADOVEANU, O. I 84.
b. materia :
Din *acestea cată vînătorii să-şi întocmească culcuş.* ODOBESCU, S. III 18.
Casele de la munte sînt făcute ***din*** *bîrne.*
6. de relaţie :
Din *mîncare şi băutură las' dacă ne-a întrece cineva.* CREANGĂ, P. 259.
C. Intră în compunerea unor locuţiuni prepoziţionale cu valoare locală : *din susul, din josul, din sus de, din jos de, de din vale de, de din jos de* şi cauzală : *din cauza, din pricina, din cauză de, din pricină de* :
De din vale de *Rovine*
Grăim, doamnă, către tine
Nu din gură, ci din carte. EMINESCU, O. I 149.
Din cauza *ocupaţiunilor mele, n-am destulă vreme să-ţi îndeplinesc dorinţa.* CARAGIALE, O. VII 417.

DINSPRE

§ **322.** A. Prepoziţia *dinspre* (compusă din *de* + *înspre*) leagă :
a. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcţiune de atribut);
b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).
B. Sensul fundamental : direcţia cu referire la un punct iniţial.
I. Introduce atributul care exprimă :
1. locul (situarea în direcţia unui punct iniţial) :
Pe potica ***dinspre*** *codri, cine oare se coboară?* EMINESCU, O. I 83.
2. linia de rudenie (în raport cu un termen iniţial) :
Bunica ***dinspre*** *mamă.*

II. Introduce complementul circumstanţial :
1. de loc (depărtarea din direcţia unui punct iniţial) :
Era austrul care venea ***dinspre*** *apa Moldovei.* SADOVEANU, O. XVIII 355.
2. de timp (neobişnuit ; apropierea de un anumit moment) :
Poposiră ***dinspre*** *ziuă într-o pădure, de unde se auzea, în depărtare, lătratul cîinilor.* GALACTION, O. I 277.

DINTRE

§ **323**. A. Prepoziţia *dintre* (compusă din *de* + *între*) leagă :

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcţiune de atribut) ;

b. un verb, un adjectiv sau un adverb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental : desprinderea din interiorul unui spaţiu situat între două sau mai multe obiecte.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul (existenţa între două sau mai multe obiecte) :

Casa ***dintre*** *brazi.*

b. timpul (perioada intermediară între două momente cunoscute) :

Noaptea ***dintre*** *9 şi 10 august.*

c. reciprocitatea (după substantive verbale corespunzătoare unor verbe reciproce şi, în general, după substantive care exprimă legătura, raportul) :

Datorită acestei întîmplări s-au strîns legăturile de prietenie ***dintre*** *ei.*

În lupta ***dintre*** *mine ş-un om de valoare, triumful e al meu.* VLAHUŢĂ, O. A. I 202.

d. partitivul :

Dintre *sute de catarge*
Care lasă malurile,
Cîte oare le vor sparge
Vînturile, valurile? EMINESCU, O. IV 396.

II. Introduce complementul circumstanţial :

1. de loc :

Dintre *ramuri de arin*
Melancolic cornul sună. EMINESCU, O. I 206.

2. de mod (după adjective sau adverbe la gradul superlativ relativ introduce complementul superlativului) :

Tu, cel mai lacom ***dintre*** *regi,*
Ai umilit popoare-ntregi! COŞBUC, P. I 91.

DINTRU

§ **324**. A. Prepoziţia *dintru* (compusă din *de* + *întru*) leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcţiune de atribut) ;

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental : desprinderea din interiorul unui spaţiu sau al unui obiect.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă materia :

Ciubotele ***dintr****-o vacă.* CREANGĂ, A. 99.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. locul unde se află un obiect :

Zugrăveala ***dintr****-o cameră s-a stricat.*

b. momentul :

Mi-a povestit o întîmplare ***dintr****-o dimineaţă de vară.*

c. partitivul :

Cînd a chemat împăratul pe fiul său şi a pus pe ceilalţi şase sfetnici de l-au ispitit, s-a văzut că pricepe multe ***dintr****-ale vieţii.* SADOVEANU, O. XV 352.

Observaţie. Pentru construcţiile în care determinatul este eliptic vezi § 518 b, 599.

d. originea, provenienţa :

Fraţi sîntem. Nu fraţi ***dintr****-o mamă, ci fraţi* ***dintr****-o durere.* SADOVEANU, O. XVIII 443.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. desprinderea din interiorul unei stări :

Să-l întoarcă ***dintr****-această hotărîre a sa.*

Fata se uită... ca un om care se deşteaptă ***dintr****-un vis.* EMINESCU, N. 18.

b. desprinderea dintr-un obiect sau dintr-o cantitate :
(cu substantive sau pronume determinate sau nu de numerale)

Că numai oasele-au rămas
Şi sufletul ***dintr****-însul.* COŞBUC, P. II 58.

Dintr*-o sută de lei a primit optzeci.*

(cu numerale)

Scade douăzeci ***dintr****-o mie.*

c. originea, provenienţa :

Era născut la Messina ***dintr****-un tată genovez şi* ***dintr****-o mumă turcoaică.* BĂLCESCU, O. II 79.

d. obiectul prefacerii :

Din demon făcui o sîntă, ***dintr****-un chicot, simfonie,*
Din ochirile-ţi murdare ochiu-aurorei matinal. EMINESCU, O. I 30.

III. Introduce complementul circumstanţial :

1. de loc :

a. desprinderea din interiorul unui obiect sau de lîngă un obiect :

Dintr*-alte ţări, de soare pline,*
Pe unde-aţi fost şi voi străine,
Veniţi, dragi păsări, înapoi. COŞBUC, P. I 90.

b. direcţia :

Alergau slujitorii ***dintr****-acolo, vînturînd semne cu braţele.* SADOVEANU, O. XV 455.

b. situarea unui obiect în interior :

L-ale ţării flamuri negre, Cîrlova oştirea cheamă,
*În prezent vrăjeşte umbre **dintr**-al secolilor plan.* EMINESCU, O. I 32.

2. de timp (punctul de plecare în timp) :

***Dintr**-un timp şi vîntul tace;*
Satul doarme ca-n mormînt. COŞBUC, P. I 48.

3. de cauză :

***Dintr**-o scăpare s-au strecurat cîteva greşeli.*

*Ei, săracii, crezuseră că **dintr**-o bătaie cu flăcăii din Roşcani rămăsese Zaharia aşa.* SADOVEANU, O. I 570.

4. instrumental :

a. instrumentul propriu-zis :

*Degetele ei ca din ceară albă torceau **dintr**-o furcă de aur.* EMINESCU, N. 8.

b. materia :

*Cămaşă făcută **dintr**-un material bun.*

Observaţii. 1. Uneori *dintru* introduce un complement care exprimă instrumentul cu nuanţă modală :

*Atunci unde se repezi fata la zmeul celalt cu paloşul şi **dintr**-o lovitură îl făcu în două bucăţi!* ISPIRESCU, L. 19.

*A băut apa **dintr**-o înghiţitură.*

2. prepoziţia *dintru* are aceleaşi valori ca şi prepoziţia *din*, faţă de care apare astăzi ca o variantă fonetică. Frecventă în limba mai veche sub forma *dintru*, ea se foloseşte astăzi în mod obligatoriu în forma *dintr-* înaintea articolelor nehotărîte şi a unor adverbe, atunci cînd încep cu o vocală, şi înaintea pronumelui personal *însul* şi a numeralului cardinal *un, o.* (Vezi toate exemplele de mai sus.)

În aceste cazuri folosirea prepoziţiei *din* este nerecomandabilă.

Înaintea articolului posesiv *al*, înaintea pronumelor şi a adjectivelor pronominale care încep cu o vocală şi înaintea numeralului cardinal *unul, una* se pot folosi atît *dintr-*, cît şi *din* :

*Scot cartea **din** a mea* (servieta mea).

*Scot cartea **dintr**-a mea.*

***Dintr**-un punct de vedere are dreptate, dar **dintr**-altul nu.*

***Dintr**-un punct de vedere are dreptate, dar **din** altul nu.*

Sub forma *dintru*, prepoziţia apare numai în construcţie cu numeralul *întîi* şi cu substantivul *început*, în locuţiunile adverbiale : *dintru-ntîi* (cu elidarea lui *î*), *dintru început.*

Folosirea în alte condiţii a prepoziţiei *dintru* în limba literară de astăzi este un arhaism :

*Apoi bine, măi băiete; dacă toate acestea sînt ale mele **dintru** ale mele, atunci te poftesc să nu te acoliseşti de nimic.* HOGAŞ, DR. II 11

C. În construcţie cu unele numerale sau adverbe, prepoziţia *dintru* formează locuţiuni adverbiale : *dintr-adins, dintr-o dată.*

DREPT

§ **325.** A. Prepoziţia *drept* leagă un verb de un substantiv sau de un substitut al acestuia (funcţiune de complement sau de element predicativ suplimentar).

B. Sensul fundamental: apropierea de un obiect.

I. Introduce complementul circumstanțial:

1. (regional) de loc:

S-au arătat cei trei oameni călări. Au oprit ***drept*** *han, fără să descalece.* SADOVEANU, O. X 601.

2. de scop:

Drept *cercare, hai, fă-te tu cerșitor la capătul ist de pod.* CREANGĂ, P. 298.

II. Introduce elementul predicativ suplimentar:

Nu pot să vă primesc ***drept*** *judecător.* CAMIL PETRESCU, T. III 403.

DUPĂ

§ **326**. A. Prepoziția *după* leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un supin (funcțiune de complement);

d. un adjectiv de un substantiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: posterioritatea.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă conformitatea:

Pictură ***după*** *natură.*

Scenariul radiofonic este ***după*** *o nuvelă de Cehov.*

2. Introduce atributul care exprimă:

a. relația:

Văr ***după*** *mamă.*

b. scopul (după un substantiv de natură verbală sau care conține o idee verbală):

Umblatul ***după*** *însurătoare.*

II. Introduce complementul indirect care exprimă:

a. (popular) atașarea:

O fată, pe care a măritat-o ***după*** *Petrea Țapului.* SLAVICI, O. I 53.

b. ținta:

Iară sufletu-mi se pierde
După *chipul tău frumos.* EMINESCU, O. I 209.

Lega paraua cu zece noduri și tremura ***după*** *ban.* CREANGĂ, P. 3.

c. relația, referirea:

Se înrudesc ***după*** *mamă.*

Eu voi pleca din lume
Și ***după*** *mine nimeni nu va mai întreba.* BOLINTINEANU, O. 206.

III. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc (situarea în spatele unui obiect):

Un papuc e sub o grindă, iară altul ***după*** *ușă.* EMINESCU, O. I 84.

Să bagă ***după*** *cuptor.* RETEGANUL, P. V 41.

2. de timp:

a. posterioritatea:

După *el au mai intrat încă două persoane.*

b. răstimpul, perioada în urma căreia se petrece o acţiune:

După *un răstimp, boierul Pavel întrebă iar.* SADOVEANU, O. I 33.

c. succesiunea (cu repetarea substantivului):

Iară flamura cea verde se înalţă an cu an,
Neam cu neam urmîndu-i zborul şi sultan ***după*** *sultan.*
Astfel ţară ***după*** *ţară drum de glorie-i deschid.* EMINESCU, O. I 144.

Se dădu cu patimă cărţilor, luînd examen ***după*** *examen.* CAMILAR, N. I 113.

3. de cauză (cu nuanţă temporală):

Drumul se înfunda în viroage, cleioase ***după*** *atîtea săptămîni de ploaie.* CEZ. PETRESCU, S. R. 77.

4. de scop:

Îmbla ***după*** *strîns pielcele.* CREANGĂ, P. 148.

5. de mod (conformitatea):

[Căruţa] *rătăceşte fără de ţel,* ***după*** *bunul plac al mîrţoagelor arominde sau* ***după*** *prepusul de vînat al tămădăianului căruţaş.* ODOBESCU, S. III 16.

6. instrumental:

După *năframă şi turtă l-au putut cunoaşte ca frate.* SBIERA, P. 134.

7. de relaţie:

După *cunoştinţele sale ni s-a părut demn de postul ce ocupă.* ALEXANDRESCU, P. 223.

C. Prepoziţia *după* se construieşte:

1. cu prepoziţiile *de, pe, pînă,* formînd prepoziţiile compuse *de după, pe după, pînă după*:

Soarele sfinţea ***pe după*** *dealuri.* MACEDONSKI, O. III 9.

2. cu pronumele *ce,* cu conjuncţia *că* şi cu adverbul *cum,* formînd locuţiunile conjuncţionale *după ce, după ce că, după cum.*

Observaţii. 1. Forma *dupe* este neliterară.

2. Regional, *după* se confundă adesea cu *de pe,* ajungîndu-se la construcţii incorecte ca:

a. *după* pentru *de pe*:

Plîngi şi plîngi de sărea cămaşa ***după*** *ea.* RĂDULESCU-CODIN, L. 19.

b. *de pe* pentru *după*:

Ba, Popovici, n-oi cînta,
Că eu dac-oi cuvînta,
Hoţii că s-or deştepta,
De pe *noi că s-or lua.* PAMFILE, C. T. 92.

FĂRĂ

§ 327. A. Prepoziţia *fără* leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de nume predicativ);

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: negarea asocierii (în opoziție cu prepoziția *cu*).

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă caracterizarea:

a. prin posesie:

*Sărăcenii erau un sat **fără** popă.* SLAVICI, O. I 56.

*Lumea-ntreagă stă pătrunsă de-al ei cîntic **fără** nume.* ALECSANDRI, P. III 57.

*Glasul parcă-i era slăbit și **fără** curaj.* SADOVEANU, O. VIII 484.

b. prin conținut:

*Pahar **fără** apă.*

c. prin asociere:

*Cafea **fără** lapte.*

2. (După un substantiv de origine verbală sau care exprimă un sens apropiat de al unui verb). Introduce atributul care exprimă:

a. instrumentul:

*Pescuitul **fără** undiță.*

b. asocierea:

*Traiul **fără** ea îi devenise nesuferit.*

II. Introduce complementul circumstanțial:

1. de mod:

Ci-oi muri în țări străine,
Unde n-oi avea pe nime:
***Fără** lumină de ceară,*
***Fără** om dintr-a mea țară;*
***Fără** lumină de seu,*
***Fără** om din satul meu.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 194.

Observație. Unele atribute, complemente circumstanțiale de mod sau nume predicative formate din substantive cu prepoziția *fără* sînt echivalente cu un adverb, adjectiv sau participiu negative: *fără îndoială* (= neîndoielnic), *fără (de) margini* (= nemărginit), *fără rușine* (= nerușinat):

*A mințit **fără** **rușine**.*

***Fără** **îndoială** că e bine așa.*

2. instrumentul:

*A scos cuiele **fără** clește.*

3. sociativ:

*A plecat **fără** fratele lui.*

4. de excepție (întărit de adverbele *numai, cît*):

*Ce să fie asta de n-am întîlnit eu, cale de atîtea zile de cînd viu, nici un sufleţel de om... **fără** numai grămezi-grămezi de oase?* ISPIRESCU, L. 101.

C. 1. Leagă două numerale (în operațiile aritmetice care exprimă o scădere):

*5 **fără** 3 fac 2.*

2. În construcții cu numerale care exprimă orele, indică lipsa unei părți dintr-o cantitate:

*Era ora 10 **fără** 5 minute.*

3. (Regional.) Joacă rol de conjuncție adversativă, echivalentă cu conjuncția *ci* (vezi § 737).

D. Prepoziția *fără* intră în compunere:

1. cu prepoziția *de*, formînd prepoziția compusă *fără de*. Între ele de cele mai multe ori nu există diferențe de sens, putînd fi folosite una în locul celeilalte. Totuși limba literară actuală preferă prepoziția simplă *fără*, în timp ce *fără de*, mai veche, se folosește mai mult în limba populară și în unele expresii fixate ca *fără de lege*:

*Îi spunea inima ce om **fără de** lege e spînul.* CREANGĂ, P. 231.

2. cu prepozițiile *a* și *de a* urmate de un infinitiv (construcția echivalează cu un gerunziu negativ):

*Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se închinară pănă la pămînt, **fără a**-i săruta poala după obicei.* NEGRUZZI, S. I 138.

3. Corespunzătoare acestei construcții prepoziționale este locuțiunea conjuncțională *fără (ca) să*:

*Gingașa copilă ceti răvașul... **fără să** verse măcar o lacrimă.* NEGRUZZI, S. I 25.

ÎN

§ **328**. A. Prepoziția *în* leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement);

d. un adjectiv de un substantiv sau de un supin (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: interiorul unui spațiu, al unui obiect.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă:

a. caracterizarea prin posesie:

*Fusta **în** cute e îngustă.* ODOBESCU, S. I 418.

b. instrumentul (materia):

*Cepchen de filendreș stacojiu numa-**n** fir și-**n** mărgăritare.* ODOBESCU, S. I 132.

*Schița e **în** cărbune.*

c. calitatea (mai ales în expresii):

*Cînd ajunge cu mîna spre frunte, dă de două cucuie tari... niște cornițe **în** lege.* CARAGIALE, O. II 248.

*Tatăl lui e **în** vîrstă.*

2. Introduce atributul care exprimă :
(După substantive de natură verbală sau care conţin o idee verbală.)
a. locul (spaţiul în interiorul căruia are loc o acţiune) :
*O plimbare **în** toată Pocuţia ş-o raită pînă la Halici.* DELAVRANCEA, O. II 21.
b. timpul (momentul) :
*O călărire **în** zori.* Titlul unei poezii de Eminescu.
c. obiectul acţiunii denumite de substantiv :
*Transformarea apei **în** gheaţă.*
*Încrederea **în** viitor.*
II. Introduce complementul indirect care exprimă :
a. situarea acţiunii în interior :
*Tînărul, după invitaţia lui Iuga, se adînci **în** studiul listei de bucate.* REBREANU, R. I 34.

Observaţie. Complementul indirect din exemplul de mai sus conţine şi o idee de loc, datorită verbului pe care îl determină. (Vezi şi § 615.)

b. obiectul rezultat dintr-o transformare :
Luna lunecă şi se coboară
*Şi s-apropie de dînsul preschimbată **în** fecioară.* EMINESCU, O. I 142.

Observaţie. Acest fel de complement indirect apare după un verb cu sensul „a (se) transforma, a (se) schimba".

c. referirea :
*Greşeala constă **în** neluarea în consideraţie a tuturor aspectelor problemei.*
III. Introduce complementul circumstanţial :
1. de loc :
a. starea sau mişcarea în interiorul unui obiect sau al unui spaţiu :
*Stau cîteodată şi-mi aduc aminte... ce oameni mai erau **în** părţile noastre.* CREANGĂ, A. 1.
*Face ordine **în** dulap.*
b. pătrunderea în interiorul unui obiect sau al unui spaţiu :
*Se suie iute **în** pod.*

Observaţie. În operaţiile aritmetice de împărţire, numeralul precedat de prepoziţia *în* exprimă de asemenea pătrunderea în interior, avînd funcţiunea sintactică de complement circumstanţial de loc :
*Trei **în** nouă intră de trei ori.*

c. starea sau mişcarea la suprafaţa unui obiect sau a unui spaţiu :
*Căluţii munteneşti nici nu erau asudaţi cînd au poposit **în** culme.* SADOVEANU, O. XIII 723.

Observație. În *a-și pune pălăria în cap* prepoziția *în*, considerată greșit ca exprimînd pătrunderea în interiorul unui obiect, a fost înlocuită cu *pe* (*a-și pune pălăria pe cap*).

d. ținta și limita unei acțiuni (cu substantive, în corelație cu *de*, *în* și mai ales *din*):

*Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stîncă-**n** stîncă.* ALEXANDRESCU, P. 11.

e. direcția (cu adverbe de loc):

*Cobori **în** jos, luceafăr blînd,*
Alunecînd pe-o rază. EMINESCU, O. I 168.

2. de timp:

a. interiorul unei perioade sau al unui proces:

*Chiar **în** acea zi, către sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa.* CREANGĂ, P. 5.

b. ocazia:

*Marea Adunare Națională a fost convocată **în** sesiune extraordinară.*

c. un moment viitor:

*De azi **în** trei zile plecăm.* ISPIRESCU, L. 4.

3. de cauză:

(cu nuanță temporală)

*Boieriul, **în** zgomotul ista, se scoală și el.* CREANGĂ, P. 304.

(cu nuanță modală)

*Ochii-i ard **în** friguri.* EMINESCU, O. I 96.

4. de scop:

*Plecase **în** pețit.*

5. de mod:

(interiorul unei stări; de obicei în expresii)

*Bătrînii, văzînd astă mare nenorocire și pe nora lor **în** așa hal, au început a o mustra.* CREANGĂ, P. 89.

*Cîrdurile de cucoare, înșirîndu-se-**n** lung zbor.* ALECSANDRI, P. III 7.

*A decis **în** cunoștință de cauză.*

6. instrumental:

a. instrumentul propriu-zis:

*Ușa a fost bătută **în** cuie.*

De cînd m-am măritat
Am și tors ș-am și pus pînză
*Ș-am uitat de-a zice-**n** frunză.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 178.

(cu nuanță temporală)

*L-a cocoșat **în** bătăi.*

b. materia:

*O căruță ferecată **în** aur.* ISPIRESCU, L. 38.

7. de relație:

(după substantive)

[Grîul] *era-**n** spic cît vrabia,*
*Era-**n** pai ca trestia!* TEODORESCU, P. P. 145.

(după adjective)

*Un bondar rotund **în** pîntec.* EMINESCU, O. I 87.

Observație. Adjectivul poate fi urmat de un infinitiv precedat de *în*, construcție cărturărească și învechită: *nerăbdător în a afla.*

C. Prepoziția *în* intră în compunere:

a. cu prepoziții, formînd prepozițiile compuse *în contra*, *înspre*.

Observație. *În contra* a fost creat după modelul lui *împotriva* cu care seamănă ca sens.

b. cu substantive și cu adverbe, formînd locuțiuni prepoziționale: *în urma*, *în afară de*, *în fața*, *în dosul*, *în susul*, *în josul*, *în sus de*, *în jos de*, *în privința*:

Ivan dezleagă turbinca ***în fața*** *tuturor.* CREANGĂ, P. 306.

În urma *destăinuirilor importante ale Rozii, s-au petrecut mai multe fapte.* SADOVEANU, O. VII 134.

Observație. Pentru înlocuirea lui *în* cu *întru* vezi § 332.

ÎNDE

§ **329**. A. Prepoziția *înde* (învechită și regională) leagă un verb de un pronume (funcțiune de complement).

B. Are un singur sens: reciprocitatea.

Introduce complementul indirect (cu un pronume la plural, adeseori repetat):

Au început a vorbi ele ***înde*** *ele.* CREANGĂ, P. 210.

C. Intră în construcția unor adverbe compuse: *îndeseară*, *îndeaproape*, *îndemînă*.

ÎNSPRE

§ **330**. A. Prepoziția *înspre* (compusă din *în* + *spre*) leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: direcția și apropierea.

Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc (starea pe loc sau mișcarea orientată în direcția unui punct):

Iară tei cu umbra lată și cu flori pînă-n pămînt
Înspre *apa-ntunecată lin se scutură de vînt.* EMINESCU, O. I 154.

Era ***înspre*** *acea parte a cerului un pîlc de nouri, și cometa nu se vedea.* SADOVEANU, O. XVIII 367.

2. de timp (apropierea de un anumit moment):

Am să merg mai ***înspre*** *seară*
Prin dumbrăvi, ca mai demult. COȘBUC, P. I 49.

3. de mod:

Sănătatea lui Radu mergea ***înspre*** *bine.* VLAHUȚĂ, O. A. I 105.

ÎNTRE

§ **331.** A. Prepoziţia *între* leagă:

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement);

c. un adjectiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental: interiorul unui spaţiu situat între mai multe obiecte.

I. Introduce atributul care exprimă:

a. locul:

Nimic nu îndeamnă mai mult spre întristare decît tocmai privegherea ***între*** *cei ce dorm.* SLAVICI, O. I 61.

b. obiectul acţiunii denumite de substantiv:

Împărţirea cîştigului ***între*** *participanţi.*

II. Introduce complementul indirect care exprimă:

a. relaţia sau adresarea reciprocă:

Oamenii comunică ***între*** *ei.*

Cîştigul s-a împărţit ***între*** *participanţi.*

b. partitivul:

Între *toţi oamenii... numai un pădurari se bizuieşte la treaba asta.* CREANGĂ, P. 211.

III. Introduce complementul circumstanţial:

1. de loc:

a. starea sau mişcarea în interiorul unui spaţiu situat între mai multe obiecte:

Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul ***între*** *dinţi?* EMINESCU, O. I 83.

b. pătrunderea în interiorul unui spaţiu situat între mai multe obiecte:

A căzut ***între*** *straturi.*

2. de timp (intervalul în interiorul căruia se petrece o acţiune):

Magazinele sînt deschise dimineaţa ***între*** *8 şi 13.*

(în locuţiune adverbială)

Între *acestea veni seara.* ISPIRESCU, L. 39.

3. de mod (popular şi învechit, după adjective: introduce complementul unui adjectiv la gradul superlativ relativ):

Dar pentru ce oraşul atît de strălucit
Acum ***între*** *oraşe e cel mai umilit?* ALEXANDRESCU, O. 68.

Observaţie. Cînd atributul sau complementul este format din doi termeni legaţi prin *şi*, prepoziţia *între* apare de obicei o singură dată, înaintea primului termen:

Cît e zare de zărit
Între *nord şi răsărit.* ALECSANDRI, P. II 14.

Popular, prepoziția se poate repeta și înaintea celui de-al doilea termen (în acest caz se poate înțelege însă că sînt două complemente sau două atribute deosebite legate printr-un raport copulativ):

Moș Precu ținea crîșmă ***între*** *tîrgul Șomuz și* ***între*** *satul Broșteni.* SADOVEANU, O. I 553.

C. 1. În construcție cu numerale servește la exprimarea aproximației:

Am cumpărat ***între*** *8 și 10 kg de mere.*

2. Stă la baza prepozițiilor compuse *dintre* (*de* + *între*) și *printre* (*pre* + *între*).

ÎNTRU

§ **332**. A. Prepoziția *întru* leagă:

a. un substantiv de natură verbală sau care conține o idee verbală de un substantiv, de un pronume, de un numeral, sau de un adverb (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: interiorul unui spațiu sau al unui obiect.

I. Introduce atributul care exprimă:

a. locul (direcția, cu adverbe):

Drumul ***într****-acolo este foarte anevoios.*

b. referirea, relația:

Tu cunoști slăbiciunea doamnei B. ***întru*** *aceasta.* NEGRUZZI, S. I 64.

Cuconu Costache Lăbușcă, prietinul meu ***într****-ale pescuitului, a răsucit și a fumat o țigară.* SADOVEANU, O. IX 424.

II. Introduce complementul indirect (complementul arată obiectul prefacerii după verbe care înseamnă „a (se) preface, a (se) schimba"):

Schimbară ... dușmănia ... ***într****-o prietenie folositoare.* BĂLCESCU, O. II 12.

Bordeiul moșneagului se prefăcuse ***într****-un palat mult mai strălucitori decît al împăratului.* CREANGĂ, P. 85.

III. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc:

a. interiorul unui obiect sau al unui spațiu:

Erau odată ***într****-un sat doi frați.* CREANGĂ, P. 37.

De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?
Oare glorie să fie a vorbi ***într****-un pustiu?* EMINESCU, O. I 137.

Luna se ascunse ***într****-un nor.* EMINESCU, N. 24.

b. limita unei acțiuni:

Trece dintr-un loc ***într****-altul.*

c. direcția (cu adverbe de loc):

Zăriră niște palaturi... și o luară ***într****-acolo.* ISPIRESCU, L. 24.

2. de timp:

a. interiorul unei perioade sau al unui proces, ocazia:

Într*-o zi, aflîndu-mă singură acasă, îmi vestiră pe doamna Olga.* NEGRUZZI, S. I 49.

Într*-un moment de neatenție a spart vasul cu flori.*

b. un moment viitor:
*De azi **într**-o lună trebuie să pleci.*
3. de cauză:
*Și bău, așa, mai mult **într**-un năcaz.* SADOVEANU, O. IV 461.
4. (învechit și arhaizant) de scop:
*Ieșiră în poartă **întru** întîmpinarea domnilor.* REBREANU, I. I 25.
5. de mod (adeseori în locuțiuni adverbiale):
*Ajung pe Ivan, care-o ducea tot **într**-un cîntec.* CREANGĂ, P. 299.
***Într**-adevăr, bunicule... acuma mi-am adus aminte: care-i lucrul cel mai bun pe lume.* SADOVEANU, O. XVII 394.
6. instrumental:
*Se îmbracă pe ascuns **într**-o piele de urs.* CREANGĂ, P. 185.

Observație. Prepoziția *întru* are aproape toate valorile prepoziției *în*, față de care apare astăzi ca o variantă, întocmai ca *dintru* față de *din*.

Folosită frecvent în limba mai veche sub forma *întru*, ea are astăzi în mod obligatoriu forma *într-* înaintea articolelor nehotărîte și a adverbelor care încep cu o vocală și înaintea pronumelui personal *însul* și a numeralului cardinal *un, o*, care nu sînt niciodată precedate de prepoziția *în*. (Vezi toate exemplele de mai sus.)

Înaintea articolului posesiv *al*, înaintea pronumelor și a adjectivelor pronominale care încep cu o vocală și înaintea numeralului cardinal *unul, una*, se pot folosi atît *într-* cît, și *în*:

***Într**-a mea* (cartea mea) *sînt poze mai frumoase.*
***Într**-una sînt poze mai frumoase.*
***În** a mea sînt poze mai frumoase.*
***În** una sînt poze mai frumoase.*

Cu forma *întru*, prepoziția apare numai în construcții cu *tot, cîtva*: *întru totul, întru toate, întru cîtva*:

*Debarcaderul de pe malul bălții era **întru** totul asemănător celuilalt.* GALAN, B. I 50.

Folosirea în alte condiții a prepoziției *întru* în limba literară de astăzi este un arhaism: *Încă tînăr, întîrzia **întru** jale și văduvie.* ARGHEZI, P. T. 5.

C. În construcție cu adverbul *cît*, prepoziția *întru* formează conjuncția *întrucît* și locuțiunea conjuncțională *întru cît*.

LA

§ **333**. A. Prepoziția *la* leagă:

a. un substantiv, de obicei de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb, de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de complement);

c. un adjectiv de un substantiv sau de un supin (funcțiune de complement).

B. Sensurile fundamentale: direcția și punctul de contact, referința.

I. Introduce atributul care exprimă:

a. locul existenței:

*Gînditor, urmărea fumul țigării, cu același surîs trist și absent, uitat pe buzele cu încovoieri amare **la** colțul gurii.* CEZ. PETRESCU, A. N. 287.

b. momentul :
(cu substantive determinate de numerale)
Deschiderea stagiunii teatrale **la** *1 octombrie este un eveniment pentru viața culturală a orașului.*
c. instrumentul :
Cîntatul **la** *pian cere mult exercițiu.*
d. calitatea :
Mers **la** *pas.*
e. (regional) posesorul :
Casa **la** *un om sărac.* JAHRESBERICHT, V 175.
f. ținta, direcția :
Încotro te întorci numai îndemnuri **la** *veselie.* REBREANU, R. I 255.
g. destinația :
Fată **la** *toate.*
II. Introduce complementul indirect care exprimă :
a. persoana sau ființa căreia îi e destinată sau i se atribuie acțiunea :
(cu substantive sau pronume precedate sau nu de numerale cardinale sau de adjective nehotărîte)
Îți spun ca **la** *un frate că din cruda copilărie slujesc prin străini.* CREANGĂ, P. 200.
Am dat cărți la doi copii.
Am luat la toți copiii cărți.
(cu numerale)
Le-am dat **la** *doi cărți.*

Observații. 1. Construcțiile de acest fel, în care complementul indirect este exprimat printr-un acuzativ cu prepoziția *la*, pot fi înlocuite printr-un dativ. În cazul unui numeral nedeclinabil construcția cu prepoziția *la* este singura posibilă.

2. În operațiile aritmetice de împărțire, numeralul precedat de *la* este de asemenea un complement indirect care exprimă destinația :
Împarte nouă **la** *trei,*
ca și
Împarte nouă mere **la** *trei copii.*

b. persoana, ființa sau obiectul căruia i se adresează acțiunea sau la care se referă acțiunea :
Și privind păienjenișul din tavan, de pe pilaștri,
Ascultam pe craiul Ramses și visam **la** *ochi albaștri.* EMINESCU, O. I 140.
Aceasta a contribuit **la** *reușita serbării.*

Observație. Uneori este greu de deosebit valoarea de adresare de cea de destinație, amintită la punctul precedent :
Ieremia... osîndi pe toți prinșii **la** *moarte!* BĂLCESCU, O. I 344.

c. distribuția :
(cu numerale)
Dobînda este de cinci **la** *sută.*

(popular, cu substantive)
Să-mi dai **la** *vită cîte un leu.* ȘEZ. V 46.
III. Introduce complementul circumstanțial:
1. de loc:
a. spațiul unde se află un obiect sau unde se petrece o acțiune:
Nu mai știa ce are **la** *casa lui.* CREANGĂ, P. 153.
[Î]*mi așternea* **la** *răcoare.* ALECSANDRI, P. P. 238.
b. direcția și punctul de contact:
Arătă **la** *nora cea mare și* **la** *păretele despre răsărit.* CREANGĂ, P. 15.
Pasărea... **la** *ceruri zboară.* ALECSANDRI, P. I 139.

Observații. 1. După verbele mișcării, cînd arată direcția, *la* ajunge să se confunde uneori cu *în*. În general, regula cere ca *în* să fie întrebuințat înaintea numelor de țări sau regiuni, iar *la* înaintea numelor de localități. Exemple: *colegul meu pleacă* **în** *Uniunea Sovietică*; *el pleacă* **la** *Moscova*. În limba mai veche și azi regional *la* apare și înaintea numelor de țări: *Aș trece* **la** *Moldova.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 141.

2. Uneori, împreună cu cuvîntul pe care-l precedă, prepoziția *la* formează o locuțiune adverbială cu valoare locală sau o locuțiune prepozițională: *la stînga, la dreapta.*

c. direcția și suprafața de contact:
Plutonul se așternu **la** *pămînt.* CAMILAR, N. I 73.
d. limita unei extensiuni în spațiu (adeseori în corelație cu prepoziții care exprimă desprinderea de un obiect: *de, de la*):
Părul i-ajunge **la** *călcîie.* EMINESCU, O. I 95.
De la București **la** *Ploiești trenul ajunge într-o oră.*
e. distanța:
La *un pas de el, văzu un soldat mort.* CAMILAR, N. I 58.
2. timpul:
a. data, ora, momentul zilei, vîrsta:
Anul universitar începe **la** *1 octombrie.*
De e curcă,
Ce se-ncurcă
La *revărsatul zorilor,*
În calea vînătorilor? ODOBESCU, S. I 9.
La *optsprezece ani rămase orfan.* VLAHUȚĂ, O. A. II 208.
b. momentul împlinirii unui termen:
Dar curînd s-a istovit,
La *trei ani mi-a și murit.* TEODORESCU, P. P. 281.
c. prilejul, evenimentul, ocazia:
La *ieșirea sa din închisoare, Cîmpineanu și-a găsit averea foarte redusă.* GHICA, S. 627.

Tot satul îl iubea fiindcă era bun și liniștit și săritor **la** *nevoie.* REBREANU, R. I 137.
d. momentul viitor:
Ba s-a însura **la** *toamnă, ba* **la** *iarnă, ba* **la** *primăvară, ba* **la** *vară, ba iar* **la** *iarnă.* CREANGĂ, P. 141.
e. periodicitatea:
La *ceas o lingură.*

*Se scutură el **la** şepte ani o dată.* CREANGĂ, P. 218.

3. de cauză (are şi nuanţă temporală exprimînd prilejul) :

*Ei fugeau înainte, speriindu-se de orice zgomot . . . **La** fieşce sunet ei se ascundeau în tufe.* ODOBESCU, S. I 92.

4. de scop :

O, tu, om nesocotit,
***La** aceasta ai venit,*
Ca să mă omori pe mine? TEODORESCU, P. P. 117.

(cu un supin)

Icoană-ntr-un altar s-o pui
***La** închinat.* COŞBUC, P. I 53.

5. de mod :

a. modul propriu-zis :

*Caii mergeau **la** trap.* SADOVEANU, O. I 154.

b. măsura :

*Ziarele vechi se vînd **la** kilogram.*

Observaţie. Deseori construcţia formată din substantiv precedat de prepoziţia *la* a devenit o locuţiune adverbială cu valoare modală : *la rînd, la trap, la pas, la întîmplare, la un loc.*

6. instrumental :

*Text scris **la** maşină.*
*Coase **la** maşină.*

7. de relaţie :

*De trup eşti mărunţel, nu-i vorbă, dar **la** fire eşti mare.* CREANGĂ, P. 150.

Amîndoi ne potrivim,
. . . .
*Şi **la** ochi şi **la** uitat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 49.

C. 1. Pe lîngă un numeral, prepoziţia ***la*** exprimă aproximaţia, avînd valoare adverbială (adeseori prepoziţia este urmată de *vreo* sau precedată de *ca, aproape, cam*) :

*Erau **la** opt mii de voinici.* ISPIRESCU, M. V. 20.

*Nu făcu **ca la** o sută de paşi şi iată că dete peste un tăune.* ISPIRESCU, L. 44.

2. În limbajul afectiv prepoziţia *la* pe lîngă un substantiv cu funcţiune de subiect sau de complement direct exprimă o cantitate mare, avînd o valoare asemănătoare adjectivului *mult.*

*Şi mănîncă fata **la** plăcinte, şi mănîncă, hăt bine.* CREANGĂ, P. 290.

Întreaga construcţie este rostită cu o intonaţie afectivă deosebită. (Vezi § 519 b, 599 III.)

3. În compunere cu prepoziţiile *de, pe, pînă,* formează prepoziţiile compuse *de la, pe la, pînă la, de pe la, pînă pe la* :

Că şi eu trimite-voi
*Ce-i mai mîndru **pe la** noi.* EMINESCU, O. I 149.

*Hatmanul mai are de făcut un drum **pînă la** hotarul nohailor.* SADOVEANU, O. XVIII 337.

LÎNGĂ

§ **334**. A. Prepoziţia *lîngă* leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental: spaţiul situat în imediata apropiere a unui obiect.

Introduce complementul circumstanţial de loc:

*Acolo, **lîngă** izvoară, iarba pare de omăt.* EMINESCU, O. I 85.

S-au oprit
*Sub tei, **lîngă** străin.* COŞBUC, P. I 228.

Observaţie. Prepoziţia *lîngă* apare şi în expresii formate prin repetarea aceluiaşi substantiv: *om lîngă om, umăr lîngă umăr*:

Veniţi cu toţi la luptă pentru pace,
*Om **lîngă** om, popor **lîngă** popor.* Cîntec de mase.

În timp ce funcţiunea sintactică a întregii expresii este modală, nici unul dintre elementele ei componente nu are funcţiune de complement circumstanţial de mod: *om* este subiect, iar *lîngă om* circumstanţial de loc: *om (care se află) **lîngă** (alt) om* (vezi § 511 pct. 3, 949).

C. Prepoziţia *lîngă* intră în compunere cu *de, pe, pînă,* formînd prepoziţiile compuse *de lîngă, pe lîngă, de pe lîngă, pînă (pe) lîngă*:

*Nucii bătrîni **de lîngă** şură ţin umbră.* REBREANU, I. I 14.

PE

§ **335**. A. Prepoziţia *pe* leagă:

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, de un adverb sau de un supin (funcţiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb sau de un supin (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental: situarea la suprafaţă.

I. Introduce atributul care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mişcarea la suprafaţa unui obiect:

*Treieratul **pe** arie începe, ca şi orice muncă mai mare, tot într-o zi de luni.* PAMFILE, A. R. 201.

b. aproximaţia, imprecizia (cu adverbe):

*Urcuşul **pe** acolo e anevoios.*

2. timpul:

a. momentul marcat prin nota sa caracteristică:

*Drumul **pe** viscol era anevoios.*

b. perioada, durata:

*Singură se desprinde zgaiba. Pielea a rămas albă,... semn **pe** toată viaţa.* STANCU, D. 229.

3. distribuția:
S-au organizat întreceri socialiste ***pe*** *profesii.*
4. instrumentul:
Tragere ***pe*** *roată.*
II. Introduce complementul indirect care exprimă:
a. opoziția, ostilitatea:
Dă vina ***pe*** *mine.*
b. suprafața în sens figurat:
Ce griji ***pe*** *dînsul, ce fiori,*
Cînd se gîndea că-i greu războiul. COȘBUC, P. I 99.
Țăranii... să ceară...
Să fie ei stăpîni ***pe****-ntreaga țară.* BENIUC, V. 87.

Observație. Acest complement indirect apare ca un aspect figurat al circumstanțialului de loc.

c. obiectul unui schimb (valoare apropiată de cea instrumentală):
Pe *simbria dintr-un an*
Facu-mi casă cu pridvan! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 409.
A da vrabia din mînă ***pe*** *cioara de pe gard.*
d. destinația:
S-au adunat cu toatele... și unde nu s-au așternut ***pe*** *mîncate și* ***pe*** *băute, veselindu-se împreună.* CREANGĂ, P. 34.

Observație. Complementul indirect care exprimă destinația se întîlnește numai în expresii de felul celor de mai sus (*a se așterne* ***pe*** *mîncate,* ***pe*** *băute*).

III. Introduce complementul circumstanțial:
1. de loc:
a. starea sau mișcarea la suprafața unui obiect:
Pe *tavă era un cocoș fript,... o plăcintă, o garafă de vin.* SLAVICI, N. I 244.
Să-nvîrtim hora frăției
Pe *pămîntul Romîniei.* ALECSANDRI, P. II 135.
b. direcția cu atingerea unei suprafețe:
Cade ***pe*** *pămînt.*
Moșneagul... pune cușma ***pe*** *cap, o îndeasă* ***pe*** *urechi.* CREANGĂ, P. 81.
c. străbaterea unui obiect sau a unui spațiu:
Bunicul nu vede nimic din mișcările nepotului; fumează: pîc, pîc, și privește ***pe*** *geamuri, afară.* SADOVEANU, O. II 536.
Dînd pinteni calului, ieși ***pe*** *poartă ca vîntul.* ISPIRESCU, L. 4.
d. aproximația, imprecizia (în construcție cu adverbe):
Avem cînepă de vară
Ș-o mîncă focul ***pe****-afară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 457.
2. de timp:
a. perioada, durata:
Pe *arșița asta o să ne uscăm de sete.* CREANGĂ, P. 204.

De anul trecut, de cînd venise în permisie ***pe*** *cîteva zile,... nu se mai răspunsese cu bătrînul.* SADOVEANU, O. II 139.

b. momentul aproximativ, neprecizat :

(cu substantive)

Era ***pe*** *seară.*

(cu adverbe)

Pe*-atunci înflorea liliacul.* TOPÎRCEANU, O. I 116.

Observație. În construcție cu participii la forma de feminin-neutru plural, prepoziția *pe* formează locuțiuni adverbiale temporale : *pe-ntunecate, pe-nnoptate, pe înserate* : *Era* ***pe-ntunecate.*** SLAVICI, N. I 245.

c. (regional) succesiunea (cu repetarea substantivului) :

Seară ***pe*** *seară o aștepta, și alte dăți se preumbla ceasuri întregi.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 170.

d. distribuția (de obicei în construcție cu numerale) :

Îl întîlnesc de trei-patru ori ***pe*** *an.*

3. de cauză :

Un profesor... era destituit ***pe*** *spusa unui călugăr... că auzise pe acest profesor enunțînd idei liberale.* GHICA, la TDRG, s. v. *pe.*

4. de mod :

a. modul propriu-zis :

Zi-mi Radule, ***pe*** *nume... că doară sînt copilul d-tale.* ALECSANDRI, în CONV. LIT. IV 316.

Zboară mierlele-n tufiș
Și din codri noaptea vine
Pe *furiș.* COȘBUC, P. I 47.

Observații. 1. Complementul de mod introdus prin *pe* apare și în formulele de jurăminte : *pe legea mea, pe cinstea mea.*

2. În construcție cu participii la forma de feminin-neutru plural, prepoziția *pe* formează locuțiuni adverbiale modale : *pe alese, pe tăcute, pe nemîncate, pe nedormite, pe deșelate* etc. (vezi § 294 a).

b. conformitatea :

Am izbutit, măicuță, să facem și acum ***pe*** *cheful spînului.* CREANGĂ, P. 227.

Drag îmi e omul cinaș.
Că se-ncalță ***pe*** *picior*
. . . .
Și dă gură de ficior! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 384.

Observație. În citatul din Jarník-Bîrseanu, complementul circumstanțial de mod introdus prin *pe* conține și o idee de măsură.

c. măsura :

Dă-mi banii ***pe*** *jumătate.*

5. (popular) instrumental :

Vești mai mîndre ca-n povești

*A zvonit **pe** frunză vîntul*. BENIUC, V. 105.

C. Prepoziția *pe* se întrebuințează la construirea acuzativului cu funcțiune de complement direct. În această situație se găsesc, de exemplu :

1. numele proprii de persoană :

*L-am văzut **pe** Vasile.*

2. numele comune de persoană :

*Intraseră în grădină Alecuț tinichigiul și învățătorul meu Culai. Am vestit **pe** tata.* SADOVEANU, O. XVII 565.

*L-am ascultat **pe** profesor vorbind.*

Observație. Pentru descrierea detaliată a tuturor situațiilor, vezi § 599 II.

D. Prepoziția *pe* mai servește :

1. la formarea numeralului fracționar :

*Trei **pe** patru* (scris $\frac{3}{4}$).

2. la formarea unor prepoziții compuse care introduc complemente circumstanțiale de loc și de timp : *pe la, pe lîngă, pe sub, pe după*. Prepoziția *pe* conferă întregii construcții o nuanță de aproximație, de imprecizie. Să se compare : *te aștept deseară **la** șapte* cu *te aștept deseară **pe la** șapte*; *locuința mea e **lîngă** școală* cu *locuința mea e **pe lîngă** școală.*

PE LA

§ **336**. A. Prepoziția compusă *pe la* leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : locul sau momentul aproximativ.

Introduce complementul circumstanțial (adeseori însoțit de adverbul *cam*) :

1. de loc :

*Să ți-l curm **pe la** mijloc.* DELAVRANCEA, H. T. 201.

*I-am învîrtit eu **pe la** partea sedentară.* CAMILAR, N. I 136.

2. de timp :

*În fiecare zi **pe la** amiază venea cerbul de bea apă.* CREANGĂ, P. 224.

PE LÎNGĂ

§ **337**. A. Prepoziția compusă *pe lîngă* leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : spațiul neprecis, situat în imediata apropiere a unui obiect.

I. Introduce complementul indirect :

*Fetele împăratului s-au pus cu rugămintea **pe lîngă** spîn.* CREANGĂ, P. 231.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

***Pe lîngă** plopii fără soț,*
Adesea am trecut. EMINESCU, O. I 191.

Pocnind din bici ***pe lîngă*** *boi,*
În zori de zi el a trecut
Cu plugul pe la noi. COŞBUC, P. I 93.

2. de mod (al doilea termen al unei comparaţii) :

Elefantul ţi se părea purece ***pe lîngă*** *acest cucoş.* CREANGĂ, P. 68.

3. cumulativ :

Pe lîngă *acestea mai avea strînse şi părăluţe albe pentru zile negre.* CREANGĂ, P. 3.

C. În construcţie cu conjuncţia *că* formează locuţiunea conjuncţională *pe lîngă că.*

PENTRU

§ **338.** A. Prepoziţia *pentru* leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv, pronume sau numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcţiune de atribut) ;

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un verb la infinitiv sau supin (funcţiune de complement) ;

d. un adjectiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental : destinaţia.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă destinaţia :

Butoiul este ***pentru*** *vin.*

Aleg vînatul de prin încurcăturile aţelor şi-l pun în traistele ***pentru*** *peşte.* ŞEZ. IV 115.

2. Introduce atributul care exprimă interesul :

Grija ***pentru*** *om.*

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. persoana sau fiinţa, acţiunea etc. căreia îi e destinată, i se atribuie o acţiune :

Am citit... un articol atît de binevoitor ***pentru*** *modestele mele încercări literare.* CARAGIALE, O. IV 132.

Am cumpărat cărţi ***pentru*** *copii.*

Observaţie. În acest fel de construcţii, complementul indirect exprimat printr-un acuzativ cu prepoziţie poate fi înlocuit printr-unul în dativ :

Am cumpărat cărţi ***copiilor.***

b. persoana sau obiectul interesat în acţiune :

Prietenul tău a făcut ***pentru*** *tine mai mult decît tine.* NEGRUZZI, S. I 63.

Observaţie. Uneori prepoziţia *pentru* cumulează valoarea de interes, folos, destinaţie cu cea de scop, de cauză sau de relaţie, complementul putînd fi interpretat şi ca un circumstanţial :

Vărsat-ați lacrimi pe flori
***Pentru** fiul călător.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 193.
*A suferit multe **pentru** el.*
*Te superi dacă te-oi ruga **pentru** un pahar de apă?* CARAGIALE, O. II 212.

c. obiectul unui schimb :
***Pentr**-un turc care cădea*
Zece de-afară venea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 494.
*Ce mi-i cere tu **pentru** trei ani?* CREANGĂ, P. 151.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de cauză :

***Pentru** lucruri de nimic, am fost umilit de mulți cu vorbe tari, care îmi aminteau despre sărăcie.* SADOVEANU, O. III 313.

2. de scop :

(cu un substantiv)

*De ce nu voi **pentru** nume, **pentru** glorie să scriu?* EMINESCU, O. I 137.

(cu un supin)

*A chemat o femeie **pentru** văruit.*

(cu un infinitiv)

*Trăim **pentru** a munci și **pentru** a lupta.*

3. de mod (cu nuanță consecutivă) :

(cu un infinitiv precedat de prepoziția *a*; în construcție cu adverbul *prea*)

*Subiectul e prea vast **pentru** a putea fi expus într-o oră.*

C. Prepoziția *pentru* împreună cu :

1. adverbul *cît* formează locuțiunea prepozițională *cît pentru* care introduce un complement circumstanțial de relație :

***Cît pentru** străinul brunet, el părea că nu bagă în samă că e lîngă o frumuseță.* NEGRUZZI, S. I 37.

2. pronumele relativ *ce* sau cu conjuncțiile *că, să* formează locuțiunile conjuncționale *pentru că, pentru ca (...) să* și locuțiunea adverbială și conjuncțională *pentru ce.*

PESTE

§ **339.** A. Prepoziția *peste* leagă :

a. un substantiv, pronume sau numeral de un substantiv (cu funcțiune de atribut) ;

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (cu funcțiune de complement) ;

c. un adjectiv de un substantiv (cu funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : situarea la suprafață.

I. Introduce atributul care exprimă depășirea :

*Lucrări **peste** plan.*
*Rezultate **peste** așteptări.*

II. Introduce complementul indirect care exprimă:
a. obiectul dominat:
Un sultan dintre aceia ce domnesc **peste** *vro limbă.* EMINESCU, O. I 142.
b. ataşarea:
Flămînde şi obraznice, ciorile numai cînd sania era să dea **peste** *ele zbucniră brusc de pe pămînt.* REBREANU, R. I 215.

Observaţie. Toate aceste valori reprezintă un aspect figurat al valorilor circumstanţiale de loc.

III. Introduce complementul circumstanţial:
1. de loc:
a. starea sau mişcarea deasupra sau la suprafaţa unui obiect:
Răsfiratul păr de aur **peste** *perini se-mprăştie.* EMINESCU, O. I 79.
Peste *apa limpede ca lacrima se apleacă sălcii pletoase.* SADOVEANU, O. II 544.

Observaţie. De la construcţiile în care *peste* introduce complementul circumstanţial de loc exprimînd starea la suprafaţă s-a ajuns la expresii formate prin repetarea aceluiaşi substantiv. Ele exprimă cantitatea mare, nedeterminată:

Şi ce să vezi?... Biserici **peste** *biserici, cruci* **peste** *cruci, pustnici* **peste** *pustnici.* DELAVRANCEA, O. II 317 (= ... biserici atît de multe, încît pare că se află (sînt construite) peste alte biserici...).

b. străbaterea unei suprafeţe:
Apucă **peste** *cîmpi de-a dreptul spre nişte curţi mari.* CREANGĂ, P. 301.
c. situarea dincolo de obiect:
Casa este **peste** *drum de noi.*
2. de timp:
a. momentul viitor:
Vino **peste** *trei zile.*
b. perioada:
Te urmăresc luminători
Ca soarele şi luna,
Şi **peste** *zi de-atîtea ori*
Şi noaptea totdeauna. EMINESCU, O. I 190.
3. de mod (după adjective, mai ales în locuţiunile *peste măsură, peste puterile cuiva*):
Lucru greu **peste** *măsură.*
C. Prepoziţia *peste* mai apare:
1. înaintea unui numeral, exprimînd depăşirea unei cantităţi aproximative:
Peste *o mie de bolnavi zăceau în camere.* MIRONESCU, S. A. 122.
2. împreună cu prepoziţiile *de* şi *pînă*, formînd prepoziţiile compuse *de peste, pînă peste*, care introduc complemente circumstanţiale de loc.

PÎNĂ

§ **340.** A. Prepoziţia *pînă* (regional şi în forma *pănă*) leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de un adverb (funcţiune de atribut);

b. un verb de un adverb sau de un infinitiv (funcţiune de complement).

Observaţie. Construcţiile de tipul *pînă săptămîna viitoare, pînă luna viitoare, pînă marţea trecută* sînt asemănătoare celor în care avem substantive devenite adverbe : *pînă seara, pînă marţi, pînă joi.*

B. Sensul fundamental : limita extensiunii.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul :

Drumul ***pînă*** *acolo e uşor.*

b. timpul :

Cititul ***pînă*** *tîrziu devenise un obicei pentru el.*

II. Introduce complementul circumstanţial :

1. de loc (cu adverbe) :

A făcut un ceas ***pînă*** *aici.*

2. de timp (cu adverbe) :

Pănă *acum toţi rîdeau de Prepeleac, dar acum a ajuns să rîdă el şi de dracul.* CREANGĂ, P. 51.

C. Prepoziţia *pînă* se mai construieşte :

1. cu prepoziţii, formînd prepoziţii compuse care exprimă limita unei extensiuni în ce priveşte spaţiul, timpul şi, mai rar, modul : *pînă către, pînă despre, pînă după, pînă în, pînă între, pînă la, pînă lîngă, pînă pe, pînă peste, pînă spre, pînă sub* :

Munţii sînt acoperiţi de zăpadă ***pînă în*** *vîrf.*

Răpede să te arunci în groapă şi să şezi acolo într-însa ***pănă după*** *asfinţitul soarelui.* CREANGĂ, P. 225.

Sala de spectacole se umpluse ***pînă la*** *refuz.*

2. cu prepoziţia *a,* precedînd un infinitiv la forma negativă :

Pînă a *nu se întuneca, trenul a ajuns la Predeal.*

3. cu prepoziţia *la,* precedă un numeral, exprimînd limita superioară :

Erau ***pînă la*** *12 oameni cu toţii.*

4. cu adverbele *chiar, şi, chiar şi,* formînd locuţiunile adverbiale *pînă şi, pînă chiar (şi),* care exprimă depăşirea tuturor aşteptărilor :

Pe treptele acelei scări [sociale se afla] *o boierime ghiftuită de privilegiuri, bucurîndu-se de toate drepturile,* ***pănă şi*** *de ilegalităţi.* ALECSANDRI, la NEGRUZZI, S. I XII.

5. cu pronumele relativ *ce,* cu adverbele *unde* şi *cînd* şi cu conjuncţia *să,* formînd locuţiunile conjuncţionale *pînă ce, pînă să, pînă unde, pînă cînd, pînă cînd să.*

PRIN

§ **341**. A. Prepoziţia *prin* leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcţiune de atribut) ;

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un infinitiv (funcţiune de complement);

c. un adjectiv de un substantiv (funcţiune de complement).

B. Sensul fundamental : străbaterea unui spaţiu sau a unui obiect.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul :

Mişuiala discretă a insectelor ***prin*** *păiş.* CARAGIALE, O. III 16—17.

b. timpul (momentul aproximativ) :

Apariţia ***prin*** *1570 a primei cărţi romîneşti cu litere latine.*

c. instrumentul :

Încunoştinţarea publicului ***prin*** *afişe.*

II. Introduce complementul circumstanţial :

1. de loc :

a. străbaterea unui obiect :

O răcoreală dulce pătrunde ***prin*** *ferestrele deschise.* EMINESCU, N. 81.

Observaţie. Prepoziţia *prin* a început să se răspîndească în locul lui *pe* în construcţia :

Intrarea ***prin*** *uşa din faţă.*

b. interiorul nedeterminat precis :

Mort şi Mircea
Prin *văi pe la Smîrdan.* COŞBUC, P. I 101.

2. de timp (momentul aproximativ) :

Prin *anii 1870—1880 apar primele publicaţii muncitoreşti în ţara noastră.*

3. de cauză (după adjective) :

[Era] *înclinător, sfios* ***prin*** *temperament, vorbind cu un talent natural.* BOLINTINEANU, O. 419.

4. de mod :

Unul ***prin*** *vis vede plîngînd*
O mamă-mbătrînită. ALECSANDRI, P. III 77.

5. instrumental :

Oltul... îşi răzbună ***prin*** *urlete sălbatece de strîmtorimea ce suferă.* ALEXANDRESCU, P. 221.

Autorul începe ***prin*** *a-şi expune planul.*

Observaţie. Complementul circumstanţial instrumental construit cu prepoziţia *prin* are uneori şi o nuanţă cauzală :

Scriitor celebru ***prin*** *operele sale.*

C. Împreună cu prepoziția *de* formează prepoziția compusă *de prin*, care introduce atribute și complemente circumstanțiale de loc și de timp:

Toate femeile din sat și ***de prin*** *meleagurile vecine vorbeau despre soacra cu trei nurori.* CREANGĂ, P. 16.

De prin *septembrie au început ploile.*

Observație. Pentru înlocuirea prepoziției *prin* cu *printru* vezi § 343.

PRINTRE

§ **342**. A. Prepoziția *printre* leagă:

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: străbaterea unui spațiu situat între mai multe obiecte.

I. Introduce atributul care exprimă locul:

Drumul ***printre*** *vii.*

II. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc (spațiul situat între mai multe obiecte):

Luna bate ***printre*** *ramuri.* EMINESCU, O. I 101.

El întreagă ziuliță
Nu să lasă de doiniță,
Mînînd ***printre*** *floricele*
Albișoare miorele. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 76.

Observație. Rareori prepoziția *printre* introduce un complement circumstanțial de loc, care exprimă străbaterea unui obiect, fiind echivalentă cu *prin*:
Numai luna ***printre*** *ceață vars-a razelor văpaie.* EMINESCU, O. I 210.

2. de mod (cu nuanță temporală, de obicei în expresii):

Acum rîde ***printre*** *lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* EMINESCU, O. I 32.

N-am avut noroc — se căina Aurica ***printre*** *sughițuri.* CĂLINESCU, E. O. I 131.

*Eu m-am așternut pe scris... **Printre** picături aș vrea să completez pe „Rostoganu".* CARAGIALE, O. VII 12.

C. Cu prepoziția *de* formează prepoziția compusă *de printre*, care introduce atributul sau complementul circumstanțial de loc exprimînd punctul de plecare din spațiul situat între mai multe obiecte.

De l-oi prinde, mă, să știi
Că s-a dus ***de printre*** *vii.* TEODORESCU, P. P. 596.

PRINTRU

§ **343**. A. Prepoziția *printru* leagă:

a. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement);

b. un adjectiv de un substantiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: străbaterea unui spațiu, a unui obiect.

I. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc:

Razele pătrunseră ***printr****-o ușă și-i loviră fața.* EMINESCU, N. 34.

2. instrumental:

Zoie îmi răspunse ***printr****-o rece înclinare din cap.* BOLINTINEANU, O. 386.

(cu nuanță cauzală)

Există compozitori vestiți ***printr****-o singură operă.*

Observație. Prepoziția *printru* are cîteva dintre valorile prepoziției *prin*, față de care apare ca variantă. Prepoziția *printru* se folosește în mod obligatoriu în forma *printr-* înaintea articolului, a adjectivului pronominal și a numeralului *un, o* și înaintea pronumelui *însul*, care nu pot fi niciodată precedate de *prin*. (Vezi exemplele de mai sus.)

Înaintea articolului posesiv, a adjectivelor pronominale care încep cu o vocală și înaintea numeralului cardinal *unul, una*, se poate folosi atît *printr-*, cît și *prin*:

Printr*-a mea* (umbrela mea) *nu pătrunde ploaia.*

Prin *a mea nu pătrunde ploaia.*

Folosirea formei *printru* în loc de *printr-* în limba literară este foarte rară și constituie un arhaism.

SPRE

§ **344**. A. Prepoziția *spre* leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un infinitiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: direcția și apropierea.

I. (Rar și învechit.) Introduce numele predicativ:

Binevoitorii de multe ori ne sînt ***spre*** *stricare și răuvoitorii* ***spre*** *folos.* SLAVICI, O. I 60.

II. Introduce atributul care exprimă:

a. locul situat în direcția unui punct:

Vara doina mi-o ascult
Pe cărarea ***spre*** *izvor,*
Ce le-am dat-o tuturor. EMINESCU, O, I 123.

b. timpul (apropierea de un anumit moment) :

În noaptea ***spre*** *15 august nimene nu dormise în casa lui Țurcan.* CONTEMPORANUL, III 773.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc (mișcarea sau starea pe loc în direcția unui punct) :

Pe cal se arunca
Și ***spre*** *Dunăre-alerga.* ALECSANDRI, P. P. 59.

Mai ***spre*** *inima satului, camionul își încetini goana.* MIHALE, O. 465.

2. de timp (apropierea de un anumit moment) :

Dar noaptea-n zare uneori,
Cînd e furtună-n depărtare,
La margini de-orizont răsare
Un fulger alb, tîrziu, ***spre*** *zori.* COȘBUC, P. I 82.

3. de scop :

(cu substantive)

S-ar fi părut că bijuteria nu era pe măsura proprietarului și era pusă acolo numai ***spre*** *păstrare.* CĂLINESCU, E. O. I 20.

Observație. Unele complemente circumstanțiale finale construite cu prepoziția *spre* formează expresii care, pe lîngă valoarea finală, au și o valoare de complement de mod : *spre pildă, spre exemplu* (= de pildă, de exemplu) :

Să ne strămutăm, ***spre*** *pildă, cu gîndul, la anul 1662.* ODOBESCU, S. I 440.

(cu un infinitiv)

Să cer un semn, iubito, ***spre****-a nu te mai uita?* EMINESCU, O. I 127.

4. de mod (cu nuanță consecutivă) :

Am plecat, ***spre*** *marele regret al confraților.* CARAGIALE, O. II 163.

SUB

§ 345. A. Prepoziția *sub* (și în forma învechită și nerecomandabilă *subt*) leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv (funcțiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv de alt substantiv (funcțiune de atribut) ;

c. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : spațiul situat dedesubtul unui obiect.

I. Introduce numele predicativ și atributul :

Lucrarea lui e ***sub*** *orice critică.*
A obținut rezultate ***sub*** *așteptări.*

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. starea sau mișcarea în spațiul situat dedesubtul unui obiect :

Eram acum tocmai pe culmea dealurilor **sub** *care se adăpostește, ca într-o copaie, satul Bisoca.* ODOBESCU, S. III 194.

Hora se învîrtea **sub** *streșina unui nuc bătrîn.* SADOVEANU, O. I 236.

b. pătrunderea în spațiul situat dedesubtul unui obiect :

Cel mijlociu, țuști ! iute **sub** *un chersin.* CREANGĂ, P. 23.

2. de timp :

a. epoca (definită prin conducere) :

Țara, înălțată și întinsă **sub** *Ștefan cel Mare, stătea încă tare.* SADOVEANU, O. I 9.

b. (popular) apropierea și anterioritatea în timp :

Sub *seară... a văzut... o umbră neagră.* POPA, V. 129.

3. de cauză (cu nuanță locală) :

Cercevelile ferestrelor se curmau **sub** *presiunea zidurilor.* EMINESCU, N. 38.

4. de mod :

Mai aproape de noi însă, **sub** *forme și cu colori mai reale, se vedeau... mari pietroaie sure și murgi.* ODOBESCU, S. III 195.

Am luat cartea **sub** *semnătură.*

Observație. Uneori complementul circumstanțial de mod construit cu prepoziția *sub* apare ca o exprimare figurată a unui complement circumstanțial de loc :

Avea **sub** *mînă o armie de inferiori.* CEZ. PETRESCU, A.N. 305.

C. 1. Înaintea unui numeral, exprimînd inferioritatea numerică :

Are **sub** *5o de kg.*

2. Intră în compunere cu alte prepoziții : *de, pe, pînă,* formînd prepozițiile compuse *de sub, pe sub, pînă sub.*

Strîmbă-Lemne, stîlcit cum era, vedea **de sub** *laiță tot ce se petrecea.* CREANGĂ, O. 166.

Pe sub *seară a venit la mine.*

BIBLIOGRAFIE

1. FULVIA CIOBANU, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba romînă,* în SG II, p. 91—104.
2. FULVIA CIOBANU, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele,* în SG III, p. 43—66.
3. FULVIA CIOBANU, *Remarques sur le mode de construction de la préposition „pînă",* în *Récueil d'études romanes,* București, 1959, p. 31—40.
4. RODICA OCHEȘEANU, *Observații asupra folosirii greșite a prepozițiilor în limba unor publicații,* în LR VIII (1959), nr. 5, p. 40—51.
5. LAURA VASILIU, *Note pentru definiția prepoziției,* în SCL XI (1960), p. 771—773.
6. LAURA VASILIU, *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului,* în *Probleme de lingvistică generală,* vol. al III-lea [București, 1961], p. 139—147.
7. LAURA VASILIU, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii romîne,* în SG III, p. 11—42.

CONJUNCȚIA

§ **346.** Conjuncția este partea de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi de coordonare sau de subordonare între două propoziții, raporturi de coordonare între două părți de propoziție sau între o parte de propoziție și o propoziție.

În frază leagă:

1. propoziții subordonate de regenta lor:

Soarele... stătu pe loc, ***încît trei zile n-a fost noapte.*** EMINESCU, N. 4.

2. propoziții coordonate:

a. principale:

Zboară mierlele-n tufiș
Și din codri noaptea vine
Pe furiș. COȘBUC, B. I. 5.

Șuguiești, măi omule, ori ți-i într-adins? CREANGĂ, P. 40.

El e frumos și tinerel,
***Dar** e **sfios** cînd e cu fete.* COȘBUC, P. I 87.

b. propoziții subordonate care depind de aceeași regentă:

— subordonate de același fel:

Înțelegi, amice, ***că la aceste cuvinte somnul meu, dulcele meu somn a zburat în fuga mare și nici nu m-am mai gîndit a-l prinde.*** GHICA, S. 32 (completive directe).

— subordonate de natură diferită:

Nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine, ***unde poate și cînd crede de cuviință.*** REBREANU, R. I 130 (circumstanțială de loc și temporală).

Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roș, ***de unde știi și cum îi ști tu.*** CREANGĂ, P. 233 (circumstanțială de loc și modală).

3. părți de propoziție și propoziții subordonate:

a. de același fel:

Moșneagul fiind ***un gură-cască, sau cum îți vrea*** *să-i ziceți, se uita în coarnele ei.* CREANGĂ, P. 285 (nume predicativ și propoziție predicativă).

Nimeni nu s-a plîns ***de judecățile lui*** *în vreme de pace,* ***ori că-n războaie n-a sărit*** *unde a fost mai greu.* DELAVRANCEA, O. II 31 (complement indirect și completivă indirectă).

b. cu funcțiuni diferite:

Vînatul, ca și omul, împrejmuit cu legi,
Îl ai ***cînd vrei și sigur*** *și poți să ți-l alegi.* ARGHEZI, C. O. 59 (circumstanțială de timp și circumstanțial de mod).

Îi plăcea să ieie ***cît de mult și ce-i mai bun și mai frumos.*** CREANGĂ, P. 293 (circumstanțial de mod și completivă directă).

În propoziție leagă părți de propoziție care stau pe același plan:

a. de același fel:

Cuconu Alecu și moș Grigore *stăteau, ca totdeauna, în cerdacul cu geamlîc.* SADOVEANU, O. II 161.

Pădurile în depărtare cu tulpini fumurii ... par cercelate cu flori ***de zarzări și de corcoduși.*** DELAVRANCEA, S. 5.

Ce-ți pasă ție, chip de lut,
Dac-oi fi ***eu sau altul.*** EMINESCU, O. I 181.

Nu știu dacă fac ***bine ori rău.*** SLAVICI, O. I 247.

Era odată o babă, care avea trei feciori nalți ca niște brazi și ***tari de vîrtute, dar slabi de minte.*** CREANGĂ, P. 3.

b. cu funcțiuni diferite:

Joacă cărți ***cu oricine și oriunde.*** SADOVEANU, O. II 671 (complement circumstanțial sociativ și complement circumstanțial de loc).

Încotro mergeți d-voastră ***la vremea asta și pe locurile aistea,*** *domnișorule?* HOGAȘ, DR. I 199 (complement circumstanțial de timp și complement circumstanțial de loc).

Oricine și de oriunde *poate să asculte la posturile de radio bucureștene muzica lui Debussy.* GAZ. LIT. 151 (1957), p. 4 (subiect și complement circumstanțial de loc).

ALTE PĂRȚI DE VORBIRE CU FUNCȚIUNE DE CONJUNCȚIE

§ 347. Funcțiunea de conjuncție este îndeplinită și de alte părți de vorbire și anume de:

a. adverbe relative-interogative: *cînd, (pre)cum, încotro, unde, cît*;

b. alte adverbe sau locuțiuni adverbiale: *așadar, deci, de aceea, drept aceea, pentru aceea, prin urmare, în concluzie, în consecință, în schimb*; *doar, pasămite* (vezi § 713).

c. pronume relative-interogative: *care, cine, ce.*

d. prepoziția *cu*; locuțiunea prepozițională *împreună cu* (vezi § 309).

Valoarea de conjuncție a adverbelor relative este mai slabă sau mai pronunțată după cum adverbul respectiv este sau nu parte de propoziție în propoziția pe care o introduce. Cînd adverbele relative sînt, de exemplu, complemente circumstanțiale de loc, de timp etc., ele au funcțiunea principală de adverb.

În exemplul : *Du-te **unde**-a dus surdul roata și mutul iapa.* CREANGĂ, P. 47, *unde* are valoare principală de adverb pentru că își păstrează sensul lexical propriu și are funcțiunea de complement circumstanțial de loc în subordonată. Dar în exemplul : *Bucuria tatălui său era așa de mare **unde** vedea că fiu-său are să fie procopsit.* ISPIRESCU, L. 183, *unde* nu are funcțiune de parte de propoziție, ci are sens cauzal și de aceea valoarea lui principală este aceea de conjuncție cauzală.

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR DIN PUNCT DE VEDERE FORMAL

§ **348.** După forma lor conjuncțiile sînt de mai multe feluri :

1. Conjuncții simple, alcătuite dintr-un singur element, neanalizabile : *ci, dar, de, fie, iar, însă, nici, ori, sau, și* etc.

2. Conjuncții compuse, alcătuite din două sau mai multe conjuncții simple sau dintr-un adverb relativ și o conjuncție : *ca (...) să, ci și, cum că* etc.

3. Locuțiuni conjuncționale, alcătuite din grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc funcțiunea unei conjuncții. În această îmbinare de cuvinte este obligatorie prezența unei conjuncții propriu-zise sau a unei părți de vorbire cu funcțiune de conjuncție (un pronume relativ sau un adverb relativ).

Locuțiunile conjuncționale din limba romînă sînt numeroase ; nu se poate preciza însă numărul lor exact, deoarece pe de o parte multe din ele (mai ales cele formate cu substantive) sînt greu de delimitat față de anumite formații analizabile (vezi p. 386 observația 3), iar pe de altă parte posibilitățile de creare a combinațiilor de elemente cu valoare conjuncțională sînt nelimitate.

Se deosebesc următoarele tipuri de locuțiuni conjuncționale :

1. Locuțiuni conjuncționale formate cu o conjuncție propriu-zisă :

a. conjuncția se combină cu un adverb : *măcar că,* (familiar) *chit că, în afară că, măcar de, chiar dacă, măcar să, înainte (de) să, de parcă* etc. ;

b. conjuncția (simplă sau compusă) se combină cu o prepoziție (simplă sau compusă) : *pentru că, pe lîngă că, pînă să, pentru ca să, fără (ca) să* ;

c. conjuncția se combină cu o prepoziție și cu un substantiv : *din cauză că, din pricină că, în caz că, în loc să,* (familiar) *în caz dacă* ;

d. conjuncția se combină cu o formă verbală : (familiar) *las (că)* ;

e. conjuncția se combină cu o prepoziție și cu un adjectiv substantivizat : *cu toate că.*

2. Locuțiuni conjuncționale formate cu un pronume relativ :

a. pronumele sau adjectivul relativ se combină cu (o prepoziție și cu) un substantiv : *în ce chip, cît timp, (ori) de cîte ori, de vreme ce, din moment ce, în vreme ce, în timp ce, pe măsură ce, o dată ce* etc. ;

b. pronumele relativ se combină cu o prepoziție: *după ce, pînă ce* etc.;

c. pronumele relativ se combină cu un adverb: (regional) *abia ce, îndată ce, imediat ce, numai ce* etc.

3. Locuțiuni conjuncționale formate cu un adverb relativ:

a. adverbul relativ se combină cu un adverb: *acolo unde, atunci cînd, așa cum, atît(a) cît*; *cît și*, (învechit și regional) *numai cît, chiar (și) cînd*;

b. adverbul relativ se combină cu o prepoziție sau cu o locuțiune prepozițională: *cu cît, pe cît* (învechit *pre cît*), *de cum, de cînd, de unde, pînă unde, pe unde, pe cînd, de cum, după cum, față de cum* etc.;

c. adverbul relativ se combină cu o prepoziție și cu un substantiv: (învechite) *în* (sau *la*) *caz cînd*; *în vreme cît, în timp cît* etc.

4. Locuțiuni conjuncționale cu două elemente cu funcțiune de conjuncție (conjuncție și pronume relativ, conjuncție și adverb relativ, adverb relativ și pronume relativ): *ca și cînd, ca și cum, după ce că, pînă cînd să* etc.

Observații. 1. Unele locuțiuni conjuncționale ca: *din cauză că, din pricină că, înainte să, în loc să, în afară că* etc. se aseamănă prin sens și prin elementele de bază cu locuțiunile prepoziționale: *din cauza, din cauză de, din pricina, înainte de* (*a*), *în loc de* (*a*), *în afară de* etc. Se deosebesc însă de acestea atît prin funcțiunea lor, cît și prin modul cum se construiesc și prin unele elemente de formație. Primele servesc la introducerea propozițiilor subordonate și se construiesc cu verbe la moduri predicative; din punct de vedere formal au ca ultim element o conjuncție. Ultimele au valoare de prepoziții, se construiesc cu substantive sau pronume sau cu verbe la infinitiv și împreună cu acestea constituie părți secundare de propoziție (de obicei complemente); din punct de vedere al formei ele au ca ultim element fie un substantiv cu forma articulată, fie un adverb cu formă articulată, fie o prepoziție.

2. Unele conjuncții care astăzi au aspect de conjuncții simple în trecut au fost conjuncții compuse sau chiar locuțiuni conjuncționale: *căci* (*că* + *ce*), *dacă* (*de* + *ca*), *deoarece* (*de* + *oară* + *ce*), *deși* (*de* + *și*), *fiindcă* (*fiind* + *că*), *încît* (*în* + *cît*), *parcă* (*pare* + *că*).

Calificarea lor drept conjuncții simple se bazează pe faptul că elementele componente și-au pierdut individualitatea, atît ca sens, cît și ca formă, ceea ce se reflectă și în grafia lor: ele se scriu astăzi într-un singur cuvînt.

3. Trebuie făcută distincție între locuțiunile conjuncționale și unele formații aparent asemănătoare ca: *în ciuda faptului că, în ipoteza că, avînd în vedere că*. Aceste construcții pot fi echivalente din punct de vedere sintactic cu conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale, dar ele nu au structură de locuțiuni. Primele două sau trei elemente (*în ipoteza, în ciuda faptului, avînd în vedere*) au funcțiune de complement circumstanțial în prima propoziție, iar conjuncția *că* introduce o propoziție subordonată (atributivă sau completivă directă).

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR DIN PUNCT DE VEDERE AL FUNCȚIUNII LOR

§ 349. După funcțiunea lor conjuncțiile și elementele folosite cu valoare de conjuncție se împart în două categorii: coordonatoare și subordonatoare.

Conjuncțiile coordonatoare leagă între ele două propoziții (ambele principale sau ambele secundare), două părți de propoziție care stau pe același plan sau o parte de propoziție și o propoziție.

Principalele conjuncții (locuțiuni) coordonatoare sînt :

— copulative : *nici, și, precum și* ;

— disjunctive : *fie, ori, sau* ;

— adversative : *ci, dar, iar, însă* ;

— conclusive : *așadar, deci.*

Conjuncțiile subordonatoare leagă propozițiile dependente (subordonate) pe care le introduc de propoziția regentă de care depind.

Principalele conjuncții (locuțiuni conjuncționale) subordonatoare sînt :

— subiective, predicative, atributive și completive directe și indirecte : *că, să, ca să, dacă, de* ;

— de loc : *(ori)unde (de unde, de pe unde, pe unde, pînă unde, de oriunde, pe oriunde* etc.), *(ori)încotro, dincotro* etc. ;

— de timp : *că, cînd (de cînd, de pe cînd, pe cînd, pînă cînd), cît, cîtă vreme, cum, de cum, imediat ce, (de) îndată ce, în timp ce, în vreme ce, odată ce, ori de cîte ori, pe măsură ce, pînă (nu), pînă ce, pînă să (nu)* etc. ;

— de cauză

a. cauzale propriu-zise : *că, căci, cum, dacă, de vreme ce, deoarece, din cauză că, din moment ce, din pricină că, fiindcă, întrucît, o dată ce, pentru că,* (popular) *unde* ;

b. cauzale condiționale : *cînd, cîtă vreme, dacă, de*; *de vreme ce, din moment ce* ;

— de scop : *de, ca să, pentru ca să, să* ;

— de mod

a. modale propriu-zise : *cît, p(r)e cît, întru cît, cum, după cum, precum, fără să* ;

b. modale comparative

— de egalitate : *cît, după cît, cum, cum și, după cum, precum, în ce chip* ;

— de inegalitate : *decît, față de cît (cum), de cum* ;

c. comparative condiționale : *cum, ca și cum, ca și cînd, (de) parcă* ;

— de consecuție : *că, așa că, cît, decît, încît, cum, de* ; *să, ca să, de să, încît să, pentru ca să* ;

— de condiție : *că, în caz că (cînd), dacă, cînd, de, de unde nu, să* ;

— de concesie

a. concesive propriu-zise: *că, chit că, cu toate că, măcar că, (pe) cînd, (așa) cum, deși, de unde, după ce, în timp ce, în vreme ce, pe cîtă vreme, fără (ca) să* ;

b. concesive ipotetice (condiționale) : *dacă, chiar dacă, nici dacă, și dacă, de, chiar de, măcar de, nici de, să, chiar să, măcar să, nici să, să și* ;

— de opoziție : *cînd, cîtă vreme, dacă, fără (ca) să, în loc să, în timp ce, în vreme ce, unde, de unde* ;

— de cumulare : *după ce, după ce că, în afară că, nu numai că, pe lîngă că* ;
— de instrument : *de* ;
— de relație : *de.*

VALOAREA CONJUNCȚIILOR

§ **350.** 1. Deși conjuncția nu e lipsită complet de sens lexical, ea nu are un sens lexical de sine stătător.

Există un raport strîns între sensul lexical și valoarea sintactică a conjuncției. Cu cît sensul lexical e mai slab, cu atît conjuncția servește la exprimarea unor raporturi sintactice mai abstracte. De exemplu, conjuncțiile care introduc propoziții finale *(de, să)* sînt mai abstracte decît cele care introduc propoziții de loc și de timp (adverbele relative *cînd, unde, cît*).

Sensul lexical al conjuncțiilor propriu-zise este mai slab decît al adverbelor sau al locuțiunilor conjuncționale. Acestea din urmă sînt formate și cu alte părți de vorbire, care aduc un element lexical în plus.

2. În general, conjuncțiile cele mai frecvente au un număr mare de valori foarte variate, putînd exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie funcțiunea lor principală.

Unele conjuncții vechi, moștenite și neanalizabile în romînește, au funcțiuni numeroase. De exemplu, conjuncția *că* introduce propoziții completive (directe și indirecte), subiective, predicative, atributive, concesive, consecutive, cauzale, temporale, condiționale. De asemenea aceste conjuncții intră în compunerea a numeroase locuțiuni : *așa că, din cauză că, din pricină că, după ce că, în afară că, în caz că, măcar că, nu numai că, pe lîngă că, pentru că* etc.

Pe de altă parte și unele conjuncții provenite din alte părți de vorbire și-au îmbogățit valorile în decursul timpului *(cum, cît, unde)*.

3. Unele conjuncții s-au specializat pentru a exprima fiecare un anumit raport sintactic. Astfel, există conjuncții specifice unor anumite raporturi : *dar, însă, ci* (adversativ), *fiindcă, deoarece* (cauzal), *deși* (concesiv), *încît* (consecutiv) etc.

De asemenea în limba literară conjuncțiile de coordonare sînt bine delimitate de cele de subordonare. În limba populară există totuși unele situații cînd conjuncțiile subordonatoare *de* și *că* au unele valori apropiate de coordonarea copulativă (vezi § 368 și 374).

Unele conjuncții apar chiar în propoziții independente. Astfel, *că* apare în propoziții enunțiative (propriu-zise) exclamative, *dacă* și *de* în propoziții optative exclamative. În aceste situații *că, dacă* și *de* își pierd de fapt valoarea de conjuncție. (Pentru exemple vezi § 368, 373, 374.)

4. Se remarcă existența elementelor conjuncționale sinonime ; astfel, conjuncții diferite exprimă uneori același raport sintactic în aceleași condiții sintactice : *de* și *dacă* introduc propoziții condiționale, *deși* și *cu toate că* introduc concesive.

5. Majoritatea conjuncțiilor în limba romînă se pot construi cu toate modurile personale. Valoarea modurilor e aceeași ca și în propozițiile independente, deci, de obicei, ele nu cer un anumit mod sau un anumit timp. Totuși sînt unele conjuncții care nu se pot construi cu un anumit mod: conjuncția *să* nu se construiește cu indicativul, *de* și *că* nu se construiesc cu conjunctivul.

Adesea însă aceeași conjuncție se poate construi cu moduri diferite, după diferitele raporturi pe care le exprimă: de exemplu, *de* condițional se construiește cu indicativul și condiționalul; *de* final cu indicativul și imperativul; *de* predicativ se construiește cu indicativul și condiționalul; *de* atributiv, de obicei, numai cu indicativul; *de* completiv direct și indirect cu indicativul, condiționalul, prezumtivul etc.

CONJUNCȚII CORELATIVE

§ **351**. Pentru a preciza natura unui raport de subordonare sau de coordonare se folosește uneori procedeul de acumulare a elementelor prin care se marchează raportul respectiv. Un asemenea procedeu este folosirea corelativelor.

În coordonare:

1. Conjuncțiile corelative sînt totdeauna perechi, în sensul că aceeași conjuncție (adverb) sau locuțiune conjuncțională apare atît într-unul dintre termenii coordonării, cît și în celălalt:

aci... aci
acum... acum
ba... ba
cînd... cînd
fie... fie
nici... nici
ori... ori
sau... sau

... veselul Alecsandri,
Ce-nșirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază,
***Acum** secolii străbate, o minune luminoasă,*
***Acum** rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* EMINESCU, O. I 32.

***Cînd** o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,*
***Cînd** o mreană saltă-n aer dup-o viespe sprintioară.* ALECSANDRI, P. III 51.

***Ori**-s spinii înfloriți,*
***Ori**-s turcii înveliți.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 492.

(Popular) ***Nici** mi-i foame, **nici** mi-i sete,*
***Nici** mi-i dor de codru verde.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 106.
*Vine **sau** luni **sau** miercuri.*

2. Uneori conjuncția apare cu un corelativ adverb în primul element:

nu numai (că)... dar și

nu numai... ci și

*Boierii mari și mici, **nu numai că** nu plăteau nici o dare către stat, **dar** aveau **și** privilegiul de-a scuti **un** număr de dajnici, de la trei pînă la optzeci.* GHICA, S. 19.

***Nu** erau tovarăși **numai** la biserică, **ci**... erau **și** mușterii lui moș Precu.* SADOVEANU, O. I 575.

Unele corelative leagă numai părți de propoziție: *atît... cît și.* Corelativele apar numai la raporturile copulative și disjunctive.

În subordonare:

1. Elementele conjuncționale pot fi aparent în corelație cu ele însele. Astfel, același adverb relativ sau o locuțiune cu un pronume relativ în subordonată are valoare de conjuncție, iar în regentă valoare adverbială:

***Cum** mă culc, **cum** te visez.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 16.

***De ce** mergeau înainte, **de ce** lui Harap-Alb i se tulburau mințile.* CREANGĂ, P. 275.

Acest procedeu este mai rar.

2. Procedeul obișnuit în subordonare este folosirea a două elemente diferite atît din punct de vedere al valorii, cît și al formei: o conjuncție (locuțiune conjuncțională) și un adverb sau o conjuncție și un pronume:

atît... încît

(după) cum... (tot) așa

cu cît... cu atît

pe cît... pe atît

deși... totuși

de cîte ori... de atîtea ori

pentru că... de aceea etc.

Regenta poate avea corelative indiferent de poziția ei în frază:

a. regenta precedă subordonata:

*E **atît** de rea, **încît** nimeni nu calcă pe moșia ei.* ISPIRESCU, L. 4.

*Dorințele grațioasei mele prietene domnișoara Mary Popescu sînt pentru mine porunci, la care mă supun, **cu atît** mai bucuros, **cu cît** văd că prietena mea nu abuzează niciodată de influența nemărginită ce știe bine că exercită asupră-mi.* CARAGIALE, O. II 113.

b. subordonata precedă regenta:

***Cît** ți-e plapoma **atît** te întinde.*

*Și **cu cît** se vedea mai neîndemănatic, **cu atît** se necăjea mai rău pe sineși și **cu cît** se necăjea mai tare, **cu atît** devenea mai neîndemănatic.* VLAHUȚĂ, N. 48.

*Nu știu de ce, **de cîte ori** auzeam de el, **de atîtea ori** îl legam cu întîmplarea mea din sara ploioasă.* SADOVEANU, O. VI 90–91.

***Dacă** măcar cercare tu nu faci vreodată*
Să scoți cel puțin capul din noaptea-ntunecată,
***Apoi** cum te-i deprinde cu soare, cu lumină?* ALEXANDRESCU, O. 234.

3. Uneori intră în corelație o conjuncție de subordonare cu una de coordonare. Acesta este cazul conjuncțiilor concesive care intră într-un astfel de raport de corelație cu conjuncții adversative coordonatoare: *deși... dar*, *deși... însă*, *dacă... însă*. Astfel de exemple sînt însă învechite:

Această majoritate ***deși*** *a votat*, ***însă*** *n-a văzut*, ***însă*** *n-a realizat nici una din legile actuale.* KOGĂLNICEANU, O. 177.

Căruța lui ***deși*** *era ferecată cu teie, cu curmeie*, ***însă*** *era o căruță bună, încăpătoare și îndemănatecă.* CREANGĂ, P. 106.

Deși *mulți din boierii cei mai însemnați simțise că se pregătește ceva...* ***dar*** *nici unul n-a venit să aducă un gologan măcar.* GHICA, S. 158.

LOCUL CONJUNCȚIEI ÎN PROPOZIȚIE

§ **352.** Conjuncțiile de coordonare sînt așezate de obicei între cele două propoziții pe care le leagă. Singurele excepții le constituie conjuncțiile *deci*, *dar*, *însă*.

Conjuncția conclusivă *deci* stă uneori la mijlocul sau la sfîrșitul propoziției conclusive:

Era ***deci*** *încă o dată nevoie de un spirit critic.* IBRĂILEANU, SP. CR. 21.

Mi-a spus adevărul, mi-e prieten ***deci***.

Conjuncția conclusivă *dar* stă de obicei în mijlocul propoziției:

Apoi ***dar*** *fă cum știi, Moș Nichifor, numai să fie bine.* CREANGĂ, P. 128.

Învîrte-ți ***dar*** *condeiul de zece ori în cerneală pînă să scrii un cuvînt.* CARAGIALE, O. IV 57.

Conjuncția adversativă *însă* stă uneori în mijlocul sau la sfîrșitul ultimei propoziții:

Ar trebui să cobor la prima stație, nu mă duc ***însă*** *acasă.*

Ar trebui să cobor la prima stație, nu mă duc acasă ***însă***.

PRINCIPALELE CONJUNCȚII ALE LIMBII ROMÎNE

§ **353.** Prezentarea principalelor conjuncții (locuțiuni conjuncționale) este organizată în felul următor:

Conjuncțiile (simple și compuse) și locuțiunile conjuncționale c o o r d o n a t o a r e sînt date în ordine alfabetică. În cadrul fiecărei conjuncții coordonatoare s-a avut în vedere:

a. ce elemente leagă (propoziții sau părți de propoziție între ele, părți de propoziție cu propoziții);

b. ce raporturi exprimă;

c. dacă intră în compunere sau formează locuțiuni.

Conjuncțiile (simple și compuse) s u b o r d o n a t o a r e sînt date în ordine alfabetică.

Locuțiunile conjuncționale subordonatoare, fiind mult mai numeroase decît locuțiunile conjuncționale coordonatoare, s-au dat separat de conjuncții.

În cadrul fiecărei conjuncţii subordonatoare s-a avut în vedere :
a. ce raporturi exprimă ;
b. dacă intră în compunere sau formează locuţiuni (clasificarea s-a făcut după cel de-al doilea element).
Ordinea prezentării diferitelor raporturi este cea urmată la sintaxă în studierea propoziţiilor coordonate şi subordonate.
Categoria propoziţiilor interogative indirecte nu a fost menţionată ca o categorie separată de propoziţii, deoarece în general propoziţiile subiective, predicative, atributive, completive directe şi indirecte pot fi interogative indirecte. Ele sînt totuşi ilustrate cu exemple numai la conjuncţiile simple *cînd*, *cît*, *cum*, *unde* ; la locuţiunile conjuncţionale nu s-au mai dat exemple din această categorie.

COORDONARE

CI

§ **354**. Conjuncţia *ci* leagă :
a. propoziţii principale ;
b. propoziţii subordonate ;
c. părţi de propoziţie ;
d. o parte de propoziţie cu o propoziţie subordonată.

Adversativ

a. În frază sau în propoziţie, după un membru negativ, marcînd o opoziţie puternică :

Nu voi sicriu bogat,
Podoabe şi flamuri,
***Ci**-mi împletiţi un pat*
Din veştede ramuri. EMINESCU, O. I 223.

*Împăratul Verde nu avea feciori, **ci** numai fete.* CREANGĂ, P. 183.
*Nu te uita în lături, **ci** tot înainte.* CARAGIALE, O. IV 235.

b. După o propoziţie care nu e negativă, opoziţia e mai slabă :

...Ţi-aş arăta
Din bob în bob amorul,
***Ci** numai nu te mînia.* EMINESCU, O. I 174.

c. La început de frază (întărind de obicei un imperativ). Opoziţia e atît de slabă, încît *ci* îşi pierde aproape valoarea de conjuncţie :

***Ci** lăsaţi să ne spuie nenea Ştefan cum a fost, cînd era să-l arunce din clopotniţă.* GHICA, S. 505.

Ci intră în compunere cu adverbul *şi*, formînd locuţiunea conjuncţională *ci şi*.

DAR

§ **355**. Adversativ

Conjuncţia *dar* (în limba mai veche *dară*) leagă :
a. propoziţii principale ;

b. propoziții subordonate ;
c. părți de propoziție ;
d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

*Pînă acum toți rîdeau de Prepeleac, **dar** acum a ajuns să rîdă el și de dracul.* CREANGĂ, P. 51.

*A fost odată ... un împărat mare și viteaz, **dar** rău.* DELAVRANCEA, V. V. 91.

*Un salt de perspectivă uriaș, **dar** care merită îndrăzneala...* BOGZA, V. J. 6.

Conclusiv

Conjuncția *dar* leagă propoziții principale :

*Istoria... este adevărata povestire și înfățoșare a întîmplărilor neamului omenesc ; ea este rezultatul vrîstelor și al experienții. Se poate **dară**, cu drept cuvînt, numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremii trecute.* KOGĂLNICEANU, O. 74.

Dar intră în compunere cu adverbul *și*, formînd locuțiunea conjuncțională *dar și*.

DECI

§ **356**. Conjuncția *deci* leagă :
a. propoziții principale ;
b. propoziții subordonate ;
c. părți de propoziție.

Conclusiv

*O luptă-i viața, **deci** te luptă*
Cu dragoste de ea, cu dor. COȘBUC, F. T. 10.

*S-au sculat **deci** împăratul și împărăteasa... și s-au dus la unchiaș acasă.* ISPIRESCU, L. 1.

DECÎT

§ **357**. Conjuncția *decît* leagă propoziții principale.

Adversativ (popular)

*Afurisita de turbincă mă vîră în toate boalele ... **Decît** n-am încotro, trebuie să mă duc.* CREANGĂ, P. 314.

***Decît**, cuconu Ioniță era din acei oameni așezați la minte și la simțire, care, pentru a potrivi măsura, aruncă tot ce găsesc în cumpăna amarurilor vieții.* HOGAȘ, DR. II 94.

FIE

§ **358**. Conjuncția *fie* leagă :
a. părți de propoziție ;
b. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată ;
c. propoziții subordonate. În această situație, conjuncția *fie* apare numai înaintea unei conjuncții subordonatoare.

Disjunctiv

— propriu-zis :

*Oricum însă, **fie** din greșală, **fie** după sfatul meu, Vasilică sorbi întîi borșul.* HOGAȘ, DR. I 75.

— cu nuanță copulativă :

La același șir de patimi deopotrivă fiind robi
***Fie** slabi, **fie** puternici, **fie** genii ori neghiobi.* EMINESCU, O. I 130.

IAR(Ă)

§ **359.** Conjuncția *iar* (în limba mai veche *iară*) leagă :

a. propoziții principale ;
b. propoziții subordonate ;
c. părți de propoziție ;
d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Copulativ

Cu perdelele lăsate
Șed la masa mea de brad,
Focul pîlpîie în sobă,
***Iară** eu pe gînduri cad.* EMINESCU, O. I 105.

*Piua-i în căsoaia de alăture, fusele în oboroc sub pat, **iar** furca după horn.* CREANGĂ, P. 5.

*Încalecă și ea pe un cal năzdrăvan și stă gata de pornire. **Iară** Harap-Alb, luîndu-și oamenii săi, încalecă și el și pornesc spre împărăție.* CREANGĂ, P. 274.

Adversativ

*La soare te puteai uita, **iar** la dînsa ba!* CREANGĂ, P. 276.

Tu-i mere pe sus cîntînd,
***Iară** eu pe jos plîngînd.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 301.

*O nouă întîmplare interveni, atît de extraordinară, încît încercările de pînă atunci ale războiului păliră, **iar** minții omenești i se deschiseră perspectivele unei ere fantastice.* BOGZA, V. J. 5.

*Lupul părul schimbă, **iar** năravul ba.* Proverb.

Observație. Nuanța adversativă este mai slabă la conjuncția *iar* decît la conjuncțiile *dar* și *însă*.

Există unele situații cînd conjuncția *iar* are valoare mixtă, copulativă și adversativă :

*Mare de inimă, **iar** de gură și mai mare.* CREANGĂ, A. 134.

ÎNSĂ

§ **360.** Conjuncția *însă* leagă :

a. propoziții principale ;
b. propoziții subordonate ;

c. părți de propoziție;
d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Adversativ

*Biata babă era umflată cît o bute... simțirea **însă** nu și-o pierduse de tot.* CREANGĂ, P. 15.

Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: bine-ai venit.
*Despre partea închinării **însă**, doamne, să ne ierți.* EMINESCU, O. I 146.

Au trecut vremile-acelea, vremi de fapte strălucite,
***Însă** triste și amare.* ALEXANDRESCU, O. 73.

NICI

§ **361**. Conjuncția *nici* în corelație cu *nu* leagă:
a. propoziții principale;
b. propoziții subordonate.

În limba literară contemporană *nici* este totdeauna urmat de *nu*, iar în limba mai veche sau populară apare și singur.

Copulativ

Nu caut vorbe pe ales,
***Nici** știu cum aș începe.* EMINESCU, O. I 173.

*Obștea ne-a trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, **nici** te iubește.* NEGRUZZI, S. I 139.

Nici în corelație cu *nici* are valoare de adverb propriu-zis și atunci precedă:
a. propoziții principale;
b. propoziții subordonate;
c. părți de propoziție;
d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Cu această valoare *nici* apare și în limba literară actuală:

*Să nu ocolești **nici** deal, **nici** vale, **nici** munte, **nici** iaz.* DELAVRANCEA, O. II 49.

Cînd stă pe lîngă predicat, acesta este însoțit de negația *nu*:

***Nici** nu vede, **nici** n-aude.* TOPÎRCEANU, O. I 18.

În limba populară *nici* poate apărea și fără *nu* (vezi § 351 pct. 1).

ORI

§ **362**. Conjuncția *ori* leagă:
a. propoziții principale;
b. propoziții subordonate;
c. părți de propoziție;
d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Disjunctiv

— propriu-zis :
Dar într-o seară ea simți
Că azi e cea din urmă zi:
***Ori** vine azi de undeva*
Iubitul ei și o va lua,
***Ori** dacă nu, cînd va veni*
El n-o va mai afla. COȘBUC, P. I 285—286.
*Încă o dată vă întreb: vă închinați **ori** ba?* NEGRUZZI, S. I 173.
— cu nuanță copulativă :
Aoleo, frate răzneț!
Ce ne treci ca un drumeț
Și nu vii să ne mai vezi?
***Ori** ne știi morți între vii*
Pe la noi de nu mai vii?
***Ori** ceva te-am amărît*
Într-atît de ne-ai urît? ALECSANDRI, P. P. 280.
Mai încolo, o crenguță de mălin
***Ori** un ghimpe să te-ntîrzie puțin.* TOPÎRCEANU, O. I 32.

PRECUM ȘI

§ **363**. Locuțiunea conjuncțională *precum și* leagă :
a. propoziții subordonate ;
b. părți de propoziție.

Copulativ

*Mai au ismailitenii o rînduială: că nu beau vin. Ca să-și aibă mintea limpede, cînd cîștigă cu sabia haraciurile și plocoanele sultanului, **precum și** dobînzile de război ce li se cuvin lor.* SADOVEANU, O. XVIII 64—65.

SAU

§ **364**. Conjuncția *sau* leagă :
a. propoziții principale ;
b. propoziții subordonate ;
c. părți de propoziție ;
d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Disjunctiv

— propriu-zis :
*Pleci **sau** rămîi aici?*

*Mai întîi, te rog spune-mi dacă știi **sau** nu știi ce soi de zburătoare este grangurul.* ODOBESCU, S. I 32.

*Într-o zi, **sau** că nu putuse să încheie socoteli bune cu Iancu... **sau** că iar i se făcuse poftă de hagialîc, s-a pus într-o șaică, să treacă la Nicopoli.* GHICA, S. 253.

Tractatul ce el încheie cu Baiazet, la 1393, asigurează romînilor... dreptul de a face război ***sau*** *pace.* BĂLCESCU, O. II 13.

După cum văd eu, omul acesta, ***sau*** *ce-o fi el, are mare putere.* CREANGĂ, P. 87.

— cu nuanţă copulativă:

Nisipul se găseşte pe prundul rîurilor, al lacurilor ***sau*** *al mărilor.*

ŞI

§ **365**. Conjuncţia *şi* leagă:

a. propoziţii principale;

b. propoziţii subordonate;

c. părţi de propoziţie;

d. o parte de propoziţie cu o propoziţie subordonată.

Copulativ

Nicola sta în grădină, pe banca de piatră, sub tei ***şi*** *trăgea din ciubuc fum plin de miresme.* SADOVEANU, O. I 173.

Mama era o cochetă rea ***şi*** *neînduplecată, care chinuia pe tata* ***şi****-i făcea zile negre pentru orice lucru.* VLAHUŢĂ, N. 167.

Se ţine tot de predici unde nu-i locul ***şi*** *cînd nu-i ceasul.* CEZ. PETRESCU, O. I. 341.

Amîndoi erau potriviţi la-nvăţătură ***şi*** *la purtare.* CARAGIALE, O. II 68.

De-a lui maluri sînt unite cîmpii verzi ***şi*** *ţări ferice.* EMINESCU, O. I 43.

Adversativ

Femeia auzea vorbele ***şi*** *nu le pricepea rostul.* REBREANU, I. II 148.

Te-aş lăsa ***şi*** *mi-e cu jale,*
Te-aş iubi ***şi*** *nu-ndrăznesc.* COŞBUC, B. I. 53.

Conclusiv

Asta-i şagă ***şi*** *nu-mi pasă.* SADOVEANU, O. I 621.

Conjuncţia *şi* intră în compunere cu prepoziţia *cu*, formînd locuţiunea conjuncţională *şi cu*.

ŞI CU

§ **366**. Locuţiunea conjuncţională *şi cu* leagă părţi de propoziţie.

Copulativ

Doamna ***şi cu*** *neamurile ei i-au dat lui Ştefăniţă otravă.* SADOVEANU, O. XVIII 58.

SUBORDONARE

CONJUNCȚII

CA(...)SĂ

§ **367**. Subiectiv

Era mai bine **ca** *negura* **să** *nu se mai ieie, pîn' nu vor ajunge ei după zarea aceea vînătă.* CAMILAR, N. I 8.

Nu e destul **ca** *o nație* **să**-*și aibă loc pe harta lumii,..; trebuie însă ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumii.* BĂLCESCU, O. II 11.

Predicativ

Singurul drept ce se dă țăranului rob era **ca** *stăpînul lui* **să** *nu-i poată răpi după voință banii, vitele și instrumentele de arătură.* BĂLCESCU, O. I 139.

Atributiv

Avea porunci împărătești către hanul tătarilor nogai, **ca să**-*i deie oricît ajutor.* NEGRUZZI, S. I 137.

Completiv direct

Am jurat **ca** *peste dînșii* **să** *trec falnic fără păs.* EMINESCU, O. I 147.

Sinan porunci în grabă **ca să** *se adune lîngă dînsul o seamă de oști.* BĂLCESCU, O. II 95.

Completiv indirect

M-aș fi temut **ca** *nu cumva aci, la intrare, vreun judecător aspru...* **să** *mă întrebe.* ODOBESCU, IST. ARH. 3.

Final

Oamenii, strîmtorați, se duceau cine știe unde... **ca să** *mai iasă ceva parale.* SADOVEANU, O. I 635.

Ca *această nouă jertfă a ființei tale* **să** *fie spornică, nu pregeta să dai dragoste și înțelepciune semenilor tăi.* SADOVEANU, O. I 20.

Unge toți pereții cu sînge, **ca să** *facă și mai mult în ciuda caprei.* CREANGĂ, P. 25.

Fă-mă pană-n clopul tău
Ca să *te umbresc mereu.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 63.

Consecutiv

Auzi, dar cine-i el păgînul,
Ca să-*mi sărute fete-n drum.* COȘBUC, B. I. 66.

Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei,
Ca să nu s-arate-odată ce sînteți — Niște mișei! EMINESCU, O. I 151.

Observație. În limba literară conjuncția *ca... să* se folosește în anumite condiții sintactice: ea apare (la propozițiile subiective, predicative, atributive, completive directe și completive indirecte) cu valoarea conjuncției *să* atunci cînd predicatul subordonatei e despărțit de predicatul regentei prin părți de propoziție aparținînd dependentei; pentru a nu se putea crede că aceste părți aparțin regentei, se introduce imediat după regentă cuvîntul *ca*, în așa fel încît partea de propoziție în discuție să fie intercalată între *ca* și *să*, arătîndu-se că aparține dependentei. Astfel, se spune: *E necesar astăzi **să**-mi dai un răspuns,* pentru că circumstanțialul *astăzi* determină predicatul regentei (*e necesar*).

Se spune însă: *e necesar **ca** astăzi **să**-mi dai un răspuns,* pentru că de data aceasta *astăzi* este circumstanțial al lui *să-mi dai.*

De asemenea *ca... să* se întrebuințează în limba literară cînd între cele două elemente ale ei se intercalează o propoziție și tot pentru a se arăta că aceasta se leagă de dependentă.

*Ar fi de dorit **ca** — atunci cînd ni se va cere ajutorul — **să** răspundem cu promptitudine.*

Conjuncția *ca să* fără intercalare introduce în limba literară numai propoziții finale și consecutive.

Conjuncția compusă *ca...să* intră în compunere:

a. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *înainte ca să*;

b. cu prepoziții, formînd locuțiunile conjuncționale *fără ca să, pentru ca să.*

Observația de mai sus este valabilă și pentru locuțiunile conjuncționale formate cu această conjuncție.

CĂ

§ 368. Subiectiv

*Părea **că**-n somn un înger ar trece prin infern.* EMINESCU, O. I 95.
*Ne doare **c**-a fost scris așa.* COȘBUC, B. I. 155.
*Pe semne **că** m-o fi cunoscînd dumnealui! zise hangiul.* CARAGIALE, O. I 179.

Predicativ

*Impresia mea este **că** nu va reuși.*
*Vulpea pare **că** ar fi moartă.*

Completiv direct

*Și zici **că** nu dorești nimica?* SADOVEANU, O. I 633.
Că te-am iubit atîta putea-vei tu să ierți? EMINESCU, O. I 127.
*Cu toții-mi șoptiră în urechi **că** n-ar fi bine să-l las singur.* DELAVRANCEA, T. 46.

*Ştii **că** m-ai lăsat în locul tău şi nu te îndoieşti de sîrguinţa mea.* NEGRUZZI, S. I 63.

Completiv indirect

*Te rog să iei notă **că** n-am de dat nici o explicaţie.* CAMIL PETRESCU, T. I 31.

*Aduce piatra la mine şi i-o plătesc cît nu face; ba încă sînt bucuros **că** o pot căpăta.* CREANGĂ, P. 218.

Temporal (*că* invers)

*Abia dădu mîna cu cei de faţă, **că** se şi grăbi să intre în biroul plin de oameni al secretariatului.* PREDA, D. 46.

Cauzal (propriu-zis)

Grăim, doamnă, cătră tine,
Nu din gură, ci din carte,
***Că** ne eşti aşa departe.* EMINESCU, O. I 149.
Ei se sfătuiră...
Ca să mi-l omoare
Pe cel moldovan,
***Că**-i mai ortoman.* ALECSANDRI, P. P. 1.

Consecutiv

*Era un senin pe ceri, şi aşa de frumos şi cald afară, **că**-ţi venea să te scalzi pe uscat, ca găinile.* CREANGĂ, A. 64.

Concesiv (propriu-zis)

*Eu, **că** sînt bolnav, şi tot am venit la şcoală.*

*Fierul, **că**-i fier, şi încă rugineşte, dar apoi noi care...* ALECSANDRI, PR. 180.

Cum naiba dor să nu-mi fie?
*Cînd şi muntele, **că**-i munte,*
Şi-ncă are doruri multe. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 144.

Observaţie. Conjuncţia *că* nu mai introduce în limba actuală concesive propriu-zise decît în construcţii de tipul celor citate, cu topica fixă (concesiva este întotdeauna intercalată între subiectul regentei şi predicatul ei) şi cu corelativ în regentă.

Condiţional

*Apoi asta nu-i omenie! **Că** s-o supăra, **că** nu s-o supăra conu Iordache, eu tot am să i-o trec la ureche.* CEZ. PETRESCU, 1907 I 67.

Observaţie. *Că* condiţional apare numai în coordonare cu o disjunctivă.

Tipuri mixte

Cauzal și temporal

Acum însă ***că*** *bătrînul împărat dispăruse, succesorul său putea face partea focului.* GHICA, S. 329.

Uneori, conjuncția *că* apare în propoziții principale:
— (popular) cu nuanță copulativă:
Și mergeau, nu prea mergeau...
Și pe iarbă s-așezau,
De ospăț ***că*** *s-apucau.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 312.

— în propoziții independente:
Exclamativ (enunțiativ propriu-zis)
(popular) ***Că*** *nu curge cel izvor*
Să mă pot spăla de dor. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 217.
(popular și familiar întărind o replică) ***Că*** *bine zici d-ta, mătușă; asta s-o facem.* CREANGĂ, P. 175.

Conjuncția *că* intră în compunere:
a. cu un adverb, formînd locuțiunile conjuncționale (familiar) ***chit că****, cum că, în afară că, măcar că*;
b. cu o prepoziție (simplă sau compusă), formînd locuțiunile conjuncționale *pe lîngă că, pentru că*;
c. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunile conjuncționale *din cauză că, din pricină că, în caz că*;
d. cu o prepoziție plus un adjectiv substantivizat, formînd locuțiunea conjuncțională *cu toate că*;
e. cu o formă verbală, formînd locuțiunea conjuncțională (familiar) ***las(ă) că.***

CĂCI

§ **369.** Cauzal (propriu-zis)

Hai să fugim cu pluta ceea la frate-meu Vasile în Borca, zise Dumitru, ***căci*** *plutele începuse a umbla.* CREANGĂ, A. 29.
Eu îi cunosc pre boierii noștri, ***căci*** *am trăit cu dînșii.* NEGRUZZI, S. I 138.

CÎND

§ **370.** Subiectiv

Se știe ***cînd*** *se dă vacanță.*

Atributiv

E vremea ***cînd*** *înflorește sulfina.* SADOVEANU, O. XVIII 27.
Ah! unde-i vremea ceea, ***cînd*** *eu cercam un vad*

Să ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92.

În minuta ***cînd*** *voiam a mă duce, puterile m-au lăsat.* NEGRUZZI, S. I 52.

O b s e r v a ț i e. Cînd introduce o propoziție atributivă *cînd* e precedat întotdeauna de substantive care exprimă noțiuni temporale.

Completiv direct

Noi n-am știut ***cînd*** *veniți și nu știm* ***cînd*** *plecați.* SADOVEANU, O. XVIII 110.

Temporal

posterioritate: ***Cînd*** *se desprimăvără, Ana își făcu obiceiul de a se duce în fiecare zi pe la tatăl ei, pe acasă.* REBREANU, I. II 144.
simultaneitate: ***Cînd*** *sora mea mă lua în cîrcă și fugea spre nucii de la gropile cu nisip, eu închideam ochii.* DELAVRANCEA, T. 21.
Cînd *era să treacă fiica sa, deodată ieși de sub acel pod.* ISPIRESCU, L. 13.
Cînd invers: *Toate se puseseră la cale pentru aceasta,* ***cînd*** *o întîmplare neprevăzută le strică planul, cel puțin pentru cîtăva vreme.* ALEXANDRESCU, P. 232.

Concesiv (propriu-zis)

Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil
Cînd *ea-i rece și cu toane ca și luna lui april.* EMINESCU, O. I 157.

Condițional

Cînd *m-aș potrivi eu babei la toate cele, apoi aș lua cîmpii.* CREANGĂ, P. 77.

O b s e r v a ț i e. Conjuncția *cînd* introduce o propoziție condițională construită numai cu modul condițional.

Opozițional

Cu 600 de lei, ce ziceau că s-au cheltuit la dînsa, putea acel boier să facă 5 sau 6 camere, ***cînd*** *în chilia de piatră abia te poți învîrti.* ALEXANDRESCU, P. 225.

Tipuri mixte

Cauzal și temporal

Cînd *știa că are să deie peste Ivan, i se tăiau picioarele.* CREANGĂ, P. 314.

Cauzal și condițional

Toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar și a străinilor, ***cînd*** *istoria noastră ar fi mai bine cunoscută.* KOGĂLNICEANU, O. 83.

Cînd intră în compunere:

a. cu un adverb, formînd locuțiunile conjuncționale *atunci cînd, chiar (și) cînd*;

b. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *de cînd, pe cînd, pînă cînd, pentru cînd*;

c. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunile conjuncționale învechite *în* (sau *la*) *caz cînd*;

d. cu locuțiunea adverbială *ca și*, formînd locuțiunea conjuncțională *ca și cînd*;

e. cu o conjuncție și o prepoziție, formînd locuțiunea conjuncțională *pînă cînd să*.

CÎT

§ **371.** Atributiv

Eu... răspunse Dadaci, pămînt ***cît*** *să-mi așez pe el cortul, găsesc orișiunde.* CAMILAR, N. I 265.

Completiv direct

Dă-mi bani pe cal! Că sînt sărac!
Dă-mi bani! Dacă-l găsești pe plac,
Dă-mi numai ***cît*** *socoți.* COȘBUC, B. I. 97.

Completiv indirect

Se mirau toți ***cît*** *de tare a slăbit.*

Temporal

simultaneitate: ***Cît*** *n-om avea drumuri-de-fier, tot de-aceste o să pățim.* ALECSANDRI, T. 957.

Să n-ai grijă pentru tine
Cît *îi fi tu lîngă mine,*
Să n-ai frică pentru mine
Cît *oi fi eu lîngă tine!* ALECSANDRI, P. P. 24.

posterioritate (învechit): *Tu să stai la spatele meu și* ***cît*** *vei auzi că încep a croi cîte una mai deocheată, tu să mă tragi de mîneca hainei.* ODOBESCU, S. III 45.

Codrii și drumurile împănate de cete de hoți, care jefuiau și căzneau, ***cît*** *ieșea omul din streaja Bucureștilor afară.* GHICA, S. 378.

Frunza-n codru ***cît*** *învie*
Doina cînt de voinicie. ALECSANDRI, P. P. 224.

Modal

— propriu-zis:
Răcni ***cît*** *îl țineau puterile.* CAMILAR, N. I 127.

Cînd jelea el așa, iaca și capra venea **cît** *putea, încărcată cu de-ale mîncărei și gîfuind.* CREANGĂ, P. 25.

— comparativ de egalitate:

Mintea parcă i se deschisese **cît** *se deschide altora în cîțiva ani.* TUDORAN, P. 403.

Consecutiv (învechit și regional)

Zise, și auzitorii așa mult au aplaudat,
Cît *dulapurile toate în arhivă s-au mișcat.* ALEXANDRESCU, O. 289.
Începu a geme și a se văiera, **cît** *îți era mai mare mila de dînsa.* SBIERA, P. 28.

Tip mixt

Modal și temporal

Garda se alinie **cît** *ai întoarce palma.* CAMILAR, N. II 463.

Observație. *Cît* cu valoare de conjuncție este de obicei adverb relativ, uneori însă este pronume relativ (vezi exemplul din CAMILAR, N. I 265) sau are o situație intermediară, între adverb relativ și pronume relativ (vezi exemplul din COȘBUC, B.I. 97).

Cît intră în compunere:

a. cu un substantiv, formînd locuțiunea conjuncțională *cît timp*;

b. cu un adverb, formînd locuțiunile conjuncționale *atît(a) cît, cît și*, (învechit și regional) *numai cît*;

c. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *cu cît, pe cît* (învechit *pre cît*);

d. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunile conjuncționale învechite *în timp cît, în vreme cît.*

CUM

§ **372**. Subiectiv

Într-adevăr, e bine **cum** *spune uncheșul, a încuviințat Potcoavă; așa să se facă.* SADOVEANU, O. XVIII 32.

Predicativ

Lumea-i **cum** *este... și ca dînsa sîntem noi.* EMINESCU, O. I 36.

Atributiv

Era un prietin **cum** *nu se mai află.* SADOVEANU, O. I 391.

(învechit, pe lîngă substantive cu sens temporal): *Din ceasul* **cum** *te-am văzut, duducuță Marghioliță, m-ai agiuns la inimă.* ALECSANDRI, T. 54.

Completiv direct

Mă ierți, te rog, dar tot nu pricep **cum** *ai ajuns dumneata aici.* CEZ. PETRESCU, A. N. 281.

Judecă în mintea ei **cum** *are să le astîmpere foamea.* SAHIA, N. 44.
Neştiind **cum** *s-o mîngîi, am început şi eu a plînge.* NEGRUZZI, S. I 52.

Completiv indirect

Mă mir **cum** *a putut să facă el asta.*

Temporal

posterioritate : ***Cum*** *ajunserăm în odaie, Grigoriţă iute se dezbrăcă, iute se descălţă şi iute se trînti în pat.* HOGAŞ, DR. II 13.
simultaneitate : ***Cum*** *ospăta el, buf ! cade... în groapa cu jaratec.* CREANGĂ, P. 32.

Cauzal (propriu-zis)

Doamna Z... ne-a afirmat pe drum... că N., **cum** *e cam bolnăvicios, şi-a făcut testamentul şi lasă aproape toată averea sa copilei lui Manolache.* CARAGIALE, O. I 73.

Modal

— propriu-zis :
Iar ei domniseră **cum** *se domneşte cînd împăraţii trec prin fel de fel de ispite, necazuri şi nevoi.* ISPIRESCU, L. 71.
D-apoi, **cum** *văd eu, tu numai nu dai în gropi de prost ce eşti.* CREANGĂ, P. 52.
— comparativ de egalitate :
Şi surîzi, **cum** *rîde visul într-o inimă-ndrăgită.* EMINESCU, O. I 42.
Bună să-ţi fie inima, cumătre, **cum** *ţi-i cătătura.* CREANGĂ, P. 30.

Concesiv (propriu-zis)

(rar, popular) *Şi* ***cumu-i*** *de păcătoasă,*
Tot se ţine de frumoasă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 440.

Tip mixt

Cauzal şi temporal

Cum *ei, mergînd alături, se ceartă şi se-ntreabă,*
Nu văd în fundul nopţii o umbră de roşeaţă. EMINESCU, O. I 97.

Cum intră în compunere :

a. cu un adverb, formînd locuţiunea conjuncţională *aşa cum* ;
b. cu o prepoziţie sau o locuţiune prepoziţională, formînd locuţiunile conjuncţionale *de cum, după cum, faţă de cum* ;
c. cu locuţiunea adverbială *ca şi*, formînd locuţiunea conjuncţională *ca şi cum*.

DACĂ

§ **373**. Subiectiv

Și ***dac****-a fost pețită des,*
E lucru tare cu-nțeles. COȘBUC, B. I. 16.

Completiv direct

Te întreb, reveni sublocotenentul, ***dacă*** *dorești ceva.;* SAHIA, N. 84.

Mam'mare așază frumușel beretul lui Goe... îl întreabă ***dacă****-l mai doare nasul și-l sărută dulce.* CARAGIALE, O. I 272.

Doamne, nu știu ***dacă*** *ai la știință ori ba, dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme.* CREANGĂ, P. 313.

Completiv indirect

După ce-l văzu pe Ionuț trecut la hodină în chilioara lui, stătu gîndindu-se ***dacă*** *n-ar fi bine să-l afume prin somn cu păr de lup.* SADOVEANU, O. XIII 82.

Temporal (posterioritate):

Nu durmi toată noaptea bietul om, iar ***dacă*** *se făcu ziuă, merse-n pădure.* RETEGANUL, P. I 46.

Cauzal

— propriu-zis:

Apoi, mă Ioane, ***dac****-am început noi războiul ista așa, mai că-l prăpădim.* CAMILAR, N. I 133.

Dacă *mă vede că-s o văduvă sermană, și c-o casă de copii, mai trebuie să-și bată joc de casa mea?* CREANGĂ, P. 28.

— condițional:

Dacă *pe mama n-o asculți, o să mă asculți pe mine?*

Concesiv (condițional)

Și ***dacă*** *glasul adorat*
N-o spune un cuvînt,
Tot înțeleg că m-ai chemat
Dincolo de mormînt. EMINESCU, O. I 230.

Dacă *voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanu... și* ***dacă*** *voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi.* NEGRUZZI, S. I 139.

Condițional

Dacă *mărturisești, scapi cu mai puțină pedeapsă.* SADOVEANU, O. XVII 203.

Dacă însă păstorul ce tu ni l-ai alege
Va fi tot ca păstorii de care-avem destui,
Atunci... lasă în starea-i bătrîna tiranie. ALEXANDRESCU, O. 87.

Opozițional

***Dacă** Titi era afabil, dar reținut, Aurica dimpotrivă arăta față de Felix din ce în ce mai multă familiaritate.* CĂLINESCU, E. O. I 69.

Tipuri mixte

Temporal şi cauzal

*Trăsnea, fiind... mai tare de cap, răbdă el cît răbdă, şi **dacă** vede că-l răzbim cu poştele, se mută la altă gazdă.* CREANGĂ, A. 102.

Temporal şi condiţional

***Dacă** un tînăr întîlneşte o inimă simplă şi nevinovată, el este ferice.* NEGRUZZI, S. I 55—56.

Optativ

***Dacă** aş ajunge mai repede acasă!*

Conjuncţia *dacă* intră în compunere:

a. cu un adverb, formînd locuţiunea conjuncţională *chiar dacă*;

b. cu o prepoziţie plus un substantiv, formînd locuţiunea conjuncţională, folosită în limbajul familiar, *în caz dacă*.

DE

§ **374**. Subiectiv

*Nu ştiu cum s-a întîmplat **de**-a rămas pictura cu totul înlăturată din cărarea mult cotitei mele colinde de vînător-hoinar.* ODOBESCU, S. III 113.

Dar al nostru împărat,
Tot mergînd pe la vînat,
Într-o seară s-a-ntîmplat
*Pe la noi **d**-a înnoptat.* TEODORESCU, P. P. 116.

Predicativ

*Cînd eram **de** nu iubeam,*
Unde mă culcam dormeam. Cîntec popular.

Atributiv

*Are de obicei **de** aruncă buzduganul.* ISPIRESCU, L. 85.

Completiv direct

(învechit și popular) *Te-a întreba **de** nu mai știi de vreun leac.* SBIERA, P. 27.

Oușoare că scotea,
*Și-ncepea **de** le-mpărțea.* TEODORESCU, P. P. 53.

Completiv indirect

*Ne pune dracul **de** urnim o stîncă din locul ei, care era numai înțiinată.* CREANGĂ, A. 28.

Final

*Apoi merse **de** ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse.* BĂLCESCU, O. II 171.

*Haide! Luați-l **de**-l dați norodului.* NEGRUZZI, S. I 156.

O b s e r v a ț i e. Conjuncția finală *de* are uneori sens bine precizat, ca în exemplul *Merse **de** ocoli cetatea.*

Alteori însă sensul final e mai slab, ca în exemplul:

*Mai șede el cît șede, **de** cască gura prin tîrg.* CREANGĂ, P. 44.

Există situații cînd propoziția introdusă prin *de* exprimă însă o acțiune reală și atunci sensul ei pare apropiat de o coordonată copulativă, ca în exemplul de la p. 409 *Stai **de** nu mă săgeta.*

Consecutiv

*Mircea izbucnește în plîns **de** i se scutură ghiozdanul în spate.* SAHIA, N. 52.

*Viscolul ridica omătul în valuri și-l spulbera în văzduh, **de** nu se mai vedea nici cer, nici pămînt.* VLAHUȚĂ, O. A. II 38.

Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul,
***De** ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* EMINESCU, O. I 150.

*Pusă să-i facă un buzdugan..., îl aruncă în sus, **de** despică bolta cerului.* EMINESCU, N. 4.

Concesiv

— propriu-zis:

*Calul, **de** e cu patru picioare, și tot se poticnește.* Proverb.

O b s e r v a ț i e. Conjuncția *de* apare cu această valoare (concesiv propriu-zis) totdeauna cu un corelativ în propoziția regentă și totdeauna intercalată între subiectul regentei și predicatul ei. Ea se întîlnește numai în limba populară.

— condițional:

*Nu-s piedici să-i oprească, **de**-ar crește-n cale stînci.* VINTILĂ, O. 20.

Condițional

*Iar **de** va fi ca steaua mea să cadă...,*
Un alt fecior cu fruntea de zăpadă

Va duce mai departe drumul meu. BENIUC, V. 72.
De-oi adormi curînd
În noaptea uitării,
Să mă duceți tăcînd
La marginea mării. EMINESCU, O. I 219.
Oiță bîrsană,
De ești năzdrăvană,
Și de-a fi să mor,
În cîmp de mohor,
Să spui lui Vrîncean
Și lui Ungurean
Ca să mă îngroape
Aice pe-aproape. ALECSANDRI, P. P. 2.

Instrumental

Știu c-a nemerit-o bine, ***de*** *ți-a pus numele Chirică.* CREANGĂ, P. 149.

Relație

Să cercăm vinul ***de****-i bun.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 373.

Tipuri mixte
Temporal și condițional

Ea pe cîmp ***de*** *se ivea,*
Florile se-nveselea. ALECSANDRI, P. I 92.
Eu ***de****-am avut un singur ban,*
L-am împărțit cu tine. COȘBUC, B. I. 54.

Uneori conjuncția *de* apare și în propoziții principale cu nuanță copulativă :
Stai ***de*** *nu mă săgeta.* TEODORESCU, P. P. 41.

În propoziții independente :

Optativ

Codrule, frunză rotundă,
De *mi-ai da puțină umbră!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 199.
De*-ar mai veni vara, să se mai joace și pe-afară; că m-am săturat de ei ca de mere pădurețe.* CREANGĂ, A. 38.

Conjuncția *de* intră în compunere cu adverbe și formează locuțiunile *de parcă, chiar (...) de, măcar de, și (...) de.*

DECÎT

§ **375.** Modal (comparativ de inegalitate)

Poate întrebările lui sînt mai cuminți ***decît*** *le credem noi și de cum par.* CEZ. PETRESCU, A. N. 294.

Pădurile și satele... le ghicea mai mult ***decît*** *le vedea.* MACEDONSKI, O. III 12.

Consecutiv (învechit și regional)

*Asta-i explicația îmbrăcămintei și sulemenelilor dumnisale și, mai cu samă, a aerelor de cucoană pe care și le dă, „****decît*** *îți vine, dragă, să crăpi de ciudă”.* SADOVEANU, O. XII 652.

O b s e r v a ț i e. Acest *decît* reprezintă probabil o compunere între elementele consecutive *de* și *cît*, fiind deci deosebit, ca formație, de *decît* comparativ, care e alcătuit din prepoziția *de* și adverbul *cît*.

DEOARECE

§ **376**. Cauzal (propriu-zis)

O analiză simplă îmi dovedea că nici ipoteza că l-aș fi pierdut pe cale ori trecînd în ostrov nu e întemeiată, ***deoarece*** *lanțugul rămăsese la mine și carabina lanțugului își pierduse resortul.* SADOVEANU, O. XVII 467.

Va fi dat afară, ***deoarece*** *s-a întors din război nebun.* SAHIA, N. 58.

DEȘI

§ **377**. Concesiv (propriu-zis)

Deși *este destul de întuneric, albul șoselei se mai distinge încă.* SAHIA, N. 24.

Deși *vorbești pe înțeles,*
Eu nu te pot pricepe. EMINESCU, O. I 173.

Deși *era necontenite jalobele obștei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpușneanu sau nu răspundea, sau nu le asculta.* NEGRUZZI, S. I 50.

FIINDCĂ

§ **378**. Cauzal (propriu-zis)

Ei hai, ***fiindcă*** *tot am venit, să vedem cuibul poetului.* REBREANU, R. I 184.

Îmi opresc trei lei, ***fiindc-am*** *avut trei pîni.* CREANGĂ, O. 159.

Și-au fugit din palatul tătîni-său, pentru ca să vie să facă voiajuri pîn Moldova... ***fiindcă*** *auzise că-i o țară foarte poznașă.* ALECSANDRI, T. 1044.

ÎNTRUCÎT

§ **379.** Cauzal (propriu-zis)

Întrucît *n-aţi respectat dispoziţiunile legii, veţi fi amendat.*

ÎNCÎT

§ **380.** Consecutiv

S-a făcut în casă o duhoare aşa de grozavă, ***încît*** *bărbatul pe loc s-a trezit.* CREANGĂ, P. 88.

Vorbi astfel, ***încît*** *robi toate inimile.* ISPIRESCU, L. 39.

Tu mă întrebi atîtea lucruri deodată, ***încît*** *nu ştiu la care să răspund mai întîi.* NEGRUZZI, S. I 63.

Şi focul din vale creştea... luminînd împrejurimile ca ziua, pînă departe, ***încît*** *se vedeau armatele în mers.* CAMILAR, N. I 179.

PÎNĂ

§ **381.** Temporal

Era mai bine ca negura să nu se mai ieie, ***pîn'*** *nu vor ajunge ei după zarea aceea vînătă, unde bat tunurile tot mai aprig.* CAMILAR, N. I 8.

PRECUM

§ **382.** Modal (propriu-zis)

De-ar fi-n a mea putinţă să fac ***precum*** *doresc.* ALECSANDRI, P. I 165.

Vedeam că se iveşte a mea tristă gîndire
Precum *o piramidă se-nalţă în pustii.* ALEXANDRESCU, O. 336.

SĂ

§ **383.** Subiectiv

Nu-i nici un folos ***să*** *stea două gospodării certate.* SADOVEANU, O. I 587.

Îmi vine greu ***să****-l ascult, şi-mi vine şi mai greu* ***să*** *nu-l ascult.* STANCU, D. 355.

Predicativ

Înţelegerea a fost ***să*** *ne aştepte la drumul Păstrăvenilor.* SADOVEANU, O. XVIII 28.

Porunca mea e ***să****-ţi dau acest paloş.* SADOVEANU, O. XVIII 130.

Atributiv

Tată, a venit vremea să-mi dai ceea ce mi-ai făgăduit. ISPIRESCU, L. 2.

Completiv direct

Așteptau să vie lumina de aur a primăverii. SADOVEANU, O. I 637.
Ți-am zis să te muți cu mine. DELAVRANCEA, T. 14.
Știu să scrie și să citească. GHICA, C. E. 15.

Completiv indirect

Oamenii de aicea sînt prea doritori să afle cine-s drumeții. SADOVEANU, O. XVIII 138.

Final

În aerul nopții Făt-Frumos își spălă fața în baia de lacrimi, apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o țăsusă din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori. EMINESCU, N. 29.
Neagu se întoarse să controleze cîrma. BART, E. 397.

Consecutiv

Cam pe la amiază deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită, să răstoarne brazii la pămînt, nu altceva. CREANGĂ, A. 30.
S-a făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr,
Și atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr. EMINESCU, O. I 82.

Condițional

Fugarul Bogdan ar fi fost extrădat **să** *nu fi fugit din Polonia.* HASDEU, I. V. 24.

Observație. *Să* introduce propoziții condiționale numai atunci cînd în regentă este condiționalul sau imperfectul cu valoare de condițional.

Conjuncția *să* apare în limba actuală ca semn al conjunctivului, dar ea își păstrează, în general, funcțiunea de conjuncție (cu atît mai mult cu cît conjunctivul, la persoana a III-a, se poate folosi și fără *să* : *treacă, meargă*).

Cînd introduce propoziții condiționale, *să* are valoarea de conjuncție condițională :

Să-l văd venind,
Aș mai trăi o viață. COȘBUC, F. T. 7.

În propozițiile independente cu predicatul la conjunctiv însă, *să* este numai un semn al conjunctivului :

Să mergi împreună cu mine?

Hm! *a făcut împăratul. Adevărată să fie întîmplarea asta, filozoafe?* SADOVEANU, O. XV 438.

15. nerăbdare: *of! vai!*

Of! ***of!*** *că nu mai vine Culi.* SADOVEANU, O. XV 23.

Oțelul e jar și inimile-nghează.
Vai! ***vai!*** *de s-ar face dimineață.* BENIUC, V. 109.

16. mirare, uimire, surpriză: *aa! au! bre! ha! ira! mă! măre! o! oho! phii! ptiu!*

Măă! *al dracului rumîn și jupînul nostru.* CARAGIALE, O. VI 16.

Știi cum mă mir? Strașnic! Îmi vine să zvîrl pe fereastră cuca și bușmachiii, așa de tare mă mir. ***Bre!*** ***bre!*** ***bre!*** SADOVEANU, O. XV 384.

Eu sînt de dincolo de Olt, din Făgăraș.
*— **Aa!** s-a mirat prelung și cu plăcere domnul Dionisie.* SADOVEANU, O. XV 206.

17. satisfacția: *a! ah! ha! o!*; satisfacția răutăcioasă: *sîc!*; satisfacția de a se fi lămurit: *aha!*

A făcut cinste d. Nae... l-am băut... ***oo!*** *l-am băut!* CARAGIALE, O. VI 96.

A! *ce idee mi-a venit!* CARAGIALE, O. VI 179.

Ah! *bun somn am dormit!* SADOVEANU, O. XV 437.

Unde te-a izbit, omule?... ***Aha!...*** *Curge sîngele dintr-însul ca dintr-o vită!* REBREANU, N. 121.

18. admirație: *a! ah! bre! ehe! mă! măre! ti!*

Ah! *e-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* EMINESCU, O. I 154.

A! *ce chibzuită așezare de oameni cuprinși!* CARAGIALE, O. V 202.

Măăă! *da strașnică alviță.* DELAVRANCEA, H. T. 147.

Bre! *ce pari de lumînări! O să ardem pînă la anu pe vremea asta.* DELAVRANCEA, H. T. 147.

19. entuziasm, aprobare: *aferim! bravo! ura!*

Lumea toată de la mare pîn' la mic a pornit să răpăie din palme și să țipe ca nebunii: ***bravo!*** ***bravo!*** CARAGIALE, O. IV 160.

Ei! ***bravos!*** *bine vorbește.* CARAGIALE, O. VI 16.

Uraaa! *răcnea mulțimea, ridicînd în sus o pădure de cușme.* ***Uraaa!*** SADOVEANU, O. I 307.

Unele interjecții adaugă comunicării o notă afectivă nediferențiată ca sens, menită să exprime adeziunea vorbitorului față de cele spuse, întărind sau subliniind o afirmație, o negație sau o întrebare:

Ei *bine, tînguirea asta mi se pare absolut nefundată.* CARAGIALE, O. V 156.

Poți oare ghici simțirea cu care am scris?... ***O*** *nu!* EMINESCU, N. 72.

Ei, *ce-a zis Codan... Îmi dă fetița?* CAMIL PETRESCU, O. III 15.

Valoare afectivă nedeterminată au și interjecțiile care însoțesc amintirea bruscă a unui fapt:

A! *să nu uit...* CARAGIALE, O. IV 103.

Vă amintesc că ne-am întîlnit acum două săptămîni...
*— **A,** da! am făcut eu.* SADOVEANU, O. XV 128.

În toate celelalte cazuri el are atît valoare de conjuncţie, cît şi de semn al conjunctivului (vezi şi § 215, 252).

Conjuncţia *să* intră în compunere:

a. cu o conjuncţie, formînd conjuncţiile compuse *ca să*, (popular) *de să*;

b. cu un adverb, formînd locuţiunea conjuncţională *măcar să*;

c. cu o prepoziţie, formînd locuţiunile conjuncţionale *fără să*, *pînă să*;

d. cu o prepoziţie plus un substantiv, formînd locuţiunea conjuncţională *în loc să*.

UNDE

§ 384. Atributiv

E un punct însă, ***unde*** *drumul nostru se bifurcă şi, de aici încolo, mergem pe căi diferite.* HOGAŞ, DR. II 169.

Nimeni n-a afla locaşul, ***unde*** *ea s-ascunde tainic.* EMINESCU, O. I 83.

Să mă laşi să stau într-o noapte în odaia ***unde*** *doarme împăratul.* CREANGĂ, P. 96.

Observaţie. Cînd introduce o propoziţie atributivă *unde* e precedat totdeauna de substantive cu sens local.

Completiv direct

O întrebă dincotro vine şi mai ales ***unde*** *are de gînd să poposească.* SADOVEANU, O. X 590.

S-ar fi lăudat... că ştie ***unde*** *este Ileana Simziana.* ISPIRESCU, L. 23.

Completiv indirect

Mă trezesc, deschid ochii şi caut să mă dumeresc ***unde*** *mă aflu.* VLAHUŢĂ, O. A. II 386.

Local

Pe o filă de hîrtie, fugara îşi cerea iertare şi arăta foarte firesc şi simplu că s-a dus ***unde*** *o cheamă inima.* CEZ. PETRESCU, S. R. 91.

Du-mă, maică, ***unde*** *trag,*
Să trăiesc traiul cu drag. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 273.

Temporal (numai popular, posterioritate)

Tînărul...
Unde*-şi auzea,*
Din curteni ieşea,
Domnului vorbea. TEODORESCU, P. P. 45.

Cauzal (propriu-zis)

(popular) *Pesemne, boierule,... ți s-a făcut urît* **unde** *am tot spus anume toate soiurile de paseri și de jivine care trăiesc pe la noi.* ODOBESCU, S. III 197.

Condițional

(învechit) ***Unde*** *pînă aci romînii se luptase cu înzeciți oameni decît dînșii, acum trebuiau să lupte cu trăsnetele tunurilor de oameni omorîtoare.* ISPIRESCU, M. V. 39.

Unde intră în compunere:

a. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *acolo unde*;

b. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *de unde, pînă unde.*

LOCUȚIUNI CONJUNCȚIONALE

CA ȘI CÎND

§ **385.** Modal (comparativ condițional)

Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură.
Ca și cînd *n-ar fi viața-mi,* ***ca și cînd*** *n-aș fi fost.* EMINESCU, O. I 71.

CA ȘI CUM

§ **386.** Modal (comparativ condițional)

Negutătorul băgă degetul în gaura inelului după cum îl învățase Galben-de-soare și zidul pieri **ca și cum** *n-ar fi mai fost.* ISPIRESCU, L. 26.

Frăția este o simțire a inimii care ne face pe toți a avea aceleași bucurii și dureri **ca și cum** *oamenii ar fi numai unul.* BĂLCESCU, O. I 194.

CHIAR DACĂ

§ **387.** Concesiv (condițional)

Trebuie să iasă pe scenă, **chiar dacă** *ar fi să cadă moartă de uimire.* ALECSANDRI, PR. 237.

În casa unui prietin eu am să mă așez, **chiar dacă** *nu mă poftește nimeni.* SADOVEANU, O. X 561.

CU TOATE CĂ

§ **388.** Concesiv (propriu-zis)

Cu toate că *fusese înăbuşit cu pumnul. . ., glasul Partidului Comunist era mereu viu.* CAMILAR, N. II 102.

Dar ***cu toate că*** *se pare cu deplină potrivire,*
De ostaşii lumii are foarte osebită fire.
Armele lui nu-s de fiară, ci-s de milă, de iubire. CONACHI, P. 3.

DE CÎND

§ **389.** Temporal (posterioritate)

De cînd *codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată*
Îşi deschide-a lui adîncuri, faţa lunei să le bată,
Tristă-i firea. EMINESCU, O. I 83.
Mai mîncat-ai sălăţi de aceste, ***de cînd*** *eşti?* CREANGĂ, P. 210.

DE CÎTE ORI

§ **390.** Temporal (iterativ)

De cîte ori *în treacăt îi vede aruncîndu-i ocheade galeşe. . . o apucă un fel de leşin la inimă.* CARAGIALE, O. I 113.

DE UNDE

§ **391.** Atributiv

După ce totul se sfîrşi, generalul Raskal se furişă după copacul ***de unde*** *urmărise toată năprasna.* CAMILAR, N. I 285.

Local

De acolo, ***de unde*** *îl descărcase într-o dimineaţă ceţoasă transatlanticul, . . .scrisese de la început răvaşe înspăimîntate.* CEZ. PETRESCU, S. R. 87.

Concesiv (propriu-zis)

Vezi să nu paţi şi tu ca simigiul şi ***de unde****, cu drept cuvînt, te aşteptai să fii răsplătit. . . să nu capeţi de la mine decît un encomion fluturatic.* ODOBESCU, S. III 10.

Condițional (în propoziții negative eliptice)

Dar să știi că la-ntoarcere trebuie să găsesc și copil în casă; ***de unde*** *nu, pîine și sare cu mine nu mai mănînci!* CARAGIALE, O. II 149.

Opozițional

De unde *ceilalți .. se ascundeau prin pivniți..., Aleodor se ascunse astfel încît fata intră la grijă.* ISPIRESCU, L. 45.

Tip mixt

Concesiv și opozițional

Și așa, ***de unde*** *pînă atunci mă duceam cu drag la școală, am început a umbla huciu-marginea.* CREANGĂ, P. 2.

O adus zece căpățini de zahăr... ***de unde*** *făgăduise 12 căpățini.* ALECSANDRI, T. 503.

DE VREME CE

§ **392.** Cauzal (propriu-zis)

De vreme ce *mi-a dat voie, m-apuc să-i citesc scrisorile.* CARAGIALE, O. I 283.

Ah! mă sparii, am strigat. Și ***de vreme ce*** *este așa, iată făgăduiesc a nu iubi niciodată.* NEGRUZZI, S. I 45.

DUPĂ CE

§ **393.** Temporal (posterioritate)

După ce *șterse gura bidonului cu palma, îl întinse babei lui Cîrjă.* CAMILAR, N. I 216.

După ce *ai pregătit asemenea vergi și asemenea sfori — se mai ivește o problemă: cîrligele, undițile propriu-zise.* SADOVEANU, O. IX 355.

Și ***după ce*** *se strîmbă la urîtul, se spînzură iar cu amîndouă mîinile de vergeaua de alamă.* CARAGIALE, O. I 268.

Cumulativ

După ce *e neagră, o cheamă și Neaga.* PANN, P. V. I 13.

DUPĂ CÎT

§ **394**. Modal

— propriu-zis :

Băietul văd că are ținere de minte; și numai ***după cît*** *a* ***învățat****, cîntă și citește cît se poate de bine.* CREANGĂ, A. 22.

— comparativ (de egalitate) :

Dar, moș Iorgule, va veni o vreme cînd fiecare va mînca ***după cît*** *muncește.* CAMILAR, N. I 399.

DUPĂ CUM

§ **395**. Modal

— propriu-zis :

Apoi merseră acasă la dînsul ca să dea lui Făt-Frumos pe Galben-de-soare, ***după cum*** *se făgăduise.* ISPIRESCU, L. 19.

După cum *spunea el, așa s-au petrecut lucrurile.*

— comparativ (de egalitate) :

Să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, ***după cum*** *pățise și alți pețitori.* CREANGĂ, P. 249.

ÎN LOC SĂ

§ **396**. Opozițional

În loc să *bage în fundul pămîntului de viu pe infamul intrigant... i se dă acestuia legat de mîini și de picioare.* CARAGIALE, O. III 64.

În fiecare an, se clădesc sute de binale, acareturi peste acareturi, și ***în loc să*** *scază, chiriile cresc.* CARAGIALE, O. IV 6.

ÎN TIMP CE

§ **397**. Temporal (simultaneitate)

Sînt soldatul Ieremia... spunea agentul, ***în timp ce*** *căpitanul citea ordinul.* CAMILAR, N. I 52.

Opozițional

El e harnic, ***în timp ce*** *ea e leneșă.*

ÎNTRU CÎT

§ **398.** Modal (propriu-zis, restrictiv)

Într-o scenă de clovni, a cărei intenţie ar fi... o păcăleală puerilă, cei doi artişti întrebuinţează salturile lor, vorbele lor, toate mişcările lor, numai şi numai ***întru cît*** *ele stau în legătură... cu păcăleala.* CARAGIALE, O. III 58.

MĂCAR CĂ

§ **399.** Concesiv (propriu-zis)

Nu se astîmpără nici în ruptul capului, ***măcar că*** *au păţit multe.* CREANGĂ, P. 218.

Acum nu mă mai iubeşti ca atunci, ***măcar că*** *eu tot aceea sînt.* NEGRUZZI, S. I 18.

MĂCAR SĂ

§ **400.** Concesiv (condiţional)

Aşa eram eu la vîrsta cea fericită, şi aşa cred că au fost toţi copiii, de cînd îi lumea asta şi pămîntul, ***măcar să*** *zică cine ce-a zice.* CREANGĂ, A. 37.

Trebile care ţi le-oi face eu, nu le-a face altul, ***măcar să*** *fie cu stea în frunte.* CREANGĂ, P. 152.

În propoziţii independente :

Optativ exclamativ

Măcar *să ştie el regulile astea!*

O DATĂ CE

§ **401.** Temporal (posterioritate)

... declarînd că, în calitate de ministru de interne, eu nu puteam răspunde de ordinea publică, că nu aveam îndestule mijloace de execuţiune pentru ca, ***o dată ce*** *se va lăţi buna vestire a desfiinţării clăcii, a liberării braţelor şi a emancipării ogoarelor lor de orice sarcină şi angarie către stăpînii de moşii, să pot îndatora pe ţărani trei veri de-a rîndul a mai face claca sau boierescul.* KOGĂLNICEANU, O. 159.

Tipuri mixte

Cauzal şi temporal

Ea avea însă alte principii de educaţie. Copilul să trăiască şi să se vînture în lumea sa, ***o dată ce*** *a scăpat cu bine de la datoria şcolii.* CEZ. PETRESCU, 1907 I 77.

Condițional și temporal

Precum este greu să se mai întîlnească două picături de apă ***o dată ce*** *au apucat să intre fiecare după soarta ei în largul mării, așa ar fi și pentru două persoane să se mai găsească, rătăcite o dată prin învălmășeala Moșilor, dacă n-ar fi cuminți să-și hotărască mai dinainte locul și momentul de întîlnire.* CARAGIALE, O. I 278.

ORI DE CÎTE ORI

§ **402**. Temporal (iterativ)

Este adevărat că am izbutit ***ori de cîte ori*** *te-am ascultat.* ISPIRESCU, L. 21.

PE CÎND

§ **403**. Temporal (simultaneitate)

Pe cînd *oastea se așază, iată soarele apune.* EMINESCU, O. I 148.

Pe cînd *se petreceau acestea, iacă s-aud scîrțîind niște care, bărbații veneau.* CREANGĂ, P. 14.

Opozițional

Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați, pentru mine, sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Hanibal, decît Cezar; aceștia sînt eroii lumii, ***pe cînd*** *cei dintîi sînt eroii patriei mele.* KOGĂLNICEANU, S. A. 54.

PE CÎT

§ **404**. Modal

— propriu-zis, restrictiv :

Întreprinsesem, ***pe cît*** *țin minte, a căuta în cercul literelor și al artelor imagini vînătorești, asupra cărora să ne potrivim la gusturi.* ODOBESCU, S. III 60.

— măsura (intensiv) :

Taci, taci, taci, inima mea,
Rabdă ***pe cît*** *vei putea,*
Că nu-i trăi cît lumea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 151.

PENTRU CĂ

§ **405**. Completiv indirect

Începu să mulțumească zînei ***pentru că*** *l-a scăpat de primejdie.* ISPIRESCU, L. 7.

Cauzal (propriu-zis)

Era necăjit ***pentru că*** *pe ogor era sărăcie.* SADOVEANU, O. I 371.
Şi mi-s dragă mie însămi, ***pentru că****-i sînt dragă lui.* EMINESCU, O. I 80.
Merg şi eu cu tine ***pentru că*** *aş vrea să-ţi spun ceva.*

PÎNĂ CE

§ **406**. Temporal

anterioritate : *Să nu cumva să deschideţi* ***pînă ce*** *nu-ţi auzi glasul meu.* CREANGĂ, P. 19.
popular, simultaneitate : *Haide, bade, de mă ia*
Pîn'ce-s *pruncă, tinerea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 44.

Pînă ce *iubeam copile,*
Mai era ceva de mine. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 367.

PÎNĂ CÎND

§ **407**. Temporal (anterioritate)

Ulciorul merge la fîntînă numai ***pînă cînd*** *i se rupe toarta.*
Aşteaptă-mă ***pînă cînd*** *mă întorc din oraş.*

PÎNĂ SĂ

§ **408**. Temporal (anterioritate)

Pînă să*-şi lase casa,*
Pe podele-ngenunchea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 429.
Pînă să *ajungă el, craiul pe de altă parte şi ajunsese acasă.* CREANGĂ, P. 181.

PÎNĂ UNDE

§ **409**. Local

M-am dus ***pînă unde*** *am văzut lumină.*

BIBLIOGRAFIE

1. MIOARA AVRAM, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba romînă*, București, 1960.
2. MIOARA AVRAM, *Observații asupra coordonării*, în SG II, p. 151—160.
3. FULVIA CIOBANU, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni*, în SG III, p. 67—77.
4. AL. GRAUR, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG I, p. 121—139.

INTERJECȚIA

§ 410. Interjecția este partea de vorbire neflexibilă cu valoare exclamativă, prin care se exteriorizează senzații, sentimente, manifestări de voință sau se reproduc sunete și zgomote din natură :

Ah! subțire și gingașă
Tu pășeai încet, încet. EMINESCU, O. I 112.
***Hai**, lăută, voinicește*
Înflorește-ți struna,
Pentru chiotul ce crește
Să-i mai zicem una! DEȘLIU, G. 18.

*Și cum ospăta el, **buf**! cade fără sine în groapa cu jaratec.* CREANGĂ, P. 32.

Interjecțiile sînt deosebite de toate celelalte părți de vorbire pentru că își au originea în exclamații spontane de natură afectivă sau în imitarea sunetelor din natură.

Observație. La origine, interjecțiile care redau o stare afectivă sau volițională au fost strigăte involuntare, reflexe care exteriorizau emoțiile și pe care gîndirea le-a asociat apoi la reprezentarea acestor emoții; printr-un proces de abstractizare realizat în practica socială, ele au devenit semnale ale stărilor afective sau volițională respective și au căpătat o formă convențională. Ca proces de formare, astăzi ele nu sînt expresia spontană a emoției, adică nu sînt create spontan de fiecare vorbitor. Ca dovadă e faptul că se pot împrumuta dintr-o limbă în alta (de exemplu : *haide* < tc. *haidi*, *na* < slav. *na*) și că în aceeași limbă aceeași emoție este redată uneori prin interjecții diferite de la o regiune la alta. Posibilitatea de a se crea și astăzi noi interjecții nu este exclusă, dar procesul de formare este același.

Interjecțiile sînt formate dintr-o vocală, o consoană, o silabă sau un număr redus de silabe, adesea repetate : *o! ss! vai! bîldîbîc!* În cuprinsul lor pot apărea sunete sau grupări de sunete care nu apar în restul vocabularului (de exemplu : *r* silabic în *brr!* sau grupul *ptru!*) ; din această cauză în scris unele dintre ele sînt notate aproximativ (de exemplu : *țist! hm!*). Interjecțiile nu au o structură morfologică caracteristică (nu sînt încadrate în nici un sistem de relații formale).

Forma lor este mai puțin stabilă decît a celorlalte cuvinte. Aceasta se datorește faptului că forma celor mai multe interjecții este legată de sunetele din natură pe care le imită sau de expresia fiziologică a senti-

mentului pe care îl exteriorizează, iar imitarea este totdeauna aproximativă și poate varia fără să împiedice înțelegerea. De exemplu: *auleu! aleu! aoleu! aoleo! valeu! văleu!*; *bang! dang!* Spre deosebire de interjecții, forma celorlalte cuvinte nu se poate schimba, în general, fără să dăuneze înțelegerii între oameni, deoarece legătura dintre forma lor și sens este arbitrară și, adesea, schimbarea unui singur fonem ar atrage după sine formarea unui alt cuvînt; de exemplu: *casă, masă*.

În ce privește sensul, interjecțiile nu exprimă nici noțiuni, în felul în care exprimă cuvintele flexibile, nici raporturi, ca instrumentele gramaticale. Ele nu denumesc, ci redau succint diferite senzații, sentimente și manifestări de voință ale vorbitorului sau zgomote din natură. Sensul lor nu se precizează decît în situația în care apar, adică este întregit de context, de intonația specială cu care sînt rostite, de gestul care uneori le însoțește și de totalitatea împrejurărilor în care se găsește vorbitorul.

Deoarece majoritatea interjecțiilor nu au conținut noțional, în situații determinate ele pot avea un sens mai bogat decît un cuvînt obișnuit, înlocuind o întreagă propoziție, ca în exemplul:

*Soția îi taie drumul, întrebîndu-l. **Ei!*** ARGHEZI, P. T. 135.

Sensul interjecțiilor este mai larg în aceste situații, dar neanalizabil.

Interjecțiile sînt caracteristice limbii vorbite, fiindcă limba vorbită nu este atît de supusă autocontrolului ca limba scrisă și prin urmare, în cadrul ei, reacțiile emotive se manifestă mai nestingherit.

CLASIFICAREA INTERJECȚIILOR DUPĂ ORIGINE ȘI DUPĂ MODUL DE FORMARE

§ **411**. După modul de formare interjecțiile se împart în trei categorii:

1. Interjecții propriu-zise, strigăte scurte care reprezintă manifestarea exterioară a senzațiilor, a emoției, a voinței sau a dorinței vorbitorului, nelegate ca origine de alte părți de vorbire: *ah! of! hai! mă! vai!*

*Dar **vai**, un chip aievea nu ești, astfel de treci*
Și umbra ta se pierde în negurile reci. EMINESCU, O. I 213.

***Haiti**! lipsești dinaintea mea!* CREANGĂ, P. 47.

*— **A**! dumneata ești de pe acolo...* SADOVEANU, O. V 455.

2. Interjecții provenite din alte părți de vorbire care și-au pierdut valoarea lexicală inițială, și-au schimbat comportarea gramaticală și au numai valoare afectivă. Aceste cuvinte și-au pierdut sensul lexical de bază datorită unei întrebuințări foarte frecvente (de exemplu invocațiile) și datorită accentuării elementului afectiv în defavoarea celui intelectual. Ele sînt interjecții numai în anumite situații și anume cînd își pierd atît sensul lexical de bază, avînd numai valoare afectivă, cît și legătura sintactică cu restul frazei:

Urîtă mi-i lumea mie,
*Dragă drept ce **foc** să-mi hie?* ȚIPLEA, P. P. 39.

*Ce **dracu** cauți aice?* NEGRUZZI, S. I 88.

Cele două tipuri de interjecții amintite apar în limbă și combinate: *Vai și-amar!... Ce-o să mă fac?... Îmi vine să iau cîmpii.* ALECSANDRI, T. 1007.

Observații. 1. Deoarece unele cuvinte, aparținînd altor părți de vorbire, în situații sintactice determinate apar izolate și au valoare de adresare sau exclamativă, sînt considerate, prin exagerare, interjecții. De exemplu: *înainte! ajutor!* Spre deosebire de interjecțiile provenite din alte părți de vorbire, cuvintele amintite mai sus nu-și pierd sensul lexical inițial și de aceea nu pot fi considerate interjecții, ci folosiri speciale ale acelor cuvinte în situațiile date.

2. Din lipsa unei categorii morfologice mai potrivite pot fi considerate interjecții și unele formule de salut sau formule de politețe neanalizabile în romînește ca: *adio, pa, servus, salve, pardon, poftim, mersi.* (*Poftim* este neanalizabil, deoarece este folosit pentru orice persoană gramaticală.)

3. Cuvinte imitative sau onomatopee, care reproduc sunetele însoțitoare ale unor acte fiziologice (rîsul, fluieratul, strănutul, sforăitul): *ha-ha! hapciu! sfor!*, redau strigătele animalelor: *ham! miau! mîr!*, ori reproduc zgomote din realitatea înconjurătoare: *buf! scîrț! trosc!*

*Am auzit odată **puf**! în lampă, și ușa **buf**!* CARAGIALE, O. IV 107.

*Ornicul din părete răspunse: **Tic-toc-tic**!* SADOVEANU, O. XV 80.

*O zburătoare străină... cu glas răsunător striga peste pădure: **ga-ga**! **ghi-ghi**!* TOPÎRCEANU, O. II 83.

CLASIFICAREA INTERJECȚIILOR DUPĂ SENS

§ **412**. După sensul lor, interjecțiile se împart în:
— interjecții care redau o senzație fizică sau o stare sufletească;
— interjecții care redau manifestarea unei voințe sau dorințe;
— onomatopee.

§ **413**. Stările sufletești și senzațiile redate prin interjecții sînt multiple; în mod teoretic, toate reacțiile afective pot fi exteriorizate cu ajutorul interjecțiilor. Cu toate acestea numărul interjecțiilor nu e deosebit de mare, deoarece, cu excepția cîtorva cazuri, prin aceeași interjecție pot fi redate mai multe stări sufletești sau senzații.

1. durere: *au! ah! of! phu! uf! vai! văleu!*

***Valeu**, cumătră, talpele mele! Mă rog scoate-mă, că-mi arde inima-n mine!* CREANGĂ, P. 32.

***Pfii**! al dracului mă doare!* CARAGIALE, O. VI 181.

2. frig: *bruh! brr!*

***Bruh**! Mi-i frig.* EMINESCU, N. 43.

3. oboseală: *uf! vai!*

*Ce-am alergat!... **Uuf**! Toată-s un lac de apă.* REBREANU, N. 264.

4. teamă, spaimă: *ah! aoleo! brr! hait! vai!*

***Vai** de mine, iar e seară*
Și mă bate maica iară. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 60.

5. nemulțumire: *dec! eh! na! of! ț!*

Dec! *mormăi Morocîne din iarbă. Tu-i dai buna dimineață și el de chică te-nhață.* SADOVEANU, O. I 564.

Ț! *Asta nu-mi place!* SADOVEANU, O. XI 266.

Of! *mare mincinos mai ești și tu, măi Luță.* CAMIL PETRESCU, O. III 25.

Eh, *cărțile... cărțile astea ți-au năucit capul.* CAMILAR, N. II 214.

6. dispreț: *ptii! ptiu! halal!*

— ***Ptiu!*** *mă! zise frate-său, după ce l-a lăsat să sfîrșască.* CREANGĂ, P. 45.

Oameni de la Dunăre și nu te pot îndruma! ***Halal!*** TUDORAN, P. 101.

7. saturație, plictiseală: *uf! ei!*

Uf! *Mie-mi spui! așa e cu mutatul.* CARAGIALE, O. IV 11.

8. mîhnire: *a! of!*

Of! *nu zac de nici un rău,*
Ci, bade, de dorul tău! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 104.

9. supărare, amărăciune, deznădejde: *a! vai! oh!*

A! *ce nenorocire!* CARAGIALE, O. VI 89.

Vai! vai! *se tînguia mama. Parc-ai fi pui de cuc în cuib străin.* SADOVEANU, O. XI 206.

Oooh! *viață, arde-te-ar focul! murmură dînsul oprindu-se în poarta pivniței și ștergîndu-și nădușeala feței cu mîneca.* REBREANU, N. 96.

10. ciudă, necaz: *iii! phii! ti! uf!*

A scăpat!... — ***Iii!*** *păcat!* CARAGIALE, O. VI 8.

Ti! *cum am uitat, uita-m-ar moartea! făcu gazda, lovindu-se cu mîna peste gură.* TOPÎRCEANU, O. II 222.

11. amenințare: *auleo! vai!*

Auleo, *măi hoț de dor,*
N-am topor să te omor. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 93.

Oleoleo, *ciocoi, ciocoi,*
De te-aș prinde la zăvoi,
Cu măciuca să te moi. ANT. LIT. POP. I 14.

12. regret: *auleo! de! hei! măre! o! uu! vai!*

O, *cine-ar zice că pe-aici*
Au fost vreodată flori? ARGHEZI, V. 127.

El nu-i numai marangoz, e și fierar, meșter bun altminteri, ***de!*** *păcat că n-are și minte în cap!* TUDORAN, P. 24.

Vai, *ce lună și ce bine!*
Și bădița nu mai vine. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 100.

Hei, *fiicuța, fiica mea,*
Eu nu te pot mărita. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 447.

13. nostalgie: *ah! ehe! vai!*

Ah! *unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad*
Să ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92.

Ehe, *ce bucate frumoase mai avem și pe la noi!* REBREANU, N. 113.

14. îndoială, nesiguranță: *de! hm!*

N-o să aluneci cu el, mă? a-ntrebat stăpînul.
— ***De!*** *jupîne, știu eu?* CARAGIALE, O. I 132.

Interjecțiile folosite în strigăturile de la horă sînt formule fixe prin care se atrage atenția și se exprimă veselia :

Uiu, iu și ia, ia, ia
Mi-a văduvit mierlița. MAT. FOLK. I 4.
Uiu, iu, floare de mac,
Dulce-i gura de diac. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 410.

Sensul interjecțiilor folosite ca refren în poezia populară și mai ales în colinde este foarte atenuat sau, la unele dintre ele, inexistent. Ele sînt folosite mai ales drept cuvinte de umplutură :

Astă seară-i seara mare
Florile dalbe,
Ler de măr. TEODORESCU, P. P. 17.

§ 414. Interjecțiile care redau manifestarea unei voințe sau dorințe au un sens apropiat de al imperativului, iar cele de adresare, de al vocativului. Ele prezintă unele trăsături comune cu vocativul și cu imperativul și anume : pot apărea izolat în frază, se rostesc cu o intonație specială și servesc spre a ne adresa cuiva. De aceea interjecțiile acestea pot însoți un vocativ sau un imperativ. Ele exprimă :

1. un îndemn, un ordin (adresat uneori și animalelor) :

a. de a începe acțiunea : *hai ! haide ! hei ! hep ! heirup ! na ! nani ! stop ! tiva ! pașol !* (regional) *amandea !* Un sens apropiat de acestea au și interjecțiile care însoțesc unele mișcări ale omului, de exemplu : *hop !*

Păi, atunci, ce stai?... ***Haide !*** CARAGIALE, O. II 249.
Na *ici ! bea tu întîi... să te văz eu că bei.* CARAGIALE, O. VI 272.
Mai bine ia-ți traista și ***hai*** *la drum.* TUDORAN, P. 97.
Nani, nani*, puiul mamii.* ANT. LIT. POP. I 154.
Haida-hăi ! *— vuiește-naltul.* DEȘLIU, M. 6.

b. de a înceta acțiunea : *aho ! ho ! halt ! pst ! st țist !*

Aho ! *car nebun,* ***aho !*** *Cînd te-oi încărca zdravîn !cu saci de la moară, ori cu fîn din țarină, atunci să mergi așa !* CREANGĂ, P. 41.
Mînca-te-ar relele și primejdiile !
— ***Ho ! Ho !*** *că uite-acu vezi pe dracu !* REBREANU, N. 273.
Mai stai, ***ho !*** *să mă deslușesc.* ARGHEZI, P. T. 256.
St ! *nu te mișca !* CARAGIALE, O. VI 70.
St ! *Vorbește mai încet.* TUDORAN, P. 155.

2. chemarea, îndemnarea, gonirea și oprirea animalelor : *aho ! bîr ! cea ! ciuș ! cîț ! de ! hăis ! hi ! hîș ! ho ! huideo ! nea ! oidea ! pi ! pil ! pis ! prr ! ptru ! pui ! șo ! ța ! țibă ! țu ! țugu ! țuruc !*

Foaie verde de sasău
Țu, țu, țu*, murgulul meu !*
Să intrăm în sat cu soare
C-am o mîndră ca ș-o floare. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 24.
Hîș*, pasăre de-acoalea !* ȚIPLEA, P. P. 11.
Plugul două vaci îl trag
Și-o nevastă supărată
*Strigă : „****Hăis ! cea !****” cîteodată.* ANT. LIT. POP. I 97.
Lupii, Negrilă ! strigă Gherasim, izbucnind în rîs. Lupii ! ***Șo*** *pe ei !* TUDORAN, P. 205.

3. rugăminte : *aman !*

Aman! *s-a văitat negutătorul.* SADOVEANU, O. XV 486.

4. adresarea :

a. se adresează unei persoane direct sau în invocații : *bre ! ehei ! ei ! fa ! hăi ! mă ! măre ! o ! măi !* ori se atrage atenția unei persoane chemînd-o : *pst ! alo !*

O*, mamă, dulce mamă, din negura de vremi*
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi. EMINESCU, O. I 129.
Scoală, ***mă!*** *aici ai adormit, pricopsitule?* CARAGIALE, O. I 223.
Taci, ***bre****, nu te teme.* REBREANU, N. 105.
Ei ! *Cine-i acolo-n haine-ntunecate?* ARGHEZI, V. 141.
Ehei ! *Ăsta-i drumul la Sulina?* TUDORAN, P. 101.
Fă*, Caliopi, nu ești proastă de loc.* CAMIL PETRESCU, O. III 81.
Hangiu, ***ei****, hangiu... Vino-ncoace !* CAMIL PETRESCU, O. III 169.
Strîgă Toma la fereastă:
— Acasă ești, ***hăi****, nevastă?* ȚIPLEA, P. P. 6.

b. se atrage atenția unei persoane asupra unui lucru sau asupra unui fapt : *ia ! iaca ! ian ! iată !*

Ia ! *s-aude pupăza ! observai eu, ridicînd un deget lîngă frunte.* SADOVEANU, O. IX 370.

Ian *te uită cum se-ntoarce,*
Pare că-i legată-n doage. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 420.
Ia *uite-i, domnule, că se iau la bătaie.* CAMIL PETRESCU, U. N. 332.

§ 415. De cele mai multe ori, aceeași interjecție poate reda sentimente foarte variate, chiar opuse, care pot fi precizate prin context. De exemplu, interjecția *ah !* poate să exprime :

a. mulțumire :

Ah ! *pot să mor de-acum, am zis,*
A noastră e izbînda. ALECSANDRI, P. III 444.

b. admirație :

Ah ! *muiere cu suflet de bărbat, zise bălaurul.* DELAVRANCEA, V. V. 214.

c. milă :

Ah ! *mamă, tu ! Ce slabă ești !* COȘBUC, B. I. 151.

d. teamă :

O întrebam încet: Ce ai, Chivo?... Și ea de-abia putea să-mi răspundă: ***Ah !*** *de-ar afla taica... de-ar afla taica... ar fi amar de mine ! Tare mă tem de mînia lui !* SADOVEANU, O. II 579.

e. durere :

Ah ! *ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pîntece.* NEGRUZZI, S. I 164.

f. deznădejde :

Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?
Ah ! *organele-s sfărmate și maestrul e nebun !* EMINESCU, O. I 158.

g. părere de rău :

Ah! cui ar fi trecut prin gînd
Ș-ar fi crezut vrodată
Că mulți lipsi-vor în curînd
Din mîndra noastră ceată. ALECSANDRI, P. III 438.

h. ciudă :

Cum îl văzură zînele scăpat, se cătrăniră de necaz că nu putură să-l prinză. Atunci ele îi ziseră : ***Ah!*** *fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgiși?* ISPIRESCU, L. 150.

Adesea interjecția poate reda stări psihice atît emoționale, cît și voliționale, de exemplu, *bre!* exprimă atît mirarea, cît și adresarea. Uneori o interjecție poate exterioriza concomitent cele două stări psihice, de pildă interjecția *nani!* redă un îndemn afectuos și o dezmierdare.

Nu se poate vorbi în aceeași măsură de un sens lexical la toate interjecțiile. În genere, cele voliționale au un sens mai bine precizat, apropiat de al verbelor, de exemplu, interjecțiile de îndemn *hai! na!* sau interjecțiile de adresare, care pot avea valoare interogativă :

Eu mă zbat de nu-mi găsesc locul, iar tu tragi de lulea, ***ai?*** REBREANU, N. 98.

Cele emoționale au sensul mai puțin clar, determinat mai strîns de context.

§ **416.** Onomatopeele

a. reproduc sunetele însoțitoare ale unor acte fiziologice omenești : *ghirț! gogîlț! hap! hapciu! hec! hîc! hor! horp! pleasc! sfor! țoc!*

Noapte bună, Moș Arvinte,
Fă ***hor, hor,*** *de-acu-nainte.* ALECSANDRI, T. 838.

b. reproduc sunete emise de animale : *bau! behehe! bîz! cața! chiaf! chiau! cîr! clonc! cotcodac! cri! cucu! cucurigu! ga, ga! groh! guiț! ham! hau! hîr! mac! miau! miorc! mîr! mor! oac! piu! pu-pu! țah! țîi! țîr!*

[Găina] *răpede se întoarce acasă la babă, și începe de pe la poartă:* ***cot, cot, cotcodac!*** CREANGĂ, P. 69.

Deodată se auzi prin pădure glasul ursului ***mor! mor! mor! mor!*** ISPIRESCU, L. 329.

Calul era în picioare; a întors capul și a făcut: ***Hn-hn!*** SADOVEANU, O. XV 34.

Un cotei tărcat... lătra răgușit, în șoapte... ***chiaf, chiaf.*** TOPÎRCEANU, O. II 8.

O cinteză nevăzută începu să strige atunci, dintr-un vîrf de brad, risipind licăriri de sunet în umbra verde a pădurii:

— ***Ți-vic! Ți-vic... pi-ca, pi-ca, pi-ca... piț-piț-piț!*** TOPÎRCEANU, O. II 211.

c. reproduc diverse sunete și zgomote din natură : *balang! bîldîbîc! boc! buf! cioc! cîr! clanc! clanț! clap! cling! dang! dura! fîl! fîs! fîș! fleașc! foflenchi! gîl! hîrști! hîț! hodorog! huștiuluc! huța! huzdup! jap! jart! leop! lipa! pac! paf! pic! pîc! pîr! pîș! pleosc! plici! poc! puf! scîrț! șart! șfichi! șoșo! șovîlc! șu! tac! teleap! tic-tac! tiling! ting! tipa! toc! tralala! tranc! tronc! tronca-tronca! trop! trosc! țac! țanc! țivlic! ulduc! vîj! vîrști! zbîrn! zdronc! zdup! zvîr!*

Şi ***şart!*** ***part!*** *o pereche de palme fierbinţi peste urechile degerate.* CARAGIALE, O. I 135.

Aude înaintea lui — parc-ar veni de la deal — un sunet uşor în zăpada moale. ***Pîş-pîş.*** *Poate să fie vulpe.* SADOVEANU, O. XV 27.

Eram în nişte porumb şi făceau gloanţele: ***fiiit!*** *pe la urechea asta,* ***fiiit!*** *pe la urechea astălaltă.* TOPÎRCEANU, O. II 33.

Bang-bang! *făcea clopotul de pe catarg.* TUDORAN, P. 154.

FUNCŢIUNEA INTERJECŢIILOR ÎN FRAZĂ

§ 417. În mod obişnuit, interjecţiile nu se leagă sintactic de părţile propoziţiei. Ele pot apărea la începutul propoziţiei, intercalate într-o propoziţie sau la sfîrşitul acesteia. Foarte adesea însoţesc o propoziţie sau o frază exclamativă sau interogativă. Ele pot constitui fie un element de întărire pe lîngă o propoziţie, fie o propoziţie independentă sau o parte de propoziţie:

1. Interjecţii folosite ca părţi de propoziţie:

a. cu funcţiune de predicat:

Şi cînd răcneşte o dată cît ce poate, eu ***zvîrrr!*** *chibriturile din mînă,* ***ţuşti!*** *la spatele lui Zaharia, şi-ncepem a horăi, de parcă dormeam cine ştie de cînd.* CREANGĂ, A. 111.

b. cu funcţiune de nume predicativ:

Pînă ce fu Horea crai,
Pe domnire era ***vai!*** ANT. LIT. POP. I 81.

c. cu funcţiune de complement circumstanţial (de mod):

Şi ***gogîlţ, gogîlţ, gogîlţ,*** *îi mergeau sarmalele întregi pe gît.* CREANGĂ, P. 32.

Şi odată pornesc ei, ***teleap, teleap, teleap.*** CREANGĂ, P. 251.

Închipuieşte-ţi să vii pe drum... ***hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca.*** CARAGIALE, O. VI 152.

Şi aşa ***aide, aide,*** *merse pînă înseră.* ISPIRESCU, L. 246.

Interjecţia folosită cu funcţiune de predicat poate primi toate complinirile verbului:

a. complement direct:

Atunci Dănilă... ia o drughineaţă groasă... şi ***pîc!*** *la tîmpla dracului cea dreaptă u n a...* ***Trosc!*** *şi la stînga u n a.* CREANGĂ, P. 55.

Cît am vorbit, mă? Nouăzeci de parale amîndouă coşurile... Ei, ***na*** *u n l e u...* CAMIL PETRESCU, O. III 25.

b. complement indirect:

Bătrînule! ***na-*** *ţ i căciula; nu sta cu capul gol! grăieşte bunica întinzînd căciula pe fereastră.* SLAVICI, N. I 30.

c. complement circumstanţial:

Dracu neavînd ce-i face, ***huştiuluc!*** *î n i a z!* CREANGĂ, P. 48.

Şi afară Alexandru, ***boc!*** *î n u ş ă,* ***boc! boc!*** SADOVEANU, O. I 77.

2. Interjecţii care constituie singure propoziţii:

Caţavencu: Soţietatea noastră are de scop să încurajeze industria romînă, pentru că, daţi-mi voie să vă spui, din punct de vedere economic, stăm rău...

Grupul: ***Bravo!*** CARAGIALE, O. VI 142.

Interjecţia *bravo!* constituie răspunsul aprobator al grupului faţă de toate cele spuse de Caţavencu în fraza anterioară. Ea are aici valoarea unei propoziţii de felul lui „are dreptate”, „aşa e”, „e adevărat”.

Am fost eu despotă?
— ***Oho!*** *răspunseră toţi în cor, spre mirarea ei.* CAMIL PETRESCU, O. III 28.

Interjecţia *oho!* are valoarea unei propoziţii afirmative.

Afară, la fereastră, toamna a spus: ***Of!*** BACOVIA, O. 66.

Interjecţia *of!* ţine locul întregii comunicări pe care ar fi putut-o face toamna personificată.

E încruntat. — ***Ei?*** *întreb.* CARAGIALE, O. IV 116.

Interjecţia *ei?* are valoarea unei propoziţii interogative.

3. Interjecţii însoţind un vocativ:

*Fată-****hăi****! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut.* EMINESCU, N. 20.

4. Interjecţii însoţind o propoziţie:

Brrr!... *parcă-mi curg sloiuri de gheaţă pe spinare.* ALECSANDRI, T. 1106.

Dar ce-ai fost de-ai tîrguit?
Ia*, tot aur şi argint,*
Cum se vede, tot sclipind. ANT. LIT. POP. I 88.

BIBLIOGRAFIE

1. AL. GRAUR, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, 1954, p. 166—167.

2. SEXTIL PUŞCARIU, *Despre onomatopee în limba romînă*, în DR I (1920—1921), p. 75—108.

CUPRINSUL